

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Változások egy mezőszégi falu XX. századi
tánckultúrájában

Varga Sándor

2011

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Varga Sándor

Változások egy mezősegi falu XX. századi tánckultúrájában

Történelemtudományi Doktori Iskola

Dr. Székely Gábor, DSc., egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

Néprajz – Európai Etnológia Doktori Program

Dr. Mohay Tamás, CSc., habilitált egyetemi docens, a program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. Voigt Vilmos DSc., egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Nagy Ilona PhD., habilitált egyetemi docens

Dr. Ratkó Lujza CSc.

A bizottság titkára: Dr. Mohay Tamás, CSc., habilitált egyetemi docens

A bizottság további tagjai: Dr. Pávai István PhD.

Dr. Bali János PhD.

Dr. Sándor Ildikó PhD.

Témavezető:

Dr. Felföldi László, PhD.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	4
II. Kutatás és elemzés	6
II. 1. Kutatástörténet. Témák és módszertan	6
II. 2. Az értelmezési keret	11
II. 3. Az elemzés	16
III. A terep bemutatása	19
III. 1. Az erdélyi Mezőség	19
III. 2. A falu	23
IV. Történeti áttekintés	24
IV. 1. A Mezőség virágkora	24
IV. 2. A Mezőség pusztulása	27
IV. 3. A reformkortól a II. világháborúig	32
IV. 4. A szocializmustól máig	37
V. Gazdasági és tájökölógiai változások	39
V. 1. A magyar letelepedéstől az arányosításig tartó időszak	39
V. 2. Az arányosítástól a kollektivizálásig tartó időszak	43
V. 3. A kollektivizálástól máig tartó időszak	47
VI. A mezőségi népi kultúra térbeli tagolódása	52
VI. 1. Külső és belső határvonalak	52
VI. 2. A mezőségi népzenei és táncdialektus körülhatárolása és belső tagolódása	54
VII. Tánc kutatás az erdélyi Mezőségen	59
VIII. A tánc készlet átalakulása	69
VIII. 1. Rituális táncok	69
VIII. 2. Román ritka legényes bottal: a (<i>românește</i>) <i>în botă</i>	71
VIII. 3. Legényesek	74
VIII. 4. Négyes	82
VIII. 5. Páros táncok	83
VIII. 5. a. A párkezdő lassú	83
VIII. 5. b. A csárdás és a szökös	87
VIII. 5. c. Változások motíumkincsben és az előadásmódban	90
VIII. 5. d. Térhasználat a forgós-forgató táncokban	92
VIII. 6. Komplex szociotípusú táncok	94

VIII. 7. Egyéb táncszerű mozdulatok	95
VIII. 8. Népies mőtáncok és polgári társastáncok	97
VIII. 9. Modernkori társastáncok	100
VIII. 10. Posztmodern zenék és táncok	101
VIII. 11. Tradicionális táncok a posztmodern korban. A revival korszak	105
VIII. 12. A táncterminusok és a tánchoz kapcsolódó etnikus tulajdonképzetek	106
VIII. 13. Táncrend	108
IX. A táncszervezés	114
IX. 1. A tánczene szolgáltatói	114
IX. 1. a. Zenei önellátás	114
IX. 1. b. A zenei szolgáltatók kiválasztása	117
IX. 1. c. A zenekar létszáma és felállása	126
IX. 2. A tánc szervezői	132
IX. 3. A rendszeres hétvégi táncalkalom	134
IX. 4. A kezesek feladatai	144
IX. 4. a. A tánczenei szolgáltatás biztosítása	144
IX. 4. b. A zenész kifizetése	151
IX. 4. c. Egyéb juttatások a zenésznek	155
IX. 4. d. A táncos közösség megszervezése, a fizetség összeszedése	157
IX. 4. e. A tánchely megszervezése	162
IX. 4. f. A tánc tér előkészítése	163
IX. 4. g. A zenészek kísérése, ellenőrzése, a táncmulatság lebonyolítása	163
IX. 4. h. A rendfenntartás – büntetés.	165
IX. 4. i. Vendég a táncon	168
IX. 4. j. Tánc tanítás	170
IX. 5. A keresztelő megszervezése	170
IX. 6. Sorozás, bevonulás	171
IX. 7. A lakodalom szervezése	171
IX. 8. Zenés temetés	172
IX. 9. Spontán táncalkalmak	173
IX. 10. A kicsitánc szervezése	175
IX. 11. Tánc a fonóban	177
IX. 12. Bállok szervezése	178
IX. 13. A mérési mulatság	180

IX. 14. Tánc a vásárban	180
IX. 15. Tánc a városban	181
IX. 16. Tánc a román nemzeti ünnepen	181
IX. 17. Táncalkalmak a téesz alakulásakor	182
IX. 18. A betakarítás ünnepe (Ziua recoltei)	182
IX. 19. A hétvégi tánc megszűnése, illetve átalakulása	183
IX. 20. A kezes, a kultúrfelelős, a főnökök és a báros	183
IX. 21. A kezeség intézményének továbbélése	187
X. Összefoglalás	189
XI. Felhasznált irodalom	201
Mellékletek	240
1. sz. melléklet. Zenészek Visa környékén	
2. sz. melléklet. A szövegben szereplő adatközlők	
3. sz. melléklet. Táncos történetek	
4. sz. melléklet. Településnevek	
5. sz. melléklet. Térképek, ábrák és táblázatok	
6. sz. melléklet. Hang- és filmfelvételek jegyzőkönyvei ¹	
7. sz. melléklet. Fotók	

¹ A hangfelvételek az 1. sz. dvd-n található. A filmfelvételek első része (F.01-26.) az 1. sz. dvd-n található. A filmfelvételek második része (F.27-76.) a 2. sz. dvd-n található, csakúgy, mint a disszertáció és a mellékletek szövegei is. A filmeket a media player classic, a power dvd, a vlc media player programok, valamint a windows media player újabb változatai egyaránt lejátszzák.

I. Bevezetés

Doktori disszertációmban egy erdélyi, mezőségi falu – Visa – tánckultúrájának XX. századi változásait szeretném végigkísérni.

A téma tulajdonképpen a kutatások és a terepmunka alatt született, mintegy „önmagát adta”. Már a gyűjtött anyag rendszerezésére tett első kísérletek során kiderült, hogy adatközlőim sok kérdésemre annyira eltérő válaszokat adtak, hogy azokat lehetetlen volt besorolni egy történelmi, illetve társadalmi értelemben változatlan rendszerbe, mint aminek a „régii mezőségi népi kultúrát” eleinte elképzeltem. Az általam felállított statikus kereteket szétfeszítették a különböző értelmű adatok. Így kezdtem el történeti korszakokhoz kötni a tánckultúra egyes jelenségeit.

Az első jelenség, amire ezzel kapcsolatban felfigyeltem, a táncok formai változása volt, hiszen a faluban az 1990-es években szinte még mindenki ismerte és használta a hagyományos táncokat, de nem egyformán, és ami szembetűnőbb volt, nem egyforma szinten. A XX. század elején szinte kiveszett, azután pedig mesterségesen életben tartott aszimmetrikus lassú cigánytáncnál látszott leginkább a különbség az idős (akkor hatvanéves) és a még idősebb korosztály táncstílusa között. Először ez a tapasztalat villantotta fel számomra tizennyolc évvel ezelőtt a tényt, hogy kultúra (a tánc) a múltban sem volt változatlan.

Egyetemi tanulmányaim alatt Andrásfalvy Bertalan az elkülönözésről és arányosításról szóló stúdiumai során mutatott rá arra, hogy a történeti, társadalmi, gazdasági folyamatok óhatatlanul nyomot hagynak az emberi kultúrában. Munkám másik inspirációját Belényesy Márta a bukovinai székelyek tánckultúrájáról szóló változást vizsgálataitól kaptam. Dolgozatomban is a legizgalmasabb kérdés számomra az volt, hogy egy évszázadok óta egy helyben élő csoportnál lehet-e a változások során olyan erőteljes határvonalakat kijelölni, mint amit a bukovinai kultúra számára a vándorlás különböző állomásai jelentettek. Előfeltevéseim szerint a XIX. század végi arányosítás és tagosítás, valamint a XX. század fordulópontjai (a két világháború, a téészesítés és iparosítás, valamint a rendszerváltás) lehetnek azok a határvonalak, amelyek körül jelentős változások mérhetők le olyan kulturális jelenségeknél is, mint a tánc.

Szintén a terepmunkám során merültek fel az első kérdések a mezőségi tánckultúra etnikus jellegzetességével kapcsolatban. Melyik dallam, tánc, vagy éppen figura román, és melyik magyar? Járdányi és Lajtha kutatásainak megismerése óta ezek a kérdések finomodtak

bennem. Ebben a munkámban ezeket inkább úgy fogalmaztam meg, hogy milyen korszakban erősödik fel az egyik, vagy a másik nemzetiség hatása a kulturális összképre.

Visában a kulturális változások egy része tulajdonképpen a szemem előtt zajlott le. A revival mozgalom, a külföldi érdeklődés (aminek magam is része voltam) hatását pontosan le lehet mérni a visai tánckultúra, sőt a helyi társadalom változásain is, amint azt már munkatársammal korábban megállapítottuk.² Disszertáciomban a régebbi múltat is igyekszem feltérképezni, és hozzákapcsolni a jelen kulturális folyamataihoz.

Kutatásom kiindulási alapjaként a tágabb régió, az erdélyi Mezőség történeti, gazdasági és társadalmi változásait igyekszem feltárni. A történeti részben a XX. századnál korábbi állapotokat is szeretném összefoglalni, mivel úgy vélem, hogy a XVII. századi pusztulások, és az utána kezdődő új társadalmi berendezkedés alapvetően meghatározza a jelen tájökológiai – gazdasági, és ezek által kulturális helyzetét is.

A tánckultúra változásait két fontos aspektusból veszem szemügyre.

A tánckészlet elemeinek vizsgálatához elegendő anyag áll rendelkezésemre. A különböző táncok megjelenését, illetve eltűnését, valamint az egyes tánc típusok motívumkincsének, előadásmódjának és térhasználatának változásait igyekszem korszakolni, így bemutatva a változás folyamatait.

Könnyebb feladatnak tűnik a táncszervezés társadalmi-gazdasági kapcsolatait kitapintani és felvázolni. A tánc rendezői, a zenészek, illetve a falusi fiatalság kapcsolatának anyagi jellegű vonzatai sok mindent elárulnak az adott kor gazdasági állapotáról. A táncszervezésben érintett szereplők feladatainak megváltozása, az általuk szervezett, illetve látogatott táncalkalmak bizonyos típusainak eltűnése, vagy felbukkanása, a táncalkalmak időbeosztásának átstrukturálódása fontos információkkal járulhat hozzá vizsgálatomhoz. A táncon való részvétel szabályainak átalakulása is sok információt hordozhat a különböző társadalmi szerepek megváltozásáról.

Több más jelenségcsoportot nem áll módomban jelen dolgozat keretein belül vizsgálni. A táncviselet, a táncos szokások és a táncillem, a tánc tanulás, valamint a táncszók használatának változásai is tanulságosak lennének, de a rendelkezésemre álló óriási mennyiségű adat megköveteli, hogy kevesebb témára fókuszáljak.

Munkámban a tánckészletben és a táncszervezésben bekövetkezett változásokat vizsgálom, a XX. század első harmadától a máig tartó időszakban.

² Stein – Varga 2010.

II. Kutatás és elemzés

II.1. Kutatástörténet. Témák és módszertan

Visai táncosokkal 1993-ban, mosonmagyaróvári néptáncgyűttesünk nyári edzőtáborában kerültem kapcsolatba. Az itt szerzett élmények hatására látogattunk el társaimmal 1994 augusztusában a faluba, ahol az első énekes hangfelvételeimet rögzítettem magnetofonszalagra.

A következő év januárjában már video- és hangfelvételeket készítettünk egy kanadai magyar néptáncosok számára szervezett bálról, valamint táncéletre vonatkozó adatokat is gyűjtöttünk. Ezt a munkát már Andrásfalvy Bertalan útmutatásai alapján végeztük akkori hallgatótársaimmal, akikkel 2003-ig dolgoztunk együtt a terepen.³ 1997 és 2003 között a Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszékének hallgatójaként évente többször kutattam Visában, 1998-99 telén pedig lehetőségem nyílt, hogy a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem vendéghallgatójaként, kisebb megszakításokkal hét hónapot tölthessek el a faluban. Résztvevő megfigyeléseim és interjúim nagy része ebből az időszakból, valamint a nyári szünetekben itt töltött egy-két hónapnyi időből származik. Az egyetemi szemináriumi dolgozataim döntő többségét, és szakdolgozatomat is visai, illetve mezőségi témákból írtam.⁴

2003 és 2006 között más irányú munkáim miatt nem folytathattam gyűjtéseim feldolgozását, ugyanakkor a faluval kapcsolatban maradtam, évente több táncalkalmon is részt vettem, illetve az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan szerepet vállaltam kisebb-nagyobb táncsoportok látogatásának, edzőtáborozásának, illetve visai táncosok magyarországi vendégszerepléseinek megszervezésében.

2006 óta a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének munkatársa vagyok, azóta folyamatosan dolgozom fel kutatásaimat és publikálom eredményeimet.⁵ 2007-ben és 2008-ban kutatószemináriumok keretében hallgatókat vontam be a visai kutatásba, melynek végső célja a falu néprajzi monográfiájának

³ 1994 és 2003 között Békési Tímeával, Bíró Boglárkával, Géber Józseffel, Hámori Balázssal, Horváth Csongorral, Lucskai Ágnessel, Megyeri Istvánnal, Molnár Péterrel, Mondok Ágnessel, Mosonyi Katalinnal, Nyitrai Mariannal, Rác Judittal, Radák Jánossal, Somogyvári Judittal, Végh Andorral és Virág Ritával, a Pécsi Tudományegyetem egykori hallgatóival dolgoztam együtt terepen. Rajtuk kívül több alkalommal gyűjtöttem Antal Áron, Busai Norbert és Palenik József néptáncosokkal.

⁴ Varga S. 2003.

⁵ Varga S. 2007a-b; 2008a-b; 2009a-b; 2010a-f; 2011a-c; Varga S. szerk. 2010; 2011.

előkészítése volt.⁶ Munkatársaimmal és hallgatóimmal a tánckultúra mellett különböző témákban (szövegfolklor, szokások, viselet-öltözködéskultúra, családtörténet, gyermekjátékok, hiedelemvilág, táplálkozásokultúra stb.) végeztünk kutatásokat. Saját témáim a magyar táncfolklorisztika által vizsgált kérdésekkel sok ponton érintkeznek. A már klasszikusnak számító formai elemzéshez szükséges táncrögzítések megtörténtek, ugyanakkor a strukturalista jellegű táncelemzések és a kapcsolódó egyéniségvizsgálatok túlnövik a jelen értekezés kereteit, a táncdivatok és a táncok formakincsének változásait érintő történeti jellegű vizsgálatokat azonban ismertetem munkámban. A mozdulatkinccsel, formával összefüggő legfontosabb kérdéseim mindemellett a táncok használati módjaira, a táncstílusra, a táncbéli magatartásra, a táncos térhasználatra, a táncos-zenész kapcsolatra, a táncszók használatára és ezek változásaira irányultak. Vizsgálataim ezen kívül leginkább a táncnak, a tánckultúrának a társadalomban, az emberi életben betöltött szerepére vonatkoztak. Ezzel kapcsolatban a hagyományos és a modern táncélet közötti átmenetre, a tánctanulásra, a táncok formai, strukturális megjelenésének, illetve az egyéni táncalkotás folyamatának változásaira, valamint a táncot kísérő kulturális jelenségekre, mint például a viselet és viselkedés is igyekeztem fókuszálni. Mindezek mellett a gazdálkodási stratégiák, valamint a társadalmi és politikai változások rögzítésére is törekedtem.

Munkám során résztvevő megfigyelőként voltam jelen, és funkcionális felvételeket készítettem tizenhárom lakodalmon, tíz bálon és hat juhmérésen, több házibuliban és diszkóban, illetve naptári és családi ünnepeken. Összesen több mint hatvan megrendezett táncfelvételt szerveztem meg. Mindezek során közel száz óra videofelvétel elkészítésében működtem közre, amelyeken mintegy százötven személy (a faluban élő szinte összes táncolni tudó ember) táncát rögzítettük, a legtöbbjükét funkcionális és megrendezett alkalmakon egyaránt. Az elmúlt tizenhét évben közel száz visai magyarral, tizenöt románnal és két cigánnyal készítettem tánckultúrára vonatkozó, mintegy száztizenöt órányi interjút, amelyek során közel ötszáz, táncéletre vonatkozó igaz történetet vettem fel.⁷ Kollégáimmal és hallgatóimmal közel tízezer fényképet készítettünk, és mintegy ötszáz archív fényképet digitalizáltunk. Ezen kívül környékbeli, elsősorban belső-, észak- és dél-mezőségi, valamint Kis-Szamos menti faluból származó románok, magyarok és cigányzenészek (kb. ötven személy) kikérdezésével végeztem összehasonlító vizsgálatokat (filmeztem és interjúztam),

⁶ A visai kutatásban érintett hallgatóim: Bedő Valér, Boros Balázs, Csemesz Péter, Gatti Beáta, Kiss Nikolett, Kiszely Nikolett, Márton Gábor, Stein Kata, Szabó Attila. Közülük Gatti Beáta PhD hallgatóként jelenleg is kutat Visában, népi írásbeliség témában.

⁷ A disszertáció 3. sz. mellékletébe ezekből válogattam be szövegeket.

ily módon jelentős mennyiségű, énikus adattal is rendelkezem Visa táncéletére vonatkozóan. Mindez átlépi a társadalomtudományi kutatásokban megszokott mintavétel nagyságát.⁸ Összegezve elmondható, hogy munkánk nyomán a gyűjtött anyag mennyiségét és minőségét tekintve Visa felzárkózott a korábban népzene- és tánc szempontjából európai unikumként emlegetett Szék mellé.

A kutatás megkezdésekor a falu néprajzára és tánc kultúrájára vonatkozóan meglehetősen kevés, leginkább csak áttételes információ állt rendelkezésemre. A szakirodalmi felkészülés során elsősorban az erdélyi Mezőségekre általánosságban vonatkozó néprajzi-folklorisztikai, nyelvészeti, valamint földrajzi és történeti munkákat ismertem meg, később a terepmunkával párhuzamosan az időközben megjelent gazdaságföldrajzi és szociológiai irodalmat is tanulmányoztam.

A hosszú kutatás során a néprajz, kulturális antropológia, illetve a szociológia számos módszerét kipróbálhattam. A munkám elején, kezdő egyetemistaként természetesen a legegyszerűbb módszereket alkalmaztam: kérdőíveztem, valamint interjúvázlatok segítségével strukturált interjúkat készítettem. E módszerek előnyének akkoriban az bizonyult, hogy a szakirodalmi tájékozódással párhuzamosan folyamatosan kiegészítő ismeretekre, a szakirodalomhoz könnyen hozzárendelhető anyagra tehettem szert. Az ily módon standardizált anyagot számszerűsítve, kvantitatív módon lehetett egymással összehasonlítani.⁹ Így tettem például a táncalkalmak évszakonkénti és különböző történeti korszakonkénti intenzitásának feltérképezésénél.

Később a számtalan résztvevő megfigyelés (*hanging around*) és kötetlen beszélgetések, spontán interjúk során felmerülő újabb, számomra addig ismeretlen kulturális jelenségek (például a zene ütemére történő fejbillegetés) értelmezéséhez a fent említett módszerek kevésnek, sok esetben alkalmazhatatlannak bizonyultak, ezért nem strukturált, ún. *visszahívott interjúkat* kezdtem alkalmazni.¹⁰ Ilyenkor az adatfelvételeknél, interjúknál általában törekedtem a visszacsatolásra, ugyanazokat a személyeket – néhány év elteltével – ugyanarról a témáról többször is megkérdeztem. Véleményeltérések, értelmezési nehézségek esetén igyekeztem újabb interjúalanyokat bevonni, a kulcsadatközlők mellett így alakultak ki azok a „kontroll-csoportok”, akiknek rendszeresen ellenőrző, pontosító kérdéseket tettem fel.

⁸ Vö. Kvale 2005. 108.

⁹ A marketingkutatásokban az ún. survey vizsgálatoknál és közvélemény-kutatásoknál használt technikákat korábbi, élelmiszeripari-marketing asszisztensi tanulmányaimnál sajátítottam el és használtam először. (Vö. Lehota 2001. 2. 6. 1. fejezet)

¹⁰ Vö. Lehota 2001. 2. 6. 1. fejezet

A változások megragadásához elengedhetetlen volt a hosszú terepmunka, amely során a kérdező és a kérdezettek részéről egyaránt meglehetősen sok empátiára volt szükség. Igyekeztem tartós kapcsolatokat kiépíteni, ugyanakkor szinte mindenkivel érintkeztem a faluban – a visszaemlékezések szubjektív tartalmainak kiszűrése miatt sok ember megkérdezése volt szükséges. Az interjúk és az ellenőrző visszacsatolás során felmerült adatokat igyekeztem különböző korcsoportokhoz kötve értelmezni, így már az adatfelvétel során rálátást nyertem bizonyos kulturális jelenségek időpontjainak (pl. a *kicsitánc* alkalmi) eltérésein keresztül a helyi hagyományos paraszti táncművelés változásaira.

A kutatás utolsó harmadában gyakran alkalmaztam a szociológiában *finomhangolású vizsgálati módszerként* emlegetett mélyinterjút,¹¹ melynek során a kérdezettek saját táncművelésükhöz való viszonyulását is jobban megértettem, így a gyűjtött anyag értelmezéséhez egyfajta belső szemléletet is segítségül tudtam hívni.

Szintén az énikus szemléletmód elmélyítését szolgálták a táncos önéletrajzok, melyeket kérésemre néhány adatközlő készített el, valamint a biográfikus elbeszélések és életút-interjúk.¹² Mindezekon keresztül a kulturális folyamatokról, változásokról plasztikus és – főleg az esettanulmányok segítségével meglehetősen konkrét képet kaphattam.¹³

Az így megismert táncművelés párhuzamosan gyakorlatban „telt meg élettel”, elsősorban a korábban már említett résztvevő megfigyeléseken, amikor magam is táncosként vettem részt bálokon és lakodalmakon, és azokon a megrendezett alkalmakon, mikor a visai adatközlők táncolni tanítottak, illetve velük együtt oktattam. Ezek során vált számomra nyilvánvalóvá például, hogy a tánc formai-strukturális megjelenése nemcsak a táncosok fejében élő kognitív elemektől és ezek struktúrájától függ, hanem a mulatság hangulatától, ezen keresztül a résztvevők lelkiállapotától, a táncosok- és zenészek egymásra hangoltságától, sőt egyes táncosok társadalmi státuszától és a táncalkalom/táncműhely proxemikai adottságaitól is.

Egyetértek Keszeg Vilmos véleményével, miszerint: „A gyűjtő feladata (és lehetősége) nem más, mint egy személy (adatközlő) adott helyzetben való viselkedésének értelmezése, szemantikai elemzése.”¹⁴ Ennek értelmében igyekeztem a helyi táncos

¹¹ Kristin Esterberg hasonlata szerint a mélyinterjúzás hasonlít egy táncra, amelyben az egyik fél ráhangolódik a másik „mozgására”. Mivel azonban az interjú menete nem strukturált, néha improvizációra kényszerülnek a „táncosok”. (Esterberg 2002. 54.)

¹² Lásd: özv. Fodor Anna táncos önéletrajzát, Kiss Erzsébet *Birdok* és özv. Kiss Ágnes *Gáspár Pistáé* biográfikus írásait, valamint Papp János *Ördög* önéletrajzi „képregényét”. (Papp J. 2010.)

¹³ Flick – Kardoff – Steinke 2004. 17.

¹⁴ Keszeg 1999. 19.

eseményeket mindennapos folyamatokként kezelni, nem csak a kuriózumokat vagy az archaizmusokat kerestem.

A terepmunkám legutolsó fázisában, párhuzamosan a dolgozat megírásával – leginkább félig strukturált interjúkat készítettem, illetve a visai református egyházzal kapcsolatos levéltári, anyakönyvi adatokat gyűjtöttem. Ezeket mintegy kiegészítésül, pontosításul egy-egy résztema jobb megismeréséhez, illetve mellékletek megszerkesztéséhez használtam fel.

A vizsgálat objektivitását, illetve érvényességét a következő módon igyekeztem biztosítani: több különböző forrásból nyertem adatokat; ezeket egymással összehasonlítva, ellenőrizve többszörösen szűrtem.¹⁵ A gyűjtött adatok relevanciáját az interjúk során kapott non-verbális információk segítségével is ellenőriztem. Ehhez terepnaplót, helyszíni jegyzőkönyveket használtam, ahová az éppen aktuális benyomásaimat rögzítettem. A helyi és az innen elszármazott értelmiség (papok, tanítók, helytörténész stb.) önzetlen módon rengeteg adattal és jó tanáccsal szolgáltak az évek folyamán, sok esetben az ő segítségükkel is ellenőrizhettem gyűjtött adataim egy részének érvényességét.¹⁶

A feldolgozás során is többfajta szemlélet együttes alkalmazásával igyekeztem objektív maradni, ugyanakkor tisztában vagyok vele, hogy jómagam, mint kutató is részese voltam az általam vizsgált kulturális folyamatok alakulásának. Ezért többször is szükséges volt kutatói személyemet meghatározni, pozicionálni.¹⁷ Ennek segítségével igyekeztem elkerülni, hogy munkám során az objektivitás látszatát a mostanság divatos „értékmentes” kutatói beállítottság kiemelésével erősítsem.¹⁸

¹⁵ Egyes kutatók szerint a kvalitatív vizsgálatokkal kapcsolatban nem szerencsés objektivitásról beszélni, mivel a kérdező és a kérdezett között állandó interakció áll fent, inkább az érvényesség fogalmát kell használni. (Sántha 2007. 169-170.) A gyűjtés során igyekeztem a kvalitatív kutatásokkal kapcsolatos metodológiai buktatókat elkerülni. (Babbie 2008. 337-338; Szokolszky 2004. 413-414.)

¹⁶ Köszönettel tartozom Bányai Csaba és Lukács György lelkészeknek, Kiss Géza helytörténésznek, illetve Virág Magdolna, Kádár János és Gáspár Béla egykori tanároknak.

¹⁷ Erre annál inkább szükség volt, mivel többször táncosként, illetve szervezőként vettem részt visai táncalkalmakon.

¹⁸ A gyűjtött anyag (elsősorban a hagyományos paraszti tánc kultúrára vonatkozó adatok és kapcsolódó eszmék) és a helyiek iránti érzelmi elkötelezettségemet nem tagadhatom. Itt Mohay Tamásnak Fél Edit és Hofer Tamás átányi kutatásáról tett kijelentését érzem mérvadónak: „Ez a felfogás úgy kíván »megértő« lenni, hogy nem tetszeleg az »értékmentesség« pózában (ami sokszor csak mélyebbre rejti ki nem mondott értékválasztásait.)” (Mohay 1998. 309.)

A visaiakkal kezdettől fogva igyekeztem tudatosítani jövedeleim célját, kutatásaim irányát. A velük való kapcsolatomban nem volt egyoldalú, adatközlőimet többször vendégül láthattam Magyarországon.

A tizenhét éve tartó terepmunkám és gyakori látogatásaim során alaposan megismertem a falu társadalmi és gazdasági kapcsolatrendszerét, egyes személyek ebben játszott szerepét. Vizsgált témám, a tánc mellett jó rálátásom van Visa mindennapi tárgyi és szellemi kultúrájára, társadalom- és gazdaságtörténetére, valamint gazdaságföldrajzára egyaránt.

II. 2. Az értelmezési keret

Funkcionalizmus, kontextualitás, változások

Az eredeti közegükből kiszakított kulturális jelenségek más, pl. kultúrtörténeti vizsgálódás keretébe helyezve teljesen más szerephez és jelentéshez jutnak, amely szerepet és jelentést a kutató személye és eszmei irányultsága, valamint az új kulturális miliő sajátos szabályrendszere nagyban befolyásolja. Az evolucionizmus, és egyéb kultúrtörténeti iskolák itt leírt kritikáját először a történeti partikularisták (Boas és tanítványai), később, a XX. század első harmadában a funkcionalisták (Malinowski, Radcliffe-Brown) fogalmazták meg. Mindkét irányzat fontosnak tartotta, hogy a vizsgált kultúra keretein belül tanulmányozza az egyes jelenségeket, azok jelentését, illetve egymáshoz és az adott kultúra egészéhez való viszonyukat. A funkcionalizmus volt az első elmélet, ami rámutatott arra, hogy a kultúra és a társadalom rendszerként működik, amelyen belül minden egyes elem jelentéssel telve kapcsolódik egymáshoz és így a rendszer egészéhez is.¹⁹ A konkrét, terepmunkán vagy esettanulmányokon alapuló, kvalitatív vizsgálatok ettől az időszaktól kezdve váltak szinte megkerülhetetlenül feltételeivé, részévé a néprajzi/etnológiai munkának.²⁰ Szintén a XX. század elején dolgozta ki a Durkheim nevével fémjelzett francia szociológiai iskola a kultúra társadalmi meghatározottságának elméletét, amely ha csak egyetlen tanulmány erejéig is, de a tánc kutatáshoz is kapcsolódott. Mauss szerint a különböző test-technikák (módok, ahogyan az ember használja a testét) a neveltetéstől, az egyes társadalmak különböző szocializációs szokásaitól függenek.²¹ Később a neoevolucionizmus és a kulturális ökológia révén a

¹⁹ Williams 1991. 104-105.

²⁰ Kaschuba 2004. 60-61. Vö. Felföldi 1997. 106-107.

²¹ Mauss 2000. Elméletére eddig kevés magyar kutató reagált. (Lásd: Köncei Csongor 2004; Varga S. 2011c.)

gazdasági és természeti háttér is hozzákapcsolódott a társadalmi-kulturális kontextushoz, így szélesítve ki folyamatosan az értelmezési keretet. A modern és posztmodern antropológia szimbolikus és kognitív irányzatai (Geertz, Turner stb.) is rendkívül fontosnak tartják az eredeti közegben való értelmezést, sőt az eredeti közegben élők értelmezéseinek megismerését is.²² A „dolgok elsődleges környezetének”²³ bemutatására irányuló kontextuális szemlélet mind a mai napig rendkívül erősen jelen van a nyugati táncantropológiában, ezt mutatja az is, hogy ma már egyes kutatók a mozgásban lévő test szociális és kulturális meghatározottságáról beszélnek, és a táncot a szociális és kulturális interpretáció egy lehetséges modelljeként alkalmazzák.²⁴

A magyar néptánckutatásban a kontextuális szemlélet ritkán bukkant fel, és egyetlen korszakban sem vált meghatározóvá, illetve a magyar anyagra „átdolgozott” teóriává.²⁵ Az 1940-es évek törekvései ugyan ebbe az irányba is mutattak. Itt első sorban Belényesy Márta bukovinai székelyek tánckultúrájának változásaival kapcsolatos vizsgálataira gondolok, de megemlíthető Kaposi Edit bodrogi kutatója is,²⁶ de később ez az irányzat háttérbe szorult. Felföldi László a funkcionalista szemlélet megjelenését jelzi azokban a táncos kismonográfiákban, melyekben a szerzők külön fejezetben foglalkoznak a vizsgált település, terület általános néprajzi, esetleg gazdaságföldrajzi jellemzőivel.²⁷ A szerzők ezeket azonban csak ritka esetben és csak említés szintjén kapcsolják össze a tánckultúrával, soha nem jelenítik meg olyan módon a kulturális, esetleg a társadalmi kontextust, hogy a táncos

²² A tánc szimbolikájának kutatására, alkotói és társadalmi jelentőségére Kürti László is felhívja a figyelmet. (Kürti 1995. 149.)

²³ Gyáni 1997. 50.

²⁴ Vö. Delgado 2005. 65. Gyáni Gábor felhívja a figyelmet a szemlélet gyenge pontjaira: a kontextusok szerint olyan „értelmezett szituációk”, amelyek a kutatói szelekció és bizonyos nézőpontok eredményeként jönnek létre. A megfelelő kontextus kiválasztása többnyire attól függ, mit kívánunk megérteni és megmagyarázni. A kontextualizálás tehát egy elvont szellemi folyamat, ami könnyen eltávolodhat a vizsgált jelenség „eredeti értelmétől”. (Gyáni 1997. 57.) Tovább folytatva: „tekintve, hogy valamiféle kontextus hiányában semmiről sem adható értelmes, racionálisan igazolható magyarázat, a törvényalkotó megismerés sem mentesül a kontextualizálás időnkénti kényszerétől. (...) Implicite ugyanis mindannyian *kontextualisták* vagyunk. A kérdés inkább az, vajon *jó* kontextualisták vagyunk-e, tehát a megfelelő kontextust választjuk-e?” (Gyáni 1997. 51.)

²⁵ Pedig a nemzetközi példákra korán, már 1939-ben történik magyar részről reflexió. (Varga S. F. 2004.) A funkcionalista értelmezési mód a fent említett könyveken kívül csak néhány tanulmányban érhető tetten. Ilyen például Faragó József a mezőségi Pusztakamarás tánckultúrájával kapcsolatos vizsgálata. (Faragó 2006.)

²⁶ Belényesy 1958; Kaposi 1999. Erre vonatkozó, szinte programadó felhívásokat is ismerünk ebből a korból. (Belényesy 1958. 4-5; Kaposi 2006. 24-25; Morvay 2006. 15.)

²⁷ Felföldi 1997. 103; 1999. 7.

jelenségeket ebbe behelyezve funkcionális értelmezést lehetne elvégezni. Általában sematikus leírásokról van tehát szó, ahol a tulajdonképpen vizsgált táncanyag, táncos egyéniség, vagy falusi táncélet, és az ezek mellett külön fejezetben felvázolt kulturális-társadalmi háttér közötti kapcsolatok „megsejtését” az olvasóra bízzák a szerzők.²⁸ Funkcionalista szemléletről – mivel ez értelmezési és módszertani keretet, eszme- és eszközrendszert jelent – ezért ez esetekben nem beszélhetünk.²⁹

Martin György 1964-ben jó érzékkel „gyakran rosszul értelmezett” funkcionális vizsgálatokról, valamint ennek újraértelmezésének szükségességéről írt. Ez utóbbi az ő és munkatársainak vizsgálataiban a formai-strukturális érdeklődés mögé szorulva valósul csak meg, annak ellenére, hogy a kutatás komplexitását kiteljesítendő a tánc társadalmi szerepére és jelentésére, a szokáskörülményekre stb. is hangsúlyt akartak fektetni. Mindezek Martin György a magyar tánckincset az európai kultúrtörténetbe ágyazva megjelenítő tanulmányaiban,³⁰ illetve Ratkó Lujza a nyírségi falvak tánckultúrájára vonatkozó monográfiájában jelennek meg a legkarakteresebben.³¹ Pesovár Ferencnek a paraszti táncéletről szóló összefoglalása is inkább leíró, mintsem értelmező néprajz.³²

A vizsgálatokba rengeteg szubjektív elemet belevivő, sokszor esztétizáló, archaizáló történeti irányultság mellett az objektivitásra törekvő formai-strukturalista paradigma vált szinte máig uralkodóvá Magyarországon. Más értelmezési lehetőségek – amelyek például Köncei Csilla és Dóka Krisztina nyelvészeti paradigmákat felhasználó tanulmányaiban, Ratkó Lujza a tánc tartalmi elemzéseire tett iránymutatásaiban, valamint Andrásfalvy a tánc személyiségfejlődésében játszott szerepéről szóló írásában bukkannak fel – mindeddig nem váltak új tudományos programmá.³³ Mindez annak ellenére, hogy a magyar néptánc kutatás

²⁸ Ezt a sematizmust kritizálja Maác és egyben a formai analízist jelöli meg új irányként, amit Martin tudományos programmá fejleszt. (Maác, 2006. 77; Martin 2006a. 87.)

²⁹ A kulturális-társadalmi-gazdasági kontextus „sejtetésénél” tovább megy Kaposi (a kutatás befejezése után jóval később kiadott) bodrogközi monográfiája. (Kaposi 1999.) Az ő és Belényesy torzóban maradt néprajzi munkásságát látva csak sajnálhatjuk, hogy nem tudták folytatni kutatásaikat.

³⁰ Martin néhány kultúrtörténeti irányultságú tanulmányában kifejezetten hangsúlyt fektetett a történelmi és a gazdasági háttér bemutatására (Kallós – Martin 1970; Martin 1984a-b; Martin 2006b-c.), sőt olyan példát is tudunk, ahol ez kifejezetten egy, a Mezőséghez közeli falura (Lőrincréve) vonatkoztatva jelenik meg. (Karsai – Martin 1989.)

³¹ Ratkó 1996.

³² Pesovár F. 1997a. Ugyanakkor az igény a funkció vizsgálatára továbbra is megmarad a korszak jelentős kutatóinak gondolatai között, ezt jelzi például Pesovár Ernő visszaemlékezése is. (Pesovár E. 1999. 6.)

³³ Andrásfalvy 2007; Dóka 2007; Köncei Csilla 2009; Ratkó 2002; 2007; 2008.

statikusságáról komoly kritika hangzott el a kilencvenes évek közepén, amely felhívta a figyelmet a tánc társadalmi jelenségként való értelmezésének szükségességére.³⁴ A kontextuális szemléletmód végül hazánkban meglehetősen későn, a 2000-es években jelenik meg pregnánsan, leginkább fiatal tánckutatók tanulmányaiban.³⁵

Malinowski és Radcliffe-Brown óta tudjuk, hogy a kultúra célorientált jelentésrendszerként is értelmezhető, ami soha nem statikus, hanem mindig rugalmasan, a társadalmi, politikai változásokra rendkívül érzékenyen reagálva alakul.³⁶

Az európai etnológiában a második világháború utáni paradigmaváltás során a figyelem a kulturális folyamatok vizsgálatára és emellett a jelenkutatásra is összpontosult. A német nyelvterületen a müncheni és a tübingeni iskola vette legkorábban figyelembe, hogy a népi kultúra és a társadalom felépítettségének alakulása a mindenkori gazdasági és politikai viszonyoktól függ, sőt ezek a hagyományozódás elveit és folyamatait is befolyásolják, valamint azt, hogy a modernizáció korában a változások felgyorsulnak. Ily módon a néprajz Európában is kikerült a történelmi peremlétéből, és a jelennel szembesülni tudó, igazi társadalomtudománnyá vált.³⁷ A magyar táncfolklorisztikai gyakorlatban néhány korábban már említett kivételtől (Belényesy, Faragó, Kaposi) eltekintve a legtöbbször a statikus szemlélet érvényesült, ugyanakkor az egyes táji- vagy falumonográfiákban rengeteg utalást találunk a tánckultúra változásaira.³⁸

A táncfolklorisztikai vizsgálatok tanúsága szerint a paraszti közösségekbe új táncformák és táncos szokások két úton kerülhetnek be:

1. A folklorizáció útján, mikor az adott közösség a saját kulturális sémáihoz alakítja az új jelenséget, kvázi saját képére formálja azt.

2. Az akkulturáció folytán, amikor maga a befogadó kultúra változik, és ennek keretében történik meg az újdonság befogadása. (Ez esetben az új elem nyilván csak jelentéktelen formai-funkcionális változáson megy keresztül.)

³⁴ Az új értelmezési lehetőségek keresésének hiányára Kürti egy tanulmányában már utalt, ez a felvetés azonban máig megválaszolatlanul maradt. (Kürti 1995.)

³⁵ Dóka 2008; Gera – Karácsony 2008; Kavecsánszki 2008; Molnár 2005; 2011; Stein – Varga 2010; Varga S. 2007a; 2008a; 2009a; 2010e; 2011c.

³⁶ Vö. Kaschuba 2004. 61.

³⁷ Vö. Kaschuba 2004. 73-76; 82-83.

³⁸ Ilyen például Novák Ferenc széki, és Hegedüs László Kalocsa környéki tánckultúráról írt elemzése. (Hegedüs 2006; Novák 2000.)

A paraszti és a modern kultúra találkozásánál ez utóbbi jelenséget figyelhetjük meg, ugyanakkor a paraszti kultúra korábbi változásait vizsgálva azt is látjuk, hogy a két kulturális folyamat elválaszthatatlan egymástól. Mauss a test-technikákat, így a táncmozdulatokat is hagyományos és egyben hatékony cselekvéseknek nevezte.³⁹ Könczei Csongor mutatott rá, hogy mivel minden kultúra alapvető jellemzője a folyamatos változás, ezért ez esetben a hatékonyságra való törekvés előidézti a test-technikák (a tánc) változását is.⁴⁰ A tradíció, jelen esetben a hagyományos paraszti tánckultúra integráló képessége azonban nem véges, túl gyors és nagymértékű változások hatására felbomlik, illetve formai jegyeit megváltoztatva átalakul. Ezt a folyamatot jelzi a magyar táncfolklorisztika is, amikor a régi és új stílusú táncok mellett jelezte (de nem vizsgálta) azokat az általában polgári társastáncoknak, nyugati eredetű táncos játékoknak, népies műtáncoknak stb. nevezett jelenségeket, melyeket a hagyományos paraszti tánckultúra nem tudott magába olvasztani.⁴¹ Könczei Csongor és Ratkó Lujza nyomán elmondhatjuk, hogy a népi tánckultúra felbomlásának fő okai a felgyorsuló társadalmi és kulturális változások, amelyek óhatatlanul megbontják a hagyományos paraszti tánckultúra szerves egységét.⁴² Formai szempontból, valamint a tradícióhoz való kapcsolat szempontjából a polgári, vagy a mai, modern tánckultúrának a jelenségeit nem sorolhatjuk a néptánckultúrához, funkcionális szempontból viszont be kell vonni őket változásvizsgálatunkba, ha a kultúra mélyben rejlő, történelmi és divatkorszakok határait átívelő dinamizmusára, és a változások törvényszerűségére vagyunk kíváncsiak – ahogy erre Molnár Péter és Kavecsánszki Máté rámutattak, valamint korábban mások is határozottan utaltak.⁴³

A funkcionalista szempontú vizsgálat a táncantropológia korábbi tapasztalatai szerint alkalmas változások megragadására.⁴⁴

³⁹ Mauss 2000. 431.

⁴⁰ Könczei Csongor 2004. 89-90.

⁴¹ Vö. Martin 1997a. 97.

⁴² Vö. Könczei Csongor 2004. 89-90; Ratkó 1996. 309-311.

⁴³ Kavecsánszky 2010 (Előszó); Molnár 2011. 50. Curt Sachs tánc-történész szerint az emberi mozgás egyetlen formájától sem szabad elhatárolódni tudományos vizsgálat során. (Sachs 2007. 2-3.) Vályi Rózsi szerint: „a tánc keletkezése (...) már a legalacsonyabb fokon is elválaszthatatlan az ember társadalmi létének alakulásától s fejlődésében ezt a vonását a mai napig megtartotta” (Vályi 1969. 11.)

⁴⁴ Williams felhívja a figyelmet a szemlélet korlátaira, miszerint a tánckultúra egyes elemeinek funkcionális vizsgálata során sokan szem elől tévesztik azt, hogy a kultúra nemcsak jelenségek összessége, hanem egy organikus egész, melynek működési törvényszerűségei nem feltétlenül felelnek meg az egyes elemek kapcsolatának működési törvényszerűségeinek. Bármely paradigma félreértésekhez vezethet, ha a vizsgált

II. 3. Az elemzés

Az egyre növekvő kapcsolathálóm és a faluról szerzett ismeretanyag bővülésével párhuzamosan állandóan változott a kutatói hozzáállásom és rálátásom, ami folyamatosan alakította és alakítja ma is a gyűjtött anyag értelmezését, megértését. Az elemzés írásakor integrált módon igyekeztem a kvantitív és kvalitatív módszereket használni. A leírt szövegekből és a megfigyelésekből kiszűrtem a számszerűsíthető, valamint a (többlet)jelentéssel rendelkező, minőségi adatokat. Mindkét adathalmazt saját jelentésrendszerén belül elemezve igyekeztem az ezekből származó következtetések egybecsengését, vagy széttartását figyelembe venni. Igyekeztem a visai tánckultúra olyan jellemző elemeit megkeresni, melyek jól láthatóan ágyazódnak bele a helyi kultúra és társadalom szövetébe, ugyanakkor – megfelelően dekódolva és rendszerezve – önmagukon túlmutatva képet adnak a tánc és más kulturális jelenségek, a társadalom valamint a gazdaság viszony- és kapcsolatrendszeréről. A vizsgált elemeket, egyes adatokat próbáltam az adott környezet és az adott korszak gazdasági – politikai – társadalmi helyzete által alkotott szöveggörnyezetbe illesztve értelmezni, és számomra, mint külső személy számára is érthetővé tenni. Fontosnak tartottam ugyanis, hogy egy meghatározott korszakra vonatkozó adatokat ne a jelen kulturális kontextusából kiindulva, és az éppen divatos erkölcsi, vagy világképnek megfelelően próbáljam megérteni, és ne az előfeltételezéseimnek megfelelően válogassak anyagot.⁴⁵

A kutatásom során a helyi tánckultúrát „belülről kifelé”, a benne élő és cselekvő ember szemszögéből is igyekeztem megpillantani és láttatni. Ily módon szándékoztam tánckultúrára ható belső kulturális folyamatokat, mintákat és strukturális jegyeket is felvázolni a „táncos valóság” jobb megértése céljából. Az így megismert kulturális háló természetesen a kívülálló számára teljesen ismeretlen, de a kultúrában benne élők számára sem mindig tudatosan megjelenő ismeretek és szabályok összessége, csupán az ő *sűrű leírásaik* alapján

elemek az eredeti kontextuson kívül kerülnek, és ha nem megfelelő érzékenységgel és körültekintéssel bánunk velük. (Williams 1991. 129.) Williams néhány kutató szemére hányja, hogy csak kutatásainak részeredményeiről tájékoztatja az érdeklődőket, és nem mutatja meg azt a módot, ahogy ezeket összesíti. Ily módon úgy jár el, „mint egy bűvész, aki különböző dolgokat helyez a kalapba, majd onnan egy nyulat ránt elő.” (Williams 1991. 106.) Így a kutató könnyen egy, csak a saját maga által észlelt „igazság” védelmezőjévé válhat. Lásd: Theresa Buckland tanulmányát. (Buckland 1999.)

⁴⁵ Az objektív kutatás teljes mértékben nem megvalósítható, mindnyájan viseljük saját „szemüvegünket”, mellyel egyes jelenségek olvasatát látjuk. (Vö. Szántó R. 1995. 1251.)

válik jobban megismerhetővé egy, „az idegen kultúrában megmártózó” kutató számára. Célom ezzel nem az egzotikum megrajzolása, vagy egy népi(es) valóság sematikus ábrázolása volt, hanem az idegen, számunkra nagyobb részt a szakirodalomból, táncfolklór előadásokról javarészt ismerős és mégis ismeretlen kulturális jelenségeket szerettem volna saját közegükben megérteni és leírni. Munkám állandó önreflexióra sarkallt, így a kutatás mások megismerésén túl egyben önismereti eszközül is szolgált.⁴⁶

Geertz-hez hasonlóan vallom, hogy a kultúrát lehetetlen egyetlen elmélet keretében megismerni, még ha az olyan nagyszabású is, mint például a különböző kultúrtörténeti iskolák (lásd pl. finn földrajz-történeti módszert) vagy a strukturalizmus. Munkám során a visai táncművészetet megpróbáltam a funkció szemszögéből vizsgálni, a tánc helyét és szerepét meghatározni a helyi kultúra folyamatosan változó szövetében, ugyanakkor a társadalmi, gazdasági háttérrel is igyekeztem úgy megragadni, hogy ezek táncművészetéhez való funkcionális kapcsolódási pontjai nyilvánvalóvá váljanak. Mindeközben igyekeztem a klasszikus etnográfiai leírást értelmező módon a geertz-i *sűrű leírás* irányába elmozdítani. Osztom ugyanis a véleményét, miszerint a kulturális jelenségeknek még egy adott kultúrán belül is több értelmezési lehetősége van.⁴⁷ Ezekből az értelmezésekből (jelentésekből) kialakított hálót, kontextust nevezem Geertz nyomán kultúrának, amin belül egyes elemek (így a táncos jelenségek) meghatározott viszonyrendszerben helyezkednek el, éppen csak ezen a viszonyrendszeren belül elemezhetjük őket. Elemzés során azokkal a konstrukciókkal kell leírni a jelenségeket, amellyel a helyiek is értelmezik ezeket, mindeközben fontos, hogy azokat a megfogalmazásokat használjuk, melyekkel ők is élnek magyarázataik során.⁴⁸ Ez a *sűrű leírás*, a kultúra értelmező elmélete, amely nem általános törvényszerűségeket keres, hanem „értelmező tudományként a jelentés nyomába szegődik”.⁴⁹ Mindezeket figyelembe véve megpróbáltam a vizsgált jelenségeket több oldalról körbejárni, több ember interpretációját felhasználni. A mellékletben szereplő igaz történetek, valamint a főszövegbe szúrt adatközlői idézetek nemcsak azt a célt szolgálják, hogy plasztikussá vagy élményszerűbbé tegyék állításaimat,⁵⁰ hanem esettanulmányokként⁵¹ is szerepelnek – melyek

⁴⁶ Vö. Flick – Kardoff – Steinke 2004. 14; Kaschuba 2004. 62.

⁴⁷ Geertz 1997. 720. Több értelmezési lehetőségre mutatnak rá például a 3. sz. mellékletben található, táncról szóló történetek is.

⁴⁸ Geertz 1997. 725.

⁴⁹ Geertz 1997. 715.

⁵⁰ Ratkó 1996. 19. Az idézett szövegek esetében csak a köznyelvitől eltérő kiejtési formákat jelöltem, így ezek nyelvészeti vizsgálatra nem alkalmasak.

a vizsgált kulturális rendszer összefüggéseire világítanak rá – ezen kívül a helyben használatos fogalmakat és gondolati konstrukciókat tartalmazó szövegek is egyben. A kulturális folyamatokat, változásokat szem előtt tartva szakítani igyekeztem a magyar táncfolklorisztikában korábban divatos statikus szemlélettel. Munkám magyar előképei ilyen értelemben olyan kutatások voltak, mint Belényesy Márta bukovinai székelyek tánckultúrájának változását elemző könyve, valamint Ratkó Lujza monografikus munkája, amely a táncot a nyírségi, hagyományos paraszti kultúrába ágyazva szemlélteti.⁵²

A kulturális folyamatokat a könnyebb megértés érdekében igyekeztem történelmi korokhoz kötni. A változásokat a közelmúltig, szinte a napjainkig követtem, így a hagyományos paraszti tánckultúra mellett a populáris tánckultúra, a tradíció mellett a modernitás is bekerült a vizsgálandó témák közé.

A modern kulturális antropológiában már közhelynek számító kijelentés, miszerint az etnológiai munka lezárását jelentő szöveg a kulturális valóságnak egy olyan fordítása, melynek „szövegűségén” torzítanak a megkérdozettek szubjektív reprezentációs szándékai, a kutató személyisége, tudományos irányultsága által meghatározott vizsgálati és elemzési szempontok és korlátok is. Ezért kutatásom végeredménye egy szöveg lehetséges olvasatához, értelmezési lehetőségéhez hasonlítható, a szöveg pedig az általam megismert (tánc)kultúra egy lehetséges interpretációja.⁵³ Mindez talán túl tág értelmezési keretnek tűnik, de mindemellett elemzésem konkrétumokra támaszkodik, így reményeim szerint „szövegem” interpretációját a tényanyag jobban befolyásolja, mint az olvasó beállítottsága.

A módszereket, értelmezési keretet és a vizsgált témákat tekintve munkám a klasszikus néprajzi-folklorisztikai és a modern kultúrantropológiai / etnológiai tudományok határmezsgyéjén folyt, egyetemi és szakirodalmi képzettségemnek és érdeklődésemnek megfelelően.

⁵¹ A társadalmi gyakorlatot megjelenítő konkrét esettanulmányok reményeim szerint jól illusztrálják azt, ahogy a vizsgált kulturális formák, elemek (például tánc típusok) a társadalmi cselekvés áramában formálódnak. Ily módon mindezek fontos elemei az értelmezésnek. (Vö. Geertz 1997. 727-728.)

⁵² Belényesy 1958; Ratkó 1996. Ezen kívül még Faragó tanulmánya sorolható ide. (Faragó 2006.)

⁵³ Vö. Bohannan – Glazer 1997. 713. Geertz szerint a lezárt antropológiai írás nem más, mint saját konstrukcióink más emberek konstrukcióiról, így másod-harmadkézből származó értelmezések. (Geertz 1997. 719, 726.)

III. A terep bemutatása

III. 1. Az erdélyi Mezőség

„Ha egy magaslatról körbetekintünk, semmi mást nem láthatunk csak az óceán hullámaihoz hasonló hosszú dombokat. (...) Fák nincsenek, de a táj tavasszal vakító zöldbe öltözik, melyben szép vadvirágok pompáznak és illatoznak. (...) A madarak koncertjén kívül minden hallgató. Ha nem volnának malmok a tavak mellett, és ha a zöld dombokon nem látnánk a megművelt földek fekete csíkjait, lakatlannak tűnne e vidék. A hosszú völgyekben (...) a földfalú, nádtetős házak rendetlen csomóban állnak. (...) Középen a nemesúr háza áll. A kúria felett egy nagy kék felhő úszik, ezt a kunyhók tüzeinek füstje táplálja. Fa hiányában itt a sivataghoz hasonlóan kukoricaszárral kevert trágyával fűtenek. A kietlen dombok közti utazás érdekes, de egy sajátságos, kedvet szegő érzéssel is jár. Igazi öröm, mikor néhány óra múlva egy nagy juhnyájra akadunk. (...) Akkora kukorica nő itt, hogy a lovas katona eltűnik benne. A földbirtokokon kívül a paraszt szép állatokat tart, mégis panaszkodik. Az év tíz hónapjában az útjai szinte járhatatlanok. Terményeit csak nagy nehézségek árán tudja elvinni Marosvásárhelyre. (...) Elzártóságuknak köszönhetően e táj lakosai őrizték meg a leghívebben mondáikat, szokásaikat és viseletüket, röviden mindazt, ami egy népet jellemez. Itt láttam a kaluszereket táncolni. (...) Míg más tájak parasztasszonyai brassói gyárakból származó anyagot vásárolnak, addig a mezősegi román nők maguk szőtte vászonruhát hordanak. E táj kifejező nevet kapott, Mezőségnek hívják.”⁵⁴

A Mezőség tájelnevezés történetéről keveset tudunk, közigazgatási területhez vagy népelnevezéshez nem köthető. Történelmi forrásokban először 1515-ben találkozunk a *Mezwsegh*, *Mezewfewld* megnevezésekkel.⁵⁵ Általános használatáról egy 1653-as adat tudósít,⁵⁶ a „mező” elnevezés pedig 1448-ban fordult elő legkorábban, amikor is Vajdaszilvása faluról írták, hogy a másik, használatban lévő neve Mezőszilvása. A terület főleg középső és déli tájain található számos Mező-előtagú település, nagy részük a XIX. század folyamán közigazgatási megkülönböztetésük miatt kapta a jelzőt. A terület német

⁵⁴ De Gerando 1845. II. 195-197. (Saját fordítás.) Összehasonlítva a francia utazó XIX. századi benyomását a közel százötven évvel később idelátogató néprajzkutatót fogadó képpel, elmondható, hogy az eltelt idő alatt a táj hangulatában nem sok változás történt.

⁵⁵ Juhász D. 1988. 90.

⁵⁶ Szabó T. szerk. 1978. 716.

elnevezése (*Heide*) először Sebastian Münster 1588-as Erdély-térképén található. Ez ekkor elsősorban mezőt jelentett, csak másodsorban pusztát.⁵⁷

A XVII. századtól kezdődő jelentős társadalmi, gazdasági és tájökölógiai változások nyomán erőteljesebben megjelenő erózió, az infrastrukturális elzártság és a szegénység miatt egyre inkább negatív képzetek kapcsolódtak a Mezőség elnevezéséhez. Ezt a XIX-XX. századi magyar szépirodalom még inkább felerősítette, a Holttenger elnevezés is Makkai Sándor regénye nyomán terjedt el a köztudatban.⁵⁸ Az itt élőknek egészen a XX. század végéig nem volt *mezőségi* tudatuk, sőt sok esetben pejoratív mellékízzel használták a jelzöt, általában a szomszédos falvakra vonatkoztatva.⁵⁹

A Mezőség körülbelül háromszáz magyar, román és szász települést magába foglaló, a Kis- és Nagy-Szamos, a Sajó, a Maros és az Aranyos között elterülő dombvidék összefoglaló tájneve. A közép-erdélyi nagytájat az óramutató járásával megegyező irányban a Láposi-, a Naszódi-, Borgói- és Kelemen-havasok alatti román, a Beszterce környéki román és szász, a Görgényi-havasok alatti román és magyar, a marosszéki magyar, a Gyalui-havasok alatti román, valamint a kalotaszegi és szamos-erdőháti román és magyar falucsoportok határolják.⁶⁰ A természet rajzolta földrajzi kereten kívül a területet körbeölelő városok füzére (Kolozsvár – Szamosújvár – Dés – Beszterce – Szászrégen – Marosvásárhely – Torda) is segít Mezőség körülhatárolásában. Ezek a régió falvait különböző vonzáskörzetekre osztják. Mezőségen nagyobb vásártartó település is csak kisebb számban fordul elő.⁶¹ Geopolitikai szempontból a terület jóval nagyobb, mintegy 5300 km² kiterjedésű (tájökölógiáját tekintve a Mezőséghez tartozik még a Küküllő-menti dombvidék is), az éghajlati viszonyokat vizsgálva viszont jóval kisebb (4500km²).⁶² Az erdélyi Mezőség önálló közigazgatási egységet soha nem képezett. Az 1919 előtti Magyarországon Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód,

⁵⁷ Vö. Áron 1981. 102, 104; Kós 2000. II. 10-11. Vámszer. szerk. 1997. 198-199. A gyűjtőnévképzős *mezőség* főnév válhatott tájnévvé. A –ság, –ség képzős forma kialakulására más tájnevek is (például Nyírség, Avasság) analógiás hatással lehettek. (Juhász D. 1988. 90.) Andrásfalvy szerint az ármentes területeken keményfaerdők irtásával létrejött, földművelésre és legeltetésre, kaszálásra alkalmas édesfűvű terület neve mező. Példaként a Mezőség elnevezést hozza. (Andrásfalvy 2010. 17.) A román szakirodalom szerint a Mezőség kifejezés a vidék mezőgazdasági hasznosítására utal. (Constantinescu 1964. 3.)

⁵⁸ Vö. Keszeg 2010. 13-17.

⁵⁹ Kós 2000. II. 10.

⁶⁰ Kós 2000. II. 9. Lásd: 5. sz. melléklet: I.

⁶¹ Például Bonchida, Mócs, Nagysármás, Uzdiszentpéter. (Kós 2000. I. 340.)

⁶² Keszeg 2010. 7; Makkai G. 2003. 62; Tonk 1994. 24.

Torda-Aranyos és Maros-Torda megyék,⁶³ ma pedig Kolozs (Cluj), Beszterce-Naszód (Bistrița-Năsăud) és Maros (Mureș) megyék osztozkodnak a területén.⁶⁴

A Kolozsvár – Szászrégen útvonaltól északra sűrű a településhálózat, míg délre a nagyobb határu falvak fekszenek. A települések nagyobb részében élnek magyarok (a legtöbb esetben kisebbségben), román lakosság minden faluban található.

A mezőségi falusi társadalmat Kós Károly XX. század közepi megfigyelései szerint nagyfokú endogámia jellemezte. Az általam vizsgált magyar többségű falvak lakosainál erőteljes etnikai endogámiát tapasztaltam, ami a legtöbb esetben a lokális endogámiaira való törekvést is felülírta.⁶⁵ Mindez a magyarok erőteljes kulturális-társadalmi zárkózottságára utal. Azokban a falvakban azonban, ahol a magyarság mélyszórványban él (Kötelend, Légen, Mezőszava stb.) már erőteljes etnikai keveredés tapasztalható. A románok általában könnyebben választottak házastársat más falvakból, náluk a lokális exogámia tendenciája erősebbnek tűnik, mint a magyaroknál. A társadalmi-gazdasági endogámia („föld megy a földhöz”) az 1900-as évek elején, az arányosítás hatására erősödött fel. A gazdaság szocialista átszervezéséig nagymértékben ez határozta meg a visaiak házassági szokásait is. A társadalomra a patriarchátus jellemző, a rokonsági rendszer a magyarok esetében jobbra patrilokális. Mára ez a XVII-XVIII. századi matrilokális jelleget a románoknál is felváltotta.

A nemzetséget (*nemzet*) férfiágon számítják, *vőség* esetében a befogadó nemzetség nem vette fel soraiba a beházasodott ifjút. Ez az utódok családneveinek változásában (összetett nevek, például Fodor-Kiss) érhető tetten. A nemzetséghez való tartozást – ami vélhetően az egykori földközösségi rendszer alapja lehetett – még ma is nagyon fontosnak tartják, a templomi ülésrend alapját is ez képezi.⁶⁶

A Mezőségről szóló első, XIX. századi leírások általában a táj eróziójának és a magyarok szórványlétének narratívái voltak. Az 1930-as évektől kezdve megszorodtak a tudományos, elsősorban ökológiai, turisztikai jellegű közlemények, majd az 1940-es években – jókora késéssel – a néprajzkutatás is bekapcsolódott a régió felfedezésébe. Az ekkor induló, majd a század közepén virágkorát élő népzene- és néptánc kutatás, majd az ezek nyomán

⁶³ Lásd: 5. sz. melléklet: II.

⁶⁴ Barabás L. 2010. 54.

⁶⁵ Vö. Feischmidt 1994. 122.

⁶⁶ Kós 2000. II. 310-315.

elinduló táncmozgalom révén megszületett Mezőség pozitív mítosza, amely a kultúra archaikus, érintetlen és magyar jellegét hangsúlyozta.⁶⁷

Az 1940-es évektől máig a néptánc és a zene mellett a szövegfolklor, valamint a sok régies elemet őrző tárgyi kultúra (elsősorban a gazdálkodás) és társadalom bizonyultak a leginkább kutatott területeknek.⁶⁸ A társadalomtudományi kutatások rámutattak a mezőségi kultúra egyik alapvető sajátosságára, a mindenütt jelen levő etnikus kölcsönhatásokra.⁶⁹ Bár a mezőségi népi műveltségben máig is számos archaizmus található, az idő itt sem múlt el nyomtalanul. A XX. századi változások, a szocialista modernizáció, majd a globalizáció hozta új kulturális minták és jelenségek itt is gyorsan teret hódítottak, változást idézve elő a társadalmi kapcsolatokban és a populáris kultúrában egyaránt. Ezt a 2000-es évek elejétől számos vallásszociológiai és társadalom-néprajzi tanulmány dokumentálta.⁷⁰

⁶⁷ Vö Varga S. 2010a. Egyetértek Kürti László megállapításával, mely szerint: „a területeket és a határokat, melyekkel elválasztjuk a területeket egymástól, különös szimbolikus erővel ruházzuk fel, mintegy ranglétraként csoportosítva azokat, míg másokat egybemosva lealacsonyítunk. Így bizonyos területek s határok különös fontosságot kapnak.” (Kürti 2000. 40.) A legutóbb megjelent néprajzi összefoglalásban „... még a 20. században is ősi népi kultúrájú vidéknek” aposztrofálják a Mezőséget. (Magyar 2011. 211. Lásd még: Benkő 2006.) Turcsány Péter *A Mezőség magyar öröksége* c. esszéjében „a heroikus középkori kultúra” maradványairól ír. (Turcsány 2006. 59.) Az elsősorban turistáknak szóló, erdélyi tájakat, településeket, műemlékeket áttekintő ismeretterjesztő- és útikönyvekben a mezőségi magyar szórványok kultúráját egyértelműen felnagyítva mutatják be. (Vö. Pataki 2010. 154-193.) Ezzel szemben példaértékű Lajtha kutatói magatartása, aki még az 1940-es évek túlhevült politikai-társadalmi légkörében is fontosnak tartotta, hogy felhívja a figyelmet a mezőségi kultúra interetnikus vonásaira. (Lajtha 1954b. 3-5.)

⁶⁸ Lásd: Kós 2000. I. 11-24. A Mezőségre vonatkozó társadalomtudományi kutatások legalaposabb összefoglalóját Keszeg Vilmosnak köszönhetjük. (Keszeg 2010.)

⁶⁹ Magyar 2011. 216.

⁷⁰ Berekméri 2010; Bondár 2005; Csata – Kiss – Kiss – Sólyom 2001; Feischmidt 1994; Fülpesi – Kiss 2001; Kiss D. 2001; Kovács 2000; Ocskay 2007; Pozsony 2010; Pulay 2005; Szikszai 2010; Vajda 2010; Virág M. 2010.

III. 2. A falu

Visa (Vișea) az erdélyi Mezőség szívében, a Kis-Szamos völgyének keleti határán, Kolozsvártól északkeletre mintegy 30 kilométer távolságban található kistelepülés.⁷¹ Kolozs megye zsuki járásában fekszik, egy közigazgatási egységben a szomszédos Zsuk, valamint Kötelend községekkel.⁷² A falu területe 3897.48 ha, lakossága ma 580 fő, amelynek 73%-a magyar, 26 %-a román, 1%-a pedig cigány.⁷³ A magyar református egyház 2007-ben 435 tagot számlált. A falu román nemzetiségű lakossága ortodox felekezetű (hozzávetőleg 250 fő), korábban e közösség görög katolikus vallású volt. A helyi, három-négy családból álló cigány közösség ma szintén ortodoxnak vallja magát. A románok nagy része és a cigányok a faluban elszórva, illetve az ún. *Románok közt* nevű falurészen él.⁷⁴ A neoprotestáns kisegyházak működésének kezdetei Visában az 1920-as évekre vezethetők vissza. A „Jehova tanúi” új vallási mozgalom kb. 50 tagból áll. Az adventista tanok 1990 után kezdtek teret hódítani a faluban. Hívei száma 2006-ban mindössze hét személy volt.⁷⁵ A falu közvetlen szomszédságában a fent említett falvak mellett Béré, Bonchida, Gyulatelke és Marokháza található.⁷⁶

⁷¹ Lásd: 7. sz. melléklet: 1-9.

⁷² Lásd: 5. sz. melléklet: VII. Zsuk ma négy falurészt (korábban különálló falvakat) egyesít magában: Alsózsuk, Felsőzsuk, Nemeszsuk és a Zsukiménes.

⁷³ Wagner, E. 1977. 228. A népességre vonatkozó adatok a Zsuki Községpházáról (Primaria Comunei Jucu) származnak, a hivatal 2006. január 23-án kiállított dokumentuma alapján. Egy 2007-es lelkészi jelentés szerint a falu lakossága 700 fő. Ebből 435 református magyar, kb. 250 ortodox román, ill. cigány, valamint néhány magyar család, aki az adventista illetve a Jehova tanúja vallást követi. A két adat közötti nagy eltérés oka az lehet, hogy a nagy történelmi egyházak (református, görög-katolikus) hívei közül többen elköltöztek már a faluból, de még a falu egyházközségeihez tartoznak. (Gatti 2009. 7.)

⁷⁴ Lásd: 5. sz. melléklet: VIII.

⁷⁵ A visai református közösséghez tartozik néhány Kolozsváron, illetve Alsózsukon élő, egykori visai lakos. A környék vallási és nemzeti összetételének változására egy jellemző adat: 1889-ben a visai anyaegyházhoz tartozott Kötelenden 25 lélek, Gyulatelkén 80 lélek, Béréban 14 lélek, Alsózsukon 20 lélek, Felsőzsukon 38 lélek, Márokházán 40 lélek. A felsorolt helységek közül ma mindössze Kötelenden vallja magát 7 lélek, Alsózsukon pedig 3 lélek református magyarnak. A falu vallási összetételéről bővebben lásd: Gatti 2011. 82-83; Kiss G. 2006. 40; Zajzon /szerk./ 1889. 76.

⁷⁶ Az összes környező falu túlnyomórészt román többségű, egyedül Bonchidán található számottevő magyarság.

IV. Történeti áttekintés

IV. 1. A Mezőség virágkora

Az Erdélybe betelepülő magyarság a X. században Mezőségen a helynevek tanulsága szerint meglehetősen gyér, többségében szláv népeiséget talált.⁷⁷ Vélhetően a Visa elnevezés is szláv személynévből származik.⁷⁸

I. István fokozatosan birtokba vette a nemzetségek által be nem telepített területeket, amelyekből királyi vármegyéket szervezett.⁷⁹ A közbeeső területeken (Kis-Szamos mente, a Borsa-patak völgye és Belső-Mezőség egy része) földesurak (Sukiak, Borsa nembeli Iklódiak stb.) terjesztették ki a hatalmukat.⁸⁰

1241-ben betörték Erdélybe a tatárok, akik a források szerint települések egész sorát pusztították el,⁸¹ ami miatt első ízben változott Közép-Erdély etnikai képe: a megrikult magyarság mellé szászok és bajorok kerültek.⁸² A pusztítások nyilvánvalóvá tették, hogy a királyi központosított várszervezet nem tölti be megfelelően a szerepét. A XIII. század végére a birtokadományok miatt elhatalmasodó arisztokrácia és egyház egyre inkább magához ragadta a hatalmat. Ezt a XIV. században kialakuló új közigazgatási rendszer is tükrözte: a *vármegye* ekkor már a területén élő nemesség összességét jelentette. A nemesi megyék

⁷⁷ Vö. Balázs 1939. 13; Györffy 1987. III. 326-327; Makkai L. 1988. 255-256, 258-260.

⁷⁸ Visoslav. Jelentése: magas. A Váradi Regestrum szerint Visa mint személynév magyar használatban is előfordult, ma különböző szláv nyelvekben találkozhatunk vele (*Vyša, Visha*). A mai román Vișea helynév átvétel a magyarból. (Kiss L. 1988. II. 768; Kniezsa 1943. 229.) Egy helytörténeti monda szerint a zsuki gróf a tőle elszökött és a mai Visa területén bujdosó jobbágyait akarta visszahívni, de mivel selypített, csak annyit tudott mondani: „vissa, vissza” – így lett a falu neve Visa. Szláv eredetű helységnev a Visával szomszédos Zsuk (bogár) és a közeli Palatka (sátor) is. (Mikó 1932. 28.)

⁷⁹ Kolozs és Doboka megyéket Közép-Erdélyben és Szolnok megyét Észak-Erdélyben. (Makkai L. 1944b. 52-54.) A vármegyék társadalma élén álló várjobbágyok a nekik juttatott földeken falvakat alapítottak. Ilyen – oklevéllel igazolható – dobokai várjobbágyok voltak: Jenő, Kérő, Keszű, Kődölen, Pata, Szopor, Szovát stb., akik több mai mezőségi település névadói lehettek. (Györffy 1987. III. 331; Makkai L. 1944b. 55.)

⁸⁰ Györffy 1987. III. 336.

⁸¹ Rogerius, nagyváradi kanonok mezőségi útja során legelőször Magyarfráta környékén bukkant túlélőre. (Makkai L. 1988. 311.)

⁸² Makkai L. 1988. 312-313., 317.

összessége, a *Lakság* élesen elkülönült a székelyek és szászok homogén területeitől, a *székektől*.⁸³

Mezősége a kevésbé népes családok kezén is ritkán volt 10-20 falunál több, és csak a leggazdagabbak birtokoltak 20-30 falut, mint például a vagyonos Sukiak is.⁸⁴ A Suki család egyik ága alapította a ma Visához közel fekvő Alsó-, Felső- és Nemeszsukot.⁸⁵

Időközben az addig lakatlan erdélyi hegyvidékeken (Máramaros, Kővár vidéke) megjelentek az első román transzhumáló csoportok Moldva és Havaselve irányából.⁸⁶ Mezősége a románok legkorábbi említései a XIV. század elejéről-közepéről valók.⁸⁷

Egy 1326-os zsuki határjárás során említették *sylva Vysaerdeye*-t. Hat évvel később a *Vizouteluk* névvel találkozunk, vélhetően ez idő tájt alakította művelhető (és talán lakható) területté a korábban erdős területet a birtokos Suki család. Bizonyosan lakott településre először egy 1348-as adat utal, mely szerint a falu neve *villa Visa*.⁸⁸

A közép-erdélyi magyarság összefüggő tömbjét először az 1348-49-es nagy pestisjárvány bontotta meg. Mezőség északi és nyugati részén ekkor keletkeztek a magyar falvak közé ékelődve a *szász* előnevű települések (pl. Szászenscs).⁸⁹ Az Erdélyi Középhegységből a Mezőségre transzhumáló románok megpróbálták megtelepedni a

⁸³ Áron 1981. 102-103; Makkai L. 1944b. 64; 1988. 319. 325-326. A XIV. század előtt öt vármegye (Szolnok, Doboka, Beszterce, Kolozs, Torda), a XIV. századtól hat vármegye (Belső-Szolnok, Doboka, Beszterce, Kolozs, Torda valamint Marosszék), az 1876-77-es megyei rendezések után pedig négy vármegye (Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Kolozs, Maros-Torda) között oszlott fel Mezőség területe. (Csáky 1988. 88, 108, 110-111, 114, 130. Lásd: 5. sz. melléklet: II.) Jelenleg Kolozs (Cluj), Maros (Mureș) és Beszterce-Naszód (Bistrița-Nasăud) megyék találhatók itt.

⁸⁴ Makkai L. 1988. 325.

⁸⁵ Kelemen Lajos 1977. I. 115., 251.

⁸⁶ Az első oklevéllel igazolható román települések a XIII. század közepén-végén jelennek Dél-Erdélyben. (Balás – Domokos 1991. 12, 20.) Szolnok-Doboka vármegye monográfiájának első kötete szinte éves pontossággal jelöli meg a megye területén keletkezett idegen szórványokat, 1405-től egészen 1820-ig. A szerzők szerint a románság első megjelenése Beszterce környékén egy 1317-es oklevéllel bizonyítható legkorábban. (Tagányi – Réthy – Pokoly 1901. I. 83-91.)

⁸⁷ Egy 1332-es pápai tizedjegyzék Kolozs és Torda közötti hegygerincen Oláhfenés nevű falut említ. A pápai tizedjegyzékbe való bekerülés ténye magyar lakosságot is sejtet. (Balázs 1939. 46.) 1367-ben a mai Kékesvásárhelyen a bálványosi várhoz tartozó románok éltek, 1379-ben pedig Kisszéken (közvetlenül Visa közelében) jeleznek már korábban letelepedett román lakosokat. (Kádár 1901. 374; 1903b. 74.)

⁸⁸ Balázs 1939. 62-63; Gyórfy 1987. III. 378; 380-381. A ma is meglévő szomszédos települések első írásos említései: Béré (1279), Bonchida (1263), Gyulatelke (1318), Köteland (1320), Marokháza (1318), Zsuk (1314).

⁸⁹ 1370-ben Bonchidának csak magyar és szász lakosai voltak. (Mikó 1932. 28.)

váruradalmakon kívül is, amire a fölesurak kegyetlenkedései miatt elpusztuló falvak nyújtottak lehetőséget.⁹⁰ Ekkor keletkezett a Mezőségre jellemző, *magyar, oláh* jelzővel ellátott *ikerfalvak* (pl. Magyarfráta – Oláhfráta) többsége.⁹¹

Visa környékét is érinthette pusztulás, hiszen az 1237-ben és 1332-ben pápai tizedet fizető szomszédos Báré egy 1411-es adat szerint lakatlan volt, 1461-ben viszont már juhötvenedet fizető oláh-jobbágyok lakták. A falu neve 1467-ben és 1468-ban Oláh-Báré; egy 1474-es adat szerint azonban már ismét Báré.⁹² Visa első lakói magyar nemzetiségűek lehettek, hiszen egyik névváltozatában sem jelenik meg az oláh, vagy szász jelző. Nem kizárható azonban, hogy az 1400-as évek közepén-végén Visában is voltak román lakosok, hiszen a szomszédos Ábeltelkére a Sukiak a XV. század folyamán románokat telepítettek.⁹³ A Suki család szép számmal tartott románokat, Oláhkályán, Báré, Köteland és Oláhzsuk nevű birtokain.⁹⁴

A Sukiak részt vett az 1467-es erdélyi főnemesi királyellenes felkelésben, emiatt kegyvesztett lett. Birtokaikat – így Visát is – 1468-ban Csupor Miklós erdélyi vajda kapta meg. A következő évtizedekben a Suki család megpróbálta visszaszerezni birtokait, ami csak részben sikerült.⁹⁵

Mezőség virágkorának végét a magyar állam három részre szakadása készítette elő, amikor is az innen északra elterülő vidék egyszeriben határvidékké vált.⁹⁶ Miután 1526-ban a törökök Moldvát és Havasalföldet is végleg igába hajtották, tömegessé vált a balkáni

⁹⁰ Balázs 1939. 38, 40; Makkai L. 1942. 4; 1944b. 56.

⁹¹ Az új telepesek esetében nem homogén etnikumú, transzhumáló pásztornépekről van szó: a románokkal bolgárok, szerbek és albánok is keveredtek. (Balázs 1939. 61, 63; Makkai L. 1988. 343.)

⁹² Csánki 1913. V. 332; Keszeg 1999. 8.

⁹³ A település 1482-ben még Ábeltelke volt, 1483-ban már a neve mellé leírták, hogy „más néven Oláhzsuk.” (Gyórfy 1987. III. 341.)

⁹⁴ Balázs 1939. 24; Entz 1996. 358, 417; Gyórfy 1987. III. 340. A gyors etnikai változásokban nagy szerepet játszhatott az is, hogy az ide került románság valószínűleg csak részben folytatott letelepedett életmódot, nagyobb részük valószínűsíthetően transzhumált.

⁹⁵ Visa érintett még későbbi birtokvitákban is: 1515-től új tulajdonos az Erdélyi Somkerek, mellettük 1553-ban pedig a Szentiványi Kendi család lett. (Jakó 1990. I. 660, 754, 784, 794-795, 811; II. 83, 145-146, 235, 263, 315-316, 364, 765-766.) A XVI. század elejétől a Sukiakat már nem említik a Visára vonatkozó források, „...a család további története lényegében a lassú lecsúszás az országos szereplés színteréről.” (Kelemen Lajos 1977. I. 115.)

⁹⁶ Fráter György igyekezett megerősíteni a védelmi rendszert, ezért építtette Bálványos vár romjaiból Szamosújvárt, ami később Kővárral, Bethlennel és Déssel együtt az északról jövő támadásoknak volt hivatott ellenállni. Az új vár jelentőségét mutatja, hogy a korábbi bálványosi uradalom 1540-től Szamosújvár tartozéka lett. (Jakó 1944b. 72, 78; Makkai L. 1944b. 72; Tonk 1994. 24.)

népcsoportok beáramlása Erdélybe.⁹⁷ Az új erdélyi telepek szaporodásának mértékét jelzi, hogy Belső-Szolnok és Doboka megyék településeinek közel 28%-a a XVI. század derekán keletkezett.⁹⁸

IV. 2. A Mezőség pusztulása

Mezőség lakossága az 1570-ben megalakuló Erdélyi Fejedelemség első századában folyamatosan ritkult a járványok és éhínségek, valamint császári zsoldosok és moldvai vajdák betörései miatt.⁹⁹ A terület népessége különösen nagymértékben tizedelődött meg Szamosújvár 1556-os ostromakor, valamint az 1554-es hatalmas pestisjárvány alatt.¹⁰⁰ A pusztulások a völgyekben, a hadi utak mentén élő magyarokat érintették leginkább, a hegyvidéken élő románságot kevésbé, kiknek száma a Kárpátokon túlról menekülőkkel amúgy is folyamatosan gyarapodott. A XVI. századi nemzetiségi arányokban már finom eltolódás volt megfigyelhető.¹⁰¹

A XVI. században Kolozsvárt és környékét is elérték a református tanok, amelyek gyorsan hódítottak. Az 1548-as tordai türelmi rendszabály Erdély valamennyi lakosának szabad vallásgyakorlatot biztosított. A római katolikus vallás pozíciója rendkívül meggyengült Erdélyben. „Ez idő tájt Vasa katolikus lakossága is reformátussá lett, a templommal együtt.”¹⁰²

A mezőszégi lakosság a legnagyobb csapásokat az XVII-XVIII. században szenvedte el. Mihály havaselvi vajda és Basta, osztrák zsoldban lévő generális csapatai 1601-1603 között több ízben végigdúlták egész Belső-Erdélyt. A harcok, fosztogatások, valamint a különösen kemény telek, éhínség és járványok miatt Mezőség magyar népe a XVII. század

⁹⁷ Barta 1988. 492-493; 539.

⁹⁸ A német birodalmi adószedők ebben az időszakban már az „oláh ülések” tizedmentességének eltörlését javasolják. (Jakó 1944b. 96.)

⁹⁹ Mikó 1932. 32.

¹⁰⁰ A pusztulás mértéke jelentős lehetett, hiszen az 1553-as kolozsvári országgyűlésen egész vidékek elnéptelenedéséről beszéltek. (Jakó 1944b. 92.)

¹⁰¹ Ez néhány Szolnok-Doboka megyei falu, például Vasasszentgotthárd esetén bizonyítható is. A falu 1507-ben még színmagyar lakosságú volt, 1632-ben azonban már ezt vallották a szentgotthárdiak: „Az régi eleink idejében is ezen Szentgotthárd oláh és magyar falu volt.” (Makkai L. 1942. 21.)

¹⁰² Kiss G. 2006. 40. Az egyháznak ma is meglévő kisebb harangja 1592-ből datálódik. Az ekkor épült templomot 1802-ben újjáépítették. (Incze /szerk./ 1887. 6-7.)

elején szinte teljesen kipusztult.¹⁰³ Makkai László Szolnok-Doboka keleti területeire vonatkozó számításai 1603-ra a magyarság részéről 85%; szász részről 88%; román részről 45%-os népességcsökkenést mutatnak. A pusztulás vidékenként más-más méretet öltött: a hadi utak mentén és a nehezebben védhető környékeken (Szamosok völgyei, a Sajó-völgy és a mezőségi tavak vidéke) 90-100%-os a pusztulás.¹⁰⁴ Tizenkét, Visához közel eső faluból rendelkezünk a megmaradt gazdaságra és népességre vonatkozó adatokkal egy 1603. augusztusi birodalmi felmérésből. Ezekből kiderül, hogy az érintett falvakban átlagosan 3,4 túlélő család (kb. 10-15 ember) maradt.¹⁰⁵

Ezt követően a földesurak szempontjából fontos volt, hogy minél olcsóbb munkaerőt hívjanak elpusztult jobbágyaik helyére, birtokaik megmunkálására, amelyet akkor a pásztorkodó életmód miatt is könnyebben mobilizálható románságban láttak meg. Az elnéptelenedett Mezősége a szomszédos hegyvidékek kevésbé pusztult román népfölöslege, valamint Havaselve és Moldva töröktől szorongatott, nincstelen tömegei érkeztek. Mezőség lakosságának nemzetiségi aránya ekkor gyökeresen megváltozott.¹⁰⁶

A XV-XVI. század folyamán kialakult kisenemesi réteg az 1600-as évek eleji háborúkban szinte teljesen megsemmisült.¹⁰⁷ A pótlásukra érkező, a fejedelmi nagybirtokhoz tartozó román katonák tömegesen kaptak nemesi kiváltságokat.¹⁰⁸

A XVII. század elején Mezőség lakossága több alkalommal szenvedett még török és tatár betörésektől, pestistől és egyéb csapásoktól.¹⁰⁹

A XVII. század első harmadában a Bethlen Gábor-féle gazdasági fejlődés konszolidációt és nyugalmat hozott az országra. Vallási téren példás toleranciát mutatott,

¹⁰³ Barta 1988. 531-532.

¹⁰⁴ A XVI. század közepén még sok száz, esetenként néhány ezer lelket számláló, többségében magyarok lakta mezőségi faluban 1603-ban alig lézengett két-három, ritka esetben 10-20 ember. (Makkai L. 1944a. 30-34, 333. Lásd még: Makkai G. 2003. 40.)

¹⁰⁵ Makkai L. 1942. A Visához legközelebb eső (és vele egy néprajzi egységbe tartozó) falvak közül Omboztelke teljesen kipusztult, Kispulyonban és Mezősaván öt-öt túlélő család maradt. (Makkai L. 1942. 110.) A Visától légvonalban mintegy harminc km-re fekvő Katonát, valamint a dél-mezőségi Mezősályit is teljesen felperzselték Basta csapatai. (Kós 2000. II. 17, 31/28-as jegyzet.)

¹⁰⁶ Makkai G. 2003. 40-41; Jakó 1944b. 102-103. A XVII-XVIII. század folyamán a Borsa-völgyi falvak lakosságában a román nevek kerültek túlsúlyba. Ugyanez történt a határnevek esetében is. (Mikó 1932. 42, 45.)

¹⁰⁷ Jakó 1944b. 84-86.

¹⁰⁸ Szolnok-Doboka újkori nemességének egy része román etnikumú volt. (Jakó 1944b. 89-91.)

¹⁰⁹ R. Várkonyi 1988. 786.

uralkodása alatt Erdély a magyarság szellemi központja lett, udvara pedig a késő reneszánsz és barokk kultúra erdélyi terjesztőjévé vált.¹¹⁰

Az egyházi uradalmak által birtokolt területeket már a reformáció korától kezdve folyamatosan a fejedelmek vették közvetlen kezelésükbe. A gyalui várbirtokot 1649-ben Rákóczi család kapta meg, melyhez ekkor mezőségi falvakat (többek között Visát is) csatoltak. 1663-ban pedig a Bánffy család lett a fiscalis birtokos. Egy 1652-ben kelt gyalui urbárium rögzítette a földesúrnak járó jobbágyi szolgáltatásokat Visából. Az oklevél 13 lakott jobbágytelket említ, összesen kb. 26 jobbágycsaláddal (hozzávetőlegesen 120-150 személlyel).¹¹¹

Ebben a korszakban jelent meg a Mezőségen nagy számban a cigány népesség. Oklevelek tanúsága szerint a XVII. századtól Válaszút, Doboka szélén már cigánytelepek találhatóak.¹¹²

A 15 éves háború alatt több büntető hadjárat zúdult végig a Mezőségen. 1658-ban török és tatár hadak dúlták fel Belső-Erdélyt, több ezer embert hurcoltak rabságba, maguk után óriási mértékű pusztulást hagyva.¹¹³ Az 1661-es betörés alkalmával a török seregek a Szamos és a Maros völgyét Basta korára emlékeztető kegyetlenséggel elpusztították. Ez a terület „néhány esztendők leforgása alatt úgy elpusztult volt, hogy öt-hat mérföldnyire is egy faluban egy kunyhó sem volt, egy ember nem lakott, elraboltattak, levágattak és a dög miatt elhaltak.”¹¹⁴

Gazdasági értelemben újból teljesen ellehetetlenültek a mezőségi falvak. A XVII. század végén azonban már nem jött újabb „aranykor”, mint korábban Bethlen Gábor idejében. A felperzselt területekre ismét román tömegek érkeztek, de nagy volt a népmozgás magyarok lakta területek között is.¹¹⁵ A gyalui vártartomány XVII. századi urbáriumának névjegyzéke szerint Visában néhány székelyföldi, szászföldi, kalotaszegi, magyarországi, illetve egyetlen román telepest sejthetünk.¹¹⁶

¹¹⁰ Makkai L. 1944a. 358-375.

¹¹¹ Jakó 1944a. X, XX, XXII-XXIV, 135-136.

¹¹² Mikó 1932. 46.

¹¹³ Makkai L. 1944a. 396.

¹¹⁴ Makkai L. 1944a. 400, 405, 411, 434; Jakó 1944b. 108; R. Várkonyi 1988. 805-806.

¹¹⁵ Jakó 1944a. X, XXII-XXIV, XXXVI, 135-143.

¹¹⁶ A falu 13 jobbágycsaládjának ez kb. felét teszi ki, összesen 6, 1679-ben 7, 1687-ben 8 családot. (Jakó 1944a. 135-136, 140; 480.)

1697-ben I. Lipót, a református magyarság erejét ellensúlyozandó új politikába kezdett, melynek hatására az ortodox egyház háttérbe szorult. A XVIII. században a románság túlnyomó többsége már az egyesült görög hitet vallotta.¹¹⁷

A XVIII. század első felében a kuruc harcok pusztításai (Kolozsvár és Szamosújvár ostromakor), valamint a császári zsoldban álló rác csapatok embertelen vérengzései újból teljesen kiélték a Mezőséget.¹¹⁸ Az ezt követő pestisjárvány alatt a gyalui váruradalmat is nagy pusztulás érte. Ekkor váltak tömegessé a jobbágyszökések a jobb lehetőséget biztosító magyarországi részekre.¹¹⁹

Mezőség lakosaira a XVIII. században tizenegy pestisjárvány várt még, melyek közül az 1711-es a megmaradt mezőségi lakosságot megtizedelte. Szabó Miklós felmérései szerint Mezőségen, az utak közelében fekvő falvak esetében közel 50%-os, távolabb eső falvak esetében 25%-os, egyes helyeken azonban teljes volt a pusztulás.¹²⁰

Az 1711-es pestisjárványnak „...Visán 292-en estek áldozatul”, ami korábbi népesedési adatokból kiindulva a falu lakosságának a 90-95%-a lehetett.¹²¹ A falu ezután vélhetően újraterlepet.¹²²

A Zsuki Általános Esperességének okirata szerint 1733-ban Visában a románoknak már volt templomuk (papjuk és parókiájuk), valamint hozzá tartozó kaszálójuk és szántójuk. Valószínűsíthető, hogy a korábbi járvány miatti pusztulás lehetett az oka a románok betelepítésének. Az oklevél szerint a visai görög katolikus közösséghez harminc család (körülbelül 120-150 fő) tartozott, ami ekkor bőven meghaladhatta az 1711-es pestist túlélő magyarok számát.¹²³

¹¹⁷ Mikó 1932. 49-50.

¹¹⁸ Jakó 1944b. 111; Kádár 1903. 407; Kiss G. 2006. 15; R. Várkonyi 1988. 895-906.

¹¹⁹ Jakó 1944a. LXXIX.

¹²⁰ Makkai G. 2003. 40; Mikó 1932. 28. Szabó T. Attila szerint az illető községek lakosságának legalább fele, de akár négyötöde is elpusztulhatott. (Szabó T. 1991. 314.)

¹²¹ Szabó T. 1991. 314.

¹²² Az 1652-es urbáriumban szereplő nevek közül a XVIII-XIX. századi összeírások már csak a Kiss-eket említik. (Az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Gyűjtőlevéltára. *Visa csomag/7.*) A ma Visában élő magyar családok legtöbbször Fodor nemzetséghez tartozik. A szájhagyomány szerint a Fodorok alapították a falut, ezt támasztja alá, hogy a XIX. század végi tagosítási térképen nekik van a legtöbb és legjobb minőségű földterületük a faluban. Az 1652-es urbáriumban Fodor nevű személy nem szerepel.

¹²³ A Ioan Inocențiu Klein püspök által elrendelt összeírás 1933-ban már egy korábban kialakult görög katolikus intézményrendszeréről tudósít, így a telepítésnek legalább 10-15 évvel korábban kellett megtörténnie. (Bunea 1900. 302-303, 327.)

Mária Terézia reformációellenes intézkedései nyomán megerősödtek a katolikus vallási intézmények, így a református többségű magyarság érdekei gyakran háttérbe szorultak. A magyar lakosságú Szék mellett egy új város, a katolikus örményekkel betelepített Szamosújvár született.¹²⁴ Székre is ekkor kerültek be először román telepesek, de a környékbeli román falvakat is erőteljesen katolizálták ez időben.¹²⁵

A XVIII. század során átalakulás következett be az erdélyi nemesség összetételében is. Míg a régi nemesség a fejedelemség idejében háttérbe szorult, addig a Habsburg időkben fokozatosan újra magához ragadta a hatalmat. A XVII. század második felétől a XVIII. század végéig az ide menekülő partiumi és székely birtokosok a régi családokkal, valamint a nemesített románokkal keveredve hozták létre a jelentős mezőségi és környékbeli kisenemességet. Az így keletkezett réteg szoros kulturális és gazdasági kapcsolatban állt a helybeli parasztsággal, tőle gyakran csak nemesi öntudatuk különböztette meg, életformájuk ritkán.¹²⁶

A XVIII. század közepétől szórványosan csehek, szlovákok, svábok és zsidók is érkeztek a Mezőségekre. Az 1867-es zsidóemancipációs törvény előtt a Mezőség ekkorra már igencsak szerény kereskedelmi életét az örmények irányították.¹²⁷

A XVIII. században Mezőségeken a telepés népesség oly nagymértékű hullámozása volt megfigyelhető, hogy a falvak lakossága szinte évtizedenként teljesen kicserélődött.¹²⁸ Egy 1766-os összeírás szerint Visában 49 férfi és 51 nő (összesen 100 személy) volt a helyi vallásúak között. A falu összlakosságára vonatkozó adatunk nincs ebből az évből, de tudjuk, hogy húsz évvel később, 1786-ban 423 lakost regisztráltak a faluban, ami a román lakosság nagy számarányára utal.¹²⁹

Demográfiai vizsgálatok szerint Mezőségeken 1713 és 1787 között egy hatalmas

¹²⁴ Később a szamosújvári örmény kereskedők egy része néhány közeli mezőségi faluba (Légen, Mezőgyéres) tette át a székhelyét.

¹²⁵ Kádár 1903. 394; Kós 2000. I. 176.

¹²⁶ Jakó 1944b. 124-129.

¹²⁷ Kós 2000. II. 18; Jakó 1944b. 117, 121; A telepítés korában gyakorlat volt, hogy a Kővár vidéki román szabadosok elpusztult mezőségi falvakat vettek a földesuraktól árendába, és azokat román paraszttal töltötték meg. (Jakó 1944b. 118.)

¹²⁸ Jakó 1944b. 119. Egy 1721-es felmérés szerint Doboka megye lakosságának közel 24%-a vagabundus volt. (Jakó 1944b. 120.) A letelepedők közül sokan kikötötték, hogy bármikor haza mehessenek Moldvába, amit gyakran meg is tettek, más alkalommal inkább elszöktek. A helyben maradt magyarok többet szenvedtek, mint a telepesek, hiszen azokat „dédelgetve” kellett maradásra bírni. (Szabó T. 1991. 317-318.)

¹²⁹ Wagner, E. 1977. 228-229.

demográfiai robbanás volt megfigyelhető. Ebben a hatvan évben Erdély természetes népszaporulata 20-25%-os, addig a Mezőségé 400%-os volt.¹³⁰ A mezőségi magyarság ebben az időszakban került végleg a szórványlét keretei közé.

IV. 3. A reformkortól a II. világháborúig

A reformkor viszonylagos nyugalmat hozott Mezőségre, a magyarság száma hosszú századok óta először növekvő tendenciát mutatott.¹³¹

Mezőség fontos mezővárosának, Széknek sóbányáit 1812-ben zárták be, 1884-ben a várost visszaminősítették nagyközséggé. Szék közigazgatási szerepét Szamosújvár vette át.¹³²

Az 1848-49-es szabadságharc alatti véres etnikai villongások több mezőségi falut is érintettek (Báré, Bonchida stb.)¹³³ Az „oszd meg és uralkodj elvet” kiválóan alkalmazó osztrák politika miatt ebben a korszakban Erdélyben is jelentősen felerősödnek a nacionalista mozgalmak.¹³⁴ Az ezekkel kapcsolatos társadalmi problémákat később a kiegyezés sem oldotta meg, csak a szőnyeg alá söpörte.¹³⁵

Az abszolutizmus alatt újabb konszolidációs korszak köszöntött be, a vallási és oktatási élet fejlődésnek indult, a lakosság száma is lassan növekedett.¹³⁶ 1850-re Visa lakosságának száma (420 fő) közelébe került az 1786-ban regisztráltaknak.¹³⁷ 1864-ben épült fel a visai magyar, 1869-ben pedig a román felekezeti iskola, a görög katolikus egyház parókiáját is ebben az időszakban emelték.¹³⁸

A mezőségi magyarságot a XIX. századi társadalmi változások sok esetben nehéz helyzetbe hozták. 1848-as jobbágyfelszabadítás után a földesúr már nem tartotta kötelességének fenntartani az iskolát és a templomot, ezt a terhet a kisebb, szegényebb

¹³⁰ 1720-ban Mezőségen kb. 7900 ember élt, ennek a nagy része már a XVII. század közepe óta betelepült román, 1785-ben pedig már 158000. (Makkai G. 2003. 40-41.)

¹³¹ Miskolczy 1988. 1195- 1211.

¹³² Kádár 1903. 392.

¹³³ Mikó 1932. 62-63.

¹³⁴ Andrásfalvy 2008. 14.

¹³⁵ Az erdélyi románság vezetői ezidőben passzív ellenállásba vonultak vissza. Az 1890-es évek *Memorandum* mozgalma azonban már az erdélyi román értelmiség nagy részének erőteljes jobbra tolódását és határozott, autonómiára vonatkozó szándékait mutatta. (Szász 1988b. 1647-1653, 1656-1664.)

¹³⁶ Szász 1988a. 1430.

¹³⁷ Wagner, E. 1977. 228.

¹³⁸ Kövesdi 2006. 473.

közösségek nem tudták átvállalni. A városba áramlás is egyre erőteljesebbé vált a XIX. század közepétől, ami a vidéki magyarság további csökkenéséhez vezetett, így tűnt el a Szamos menti falvak magyarságának jelentős részét adó népes kisnemesség egy része is.¹³⁹ Mindezek után a szórványhelyzetbe került mezőségi magyarság mentálisan megroppant: a kurtanemesek sokszor kritizált léha életmódjáról és a róluk példát vevő jobbágyaik körében meginduló erkölcsi romlásáról, ennek eredményéről, az egykézésről az ekkori szociográfiai irodalom többször megemlékezett.¹⁴⁰ A mezőségi magyarság pusztulásában – szórványlétbe szorulásában ez a mentális-erkölcsi állapot is szerepet játszott/játszik.¹⁴¹

1858 és 1915 között kisebb stagnálásoktól eltekintve folyamatos volt Mezőség lakosságának növekedése. Visában a reformátusok száma gyarapodott, míg a románság lélekszáma 1880-as évektől stagnált, majd az I. világháborútól lassan csökkent. Zsidó és cigány lakosságra vonatkozóan először 1850-ból van adatunk Visából. Az I. világháborúig összlétszámuk soha nem haladta meg a húsz főt.¹⁴²

Néhány mezőségi faluba a XIX. század végén az etnikai arányok javítására, illetve a mezőgazdasági színvonal növelése céljából magyarországi telepéseket hoztak.¹⁴³

¹³⁹ Jakó 1944b. 122-123.

¹⁴⁰ Kós Károly a mezőségi románok és magyarok közti születési arányszámbeli különbséget más okok mellett az abortusz különböző megítélésére vezeti vissza. (Kós 2000. II. 254.) Az 1800-as évek végi szociográfiai jellegű leírások a mezőségi társadalom megosztottságáról, a helyi arisztokrácia züllött életmódját utánzó, családjával nem törődő magyar parasztról és a büszke, tiszta erkölcsű, jól élő románokról írnak. (Orbán 1871. 61; Petelei 1970. 64-66; 68-70; 72-75.) Egy jellemző példa: 2003-as, ormányi gyűjtésem alkalmával a legidősebb (1918-as születésű) román adatközlőm elmondta, hogy a környék csak az 1900-as évek elején románosodott teljesen el. Ennek okát abban látta, hogy gyermekkorában a magyar nemesek és a jobbágyok nem házasodtak egymással, és csak egy gyereket vállaltak. Nagyszüleitől hallotta, hogy az 1800-as években a románoknál szégyennek számított, ha egy asszonynak tíznél kevesebb (!) gyermeke volt. A faluban külön, a református templom kertjébe temetkeztek a nemesi családok. A magyar parasztok csak akkor kaptak itt sírhelyet, ha azt pénzzel megváltották a református egyháztól. A gyűjtéskor már csak három magyar élt a faluban. Az egyik 1927-es születésű magyar férfi szerint akik itt maradtak, teljesen lecsúsztak. „Én is megittam volna az Isten köpenyit is!” – vallotta.

¹⁴¹ Állíthatjuk ezt annak ellenére, hogy tudjuk: a XVIII-XIX. századi, sokszor túlzóan negatív Mezőség kép a többségi magyarsággal rendelkező Székelyföld és az expresszív népi kultúrájáról híres Kalotaszeg irányából exponálódott. (Keszeg 2010. 15-17.)

¹⁴² Lásd: 5. sz. melléklet: IX. Vö. Varga E. 2001. Lásd még: Varga E. 2001; Wagner, E. 1977. 228. Mindez összevág Barabás Endre megállapításával, miszerint Visában 1890-óta csökkent a román etnikum aránya. (Barabás E. 1910. 21.)

¹⁴³ Barabás E. 1910. 21, 51-58, Keszeg 2006. Szájhagyományból tudható, hogy ezen időszakban székely családokat telepítettek a Visa közelében fekvő Kolozsokpádra. Ezek gyermekei a két világháború közötti időszakban már románnak vallották magukat.

A polgári kultúra lassú terjedését mutatja, hogy a XIX. század végén néhány faluban kórház és kaszinó (Mócs) létesült, illetve olvasó-körök és ifjúsági egyletek alakultak.¹⁴⁴

1911-től a zsuki és visai uradalmakat báró Bánffy Györgyné első házasságából származó fia, gróf Teleki Géza birtokolta. A falu ekkor Kolozs megye mócsi járásához tartozott.¹⁴⁵

Az I. világháború alatt a mezőségi parasztság gazdasági lehetőségei megint romlottak.¹⁴⁶ A családok munkaképes férfitagjai bevonultak, így az otthon maradt öregeknek és nőknek kellett előteremteni a mindennapi élethez és az állandó beszolgáltatásokhoz szükséges élelmet. 1917-ben olyan mértékű rekvirálást vezettek be, ami a falusiak körében is élelmiszerhiányhoz vezetett.¹⁴⁷ Ez főleg Kolozs megyében vezetett elégedetlenségekhez, majd 1918-ban fegyveres felkelésekhez. Ezek nagyrészt szociális jellegűek voltak, de a vegyes lakosságú területen gyakran etnikai felhangot is kaptak.¹⁴⁸ Az 1919 közepén az Erdélybe behatoló román hadtestek átvonultak a Mezőségen, arról azonban nem tudunk, hogy Visa környékén történt volna harci cselekmény. A világháború utáni egy-két évben a visszaemlékezések szerint meglehetősen feszültek voltak az etnikai viszonyok.

Visa 1913-ban 131 házzal és 617 lakossal (413 református, 204 görög katolikus személlyel) rendelkezett. Lakossága a világháborús pusztítás ellenére is nőtt, így 1920-ban a faluban 618 fő élt, ebből 428 magyar, 186 román és 4 zsidó volt.¹⁴⁹

Az 1930-as évektől Romániában megerősödtek a nacionalista mozgalmak. Az ún. *Vasgárda* mozgalom erőszakos módszereit Mezőség magyar népe is érezte, az egyes településeken kisebbségbe szorultak közül többen az atrocitások miatt menekültek el lakóhelyükről.¹⁵⁰

A görögkeleti egyház jelentős támogatásban részesült ebben az időszakban, ami az ortodox papok által erősen befolyásolt hit- és kulturális életen keresztül a hétköznapi

¹⁴⁴ Barabás E. 1910. 15, 20.

¹⁴⁵ Kiss G. 2006. 36.

¹⁴⁶ Szász 1988b. 1695.

¹⁴⁷ Szász 1988b. 1700.

¹⁴⁸ Szász 1988c. 1704, 1707.

¹⁴⁹ Lásd: 5. sz. melléklet: IX. Hnt. 1913. 1311; Varga E. 2001. Az első világháború Visából tizenkilenc áldozatot követelt. (Kiss G. 2006. 16.)

¹⁵⁰ Szász 1988c. 1735. A mezőgyéresi Timándi család is így került Visába a második világháború előtt. (Lásd: 3. sz. melléklet: 120.)

műveltség és életmód régies jellegét erősítette.¹⁵¹ A műveltségbeli változások terjedését a nagyfokú írástudatlanság is akadályozta.¹⁵²

Az arisztokrácia egy része elhagyta Erdélyt, az otthon maradottak többsége folytatta addigi életformáját.¹⁵³ Így a visai birtokos Teleki Géza gróf is, kinek családját „szerencsétlenül alakuló pénzügyek” miatt súlyos anyagi veszteségek érték.¹⁵⁴ Halála után, 1938-ban, a család kénytelen volt eladni a zsuki birtokot a kastéllyal együtt. Özvegy gr. Teleki Gézáné ekkor két lányával a visai udvarházba költözött,¹⁵⁵ hol a helyiek visszaemlékezése szerint a korábnál jóval bezárkózottabb életmódot folytatott.

Az 1940-es II. bécsi döntés értelmében Erdély északi és keleti része újból Magyarországhoz került.¹⁵⁶ Az új országhatár Mezőséget szinte kettévágva a Kolozsvár-Szászrégen út mentén húzódott, Visa déli fekvésű dombjaitól alig két-három kilométernyire.¹⁵⁷ A falu az ekkor újjáalakított Kolozs vármegye kolozsi járásához került.¹⁵⁸

Észak-Erdély nagyrészt paraszti, román lakossága sokat szenvedett a háború okozta gazdasági nehézségektől és az őket külön is sújtó megkülönböztetésektől (például munkaszolgálat). A magyar nyelv tanítását kötelezővé tették számukra, a társadalmi vezetőik (papok, községi tanácsstagok) folyamatos zaklatásnak voltak kitéve. A magyar parasztság gazdasági helyzete reményeikkel ellentétben azonban nem változott, kulturális helyzetük viszont valamivel javult, hiszen ismét megjelentek a magyar nyelvű állami iskolák. Kedvezőbb helyzetbe csak a magyar földbirtokosok azon rétege került, akik a korábbi földreform során elvesztett földjeikért pert indítottak és (jórészt románok ellen) nyertek.

A visszacsatolt területeken gyakran a helyi társadalmi állapotokat nem ismerő, Magyarországról érkezett szélsőségesen nacionalista tisztviselőket, csendőröket

¹⁵¹ „A román egyházi iskolahálózat államosításával a görög katolikusok elvesztették sajátos hagyományú intézményeiket, és így annak a lehetőségét, hogy az ifjúság nevelésében fenntarthassák a folytonosságot a 18. század óta kialakult, Rómához és Bécshez kapcsolódó művelődési örökséggel.” (Szász 1988d. 1740.)

¹⁵² Az 1930-as években Kolozs és Torda megyékben a falusi lakosság 40-70%-a írástudatlan volt. (Szász 1988d. 1742.)

¹⁵³ Szász 1988c. 1745.

¹⁵⁴ „Teleki Géza (...) Sajnos olyan pénzügyi spekulációkba kezdett, amelyek zátonyra futtatták, vagyonát elvesztette, Felsőzsukot el kellett adnia.” (Siemers 1999. 81.) A „pénzügyi spekuláció” helyi emlékezet szerint kártyajáték volt.

¹⁵⁵ Kiss G. 2006. 37.

¹⁵⁶ Szász 1988c. 1753-1754. Lásd: 5. sz. melléklet: III.

¹⁵⁷ Kiss G. 2006.16.

¹⁵⁸ Hnt. 1943. 259.

alkalmazták.¹⁵⁹ Mezőség Dél-Erdélyben maradt részén a magyar lakosság szenvedte meg a megosztottság és a háborús feszültség szította nacionalizmust. Az internálás és a munkaszolgálat elől több ezren észak-erdélyi területen élő rokonaikhoz menekültek. Az elvándorlás főleg olyan falvakat érintett, ahol a magyarság már korábban szórványlétbe került.¹⁶⁰ Összességében a nemzetiségi konfliktusok tovább erősödtek.

Ebben a korszakban néhány román család – bosszútól tartva – elköltözött Visából, mivel korábban a román hatalom (Vasgárda) mellett exponálták magukat. A falu új, magyar vezetése tovább élte a nemzetiségek közötti ellentéteket: az ide hozott leventeoktatók, néhány vérszemét kapott magyar fiatalra támaszkodva rendszeresen verekedéseket provokáltak a környékbeli románokkal. 1944 elején az akkori visai bíró néhány társával tisztázatlan körülmények között rablógyilkosságot követett el a szomszédos Kötelend román pópájával szemben. Mindez máig tartó rossz kapcsolatot eredményezett a két falu között.

1944-ben a zsidóságot elhurcolták a mezőségi falvakból, Visából az egyedüli zsidó boltost és családját internálták, és valamelyik haláltáborban kivégezték.¹⁶¹

1944 októberében a román csapatok a szovjet hadsereg oldalán bevonultak Észak-Erdélybe. A háború közeledtével a mezőségi földbirtokosok nagy része elmenekült, így azon év őszén özvegy gr. Teleki Gézáne is.¹⁶² A front áthaladásakor napokig tartó véres harcok dúltak a falu közvetlen közelében.¹⁶³ Ezt követően a néhány hónapos bizonytalan időszakban az átvonuló román félkatonai egységek fosztogattak Visa környékén is.¹⁶⁴ A falu lakossága megérezte a világháborús pusztítást: egy 1941-es felmérés szerint 731 lakos élt itt (562 magyar, 162 román, 2 zsidó és 5 cigány), 1943-ban viszont már csak 560 (ebből 370 magyar).¹⁶⁵ A visaiak rendszeresen konfrontálódtak a bosszúszomjas kötelendiekkel, amire jó alkalmat adtak a minden év május 10-én, a Román Királyság megalakulásának nemzeti ünnepére szervezett majálisok. Ezeket a környékbeli román falvak lakossága számára is

¹⁵⁹ Szász 1988c. 1754-1756.

¹⁶⁰ Szász 1988c. 1757. A mezőgyéresi Timándi család is így került Visába. Lásd: 3. sz. melléklet: 45.

¹⁶¹ Kiss G. 2006. 17.

¹⁶² Kiss G. 2006. 37-38; Szász 1988c. 1757.

¹⁶³ Kiss G. 2006. 17, 36; 2010. 25-40; Papp J. 2010. 19-20; Tóth P. 1999. 8-10.

¹⁶⁴ Az ún. Maniu gárdisták olyan véres atrocitásokat követtek el a visszafoglalt területeken, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1944 novemberében eltávolította Észak-Erdély új román közigazgatását, és az csak 1945 márciusában, a Groza-kormány megalakulása után térhetett oda vissza. (Szász 1988c. 1760.)

¹⁶⁵ Lásd: 5. sz. melléklet: IX. Hnt. 1943. 259; Varga E. 2001. A háborúba elszólitott hadköteles férfiak közül tiz sohasem tért vissza, nyolc hadiözvegyet és tizenegy árvát hagytak maguk után hátra. (Kiss G. 2006. 17.)

mindig a visai *Erdő alatt* tartották.¹⁶⁶ A konszolidációt a visszaemlékezések szerint az 1947-es decemberi kommunista hatalomátvétel hozta meg, ugyanakkor a kollektív emlékezetben máig megmaradtak a nyomai az egykori etnikai ellentéteknek.¹⁶⁷

IV. 4. A szocializmustól máig

Az 1948-tól a hatvanas évek közepéig terjedő időszakban létrejött a szocialista típusú, új állami intézményrendszer: a megkezdődő iparosítás mellett végbement a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása, ami a falusi emberek megélhetési és gazdálkodási stratégiáit, társadalmi-kulturális kapcsolatrendszerét gyökeresen megváltoztatta.¹⁶⁸

1980-as évekig a Mezőségen – az városi ipar fellendülése miatt is – nagymértékű gazdasági és társadalmi változások történtek. 1948-ban még az egész népesség 80%-a lakott falun, 1977-ben már csak körülbelül 43%-a. Mezőség Kolozsvárhoz közeli részén ez az arány még kisebb, kb. 30-35%-ra tehető. A város időközben rendkívül komoly agglomerációs központtá alakult.¹⁶⁹ Számításaim szerint a Visával egy néprajzi csoportba tartozó falvak lakossága az 1966-tól 1992-ig tartó időszakban közel 18.000 főről kb. 12.000 főre fogyatkozott.¹⁷⁰ Jelentős változások történtek a szellemi életben is: 1948-ban Románia végleg elkötelezte magát a görögkeleti egyház mellett, amibe ekkor a görög katolikusok beolvadtak. A kisebbségi anyanyelvi oktatás pozíciója is meggyengült. Mindez a lakosság kulturális homogenizációjában is fontos szerepet játszott, de Románia fokozatos elzárkózását is jelentette a nyugati kultúrával szemben.¹⁷¹

Romániában Ceasulescu 1967-es hatalomra kerülésétől fokozatosan keményedő diktatúra épült ki. Az új közigazgatási rendszerben általános volt, hogy a magyar falvakat több szomszédos román faluval vonták össze egy községgé, így gazdasági és társadalmi értelemben a magyarok sok helyen elvesztették önrendelkezési lehetőségeiket. 1969-től Visa

¹⁶⁶ A vonakodó visaiakat kivezényelték a majálisra.

¹⁶⁷ Magyar adatközlőim többször figyelmeztettek arra, hogy óvatosan közeledjek az egykori ún. *nagy románokhoz*. (Vö. Feischmidt 1994.) Az igazsághoz tartozik, hogy a visai románok soha nem éreztették velem esteleges ellenszenvüket.

¹⁶⁸ Vö. Keszeg 1999. 9.

¹⁶⁹ Szász 1988c. 1765.

¹⁷⁰ Vö. Varga E. 2001.

¹⁷¹ Szász 1988c. 1772, 1774.

közigazgatásilag Zsuk községhez tartozik.¹⁷² A rezsim megalomániájának csúcsát az 1988-as településszisztematizálás jelentette, ami tulajdonképpen a romániai falurendszer megszüntetését vette tervbe.¹⁷³ Az 1989. decemberi forradalom megdöntötte Ceausescu hatalmát, és 1990-ben demokratikus államrend alakult ki.

Visa lakosságának modern kori változását a XIX. század közepétől stagnálás és fokozatos növekedés jellemezte egészen az 1980-as évekig, amikor a városba költözés elérte a csúcspontját, és előregedési tendencia indult el.¹⁷⁴ Visában a nemzetiségek együttélésére – a két világháború zaklatott éveitől eltekintve – konfliktusmentes viszony volt jellemző. A román lakosság nagyobb része a falu meghatározott részében, a *románok közt*, kisebb része a magyarok között elvegyülve él(t), és mindennapos kapcsolatban áll a többségi magyarsággal. Ennek működését megkönnyíti, hogy a magyar férfiak anyanyelvi szinten, a nők egy része törve beszéli a román nyelvet, a magyarok között elvegyülve élő románok folyékonyan, a falu elszeparáltabb részén élő románok pedig törve beszélnek a magyart.¹⁷⁵

¹⁷² Wagner, E. 1977. 228.

¹⁷³ Vö. Balassa 2003. 271. A visaiak úgy tudják, hogy a tervek szerint falujukat 1993-ban dózerolták volna el.

¹⁷⁴ Lásd: 5. sz. melléklet: IX. Visa etnikai és felekezeti viszonyainak 1850 és 1992 közötti változásairól bővebben lásd: Varga E. 2001. A cigányság számarányairól lásd: Kézdi – Kertesi 1998. 266-267, 281, 290.

¹⁷⁵ Terepmunkám alatt többször tapasztaltam, hogy a közösségi érintkezés egyik mindennapos helyszínén, a falu központjában vegyesboltként és kocsmaként egyszerre működő üzlethelyiségben ugyanazon személyek közt is hol magyarul, hol románul folyik a szó, attól függően, ki kapcsolódik be a beszélgetésbe. A község pásztorának megfogadásakor, vagy a juhméréssel kapcsolatos szabályrendszer lefektetésekor általában magyarul indítják a beszélgetést (mivel a gazdák döntő többsége magyar), de azt többször tapasztaltam, hogy román közbekérdezés esetén már románra fordították a szót. Baráti társaságok, vagy családok beszélgetése esetében, ha az egyik résztvevő román, akkor már általában románul beszélgetnek. Visszaemlékezések szerint az 1940-es 1950-es években, a közös táncalkalmakon keverék nyelven beszéltek egymással magyarok és románok, néha akár mondat közben is felváltva használtak magyar és román kifejezéseket.

V. Gazdasági és tájökológiai változások

„A táj egyik legállandóbb elemének, a fának állapota, jelenléte, vagy hiánya történelemről, az ember-és táj viszonyáról, így az ember humánumáról és erkölcsiségéről is árulkodik.”¹⁷⁶

V. 1. A magyar letelepedéstől az arányosításig tartó időszak

Makkai Gergely ökológus szerint a Mezőség meglehetősen vékony termőföldje alatt vastag, agyagos-homokos-sós réteg húzódik. Ennek a vízzáró talajnak köszönhetően alakult ki a középkori mocsaras tóvidék is.¹⁷⁷ A honfoglalás után megjelenő magyarság fokozatosan lecsapolta a mocsarakat, a nagyállattartás, föld- és szőlőművelés számára megfelelő területeket szerezve, az erdőket pedig Makkai Gergely szerint nagy „biológiai eltartóképeségű növénytársulássá” alakította.¹⁷⁸ A Mezőségen megtelepülő katolikus kolostorok már XI. század folyamán mintaszerű tó-és kertgazdálkodást alakítottak ki.¹⁷⁹ A mesterségesen összekötött, mintegy 250 nagy tóból álló, patakokkal összekötött vízfűzért szabályozták, és sokoldalúan használták (védelmi célok, halászat, állatok itatása, kenderáztatás, nád- és gyékényvágás stb.). A halételeknek egészen a katolicizmus hanyatlásáig óriási szerepe volt a mezőségi népesség étkezésében.¹⁸⁰

Ebben a korszakban a sóbányászat és a kereskedelem jelentős gazdasági tényező volt a területen, több település (Szék, Kolozs, Désakna) is ennek köszönhette felemelkedését, későbbi városi rangját.¹⁸¹

A táj és ember ökológiai harmóniáját, a sokoldalú gazdálkodási rendszert először a XII. században a királyi erdőbirtokok eladományozása változtatta negatív irányba: a földesurak a kezükbe kerülő erdők nagy részét felhasználták a XIII. századra.¹⁸² A XV. században megkezdődött az eddig zárt magyar és román területek telepeinek lassú

¹⁷⁶ Oroszi 2005. 5.

¹⁷⁷ Makkai G. 2003. 10-16.

¹⁷⁸ Makkai G. 2003. 38.

¹⁷⁹ A kolostorok, udvarházak, parókiák kertészetének paraszti zöldségtermelésre gyakorolt hatásáról Kós Károly írt. (Kós 2000 I. 225.)

¹⁸⁰ Makkai G. 2003. 28-32.

¹⁸¹ Kós 2000. II. 10-11. Makkai L. 1988. 263-264, 279. „A vidéken futott át a széki sóbányától nyugati, majd déli irányban egészen Szolnokig haladó hadi és sószállító út, emellett „...a megye keletre, Mócs felé irányuló fő útjába Somatelkénél kapcsolódott a Bonchida felől jövő Molnár út (via molendinatorum), amely Zsuk és Gyulatelke között kelt át a hegyen, majd Visáról Báréra vezető nagy útban folytatódott.” (Csánki 1913. V. 337.)

¹⁸² Makkai G. 2003. 37.

összekeveredése. A jobbágyterhek elől városba menekülő magyarság telkein megjelenő, pásztorkodó románok a pusztán, gazdátlanul maradt szántóföldeken alakítottak ki legelőket.¹⁸³

A XV. század közepén-végén a kolozsvári és beszercei domonkos kolostor szerzetesei még birtokokat és halastavakat kaptak Visa környékén.¹⁸⁴ Egy évszázaddal később, a reformáció elterjedésével a mezőségi kolostorokat felszámolták, a kezelésükben lévő tavak egy részét lecsapolták, kisebb részük elmocsarasodott.¹⁸⁵ Az elvadult területeken újra jelentőssé vált a gyűjtögetés és a vadászat.¹⁸⁶

Vizsgált területünket a középkor végén virágzó gazdasági élet jellemezte: a belső-mezőségi falvak közül szinte mindegyik saját szőlőhegygel vagy szőlőskerttel, vízimalommal, kenderáztató és halászható tóval, valamint jelentős állatállománnyal (főleg szarvasmarha) rendelkezett.¹⁸⁷

A XVII. századi pusztulások óriási gazdasági veszteségeket okoztak a Mezőségen. Az itt-ott lézengő, kevés jobbágy pénz, gazdasági felszerelés és állatok nélkül maradt a felégett falvakban.¹⁸⁸ Sok falu állandó lakosságát a XVII. század közepéig a néhány megmaradt magyar vagy szász lélek jelentette, akik sokáig aránytalanul nagy földesúri terheket voltak kénytelen viselni. A XVII. század végére a magyarság sokoldalú, ökotudatos gazdálkodása teljesen visszaszorult a románság vándorló-kisállattartó kultúrájával szemben.¹⁸⁹

Az allodiális területek is nagymértékben elpusztultak, a földesurak örültek, ha egyáltalán birtokon tarthatták, és valamelyest adóztathatták a jobbágyaikat.¹⁹⁰

A gyalui domínium jobbágysai (így a visaiak is) a XVIII. század elején még mind egész telken gazdálkodtak, anyagi értelemben tehát sokkal kedvezőbb helyzetben voltak, mint a más mezőségi falvak lakói. A gyalui várbirtok falvaiban a pusztítások utáni földbőség miatt

¹⁸³ Jakó 1944b. 93-94; Makkai L. 1988. 361.

¹⁸⁴ Entz 1996. 150-151, 344.

¹⁸⁵ Makkai G. 2003. 32-33.

¹⁸⁶ Kós 2000. I. 25.

¹⁸⁷ Makkai L. 1944b. 70.

¹⁸⁸ Ezt jelzi, hogy az 1607-es országgyűlés hat év adómentességet rendelt az újjraépülő falvaknak, valamint hogy 1608-ban az adókulcs alapegységét, a portát újra meg kellett határozni: addig négy jobbágy számított egy portát, 1608 után már tíz. Az adózó porták száma Erdély-szerte hozzávetőlegesen negyvenezerről négyezerre esett vissza! (Makkai L. 1944a. 434; Jakó 1944b. 104.)

¹⁸⁹ Makkai L. 1944a. 435-436.

¹⁹⁰ Jakó 1944a. XL.

újából kialakult egyfajta földközösség, ahol évenkénti sorshúzással (*nyilazás*) osztották újra a közös területek egy részét.¹⁹¹

Mezőség tájökölógiai viszonyai a XVII-XVIII. század etnikai-gazdasági változásai során gyökeresen átalakultak, leromlottak, Tonk Sándor gazdaságtörténész szavaival élve: „A magyarság visszavonulása (...) egy sajátos mezőségi életforma végét is jelentette.”¹⁹² A betelepülő lakosság a helyiektől teljesen eltérő anyagi kultúrát hozott magával, melynek meghatározó eleme a juhtartás volt. A magyarság külterjes nagyállattartása (disznó, szarvasmarha) lassan visszaszorult.¹⁹³ Az juhnyájak nagy legelőigénye miatt folyamatosá vált az erdőirtás. A legelőket a juhok teljesen kiélték, a terület silánnyá vált, ami tovább rontotta a legeltető nagyállattartás esélyeit. A domboldalakon nem maradt termőföldet megkötő növényzet, emiatt egy nagymértékű erózió következett be.¹⁹⁴

Egész Erdély területén a XVII-XVIII. századi pusztulások és telepítések gyökeresen megváltoztatták a gazdaság és a társadalom struktúráját. A termelés és a kereskedelem visszaesése, az óriási szegénység, a közbiztonság romlása a társadalmi kapcsolatok szétesését, etnikai problémák megjelenését hozta magával.¹⁹⁵ A mezőségi parasztság XVIII. századi sorsán a nagypolitika mellett a helyi magyar arisztokrácia visszaélései is rontottak.¹⁹⁶

A XVIII. századi óriási népesedési ugrás miatt erdőirtással igyekeztek megnövelni a külterjes mezőgazdasági területeket, a földbirtokosok pedig monokultúrákat kezdtek kialakítani.¹⁹⁷ Az erózió által fel nem töltött tavak egy részét felduzzasztották, a nagy eséssel rendelkező mederrészekre malmokat építettek.¹⁹⁸

A folyamatosan megerősödő új nagybirtokos réteg az egytelkes kismesek nagy részét is kiforgatta birtokából. Vagyonuk folyamatos szétöröklése tovább rontotta a gazdasági

¹⁹¹ Jakó 1944a. XLIII-XLIV.

¹⁹² Tonk 1994. 24.

¹⁹³ Makkai G. 2003. 43-48.

¹⁹⁴ Lásd: 7. sz. melléklet: 2-4. Tonk 1994. 30. 1720-1750 között a mezőségi falvak juhállománya 110%-kal nőtt. (Makkai G. 2003. 45.)

¹⁹⁵ Vö. Jakó 1944a. LXVII.

¹⁹⁶ Vö. Szabó T. 1991. 5. Az erdélyi magyar nemesség körében még az 1800-as években is élt a mondás: „Oláh jobbágy zsíros bődön, magyar jobbágy veszekedő társ.” (idézi: Szabó T. 1991. 315.) Egy magyar közigazgatás-politikus a bécsi kormánynak írt 1679-es névtelen jelentése az erdélyi kivándorlás fő okai között említi a magyar nemesség „saját közrendű fajtája iránti ellenszenvét”, ami miatt gyakorta elkergetik a jobbágyaikat és helyettük az engedelmesebb románokat fogadják be. (Berlász 2010. 27.)

¹⁹⁷ Szabó M. 1995. 32-33.

¹⁹⁸ Makkai G. 2003. 49.

helyzetet, a lassan ellehetetlenülő kurtanemesek ugyanis elűzték a telkeikről jobbágyaikat, akik tömegesen váltak földönfutóvá. A helyükön maradó jobbágyoknak viszont még az időközben irtás útján szerzett termőterületeikről is le kellett mondaniuk a földesurak javára.¹⁹⁹

Mária Terézia az egyre romló szociális helyzet miatt szorgalmazta az úrbérrendezést. A reformot azonban az erdélyi magyar és szász nemesség, a közülük származó bécsi kormánytagok segítségével késleltették, majd a saját érdekeiknek megfelelően átalakították.²⁰⁰ Mezőségeen ez a rendelet számolta fel a korábbi földközösség maradványait, a szántóföldeket magántulajdonná tette, és így kialakította a kettős forduló rendszerét, amelyben a művelt földet másodévenként községi legelőnek használva pihentették. A magántulajdon jelentősége csupán ekkor növekedett meg, de ekkor is csak a belső területekre vonatkozóan.²⁰¹

Az 1848-as jobbágyfelszabadítás után a feudális kötelezettségek megszüntetése évtizedekig tartó óriási zavart okozott a tulajdonviszonyokban. Valóságos rablógazdálkodás vette kezdetét, ami a földek, erdők, tavak felelőtlen kiélését hozta magával.²⁰² Az 1800-as évek éhínségei miatt a mezőségi lakosság 57%-a teljesen igavonó állat nélkül maradt. A juhállomány jobbágyfelszabadítás utáni felfuttatása újabb aránytalanságokat okozott az állatállományban, és további erózióhoz vezetett, ami a XIX. századra már veszélyes méreteket öltött.²⁰³ Mindezek ellenére Hermann Ottó az 1800-as évek közepén még az ország gabonatarának és hústárának tartotta a Mezőséget.²⁰⁴ Az 1890-es filoxéra-vészig a Mezőség-Maros borvidék híres volt a paraszti bortermelésről is. A pusztulás utáni maradványok már általában (így Visában is) csak az egyébként művelhetetlen oldalakban, földesúri gondozásban maradtak meg.²⁰⁵

A XIX. századi felmérések Mezőségeen még 63 tavat jeleztek, ezek száma egy évszázaddal később húszra csökkent.²⁰⁶ Ezek nagyobb része földbirtokosok

¹⁹⁹ Berlász 2010. 32-33; 35.

²⁰⁰ Berlász 2010. 15, 18.

²⁰¹ Katonán a XVIII. században még a beltelkeket is újraosztották. (Kós 2000. I. 142.)

²⁰² Makkai G. 2003. 48-52; Szabó M. 1995. 37.

²⁰³ Makkai G. 2003. 48; Szabó M. 1995. 38.

²⁰⁴ Idézi: Szabó M. 1995. 30.

²⁰⁵ Kós 2000. I. 234.

²⁰⁶ Kós 2000. I. 29. A termőföldnyerés miatt kiszáritott tavak eltűnése, a biofilia sérülése már ekkor annyira szembevető lehetett, hogy külföldi utazók is írtak róla. (De Gerando 1845. II. 197.)

magántulajdonában volt, akik közül sokan bérbe adták a malomjogot, halászhogot. A bérlők érdeke a gyors meggazdagodás, és nem a hosszú távú, ökotudatos gazdálkodás volt.²⁰⁷

V. 2. Az arányosítástól a kollektivizálásig tartó időszak

A XIX. század végi arányosítás előtt a mezősegi falvak határának nagyjából 40-60%-a közbirtok volt. Az ide tartozó, a művelt földekkel felváltva használt legelőket (kétnyomásos rendszer) bérelhették magángazdák is, de ezek bizonyos időközönként rendszeresen visszazálltak a faluközösségre. A magánbirtoknak számító művelt földekre is általában művelési kényszer vonatkozott, a közösség megszabta, hogy a feltört ugaron mit termesszen a bérlő. Az erdők jelentős része is közbirtoknak számított, amiből a faluközösség minden tagja bizonyos szabályrendszert követve részesülhetett. A monokultúrák termelésében érdekelt földbirtokos réteg újabb termőföldeket – a lecsapolások mellett – a faluközösségek által birtokolt erdők és legelők kisajátításától remélt, amit az 1871-es arányosítási törvény biztosított is számukra.²⁰⁸ A törvény a közösségi területeket felosztotta a magántulajdonban lévő belső birtok arányában, így a határon birtokló földesúr és a nagyobb gazdák eleve több földhöz jutottak, a szegényebbek viszont az addig szociális hálóként működő közösségi területekről kiszorultak.²⁰⁹ Az állattenyésztésben is óriási változásokat hozott az arányosítás.

Az 1882 és 1912 között végrehajtott tagosítással végzetes csapást mértek a kisgazdák juhtartására is. A tagosítás során nyert földterületeken a közép- és nagybirtokos réteg önálló juhászatot folytathatott. A kisbirtokosok egymással összefogva is csak nagy nehézségek árán tudtak legelőhöz jutni, a tagosítás után ugyanis mindenhol áttértek a háromnyomásos gazdálkodásra, ami az arányosítással felosztott, a korábban kizárólag legelőnek használt ugar

²⁰⁷ Kós 2000. I. 32-33, 36-37.

²⁰⁸ Kós 2000. I. 144.

²⁰⁹ Az ily módon sérült faluközösségek gyakran hosszú ideig pereskedtek a területükre bebirtokló földesurak ellen, mindhiába. A széki gazdák 1890-től 1908-ig pereskedtek Mikes Etelka birtokossal. (Kós 2000. II. 332-333.) Az arányosítás hatásait talán Kós Károly mutatja be a legszemléletesebben: „(...) a korábbi nagy közterületek felosztása az egyesek közti eddigi földbirtok arányában – egyrészt megszüntette a falu szegényebb lakóinak végső menedékét, a bárki által használható közlegelőket, másrészt pedig kihangsúlyozódott az úri nagybirtok és a kis parasztbirtok, valamint utóbbiakon belül is a földtulajdon alapú rétegződés. (...) A tagosítással kialakított önálló családi birtokokon való, ún. szabadgazdálkodás (...) érvényesülési lehetőséget biztosított (...) a nagyobb tőkével való indulás kihasználásának s mindenféle spekulációnak, ami (...) a szegényebbek munkaerejének (...) kihasználásához s kis javaikból való kiforgatásához vezetett.” (Kós 2000. I. 140. Az erdélyi arányosítás hatásaihoz lásd még: Andrásfalvy 2004; Varga S. 2007d.)

(nyomás) területét még tovább csökkentett. Az erdők felosztása miatt az addig jórészt ott legeltetett nagyállatok is kiszorultak a *nyomásra*.²¹⁰ Az addig státusszimbólumnak számító nagyszarvú fehérmarha ekkortól szorult fokozatosan háttérbe.²¹¹ Az extenzív, rideg-félszilaj állattartás ellehetetlenült, a takarmánytermelő, istállózó, intenzív tartás került előtérbe, új állatfajtákkal (bivaly, svájcer szarvasmarha).²¹² A századfordulóig a makkos erdőkben is megélő disznófajtákkal szemben a házi sertés vált kedveltté. Az egykori félrideg tartást már csak a juhnyájak kosarazó legeltetésében lehetett ekkor tetten érni.

A magántulajdont előtérbe helyező, századvégi liberális jogalkotás (az 1871-es arányosítási törvény) miatt rengeteg falu maradt legelő nélkül. A mezőségi falvakat a rossz minőségű földek miatt ez sokkal jobban sújtotta, mint például az alföldieket.²¹³ A közös nyájba adott juhok tavaszi próbafejése (*juhmérés, összeadás*) a juhtartók szegénysége miatt alakult ki ekkor.²¹⁴ Korábbi vizenyős területekhez és erdőkhöz kapcsolódó régi gazdálkodási formák, mint például a méhészet és a gyűjtögetés is ekkor szorult vissza.²¹⁵ Az arányosítási törvénnyel együtt járó tagosítás során sokan a falutól távol eső területeken kaptak földet, a nagyhatárú mezőségi falvak körül tanyarendszer alakult ki.²¹⁶

A tagosítás Visában is sok visszaélésre adott alkalmat.²¹⁷

Az 1920-as román földreform a nagy- és középbirtokosok területei egy részének kisajátításával az eltűnt közlegelőket igyekezett valamelyest visszaállítani.²¹⁸

A XIX. századra a Mezőség kirivó agrártájjá vált, „mezőgazdasága archaizmusokba merevedett, terményszerkezetében iránytévesztett, gazdasági felszerelésében elmaradott, a gazdasági hatékonyság alacsony szintjén mozgó állapotokkal jellemezhető.”²¹⁹

Mindez a lakosság nemtörődöm mentalitásával összekapcsolódva a korábbi biodiverzitás szinte teljes pusztulásához, a mezőségi lakosság elszegényedéséhez vezetett.

²¹⁰ K. Kovács 2008. 118-119.

²¹¹ Egy vasasszentgotthárdi jobbágy XVII. századi hagyatéki inventáriumában 16 jármás ökröt soroltak fel! (Kós 2000. I. 61.)

²¹² Széken a bivalyos gazdákat még a II. világháború után is a falu szegényének tartották. (Kós 2000. I. 103.)

²¹³ Tárkány Szűcs 1944. 4.

²¹⁴ K. Kovács 2008. 119.

²¹⁵ Kós 2000. I. 25, 43.

²¹⁶ Kós 2000. I. 145.

²¹⁷ Lásd: 3. sz. melléklet: 26.

²¹⁸ K. Kovács 2008. 119. Vö. Venczel 1991.

²¹⁹ Makkai G. 2003. 43.

Ásványkincsek hiányában nem települt számottevő ipar sem Mezősége.²²⁰ Mindehhez hozzájárul a sajátos földtani felépítésből adódó (és az erodálástól egyre több helyen felbukkanó) agyagos, szikes, nehezen művelhető föld, valamint a tavak hiányával összefüggő rossz vízellátottság is.²²¹

A XIX. században kiépített vasút- és közúthálózat körbekerülte a tájat, hiszen a városok (Kolozsvár, Szamosújvár, Dés, Beszterce, Szászrégen, Marosvásárhely, Torda) mind a Mezőség határán fekszenek.²²² A különböző kereskedelmi cikkek vízi úton illetve szekéren jutottak el a Mezőség határáig, a legjelentősebb vásáros központok is itt, és nem a terület belsejében alakultak ki. A Visához legközelebb Bonchida, Kolozsvár, Mócs és Szamosújvár fekszik.²²³ Ezek közül a visaiak által leginkább látogatott vásár a bonchidai, az I. világháborúig pedig a mócsi vásár volt.

A vidékről egészen a XX. század közepéig hiányoztak a köves utak, emiatt az egész Mezőség a tavaszi és őszi esőzések idején valóságos sártengerré változott, ahol szinte lehetetlen volt közlekedni.²²⁴ A terület zártsága miatt az élelem-, a termelőeszközök-, és a ruházat előállításában meglehetősen nagyfokú önellátás jellemezte, és jellemzi ma is a Mezőséget.²²⁵

A századforduló környékén a termőföldek gyenge minősége miatt Visa még a vele egy néprajzi csoportba tartozó falvak között is szegénynek számított. Kisiparosok nem voltak a faluban.²²⁶ Kolozs megyében ekkor a kisbirtokosok 70-80%-a, a bér munkából élők 88%-a volt írástudatlan.²²⁷ Visa szomszédos falujából (Kötelend) tudjuk, hogy sokan éltek komenciós gazdasági cselédként. A nyugatabbra fekvő területek (Kalotaszeg) szolgálival

²²⁰ Makkai G. 2003. 48. Egyetlen pozitív kivétel a Kissármás melletti földgázmező felfedezése és kitermelése volt az 1900-as évek elején. (Keszeg 2010. 11.)

²²¹ 1905-ben 20 olyan helységről tudunk, ahol nem volt ivóvíz. (Tonk 1994. 25.)

²²² A területet mindössze a Kolozsvár-Szászrégen közötti kövezett út, valamint a Besztercét és Marosludast összekötő vasút szeli ketté. (Szabó M. 1995. 41.)

²²³ Kós 2000. I. 340-349. A mezőségi vásárokról lásd még: Rűsz-Fogarasi 2010.

²²⁴ Szabó M. 1995. 41. Idősebb mezőségiek visszaemlékezése szerint a legtöbb helyen csak a dombok gerincén lehetett gyalogosan, vagy szekérral közlekedni, a völgyekben és az utakon csak *falábakon* (gólyalábakon) boldogultak még az 1950-es években is.

²²⁵ Egy 1750-es ördöngösfüzesi összeírás ács, mészáros, asztalos, szűcs és kovács mellett hegedűst is jelöl. (Kós 2000. I. 246.)

²²⁶ Ekkor sokan dolgoztak az omboztelki, magyarlégeni és magyarpalatkai fonó-, ill. szövőkisiparban. (Barabás E. 1910. 45.)

²²⁷ Barabás E. 1910. 28.

összehasonlítva elmondható, hogy meglehetősen nagy szegénységben éltek, a készpénz-bevételük minimális volt.²²⁸

A két világháború közötti gyáripari termelés a hagyományos ipari övezetekbe, például Kolozsvárra koncentrált. Ez lassanként már a Mezőségen is éreztette városba csábító hatását.²²⁹ Ennek ellenére ekkor a falusi népesség több mint a fele kétezer lakoson aluli kisközségekben élt. A mezőgazdaságban a törpe- és kisbirtok volt az uralkodó, s ezek aránya az 1921-es földreform után még inkább megnőtt.²³⁰

Az 1921-es földreform Visában a Teleki birtokok körülbelül 70%-át elvették; a földeket kiosztották. Ekkor a falu szegényebb családjai egy új telepet (*Újfal*) létesítettek a falu keleti részén, az erdő pedig községi tulajdonba került.²³¹

A technikai elmaradottság miatt a mezőgazdaság termelékenysége a Mezőségen sem növekedett, a kis- és törpebirtokosok szegényes körülmények között éltek, és a parasztság sorsa etnikumtól függetlenül továbbra is nagy szociális probléma maradt.²³² A falvak így önellátásra rendezkedtek be, lakói csak a legszükségesebb ipari cikket szereztek be a kereskedelemből. Lakói a papot, tanítót, boltost és talán egy-két kisiparost leszámítva döntő többségben földművelők, elsősorban kisbirtokosok vagy szolgák voltak.²³³

Visában a II. világháború után a Teleki birtokok maradványát is kiosztották a háborúban részt vett körülbelül negyven személy között, szociális juttatás formájában. A földosztást a korábban magyarellenességük miatt elmenekülő román családok szervezték, így ez további alapjává vált a nemzetiségi ellentéteknek.²³⁴

Visa lakosságának megélhetését az 1950-es évekig a törpe- és kisbirtokos szervezeti formák között folytatott magángazdálkodás – földművelés és állattenyésztés – biztosította.²³⁵

²²⁸ Barabás E. 1910. 34.

²²⁹ Keszeg 2010. 11-12.

²³⁰ A 3,5 millió hektáros szántóterületen 1 164 000 birtokos osztozott. Ezek közül 1 millió 7 ezer fő 5 hektár alatti tulajdonnal rendelkezett, 105 ezer főnek volt 5 és 10 hektár közötti birtoka, és 53 ezernek volt ennél nagyobb földterülete. (Szász 1988c. 1736.)

²³¹ Elmondta Fodor János *Selyem*, egykori téesz brigádos, földmérésben jártas mezőgazdasági szakértő, a falu földtulajdoni viszonyainak legjobb ismerője.

²³² Kós 2000. I. 152, 171. Mezőségen csak az I. világháború után váltja fel a sarlós aratást a kasza. Hazánk központi gabonatermelő körzeteiben ez már a XV. században megtörtént. (Takács 1987.)

²³³ Szász 1988c. 1739, 1743.

²³⁴ Fodor János *Selyem* egykori téesz brigádos közlése.

²³⁵ Vö. Peti 2006. 25.

V. 3. A kollektivizálástól máig tartó időszak

A visszaemlékezések szerint az 1953-ban megkezdődött kollektivizálás elején Visában a korábban nemtörődomségük, illetve szerencsétlenségük miatt lecsúszott családok közül harminc-negyven család iratkozott fel az alapító tagok közé. Az egyházaktól és a faluközösségtől elvett területek mennyisége (összesen 200 hektár) és minősége, valamint az adómentesség miatt jó terméseredményeket értek el, szemben a különböző adókkal és beszolgáltatásokkal sújtott magángazdálkodókkal. A kívül maradók, felülemelkedve az etnikai ellentéteken *társulásba* tömörültek az 1950-es évek közepén.²³⁶ A három legnagyobb, 25-25 holdas gazda 1955-ben adta be a derekát, addigra a falu kétharmada tagja volt már a téesznek, az utolsó gazdák meglehetősen későn, 1961 januárjában csatlakoztak a szövetkezethez.²³⁷

Egy 1961-es törvény szerint az igavonó állatokat, a szerszámokat és a szekereket kellett beadni a közösbe, a fejős állatok közül egyet meg lehetett tartani. Egy család 3700 m² területet használhatott, ebből 700 m² volt magánbirtok, amit eladhatott. Az 1970-es évektől 500 m²-re csökkentették a teleknagyságot, az 1980-as években pedig 250 m²-re. A falu belterületén és körülötte így kertövezetek alakultak, mivel a magánhasználatra kiadott területeket csak néhány kijelölt helyen osztották ki. A szövetkezetek nem rendelkeztek saját munkagépekkel, a párhuzamosan megalakuló állami gépállomásoktól bérelték azokat; eleinte gabonáért, később elvértve már pénzért is. Gépesítés hiányában az emberek saját állataikkal szántottak normára, nem végeztek olyan minőségű munkát, mintha a saját földjüket művelték volna.

1963-ban megkezdődtek a termelőszövetkezetek összevonásai, azzal a gondolattal, hogy nagyobb területen, központosított termeléssel jobb eredményeket lehet elérni.²³⁸ A visai és a szomszédos bárői szövetkezet egyesült, együtt összesen ezerkétszáz hektáron gazdálkodtak. A bárői földek lényegesen jobb minőségűek a visainál, a várt jobb eredmények

²³⁶ Az alapítók a magyarellenes *Dulumán* és a románellenes *Császár* családok voltak.

²³⁷ A mezőgazdaság szocialista átszervezése 1962-ig befejeződött Romániában. (Vö. Peti 2006. 27.)

²³⁸ A mezőgazdaság szocialista átszervezése nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az Erdélyi-medencében is csak kisebb mértékben javult a termelékenység. A szövetkezetek alapszabálya 0.2 hektárban állapította meg a háztáji maximális méretét, így a termelőszövetkezetek területeinek elenyésző, kb. 10-15%-a volt magángazdálkodásban, ennek ellenére 1980-ban az országos tej- és hústermelés 30%-a háztájiból származott! Mindez a szocialista típusú mezőgazdaság szinte teljes csődje mellett az erdélyi parasztság életképességét, a magángazdálkodásba vetett hitét is mutatja. (Szász 1988c. 1765.)

azonban mégis elmaradtak. Ennek következtében 1965-ben, egy újabb központosítás során Kötelend községet is hozzájuk csatolták. Így mindösszesen több mint kétezer hektáron dolgoztak. Az összevonások következtében fokozatosan elhalványult a falu kollektív ellenőrző szerepe, főként mivel a központ Kötelendre került. Ezzel a tagság beleszólási joga végképp formálissá vált.²³⁹

Időközben a gépellátottság javult, de a három szövetkezet mégsem érte el a kitűzött terveket. Az 1970-es évek újabb átszervezései során Béré kivált a szövetkezetből, a maradék brigádok számát falvanként egyre csökkentették, ennek a vezetője lett a farmvezető *brigádos*.²⁴⁰ A szervezeti változásokkal párhuzamosan központi határozat született az állatállomány és a termőföld területek növeléséről. Ez utóbbit a visai vezetés úgy oldotta meg, hogy a gyengébb földeket kiosztotta az arra vállalkozóknak, hogy azt saját maguk műveljék meg, majd a termés felét szolgáltatassák be. Ez a korábbiakhoz képest kimagasló terméseredményekhez vezetett. 1990-ben a két kollektív különvált egymástól, melynek során a visai rengeteg ingósága maradt a kötelandiekénél.²⁴¹ Ez idő alatt összesen hatszáz hektáron mintegy kétszázötven család gazdálkodott, a falu többi lakosa pedig (főleg a 60-as évektől) a közeli Kolozsvárra ingázott dolgozni és tanulni. Visában Virág Magdolna vizsgálatai szerint az 1940-es évekig szinte semmi hagyománya nem volt a továbbtanulásnak, a nyolc osztályos iskola is csak az 1960-as években indult be, addig négy-hat osztályt végeztek a tanulók.²⁴² A szocializmus hozta lehetőségeket már többen használták ki, az 1970-es évektől Kolozsváron

²³⁹ Vö. Andor – Kuczi 1997. 20.

²⁴⁰ Fodor János „Selyem” a falu egyik legjobb táncosa, köztisztviselőként álló személy, szállásadó és egyben kulcsadatközlő is. (Lásd: 7. sz. melléklet: 43.)

²⁴¹ Vö. Peti 2006. 30.

²⁴² Virág M. 2010. 255-256. „1915-1925 között (...) egy családra átlag 4 gyermek jutott. Az 1960-as évektől a házasságkötések száma csökkent, ugyanakkor ezekben az években több fiatal házaspár elköltözött a faluból. Mindez összefügg azzal (...), hogy a mindaddig rendkívül zárt és erősen hagyományörző falu a '60-as évek közepétől egyszerre megnyílik azáltal, hogy megindul a falut Kolozsvárral összekötő autóbuszjárat. Ezekben az években első ízben hagyják el a falut olyan, nyolc általánost végzett fiatalok, akik kolozsvári szakiskolában tanulnak tovább, majd pedig jobbára kolozsvári munkahelyeken kezdenek el dolgozni. A születések száma a '70-es évek közepétől fokozatosan esik; míg például az 1986/87-es tanévben a faluban 77 iskoláskorú gyermek volt, az 1992/93-as évben a falu magyar tannyelvű általános iskolájába mindössze 52 gyermek járt.” (Virág M. 1995b. 1.)

tanuló fiatalok nagy része szakmunkás lett, az érettségiig kevesen jutottak el. A városban elhelyezkedni tudók nagy része le is telepedett.²⁴³

1991-ben született meg a törvény a földek kiosztásáról,²⁴⁴ aminek megfelelően 1992-ben mindenki visszakapta a saját földjét. A 2000-es évek elejére a református egyház is megszerezte a korábban birtokolt szántóföldjei, kaszálói és erdei nagy részét.²⁴⁵ A dekollektivizálás során több probléma is felmerült. A föld visszaszerzésének a lehetősége kollektív stresszt eredményezett, a döntéseket általában érzelmi alapon hozták, aminek hatására kevesen tudták jól felmérni a lehetőségeiket, meggondolatlanul rögtön fejest ugrottak a kapitalista mezőgazdaságba.²⁴⁶ A visszaigényelt földek tulajdonosai (egykori gazdák leszármazottai) közül sokan urbánus közegben éltek, megfelelő tudás és kapcsolati tőke nélkül kezdtek hozzá a gazdálkodáshoz.²⁴⁷ A kollektív ideje alatt művelt háztáji földek kis mérete nem tette lehetővé a bizonyos fokú gazdasági önállóságot (második gazdaság létrejöttét), aminek tapasztalatait a rendszerváltozás után hasznosíthatták volna.²⁴⁸ A korábbi mérések pontatlanságai, az iratok hiánya miatt viták, máig húzódó perek kezdődtek a földek visszaigénylésével kapcsolatban.²⁴⁹

Az erdélyi falvak gazdaságában és társadalmában 1989 után kényszerű visszasátrendeződés indult be.²⁵⁰ Visában a téesz ideje alatt jól gondozott, műtrágyázott földek a magángazdák kezén a kilencvenes évek közepére kimerültek, az egykori 3000 kg/hold búza termésátlag helyett ma jó, ha eléri a 6-700 kilogrammot holdanként. A visai határ 600 hektárnyi (nagyjából 1000 hold) területet ölel fel, ebből 300 hold erdő, 320 hold pedig ma már

²⁴³ 1981 és 1989 között a visai általános iskolában 116 tizennégy éves végezte el a 8 osztályt. 83%-uk továbbtanult Kolozsvárt. Néhányan érettségiztek, többségük viszont a 10 osztály elvégzése után valamilyen szakiskolára felvételizett. Felsőfokú végzettsége egy fiatalnak van. Rajta kívül négyen jelentkeztek egyetemi felvételre, hárman siker nélkül. A szakképzett munkások közel 10%-a 1995 elején munkanélküli volt, 9% pedig Magyarországon vállal munkát már hosszabb ideje. A családos fiatalok 60%-a Kolozsvárt lakik, jobbára saját lakásban; 10% más helységben telepedett le; 30% Visát választotta lakóhelynek. (Virág M. 1995a. 115; Virág M. 1995b. 3.)

²⁴⁴ Peti 2006. 19.

²⁴⁵ Kiss G. 2006. 40.

²⁴⁶ Kis-Küküllő menti falvakban végzett agrárszociológiai kutatások hasonló jelenségeket mutattak be. (Peti 2006. 31.)

²⁴⁷ Vö. Andor – Kuczi 1997. 20.

²⁴⁸ Peti 2006. 35.

²⁴⁹ Peti 2006. 19.

²⁵⁰ Peti – Szabó 2006. 7.

mezőgazdaságilag használhatatlan. A munkaerő (a nyugdíjak miatt) sokkal drágább, mint az 1960-es évek előtt volt, amikor – a helyiek elmondása szerint – „a szegény ember egy kupa paszulyért és napi három ételért egész nap dolgozott.”²⁵¹ A gazdák helyzetét nehezítette a multinacionális élelmiszeripari cégek egyre nagyobb piaci térnyerése Romániában, ami a falusi gazdálkodásból származó termékek eladását fokozatosan ellehetetlenítette.²⁵² A szocialista rendszerben tőkét felhalmozni tudó (kocsmáros, brigádos és néhány traktoros), illetve két munkaképes generációt egy magángazdaságba tömöríteni képes nyolc-tíz család alkotják ma a falu vagyonosabb rétegét.

A távoli piac (40 km-es távolság Kolozsvártól) és a közepes terméseredményekre képes földterület ma is behatárolja a magángazdálkodás lehetőségeit. Rontja a helyzetet, hogy 1998. december 1-től az egykor gyakori (napi hat járat) buszközlekedés megszűnt Visába (vasúti összeköttetés soha nem volt), így a közvetlen kapcsolat a várossal megszűnt. A munkaképes lakosság mára teljesen kiöregedett, az egykori hatszáz hektár helyett a ma művelt hatvan hektárt is csak úgy tudják megdolgozni, hogy a nehezebb mezőgazdasági időnymunkákra hazahívják a városból a fiatal családtagjaikat. Tapasztalataim szerint a falu gazdasága jelen pillanatban az önellátáson kívül csak a városba költözött rokonok éléskamrájaként működik.

A 2000-es évek közepén induló erdélyi építkezési konjunktúra a falu munkaképes fiatalságát és a középkorosztályt három-négy évig időszakosan kimozdította a faluból. A piac gyors kifulladására miatt a középkorosztály visszatért az önellátó gazdálkodáshoz, a fiatalabb férfiak egy része még mindig építkezéseken (akár külföldön is) próbál elhelyezkedni. Az összképhez hozzá tartozik, hogy a faluban kevés a valamilyen szakképzettséggel rendelkező ember, és közülük is mindössze egy kovács, egy szabó és egy szűcs dolgozik aktívan. A szomszédos falvak közelében két-három munkahely van (disznóhizlalda, malom és egy pékség), ahol tíz-tizenkét visai dolgozik. A zsuki polgármesteri hivatal nagyratörő tervei (ipari zóna létrehozása, a térség bevonása a kolozsvári agglomerációba) a kezdeti sikerek ellenére (Ursus sörgyár és Nokia összeszerelő üzem telepítése) még nem éreztetik hatásukat a faluban.²⁵³

²⁵¹ Fodor János *Selyem* közlése.

²⁵² Itt elsősorban a tejtermékek piacáról van szó. A visai lakosok nagyobb része a rendkívül alacsony (átszámítva kb. 30-40 ezer forint értékű) tsz-nyugdíját tehéntej eladásával igyekeztek kiegészíteni. Egy kolozsvári cég felvásárló csarnokot működtetett a faluban, ahol évről évre egyre olcsóbban veszi át a tejet a helybeliektől. 2000-től kezdve többször hónapokig szünetelt a tejátvétel, állítólagos fertőzések miatt, 2010-re pedig megszűnt.

²⁵³ Matos 2010. 28. 2011 őszén ezek a gyárak megszűntek.

Pozitív kivételek, próbálkozások természetesen akadtak. A 2000-es években az egykori kocsmáros családja a korábban összegyűjtött tőkével tehenészetet indított többkevesebb sikerrel, ezen kívül ma két család foglalkozik fóliás virágtermesztéssel. A falut érintő idegenforgalom elenyésző, elsősorban a népművészet helyi vagy környékbeli specialistáit látogató magyarországi néptáncsoportok, folkloristák fordulnak meg viszonylag nagy gyakorisággal. 2010-ben egy helyi vállalkozó a néprajzi érdekességekre kíváncsi turisták látogatásaira számítva egy kocsmával, kisbolttal és közösségi hellyel is rendelkező panziót épített, ahová rendszeresen fogad magyarországi látogatókat, sőt 2010 nyarától önálló tánc tábor, tájház és turistaút kialakításán fáradozik.²⁵⁴ Mindezek mellett természetesen vannak fejlesztések is: 2010-ben a falu aszfaltos főutat, egy központi játszóteret és szökőkutat kapott a zsuki vezetéstől.

A visaiaknak az egyre növekvő igények mellett a gazdasági lehetőségek nem nyújtanak megfelelő perspektívát, ezért egyre többen érzik kilátástalannak helyzetüket, ezért többen Magyarországon, sőt távolabbi országokban (például Belgiumban, Olaszországban, Spanyolországban) próbálnak szerencsét. Az oktatási intézmények közül ma már csak az óvoda és a magyar iskola alsó tagozata működik Visában. A felső tagozatosok Székre, a román gyermekek Kötelendre járnak át iskolába. Tanító az 1990-es évek elejétől nem lakik a faluban, azóta a helyi viszonyokat és embereket egyre kevésbé ismerő kolozsvári tanárok autóval ingáznak Visába, csakúgy, mint a holland református egyház által fizetett orvosok, akik heti egy-két alkalommal rendelnek itt.²⁵⁵

A tradicionális, rendszerszerű falut a szocialista modernizáció olyan értékviszályba sodorta, amiből a kilátástalanságot a rendszerváltás óta a következetes agrár- és vidékfejlesztési politika hiánya is nehezíti. Ebben a terhelt helyzetben kérdés, hogy az örökölt tudás és szabályok által meghatározott gazdasági stratégiákat miként lehet fenntartani egy olyan közegben, ahol az ügyeskedésből származó jövedelem nagysága meghaladja a munkából származót. A gazdák számára mindez egyfajta kényszerpályát jelent, aminek elhagyásához

²⁵⁴ A magyarországi látogatók rendszeres jelenlétének inkább eszmei értékét, mintsem anyagi előnyeit lehetett korábban megemlíteni, bár néhányan igyekeznek felhasználni kapcsolati tőkéjüket a magyarországi munkakeresés során.

²⁵⁵ 1993-ban a korábbi felekezeti iskola, majd a (be nem fejezett) református kultúrház helyén, a hollandiai Valkenburg protestáns közösségének anyagi és fizikai támogatásával református közösségi ház és óvoda is épült. (Kiss G. 2006. 59.)

hiányoznak az erkölcsi, gazdasági orientációs minták.²⁵⁶ Mindez az iskolázottság alacsony fokával is összefügg.²⁵⁷

VI. A mezőségi népi kultúra térbeli tagolódása

VI. 1. Külső és belső határvonalak

A Mezőség mint önálló népi műveltséggel rendelkező terület pontos körülhatárolását, valamint belső tagolódását tekintve a néprajzkutatók között nincs egyetértés.²⁵⁸ Különböző kistájakat (Borsa völgye, Kis- és Nagy-Szamos völgye, Lápos mente, Erdőalja, Sajó mente) egyesek a Mezőséghez tartozóként, mások pedig külön tárgyalnak.²⁵⁹ Hasonlóan rendezetlen a kép a Felső-Maros mente, a marosszéki (vagy Székely) Mezőség, Aranyosszék, Torda és Torockó környéke, a Lozsárd völgye, valamint Mezőség kulturális kapcsolatait illetően.²⁶⁰ Emiatt nehéz megállapítani a régió pontos méretét (néhányan száz, többen kétszáz-kétszázötven, esetleg háromszáz falut sorolnak ide). Problémákba ütközik a külső és belső kulturális határok megvonása is.²⁶¹ A magyar népi kultúra régióit tárgyaló legfrissebb összefoglalás az Erdélyi-Erdőhátot,²⁶² a Lápos völgyét, a Nagy-Szamos völgyét, a Sajó mentét, a Felső-Maros mentét, a Mezőséget, Erdőalját, Aranyosszéket és Torockó környékét

²⁵⁶ Peti – Szabó 2006. 7-8.

²⁵⁷ A mai felnőtt lakosság iskolázottsági fokát vizsgálva kiderül, hogy nagyon sokan csak négy osztályt végeztek, az idős emberek között pedig több írástudatlan is van. Az 1980-as évek közepén huszonegy iskoláskorú gyermek segítségével felmértük nagyszüleik és szüleik erre vonatkozó adatait. A megkérdezett 31 nagyszülő 55%-a 4 osztályt vagy ennél kevesebbet végzett; 45%-a 6 osztályt, illetve kevesen 7-et is. A szülők 42%-a végzett 4 osztályt, 48%-a hetet vagy nyolcat; ők már mindannyian a II. világháború után jártak iskolába. (Virág M. 1995b. 2.)

²⁵⁸ Keszeg 2010. 7-8.

²⁵⁹ K. Kovács László például a Borsa völgyét nem tartja a Mezőség részének, de utal a két táj közötti földrajzi átfedésekre, és kulturális kapcsolatokra. (K. Kovács 2008. 21.)

²⁶⁰ Balassa 2003. 276-277; 293-295; 317-320; Kallós 1999. 1; Kallós 2006. 297; Kós 2000. II. 9-12; Kósa 1977a-b; 1980; Kósa 1998. 298-301; 318-319; 334-337; Kósa – Filep 1980. 605; Makkai G. 2003. 94; Tonk 1994. 24. A terület pontos behatárolása korábban sem volt egyértelmű. Egy 1837-es adat szerint „a tacsiai a nádat a mezőségről szerzik”. (Szentiváni 1986. 52.)

²⁶¹ Kós 2000. II. 9; Kósa 1998. 334; Szabó M. 1995. 30. Lásd: Térképmelléklet/IV.

²⁶² Az 1977-es Magyar Néprajzi Lexikonban található Erdőhát szócikk nem említi ezt az erdélyi területet. (Vö. Kósa – Filep 1977.)

is külön tájegységként kezelte.²⁶³ A kutatók mindegyike kiemeli az egykori mezőváros, Szék kulturális különállását.²⁶⁴

A pontos behatárolást a modern kor demográfiai változásai mellett az egyes tájak kutathatósága terén tapasztalható különbségek is nehezítik.²⁶⁵ Összefoglalóan azonban elmondhatjuk, hogy a fent említett felosztások megjelölnek egy központi területet, amihez körben a perem- illetve határvidékek csatlakoznak. Kós Károly a viseletet, a népi építészetet és néhány folklórjelenséget vizsgálva többször utal a mezőségi kultúra táji eltéréseire. Ennek során elkülöníti egymástól az észak-nyugati, a déli és az „igazi” mezőségi falvakat.²⁶⁶

Barabás László az eddigi tárgyi-néprajzi és folklórkutatások tapasztalatai, valamint saját népszokáskutatásai alapján hasonló véleményen van. Ezek szerint a mezőségi régióon belül megkülönböztet egy központi falucsoportot (Belső-Mezőség: Visa, Magyarpalatka, Katona, Pusztakamarás stb.), innen kifelé haladva, a következő koncentrikus körben az ún. peremterületek (Nyugat-, Észak-, Kelet- és Dél-Mezőség) találhatóak, a régió legszélén pedig a következő határvidékek: Nagy-Szamos mente, Lápos mente, Sajó mente, Beszterce vidéke, Szászrégen környéke, Felső-Maros mente, Maros mente, Marosszéki Mezőség, Ludas környéke, Torda vidéke, Erdőalja, Borsa völgye és Kis-Szamos mente.²⁶⁷

A román néprajzi tájbeosztás a fentiekhez hasonlóan a Kis- és Nagy-Szamos és a Maros közötti területet sorolja a Mezőséghez (Zona Cîmpia Transilvaniei).²⁶⁸

A régió középpontjában a történelmileg és infrastrukturálisan legizoláltabb terület, az egykori Tóvidék fekszik. A határterületek viszont már éles kulturális különbségeket felmutató városok és kapcsolódó nagytájak közvetlen közelében találhatóak. A Kis-Szamos mentén és az Erdőháton (Szamos menti hátság) egykori kismemesi falvak, a főbb utak mentén lévő vásáros települések műveltségbeli különállása tovább színezi a vidék kulturális összességét.²⁶⁹ Kérdéses, hogy mennyire lehet pontosítani ezeket a koncentrikus köröket, és a különböző kulturális jelenségek mennyire mutatnak hasonló elterjedést. A kistájak között (Melles-patak

²⁶³ Magyar 2011. 189-235.

²⁶⁴ Keszeg 2010. 8; Kósa 1998. 334.

²⁶⁵ Pávai 2005a. 22-23.

²⁶⁶ Kós 2000. II. 77, 196-239, 257-259, 269, 271, 273.

²⁶⁷ Vö. Barabás L. 2010. 57-58.

²⁶⁸ Vö. Barabás L. 2010. 59.

²⁶⁹ Lásd: 5. sz. melléklet: I; IV.

menti falvak, Borsa völgye), és néhol azokon belül (Szék) is meglehetősen nagy kulturális különbségekkel lehet számolni.²⁷⁰

Az eddigi összehasonlító kutatások (gazdálkodás, építészet, viselet, néptánc, népzene, népszokások) a környező néprajzi tájak erőteljes kulturális hatását mutatják a határvidékeken, ami a Belső-Mezőség felé haladva fokozatosan gyengül. Barabás szerint az itt élők tájszemléletére és az összetartozás tudatára vonatkozó, a kultúráról alkotott belső (émikus) képük is ezt támasztja alá.²⁷¹ Az alapos regionális identitáskutatás hiánya miatt ez utóbbi állítást nem érzem megalapozottnak.²⁷² Ilyen jellegű vizsgálatok elvégzése azért is hasznos lenne, mert a fent említett ún. *átmeneti vidékek* új megvilágításba kerülnének, ami a terület külső- és belső kulturális határainak pontosítását is segítené.

VI. 2. A mezőségi népzenei és táncdialektus körülhatárolása és belső tagolódása

Mezőség önálló dialektusként csak az 1950-es évektől – Lajtha László, Kallós Zoltán, Jagamas János és munkatársaik vizsgálatai nyomán – szerepel a magyar népzene területi felosztásában.²⁷³ Mezőség lehetséges belső tagolódására Lajtha már az 1950-es években felhívja a figyelmet,²⁷⁴ a terület néptánczenei szempontok szerint történő körülhatárolását és belső felosztását azonban rendkívül későn, csak 2005-ben végezték el. Ennek során Pávai István Mezőség mellett külön említi a Kalotaszeg - Mezőség átmeneti területet (Erdőalja és az Erdélyi-Erdőhát kismemesi falvait), Aranyosszékot, a Maros- és Sajó vidékét, a Marosszéki Mezőséget, valamint a Felső-Szamos vidéket (ide értve a Nagy- és a Kis-Szamos mellékét),²⁷⁵ a régió belül pedig az Észak-, Belső-, Dél- és Kelet-Mezőséget különbözteti meg.²⁷⁶ A szerző figyelmeztet a tánc- és a tánczene területén észlelhető dialektális eltérésekre, mondván, hogy a tánc- és tánczene stílusának egységessége, a táncrend azonos felépítése, ugyanazon tánc típusok jelenléte illetve hiánya mellett a tánczenei kistájakat meghatározó tényező lehet a

²⁷⁰ Barabás L. 2010. 59-60. K. Kovács 2008. 25-26.

²⁷¹ Barabás L. 2010. 59. Vö. Kallós 2006. 297; Kós 2000. II. 10.

²⁷² Példaértékűnek ebből a szempontból Balogh Balázs és Fülemlé Ágnes kalotaszegi kutatásait tartom. (Vö. Balogh – Fülemlé 2004. 9-15.)

²⁷³ Pávai 2005a. 27; Vargyas 1990. 84-87.

²⁷⁴ Az addig gyűjtött anyag alapján északi és déli mezőségi dialektus meglétét feltételezi. (Lajtha 2000. 80.)

²⁷⁵ Pávai 2005a. 38-39. Lásd: 5. sz. melléklet: IV; Va-b, e.

²⁷⁶ Pávai 2005a. 38. Lásd: 5. sz. melléklet: Vc-d.

falusi zenekarok működési területeinek megállapítása is.²⁷⁷ Vizsgálatának eredményeit tanulságosnak tartom egybevetni Martin György a mezőségi táncdialektusra vonatkozó megállapításaival.

A Mezőséget a magyar néptánc kutatás a keleti vagy erdélyi táncdialektusba sorolja,²⁷⁸ a román tánc kutatás pedig az észak-közép-erdélyi alldialektushoz.²⁷⁹ Martin az erdélyi táncdialektusokat vizsgálva Mezőséget elhatárolja három másik közép-erdélyi nagytájtól, Kalotaszegtől, a Maros-Küküllő vidéktől és Marosszéktől,²⁸⁰ a vidék kisebb belső egységeit körvonalazva pedig öt kistájt különböztet meg:²⁸¹

1. Borsa és Kis-Szamos völgye (Kide, Válaszút, Bonchida, Ördöngösfüzes, Szék). Csárdásuk hasonló a kalotaszegiekéhez és szilágyságiakéhoz. Itt a legjellemzőbb a *lassú magyar tánc*.

2. Nagy-Szamos és Sajó völgye, valamint Lápos mente. Polgárosultabb vidék, táncairól keveset tudunk.²⁸²

3. A Mezőség középső részén található vegyes lakosságú falvak (Feketelak, Buza, Mezőkeszű, Visa, Vajdakamarás, Magyarpalatka, Magyaraszóvát). Sok férfitánc, valamint gazdag párostánc-kultúra jellemzi. A leglassúbb aszimmetrikus páros táncok (lassú cigánytánc, akasztós, butykos) mellett a legvirtuózabb forgató-figurázó páros táncokat (*lassú és sűrű cigánytánc, csárdás, szászttánc, szászka, szökös*) a magyarok és románok egyaránt táncolják. A vidék nagy körzetben muzsikáló cigányzenészei a magyarpalatkaiak, több helyütt paraszt primások is működnek (Buza, Vice, Mezőkeszű, Magyaraszóvát).

4. Délnyugat-Mezőség (Torda vidéke, Aranyosszék, Erdőalja). A Maros-Küküllő vidékkel és Kalotaszeggel határos átmeneti terület. Tánc kultúrájáról keveset tudunk. Legényes tánca és egyszerű csárdása révén a Maros-Küküllő közeli dialektushoz áll közel.

5. Kelet-Mezőség (Nagysármástól és a Záhi völgytől keletre). A terület tánc- és zenekultúrája modernebb, székelyes hatások jellemzik. A régi aszimmetrikus lassú páros tánc

²⁷⁷ Pávai 2005a. 37.

²⁷⁸ Martin 1997b. 256-259.

²⁷⁹ A román tánc kutatók Erdélyt a nyugati táncdialektushoz sorolják. Ezen belül több kisebb táncdialektust különböztetnek meg. Andrei Bucşan szerint a nyugati táncdialektus magja Erdély nyugati része, amihez szervesen kapcsolódik Észak- és Közép-Erdély. A Maros alsó folyásának környékét ettől különállónak, alldialektusnak tekinti. (Bucşan 1977. 327.)

²⁸⁰ Martin 1970a; Martin 1997b. 254-264.

²⁸¹ Vö. 5. sz. melléklet: IV.

²⁸² Korábbi munkájában Észak-Mezőségnek nevezte ezt a területet. (Martin 1997b. 257.)

hiányzik a vidéken, megjelenik viszont a marosszéki területen jellemző *korcsos*, és a *székely verbunk*.²⁸³

Martin legutolsó, 1985-ben megjelent összefoglalójában nyugat-mezőségi falvak helyett már Mezőség középső részéről beszélt, amikor a Visa, Magyarpalatka, Feketelak, Mezőkeszü stb. falvakból álló kulturális egységet próbálta meghatározni.²⁸⁴ Párhuzamként Kallós Zoltán megállapításait is érdemes figyelembe venni. Az általa – ha nem is mindig következetesen – Észak-Mezőségnek nevezett területen három kisebb egységet különít el: 1. a Kis-Szamos völgyét és az attól nyugatra eső, erdőháti területet; 2. a régies kultúrája révén különálló, központi falucsoportot (Visa, Vajdakamarás, Mezőkeszü és Magyarpalatka), amihez az itteni szórványmagyarság kulturális jellegzetességei alapján még néhány települést (Kötelend, Mezőszava, Légen, Gyeke és Katona) hozzárendel; 3. Cege, Feketelak és Vasasszentgotthárd környéki, ún. *tóvidéki* falvakat.²⁸⁵

Kós Károly a fonóbeli szokások, játékok valamint az énekkultúra és a táncszervezés területén megfigyelt különbségek tárgyalásakor északnyugat- mezőségi (Girolt, Kecséd stb.) és belső-mezőségi falvakról beszél. Ez utóbbiakon belül kijelöl egy szűkebb kört: Magyarpalatkát és házassági körzetét (Visa, Vajdakamarás, Mezőkeszü), ahol a fonóbeli játékok és a dalkincs tekintetében fedezett fel hasonlóságokat. Ebből a szempontból külön kezeli az ezektől keletebbre található falvakat (Katona, Mezőköbölkút stb.).²⁸⁶

A következőkben az 1990-es évek óta lezajlott saját kutatásaimra, mások tereptapasztalataira, valamint újabban felbukkant történeti anyagokra támaszkodva megkísérlem pontosabban körülírni az általam vizsgált falut és a vele egy néprajzi csoportba tartozó falvak helyét a mezőségi táncdialektuson belül. Barabáshoz és Martinhoz hasonlóan a következőképpen határozom meg a Belső-Mezőséget: az egykori Tóvidék falvait (Cege, Buza, Feketelak, Melegföldvár, Vasasszentgotthárd, Gyeke stb.)²⁸⁷ és ettől a sávtól nyugatra elterülő falvakat sorolom ide, egészen a Gyulatelke – Visa – Kötelend vonalig. A területet északon behatároló Fűzes-patak menti falvakat (Ördögösfűzes, Fűzesmikola stb.) – csakúgy,

²⁸³ Martin 1985. 5-6.

²⁸⁴ Korábbi munkájában Nyugat-Mezőségnek nevezte ezt a területet. (Martin 1997b. 257.)

²⁸⁵ Kallós 1999. 1; 2006. 297; Kallós szerk. 1993a-b; 1999; 2001.

²⁸⁶ Kós 2000. II. 257-258; 269, 271; 273.

²⁸⁷ Pávai István a Tóvidéket a népi tánczenéje alapján Észak-Mezőséghez sorolta. (Lásd: 5. sz. melléklet: V.d.). Tóvidék tánckészlete, a táncok formai és strukturális jellemzői (elsősorban a magyar anyag tekintetében) azonban olyan mértékben eltérnek az ördögösfűzesitől, szépkenyerűszentmártonitól stb., hogy véleményem szerint tánc szempontjából nem lehet őket egy kistájhoz sorolni.

mint az egykori mezővárost, Széket – már nem számítom ide. Délen a Kolozsvár - Szászrégen útvonal mellett fekvő, még ide tartozó falvak (Magyarszovát, Mócs) képeznek határt.²⁸⁸

A Belső-Mezőség területén a tánc- és zenei kultúra szempontjából körvonalazható még egy kisebb falucsoport, amelyekben az 1960-as évekig, a helyi fiatalság által rendszeresen megszervezett, hétvégi táncalkalmakat a magyarpalatkai cigányzenészek muzsikáltak ki. A továbbiakban **palatkai tánckörzetnek** nevezem ezt a területet, ahol huszonhárom falu (és a hozzájuk tartozó kisebb tanyacsoportok), köztük Visa is található.²⁸⁹

Az itteni települések tánckészletét és a táncok koreológiai sajátosságait összevetve a Tóvidékével, halvány eltérések rajzolódnak ki. Buza, Melegföldvár és Feketelak környékén ugyanis az 1900-as évek elején eltűnt a palatkai körzetben jellemző, magyarok által táncolt aszimmetrikus lüktetésű, lassú páros tánc (*lassú cigánytánc*). A románok aszimmetrikus lüktetésű, forgós-forgató páros tánca (*vațitură*) pedig más koreológiai jegyekkel rendelkezik, mint a palatkai körzetben táncolt *joc românesc*. A Tóvidéken a vegyesen (férfiak és nők által összekapaszkodva) járt *magyar*, vagy négyes tánc használata is a század elején szűnt meg.

A két kistáj elválasztását – a különböző zenekíséret és táncterminusok mellett – a helyiek saját tánckulturájukról alkotott képe (az általuk meghatározott tánckörzet) is indokolja.

„Nem vág a táncunk a széki tánccal. (...) Itt a környéken (...) egyáltalán nincs olyan falu, aki vágna a széki tánccal. (...) Ezek a másik falvak nem hasonlítanak hozzá. Se tánccal, se más hagyománnyal. (...) Hasonlít itt a környéken például megkezdve (...) még Zsukok is ugyanahogy, Kötelen, aztán Visa, Béré, Gyulatelke, Marokháza, Palatka, Kamarás, Mocs s még arrébb is, ezek mind egyfajta táncot táncolnak. Ezeket már láttuk is, ismerem őket, hogy ezek a zenészek [a magyarpalatkaiak] akkarmelyik faluba tudnak zenélni és tudnak táncolni utána. (...) Bonchida már nem hasonlít hozzánk. (...) A táncba. Ők úgy vették magukat inkább...

²⁸⁸ Lásd: 5. sz. melléklet: VI.a.

²⁸⁹ Ezek a falvak a következők: Béré, Belditanyák, Gyulatelke, Kisbogács, Kályáni-Vám, Kolozskorpád, Kötelen, Kiskályán, Kispulyon, Lárgatanya, Légen, Magyarkályán, Magyarpalatka, Magyarpete, Magyarszovát, Mócs, Marokháza, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Mezőszava, Omboztelke, Vajdakamarás, Visa. (Lásd: 5. sz. melléklet: VI.b.) A távolabb eső falvakban (Apahida, Botháza, Gyeke stb.) sokkal ritkábban, egy-egy naptári ünnep, vagy lakodalom alkalmával zenéltek a palatkai cigányzenészek. (Vö. Árendás 1992. 17-18; Busai 2000. 19-20.) /A félkövér betűtípussal szedett falvakban magyar többségű a lakosság. A dőlt betűvel jellettekben nagyjából 50-50% a magyarok és a románok aránya. Ezekben a falvakban, ha teheték, külön táncoltak a nemzetiségek. Az aláhúzással jelölt falvakban elenyésző a magyarság aránya (maximum 10-12 család), a többiben nem laknak magyarok./

városi. Szóval közelebb a városhoz. Más táncokat táncolnak, ezeket nem tudják. Szóval nem így táncolnak, mint felénk. Ők már úgy táncolnak, mind (...) Nem tudom, ha vótak itt Szamosújvár környékén. Vice, Szentmárton meg Füzes. Na, azok olyanforma táncokat táncolnak a bonchidaiak is (...) Szóval a csárdást másképpen táncolják. (...) Kevesebbet forgatják a lányt, inkább csak körbetáncolnak. Ha eccer kiforgatja úgy maga előtt, kicsi körbe... annyi az egész. Itten nálunk ez onnan jött... Én azt gondolom, hogy itt a Mezőségen sok a románság is, s akkor... tőlük eredett volna ez, hogy többször kiforgatja a lányt, meg kidobja. (...) Mer' itt a Mezőségen azér' votak (...) fiuk, meg lányok is, nagyon jól tudtak táncolni. (...) Pláne, ahol vannak zenészek... (...) S aztán a... zenészek mindig ott votak. (...) Palatka, Mocs, Kamarás... há' ott votak... Keszű. De azér' itt is van különbség... más a fordítás.”²⁹⁰

Az 1992-es népszámlálási adatok szerint a palatkai tánckörzet lakossága 11882 fő volt, aminek 59.5%-a a román, 37%-a a magyar és 3.5%-a a cigány etnikumhoz tartozott. A magyar lakosság elsősorban két, körülbelül ezerfős közösségben (Vajdakamarás és Magyarszovát) él, de Mezőkeszüben (393 fő) és Visában (435 fő) is többségben található a magyarok. Kályáni- Vámban (62 fő), Kiskályánban (70 fő), Kispulyonban (65 fő) és Magyarpalatkán (378 fő) körülbelül az összlakosság felét-harmadát teszik ki. Ugyanakkor Mócson jelentős számuk (238 fő) ellenére csak a falu összlakosságának nyolcadát adják. A többi, tizennégy faluban egyáltalán nincsenek magyarok, vagy erőteljes mélyszórványban élnek. Jelentősebb cigány közösség Magyarpalatkán, Magyarszováton és Mócson él.

Az alldialektus legnépesebb faluja, egyben a gazdasági és kereskedelmi szempontból is a legjobban prosperáló vásártartó falu Mócs (tartozéktelepüléseit is beleszámolva mintegy 3200 fővel).²⁹¹

Az adatközlőim információi szerint a települések közül a visai magyarok a kötelandi, keszüi, palatkai, pulyoni, kamarási, szavai és szováti magyarsággal ápolnak ma is szorosabb rokoni kapcsolatokat,²⁹² ezekkel a falvakkal vallják magukat egy néprajzi egységbe tartozónak. A visai románság jóval szélesebb házassági kapcsolatai Kisbogács, Magyarpete és Légen kivételével az összes eddig említett falut érintették, ezeken kívül ritkán a Kis-Szamos

²⁹⁰ Fodor János *Selyem*, 1998. 08. 27-én.

²⁹¹ Vö. Varga E. 2001.

²⁹² Ritkábban házasodtak bonchidai, válaszúti, mócsi, mezőgyéresi és kályáni lakosokkal, elvéve légeniekkel és székiekkel. Ezen kívül Köteland és Zsuk néhány magyar családja visai származású.

menti román falvak lakóival is házasodtak. Az 1960-as évekig az itt felvázolt házassági körhöz tartozó falvak hétvégi táncalkalmait látogatták a visai magyar és román legények.

VII. Tánckutatás az erdélyi Mezőségen

Az erdélyi Mezőség viszonylag későn, csak a XX. század közepétől került be az etnográfusok látókörébe, és még az 1980-as évek végén is a magyar néprajz elhanyagoltabb területei közé sorolták.²⁹³ Mezőség népi kultúrája iránt az 1970-es évektől nőtt meg jelentősen az érdeklődés, aminek a 2000-es évek elejére értek be az eredményei.²⁹⁴ Keszeg Vilmos 2010-es, a korábbiaknál alaposabb kutatástörténeti összefoglalója már jóval részletgazdagabb képet ad a területre vonatkozó kultúrakutatásról.²⁹⁵ A következőkben az általa kevésbé érintett táncfolklorisztikai és táncantropológiai kutatásokat foglalom össze.

Augustino De Gerando francia utazó 1845-ben megjelent könyvében rendkívül adatgazdag, részletes leírásokat olvashatunk az erdélyi magyarok, románok és cigányok tánc- és zenei kultúrájára vonatkozóan. A francia utazó híres városi és uradalmi (például bethleni) cigányzenekarokról, vásári táncokról, a kolozsvári magyar arisztokraták báljairól és az ott táncolt mazurkáról is ír,²⁹⁶ a mezőségi román botos táncokról és *călușer*-hagyományokról, valamint a *hațeganáról* szóló tudósításai szintén figyelemre méltóak.²⁹⁷

A Mezőséghez közeli Felső-Maros mente magyar, szász és román táncairól (például botos táncról), táncillemről és térhasználatról olvashatunk Szentiváni Mihály 1837-es útirajzában és egy 1884-es hírlapi tudósításban.²⁹⁸

²⁹³ Kivételként ekkor az egykor Szolnok-Doboka megyéhez tartozó Széket említhetjük. (Pálfy 2001. 279.) Szék hangszeres népzenejéről összefoglaló tanulmánykötet jelent meg (Virágvölgyi - Felföldi szerk. 2000.), amelyben a széki tánc kultúrájáról szóló első összegzés is megtalálható. (Novák 2000.) A falu kutatástörténetét Martin György dolgozta fel. (Martin 2010.) Jelen dolgozatomban csak a legfontosabb kutatástörténeti momentumokat emelem át ebből.

²⁹⁴ 2006 és 2008 októberében két alkalommal rendeztek Kolozsvárott Mezőség kultúrájáról konferenciát, melynek eredményeit már több ízben publikálták is. (Szabó Zs. szerk. 2007; 2009; Keszeg – Szabó szerk. 2010.) A konferenciákról bővebben lásd: Keszeg 2009. 3.

²⁹⁵ Keszeg 2010.

²⁹⁶ De Gerando 1845. I. 59-60, 62-63, 129-133, 213-216, 221, 233-234; II. 8, 14-15, 74, 211-214, 227, 244.

²⁹⁷ De Gerando 1845. I. 188, 213-216, 234; II. 92, 197. Az egyik botos táncra vonatkozó adat (De Gerando 1845. I. 214; Idézi: Costea 1993. 94.) valószínűleg Kendilónáról származik, mivel a szerző itt, felesége rokonainál töltött el huzamosabb időt. (Vö. Rubin 1982. 25.)

²⁹⁸ Szentiváni 1886. 40. A hírlapi tudósítást Pávai István idézi. (Pávai 1999. 9-11.)

Ellentmondásnak tűnhet, hogy az archaikus népi kultúrájú Mezőség táncagyományára vonatkozó első hosszabb leírás meglehetősen polgárosult állapotokat mutat. Petelei István az 1884-es székely-mezőségi útja során egy, vélhetően kismemesi „tarisznyás multságot” látogatott meg Mezőbádon. A polgári szokások szerint rendezett, színházi előadással egybekötött bál tánc- és zenei repertoárjából a *francia négyest*, és *magyar nótát* említi a szerző. A bál szokásrendjének rövid ismertetése (színielőadás, étkezés) mellett a táncillemet, a meglehetősen duhaj, extrovertált viselkedést, a résztvevők ruházatát, a zenekar összetételét (prímás, szekundhegedűs és gordonkás) és játékmódját jellemzi a szerző.²⁹⁹ A mezőségi arisztokrácia táncalkalmairól, táncairól több forrás tudósít, így Wass Albert családtörténeti regénye mellett a szintén a Wass családhoz tartozó Siemers Ilona visszaemlékezései is.³⁰⁰ Ez utóbbiban szerepel egy bál teljes leírása táncrenddel, amiben a mezőségi falvakban ismert párnás táncnak megfelelő párválasztó tánc (*cotillon*) is szerepelt.³⁰¹ A könyv számos fényképet tartalmaz a mezőségi népéletéről, sőt cegei, vagy vasaszentgotthárdi magyarok és románok vasárnapi táncmultságáról is.³⁰² Az írások a

²⁹⁹ Petelei 1970. 75-79.

³⁰⁰ A két világháború közötti időszakból zenés katonakísérőről, kolozsvári, apahidai és bonchidai arisztokrata bálokról, az itt táncolt táncokról (foxtrott, keringő) valamint egy feketelaki csúriben megrendezett, jótékonyági táncmultságról ír Wass Albert, ahol a környékbeli kismemesek a helyiekkel cigányzenére csárdást táncoltak. (Wass A. 2001. I. 400-401; II. 141-145, 205, 209-212, 219, 221.) Siemers Ilona visszaemlékezései a XX. század elejére vonatkoznak. Írásában egy a vasaszentgotthárdi udvarházban tartott gyertyafényes, cigányzenés multságról, valamint cigánybandával adott szerenádról tudósít. A XX. század kiváló politikusáról Bánffy Miklósról leírja, hogy kiváló táncos volt, és keringőt is szerzett, „melyet akkoriban minden multságon elhúztak a cigányok”, a Mezőségen máig divatos műdal („Kék nefelejs”) szerzőjeként pedig Bánffy Györgyöt említi. Gernyeszegről olyan „bakfis-bálról” közöl részleteket, ahová a környék egész fiatalságát meghívták. Az alsózsuki lóversenyeket, vadászatokot követő táncmultságokról, bethleni, budapesti bálokról, egy kolozsvári táncmestertől és egy olasz balettmestertől vett táncórákról, zenés-táncos teadélutánokról, híres kolozsvári cigányzenészekről, valamint a szentgotthárdi udvarházban rögtönzött színielőadásokról, kolozsvári gyerekbálról is tudósít a szerző. A visszaemlékezés tanúsága szerint Vasaszentgotthárdon a Wass család többször tartott táncmultsággal záruló szüreti kalákát a helyi parasztnak. A táncok közül a divatos szalontáncok mellett a szupé-csárdást, a francia négyest, a lanciert, a menüettet, a gavottot és a bécsi boszont említi a szerző. (Siemers 1999. 34, 38, 41, 59, 64, 75, 79, 81, 92, 109, 114-119, 129-130, 133, 141-142, 144, 147, 150, 158-159.)

³⁰¹ Siemers 1999. 158-159

³⁰² A fényképek gróf cegei Wass Endre gyűjteményéből származnak, táncviseletről, táncos térhasználatról, sőt táncfiguráról is (átvető, eldobás előtti pillanat) tanúskodnak. (Siemers 1999. 23-24.)

mezősegi nemesek táncszeretetről, és a falusi lakossággal együtt rendezett táncalkalmakról is tanúskodnak.³⁰³

1891-ből származik Borbély Sándor aranyosszékiek tánc kultúrájáról szóló ismertetése a táncalkalmakra, táncszervezésre, táncokra és táncstílusra, valamint a táncszókra vonatkozó fontos adatokkal.³⁰⁴ A következő, vélhetően szintén még a XIX. századra vonatkozó adatot Szolnok-Doboka vármegye monográfiájában találjuk. A széki ünnepi táncalkalmakról és ezek helyszínéről, a tánc- és éneklési stílusról és a zenét szolgáltató helybéli cigányokról emlékezik meg Kádár József. A táncok közül a *körmagyart*, illetve a *csárdást* „lassú és sebes taktusban” említi a szerző.³⁰⁵

Kocsis Lajos az 1910-es években a Kis-Szamostól nyugatra található falvak magyar és román tánczenéjét és táncait (például *magyar tánc*, *de-a lungu*, *învîrtîță* stb.) jellemezte, ugyanakkor adatokat sorol fel a környék táncéletére vonatkozóan is. Írása különösen fontos, hiszen a magyar néptánc kutatás számára mindmáig fehér folt ez a terület. A gyűjtést ismertető Almási István később még egy ide kapcsolódó tanulmányt írt.³⁰⁶

Bartók Béla egy 1914-ben keltezett levelében egy felsőoroszi román táncmulatságban megfigyelt táncok (*de-a lungu*, *împcelecata* = akadozó, *bătuță* = *învîrtîță*, *țiganească*, *brîu*, *bărbunc*) stílusáról és használati módjáról tudósított.³⁰⁷

Kodály Zoltán korábbi biztatása nyomán, 1940-ben Lajtha László mezősegi kutatóútra indult, munkájának eredményeit, *Széki gyűjtés* és *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés* címmel adta közre.³⁰⁸ Mindkét kiadvány tartalmaz táncokra és azok szociokulturális közegére vonatkozó adatokat, csakúgy, mint a Borsa-völgyi kutatásokban részt vevő Járdányi Pál Kide népzenejéről írt monográfiája.³⁰⁹

³⁰³ A témához lásd még W. Kovács 2006. 61-62 (Lásd: 324-es lábjegyzetét), 87; Papp K. 2009. 152, 160. Szentiváni Mihály útirajzában a nagysajói nemességet „vígságszeretőnek” írja le. (Szentiváni 1986. 57.)

³⁰⁴ Borbély S. 2004.

³⁰⁵ Kádár 1903. 398-399.

³⁰⁶ Almási 2009a-b.

³⁰⁷ Bartók 1997. 165-166.

³⁰⁸ Lajtha 1954a (ebből a bevezető tanulmányt lásd: Lajtha 2000.); 1954b.

³⁰⁹ Járdányi 1943. A Szabó T. Attila által kezdeményezett, 1941-1944-es Borsa-völgyi kutatások első sorban három falut (Kide, Bádok, Csomafája) érintettek. (Kósa 1977a.) A zene- és táncéletre vonatkozó ismeretekről gyűjtött adatok egy része Járdányi művében olvashatóak, a további eredmények publikálását végül a világháború akadályozta meg.

Az 1941-43 közötti bálványosváraljai szociológia kutatás során adatokat vettek fel a helyi zenei- és táncéletre vonatkozóan, ezek azonban máig publikálatlanok.³¹⁰ A negyvenes évek kutatásai között kell megemlíteni Sümeghy Vera a széki táncokról 1944-ben írt, rövid ismertetését,³¹¹ valamint Keszi-Kovács László a Borsa-völgyében, illetve Mezőség más tájain végzett táncfilmzéseit is.³¹² Ez utóbbi szerző a Borsa-völgyi juhászat c. összefoglaló munkájában a kidei *összeadáskor* eljárás táncok említése mellett részletesen ismerteti a mérési mulatság táncos szokásait.³¹³

Faragó József 1946-os, monografikus tanulmánya helyszíni megfigyelésekre és interjúkra alapozva pontos leírást ad Pusztakamarás táncéletéről (táncalkalmak, táncrendezés), de a helyi tánckészletbe (*csárdás, korcsos, gólya, magyar kettős, sárba, palaneț, de-a lungu*) is betekintést nyújt. A dolgozat fontos adalékokkal szolgál a helyi nemesi udvarház lakói és a falusiak közötti kulturális interakciókra vonatkozóan.³¹⁴

Elekes Dénes kéziratos széki gyűjtéséből néhány, máshol nem ismertetett táncot (fonóbeli *szarkatánc*, lakodalmi *bomlótánc*, *cigánycsárdás*) valamint az eszközös *kecsketáncra* vonatkozó adatokat ismerhetjük meg.³¹⁵

Jagamas János, Faragó József és Kallós Zoltán az ötvenes évektől kezdte meg Mezőség népdalkincsének, táncdalainak összegyűjtését.³¹⁶ Jagamas ennek nyomán megkísérelte elhelyezni Mezőséget a magyar zenedialektusok között, amit Vargyas Lajos később megerősített.³¹⁷

³¹⁰ Az 1931-ben kezdődött, ún. erdélyi, közösségi falukutató kísérleteknek szintén a háború vetett véget. Ezek közül a legfontosabb a Kolozsvári Magyar Diákszövetség és Venczel József szociológus által szervezett bálványosváraljai falukutatás. Ezen kutatásokról rendkívül kevés publikáció látott napvilágot, ami azért is sajnálatos, mert számos adatot gyűjtöttek a falu tánc- és zenefolklórával kapcsolatban. (Vö. Fülöp 2010; Molter 1941.)

³¹¹ Sümeghy 2004.

³¹² K. Kovács 1956. 325. Ezek a filmek, a kapcsolódó hang- és fényképdokumentációval, illetve a feljegyzésekkel együtt Budapest ostromakor megsemmisültek, csupán egyetlen, Kolozsborsán készített táncfilm maradt meg. (K. Kovács László gyűjtése 1942. 04. 12-én, Kolozsborsán. A Néprajzi Múzeum filmtárában a 224-es leltári szám alatt. /Csorba – Farkas – Galambos – Kovács – Tari szerk. 1995. 204./)

³¹³ K. Kovács 2008. 76-80.

³¹⁴ Faragó 2006.

³¹⁵ Ez utóbbi, a juhait kereső pásztor történetét meglevenítő táncpantomim részletes leírását adja. Az adatot részletesen közli és elemzi Pesovár Ferenc, valamint Faragó József. (Pesovár F. 1970; 1980; Faragó 1977.)

³¹⁶ Jagamas - Faragó 1974; Kallós 1970, 1996.

³¹⁷ Jagamas 1977; Vargyas 1990. 84-87.

Összefoglalónk során meg kell említeni Kós Károly 1940 és 1960 között végzett kutatásait is, melyek néhány mezőségi faluból (Girolt, Katona, Kecsed, Magyarpalatka, Mezőköbölkút, Szék) az emberi élet szokásainak, a különböző társas munkák és a vásárok bemutatása során sok érdekes adatot hoztak a táncszervezéssel és a táncos szokásokkal kapcsolatban.³¹⁸ Az erdőháti és mezőségi vásárokon előforduló táncalkalmakról Kós Károly tudósít. A páncélcsehi vásárral kapcsolatban a szerző a tánccal való koldulás leírását adja.³¹⁹

Egy 1958-ban született, faluismertető kézirat Vajdakamarás tánc kultúrájára vonatkozó részleteket (táncviselet, páros és legényes táncok, kiáltott rigmusok stb.) is tartalmaz.³²⁰

Andrásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán, Martin György, Pesovár Ferenc révén az 1960-as években vette kezdetét a szisztematikus néptánc kutatás a Mezőségen. A nagy mennyiségű összegyűjtött adat, táncfilm, hangzóanyag és egyéb dokumentáció mellett ekkor születnek meg az első összefoglaló jellegű publikációk is. Ezek közül meg kell említeni Kallós néhány tanulmányát, így a sok émikus adatot hozó, Válaszút táncairól és táncéletéről szóló írást, a táncszókról írt összefoglalást, valamint az észak-mezőségi falvak néprajzának rövid leírását.³²¹ Ez utóbbiban a helyi tánckészletről (pl. a visai Fodor nemzetség táncáról) és a táncstílusról is olvashatunk. Novák Ferenc Szék tánc kultúrájáról szóló tanulmányában – sokszor rossz adatolása és tárgyi tévedései ellenére – máig az egyik legjobb leírását adja a falu tánc kultúrájának és az ott bekövetkező változásoknak.³²²

Fontos állomást jelentenek a kutatástörténetben Martin György írásai. Martin a Mezőség gazdag és fejlett tánc- és zenekultúráját az erdélyi középkor, reneszánsz és a barokk sajátos ötvözetének tartja, amit a későbbi új stílus és polgári hatások is érintettek kisebb mértékben.³²³ Bartók és Járdányi korábbi megállapításaihoz csatlakozva Martin ír a zene- és táncbeli többnyelvűségről: „A magyar, román, cigány és szász kultúra összefonódása, kölcsönhatása itt fokozta a legmagasabbra az erdélyi tánc- és zenekincs gazdagságát. A táncok és a táncdalok állandó csereberéje következtében a Mezőségen teljesen összemosódnak a magyar és román jellegzetességek határai (...). A képet tovább színezik a hajdan eltérő jogállású – jobbágyi, kisenemesi, mezővárosi – közösségek árnyalatnyi különbségei is. A nemzetiségek, a falvak és falucsoportok eltéréseiben a közép-erdélyi tánc-

³¹⁸ Kós 2000. I. 152-153, 172-173; 189-190, 193; II. 254-28.

³¹⁹ Kós 1976. 349-350; 2000. I. 355.

³²⁰ Hoffmann 2010. 82-83.

³²¹ Kallós 1972; 1999; 2006.

³²² Novák 2000.

³²³ Martin 1980a. 39; Martin 1997b. 256.

és zenestílus fejlődési fáziskülönbségeit szemlélhetjük.”³²⁴

A területen jellemző tánc típusokat és ezek táncrendben elfoglalt helyét Martin György írásaiból ismerhetjük meg.³²⁵ Az ebben az időszakban felkutatott eredmények alapján határozza meg Martin a terület helyét a magyar táncdialektusok között, illetve osztja fel Mezőséget kisebb aldialektusokra.³²⁶ Összefoglalásaiban a fejlett férfi- és párostánc-kultúrával, ezen belül az egyedi, csak néhány belső-mezőségi faluból ismert *lassú cigánytánc* kapcsolatban említette meg Visát.³²⁷ Martin a táncélet rendkívüli szervezettségéről, a munkaalkalmakhoz fűződő tánc jelentőségéről is ír.³²⁸

Pesovár Ferenc a táncérettel és táncos szokásokkal kapcsolatos összefoglalója számos mezőségi adatot tartalmaz.³²⁹

A vizsgált területre vonatkozóan az 1900-as évek első harmadától a hetvenes évekig csupán néhány leíró jellegű, elsősorban hagyományos táncokat bemutató tanulmányt ismerünk román kutatók részéről.³³⁰ Kiemelkedő jelentőségű számunkra Emil Petruțiu mezőségi kaluser- hagyományokról szóló közlése.³³¹

A tánc kutatás, majd a hetvenes években induló tánc házmozgalom hatására egyre több érdeklődő fordul meg a Mezőségen, főleg az 1980-as évektől kezdve.³³² Filmek, majd később videofelvételek, fotók, ritkábban helyszíni jegyzetek is készülnek, ezek egy része megtalálható különböző közgyűjteményekben, nagy részük azonban mind a mai napig magánkézben van. Adatolásuk legtöbb esetben hiányos, a kutatás számára sokszor nehezen értelmezhető, mégis fontos lenne ezek felmérése.³³³

³²⁴ Martin 1997b. 256.

³²⁵ Martin 1970a-b; 1973; 1978; 1979; 1980b-e; 1981; 1985; 1997a. (Lásd: a vonatkozó fejezeteket.)

³²⁶ Martin 1980a; 1981b; 1985; 1997b. (Lásd: a vonatkozó fejezeteket.)

³²⁷ Martin 1985. 6; Martin 1997b. 258.

³²⁸ Martin 1980a. 39.

³²⁹ Pesovár F. 1997a.

³³⁰ Dombi Imre a kajántói völgy falvaiból, valamint Györgyfalváról és Felekről hoz példákat, (Domby 1967.) Constantin Costea Torda környékéről, illetve Beszterce-Naszód megyéből. (Costea 1961.) Lásd még: Giurchescu 1959; Reteganul 1938.

³³¹ Petruțiu 1971.

³³² Wagner Péter magyarországi tánc házasként az 1970-es években megélt széki táncélményeiről tudósít röviden. (Wagner P. 2010. 426.)

³³³ Japán amatőr tánc kutatók megjelenése Erdélyben is erre az időszakra datálható. Tudományos indíttatásokról, eredményeiről sajnos nagyon keveset tudunk. Magas fokú technikai felkészültségüknek (és jó anyagi helyzetüknek) köszönhetően számos film- és hangfelvételt készítettek Mezőségen (többek között Visában is), ezekről azonban nincsenek pontos információink.

A Mezőségen gyűjtött népzenei felvételekből az 1980-as évek közepén reprezentatív válogatások készültek.³³⁴ Az ebben a korszakban született tanulmányok közül kiemelkednek alaposságukkal és módszerességükkel Pálfy Gyula Vajdakamarás táncéletét és tánckészletét bemutató, leíró jellegű és a táncok formai-szerkezeti sajátosságait is figyelembe vevő tanulmányai, valamint a Mezőség tánckultúrájára vonatkozó általános ismertetője.³³⁵

Az 1990-es évek óta, a táncházmozgalom és a rendszerváltás hatására egyre növekvő érdeklődés fordul Mezőség felé. Táncosok, zenészek és érdeklődő *folkturisták* tömegei látogatják a területet, lakodalmak, bálók és különböző tánc táborok vendégeiként. Tömegével készülnek videofelvételek és fotók, elszórtan jegyzetek is, ezek nagy része szintén magánkézben, illetve egy-egy néptáncsoport video-archívumában található, kisebb részük az MTA ZTI Táncosztályának videotárában, illetve a Hagyományok Háza archívumában. Közöttük több, Visára vonatkozó szöveges és filmes gyűjtést is találhatunk. Ezen kutatásokra vonatkozó publikációt nem ismerünk, csupán néhány leíró jellegű egyetemi, főiskolai szakdolgozatot.³³⁶

Sok táncra és táncéletre vonatkozó adatot találunk paraszti önéletírásokban. Értéküket növeli, hogy belső megfigyelésből származnak, és általában más kulturális, társadalmi jelenségekkel összefüggésekben tárulnak elénk.³³⁷

Az erdélyi néprajzkutatók közül Tamás Irén leírása a magyarszováti tánckultúráról a táncszervezésről, táncillemről, a táncokról és táncszókról ad rövid áttekintést.³³⁸ Demény Piroska, az 1970-es évektől gyűjtött aranyosszéki népzenei anyaga kézirat formájában már az 1980-as években készen volt, de csak 1998-ban jelenhetett meg.³³⁹ A Mezőség és Kalotaszeg közötti Erdőalja férfítáncaival kapcsolatban Karácsony Zoltán tanulmányát ismerjük.³⁴⁰

³³⁴ Dejeu szerk. 1984; Demény szerk. 1977; Halmos szerk. 1985; Martin – Németh – Pesovár szerk. 1985. Külön meg kell említeni a Román Tudományos Akadémia kiadványát, amelyen mezőszentmártoni, mezőszopori, mezőzáhi, nagysármási és radnóti zenekarok archív felvételei hallhatók. (Nachi – Rădulescu szerk. 1985.)

³³⁵ Pálfy 1983, 1987, 1988, 1996, 2001.

³³⁶ Aladics 2000; Árendás 1992, 2003, 2006; Balogh 1996; Busai 2000; Antal – Delbó 2004; Megyeri 2003; Varga S. 2003. Mezőség tánckultúrájával kapcsolatos adatokat az MTA ZTI Néptáncosztályának kéziratárában, fotótárában és filmtárában, a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság Adattárában és a Gheorghe Dima Zeneakadémiai Archívumban, valamint a budapesti Néprajzi Múzeum Fotótárában és Etnológiai Adattárában is szép számmal találunk.

³³⁷ Bödör 2000; Csorba I. 2005; Csorba J. 2001; Győri 1975; Kiss I. 1998; Kocsis 1988, 1997, 2003.

³³⁸ Tamás 1991.

³³⁹ Demény 1998.

³⁴⁰ Karácsony 2000.

Magyarpalatka, Mezőség egy jelentős táncagyománnyal rendelkező településének tánc kultúrájának vázlatos leírását Könczei Ádám tollából olvashatjuk.³⁴¹ Virágvölgyi Márta Népzenei füzetek c. sorozatában több mezőségi füzetet megjelentetett, melyek fontos adatokat tartalmaznak a helyi tánczenére, tánc készletre és táncéletre vonatkozóan.³⁴²

Pávai István írásai fontos összefoglalását jelentik az erdélyi népi tánczenéről szóló ismereteinknek, számos mezőségi vonatkozású adattal.³⁴³ Az ő szakmai irányításával végzett szisztematikus gyűjtések az Utolsó Óra program keretében kiterjedtek néhány mezőségi falu zene- és táncfolklórára is. Erről a kutatásról nem jelent meg tudományos összefoglaló, csupán csak ismertető, illetve válogatott hangzóanyag.³⁴⁴ A kutatás során a mezőségi tánc kultúrára vonatkozó fontos adatokat jegyezték le, amelyek tovább árnyalják a táncdialektusról meglévő tudásunkat.³⁴⁵ A szakirodalomban eddig nem ismert táncokról, tánczenéről, illetve táncterminusokról adnak hírt: ilyen például a Budatelkén és környékén használt *de ungurime* (magyarvidéki) páros tánc, a Mezőörményes környékén használt *duş* (lakodalmi mars) és *leneşa* (szimmetrikus, csárdás-jellegű tánczene). Ugyanitt román kör- és lánctáncokról adnak hírt, amik belső-erdélyi területen kuriózumnak számítanak.³⁴⁶ Közvetve

³⁴¹ Könczei Ádám 2004.

³⁴² Virágvölgyi 2000; 2001; 2007.

³⁴³ Pávai 1993, 2000a-b.

³⁴⁴ Az Utolsó Óra program keretében 1997 és 2001 között 46 erdélyi, közöttük számos mezőségi és környékbeli zenekar játékát vették fel egy-egy héten keresztül a Fonó Budai Zeneház stúdiójában. A felvételekből reprezentatív kiadványok készültek, mindegyik rövid kísérszöveggel. (Kelemen – Pávai szerk. 1998a-b; 1999a-b; 2000; 2001a-b; 2004; Agócs – Árendás – Kelemen – Pávai szerk. 2010a-m.) Mindezekről bővebben lásd: www.fono.hu/utolsoora. A rendszerváltás után fellendülő audiokazetta, majd CD-kiadás a mezőségi hangszeres népzenei felvételek megjelentetésének is kedvezett. Itt kell megemlíteni a néptánc kutatás és a tánc házmozgalom kapcsolata nyomán született kiadványokat, Kallós Zoltán és mások gyűjtéseit tartalmazó hanglemezeket, audiokazettákat és CD-eket. (Agócs – Eredics – Kiss – Vavrincez szerk. 1996; Alexandru 2006; Árendás szerk. 2009; Bodó-Bán szerk. 2003; Botos szerk. 2008; Cîmpeanu szerk. 2008; Éri – Kallós – Kelemen szerk. 1996; Fekete szerk. 2003; 2006; Jánosi szerk. 1995; Juhász szerk. 1994; Kallós szerk. 1993a-b; 1994a-b; 1995; 1997; 1999; 2001 2002; 2003; Kiss szerk. 2001; Konkoly szerk. 1994; Nesztor szerk. 2009; Olsvai – Rudasné – Németh szerk. 1998; Pávai – Richter – Sebő szerk. 2000; Sárosi – Németh 1993; Szánthó szerk. 2001.) A felsorolás természetesen hiányos, hiszen az 1990-től máig megjelent népzenei kiadványokat lehetetlen követni a teljesség igényével.

³⁴⁵ Vö. Árendás 2001; 2010a-c; Árendás – Sipos 2010; Juhász Z. 1999; 2010a-b; Kelemen László 1998; 2000; 2004; 2010a-c; Konkoly 2010; Pávai 1998, 1999; Sipos 2001.

³⁴⁶ Kelemen László 2010c. 16-19; Pávai. 1998. 12.

kapcsolódik ezekhez a munkákhoz Pávai István áttekintése az erdélyi táncdialektusokról, amelyben árnyalja Martin korábbi megállapításait.³⁴⁷

Az erdélyi táncfolkloristák közül Könczei Csongor is foglalkozik mezőségi és környékbeli témákkal, legutolsó ide vonatkozó tanulmánya a magyarpalatkai cigányzenészek társadalmi stratégiáit mutatta be.³⁴⁸ Ide kapcsolódik Pálfy rövid, Gerendkeresztúr tánc kultúrájáról hírt adó írása is.³⁴⁹ 2000-ben jelent meg Dejeu román táncfolklorista erdélyi néptáncokról szóló összefoglaló műve, melyben területi felosztásban ugyan nem szerepelteti Erdély tájait, de az általa a kíséret ritmus, az előadásmód és a térhasználat alapján csoportosított táncok között mezőségi példákat is találunk.³⁵⁰

Vizsgált területünkön számos kutató foglalkozott népszokásokkal, melyekhez tánc is kapcsolódik.³⁵¹ Számunkra különösen fontos ezek közül a visai juhmérést, illetve egy férfi táncos emlékeit bemutató írás, valamint Keszeg Vilmos értékes táncadatai (citera használata tánc kísérelő eszközként, kállai kettős táncolása) az aranyosszéki Kövendről.³⁵² Más témákban, elsősorban közlésekben szintén számos táncos adatról olvashatunk,³⁵³ Tatár Erzsébet Tímea például a táncszók társadalmi funkcióit ismertette mezőverese gyházi és szentmátéi példák alapján.³⁵⁴

³⁴⁷ A mezőségi táncdialektusról lásd: Pávai 2005a. 38.

³⁴⁸ Könczei Csongor 2005; 2009.

³⁴⁹ Pálfy 2010.

³⁵⁰ Dejeu 2000. (A könyvről írt recenziót lásd: Varga S. 2007c.) A szerző 2001-es, az erdélyi hagyományos zenében és táncban tetten érhető interetnikus kulturális kapcsolatokról szóló tanulmányában is több mezőségi példát hoz. (Dejeu 2001.)

³⁵¹ A marosszéki Mezőségről farsangi fonós szokások táncos jeleneteit ismerteti Barabás László. (Barabás L. 2009. 109-112, 142-143, 156-158, 168-169, 188-194, 300, 327-328, 378.) Mezőségi téli népszokások táncos jeleneteit lásd: Makkai – Nagy szerk. 1939. 64, 95, 174, 176-178; illetve Balla 1996. 242-243; Borbély Bartis 1996. 191, 196-197; Dimény 2010. 125; Kun 2010. 113; Kun Kriza 1996. 225; Poenar-Rus 2004. 105; Pozsony 1996. 96, 98-99, 103, 128, 130, 135; Szabó A. 2004. 111.

³⁵² Henics 2005. 19; 47-48; 53-55; 67-68, 77-78; Keszeg 1996. 233, 234. Poenar-Rus Éva pedig a magyarborzási cigánybárlról, nőnap (!) és a román húsvéti mulatságról tudósít. (Poenar-Rus 2010. 143.)

³⁵³ Kuriózumnak számítanak Nagy Julianna, egy mezőköbölküti szövőasszony táncos ábrázolásai. (Ozsváth 2010. 237, 243.) Virág Magdolna, egykori visai tanítónő tanulmányaiban több adatot említ a helyi táncilleme és a tánc házmozgalom hatásaira vonatkozóan. (Virág M. 2010. 258, 265.) Marosmagyaróról a kiáltott rigmusokról, valamint a viselet és a tánc kapcsolatáról olvashatunk érdekességeket. (Szentimrei 2010. 383.)

³⁵⁴ Tatár 2007.

Visai lakosok által írt, magánkiadásban megjelent füzetekben is találunk adatot a helyi tánc kultúrával kapcsolatban.³⁵⁵

Meg kell említeni, hogy az utóbbi évtizedekben az eddig elhanyagolt mezőségi gyermekjátékoknak is több kutatója akadt.³⁵⁶ Ezen kutatások eredményei árnyalják a magyar néprajzban kialakult képet, miszerint Mezőségen kevés énekes-táncos gyermekjátékot ismertek.³⁵⁷

Visában az első táncfilmet Kallós Zoltán és Pesovár Ferenc forgatták 1964-ben,³⁵⁸ azóta ezt további hat megrendezett filmfelvétel követte.³⁵⁹ Közgyűjteményben elhelyezett, tánc kultúrával kapcsolatos szöveges gyűjtésről – az általam készítetteken kívül – egyről tudok.³⁶⁰

2005-óta munkatársaimmal rendszeresen publikálunk, elsősorban a mezőségi táncfolklórral kapcsolatos írásokat.³⁶¹ Saját tanulmányaim, és a közreműködésemmel megírt publikációkon kívül mindezekből eddig négy tanulmány született.³⁶² Kutatásaink 1994-ben indultak, és leginkább két falura, Visára és Székre vonatkoztak. Célunk kettős volt, egyrészt mélyfúrászerű kutatás során minél több funkcionális megfigyelést végezni, másrészt az eddigi strukturális-leíró jellegű kutatási eredményeket pontosítani. Legfontosabb eredményünk egy eddig alig kutatott folklór műfaj, a *kiáltott rigmusok* elemző bemutatása volt.³⁶³ 1999-től bővítettük a kutatási területet, összehasonlító adatokat keresve más falvakban is gyűjtöttünk.³⁶⁴ Ennek eredményei részben feldolgozás alatt állnak, részben már megjelentek. Főbb témái a mezőségi táncdialektus pontosabb behatárolása és felosztása, a magyar és a román táncdialektusok egybevetése, a különböző tánc típusok (így például az

³⁵⁵ Kiss G. 2006. 54; Papp J. 2010. 5, 18, 70, 98, 138, 141.

³⁵⁶ Both 2006; Veres 2002; Virág R. 2011.

³⁵⁷ Vö. Novák 2000. 51-52.

³⁵⁸ MTA ZTI Ft. 802. Lásd: 3. sz. melléklet: 67.

³⁵⁹ MTA ZTI Ft. 842 (1973-ban), 988 (1978), 1100 (1981), 1131 (1982), 1437 (1993), 1444 (1993).

³⁶⁰ Ratkó Lujza gyűjtése 1987 májusából. MTA ZTI Akt. 1157.

³⁶¹ 2005-ben Molnár Péter jóvoltából már a széki tánc- és zene hagyomány változásáról is olvashattunk. (Molnár 2005.)

³⁶² Bedő 2011; Gatti 2011; Molnár 2011; Virág R. 2011.

³⁶³ Békési – Varga 2006, 2008, 2010.

³⁶⁴ Bálványosváralja, Báré, Bonchida, Boncnyíres, Budatelke; Buza, Cente, Csabaújfalu, Erdőszombattelke, Gyulatelke, Kispulyon, Kisszék, Köteland, Légen, Magyarfráta, Magyararkályán, Magyarpalatka, Magyarsovát, Marokháza, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Mezőpanit, Mezőszava, Mócs, Ormány, Ördöngösfüzes, Szépkényerűszentmárton, Vajdakamarás.

eszközös táncok) jellemzőinek és területi elterjedésüknek pontosítása, valamint etnikus jegyek vizsgálata a mezőségi tánc kultúrában, illetve a tánc házas turizmus hatásai voltak.³⁶⁵

VIII. A tánc készlet átalakulása

A XX. század során a különböző tánc történeti divatok hatására a belső-mezőségi falvak – köztük Visa – tánc készletében, valamint a táncok formai megjelenésében jelentős változások következtek be. Ezek a történeti anyag feltárásával és/vagy recens néprajzi gyűjtések segítségével érhetőek tetten. A különböző táncok megjelenése, illetve eltűnése mögött bizonyíthatóan társadalmi-gazdasági okok állnak, az új divathullámok megjelenésében és elterjedésében a helyi interetnikus kapcsolatoknak is fontos szerepe volt.

A hagyományos, paraszti tánc kultúra változásainak vizsgálatában segítségemre voltak Martin György és munkatársai európai és kárpát-medencei tánc történeti rétegekkel kapcsolatos kutatásai eredményei.³⁶⁶ Az 1900-as évek első harmadában megjelenő polgári, majd modern és posztmodern táncokkal és tánc zenékkal azonban nem, vagy csak érintőlegesen foglalkozott a magyar néptánc kutatás,³⁶⁷ ezért ezek vizsgálatakor az elszórtan rendelkezésre álló tánc történeti adatok mellett elsősorban adatközlőim visszaemlékezésére szorítkoztam.

VIII. 1. Rituális táncok³⁶⁸

Andrásfalvy Bertalan egy 1963-as gyűjtésében³⁶⁹ a belső-mezőségi területekről (Magyarpatka, Mezőkeszű, Vajdakamarás) két bottal előadott, *kecsketáncnak*³⁷⁰ nevezett

³⁶⁵ Molnár 2011; Stein – Varga 2010; Varga S. 2003; 2007a-b; 2008a-b; 2009a-b; 2010a-e.

³⁶⁶ Martin 1980a. 39-41; Martin 1980b. 79-83; Martin 1980c. 138-141, 169-183; Martin 1980d. 188-229; Martin 1980e; 1997a; 1997b; Pálffy 1988; Pesovár E. 1980. 279-284.

³⁶⁷ Vö. Martin 1997b. 256; Molnár 2011. 50.

³⁶⁸ Martin György tipológiai besorolása szerint az eszközös pásztortáncok és a különböző ügyességi táncok a régi stílusú táncaink közé tartoznak. Az eszközös pásztortáncok tánc típuson belül több altípust különböztethetünk meg, a legutolsó összefoglalás szerint: a botlót, a kanásztáncot és a seprútáncot. (Vö. Martin 1997c-e, f, h-j; Martin 2002; Pálffy 1997d, Pesovár F. 1970, 1980) A tánc típus erdélyi, ezen belül pedig a mezőségi megjelenési formáit, földrajzi elterjedését és történetét korábbi tanulmányaimban (Varga S. 2010b-c.) részletesen vizsgáltam, így most csak Visára és a közvetlen környékére vonatkozó adatokat sorolom fel.

³⁶⁹ MTA ZTI Akt. 1710, illetve SZENTA 828. V. 12a; VI. 12b; VI. 14; VI. 22a-b.

³⁷⁰ A táncokat összefoglalóan megjelenítő táblázatot lásd: 5. sz. melléklet: XI.

táncról olvashatunk.³⁷¹ Ennek párhuzamát Vajdakamarásról és Válaszútról *szarkák tánca* névvel ismerjük.³⁷² Visában erre a táncra vonatkozó adatot nem találtam. Nem kizárt azonban, hogy a XIX. században még itt is ismert lehetett a jelenség, a mezőkeszűi adat alapján ugyanis kapcsolatot sejthetünk a *kecsketánc* és az 1970-es évekig az egész Mezőségen általános, rituális kecskealakoskodás (*turka-* vagy *kaprajárás*) táncos jeleneteivel.³⁷³

A *juhait kereső pásztor* programzenéjét *juhok tánca*³⁷⁴ néven ismerte néhány visai adatközlő, a kapcsolatos táncról azonban nincs adatom a faluból, sőt a Visával egy néprajzi csoportba tartozó településekről sem. A táncpantomim legpontosabb leírása a szomszédos Székről származik. A gyűjtő szerint a tánc a XIX. században általánosan ismert volt az itteni pásztorok körében,³⁷⁵ ez alapján az egykori belső-mezősségi meglétét is feltételezhetjük.

A téli ünnepkörben járt rituális román tánc, a *căluser* egykori mezősségi jelenlétére utaló legkorábbi adatunk a XIX. század közepéről való: Augustino De Gerando erdélyi utazása során itt látta a táncot.³⁷⁶ Constantin Costea elemezte a botos férfitáncok két nagy csoportjának (*căluser* és botos legényes) egymáshoz való viszonyát, véleménye szerint a rituális *căluseresc*-ből szakadt ki a XVIII. század végén a világi, szórakozó-szórakoztató funkciójú botos legényesek csoportja. A *căluseresc* hagyományok fokozatos eltűnése Erdély különböző területeiről, így például a Mezőségről csak az 1900-as évek elején következett be.³⁷⁷ A *kaluser* hagyományokat vizsgálva Anca Giurchescu leírja, hogy Erdélyben a rítus előadásában a botos tánc rendkívül fontos szerepet töltött be – szemben Kárpátokon túli területekkel.³⁷⁸ Visai vonatkozású adatokat nem ismerünk a *căluserrel* kapcsolatban.

³⁷¹ Varga S. 2010b. 680; Varga S. 2010c. (III. fejezet, 2. bekezdés.)

³⁷² Kallós 2006. 306; Pálffy 1988. 265.

³⁷³ Varga S. 2010c. (III. fejezet, 2. bekezdés.)

³⁷⁴ Lásd: 6. sz. melléklet: H. 3.

³⁷⁵ A leírásból a kanásztánc-botoló típus minden mozzanatát (botforgatás, botok összeütögetése, ill. a földhöz való ütögetése, bot láb alatt való átvétele, letámasztott bot átugrálása, valamint a földön keresztbe tett botok közötti tánc) felismerhetjük. (Varga S. 2010c. /III. fejezet, 4-6. bekezdés.) A fenti adat közlője szerint Széken a botos pászortáncok a múlt század második felében általánosak voltak a csordások körében. Elekes Dénes a táncot egy magyar pászortól látta. (Pesovár F. 1970. 100.)

³⁷⁶ De Gerando 1845. II. 197.

³⁷⁷ Costea 1993. 94-95. Ezt támasztja alá Zamfir Dejeu véleménye (Dejeu 2000. 174.), illetve Augustino De Gerando XIX. századi leírása. (De Gerando 1845. I. 214; idézi: Costea 1993. 94.) Vö. Martin 1980c. 176.

³⁷⁸ Giurchescu 1992. 33, 40-42.

VIII. 2. Román ritka legényes bottal: a (*românește*) *în botă*³⁷⁹

A *căluser* mellett a mezőségi tánckészlet vélhetően legnagyobb múltra visszatekintő, de a XX. század elején még ismert darabjai az egykori hajdútánc, illetve fegyvertáncok³⁸⁰ maradványait képező botos táncok voltak.³⁸¹ A magyarpalatkai zenészek körzetéhez tartozó falvak mindegyikében találtam az aszimmetrikus lüktetésű, ritka legényes dallamokra járt botos táncra vonatkozó adatokat. A leírások a következő motívumokat említik: letámasztott bot körüljárása és *körülpontozása*, figurázás a botra támaszkodva (lábtekerés, lábütés, topogás stb.), leguggolás, felugrás, ugrás közben magas (gyakran a gerendát is érő) rúgások, a gerenda vagy plafon kézzel való megütése, bot átkapkodása a láb alatt, a bot csuklóból történő forgatása, ill. az ujjak közötti pörgetése.

„/Mi az az *in botă*?/ Jaj, az egy... különös tánc. Az én bátyám avval is tudatt táncolni. *Vot nekem két unokatestvérem, melyikek tudtak bottal táncolni. Vot nekijek egy botjak... (...)* Hogy van ez a páco, s aztán van egy kicsi... [hajlat] hogy attul fogja. Azak a pácákkol táncótak. Aztá' azakkal is csináták a figurát a botakkal, s aztá' szöktek magasra, ütették [a lábukkal] a gerendát!”³⁸²

³⁷⁹ Mezőségről nincs filmfelvételünk erről a táncról. A területünkhöz legközelebb a Maros-Torda megyei Erdőszakállon vették filmre a *românește în botă*-t. (MTA ZTI Ft. 498.17. Lejegyezve: Martin 1980c. 178-179.) A visszaemlékezések szerint a filmen látható tánc hasonlított a mezőségi változathoz. Lásd: 6. sz. melléklet: F. 01.

³⁸⁰ Lásd: Czegei Wass György 1684-es leírását, amiben egy – vélhetően mezőségi – főúri lakodalomban látott táncok között a fegyveres tánc-ot is megemlíti. (Czegei 1896. I. 37.)

³⁸¹ Martin György az erdélyi román hajdútáncokkal és eszközös pásztortáncokkal kapcsolatos vizsgálatok eredményeit 1980-ban foglalta össze. A szerző szerint a Maros-Küküllő menti román botos táncok a 18. század előtti kelet-európai pásztortáncok egyik, sajátos irányba fejlődött regionális-etnikus tánc típusát képviselik. A táncok motívumkincsét látványos, nehéz mozdulatok, például széles lábkörök, nagy ollós ugrások, guggoló, térdeplő mozdulatok stb. jellemzik. A tánc előadása közben a táncosok – általában jobb kézzel – botra, vagy táncpartnerük kezére támaszkodnak. Más botos pásztortáncal összehasonlítva a bothasználat egysíkú. Általában támasztékként a földre merőlegesen tartva használják azt, néha a földhöz ütik, esetleg megcserélik a kezükben, átveszik egyikből a másikba, vagy átvetik a lábuk alatt. Ritkán – elsősorban a Felső-Maros menti változatokban a földre fektetett bot felett is táncolnak. (Vö. Martin 1980c.) Az erdélyi román hajdútánc (a Küküllő-menti *hăidau* és a Felső-Maros menti *în botă, pe botă, crucea*) – mozgásanyagát, motívumkincsét, valamint a kísérőzenéjét tekintve – szoros rokonságban áll az erdélyi legényesekkel, tánc- és zenetörténeti szempontból átmeneti formát képviselnek a sűrű legényes és az új stílusú verbunk között, (Martin 1980c. 181.) a mezőségi lassú magyarhoz és ritka legényeshez hasonlóan. (Martin 1980c. 177; Martin 1997a. 153-157; Pálffy 1988. 265.)

³⁸² Timándi Samu. Gyűjtötte Horváth Csongor és Varga Sándor, 1998. 01. 26-án.

„Úgy mondták neki: romanyeste in botá. Úgy fogja a botot és... Az a Bika tudott olyan táncot. Az a diák [ortodox kántor]. Fogta a botot, s mind kereken... sétált, s aztá' mind bārbuncolt, s osztán a bottal is [figurázott]. Támaszkodott a botba. /Forgatta is a botot?/ Igen. Igen-igen fáin vot.(...) Az emberem [Tuluk Ioan] is tudta.”³⁸³

Visában a fentebb leírtak mellett további mozdulatokról is hírt kapunk, így a bot földre fektetéséről és átugrásáról, két keresztbe fektetett bot fölötti táncról.³⁸⁴

Ennek a Bikának az apja is jó táncos volt? Az... Nukuj. Nagyon szerette a pálinkát. De nagy táncu vot. Azt mondták, hogy táncolt a bot mellett. (...) Táncolt a bot mellett, én nem tuom hogy. /Fogta a botot?/ Fogta a botot is, de letette a földre', és... (...) És úgy táncolt, ú' járt, hogy egy köremmel nem érintette meg azt a tárgyat, ami le vót téve a földre. Köremmel! Köremmel nem érintette meg! Oan nagy táncu vot!”³⁸⁵

A botba befűrt üregbe tett sörétek a bot rázásánál, földhöz való ütögetésekor zörögtek.³⁸⁶

„Olyan büszkeforma tánc vot. Csináltak figurákat a lábuk közt. A románságtól származik. (...) /Milyen volt a bot?/ Pálco vot. Olyan, mint a vőfipáco. Úgy mondták. Táncoltak kurázsit, a román táncot. A bot meg vót csinálvo cifráro, a végibe' vót serét, az zörgett. Aki tudta kezelni, zörgett benne. Mocsan, a vásárbo', aki bottal vot, már tudták, hogy nagy táncos!”³⁸⁷

A tánc a Maros-Küküllő menti *hăidau*-hoz hasonlóan többféle változatban is élt: kötetlenebb egyéni, szabályozott csoportos, bot nélkül (lásd alább: *românește în ponturi*),

³⁸³ Tuluc Susana. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor 2001.04. 19-én.

³⁸⁴ Lásd: a *crucea* (jelentése: kb. *keresztező*) nevű tánc néhány Felső-Maros menti faluban. (Martin 1980c. 181.)

³⁸⁵ Papp Zsigmond *Karikás*, 2000. 01. 28-án.

³⁸⁶ A Borsa-völgyében végzett kutatásai során K. Kovács László a pásztorok felszerelése között részletesen ismerteti a díszesen faragott, zörgő, láncos, valamint a kampós botot, illetve ezek használatát. (K. Kovács 2008. 212-215. Vö. Varga S. 2010b. 682-683; Varga S. 2010c. /IV.1. fejezet./)

³⁸⁷ Timándi Samu, 2002. 01. 07-én.

illetve páros, nővel járt formáiról egyaránt vannak adataink.³⁸⁸ A nővel járt, újabb változatoknál botot már a női táncpartner helyettesítette, a tánc ennek köszönhetően illeszkedhetett be a multságok táncrendjébe.³⁸⁹

Táncos funkcióban használták a botot azok a táncosok is, akik ugyan a (*românește*) *în botă*-t már nem ismerték, de a legényes tanulása közben – az egyensúly megőrzése miatt – botra támaszkodtak.³⁹⁰

„/Maga hány éves lehetett, mikor először járta ezt a kurásit?/ Há' még gyerekkoromba' is, mondom, hogy jártam a juhokkal tavasszal, aztán sokszor fogóztam a bottal, csináltam, hogy menjen. Há' oan tizéves. Még nem is voltam. Huszonnyolcba', harmincba', harmincegybe'. Rég vot az is. ”³⁹¹

Az egykori hajdútáncok botos formáját tehát ismerték a Belső-Mezőségen, sőt az 1800-as évek második harmadában még a magyarok is táncolták.³⁹² A közép-erdélyi magyar parasztságra az első világháborúig vélhetően nagy hatással voltak a szólisztikus-improvizációs jelleget hordozó újabb táncdivatok, amelyek kiszorították a középkori eredetű fegyvertáncmaradványt.³⁹³ A hagyományokhoz jobban ragaszkodó románság a botos táncokat az első világháborúig, sőt elnevezésben napjainkig a saját táncaiként őrizte meg.³⁹⁴ Mindez összefügghet a XIX. század végi arányosítással: a fokozatosan háttérbe szoruló külterjes nagy- és kisállattartás miatt a táncot leginkább ismerő pásztorréteg jelentősen megcsappant. A

³⁸⁸ Vö. Martin 1980c. 173; Pálfy 1988. 265-266.

³⁸⁹ Vö. Martin 1980c. 173. Ugyanezt az átmenetet látjuk Augustino De Gerando leírásában Kendilónáról. (De Gerando 1845. I. 214.)

³⁹⁰ Varga S. 2010c. (IV. fejezet, 2. bekezdés.)

³⁹¹ Gáspár József, 1997. 05. 08-án.

³⁹² Néhány adatközlő szerint a magyarok is táncoltak bottal. (Varga S. 2010b. 681; Varga S. 2010c. /IV.1. fejezet./)

³⁹³ Vö. Martin 1997a. 251.

³⁹⁴ A palatkai tánckörzetben az 1930 előtt született román adatközlők nagy része gyermekkorában látta még a táncot, a két világháború között a mócsi vásáron az idősebb román legények egyik kedvenc táncaként említik. Néhány magyar adatközlő szerint a „rég magyarok” is táncoltak bottal. (Varga S. 2010b. 682; Varga S. 2010c. /IV.1. fejezet./)

környéken a mai napig leginkább a románság köréből kerülnek ki a pásztorok, nem véletlen, hogy a tánc az ő lábukon élt a legtovább, egészen a két világháború közötti időszakig.³⁹⁵

A visszaemlékezésekből halványan az sejlik fel, hogy (*românește*) *în botă* térhasználatára a két férfi által járt forma volt a leginkább jellemző, ilyenkor a táncosok egymás mellett és a zenéssel szemben álltak, illetve gyakori volt az egymással szemben való táncolás is. Ez utóbbi esetben vélhetően előfordulhatott a mozdulatok összehangolása is, de erre, valamint a táncfigurákat előre mutató, vezető táncosról nincs adatom.³⁹⁶ Körben, illetve félkörben járt csoportos formákról sem szólnak a visszaemlékezések.³⁹⁷

VIII. 3. Legényesek

A reneszánszban gyökerező legényes tánc típus több fajtáját is táncolták a Belső-Mezőségen. Visában a legényes táncok összefoglaló neve a *kurázsi*, újabban a *legínyes* volt.³⁹⁸ A románok összefoglaló névként a *ponturi*,³⁹⁹ ill. *bărbunc* elnevezést használták.⁴⁰⁰ A *magyar tánc* kifejezés erre vonatkozó használatáról Visából nincs adatom.⁴⁰¹

A többi közép-erdélyi változatnál egyszerűbb motívumkincsű és szerkesztésű sűrű legényest⁴⁰² Visában az 1960-es évekig magyarok és a románok egyaránt használták.⁴⁰³ A

³⁹⁵ K. Kovács László szerint a pásztorok a táncba és a lakodalomba is mindig magukkal vitték a botot. (K. Kovács 2008. 215.)

³⁹⁶ Vö. Martin 1980c. 174.

³⁹⁷ Vö. Martin 1980c. 173.

³⁹⁸ A tánc vajdakamarási névváltozatairól lásd: Pálffy 1988. 263. Visában elvéve a *csúrdöngölő*, *verőtánc*, *szökőtánc*, és a *berbunc* elnevezésekkel is találkoztam a legényes tánc típusra vonatkozóan. (Lásd: 5. sz. melléklet: XI.)

³⁹⁹ Jelentése kb. pontozó. A visaiak a *pont* kifejezést a táncsal kapcsolatban általában a motívum, egyesek kifejezetten a legényes bokázó zárómotívuma szinonimájaként használják.

⁴⁰⁰ Egy mezőszavai román férfi szerint a legényesek különböző fajtái a következők voltak: *românește în ponturi* (kb. román pontozó), *ungurește în ponturi* (kb. magyar pontozó), *bărbunc în ponturi* (kb. verbunkos pontozó, szó szerint: pontokban járt verbunk), *tîrnăvăeană în ponturi* (kb. küküllőmenti pontozó) és a *românește în botă* (kb. román botoló). Ezzel szemben megkülönböztette a páros táncokat: *joc românesc*, *joc unguresc*. Az erdélyi magyaroknál is találkozunk a táncelnevezések ilyen régies formáival, így Széken, ahol a *tánc* kifejezés a páros táncokra vonatkozik, a *tempo* pedig a legényesekre. (*A tánc az tánc, a tempo az tempo!* – mondta az egyik széki adatközlőm.)

⁴⁰¹ Vajdakamaráson, Válaszúton és több más mezőszégi faluban *magyar táncnak* mondták a sűrű legényest is (Kallós 2006. 303; Pálffy 1988. 263.)

⁴⁰² A mezőszégi sűrű legényesről lásd: Martin 1985; 1997a. 150-151; 1997b. 257; Pálffy 1988. 263-264.

⁴⁰³

tánc formakincsét tekintve az utolsó három évtizedben változás következett be: a lábfigurák leegyszerűsödtek, arányuk fokozatosan csökkent, míg a csapásoló motívumoké megnőtt.⁴⁰⁴ A táncban a formai elszegényedés utolsó stádiumában – a környéken az 1950-es években elterjedő – *tîrnăvăeană* (lásd alább) motívumai,⁴⁰⁵ illetve a különböző bohóckodó mozdulatok⁴⁰⁶ is megjelentek.

A sűrű legényest a két világháború között gyakorta még körben táncolták, a később a szólisztikus vagy a páros (két férfi egymással szemben) formák váltak dominánssá. A párban és a körben járt változatoknál vannak arra vonatkozó adataink, hogy a táncosok igyekeztek motívumaikat összehangolni.

A lassú legényesek közül a ritka legényest a románok és a magyarok saját változatukban, (*românește*) *în ponturi*, ritkábban (*românește*) *în botă*, illetve *magyar tánc*, elnevezéssel használták.⁴⁰⁷ Visában és környéken a *magyar tánc* két fajtáját is ismerték, bár elnevezésben általában nem különböztették meg őket.⁴⁰⁸ Így beszélt erről az egyik legjobb visai adatközlőm:

„A legidősebb korosztály, aki táncolta Papp József, a feleségem nagyapja. Hallottam, hogy senki nem tudta úgy megfacsarni a lábát Visában, mind ő. Apósom Fodor János, Fodor András (...) Denuk ük taktusra táncoltak, élesebben. Oda-odacsapták a lábukat a földhöz. Sokat figuráztok a labokkal. Gáspár Misi, Császár Sándor, Csicsás Józsi (...) Németi András, Kifli János, Császár Vilmos (...) Gáspár József... ezek már simábban táncoltak, többet tapsoltak, s ütettek. (...) Itten azt nézték, hogy ki milyen figurát, vagy hány figurát tud csinálni. Már ez a... ritka magyarba (...) az vot az érdekesebb, hogy ki milyen formán tudta megcsavarni... jobban a lábát. (...) Hanem ottan ebbe' a legényesbe' nem sok ilyen tapsolás vot régebben, inkább csak ez simább, ami nem ütötte a csizmáját, inkább csak a lábát tekerte. Ez vot örököelve. Aztán ez... hogy a csizmát is verik... ez inkább a tirnavával jött be. Mer' ebbe' aztán benne van ez a figura, a tapsolgatás. De a régi ritka... szóval ez a legényes, az a

⁴⁰⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 42, 64; 6. sz. melléklet: F. 02, 03, 05.

⁴⁰⁵ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 13.

⁴⁰⁶ Visában erre a *mellékes figurák* elnevezést hallottam. (Lásd: 3. sz. melléklet: 130; 6. sz. melléklet: F. 04.)

⁴⁰⁷ Vö. Pálffy 1995. 7. A *ritka magyar* elnevezést a visaiak Kallós Zoltántól származtatják.

⁴⁰⁸ A magyarpalatkai zenészek a magyar ritka legényesre a *feciorește rar*, a lassú magyarra az *ungurește rar* kifejezéseket használták. (Busai 2000. 14.)

ritka magyar, abba' nem igen verték a lábukat. Inkább csak ezek a (...) figurák voltak a... lábcsavarások."⁴⁰⁹

Martin György tipológiájában ezek a ritka legényes és a lassú magyar elnevezést kapták.⁴¹⁰ A ritka legényes gyorsdűvös kíséretű, kanásztánc dallamai kedveznek a pontszerkezet és a pontok végi zárlatoknak, így a táncfolyamat egyforma szakaszokra oszlik, míg a lassú magyar a ritka legényesnél oldottabb, egyénibb felépítésű tánc típus. A lassú magyar kísérőzenéje augmentált, asszimetria felé hajló, lassú dűvő hangszeres dallamokból áll, melynek sorszerkezetében gyakori a heteropódia, így ennél a táncnál a pontszerkezet kevésbé jellemző. Formai sajátosságai alapján a tánc típus átmenetet jelent az új stílusú verbunk felé. A lassú magyar kísérőzenéje megegyezik a *négyes* kísérőzenéjével, bár néhány dallamot Visában kifejezetten a legényes változathoz kapcsolnak.⁴¹¹

A románok által táncolt aszimmetrikus lüktetésű, pontszerkezetekre tagolódó ritka legényest általában (*românește*) *în ponturi* terminussal illették, de *românește în botă* néven is emlegették, ami a fentebb leírt botos tánc egykori jelenlétére utal.⁴¹² Szintén a botos változattal való kapcsolatot jelzi a *ponturi*-ban a nő támasztékként való használata, valamint a magas, akár a szoba gerendáját érő rúgások előfordulása is.⁴¹³

A lassú legényesek funkciója és térhasználata a táncok használatának visszaszorulásával párhuzamosan változott. Az I. világháború előtt a tánc egyszerűbb motívumait még sokan ismerték,⁴¹⁴ a visszaemlékezések szerint általában körben táncolták, esetleg egymással szemben párban (főleg az *în ponturi* esetében). A visszaemlékezők szinte mindegyike kiemeli, hogy ezekben az esetekben a táncosok törekedtek a mozdulataik összehangolására.⁴¹⁵ A rendelkezésünkre álló, kisszámú adat arra enged következtetni, hogy

⁴⁰⁹ Fodor János Selyem, 1998. 10. 03-án.

⁴¹⁰ Martin 1997a. 153-157.

⁴¹¹ Vö. Martin 1997a. 153-157; Martin 1997b. 257-258. (Lásd: 6. sz. melléklet: F. 06-07, 08, 21.)

⁴¹² A két tánc (*ponturi*, ill. *botă*) kísérőzenéje a visszaemlékezések szerint ugyanaz volt. A két tánc kapcsolatáról lásd még: Pálffy 1988. 265-266.

⁴¹³ Pálffy rámutat arra, hogy a táncra vonatkozó terminusok, a tánczene tempója és ritmusa, a fentebb már ismertetett Maros-Küküllő menti *haidău*-típussal való rokonságra utalnak. „A *haidău* és a *românește în botă* közötti kapcsolat minden valószínűség szerint a *ritka legényes* és a *lassú magyar* közötti kapcsolat megfelelője, az utóbbiak már az új táncstílus küszöbét jelentik.” (Pálffy 1988. 265.)

⁴¹⁴ Visai adatközlőim még tíz-tizenkét olyan, az 1900-as évek elején született férfire emlékeztek, akik tudták a *magyar táncot*.

⁴¹⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 16.

1920-as évek előtt csak a jobb táncosok (és azok is csak ritkán) járták szőlóban a lassú legényeseket.⁴¹⁶ Később az egyéni, ritkábban a páros forma vált uralkodóvá.

*A magyar táncot a szüleink szülei is táncolták. Ez vot az eredeti magyar tánc. Vot itten egy Pap Jóska nevezetű, a feleségemnek a nagyapja vot (...) hát aztat dícsérték, hogy az nagyon értette eztet a legényest. (...) A nálamnál tíz-tizenöt évvel idősebbek is táncolták hárman négyen a zenész előtt. Mentek körbe és (...) amikor a lábukat is verjék, akkor még meg is álltak, akkor megin' mentek körbe. Aztán még rendre is (...) amelyikek tudtak. Akkor beálltak egyszerre többen is. (...) Hát mondhatom, hogy vot egy unokabátyám, Németi Andrásnak hitták (...) Aztat láttam legszebben táncolva, meg vot egy Gáspár Mihály, akkor ök sogorok votak ketten, és láttam tőlük többször is így kettősbe' is táncolva. (...)*⁴¹⁷

A tánc típus magyar és román változatait egyértelműen elkülönítették, etnikus specifikumként ismerték a helyiek. A visszaemlékezések szerint a jobb táncosok ismerték a másik nemzetiség lassú legényesét is, de a második világháború körüli feszült etnikai helyzetben nem táncolták.

A fent említett táncok Visában a második világháború után koptak ki a használatból, amikor az 1910-es, 20-as években született jó táncos generáció kiiregedett. A gyermekeik már a ritka legényesek egy újabb típusát, a *tîrnăveana*-t⁴¹⁸ tanulták meg, aminek páros és legényes változatát egyaránt ismerjük.

A *tîrnăveana* kísérőzenéjét visszaemlékezések szerint valamikor a második világháború körül ismerhették meg a visaiak. Az új zenére először a helyi páros, forgós-forgató táncok motívumait kezdték alkalmazni, ami a gyors tempó miatt rendkívül virtuózzá és látványossá vált.⁴¹⁹ Martin György az 1960-as években tett megfigyeléseire támaszkodva azt írta, hogy a tánc lent- és fenthangsúlyos használata bizonytalan, ami a tánc újabb

⁴¹⁶ A tánc típusal kapcsolatos térhasználatához lásd: Kallós 2006. 304.

⁴¹⁷ Fodor János *Selyem*, 1998. 08. 21-én.

⁴¹⁸ Névváltozatai: *tîrnava*, *tîrnăveanca* (illetve *korcsos*). Vö. Faragó 2006. 133; Kallós 2006. 306; Pálfy 1988. 264, 267-268. Kallós adata azért bizonytalan, mert tudjuk, hogy előszeretettel adományozott más vidékeken, falvakban használt terminusokat egy-egy tánc típusnak. (Például a lassú cigánytánc, lassú magyar szásztánc esetében.) A táncot Kallós nyomán a tánc házmozgalomban is *korcsos* néven ismerik. Az elnevezést a Magyarországon gyakran muzsikáló palatkai zenekar a 2000-es évektől közvetíti otthon is, így ma már előfordul, hogy visaiak is így nevezik a táncot.

⁴¹⁹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 12.

elterjedéséről tanúskodik.⁴²⁰ Belső-Mezőségen az 1970-es évektől a táncot már egyértelműen fenthangsúlyban táncolták, ami a helyi táncfolklórba való beilleszkedésére utal.

A tánc fokozatos, délkeletről-nyugatra való terjedésére az elnevezésén⁴²¹ kívül a szakirodalom, illetve a terepen gyűjtött adatok is utalnak: Pusztakamaráson az 1940-es években már nagyon régi táncnak tartották,⁴²² a magyarpalatkai zenészek szerint a két világháború között már ismert volt. Vajdakamarást a tánc divatja csak az 1940-es években érte el,⁴²³ a válaszüti románok körében pedig csak az 1950-es évek végén vált ismertté.⁴²⁴

A XX. század elején született visai román férfiak némelyikéről tudjuk, hogy a helyi ritka legényes figuráit alkalmazta a *tîrnaveana* zenéjére. Valószínűleg a divatból ekkor kikopó lassú legényesek motívumkincse és kísérezeneje keveredhetett egymással. A szomszédos falvakból ismerünk erre vonatkozó párhuzamot.⁴²⁵ A táncnak ez utóbbi változatát kevesen és ritkán használhatták, valószínűleg átmeneti forma volt.⁴²⁶ A tánc dél-mezőségi (Magyarfráta, Mezőszopor) és Maros menti falvakból⁴²⁷ ismert, kötött szerkezetű változatát (csekély motívumkészlet a lábfigurákat illetően, sarkak oldalt megütése, ollózós csapás – ezt Visában *átugrósnak* mondják – valamint tapssal kombinált sűrű lábszárütések)⁴²⁸ a vizsgált faluban az 1950-es években ismerték meg.⁴²⁹

„Ez a tîrnáva... ez egy román elnevezésű tánc, amit itt a Mezőségen használnak. Ez ritkább, mind a berbunk, valamivel. (...) Küküllő környékéről származna ez a tánc. Azér' nevezték el tîrnává-nak (...) ez most jött be csak a háború után. (...) A zenészek mentek

⁴²⁰ Martin 1997b. 259.

⁴²¹ Tîrnáva = Küküllő. A táncot vajdakamarásiak is a Küküllő-mentéről valónak tartják. (Pálfy 1988. 267.)

⁴²² Faragó 2006. 133.

⁴²³ Pálfy 1988. 267.

⁴²⁴ Kallós 2006. 306. A magyar névváltozat hiánya arra utal, hogy területünkön az átvétel közvetlenül a románoktól történt. Ez még akkor is valószínű, ha tudjuk, hogy a tánc terjesztésében tevékenyen részt vevő palatkai zenészcsigányok többsége nem tudott magyarul. (Vö. Pálfy 1988. 267.) A tánchoz korábban kapcsolódhatott magyar terminus (*korcsos*) de az 1940-es években Pusztakamaráson ezt az elnevezést csak az öregek ismerték. (Vö. Faragó 2006. 133.)

⁴²⁵ Vajdakamarásról (Pálfy 1988. 264.) illetve Marokházáról (Lásd: 6. sz. melléklet: F. 09.)

⁴²⁶ Erre utal, hogy Pusztakamaráson és Válaszúton is csak a páros formájáról tesznek említést. (Faragó 2006. 133; Kallós 2006. 306.)

⁴²⁷ Lásd: a keménytelki *ponturi* nevű táncot, (MTA ZTI Ft. 662.3-5, 9-12.) illetve a magyarfrátai *tîrnaveana*-t. (6. sz. melléklet: F. 11.)

⁴²⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 41; 7. sz. melléklet: 26-27.

⁴²⁹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 10, 12.

idegen falukba és akkor kifogták, hogy azok milyen formán táncolják. S akkor már, na... a nagyobb részt ők hozták be a faluba. De jöttek ide valami bárői legények, akkor azoktól láttuk hamarabb ezt a táncot. (...) Ők is a zenészekül tanulták. Corpadean Josif Serban és Farkas Todor... velem egyidősek. Ez a kettő, ugy kettesbe' (...) tetszett nekem, hogy járják ezt a tîrnává. De a zenészek tanították meg. Azokat láttam hamarabb itt Visába. Lehetséges, hogy Báréba még azelőtt is táncolták volna (...) de én ezeket akkor láttam meg, még nem votam katona. Ezerkilencszázötvenegy-ötvenkettőbe. (...) Már ez párosan elég sűrűnek jött ki, s aki birta, akkor aztán táncolt leánnyal. (...)"⁴³⁰

Ez a meghatározott motívumsorból álló táncforma terjedt el aztán az egész Belső-Mezőségen, és vált szinte egyeduralkodó legényes tánccá az 1960-as évektől. Vajdakamarási megjelenésére Pálfy Gyula tanulmányából következtethetünk.⁴³¹ Fontos megjegyezni, hogy ezt a táncformát az 1930-as évek előtt született, a lassú legényes tánc típus táncait (lassú magyar, î n ponturi, ritka legényes) ismerő férfiak már nem sajátították el, csak az őket követő generáció.

*„Fiatall legényként láttam a magyar táncot és fogtam is le belőle valamennyit. De aztán már nem érdekelt... A báréiak meg mit tudom én... szépnek kaptam, ahogy csinálják a tîrnává. ”*⁴³²

Visában a *tîrnăveană* igazán kedvelt tánccá az 1940-es években született legényes lábán vált. Népszerűségére jellemző, hogy még az 1980-as években születettek közül is megtanulta néhány legény.

A tánc térhasználatára a körben, párosan illetve szólóban járt formák egyaránt jellemzőek. A páros forma esetén a lábfigurákat általában egymással szemben táncolják, míg

⁴³⁰ Fodor János *Selyem*, 1998. 08. 21-én.

⁴³¹ „Erre a férfítáncra fiatalabbak is vállalkoznak, esetükben a táncot csekély motívumkészlet és ritmikail aprózások jellemzik. Az öregebbek lábán előforduló, régiesebb, lábfigurákban gazdag előadásmód helyett a fiatalabbaknál virtuóz hatású csapásoló-motívumsorokkal találkozunk.” (Pálfy 1988. 264.) Vélhetően a ritka legényesek és a lassú magyar motívumaival, kísérezenejével való keveredésnek köszönhető, hogy a belső-mezőségi táncfilmek jegyzőkönyveiben a kötött szerkezetű *tîrnăveană* változatokat is következetesen lassú vagy ritka legényesnek, korcsosnak, esetleg ritka magyarnak írják. Lásd: Magyarpalatka 1963 (MTA ZTI Ft. 548.1.); 1969 (MTA ZTI Ft. 686.4.); Vajdakamarás 1969 (MTA ZTI Ft. 685.1.); 1978 (MTA ZTI Ft. 993.5,9.) Visa 1964 (MTA ZTI Ft. 802.2,7.); 1981 (MTA ZTI Ft. 1100.3b.); 1982 (MTA ZTI Ft. 1131.1.)

⁴³² Fodor János *Selyem*, 1998. 08. 21-én.

a csapásoló résznél (főleg a sűrű, tapssal kombinált lábütéseknél) sokszor a zenész felé fordulnak. A motívumok összehangolására oly mértékben törekednek, hogy eltérés esetén gyakran meg is állnak és rövid szünetet tartva igyekeznek bekapcsolódni a másik(ak) által táncolt folyamatba.⁴³³

Martin György a mezőségi verbunkot a lassú dűvös, augmentált kísérezene alapján a lassú legényesek csoportjába sorolta.⁴³⁴ A XVIII. században kialakuló magyar nemzeti tánc típus helyi változata első sorban a kelet mezőségi területen terjedt el, de a Belső-Mezőség néhány falujában ismerték a cigányok (Magyarpalatka) és a magyarok (Feketelak, Légen, Mezőkeszű). Visában a verbunk kísérezenejére páros táncot táncoltak általában, néhány bizonytalan adat utal csak arra, hogy az 1930-as években elvétve jártak a zenére legényest is.⁴³⁵ A tánc használatát övező bizonytalanságára utal az elnevezése is: *verbunk*, *lassú verbunk*, *lassabb verbunk*, *verbunk-féle*. Az egyik, volt visai zenész szerint Visában táncolták az 1940-es években az ún. *szováti verbunkot*, erről azonban nem derült ki, hogy valóban verbunk volt, vagy a sűrű legényes egy helyi változata.⁴³⁶

A közeli Széken ismert volt a verbunk,⁴³⁷ Vajdakamarásról Pálfy Gyula nem hozott vonatkozó adatokat, a tánckészletet összefoglaló táblázatában kérdőjellel szerepel a tánc elnevezése.⁴³⁸ A szomszédos román falvakban is csak a forgató páros tánc kísérezenejeként ismerték a verbunk dallamokat. A belső-mezőségi falvakban Feketelakon, Légenben, Magyarpalatkán, illetve Mezőkeszűben ismerte néhány férfi a táncot.⁴³⁹

A táncot Visában vélhetően egyedül, szóló formában járták.

⁴³³ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 10.

⁴³⁴ Martin 1997a. 154.

⁴³⁵ A közép-erdélyi verbunkot a tánc virtuozitása miatt csak kevesen ismerték és járták. (Martin 1997a. 155.) Kérésre két visai adatközlő vállalkozott a tánc bemutatására, de csak a sűrű legényes motívumait „erőltették” bele a verbunk zene által felkínált ritmikai-tempóbeli keretbe. A verbunk zenére más faluban is a sűrű legényes motívumait alkalmazzák (Martin 1997b. 257.), ez esetben azonban látszott a táncfolyamatok esetlegességén, hogy a táncosok a magas fokú tánc tudásuknak megfelelően megoldották ugyan a feladatot, de a tánc nem sajátjuk. (Lásd: 6. sz. melléklet: F. 12.)

⁴³⁶ Az európai táncnévadás gyakorlatában jellemző volt, hogy földrajzi nevet kapcsolnak egy-egy tánchoz. (Vö. Martin 1984b. 156-157.) Mezőségen ez leginkább Székéről ismert. (Vö. Megyeri 2003. 35, 39.)

⁴³⁷ Vö. Novák 2000. 73.

⁴³⁸ Pálfy 1988. 269.

⁴³⁹ Magyarpalatkára a zenészek emlékezete szerint valamikor az 1950-es években kerülhetett, vélhetően Kolozsvárról hozták be. Erre utal a zenészek által használt elnevezés – a bárbunc študentilor (egyetemisták verbunkja) – is. (Vö. Busai 2000. 14.) A feketelaki és a légeni változatokról film, illetve videofelvétel is készült. (Feketelak: MTA ZTI Ft. 508. 3; Légen: Megyeri István és Misi Gábor gyűjtése 1997 augusztusában.)

Mezőség a Kárpát-medence férfítáncokban egyik leggazdagabb tája, állapította meg Martin György.⁴⁴⁰ Ehhez hozzátehetjük, hogy Visára és a környékbeli falvakra ez fokozottan igaz: a XX. század első harmadában a három fő típus mellett (sűrű legényes, lassú legényesek, verbunk) további altípusokat is megkülönböztethetünk.⁴⁴¹ E táncfajtákat az összes itt élő etnikum ismerte, néhányhoz határozott tulajdonképzet (magyar tánc – román tánc) kapcsolódik.

Ez a kurázsi elnevezés onnan ered, hogy hát... csinált kurázst az embernek. Kurázs,⁴⁴² ez románul van kiejtve. (...) Magyarul azt mondja, hogy... merészkedik, hogy ki a legelső, vagy ki merészkedik eljárni ezt a táncot. Bátorság. Samu szerint kurázsi a magyar tánc is, de nem! A (...) kurázsi vot ez a tánc... ez a berbunk. A magyar tánc, az magyar tánc. Vagy a tirnava az más tánc vót, az în botă az megin' más. Ez a négy vót, aki a legényes táncnak... kinevezve. (...) A leglassubb vot a magyar és utánno jött az în botă. Utánno jött a tirnava, s a legsűrűbb a kurázsi. Biztos, hogy így van... így vót is. (...) Me' itt mondjuk a falusiak tettek neki egy nevet. >Na, mos' húzzál egy magyar táncot..., vagy húzzál egy tirnavá-t, vagy húzzál egy kurázsit!< Vagy a románoknál, mikor ő rendelte, hogy húzzál egy în botă-t. Mer' aztat inkább csak ők járták, a magyarok nem igen... (...) A románok mind ezt a berbunkot táncolták, csak ők többet táncolták a tirnavá-t, és akik nagyon jól tudtak... az în botă-t, csak azok táncolták aztot.⁴⁴³

A férfítáncok lassú és gyors típusait általában ebben a sorrendben, egymással összefűzve használták.⁴⁴⁴

A legényeseket a XX. század elején még cikluskezdő, közösségi funkcióban táncolták, a két világháború között azonban már csak bemutató jelleggel, egyéni, kettes és csoportos formában járták. A bemutató szerepkörhöz kapcsolódik, hogy sokszor látványos módon igyekeztek nehezíteni a tánc előadását: üveggel a szájukban, asztalon táncoltak stb.⁴⁴⁵ A

⁴⁴⁰ Martin 1997b. 113.

⁴⁴¹ Vö. Martin 1997b. 257.

⁴⁴² Courage. Jelentése: bátorság.

⁴⁴³ Fodor János *Selyem*, 1998. 01. 24-én.

⁴⁴⁴ Martin 1997b. 257. A magyarok lassú és gyors legényes táncainak összekapcsolódására Augustino De Gerando is tesz utalást. (De Gerando 1845. II. 214.)

⁴⁴⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 5, 32.

térhasználat átalakulása a tánc szerkezetét is befolyásolhatta,⁴⁴⁶ mindemellett a tánc társadalmi szerepének változásaira is utal: a közösségi jelleg helyett a későbbi proxemikai forma már az egyéniséget emeli ki, olyannyira, hogy Visában a szólótánc végét nem megvárva *zavarkolódni, más legényesébe belemászni*, súlyos sértésnek számított.⁴⁴⁷

Új, a visszaemlékezések szerint először az 1940-es években előforduló jelenség volt az asszonyok legényese. Néhány ügyesebb mozgású lány megtanult néhány férfitánc motívumot és azt a fonókban, majd később a táncon is eljárták.⁴⁴⁸

VIII. 4. Négyes

A Belső-Mezőség összes magyarlakta falujában ismerték a férfitáncokat kísérő női körtáncokat, valamint az azokból másodlagosan kialakuló, vegyes négyes, kis körben járt táncformát.⁴⁴⁹ A tánc zenekíséréte a lassú magyaréval azonos, az 1960-as évektől azonban a *tîrnăvăeană* kísérődallamai is megjelentek benne. A táncot négyen járták összekapaszkodva, kör formában, hol balra, hol jobbra forogva.⁴⁵⁰

Visában a *négyes* többféle funkcióban fordult elő: a legkorábbi, XX. század elejére vonatkozó adatok szerint mintegy a lassú magyar, ritka és sűrű legényes tánc kíséretként csak lányok táncolták. A két világháború között a legényesek fokozatosan bemutató szerepkörbe kerültek, egyre kevesebben táncolták őket – ebben az időszakban a férfitáncokat nem ismerő legények is csatlakoztak a körtáncot járó lányokhoz. A tánc vegyes, férfiak és nők által járt formáját külön, a legényes táncoktól függetlenül is táncolták, de ilyenkor mindig a lassú magyar kísérőzenéjének bizonyos dallamaira, ún. *négyes zenére*. Néhány visszaemlékezés szerint a tánc a körbe való összekapaszkodás előtt – magyarszováti szokáshoz hasonlóan – páros forgással kezdődött.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ A kalotaszegi legényes szóló, páros és csoportos formáit megvizsgálva Karácsony Zoltán megállapította, hogy „a kettes és csoportos előadásmód következtében a tánc formai-szerkezeti szintjei bővülnek, egyre bonyolultabbakká válnak.” (Karácsony 2009. 360.)

⁴⁴⁷ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 66-67.

⁴⁴⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 110; 6. sz. melléklet: F. 14. Előfordul az is, hogy páros táncban állnak össze asszonyok. Lásd: 6. sz. melléklet: F. 34-35.

⁴⁴⁹ Martin 1997b. 258.

⁴⁵⁰ Pálfy 1988. 265.

⁴⁵¹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 15.

A Belső-Mezőségen a két világháború között még általánosan táncolt⁴⁵² *magyar*, vagy *négyes* elnevezésű körtáncot nehéz elhelyezni az európai tánc történeti divatok között. Martin György szerint a középkor uralkodó táncformája, a körtánc emlékét a Kárpát-medencében a *lánykörtáncok* őrzik, ezeknek újabb és formailag fejlettebb rokonai a közép-erdélyi, hangszeres kíséretű, kis körökben járt táncok.⁴⁵³ Visában (és a közeli Széken is) előfordult, hogy táncmulatság szüneteiben a lányok spontánul összeálltak és énekre forogtak, sőt arra is van adat, hogy ének nélkül, csak a forgás élménye miatt táncolták a *négyest*. Ritkábban többen, akár hatan- nyolcan is összekapaszkodtak és körtáncot jártak *négyes* és *csárdás* dallamokra.⁴⁵⁴ Mindez a tánc történeti korszakokon átívelő jelenlétére is utalhat.

A mezőségi *négyes* a második világháború utáni években kopott ki a rendszeres használatból, az ötvenes években a *kicsi táncon* a leánygyermek még használták.⁴⁵⁵

A táncval kapcsolatos térhasználat attól függött, hogy legényes kíséretként, vagy önmagában táncolták-e. Az előbbi esetben a zenészek előtt a figurázó legények táncoltak, mögöttük pedig két-három négyes forgott, az utóbbi esetben a négyesek az egész táncteret használhatták.

VIII. 5. Páros táncok

VIII. 5. a. A párkezdő lassú

A Belső-Mezőség rendkívül lassú tempójú, aszimmetrikus lüktetésű páros tánca a magyar *lassú*-, *cigánytánc*, vagy *lassú cigánytánc*, illetve a románok által táncolt (*joc românesc*) *de-a lungu*.⁴⁵⁶ Mindkettő a középkor végi, vonulós táncok kései rokona.⁴⁵⁷ A visai és környékbeli románoknál (Báré, Marokháza) elvétve előfordult, hogy a táncot (a *de-a lungu*

⁴⁵² A kulturális különállásáról híres Széken a négyes *magyart* mind a mai napig táncolják lakodalokban.

⁴⁵³ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 15. Erről bővebben lásd: Martin 1979. 206-236; Novák 2000. 66-68.

⁴⁵⁴ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 16. A Kolozsváron szolgáló széki lányok hétvégi kimenőjükön énekszóra járták a *négyest*, saját elnevezésükön a *magyart*. Ezt a sajátos, énekes körtáncot a hangszeres kíséretű körtáncokhoz képest másodlagos formának tekintette Martin, a körcsárdást pedig kifejezetten új stílusúnak tartotta. (Martin 1979. 206-207, 240.)

⁴⁵⁵ Vö. Pálfy 1988. 266.

⁴⁵⁶ Névváltozatai Visában: *lassútánc*, *cigánytánc*, *lassú cigánytánc*, *lassú magyar tánc*, ill. (*joc românesc*, vagy *românește*) *de-a lungu* (jelentése kb.: hosszan, hoszasan – utalva a sortánc jellegére), *joc românesc*.

⁴⁵⁷ A *de-a lungu*-t lásd: 6. sz. melléklet: F. 22. A táncokról bővebben lásd: Pesovár E. 1997a. 51; Martin 1997b. 258; Pálfy 1988. 266.

élén álló) táncvezető két nővel járta, lassan sétáltatva, és forgatva őket.⁴⁵⁸ Ez utóbbi tánc újabb, forgós-forgatós jellegű, reneszánszban gyökerező változata a gazdag formakincsű, szintén lassú, aszimmetrikus *joc românesc*, vagy *românește*.⁴⁵⁹ A táncokat régi stílusú 11, 16 szótagos és ún. „jaj-nóta” típusú dallamok kísérik.⁴⁶⁰

A magyarok párkezdő lassú tánca az ötvenes években került ki az általános használatból, a legidősebb adatközlőim visszaemlékezése szerint a szüleik korosztálya (az 1900-as évek eleje) gazdag motívumkinccsel táncolta (páros forgás, a nő hát mögé való eldobása, majd kar alatti kiforgatása).⁴⁶¹

„Mentek szépen körbe, léptek csendesen, meg kifordította a lányt. Szépen megfogta így csinosan, s így megfogta a kezével, és akkor megin megfogta, és mentek szépen tovább. /Oda-vissza forgatás volt?/ Vót. (...) Én azt szerettem a legjobban, a lassú táncot. >Na, huzzad cigány...< románul úgy mondták: >Trázse z Sokul unguressk!⁴⁶²< Osztt azzal kezdték meg, a lassú táncal. Ez a lassú tánc ez olyan, hogy úgy mentek csendesen, lassan körbe, rendesen kettősbe. Énekeltek is, amék tudott énekelni, nem vót farcs,⁴⁶³ énekelte. A legén énekelte és rikatozott.”⁴⁶⁴

Az 1910-es évek végén és az 1920-as években született adatközlőim táncának figurakincse már csak az összekapaszkodva járt lépő-dülöngélő kezdőmotívumból⁴⁶⁵ és a zárt fogásban való, lassú körbeforgásból állt,⁴⁶⁶ így a tánc szinte egyöntetűvé vált. Az idősebb generációnál még megfigyelhető, hogy a kísérődallamok sorvégeihez igyekeztek illeszteni a forgásváltásokat.

„/Mikor a lassúba mennek körbe, mikor változtatják meg az irányt? Hát... a zene. A zene a törvény. Mikor szaggat a zene, akkor úgy esik, hogy úgy pászolt. Akkó belelépi magát,

⁴⁵⁸ Lásd: 7. sz. melléklet: 38.

⁴⁵⁹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 21.

⁴⁶⁰ Martin 1997b. 258.

⁴⁶¹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 19.

⁴⁶² Trage jocu unguressc! Húzd a magyar táncot!

⁴⁶³ Falsch (ném.) Jelentése rossz, hamis.

⁴⁶⁴ Chira Erzsébet *Bendi*, Ratkó Lujza gyűjtése, 1987 májusában.

⁴⁶⁵ A párok a tánc kezdetekor helyben ringatóznak, helyi terminussal *lógna*. A páros forgás előtt a férfi *meglógatja* (jobbra-balra dönti) a párját. (Vö. Tamás 1991. 37.)

⁴⁶⁶ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 17. Vö. Martin 1997b. 258.

belerázza magát... hogy térjen meg [forduljon meg]. (...) Lehet akármikor eztet, nincs szó róla, de inkább (...) valahogy úgy adja magát, hogy mikor a zene szaggat, akkor lehet inkább fordulni."⁴⁶⁷

A páros forgásban a zene aszimmetrikus lüktetését az idősebbek sántikálva, *simítva*⁴⁶⁸ követték, míg a fiatalabbak nagy része a külső lábával – különböző módon – *akasztott*.⁴⁶⁹

„A lassú táncban is simítanak, nem akasztanak. Van, aki akaszt. Megáll a lassú táncban, amikor megy kereken, és megvárja, míg a zenész pont kezdi. Ettől rázós lesz a tánc, ahogy a zene szaggat. De szerintem simábban, egyfolytában kell menni."⁴⁷⁰

A tánc az 1980-as, 1990-es évekre már leegyszerűsödött változatait a magyarországi és kolozsvári tánc házas látogatók érdeklődése tartotta életben.⁴⁷¹

A tánc előadásához szorosan kapcsolódott a régi stílusú kísérőzenére történő éneklés, és a visszafogott magatartásmód.⁴⁷²

*Az akasztós,*⁴⁷³ *az nem olyan egyszerű... Megtanulni, azt később tanultuk meg. Akkor a fiatal serdülő korban nem igen táncoltuk az akasztóst, hanem azután jöttünk rá, hogy (...) ez igazán szép tánc és próbálgatjuk. De a fiatalok mindig ellene votak. Mer' nem tudták és aztán azt mondták, hogy hát ez a tánc ez nagyon lassu és jobb lenne egy sűrű. De hát ez én szerintem szép tánc. Csendes. (...) Már az anyám ugy magyarázta nekem, hogy minden pár (...) az akasztóssal kezdődött. (...) És aztán nem csak ez a két melódia vot, amit... mostan huz*

⁴⁶⁷ Fodor János *Selyem*, 1999. 08. 25-én.

⁴⁶⁸ Lásd: 7. sz. melléklet: 39.

⁴⁶⁹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 18.

⁴⁷⁰ Fodor János *Selyem*, 1998. 01. 24-én.

⁴⁷¹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 20.

⁴⁷² Vö. Andrásfalvy 1999. 218.

⁴⁷³ A táncra vonatkozó *akasztós* és a *butykos* elnevezés a visaiak szerint Kallós Zoltántól származik. Kallós egyik közléséből tudjuk, hogy valamikor a Kis-Szamos völgyi falvakban is használták az aszimmetrikus párkezdő lassú táncot. A táncsal kapcsolatban a *hajnali, hajnalozó* kifejezések is felmerültek, (Kallós 2006. 305.) egy 1999-ben kiadott, Kallós Zoltán bonchidai és válaszüti gyűjtéseiből válogató CD hátsó borítóján *lassú akasztós*-ként jelölik az egyik darabot. (Kallós szerk. 1999.5.) Ezt a terminust azonban nagy valószínűséggel nem használták a bonchidaiak, illetve válaszütiak.

*a zenész. Hanem nagyon sok vot. (...) Több fajta. S abba' énekeltek... nagyon is sokat. Ez a korosztály [a saját korosztálya] már a mezőn se' nem nagyon énekelt...*⁴⁷⁴

A szomszédos román falvakban, lakodalmakkor viszont még az 1990-es években is sokan járták a fent említett román lassú forgató tancot (joc romănesc), rendkívül gazdagon díszítve, veretes előadásmódban. A visai románoknál a tancot az 1920-as években született korosztályban még általánosan ismerték, a későbbi generációból már csak a jobb táncosok.

A belső-mezőségi falvak magyar lakossága körében ismeretes néhány, általában a település legnépesebb, vélhetően legrégebbi nemzetségéről elnevezett, régi stílusú táncdallam.⁴⁷⁵ Visában a *lassú cigánytánc* egyik dallamát a Fodor nemzetség *táncának* nevezik.

*„Vót lassu tánc is, annak azt monták, hogy az öregek tánco, annak az vót a neve. (...) Fodorestyok tánca, úgy mondták annak. Itt vótak valami jó táncú emberek, régi öregek, a magyar tancot szerették, és aztán annak mondták: a Fodorestyok tánca.”*⁴⁷⁶

Magyarorszáton, Válaszúton és Széken a XX. század elején a *lassút* párosával összefogózva, körben állva táncolták.⁴⁷⁷ Erre Visában nem találtam párhuzamot, a legidősebb adatközlőm szerint a tánchelységben szabálytalanul, össze-vissza elhelyezkedve járták a tancot.

⁴⁷⁴ Fodor János *Selyem*, 1998. 08. 23-án.

⁴⁷⁵ A Mezőségen néhány ilyen dallamhoz nemzetség-név kötődik, így pl. Feketelekon ismerik a Kissek táncát, Magyarpalatkán a Juhosok táncát, Magyarorszáton a Csete nemzetség táncát, Mezőkeszüben pedig a *Bikákét* stb. (Busai 2000. 10; Jagamas – Faragó 1974. 19; Kallós 1999. 33; Kallós 2006. 305.) Párhuzamként lásd: Jagamas János „A falu nótája” c. közleményét. (Jagamas 1957.)

⁴⁷⁶ Chira Péter. Ratkó Lujza gyűjtése, 1985 májusában. (Lásd még: 3. sz. melléklet: 75.)

⁴⁷⁷ Csorba J. 2001. 38-39; Kallós 2006. 305; Martin 1997b. 258.

VIII. 5. b. A csárdás és a szökös

Nemzeti tánc típusunkkal, a csárdással kapcsolatban a Mezőségen rendkívül vegyes képet találunk.⁴⁷⁸ A XIX. század első harmadában kialakuló és mindent elárasztó zenei divat vélhetően csak az 1800-as évek végén jutott el a Belső-Mezőség falvaiba,⁴⁷⁹ de a jelenleg rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy maga a tánc típus nem vált uralkodóvá, csupán az Erdőhát, a Szamos-mente és Észak-Mezőség magyar lakossága körében.⁴⁸⁰ A csárdás tánczene újabb elterjedését bizonyítja, hogy a közeli, régies tánc kultúrájú Széken, csak az I. világháború körül került be a táncrendbe,⁴⁸¹ valamint, hogy a belső-mezőségi *csárdás* lassú dűvös, fokozatosan gyorsuló kísérezenejében még a régi stílusú dallamok is tetten érhetőek.⁴⁸²

A csárdás alapvető mozdulatát a *kettőslépést* Visában és környékén is csak esetlegesen használják, helyette gyakran egyet jobbra, egyet balra lépnek.⁴⁸³ Az itt *csárdás*-ként ismert tánc formakincsében egyébként teljesen megegyezik a régiesebb forgós-forgató tánc típus helyi változataival (lásd alább *szökös*),⁴⁸⁴ Formakincsére még a csalogató-kiforgató formulák, a nő fölényes, elegáns kezelése és a nők virtuóz forgástechnikája jellemző.⁴⁸⁵

A belső-mezőségi páros táncok leggyorsabb tempójú típusa a *sűrű csárdás* (*des, sãrița*).⁴⁸⁶ A gyorsabb, fokozódó tempójú, gazdag formakincsű táncra a lassú csárdásnál már tárgyalt fordulatok, motívumok jellemzőek. A tánc motívumkészlete felfokozott hangulat esetén az 1970-es évektől kiegészülhet a párelengedő, szembetáncoló figurázásokkal, amit

⁴⁷⁸ A csárdás történetéről bővebben lásd: Pesovár E. 1997a. 56.

⁴⁷⁹ Pálffy Gyula adatai szerint Vajdakamarásra az 1910-1920-as években érkezett el a csárdás zenéje. (Pálffy 1988. 267.)

⁴⁸⁰ A tánc elterjedésében rendkívül nagy szerepet játszott az iskola, a városban szolgáló fiatalság, a katonaságot megjárt férfiak, valamint a falvakba ellátogató városiak kulturális közvetítő szerepe. (Vö. Járdányi 1943. 35-44.) Ez utóbbi helyeken, a kismemesi falvak, valamint a főutak, kereskedelmi központok közelsége okozhatta a csárdás – a korábbi forgós-forgató tánc típust teljesen eltűntető – elterjedését. Mindezt alátámasztja az is, hogy a kérdéses területek román lakossága a régiesebb táncformát őrizte meg.

⁴⁸¹ Martin a tánc széki megjelenését az 1940-es évekre datálja (Martin 2010. Széki tánc készlet c. fejezet.), saját kutatásaim szerint azonban a táncot már ismerték jóval korábban, az első világháború előtt is. Véleményem szerint a tánc régies koreológiai jellemzői (szoros összefogás, a *lassúból* kölcsönzött lépésanyag) szintén a tánc régies jellegére utalnak. (Varga S. 2010f. 31.)

⁴⁸² Vö. Martin 1997b. 258; Pálffy 1988. 267.

⁴⁸³ Lásd: 6. sz. melléklet: 46, 57.

⁴⁸⁴ Vajdakamarásra vonatkozóan írja Pálffy Gyula: „A dallamokkal ellentétben a tánc megőrizte régies karakterét.” (Pálffy 1988. 267.) Martin György is „csárdásszerű páros táncról” beszél. (Martin 1997b. 258.)

⁴⁸⁵ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 26. Martin 1997b. 258.

⁴⁸⁶ Visai névváltozata még a *szökőtánc*. Lásd: 6. sz. melléklet: F. 25.

cigánytáncnak vagy *csingerálásnak* neveznek.⁴⁸⁷ A *csingerálást* a magyarok és románok a cigányokra jellemző aprózó lábfigurák mellett leginkább a tréfás, groteszk sokszor obszcén mozdulatokkal tűzdelik meg. Ezt az extrovertált előadásmódot helyben *bolondozásnak* hívják, ezzel a lakodalmakban, mérési mulatságokban a hangulat tetőfokán szórakoztatják magukat és egymást.⁴⁸⁸

Az esztam ritmusú kísérezében a magyar népies műzene, a romános és cigányos darabok nagy gyakorisággal fordulnak elő, de a régies tetrapódia azonban még itt is dominál.⁴⁸⁹ A visaiak a *sűrű csárdásban* megkülönböztetnek, és külön elnevezéssel illetnek néhány általuk kedvelt dallamot (*császu*, ill. *uszkátje muere*).⁴⁹⁰

„Szóval ez a szomszéd, ez a román ember, ennek vót egy tánca, azt mondták neki, úgy nevezték el, hogy a császu. Császu az a... olyan taktusra ment ez, aztán nagyon szerette, hogy akkor állandóan verte össze a sarkantyúját, hogy...azé' kellett neki, ez volt az ő tánca. /És ez gyors volt?! Valamivel gyorsabb, mind a... Nem pont mind a tirnáva, de gyors. A mostaniak közül Kuli Feri kedveli... látom.”⁴⁹¹

A XIX. század közepén keletkezett, új stílusú népdalokat a románság és magyarság egyaránt kedveli és használja a *csárdás* zenében. Ezt a tánczenét a magyarok a legtöbb helyen (*ritka*) *csárdásnak*, ritkábban *cigánytáncnak* hívják. A románok is használják mindkét elnevezést (*ceardaș*, *țiganește*).⁴⁹²

Újabb tánczene az ún. *magyar csárdás*, amely kizárólag XX. századi magyar népies műdalokat, nótákat tartalmaz.⁴⁹³ Ezek a második világháború után terjedtek el a környéken. A *magyar nótákra* járt tánc formája is megegyezik az előzőkével, azzal a különbséggel, hogy a

⁴⁸⁷ Martin 1997b. 258. A csingerálás az erdélyi cigányság jellemző tánca, amiben a groteszk, tréfás gesztusok is gyakoriak. (Martin 1997b. 258.) Vö. Pálffy 1996. 7.

⁴⁸⁸ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 32, 44, 47; 7. sz. melléklet: 10, 24. Vö. Busai 2000. 15.

⁴⁸⁹ Martin 1997b. 258; Pálffy 1988. 267.

⁴⁹⁰ Ceas. Jelentése: óra. (Lásd: 6. sz. melléklet: F. 29.) Uscâte muire. Jelentése: Fáradj el asszony! Ez utóbbi dallam az 1980-as évek végén lett divatos a román rádió adásaiból.

⁴⁹¹ Fodor János *Selyem*, 1999. 08. 05-én

⁴⁹² A kérdést bonyolítja, hogy a korai csárdás zenét ma már egyik etnikum sem tartja magyarnak. A magyarok erre gyakran a *román csárdás*, vagy *cigánycsárdás* kifejezéseket használják.

⁴⁹³ Az 1960-as – 1980-as években még Magyarországon is közkedvelt dallamokról van szó, mint például: Piros, piros, piros, háromszor is piros..., Befogom a lovam a zöldre festett kiskocsimba..., Meguntam az életemet, felmegyek Budapestre... kezdetű nóták. (Vö. Busai 2000. 11-12; Tamás 1991. 37.)

kettőslépést következetesen használják benne.⁴⁹⁴ A románok ezt egyértelműen magyar táncnak tartják, a saját mulatságaikon nem kéri a zenésztől.⁴⁹⁵ A XIX. századi csárdást és az újabb *magyar csárdást* a régies belső-mezőségi táncművelés teljes mértékben asszimilálta.

A történeti forrásokban a XVI. századtól nyomon követhető mérsékelt tempójú, forgós-forgató párostáncok közül a *szökőst* (*bătuță*) táncolják az általunk vizsgált területen. Kísérőzenéje 2/4-es ütemű, gyorsdűvű kontraktszerű, két kontra esetén az egyik esztam kíséretet biztosít.⁴⁹⁶ A csárdások mellett ez a tánc az, amit a táncmultságok nagyobb részében táncoltak és táncolnak ma is, még a mai, harminc év körüli korosztály – román és magyar egyaránt – ismeri. A szökős tánczene dallamai közül a néhány férfi a *vastaghúrost* kedveli, ha a zenészek elé kerülnek, a primás igyekszik is nekik ezt elhúzni. A visszaemlékezések szerint ezeknek a dallamoknak nagy volt a presztízszük, csak a jó táncosokat illették meg. Az egyik ilyen dallamot néhány visai adatközlő az *öreg Náci táncaként* emlegette.⁴⁹⁷

A belső-mezőségi forgós-forgató táncok egyik virtuóz, bemutató jellegű változata a *kettős* – mikor egy férfi egyszerre két nővel táncol.⁴⁹⁸ Erre vonatkozóan a környékbeli románoknál is találtam utalást, bár előfordulása magyar falvakban gyakoribbnak tűnik. A szakirodalomban ezt a táncformát gyakran *szászának*, ill. *szásztáncnak* írják,⁴⁹⁹ ugyanakkor az elnevezés Magyarszovát és Magyarpalatka kivételével nem ismert a belső-mezőségi magyarság körében. Visában is csak halvány emlékei vannak a táncnak és még kevesebben ismerik a vonatkozó terminust (*szászka*, *szászok tánca*).⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 30-31.

⁴⁹⁵ Terepmunkám alatt többször tapasztaltam, hogy az interjúk során a magyarok és a románok egyaránt szívesen reprezentálják saját tánc és zenei kultúrájukat, kiemelve, hogy a másik etnikum táncait nem táncolják, tánczenéit nem használják, a táncalkalmakon történő résztvevő megfigyelés során azonban ez a kép rendszeresen hamisnak bizonyult. Több olyan román táncalkalmon vettem részt, ahol a zenészek *csárdást* muzsikálva, magyar nótákat is használtak. Meglepetésemre a román vendégek ezeket a dallamokat ismerték, sőt láthatóan kedvelték is. Magyar lakodalmakban is hasonló jelenségeket figyelhettem meg, román populáris zenével kapcsolatban.

⁴⁹⁶ Vö. Martin 1997b. 258; Pálffy 1988. 266-267; Pesovár E. 1997a. 49-53.

⁴⁹⁷ Visában más példát nem találtam a Mezőségeken egyébként gyakori személyneves táncnévadásra. (Vö. Busai 2000. 11-14; Lajtha 2000. 82; Martin. 1984b. 159-162; Megyeri 2003. 36-38, 40; Novák 2000. 75.)

⁴⁹⁸ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 35. Pálffy Gyula vajdakamarási dolgozatában hármass csárdásként említi. (Pálffy 1988. 267.)

⁴⁹⁹ Vö. Martin 1997b. 259; Pálffy 1988. 267. Valószínűnek tartom, hogy az akasztóshoz és a ritka magyarhoz hasonlóan a szászka terminus is Kallós Zoltánnak köszönheti a széles körben való elterjedtségét.

⁵⁰⁰ Lásd: 3. sz. melléklet: 114. Volt olyan adatközlő, akik *szerbek tánca* néven emlegette a *szászkat*.

A visszaemlékezések, valamint a magyarpalatkai és magyarszováti filmfelvételek⁵⁰¹ alapján úgy vélem, hogy a *szászka* egy kötött sorrendű és figurakincsű vonulós sortánc lehetett, melyhez meghatározott dallamú lassú csárdás és szökös kísérőzene kapcsolódott.⁵⁰² A tánc Visában valamikor a két világháború között kopott ki a használatból, korábban a visszaemlékezések szerint leginkább lakodalmakban fordult elő. A *kettőshöz* pusztán formai hasonlósága kapcsolja – ugyanúgy két nővel táncolják. Román falvakból a *szászára* vonatkozóan nincs adatom.

VIII. 5. c. Változások motívumkincsben és az előadásmódban

A vizsgált területen a forgós-forgatós táncokat (*csárdás, sűrű csárdás, szökös*) a magyarok és a románok egyformán, egyaránt rendkívül virtuóz módon, sok motívummal (átvetők, fenthangsúlyos páros forgás, a nők hát mögé eldobása, kar alatt kifogatása, külön táncolás, csapásolások stb.) táncolják.⁵⁰³ Visszaemlékezések a forgós-forgatós táncstílus régebbi rétegére is engednek következtetni: a belső-mezőségi magyarlakta falvakban a legidősebb korosztály még emlékezett arra, hogy a szüleik jóval egyszerűbben táncolták ezeket. Motívumkincsük csupán páros forgásra, átvetőkre és mindkét irányba történő, sok eldobásra és külön táncolásra korlátozódott, ezek a mozdulatok viszont jóval kidolgozottabbak, díszítettebbek voltak a maiaknál.⁵⁰⁴ A friss, mérsékelt tempójú, hosszú, zárt forgásra korlátozódó régies típusa, a széki csárdás talán ezt a korai állapotot tükrözi.⁵⁰⁵

Visában, néhány régiesen, visszafogott stílusban táncoló idős embernél még megfigyelhető volt, hogy a páros forgás közben (a férfiak és a nők is) különböző ritmikájú kopogó (*tapató, tropotyáló*),⁵⁰⁶ csúsztató (*simító*) motívumokat táncoltak, többfajta forgásváltást használtak, ezen kívül a külön táncolt csalogatós motívumok aránya is nagyobb volt a táncukban, mint például az 1930-as években születettekében.⁵⁰⁷ Az 1930-as években

⁵⁰¹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 36-37.

⁵⁰² Vö. Martin 1997b. 259; Pálffy 1988. 267. A tánc magyarszováti változatának leírását lásd: Tamás 1991. 37; a magyarpalatkaiét lásd: Busai 2000. 11.

⁵⁰³ Lásd: 7. sz. melléklet: 28-34. Vö. Martin 1997b. 258.

⁵⁰⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 48, 109, 7. sz. melléklet: 28, 31, 34.

⁵⁰⁵ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 57. Vö. Martin 1997b. 258.

⁵⁰⁶ Tropăi. Jelentése: topog.

⁵⁰⁷ A filmmellékletünkben két régiesen táncoló pár táncát láthatjuk.

született korosztály már jóval többet forgatott kar alatt, és többet is csapásolt a lány karjára támaszkodva.⁵⁰⁸

„/Látták táncolva Fodor Zsiguca bácsit?/ Hajjaj. Az még becsukta a szemét! Persze. De milyen ügyesen hajgálto [dobta el a nőt], így ni! Még meghajlott így ni [mutatja előrehajolva derékból], hogy nehogy hogy megsértse a nőt, hogy... S olyan szípen dobta így ni-ni, a kezivel, s akko' osztán csált így [mutatja, hogy behunyt szemmel pattintgatott] megin' min' tapatott [topogott] az öreg, oan érdekesebb vot, hogy... De nehogy hozzáirt vona [a nőhöz] ... külön ment [táncolt].”⁵⁰⁹

Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy a vizsgált területen a túlsúlyban lévő románság sajátosan gazdag, sok kar alatti forgatásból álló páros táncformáját legkésőbb az I. világháború környékén átvette az elszigetelt magyar falvak lakossága. A kérdés pontos megválaszolásához még további, elsősorban történeti adatokra, illetve belső-mezőségi román falvakban elvégzendő mélyfúrászerű kutatásokra lenne szükségünk.⁵¹⁰

A helyi kisenemesség által képviselt kulturális minta a táncdivatok elterjedésében is bizonyára fontos szerepet játszott. Az új stílusú csárdás egyszerűbb motívumkincse (kétlépéses csárdás, páros forgás) valószínűleg az ő közvetítésükkel terjedhetett el a XIX. század folyamán és vált egyeduralkodóvá a hozzájuk, illetve a főbb közlekedési utakhoz közelebb eső Kis-Szamos menti, erdőháti, valamint az észak mezőségi magyarok körében, ahol a csárdást máig így táncolják.

A visai forgós-forgató páros táncok motívumkincsében az 1950-es évek közepe-vége óta egy egyszerűsödési folyamatot tapasztalhatunk. Az 1920-as években és a 30-as évek elején született asszonyok közül sokan mindkét irányba tudtak forogni a saját tengelyük körül.

⁵⁰⁸ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 55-56; 7. sz. melléklet: 33, 35-37. Vö. az 1962-ben, Feketelakon forgatott filmfelvétel legidősebb adatközlőjének, az akkor hetven éves Kiss Ferenc „Frici” párostáncával (MTA ZTI Ft. 508.7. Lásd: 6. sz. melléklet: F. 23.) Érdekes megvizsgálni ebből a szempontból a Marosköz mezőségi területét, ahol a magyarok forgós-forgató táncának jellege a szomszédos székely területek felé mutat, míg a románok a többi mezőségi területhez hasonlóan táncolnak. A székely-mezőségi ez egyébként romános táncstílusnak tartják.

⁵⁰⁹ Papp Margit *Mercuk*, 1998. 10. 18-án.

⁵¹⁰ Tamás Irén magyarszováti táncagyományokat bemutató rövid tanulmányában is külön kezeli a magyar csárdás román változatát: „a legény a leányt nem csak maga előtt, de a háta mögött is megforgatja.” (Tamás 991. 37.) Augustino De Gerando leírásában az erdélyi román tánc sajátosságaként mutatja be nekünk, hogy a férfiak a lányokat vállon ragadják és elpörgetik. (De Gerando 1845. I. 215.)

A fiatalabb férfiak általában csak jobból balra dobják el a párjukat, ezért a nőknél a saját tengelyük körül a jobb irányba való forgás maradt általános.

„Ha a lány tud táncóni, akká' melyik felire dobjad. Persze, melyik van a kezéd ügyébe... Most má' nem az... me' van olyan lány, amelyiket eldobad a jobb felére, s visszafordul... Mer' nem tud kiforogni... Votak elég sokan, aki nem tudatt kiforogni. Me' nem mindenki dobja kétféle a lányt. (...) De... a másik felire nem tud többször kifordulni. Egyszer kifordul, de ha kétszer-háromszor dobnak, nem fordul ki. Me' így vannak szokva, hogy mind csak egyik felekre. A legtöbb egyik... csak egyik felire is tud! Nem is tud kifordulni a másik felire.”⁵¹¹

Az 1940-es években született korosztálytól kezdve a páros forgást szinte csak balra alkalmazzák. A lábütések és a különtáncoló-csalogatós motívumok is ritkábban fordulnak elő a mostani hatvan éves korosztály táncában. Az ötvenévesek és azoknál fiatalabbak hagyományos páros tánca már csak átvetőkből, egyszeri, baloldalra való kidobásokból majd kiforgatásokból, illetve baloldalra történő, nagy fent-lent amplitúdót mutató páros forgásból áll, mozgásuk jóval darabosabb az idősebb korosztályénál.⁵¹²

VIII. 5. d. Térhasználat a forgós-forgatós táncokban⁵¹³

Visában és más belső-mezőségi faluban kialakult proxemikai szabályok szerint a táncoló tömegből kiszakadó két-három pár a zenekarral szemben állva, jobb oldalon megáll és kivárja, míg sorra kerül, helyi terminussal: *sort áll*.⁵¹⁴ A zenekar⁵¹⁵ előtt található hely kitüntetett jelentőségű, itt minden táncos pár egyszer-kétszer táncolhat egy táncrendben.⁵¹⁶ A sorban állás kényszere mindenkire érvényes, ha valaki ezt át akarja hágni, a táncos közösség tagjai akár fizikai erőszakot is alkalmazhatnak vele szemben.⁵¹⁷

⁵¹¹ Fodor János *Selyem*, 1998. 12. 14-én.

⁵¹² Lásd: 6. sz. melléklet: F. 31.

⁵¹³ Néhány visai hagyományos páros tánc (csárdás, szökös, sűrű csárdás) térhasználatára már egy korábbi tanulmányomban kitértem. (Varga S. 2007a. 94.)

⁵¹⁴ Lásd: 5. sz. melléklet: X; 7. sz. melléklet: 16.

⁵¹⁵ A zenekar általában az ún. *cigánypadon*, egy fából készített emelvényen ült, hogy a felcsapódó szoknyák ne zavarják a muzsikusok hangszerkezelését. Lásd: 5. sz. melléklet: X; 7. sz. melléklet: 13.

⁵¹⁶ Más falusi térhasználatról lásd: 3. sz. melléklet: 3, 101.

⁵¹⁷ Egy 1998. 08. 07-i bálon résztvevő megfigyelőként tapasztaltam, hogy egy, a sorban állók elé tolakodó ittas férfi a fejére mért hatalmas ütéstől visszatántorodott, majd elhúzódt. Az eseményre a helyiek szinte egyáltalán

A zenész előtti tér jelentősége abban áll, hogy itt zavartalanul táncolhat a sorra kerülő pár, sőt a zenész ilyenkor csak rájuk figyel, őket segíti a zene tempójának gyorsításával vagy mérséklésével (*lábuk alá muzsikál*), illetve jobb teljesítményre sarkallja őket a kedvenc dallamuk elmuzsikálásával.⁵¹⁸ Ezen kívül a táncot *bámuló* asszonyok, és a sorban álló többi táncos figyelme is ide összpontosul, a zenész előtt táncoló tehát mindenképpen rákényszerül a pontos és szép előadásra, valamint arra, hogy a legjobb figuráit vegye elő. A tánc tér szabadsága ezt meg is engedi, a kar alatti forgatások, átbújások, külön-táncolva csalogatások mellett, legnagyobb arányban itt fordul elő a páros forgás, illetve az, hogy a férfi a nő vállára téve egyik kezét a másikkal csapásol. A csapásolásokat (akár külön, akár a nőre támaszkodva) a megfigyeléseim és az elmondások szerint is leginkább ekkor használják:

*„Így jün ki jól. Ha a zenéssel szemben ütsz. Akkor má' ő is érzi a piritust.”*⁵¹⁹

A zenész előtt táncoló nőre is több figyelem irányul ilyenkor. A lányok régebben a zenész előtt repkedő copffal, szépen forogva táncoltak. A legény külön csapásolásánál fontos volt az is, hogy folyamatosan forogjanak mellette, illetve körülötte. Aki ilyenkor egy helyben állt, a visszaemlékezések szerint lustának tartották. A táncfolyamat előadását ez nehezíti, hiszen a férfinak és a nőnek, akik külön, sokszor egymást szem elől tévesztve, a saját mozdulataikra koncentrálnak egy darabig, megtorpanás nélkül kell visszatérniük az összefogózott táncformához. A férfi, a nő alkalmazkodását megkönnyítendő a külön figurázása végeztével egyik karját felemelve, jelez a nőnek, aki erre beforog a férfi karja alá. a szóló végeztével kissé távolabb a zenekartól, a másik oldalon megállnak és pihennek.⁵²⁰

A jobb táncosok, valamint a társadalmi ranglétrán előkelő helyen állók tapasztalatom szerint több időt tölthetnek el a zenész előtt, míg a rosszabb táncosokat, vagy a fizikálisan gyengébbeket egy idő után (1-2 perc) egyszerűen félrenyomják.

A táncosok térhasználata átalakul tánc tér közepén, amikor tömegben táncolnak. Ez általában a téli táncokon, illetve a lakodalmakban fordul elő, helyszűke miatt. Ilyenkor a táncosoknak saját magukon kívül a körülöttük állókra is figyelniük kell. A lányok itt gyakran

nem reagáltak, később kérdésekre elmondták, hogy ilyesmi régen sokszor megtörtént, volt amikor verekedés lett belőle, máskor zavartalanul folyt tovább a mulatság, mint jelen esetben is. A filmmellékleteken két hasonló, bár kevésbé drasztikus esemény látható. (Lásd: 6. sz. melléklet: F. 43, 67-68)

⁵¹⁸ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 26, 46; 7. sz. melléklet: 19.

⁵¹⁹ Kiss Zoltán *Császár*, 1997. 12. 12-én.

⁵²⁰ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 25-27.

a szájukba szorították hajfonatukat, hogy az forgás közben *ki ne szabja a másik szemét*. A nő hát mögé való eldobását ilyenkor nem csak a férfi kedve, illetve az egyéni, vagy páros táncalkotási elvek határozzák meg; a férfi csak akkor tudja *elhánni a nőt pa le szpátje*⁵²¹ ha elég hely van arra, hogy ott a nő megforduljon. Ezért a férfinak állandóan figyelnie kell a körülötte táncolókat. Az eldobást gyakran a férfi is előkészíti, hátával-oldalával nekifeszül a közvetlen mögötte, mellette táncolónak, egy kicsit arrébb tolva azt. A nő is igyekszik védeni, illetve egyensúlyban tartani magát a kifordulás közben: könyökét általában kiteszi, a táncos párja, sőt a közelében lévők hátán, vállán megtámaszkodik és továbblöki magát. A páros forgást a tömegben táncolva kevesebbet alkalmaznak, ilyenkor ugyanis a körülöttük lévők automatikusan közelebb kerülnek hozzájuk, táncterük beszűkül, ugyanez igaz arra a fajta csapásolásra, amikor a férfi a másik kezével a nő vállán támaszkodik. Az eleve szűk hely miatt a külön táncoló-csapásoló motívumok száma is kevesebb.⁵²²

Visában a lekérés nem volt szokásban, de tánc közbeni párcseréről, párjától kiforduló nő „ellopásáról” több adatunk is van.⁵²³

VIII. 6. Komplex szociotípusú táncok

Közép-Erdélyben főleg a régi stílusú táncok esetében gyakori, hogy ugyanarra a kísérőzenére férfi, illetve páros táncot járnak. Martin ezzel kapcsolatban komplex szociotípusú táncok kevert műfajú, polimorf kategóriájáról beszél.⁵²⁴ Ezt a jelenséget Visából és környékéről is ismerjük, a *tîrnăvăeană* nevű táncnál már részletesen is szóltunk róla. A lassú magyar, illetve ritka legényes esetében is láttuk, hogy négyes, vagy páros táncot is járhattak a kísérőzenéjükre. A sűrű legényes kísérőzenéjére több olyan férfi szokott páros táncot táncolni, aki nem tud legényest.

*„Olyan, mind e' ritka szökös. Amibe' legényest is lehetett táncolni, abba' is táncoltak leánnyal.”*⁵²⁵

⁵²¹ Pe la spate. Jelentése hát mögé. Lásd: 3. sz. melléklet: 48, 50.

⁵²² Lásd: 3. sz. melléklet: 24, 104. A nagytáncon jellemző térhasználatot a gyerekek a kicsitáncon tanulták meg.

⁵²³ Lásd: 3. sz. melléklet: 36, 69.

⁵²⁴ Martin 1979. 207.

⁵²⁵ Fodor-Kiss Mihály *Pulyka*, 2000. 02. 09-én.

A románoknál is ismert ez a jelenség. A lassú, forgató páros táncuk után következő *în ponturi*-t csak a jobb táncosok tudták járni. A többiek sok esetben kicsit felgyorsítva folytatták az aszimmetrikus páros táncukat.⁵²⁶

Páros táncok közben is előfordul, hogy a férfi elengedi a nőt és a külön tánca közben figurázik. A visaiak erre is használják a *kurázsizik* és *figurázik* terminusokat.⁵²⁷

VIII. 7. Egyéb táncszerű mozdulatok

A csingerálás közben előforduló *bolondozás*⁵²⁸ mellett ismerünk a Belső-Mezőségről olyan, a zenére történő mozgásokat, test-geztusokat, amivel a magyar táncfolklorisztikai szakirodalom eddig nem ismertetett. Ilyen például a mulatás közben a zene ütemére történő fej-ingatás, a másik pedig a kézben tartott üveg, máskor csupán a felemelt kar (esetleg kitért tenyérrel, illetve felemelt mutatóujjal) ritmikus mozgása. Az elsöre 1999 tavaszán, egy juh mérés során figyeltem fel. A dél körül a faluba érkező zenészeket a kocsmába vitték, ahol a várakozó idős embereknek muzsikáltak. A muzikusokat körbevevő férfiak nyugodtan, hátratett kézzel, szenttelen arccal, csendben hallgatták a zenét. A primás időnként az egyikhez, majd a másikhoz fordult és az illető kedvenc hallgatóját, keservesét, vagy táncdallamát muzsikálta.⁵²⁹ Az akció közben a zenész és az éppen soron következő férfi mindig keresték a szemkontaktust egymással, és tetszésüket fejük oldalirányba való billegtetésével fejezték ki.⁵³⁰ Furcsa kontrasztként hatott viselkedésük megváltozása, amikor egy körülbelül fél óra múlva megjelent egy magyarországi forgatócsoport. A zenészek és a mulató idős emberek magatartása hirtelen más lett: több férfi hátralépett a körből, néhányan leültek, a magyarországi tánc házasokkal jó kapcsolatot ápoló néhány férfi pedig azonnal elkezdett „mulatni”: ettől kezdve mutatóujjukat felemelve, széles kargesztusokkal, megelevenedett, mosolyogó arccal énekeltek.⁵³¹ Utólagos kérdéseimre kiderült, hogy mindkét

⁵²⁶ Chesoaan Indrei filmmelléklet

⁵²⁷ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 28.

⁵²⁸ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 39.

⁵²⁹ Lásd: 7. sz. melléklet: 14.

⁵³⁰ Ezt a gesztust ritkán tánc közben is meg lehetett figyelni. (Lásd: 6. sz. melléklet: F. 21, 61-64.) Andrásfalvy Bertalan az ilyen, visszafogott, introvertált jellegű magatartást egy fontos tanulmányában régi stílusúnak nevezte. (Andrásfalvy 1999. 215-216.)

⁵³¹ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 65, 70. Andrásfalvy ezt új stílusú, extrovertált magatartásnak nevezte. (Andrásfalvy 1999. 219.)

magatartásmódot használták régen is; az első inkább az öregeknek illett, míg a második a fiatalság táncalkalmain fordult elő, többek között ezzel keltették fel magukra a lányok figyelmét.

„Az öregek szépen, csendesen mulattak... szinte aludtak. (...) A táncon meg mozogni kellett akkor is, ha az ember nem táncolt. Ott a lányoknál mit értél, ha olyan málészájú vagy?”⁵³²

A multságok, éneklés során megjelenő extrovertált viselkedésformák közé tartozik a nők *rikoltozása*, amelynek során a felemelt karjukat, illetve a kezükben tartott üveget, és ezzel együtt felsőtestüket is a zene ütemére ringatják, *asszonyosan mulatnak*.⁵³³

Ezeket a gesztusokat a visaiak nem sorolják a táncok közé, ugyanakkor mivel – mauss-i értelemben – szervesen kapcsolódnak az itteni emberek test-technikájához,⁵³⁴ úgy gondolom érdemes a vizsgálni őket.

A visai románok három rítusát is ismerjük, melyet ők táncnak neveznek: a *jocu găina-t*,⁵³⁵ a *jocu turca-t*⁵³⁶ és a *joc stegarului-t*.⁵³⁷ A *jocu găina* esetében a lakodalom estéjén a vőlegény násznagyasszonya egy megfőtt tyúkot ad át zenére rikoltozva a menyasszony násznagyasszonyának, akik ezt szintén rikoltozva fogadja. A tálcán elhelyezett tyúkot a zene ütemére ringatva viszi, „táncoltatja” a násznagyasszony.⁵³⁸ A másik, állatalakoskodó szokás a téli ünnepkörhöz kapcsolódik: egy csoport legény házról-házra járva köszöntő-adománygyűjtő játékot mutat be. Az egyik legény furulyajátékára egy kecskének beöltözött másik fiú táncol, közben a fából készült száját csattogtatja a zene ütemére. A játék végén megpróbálja a szájával az asztalra helyezett fémpenzt felvenni.⁵³⁹ A *jocu găina* még a városon rendezett mostani lakodalmakban is előfordul, míg a turkajárás az 1990-es évek elején szűnt meg teljesen a faluban. A harmadik (*joc stegarului*) során a vőfély a lakodalmas menetben

⁵³² Papp József *Malvin*, 2000. 10. 22-én.

⁵³³ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 40-41, 74, 7. sz. melléklet: 21. Az asszonyok természetesen tánc közben is rikoltoztak, ilyenkor azonban nem volt lehetőségük ilyen gesztusokra. Vö. Andrásfalvy 1999. 219.

⁵³⁴ Mauss test technikának nevezi az egyes kultúrákra sajátos módon jellemző, hagyományos és hatékony cselekvéseket, amelyek akár lehetnek szimbolikusak is. (Mauss 2000. 431.)

⁵³⁵ Jelentése: a tyúk tánca. A magyarok úgy emlegetik a rítust, hogy: *a románok viszik a tyúkot*.

⁵³⁶ A turka (kecskealakoskodó) tánca. (Lásd: 3. sz. melléklet: 75; 6. sz. melléklet: H3.)

⁵³⁷ Stegar (vőfély) tánca. A vőfélybot táncaként is értelmezhető. (Lásd: 7. sz. melléklet: 23.)

⁵³⁸ Lásd: 7. sz. melléklet: 22.

⁵³⁹ A kecskealakoskodásról bővebben lásd: Újváry 1980.

haladva a botját ütemesen a földhöz ütögeti, aminek hatására a rá erősített csörgők hangosan zörögnek.

VIII. 8. Népies mőtáncok és polgári társastáncok

A mezőségi tánckészletben a XX. század közepéig az ún. jövevény táncok szerepe csekély.⁵⁴⁰ Ezek nagy része szervesen, asszimilált formában illeszkedett a régebbi, hagyományos táncok közé, kisebb részük csak egyes korszakokban, alkalmi, bemutató funkcióban kerültek elő.⁵⁴¹

A nemzeti romantika korában táncmesterek által összeállított *magyar kettőst* Visában az 1950-es években néhány magyar származású tanító megismertette a gyerekekkel,⁵⁴² de a helyi tánckészletbe ez nem került be.⁵⁴³ Visai, illetve a környékbeli románoknál erre vonatkozó adatot nem találtam.

A párválasztó *párnástáncot* (*pernițã*) az összes környékbeli faluban ismerték, románok és magyarok egyaránt.⁵⁴⁴ Visszaemlékezések szerint a két világháború között Visában még a fonóban is előfordult, az 1970-es évekre viszont már a báli és lakodalmi repertoárból is kiszorult. A tánc, a történeti források szerint Erdélyben már az XIX. század közepén ismert volt. A XVII. századtól egész Nyugat-Európában kedvelt társastánc koreológiai jellemzői (körtáncból kiszakadó szólótánc, csalogató-csókváltó párválasztás, párforgatás és helycsere) jóval régebbi, akár reneszánsz gyökerekre engednek következtetni.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Martin György jövevény táncoknak nevezte a magyar népies mőtáncokat, a közép-európai szabályozott szerkezetű páros táncokat és a nyugati eredetű táncos társasjátékokat. (Martin 1997a. 97.)

⁵⁴¹ Vö. Martin 1997b. 259.

⁵⁴² Az iskolában is folyt táncoktatás. Gáspár Béla tanító és feleség az 1940-es évektől kezdve egészen az 1980-as évek közepéig sok gyermeknek tanítottak be szindarabokat, melyben a magyar csárdás mindig helyet kapott. Lásd: 7. sz. melléklet: 18.

⁵⁴³ Visában a táncra már csak töredékes formájában emlékeztek. A terminológiai bizonytalanság miatt a Kallós Zoltán leírásában szereplő válaszüti sormagyar (Kallós 2006. 306.), vagy a Tamás Irén által Magyarorszátról ismertetett *magyar csárdás* is ugyanez a tánc lehet. (Tamás 1991. 37.) A magyar kettős mezőségi vonatkozásait lásd még: Faragó 2006. 134. A táncról bővebben lásd: Pesovár E. 1997c.

⁵⁴⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 53. Vö. Busai 2000. 13.

⁵⁴⁵ Formai jegyek alapján a párválasztó gyermekjátékokkal való párhuzamot is felfedezhetjük a táncban. (Vö. Andrásfalvy 2007. 27.) Ezt erősíti a tánc fonóbeli játékként való előfordulása. (Lázár 1990. 629.) Vonatkozó irodalma: Pesovár – Maác 1997; Kallós 2006. 306; Pálfy 1988. 268.

„Miko vot a párnák tánca egymást húzták be az emberek a körbe. Lehúzta a férfi az asszonyt, vagy fordítva. Tette le a zsebkendőit, térdeltek reá... s aztán csókolta meg, amelyiket behúzta...(nevet). Mikor csókolódtak a zenész vékonyan húzta, cincogott a hegedűjével!”⁵⁴⁶

A polgári kor két jellemző párostánca a bajor-osztrák *ländler* (*landaris*) és a német eredetű sortánc, a *hétlépés* a XX. század elején került be a belső-mezőségi falvak tánckészletébe, de szervesen nem épült be a táncrendbe.⁵⁴⁷ Az újabb táncok a folklorizáció kezdeti fázisában megrekedtek, nem színezte át őket az alapvetően reneszánsz jellegű paraszti tánckultúra. Megmaradt a zárt kör alakú térforma és a motívumok egyöntetű sorrendje, csak néhány kivételes tehetségű táncos esetében fordulnak elő improvizatív lábfigurák, esetleg csapásolás. A két világháború között a belső-mezőségi falvak iskoláiban is oktatták a román nemzeti táncnak számító *sírba*-t, ami sajátos módon épült be a belső-mezőségi falvak organikusán használt tánckészletébe: a *hétlépés* felgyorsított változatát *szirbán valcernek* (*sírba 'n valțer*) hívják.⁵⁴⁸ A beépülés kezdetleges fokát jelzik a terminológiai bizonytalanságok is, Visában például a *ländler*t is *szirbán valcernek* hívják,⁵⁴⁹ a *landaris* kifejezést pedig más értelemben használják.⁵⁵⁰ Ezeket a táncokat az 1990-es évek elején, a lakodalmakban elvéve még táncolta az idősebb korosztály, de virágkoruk a hatvanas évek elején megszűnt. Érdekes, hogy a *ländler*t a román közösségekben nem táncolták, a *hétlépést* viszont igen.

A magyar nyelvterületen már az XVIII. század végén ismert *keringő*, helyi elnevezéssel *valcer* (*valț*) a Belső-Mezőségre a két világháború között jutott el. Visában

⁵⁴⁶ Fodor Erzsébet *Selyem*, 1998. 08. 23-án.

⁵⁴⁷ A *hétlépés* egyedül a széki táncrendbe épült be szervesen (Novák 2000. 66, 71-72.). A táncokról bővebben lásd: Busai 2000. 13; Faragó 2006. 134-135; Martin 1997g; Pálffy 1988. 268; Pálffy 1997c; Tamás 1991. 37. Vö. Pesovár E. 1997d.

⁵⁴⁸ Jelentése kb. *szirba* a *keringő*ben. (Vö. Busai 2000. 13.) A tánc elnevezésében vélhetően szerepet játszhatott az, hogy a *hétlépés* forgó része hasonlít a párosan járt, szintén forgó jellegű *szirbához*. A *szirba* mezőségi használatáról lásd: Faragó 2006. 134. A táncról bővebben lásd: Pesovár E. 1997e. A *hétlépés* gyorsabb változatára Széken a legtöbben nem használnak külön terminust, néhányan bizonytalanul *előre* névvel illetik. Ez utóbbi táncforma Széken az 1960-as években kezdett kialakulni, az 1930-as években született korosztály a lakodalmakban tanulta meg a fiatalabbaktól. Mindez arra utalhat, hogy a szomszédos, belső-mezőségi falvakban is későbbi jelenség a *szirbán valcer*. (Lásd: 3. sz. melléklet: 66; 6. sz. melléklet: F. 43.)

⁵⁴⁹ Vö. Busai 2000. 13.

⁵⁵⁰ A nyughatatlan emberre mondják, hogy járja a *lándárist*.

sokszor sajátos bokázó-topogó motívumokkal díszítve táncolják.⁵⁵¹ Ez az egyetlen tánc, amit máig minden etnikum – és minden korosztály – jár Visában, a lakodalmakban és a ritkábban előforduló bálokon egyaránt.

A kötött szerkezetű páros sortánc, a *gólya* bizonytalan adatok szerint már a két világháború között ismert volt.⁵⁵² A második világháború alatt már biztosan használták a hétvégi táncmulatságokon is, de rövid divata gyorsan kifulladt, a tánc az 1950-es évekre a gyermekek használatába került. A körben táncolt *golyát* az 1990-es évek lakodalmaiban ismét felfedezték, vélhetően magyarszováti, illetve széki vendégek kedveltették meg a táncot újra a visaiakkal.⁵⁵³

Adataim szerint a polgári eredetű táncokat Visában leggyakrabban a helyi zsidó család táncolta. Rajtuk kívül a visaiak a Teleki családtól is láthatták ezeket. Bár erre Visából konkrét adatom nincs, de a memoárirodalomból tudjuk, hogy a mezőségi nemesség rendkívül tánckedvelő volt, több esetben rendeztek olyan táncalkalmakat (például Zsukon is), amin rajtuk kívül parasztok is részt vettek.⁵⁵⁴ A keringő (és a magyar csárdás) divatja helyben a II. világháború idején erősödött meg: a bevonuló magyar hadsereg katonáival a visaiak az egyszerű, kétlépéses csárdás mellett a keringőt tudták együtt táncolni.⁵⁵⁵ A háború végén itt elszállásolt német katonákkal szintén keringőt táncoltak.⁵⁵⁶

A tánchelységben körben járt polgári társastáncok (ländler, hétlépés, szirbán valcer, gólya) közben a párok az óramutató járásával ellentétes irányba forognak, a zenekar előtt megállnak, ott rövid ideig figuráznak (legtöbbször előrehajolva topognak, illetve a golyában a nő háta mögött álló felugrik, és dupla légbokázót csinál), majd forogva továbbhaladnak. A szökőshöz és a csárdáshoz hasonló térhasználati rend jelzi a tánc folklorizálódásának kezdeti fázisát.⁵⁵⁷

⁵⁵¹ Lásd: 6. sz. melléklet: F: 42, 76; 7. sz. melléklet: 25. A táncot az 1940-es években már ismerték Pusztakamaráson. (Faragó 2006. 135.) A táncról bővebben lásd: Busai 2000. 13; Martin 1997b. 259; Pesovár E. 1997b.

⁵⁵² Lásd: 6. sz. melléklet: F. 44. Vö. Faragó 2006. 133-134.

⁵⁵³ Vö. Novák 2000. 72-73; Martin 1997b. 259; Martin 1997f. (Lásd: 3. sz. melléklet: 111.)

⁵⁵⁴ Lásd: a Néptánc kutatás az erdélyi Mezőségen c. fejezetet.

⁵⁵⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 14.

⁵⁵⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 11.

⁵⁵⁷ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 42.

VIII. 9. Modernkori társastáncok

Az 1900-as évek elején Amerikából Európába átkerülő *tangó* az 1940-es években már eljutott a Mezősége.⁵⁵⁸ Visában, az 1950-es években már előfordult a hétvégi táncmulatság repertoárjában, de nem vált általánosan használt táncá, a hetvenes-nyolcvanas években már csak elvétve használták lakodalmakban.⁵⁵⁹

Az 1960-as években a rádió, majd a lemezjátszó (*pikáp*) megjelenésével a belső-mezősi falvak megismerkedtek a magyarországi táncdalénekesek zenéjével. A városba ingázó fiatalok az ezekre járt táncokkal is megismerkedtek.⁵⁶⁰

„Én megyek akármilyen ritmusra. És má' még a könnyűzenét is... azt is megtanultam. Mer' ezerkilencszáz...(...) hatvanötbe'...elmentem én Kolozsvárra. (...) Jártunk a Vasas klubba... (...). Ott inkább több magyarság vot. És ezekhez mentünk. Aztán a dzsessz zenét... Volt egy szíki barátom, Csűrös Mártonnak hívták... Ű tanított. Mikor szabad időnk volt... Itthon, a csűrbe'. >Te! Nizd meg, aszondja, hogy kell!< aszondja. > ...s a lányt... s így, s...< A dzsesszre! Híj, a kutya mindenit! S tuom, hogy táncoltuk megint a medizont. Hát oan jó...[volt] Majdnem, majdnem, hogy adjam át a népzénét, a ... Me' oan jól éreztem én magamat! De aztán mikor hazajöttem, s hallottam, ho' húzzák a palatkaiak! Akkor nem vot ottan se dzsessz, semmi nem... Én már ugortam, én már táncoltam. (...) Hát ugy én ebbe' éltem... Ez vot az én élményem. Ebbe' nőttem fel. És mondjuk a szüleim is.”⁵⁶¹

A legtöbbet emlegetett zenék ebből a korszakból a *foksztró* (foxtrott), a *dzsessz* és a *twist* voltak.⁵⁶² A gyakorlatban mindenféle könnyűzenei stílus (főleg a magyarnóta, magyar és román táncdalok, ritkábban a jazz-swing, madison) keveredett ebben az időben. Ennek megfelelően az ezekre járt táncok formailag nagyjából megegyeznek egymással:

⁵⁵⁸ Legkorábbi adatunk Pusztakamarásról származik. (Faragó 2006. 135.) A tánc mezősi használatához lásd még: Busai 2000. 13.

⁵⁵⁹ Vö. Pálfy 1997e. Lásd: 6. sz. melléklet: F. 45.

⁵⁶⁰ A helybeliek a következő nevekre emlékeznek vissza: Aradszki László, Harangozó Teri, Koós János, Kovács Apollónia. (Vö. Molnár 2011. 57.)

⁵⁶¹ Kiss Zoltán *Császár*, 1999. 03. 03-án.

⁵⁶² Foxtrot a ragtime-ből és a one stepből az 1910-es években kialakuló gyors, 4/4-es társastánc. (Pálfy 1997b.) A twist az 1960-as évek Amerikájának, jellegzetes lépés nélküli, csak a térdek, csípő és a felsőtest csavargatásából álló tánca. (Pálfy 1997f.) Madison: csoporttánc. Madison (USA) városából az 1950-es évek közepén induló táncforma. (Forrás: http://www.columbusmusicichistory.com/html/madison_1.html)

keringőfogással, jobbra-balra lépegetve, néha forogva táncoltak.⁵⁶³ Konkrét helyi terminus sem vonatkozik erre: az adatközlők szerint *tangószerűséget*, illetve *könnyűzenét táncoltak*. A fox és a New York-i eredetű twist kísérőzenéjének néhány dallama a nyolcvanas években bekerült a sűrű csárdás kísérőzenéjébe.⁵⁶⁴ A tánczenei divatok helyi elterjedésének lassúságát és esetlegességét mutatja, hogy foxtrott és a *boston* az 1940-es években már ismert volt Pusztakamaráson.⁵⁶⁵ Ez utóbbi táncot Visában csak hallomásból ismerik.⁵⁶⁶

A modernkori táncok térhasználatára vonatkozó kevés adat szerint a párok elszórtan helyezkedtek el a táncteremben, mindenféle koreológiai rend nélkül. A zenész előtti figurázás ezekben a táncokban nem fordul elő.

VIII. 10. Posztmodern zenék és táncok⁵⁶⁷

Az 1970-es évektől megjelenő, elsősorban Magyarországról importált beat, majd country zenére⁵⁶⁸ a rock and roll (nő kivezetése, eldobása, kipörgetése stb.)⁵⁶⁹ mellett leginkább az előbb említett a táncformát járták, de ekkor már az is előfordult, hogy egy körbe összekapaszkodtak, ritmusosan előre-hátra lengették lábaikat (*rugdosódtak*) illetve körbe forogtak. A kör közepén gyakran egy-két pár táncolt összefogódzva, a fent leírt módon.⁵⁷⁰

A Magyarországról behozott bakelitlemezek mellett az 1970-es években megjelentek az erdélyi kiadású táncmuzika lemezek, amelyeken a táncmuzika mozgalom egyik kedvenc

⁵⁶³ Mindez mutatja, hogy egy táncstílus bizonyos koreológiai jellegzeteségei megmaradhatnak a táncstílus után is.

⁵⁶⁴ Lásd: 6. sz. melléklet: H. 4.

⁵⁶⁵ Faragó 2006. 135. A XIX. század végén feltűnt modern társastánc a boston, a keringő lassú, amerikai változata. (Pálfy 1997a.)

⁵⁶⁶ Egy adatközlő emlékei szerint a televízióban hallotta a *bostonvalcer* kifejezést. Vö. posztóvalcer említése Vajdakamaráson. (Pálfy 1988. 268.)

⁵⁶⁷ Posztmodernnek nevezem az 1950-es évektől, első sorban az USA-ban kialakuló zenei stílusokat, mint a blues, country, rock'n'roll, diszkó, később a kemény rock, punk, rap, house stb. Zenetörténészek a posztmodern kialakulását körülbelül az 1960-as évekre teszik. (Vö. Grabócz 1983. 70.) A posztmodern zenei divatok jó összefoglalását adja Szapu Magda. (Szapu 2002. 73-106.)

⁵⁶⁸ Illés, Koncz Zsuzsa, Omega, illetve a külföldiek közül a Beatles és a Rolling Stones zenéjét kedvelték ebben az időszakban. (Vö. Molnár 2011. 56.) Beatzene és mozgalom kialakulásáról bővebben lásd: Jávorszky – Sebők 2005. 100-102

⁵⁶⁹ A rock and roll zenéről és táncról bővebben lásd: Jávorszky – Sebők 2005. 103-111.

⁵⁷⁰ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 48.

táncrendje, a mezősegi zene is megszólalt.⁵⁷¹ A revival zenére járt tradicionális tánc, valamint a könnyűzenére táncolt kötetlen páros- és körtáncok párhuzamosan éltek ekkor a fiatalok tánckészletében. Ebben a korszakban a lakodalmak és a bálók repertoárjában ezek a táncok még nem terjedtek el.

A nyolcvanas években megjelenő újabb technikai eszköz, az orsós, később a kazettás magnetofonon (*kazetofon*) hallgatott *könnyű- és rockzenei*⁵⁷² stílus kezdte a helyi fiatalok zenei ízlését irányítani. Ennek a folyamatnak eredménye egy újabb táncforma: a párok már összefogódzás nélkül, teljesen szabadon mozogtak egymással szemben,⁵⁷³ vagy laza körformákban elhelyezkedve táncolták a *diszkót és a foxtrotot* is:

*„Nem valami fox, amit tanítottak nekünk, hanem... láttuk a televizion és lemásoltuk itthon.”*⁵⁷⁴

Ekkor kezdett el fokozatosan kiszorulni a tradicionális zene és tánc a hétvégi táncrepertoárból.

*„Vot a szalagra felvéve népzene. A diszkó tartott két-három órát, egy óra népzene vot. De a népzénét nem annyira táncolták. (...) Néztük, szerettük volna, de valahogy szégyellünk is. Kicsik is votunk, s akkor fogjál neki ott táncolni? Nem tudtál ugy táncolni, mind a másik, s akko miko' láttod magad, észrevetted magad, hogy milyen... féremész, vagy nem tudod azt csináni. Akkor aszmondtuk, hogy kész! Nem táncolunk tovább! [nevet] Inkább megvárjuk a könnyűzenét, mer' ott az még könnyebb dolog.”*⁵⁷⁵

A Visával szomszédos román többségű falvak populáris zenei- és tánckultúrájára ezekben az években a nyugati eredetű, gyakran Magyarország érintésével Erdélybe kerülő *beat-, rock- és könnyűzenei* divat nem hatott olyan erőteljesen, mint a magyarok esetében. Náluk a román médiák által támogatott, folklorizált, színpadon megjelenő népzenei és

⁵⁷¹ Az első tánc házas kislemez 1974-ben jelent meg Magyarországon (Sebő egy. 1974), Erdélyben 1977-ben (Demény szerk. 1977.) További lemezek Magyarországon: Sebő egy. 1975; 1978; Sebő egy. – Muzsikás egy. 1978a; b. Erdélyben: Tánc ház 1980.

⁵⁷² A nyolcvanas évek divatos magyar zenekarai: Dolly Roll, Neoton, Edda, Piramis, a külföldiek közül az Abba, Bee Gees, Boney-M. (Vö. Molnár 2011. 56.)

⁵⁷³ Lásd: 3. sz. melléklet: 52, 6. sz. melléklet: F. 50.

⁵⁷⁴ Fodor János Ino, 1999. 01. 25-én.

⁵⁷⁵ Fodor János Ino, 1999. 01. 25-én.

néptáncstílus, valamint a magyar lakodalmas rockhoz hasonlító, könnyűzenei és balkánias népzenei elemeket ötvöző ún. *populare*-stílus vált kedvelté.⁵⁷⁶ Ezekre a zenékre a mezőségi román fiatalság az idősebb generációktól örökölt tradicionális táncformákat használta, gyakran stilizált, színpadias stílusban. Ennek köszönhető, hogy a belső-mezőségi román falvak lakodalmaiban ma is rendkívül közkedvelt a reneszánsz eredetű, páros, forgós-forgató táncforma.

Az 1980-as évek végétől a román fiatalok is a kultúrházakban és a bárókban megrendezett *diszkóban* szórakoztak már, de az általuk kedvelt tánczene még ezekben az években is inkább népies jellegű volt, ugyanis szinte csak az otthoni médiák és lemezboltok főleg komolyzene és folk kínálatából válogathattak, míg a magyarok a Szabad Európa Rádió műsorai révén megismerhették az újabb nyugati zenei stílusokat, illetve turistaútjaik során hazacsempészhették a Hungaroton lemezkiadó hanghordozóit.⁵⁷⁷

Romániában az 1970-es évektől elterjedő újabb szórakozási forma, a házibuli Visában az 1980-as években jelent meg. A korai diszkó- és popzene mellett,⁵⁷⁸ itt a 90-es évek elejétől egyre inkább a magyar rockzene⁵⁷⁹ került előtérbe, amire a fiatalok a rock and roll stílusnál már említett módon, összekapaszkodva táncoltak, a páros táncforma, az összekapaszkodás és a lányok kiforgatása azonban már elmaradt.⁵⁸⁰ Ezután néhány a kolozsvári üvegyárban dolgozó fiatal fiúnak köszönhetően a magyar és angol nyelvű kemény rockzene is bekerült a helyi zenei repertoárba, az erdélyi magyar közösségekben divó, akkori zenei trendeknek megfelelően.⁵⁸¹ Az erre jellemző táncolási mód az egy helyben állva ugrálás, a „headbang”-elés (a zene ütemére való fejrázás) és a „léggitározás” (gitározás imitálása) volt.⁵⁸² Ez a zenei és táncstílus rövid ideig, az 1990-es évek közepéig-végéig élt Visában. A gyors térvesztés oka vélhetően az, hogy a heavy-metal zene a közeli városok, elsősorban Kolozsvár zenei piacáról

⁵⁷⁶ A muzică populară (népi zene) kifewjezésből származik. Körülbelül a nálunk ötven éve még divatos magyarnóta stílusnak felel meg. A népies dalról, illetve nótáról bővebben lásd: Sárosi 2003. 116-130.

⁵⁷⁷ Vö. Patakfalvi 2007. 78-79.

⁵⁷⁸ Visában ebből a korszakból a Gombay Dance Band és a Modern Talking, illetve az Első Emelet, R-Go együttesekre emlékeznek. (Vö. Molnár 2011. 56-57.)

⁵⁷⁹ A Bikini és Beatrice együttesek.

⁵⁸⁰ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 54

⁵⁸¹ Vö. Patakfalvi 2007. 79. A kemény rock esetében a magyar Pokolgép és Ossian, valamint a külföldi AC/DC, Iron Maiden és Metallica. (Vö. Molnár 2011. 56-57.)

⁵⁸² Vö. Szapu 2002. 267; Szőnyi 2010. 9.

is gyorsan kiszorult, illetve, hogy a nagyvárosi szubkulturális határok meggyengülésével a stílusok közötti átjárások elfogadottá váltak.⁵⁸³

A rendszerváltás után, a 90-es évek közepére a tömegkommunikációs eszközök hatására a legújabb zenei- és táncdivatok már közvetlen úton jutottak el a Belső-Mezőség falvaiba. Az új elektronikus zenei- és táncstílusok Erdélybe kerülését az 1990-es évek elejétől megfigyelhető nyugatra irányuló tömeges munkamigráció is erősítette. Az amerikai MTV (Music Television) kábel-adásainak népszerűségét Erdélyben gyorsan elsöpörték a 2000-es években induló román zenei csatornák (például a Taraf). Ennek köszönhetően a 4/4-es lökötésű diszkó, rap és a későbbi house stílusok⁵⁸⁴ mellett fokozatosan felerősödött a Balkán felől érkező népies- és modern elemeket egyaránt magába foglaló, aszimmetrikus zenék és táncok hatása. A magyar dallamos rockzene⁵⁸⁵ egyre kisebb mértékben képviselteti magát; a házibulikban, illetve elsősorban a diszkókban egyre inkább a román etnikus jellegű, páratlan lökötésű *mahala*, illetve *manele* válik uralkodóvá.⁵⁸⁶ Az erre járt táncos mozdulatok között a diszkó-tánc motívumok mellett egyre gyakrabban jelennek meg orientális elemek is, mint például a hastánc, vagy annak imitációja. Ez utóbbi táncstílus terjesztésében a televízió mellett a cigány fiatalság is szerepet játszott.⁵⁸⁷

A posztmodern táncok elterjedését vizsgálva elmondhatjuk, hogy Erdélyben az elektronikus zene a megjelenésekor nem volt populáris jellegű, a popularizálódása egy, az

⁵⁸³ Vö. Patakfalvi 2007. 87.

⁵⁸⁴ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 49-50; 7. sz. melléklet: 47.

⁵⁸⁵ Itt elsősorban a Bikini és Republic együttesekre kell gondolni. Lásd: 6. sz. melléklet: F. 54.

⁵⁸⁶ A house Nagy Britanniában, illetve az USA-ban (New York-i és Chicago-i klubokban) kialakult elektronikus zene. Jellemzője a 4/4-es, folyamatos és változatlan lökötésű, erőteljes és egyszerű basszus és dob ütem. Műfajilag a diszkó, a rap, és a funk zenék leszármazottja. Művelői és egyben szerzői („keverői”) számítógépes lemezlovasok, akik ezt a műfajt az 1980-as évek közepétől választják külön a diszkótól. (Bidder 1999. VII-IX.) A manele és mahala az előzőnél jóval dallamosabb, általában páratlan ütemű, közel-keleti jellegű populáris diszkózenék. Történeti gyökereit az etnomuzikológusok az ottomán kori janicsárzenéig vezetik vissza. (Beissinger 2007. 99; Ilnitchi 2007. 216.) Jelenlegi formájuk török és balkáni népzenei, valamint diszkózene elemek keveredésével létrejött műfaj. Az 1990-es évektől hódítanak Romániában, legkorábban cigány közösségek vették át, emiatt Romániában általában cigány etnikumhoz kötik őket. (Beissinger 2007. 123.) A kolozsvári és környékbeli (például a visai) diszkóban az 1990-es végén jelent meg. A manele szó a román manea többes száma. Eredeti jelentése: melankólikus szerelmi dal. A mahala a Bukarest környéki gettók szlengben használt elnevezése volt. (Beissinger 2007. 100.) A manele visai vonatkozása az is, hogy a stílus egyik legjelesebb romániai képviselője, Nicolae Guța két videoklipjét, az „E belea vecina” címűt és a „Las sa jur” címűt a faluban forgatta. (Mindkettő megtekinthető a YouTube videomegosztó weboldalon.)

⁵⁸⁷ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 51-52.

információs társadalom mércéjével mérten hosszú folyamat eredménye volt: a fiatalság táncalkalmain Visában még az 1990-es években is relatíve sok, egymástól eltérő (nyugaton már rég nem divatos) zenei stílus képviseltette magát.⁵⁸⁸

A posztmodern táncok térhasználatára a laza csoportosulás jellemző: a tánctéren különböző baráti társaságok táncolnak kisebb körökben, a nemek alapján történő elkülönülés is megfigyelhető, főleg a táncalkalom elején. A csoportok mellett táncoló párok elszórtan helyezkednek el a táncteremben, mindenféle koreológiai rend nélkül.⁵⁸⁹

VIII. 11. Tradicionális táncok a posztmodern korban. A revival korszak

A hagyományos paraszti táncok iránt megnyilvánuló folklorista érdeklődés és az ebből sarjadó táncház revival-mozgalom befolyásának köszönhetően indultak el Visában (is) az egyes hagyományelemek tudatos megőrzésére tett kísérletek. Visa és a folklorizmus kapcsolatának kialakulása Kallós Zoltán nevéhez fűződik.⁵⁹⁰ Ő volt, aki rokoni kapcsolatai és korábbi folklórgyűjtései közben szerzett ismerősi kapcsolatai révén a Kolozsvárra került táncos visai fiatalokból táncszereket szervezett az 1980-as évek elején.⁵⁹¹ A csoport tagjai több ízben megjárták Románia nagy folklórfesztiváljait.⁵⁹²

A csoportban előadott műsorhoz az 1960-as években született fiatal táncosok Kallós útmutatásai alapján visszatanulták az általuk már nem használt *lassú cigánytáncot*, valamint az általuk még csak nem is ismert négyest, ami addigra már a lakodalmak táncszereiből is kikopott.

Az 1970-es évektől a városi táncosokba járó fiatalok a táncművészet tekintetében kiemelkednek a korosztályukból. A társaik által használt mozdulatokat (átvető, forgás, egyszeri eldobás és kar alatti forgatás) ők is ugyanolyan – sokszor esetlen – módon táncolják, mellette azonban sok olyan motívumot (csapásoló figurákat például) alkalmaznak, amit csak a

⁵⁸⁸ Vö. Patakfalvi 2007. 79.

⁵⁸⁹ Vö. Molnár 2011. 49.

⁵⁹⁰ Lásd: 7. sz. melléklet: 44-45.

⁵⁹¹ Vö. Molnár 2011. 67-68.

⁵⁹² Erről az MTA ZTI Néptáncosztályának az 1981-es és 1982-es székelyudvarhelyi táncos találkozón készített felvételei (MTA ZTI Ft. 1113, 1143.) és újságcikkek (Kelemen F. 1982.) is tanuskodnak. (Lásd még: 3. sz. melléklet: 68-69.)

korábbi generációk ismernek, sőt a táncházakban új, addig Visában nem használt motívumokat (pl. a kétkezes forgatást) is elhoztak a faluba.⁵⁹³

Az 1990-es évektől, különböző magyarországi fellépésre utaztatott hagyományőrök közül is tudunk néhány táncosról, aki a különböző fesztiválokon látott, számára addig ismeretlen motívumokat is beépített a táncába, sőt akár új tánc típus megtanulásával is próbálkozott.⁵⁹⁴

Az 1980-as években működő visai táncsoport tagjai a legényesek közül a faluban ekkor még virágkorát élő *tîrnăveană*-t táncolták. A sűrű legényest, tánctechnikai nehézségek miatt nem tanulták vissza. A táncfolklorisztikai és tánc házas kánon által a nem tradicionálisnak tartott polgári társastáncokat egyáltalán nem táncolták sem színpadon, sem pedig az otthon általuk szervezett bálakon. A tradicionális táncokat, valamint a különböző társastáncokat a visaiak a ma már egyre ritkábban megrendezett lakodalmakon, illetve a magyarországi és erdélyi tánc házasok által megszervezett bálakon, táncgyűjtéseken táncolnak.⁵⁹⁵ Ez utóbbiak táncrendjébe a megrendelők a legtöbb esetben nem szólnak bele, így a táncrend a fent említett lakodalmi táncrendhez hasonlít, annyi különbséggel, hogy a visaiak – ismerve a tánc házas vendégek érdeklődési irányait – a legidősebb korosztály által még ismert, de a lakodalmakban már nem használt – *lassú cigánytáncot* egy este többször is eltáncolják, a polgári társastáncokat pedig kevésbé alkalmazzák.

VIII. 12. A táncterminusok és a tánchoz kapcsolódó etnikus tulajdonképzetek

A vajdakamarási tánc készlet vizsgálatakor Pálfy Gyula a legényesek döntő részét (a sűrű legényest, a lassú magyart, a magyarok ritka legényesét), valamint a négyest a helyben magyar tánc kifejezéssel jelölt típuscsaládhoz sorolta.⁵⁹⁶ Visában *magyar tánc* terminus alatt a lassú magyart, illetve a ritka legényest értették, a sűrű legényest következetesen *berbunknak* mondták, csakúgy, mint az összes környékbeli román faluban. Néhány bizonytalan visai adat, és más falvakban tapasztalt párhuzamok alapján lehetséges, hogy korábban (az I. világháború előtt) a sűrű legényest itt is magyar táncnak nevezték.⁵⁹⁷ Ugyanakkor a magyar táncok (csak

⁵⁹³ Lásd: 6. sz. melléklet: F. 33.

⁵⁹⁴ Fodor Ferenc *Ripa*, egy mezőkeszűi férfi által táncolt, *lassú magyart* egyszerű változatát tanulta meg.

⁵⁹⁵ A zenei- és tánc kultúrában a hetvenes évektől napjainkig lejátszódó változásokat visai példák alapján Molnár Péter is tárgyalta. (Molnár 2011.)

⁵⁹⁶ Pálfy 1998. 263; 1996. 7.

⁵⁹⁷ A sűrű és a ritka legényest, ill. lassú magyart összefoglalóan a Mezőségen, több helyen is *magyar táncnak* nevezték. (Kallós 2006. 303; Martin 1997a. 150; Almási 2009a. 163-167.)

a magyarok által járt táncok) közé sorolták még a *magyar csárdást*, a *négyest* és a *lassú cigánytáncot* is. Ez utóbbit a neve ellenére nem tartották cigány táncnak, ugyanezt a helyi románok gyakran *magyar táncnak* (*joc unguresc*), néhányan törve *lassantánc*-nak mondták.⁵⁹⁸

A *négyest* a románok is magyar táncnak tartották, a szomszédos román közösségekből egy adatunk van a tánc használatára vonatkozóan: az 1940-es években előfordult, hogy a Gyulatelkén állomásozó magyar csendőrök a szomszédos Marokháza román fiataljainak csak akkor engedélyezték a hétvégi *tánc* megrendezését, ha a *magyart* (*négyest*) is táncolják.⁵⁹⁹

„/Volt ez a négyes. Erre nem mondták, hogy magyar tánc?/ Ez mind a magyar tánchoz tartozik, mer’ a románok ilyesmit nem táncoltak. Ez mind a magyar tánchoz tart. Ez az örökség vot itt.”⁶⁰⁰

A lassú csárdást az elnevezés alapján magyarnak tartották, ugyanakkor a táncot a románok is táncolták *joc țiganesc* néven. Ez utóbbit szintén nem tartották cigány táncnak, csak a kísérőzenének azon darabjait, amire nem lehetett magyar, illetve román szöveget énekelni. Cigány táncnak egyedül a csingerálást tartják. A gólyához, annak ellenére, hogy csak magyarok táncolták, nem kapcsolódik semmilyen etnikus tulajdonképzet. Román táncnak a *de-a lungu*-t, illetve ennek a forgós-forgató változatát a román *lassút* (*joc românesc*), illetve a (*românește*) *în botă / în ponturi* nevű legényest nevezték, de a román táncok közé sorolták például a *tîrnăvăeană*-t is, abban az értelemben, hogy a táncot román eredetűnek tartották.

A polgári társastáncok közül egyedül a gólyát tartják magyar táncnak (a környékbeli románok nem is használják) a többihez nem kapcsolódik etnikus tulajdonképzet.

Manapság a könnyűzenei slágereket első sorban az előadó nyelve alapján sorolható be, ugyanakkor az ezekre járt diszkótáncot nem kötik egyik nemzetiséghez sem, bár az egyre erőteljesebben tért hódító, román nyelvű, aszimmetrikus lüktetésű könnyűzenékre (mahala, manele) elvétve használják a román zene, és az ezekre járt táncokra a romános tánc megjelöléseket.

⁵⁹⁸ Többször megfigyeltem, hogy a magyarpalatkai zenészek számára sem voltak mindig egyértelműek a terminusok. Ha magyar táncot kértek tőlük a visaiak, volt, amikor *négyest* vagy lassú magyart, és volt, amikor *lassú cigánytáncot* kezdtek el muzsikálni.

⁵⁹⁹ Lásd: 6. sz. melléklet: 05.

⁶⁰⁰ Fodor János *Selyem*, 1998. 01. 24-én.

VIII. 13. Táncrend

A táncrend a helyi tánckészlet darabjaiból álló szvitszerű táncfűzér, amelyben az egyes táncok – nagyjából – meghatározott sorrendben követik egymást. A szünettől szünetig, egyfolytában, párcsere nélkül táncolt fél, akár egy óras táncciklust helyben *egy párnak*, *egy pár táncnak*, ritkábban *egy rendnek*, vagy *egy rend táncnak*, esetleg *egy táncnak* nevezték a magyarok. A románok – ez utóbbi terminusnak megfelelő – *o zsook*⁶⁰¹ megnevezést használják.

*„/Mit jelentett az, hogy egy pár tánc?/ Az (...) itt nem vót oan rendszeres, azé’ nagyjából mégis megközelítette a szíkit. Ott az a... egy pár tánc osztán ment vîgig. (...) Azé’ nagyjából vót itt is oan képződése a táncnok, hogy megkezdték ilyenne’... lassúva’ és akko’ aztán tovább. Főleg, mikó’ vótak a hitlipisek (...) az nem minden egyes táncbo’ vót! Csak lehet minden második, harmadik párbo. Me’ úgy mondták, hogy egy pár tánc. Az az egy pár tánc, az tartatt esetleg egy óra hosszat, vagy tovább...”*⁶⁰²

Tánc történeti adatok alapján – hipotetikusan – rekonstruálható legkorábbi magyar *pár* a következő lehetett: sűrű legényes – *lassú cigánytánc* – *szökős*. A verbunkos zene elterjedését megelőző időszakban kapcsolódhatott a ritka legényes, majd a lassú magyar a cikluskezdő gyors férfitánchoz, a későbbi adatok szerint megelőzve azt.⁶⁰³ Így alakulhatott ki a ritka legényes és/vagy lassú magyar – sűrű legényes – *lassú cigánytánc* – *szökős* sorozat. Ehhez a következő lépésben a férfitáncokat kísérő női körtáncokból fokozatosan kialakuló *négyes* kapcsolódhatott. Széki párhuzam alapján ez kerülhetett a ritka legényessel együtt a táncrend elejére, néhány bizonytalan adat alapján, akár a táncrend végére is.⁶⁰⁴

*„/Hogy hívták, mikor négyen táncoltak körben?/ Az a magyar tánc. /Mikor húzták?/ Aztat amikor vége vót már a táncnok, osztán két legény vagy három azt mondta, hogy huzzál nekünk egy berbunkot, vagy egy csárdást, akkor osztán húzta a cigány tovább, s akkor fogták a két leány s a két legény... mentek körbe.”*⁶⁰⁵

⁶⁰¹ O joc. Jelentése: egy tánc.

⁶⁰² Szőlősi András, 2002. 04. 27-én.

⁶⁰³ Széken a ritka tempót a sűrű után táncolják. Ennek nem találtam párhuzamát Visában. (Vö. Pálffy 1988. 270.)

⁶⁰⁴ Martin 1997b. 259. Kallós Zoltán 1964/65-ös gyűjtéseikor az 1927-es születésű Radák Béla primás teljes párt muzsikálva a négyest mindig a pár végére hagyta. (Kallós szerk. 2001. /3-as és 11-es track./)

⁶⁰⁵ Chira Erzsébet *Bendi*. Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1985 májusában.

Az 1800-as évek végén a *csárdás* is bekerült a *párba*, és a következő rend alakult ki: lassú magyar és / vagy ritka legényes + *négyes* – sűrű legényes – *lassú cigánytánc* – *csárdás* – *szökös* – *sűrű csárdás* vagy *négyes*. Az I. világháború után a legényesek fokozatosan bemutató funkcióba kerülnek, az állandó *pár* ekkortól a *lassú cigánytánc* – *csárdás* – *szökös* – *sűrű csárdás* vagy *négyes* táncszvit lett.⁶⁰⁶

A két világháború között a *négyes* is fokozatosan kikerült a divatból, alkalmi táncként bekerült a tánckészletbe a *valcer* és a *hétl lépés*. Ez utóbbiak a táncrend végére kerültek, általában külön rendelésre zenélték a zenészek.

„Itt nem parancsolt a zenésznek, hogy mit húzzál, csak amikor akart változtatni. Máskor azt mondta, hogy kezd meg a párt, akkor ü kezdte meg, aztán olyan zenéket húzott. (...) Először volt a *lassútánc*. Volt a legtöbb, aki nem nagyon ismerte, nem tudta eztet jól táncolni, a *lassút*. S akkor azt mondta: >Rázd össze!< Akko' átfordította a zenész erre a *bátutá-ra*, amit az előbb mondtam, hogy a *cigányok komponáltak maguknak ezt a [zenét]*. S akkor utánno még megváltozott... Nem mind az a zene ment! Legalább három féle zene is ment egy *párbo*. A zenész húzta egy darabig, akkor átváltoztatta más zenére, akkor azt is húzta egy darabig, s akko' megint átváltoztatta más zenére, úgy hogy a legsűrűbbel végezte be... Megkezdődött (...) az *akasztóssal*, utána jött egy ilyen *lassú* (...) *csárdás*, *bátutá*, utána meg *sűrű csárdás*, akkor jött egy *keringő*, utána a *hétl lépés*, a *hétl lépés utánc* a *szirbán valcer*, ahogy mondták nálunk, s akkor evvel befogyott a *pár*. S akkor utánno, hogy ha a *legények* azt mondták, hogy >Na, húzz nekem egy... *verbungot*, akkor, aki tudta eztet járni... akko' odaállottak egymás mellé. A többi *leányok*, *fiúk körbe ott nézték*, s akko' ők táncolták eztet a *verbunkat*, vagy a *tirnavá-t*. Ez már a *páron kívül* volt... ”⁶⁰⁷

A II. világháború környékén a *lassú cigánytánc* is kezdett elmaradozni.

„Én a *nagyok* közt a *táncon* tanutam meg a *lassút*. Szerettem, de nem húzta sokat a *cigány*. Hama' fordította a *csárdásro*. Aki nem szerette, az kiáltott a *cigánra*, hogy húzza össze!”⁶⁰⁸

⁶⁰⁶ Vö. Pálffy 1988. 271.

⁶⁰⁷ Fodor János Selyem, 1998. 01. 24-én.

⁶⁰⁸ Fodor Regina *Drótos*, 1999. 10. 28-án.

Az 1950-es években *csárdás – szökös – sűrű csárdás* volt a megszokott rend, ehhez alkalomadtán a *valcer* és a *hétlérés* kapcsolódott, ritkábban a *valcer* előtt *tangót*, a *hétlérés* előtt pedig *ländler*t is táncoltak.⁶⁰⁹ A *lassú cigánytáncot* ekkor már csak a *hétvégi táncra* ellátogató idősebb házasemberek kérték, csakúgy, mint a *lassú legényeseket*. A *sűrű legényest* már csak táncszünetekben, bemutató funkcióban táncolták.

Az 1950-es évek végén a *csárdás – szökös – sűrű csárdás rend* végére a *páros tîrnaveana* került. A paraszti táncélet integráló erejét mutatja, hogy ez utóbbi tánc szinte állandó része lett a *párnak*. A *legényes tîrnaveana*-t sokszor a páros formát követően járták, utána pedig továbbra is bemutató funkcióban a *sűrű legényest*. A hagyományos táncélet megszűnésével, az 1960-as évek közepétől a lakodalmak és az egyre ritkábban előforduló bálók táncrendjében az alábbi *pár* merevedett meg tulajdonképpen a 2000-es évekig: *csárdás – szökös – sűrű csárdás*, kiegészülve a *tîrnăveană*-val, ritkábban *tangóval*, *valcerrel* és *hétlépéssel*.⁶¹⁰ Ezekon kívül a *szökös – sűrű csárdás rend* is többször előfordult.⁶¹¹ A Martin György által Székről ismertetett, két félpárból álló táncrendhez hasonlóra Visában és környékén nem találtam párhuzamokat.⁶¹²

A fent említett negyven évben, a hagyományos táncrendben csak apróbb módosulások történtek: az 1990-es évek elejére a *tangó* teljesen kikerült a tánckészletből, valamikor a hatvanas években megjelent viszont a *hétlérés* gyors változata a *szirbán valcer*. A *valcer – hétlérés – szirbán valcer* hármas kompakt része volt a táncrendnek, az 1990-es évek lakodalmaiban egy este alatt két-három alkalommal is előkerültek ezek a táncok. Ilyenkor a zenészek külön kérés nélkül, mindig ebben a hármas egységben muzsikáltak őket egy-egy *pár* végén.⁶¹³

„Egy lakodalamba láttam táncolva édesapámat édesanyámmal, negyvenbe vagy kettőbe. A *valcert* járták. Keveset láttam táncolva, mert miük a fiatalak egy más házba táncoltunk, az *öreg*ek külön a *menyasszonyas házba*, miük a *szomszéd*ba. *Átmentem a menyasszonyas házba*,

⁶⁰⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 49.

⁶¹⁰ Vö. Martin 1997b. 258-259; Pálfy 1988. 271.

⁶¹¹ Vö. Pálfy 1988. 272. Pálfy Gyula az 1960-as évekre vonatkozóan a táncok összekapcsolódásának több lehetőségére is felhívta a figyelmet, ezt azonban kizárólag zenei gyűjtések alapján tette, amelyeknek nagy része nem funkcionális felvétel volt. (Vö. Pálfy 1988. 272-273.)

⁶¹² Vö. Martin 1997b. 259. Pálfy Gyula a vajdakamarási táncélettel kapcsolatban feltételezte a két félpár egykori meglétét, de konkrét adatokkal nem tudta alátámasztani. (Pálfy 1988. 271-272.)

⁶¹³ Vö. Martin 1997b. 259.

akkor járták a valcert édesapám édesanyámmal. Nagyon szépen táncolták a valcert. (...) A valcert mindig a pár táncnak a vigin táncolták. Amikor kezdődött a tánc régebben, a lassu táncsal kezdtek, utána a ritkást, azután a sűrűket, aztán a vigin a valcereket és a hétlépést.”⁶¹⁴

A visai és környékbeli románok táncrendje a következőképpen alakulhatott: a legkorábban bărbunc – de-a lungu / joc românesc – bătuță sorrendben használhatták a táncokat. A (românește) în ponturi nevű ritka legényesük nem a pár elejére került, hanem a lassú forgató táncukhoz kapcsolódott, mégpedig oly módon, hogy a páros forgató lassútáncot megszakította a ritka legényes, majd utána ismét visszatértek a lassútáncához: bărbunc – de-a lungu – joc românesc – (românește) în ponturi – joc românesc – țiganește.

„(...) a román lassút... táncolt a lánnyal, nem csak egy.. de hát mondjuk, vót egy jó táncos vagy kettő is. S akkor, ahogy táncolt a lánnyal, mikor odakerült a zenész elé, mondjuk az a kettő úgy szervezték meg, hogy mind a kettő egyszerre odakerüljön közelebb, s akkor rászólt a zenészre, hogy fordítsa oda, azt mondta neki, hogy >Rupel!< Rupel... az azt jelenti, hogy törje át [változtassa meg a zenét]. És akkor aztán kezdte ezt az in botát. És akkor táncoltak csak ők maguk, a lányok addig álltak. (...) mer' ez is olyan formán van, akkor táncolt a leánnyal és akkor elhagyta a lányt, mikor esetleg rászólt a zenészre, hogy fordítsa rá. S akkor elhagya a lányt... s akkor táncolt az öreg Bika.⁶¹⁵ Én nem tudom hogy, de nagyon könnyen mozgott, hogy letette a térdeit a földre is, úgy ahogy táncolt. Felugrott... (...) A lányok addig álltak, amíg táncoltak. Akkor amikó' befogyott, akko' megint valamennyit húzott abból a legényesből a ritka románt, s akkor újból rákezd a lassú románt, ami lánnyal együtt... Hát olyan formán jön ki, pont, mint a magyar, csak műk, a magyarok nem szakítják, hogy táncoljanak ezt a ritka magyart, a lassúba, s akkó' újból a lánnyal.”⁶¹⁶

A csárdás elterjedésével a *sűrű csárdás* került be legkorábban a táncrendbe az 1900-as évek elején, a *de-a lungu* viszont fokozatosan eltűnt a lassú forgató tánc elől, így alakult ki a *sűrű legényes – joc românesc – (românește) în ponturi – joc românesc – sűrű csárdás* rend. A lassú csárdás, *țiganește* néven, szintén az 1900-as évek elején kerül be a tánckészletükbe, de nem állandó elemként. Ha táncolják, akkor a magyarokéhoz hasonlóan a lassú táncuk után,

⁶¹⁴ Részlet özv. Fodor Anna (Szőlősi, 1925) táncos önéletrajzából.

⁶¹⁵ Lásd: 7. sz. melléklet: 40.

⁶¹⁶ Fodor János *Selyem*, 1999. 08. 05-én.

mintegy előkészítve a *szökőst*: sűrű legényes – *joc românesc* – (*românește*) *în ponturi* – *joc românesc* – *csárdás* – *szökős* – *sűrű csárdás*.

A két világháború között Visában a románoknál már a sűrű legényes, később a lassú forgató páros, és a román ritka legényes is már csak bemutató jelleggel kerültek elő. Az 1950-es években egy teljes román pár általában a következőképpen nézett ki: *joc românesc* – (*românește*) *în ponturi* – *szökős* – *sűrű csárdás*. Ez esetben előfordult, hogy a ritka legényes után egy sűrű legényest is jártak, majd úgy kezdték el a *szökőst*, ritkábban a lassú *csárdást*.⁶¹⁷

A leggyakoribb táncpár a *szökős* – *sűrű csárdás* táncfüzéből állott, ami néha kiegészült *valcerrel* és *hétlépéssel*. Az 1960-as évek végétől megszűntek a külön román táncalkalmak, a táncrendjük ettől kezdve teljes egészében megegyezett a magyarokéval, azzal a különbséggel, hogy egy-egy idősebb, jó táncosnak ritkán még elhúzták a forgató lassút, vagy a ritka legényest.

Az 1960-as évek végén induló lemezjátszós multságokkor a táncok sorrendjét alapvetően már a hanglemezeken található zenék sorrendje határozta meg, megmerevedett táncszvittek nem alakultak ki. A táncosok igénye is csak közvetett módon jelent meg: ha a modern tánczenék közben keringőt, vagy tangót akartak járni, azt a lemezjátszó kezelésével megbízott kultúrfelelősökkel kellett megbeszélni. Optimális esetben ők is figyelték a táncoló közönség összetételét, ha a bámuló szülők közül is akart táncolni valaki, akkor annak általában *valcert*, vagy magyarnótás lemezt *raktak fel*, amin *csárdások* is voltak. Az 1970-es években megjelenő tánc házas lemezek bekerülésével egy újabb táncrend kezdett kialakulni: általában *egy rend népzene*t (egy tánc házas lemezt) *egy rend könnyűzene* követett.⁶¹⁸

„/A táncdalénekesekre is összekapaszkodva táncoltatok?/ Hát igen. Nem úgy külön. Hát vót egy-egy jó keringő, lehetett táncóni. (...) Hát táncoltak ott... 'sztá azzal kezdődött, hogy szökdécseltek rájo. Mi ültünk ki. Akko' mentünk dógunkra. Mentünk a kocsmábo, ittunk egy-egy pohár bort. >Amég ti táncoltak, mi menyünk. De mikorrá jüvünk vissza, akkorrá cserélünk! Teszünk népzene't!<”⁶¹⁹

Ez a körülbelül 50-50%-os arány az 1980-as években kezdett eltolódni a könnyűzene irányába. Visszaemlékezések szerint azonban még ekkor is többször előfordult, hogy a beat

⁶¹⁷ Marokházi film

⁶¹⁸ Vö. Molnár 2011. 57.

⁶¹⁹ Fodor Árpád *Denuk*, 1996. 08. 05-én.

zenére is a helyi forgós-forgatós táncokat táncolták néhányan. Ez a szokás elvétve még a 2000-es években is előfordult.⁶²⁰

Az 1980-as évek végén induló diszkóban a magyar nyelvű beatzene, az angol nyelvű diszkó (Abba, Boney-M) mellett megjelentek a szintén magyar nyelvű rock zenék, ez utóbbiak azonban általában csak külön kérésre. Az 1990-es évektől az angol, ritkábban spanyol nyelvű diszkó és house zenék mellett egyre nagyobb arányban vannak jelen a román nyelvű manele és mahala stílusok. Ez utóbbiak az utolsó öt-hat évben szinte teljesen kiszorították a magyar nyelvű könnyű- és rockzenét a diszkó repertoárjából. Az itt játszott zenék sorrendjében következetes logikát nem lehet megállapítani. Néha a lemezlovas előzetes zeneválogatása szolgál alapul, ilyenkor egy- másfél órányi gyorsabb tánczene után egy-egy *lassúság* következik, amire összebújva lehet táncolni – mindez azonban inkább az ő hangulatát tükrözi vissza, és kevésbé a helyiek esetleges kulturális szokásait. A legtöbb esetben azonban lemezlovas a számítógép zenei programján a „véletlen sorrendű lejátszás” funkciót választja.

⁶²⁰ Molnár 2011. 49.

IX. A táncszervezés

IX. 1. A tánczene szolgáltatói

IX. 1. a. Zenei önellátás

Visában a fejlett hangszeres zene mellett a tánckíséret legegyszerűbb formái is ismertek voltak. A fonóban, házi multságokon, a mérési multságok, sőt a lakodalmak egyes pillanataiban is, hajnalban, reggel, mikor a zenekar pihent, gyakran énekszóra,⁶²¹ szájba szorított falevél, vagy fésűre erősített selyempapír megszólaltatásával, vagy egyszerűen csak rigmusokat, értelmetlen szótagokat, indulatszavakat kiáltozva táncoltak, *bolondoztak*.⁶²² Ilyenkor az is előfordult, hogy tapssal, fedők összeverésével, asztallap ütögetésével, ajtó dörzsölésével, füttyentéssel, sarkantyú pengetésével stb. biztosították a ritmuskíséretet.⁶²³

Lakodalmast utánzó játéknál a gyerekek *kórémuzsikát*⁶²⁴ is használtak egészen az 1990-es évekig.⁶²⁵ Az éneklés ugyancsak táncos mozgást kísérő funkcióban fordult elő egyes gyermekjátékokban.⁶²⁶

A zenét a visaiak nagyon szerették. A visszaemlékezések szerint a településen közel negyven ember játszott valamilyen hangszeren a XX. század elején-közepén. A mai harminc-negyven éves korosztályban is többen vannak, akik tangóharmónikán, hegedűn, esetleg nagybögön tudnak zenélni.⁶²⁷ A bandában való zenélés hagyománya több családon belül is apáról fiúra öröklődött,⁶²⁸ a zenélni tudók nagyobb része azonban soha nem muzsikált

⁶²¹ A mezőszegi énekes kultúra gazdagságára Lajtha László, Járdányi Pál, Jagamas János, Faragó József és Kallós Zoltán kutatásai és kiadványai (Faragó 1947; Jagamas 1977; Jagamas – Faragó 1974; Járdányi 1943; Kallós 1974, 1996; Kallós szerk. 1993a-b; 1994a-b; 1995, 1997, 1999, 2001, 2002, 2003; Lajtha 1943, 1954a-b.) mellett Kós Károly is felhívta a figyelmet. (Kós 2000. II. 273.)

⁶²² Lásd: 6. sz. melléklet: F. 38. A téma fontosságát mutatja, hogy Pávai István az erdélyi és moldvai magyarság tánczenei kísérettípusai között a tánckísérő ének jellemzésére több oldalt is szentel. A széki fonóból párhuzamot is említ. (Pávai 1993. 42-48.)

⁶²³ A szakirodalom ezt vokális komplex kíséretként ismert. (Pávai 1993. 58.)

⁶²⁴ Kukoricaszárból készített, kezdetleges hegedű. (Lásd: Sárosi 1998. 24.)

⁶²⁵ Martin György ezeket népi szükséghangszereknek nevezi, szemben a komplex kíséretet biztosítani tudó hangszer együttesekkel. (Martin 2000. 10; Pávai 1993. 41-42; ill. Sárosi 1998. vonatkozó részeit.)

⁶²⁶ Lásd Virág R. 2011. 37, 43. Vö. Pávai 1993. 47.

⁶²⁷ Lásd: 3. sz. melléklet: 47; 7. sz. melléklet: 11-12.

⁶²⁸ Visában a Molnár, *Jakab* és *Bendi* családokból kerültek ki két generáción keresztül zenészek. (Lásd: 1. sz. melléklet: 60, 60/a, 61, 61/a, 64, 64/a; 3. sz. melléklet: 41, 83.)

bandában.⁶²⁹ A leggyakoribb hangszer a citera volt. Esténként a tornácon ülve ezzel kísérték az eladósorba került lányok saját éneküket, ezzel mindegy felhívva magukra a legények figyelmét. Arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy a citerát Visában tánckíséretre használták volna.⁶³⁰ Kezdetleges szinten hegedülni is tudott néhány legény, ők néha gyerekek délutáni házi multságain muzsikáltak.

Trombitát jelenleg egy, a korábbi – dobot használó – kisbíró helyett *hírverő* feladatokat is ellátó református kántor használ, jelzés, figyelemfelkeltés céljából. A Mezőség északkeleti részén az 1870-es évektől már ismert rezesbandák egyébként a belső-mezőségi falvak zenei kultúrájára – eddigi ismereteink szerint – nem gyakoroltak hatást.⁶³¹

Kós Károly szerint Mezőségen a XIX. század előtt paraszt dudája, sípja és furulyája szolgáltatta a paraszti multságok zenéjét.⁶³² Visa közvetlen környékére vonatkozó történeti adatok is e két hangszer korai ismeretéről tanúskodnak.⁶³³ A belső-mezőségi szájhagyományban a dudáról semmilyen emlék nem maradt meg, furulyán és klarinéton azonban többen is (leginkább a pásztorokodással foglalkozó emberek) tudtak zenélni.⁶³⁴ Az előbbi a XX. században nem használták tánckísérő hangszerként, a románok kicsitáncán azonban még a második világháború környékén *klánétás* zenélt, sőt előfordult, hogy a fiatalság nyári utcai spontán összejövetelein is.⁶³⁵

⁶²⁹ Egy-egy lakodalomban előfordult ugyan, hogy kedvtelésből beültek muzsikálni a zenészek mellé.

⁶³⁰ Ez annál is érdekesebb, mert a Kis-Szamos menti Kidében Járdányi a citerának nyomát sem találja az 1940-es években. (Járdányi 1943. 10.) Erdély polgárosultabb területeiről, a Székelyföldről, illetve a Székely-Mezősegről ismerünk párhuzamokat. (Pávai 1993. 28; Sárosi 1996. 19-20.) Legkorábbi adataink Mezőség környékéről 1592-ből Tordáról, 1677-ből Mezőmadarásról. (Szabó T. szerk. 1975. 1209.) Magyarpalatkán a citerát használták fonóbeli tánc kíséretére. (Kós 2000. II. 269.) A citera egyébként alkalmas komplex tánckíséretre (egy időben ritmikai és dallamkíséretet is biztosít), ahogy azt a magyar nyelvterület több helyén használták is. (Pávai 1993. 62; Sárosi 1998. 40.)

⁶³¹ Vö. Kós 2000. II. 259.

⁶³² Kós 2000. II. 259, 280.

⁶³³ A duda kolozsvári jelenlétéről 1591-től 1642-ig számos adat tanúskodik. (Vámszer szerk. 1997. 815-816.) Mezősegről egy 1695-ös széki (Szabó T. szerk. 1978. 489.), és egy 1757-es gyekei adatot (Vámszer szerk. 2002. 816.) a furulyáról pedig egy 1664-es magyarszováti, valamint egy 1693-as és egy 1697-es nemeszsuki adatot ismerünk. (Szabó T. szerk. 1993a. 431-432.) Halmos Béla egy tanulmányában kimutatta az ún. „dudaapráják” (zenei közzjátékok) hatását a széki hangszeres zenében. (Halmos B. 2000a.) A környéken elterjedt Sípos és Flueraş (furulyás) családnevek is a hangszerek egykori jelenlétére utalhatnak.

⁶³⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 86-87.

⁶³⁵ A furulya korábban Visában is szolgálhatott tánckísérő hangszerként. Erre a környékbeli, például magyarszováti (Herţea – Almási 1970. 63, 84.) párhuzamok utalnak. (Lásd: 1. sz. melléklet: 59, 59/a, 66, 68; 3.

A mezőségi vonósbandák kialakulását Jánosi András meglehetősen későre, a XIX. századra datálja, a falusi bandák elterjedését csak az 1910-es évekre (!), virágkorukat pedig 1930 és 1990 közötti időszakra.⁶³⁶ Kós Károly szerint azonban a hegedű és a cimbalom XVIII. századi megjelenése után, az ezeken játszó cigány muzsikusok már a XIX. század folyamán, vásáros helyeken, nemesi udvarházak környékén zenei szolgáltató központokat alkottak.⁶³⁷ Saját gyűjtéseim ez utóbbit támasztják alá,⁶³⁸ csakúgy, mint a környéken hegedűsök,⁶³⁹ illetve hangszeregyüttesek (vonósenekarok) korai megjelenéséről szóló történeti adatok is.⁶⁴⁰ Egy 1884-ből származó, mezőségi táncmulatságról szóló leírásban primás, másodhegedűs és gordonkás szerepel.⁶⁴¹

sz. melléklet: 86.) Mezőségi furulyajátékról bővebben lásd Nesztor 1994., Nesztor (szerk.) 2009. A klarinét használatáról Erdélyből, a XVIII. századból, vannak adataink, a román népzeneben azonban csak a XIX. század végétől ismeretes. Pávai szerint ma már sajátos román népzenei hangszerként tartják számon. (Pávai 1993.27) A környékről első előfordulását 1833-ból ismerjük Désről. (Szabó T. szerk. 1995. 5.) Választói emlékek szerint használták bandában is. (Kallós 2006. 298.) Visai klarinétost lásd: 1. sz. melléklet: 55.)

⁶³⁶ Jánosi 1995.

⁶³⁷ Kós 2000. 259.

⁶³⁸ Családi emlékek szerint a *Duka*, a *Dádi*, az *Öreg Imre* és az *Öreg Lajos* nevű (1. sz. melléklet: 18, 22-24.) palatkai primások a XIX. sz. végén, ill. a XX. sz. elején bandával muzsikáltak a legidősebb marokházi, mezőgyéresi, magyarpalatkai és visai adatközlőim szüleinek. (Vö. Könczei Csongor 2009. 32.)

⁶³⁹ Kolozsváron 1453-ból ismerjük a Hegedűs családnév első előfordulását. (Több mint száz évvel régebbi, mint az első dudára vonatkozó, 1591-es erdélyi adat. Vö. Szabó T. szerk. 1978. 489.) Désen 1592-ben, Marosvásárhelyen 1640-ben bukkan fel először írásos forrásban a Hegedűs családnév (Szabó T. szerk. 1993a. 3.) A hegedűt, mint hangszert 1568-tól 1598-ig többször említik Kolozsváron. (Szabó T. szerk. 1993a. 1.) Hegedülésről 1562-ből kolozsvári, 1639-ből marosvásárhelyi, 1699-ből dési adatot ismerünk, Visa közvetlen közeléből, Mócsról, 1796-ból. Hegedűsökről szól egy még korábbi, 1731-es császári (szintén Visa közeli falu) adat, (Szabó T. szerk. 1993a. 2.) Kendilónáról pedig egy 1735-ös. (Vámszer szerk. 1997. 454-455.) 1731-ben Császáriban egy Csizmadia nevű hegedűs muzsikált, 1796-ban Mócson „Gidri Józsi nevű Czigány másodmagával Hegedült.” (Szabó T. 1993a. 2.) 1741-ből Magyarfrátán Hóka Marci nevű cigány hegedűs panaszát olvashatjuk. (Vámszer szerk. 1997. 454.) Cigány hegedűsökre vonatkozó legkorábbi adataink a környékről: 1638 Marosvásárhely, 1762 Torda, 1773 Retteg, (Szabó T. szerk. 1993a. 3.), 1810 Torda, 1818 Dész, 1862 Marosszentkirály. (Vámszer szerk. 1997. 454, 456.)

⁶⁴⁰ Budatelkén 1837-ben vonósok muzsikáltak együtt. (Vámszer szerk. 1997. 455.) Szintén zenekart sejtet a zenészeknek készített ülőhely. Említései: 1724-ben a Maros-menti Koronkáról, 1746-ban pedig Marosszentkirályról. (Vámszer szerk. 1997. 454.) Hegedűsből, cimbalmosból, gordonosból és töröksíposból álló zenekar muzsikált Rettegen 1760-ban egy lakodalmon. (Szabó T. szerk. 1984. 634.) Lant és hegedű együttesét Kolozsvárott már 1590-ben már ismerték, hegedű és cimbalom együttesét ugyanitt 1596-ban. (Szabó T. szerk. 1993a. 3.) Mezőségi faluból, Mezősámsondról 1754-ből, Mócsról 1796-ból együtt játszó hegedűsöket említenek.

IX. 1. b. A zenei szolgáltatók kiválasztása

A belső-mezőségi falvak fiatalsága egészen 1960-as évek közepéig-végéig számos lehetőség közül válogathatott, ha zenészt akart fogadni. Visa környékén ebben a korszakban minden általam vizsgált faluban voltak paraszt- esetleg cigányzenészek,⁶⁴² akiknek nem ez volt a mesterségük, de a keresetkiegészítés céljából, valamint a zene szeretete, illetve a helyi társadalom által megfogalmazott igény miatt kerültek ebbe a szerepkörbe. A zenei önellátásra való törekvés vélhetően a helyi társadalom szűkösebb anyagi helyzetével is összefügg, a visaiak a más falusi, drága zenészspezialistákat hosszabb ciklusra a XX. század közepétől ugyanis csak ritkán tudták megfogadni.

A környék legjelentősebb zenészközpontja Magyarpalatka volt.⁶⁴³ Az itteni nagynevű prímásokért és bandáikért a nagyjából negyven kilométeres körzetben fekvő falvak fiatalsága versengett.⁶⁴⁴ A XX. század elején a visaiak kedvelt muzikusai *Dádi*, *Duka* és *Imre* nevű palatkai cigányzenészek voltak.⁶⁴⁵ Visában ez idő tájt csak egy kéttagú parasztbanda muzsikált, azok is jobbra a gyermekek táncalkalmain, illetve spontán multságokon.⁶⁴⁶ Arról nincs tudomásom, hogy a korszak legjobbnak tartott zenésze, az *Öreg* Lajos gyakran zenélt volna Visában.⁶⁴⁷

(Szabó T. szerk. 1993. 2-3.) Banda (véltően cigányzenekar) első említése 1846-ból, Désről származik. (Szabó T. szerk. 1975. 563.)

⁶⁴¹ Petelei 1970. 78.

⁶⁴² A vizsgált időszakra vonatkozóan Visából tizenhat műkedvelő (1. sz. melléklet: 24/a/9f, 54-57, 59-64/a.) és három, hosszabb-rövidebb ideig a faluban lakó, hivatásos muzsikusról van tudomásunk. (1. sz. melléklet: 18, 24/a/9, 58.) Ezen kívül biztosan megfordultak Visában más falusi paraszzenészek is. (Lásd: 1. sz. melléklet: 36-38, 3. sz. melléklet: 119.)

⁶⁴³ Vö. Könczei Csongor 2009. 21; Martin 1994. 111; Pálfy 2001. 299. A magyarpalatkai zenészek kulturális és társadalmi jelentőségéről szóló nagyobb összefoglalás még várat magára, eddig két főiskolai szakdolgozat és három tanulmány foglalkozott velük: Árendás 1992; Busai 2000; Könczei Csongor 2009; Szalay 1986; 1992.

⁶⁴⁴ Lásd korábban a mezőségi táncdialektusnál a tánckörzet meghatározását. Visában több mint negyven hivatásos falusi cigányzenésztől sikerült emlékeket összegyűjteni a vizsgált időszakra vonatkozóan. Ezek szinte mind magyarpalatkai származásúak voltak. (Lásd: 1. sz. melléklet: 16-35; 3. sz. melléklet: 4.)

⁶⁴⁵ Róluk a legidősebb adatközlőktől, illetve a családi hagyományban fennmaradt történetekből lehetett hallani. (Lásd: 1. sz. melléklet: 18, 22-23.)

⁶⁴⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 56, 57.

⁶⁴⁷ Lásd: 1. sz. melléklet: 24.

A hivatásos zenei szolgáltatók⁶⁴⁸ viszonylag nagy számban lehettek jelen a zenei piacon; a két világháború közötti időszakban tudunk olyan cigányzenésről, aki távolabbról, vélhetően a Kis-Szamoson túlról érkezett Visába. Mindez a cigányzenészek nagyfokú mobilitását is mutatja.

„Édesapja [Bendi Ferenc] is muzsikált bandában?/ Ő? Ő muzsikált persze. (...) Az öreg Sándorral, a Sukáival. Vót egy öreg cigány... avval muzsikált ü. Az szeginy... (...) nem hallatt, asztán jüttek a fíjuk, hogy állítsák bé, asztán kérdezték, hogy... [mennyiért]. (...) Aszondja >Ahogy mondja Ferenc!< Mer' édesapámot Ferencnek hitták. Aztán mind az muzsikát sok idejig. (...) Hát ő kimerüt az öreg. Mind a kettő kimerüt. (...) Idesapám neki adatt egy (...) pár ványolt harisnyát [a zenélésért]. (...) Aztá' szeginy [volt], me' nem vót lakáso itt! Úgy lakatt ű házbérbe.”⁶⁴⁹

A falu tánczenei igénye viszonylag biztos megélhetést jelentett, ami vonzó lehetett a hivatásos zenészek számára is, az előbb említett illető (Sukáu) ugyanis hozzávetőleg két évtizeden keresztül lakott Visában.⁶⁵⁰

Az 1930-as évektől a II. világháború alatti időkhöz egy *Hendri* nevű cigányzenész muzsikált sokat Visában, ahogy a helyiek mondják: *ez volt a körzete*.⁶⁵¹ Különleges, a többiektől eltérő zenélési stílusa miatt nem volt annyira keresett zenész, mint a Kodobák,⁶⁵² valószínűleg ezért kerülhetett a szerényebb lehetőségekkel bíró Visába szinte állandó zenésznek.

„Ű [Hendri] jól muzsikált (...). Amikor eljütt az erdőbül... ide a [Palatka felé eső] hegy tetejibe'. Jütt a bandájával. Ott nekifogatt muzsikáni, hallszott bé a faluba. (...) Úgy húzta!...

⁶⁴⁸ Pávai István nyomán minden olyan zenészt hivatásosnak tekintek, akit fizetség ellenében rendszeresen igénybe vesz a helyi közösség, még akkor is, ha nem ez a kizárólagos keresete. (Pávai 1993. 173.) A zenélés a magyarplataki muzsikások fő foglalkozása volt, a gyerekeiket igyekeztek minél kisebb korukban jól megtanítani a mesterségre. (Lásd: 3. sz. melléklet. 7.)

⁶⁴⁹ Nagy Miklós *Bendi*, 2002. 07. 26-án. (Lásd: 1. sz. melléklet: 64/a; 3. sz. melléklet: 83.)

⁶⁵⁰ Lásd: 1. sz. melléklet: 58; 3. sz. melléklet: 13.

⁶⁵¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a; 3. sz. melléklet: 13.

⁶⁵² Magyarpalatkán a két leghíresebb zenészcsalád a Kodoba és az abból elszármazó Mácsingó volt. (1. sz. melléklet: 24-24/f.)

Osztán a fiúk akko' úgy beszéltek meg véle, hogy ha megszólal a muzsikájo ott az erdő tetején, menjenek elejibe a fíjuk. (...) Nem fáradt, nem sajnálto a kezit."⁶⁵³

Nála jóval népszerűbb primás volt sógora, az *Öreg Náci*, aki a testvérei közül a legjobban ismerte a palatkai tánckörzetben élő magyarok zenei ízlését.⁶⁵⁴ Őt a visaiak leginkább csak esküvőkre és bálókra tudták megfogadni. A magyarok iránti elkötelezettsége miatt azonban a II. világháború végén többször érte atrocitás, ami – a háború utáni korszak nehéz anyagi helyzete mellett – indokolhatja visai látogatásainak megritkulását.⁶⁵⁵

Az 1930-as évek végétől többször előfordult, hogy környékbeli parasztzenészek szerveződtek bandává.⁶⁵⁶

„Mondam, hogy én sokakkal zenéltem. [Radák] Bélávol, Kovatárrol, a palatkaiakkal. /Ezek a palatkai magyarok voltak az első?/ Persze. Édesapámmal, s a palatkaiakkal kezdtem meg. Akkó mentünk édesapámmal s a palatkaiakkal, me' azok jüttek csak ketten. És aztán kellett nekik izé... segítség. (...) Itt játszódtak leghamarább. Szoval (...) lehet, ho' játszottuk ott Palatkán, vagy mit tudom én hol, de (...) megtudták a legények s elmentek, ho' fogadják bé őket cigánnok, s ezeknek a mai cigányoknak az apjuk [az Öreg Lajika és bandája] sokat kírtek, s akko' ezek [a palatkai magyarok] kevesebbér' állottak bé, s akkor befogadták ezeket. /Hány éves lehetett akkor?/ Tizenöt. Asztán azak muzsikáltok elébb csak a magyar fiúknak itt. Azután befogadták [őket a visai] a románok."⁶⁵⁷

Pénzhiány esetén többször előfordult, hogy a faluba érkező cigányprimások kísérete a helyiekből verbuválódott össze.

A második világháborúig Visa zenei életének érdekes színfoltját jelentették a helybeli zsidó és grófi család ünnepeire alkalomadtán megjelenő bonchidai muzsikusok.

⁶⁵³ Nagy Miklós *Bendi*, 2002. 07. 26-án. (1. sz. melléklet: 64/a.)

⁶⁵⁴ 1. sz. melléklet: 24/c; 3. sz. melléklet: 11, 13. Vö. Busai 2000. 5.

⁶⁵⁵ Vö. Könczei Csongor 2009. 22. (5-ös lábjegyzet)

⁶⁵⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 37-38, 61, 64; 3. sz. melléklet: 83.

⁶⁵⁷ Nagy Miklós *Bendi*, 2002. 07. 26-án. (1. sz. melléklet: 64/a.)

„A bonchidaiak uriasabban zenéltek, mind a palatkaiak. Nem populárt [népzenét] játszottak. (...) Használták a cimbalmot, lószekérrel hordozták. (...) Mi nem használtuk... A grófnénél volt egy cimbalom, de azt szétszedték, s a húrokat odadták a cigányoknak.”⁶⁵⁸

Az 1940-es és az 1960-as évek között Visában annyi „amatőr” (falusi) zenész volt, hogy egyidejűleg akár két bandát is ki tudtak volna állítani.⁶⁵⁹ Ennek ellenére a fiatalok törekedtek arra, hogy a hétvégi táncaikra valamivel jobb cigányzenészt fogadjanak be, mivel a visaiak annyira gyengén (hamisan és halkán) muzsikáltak.

„Az is cingajált⁶⁶⁰ ... Mónár⁶⁶¹ (...) Nem akart muzsikálni, vagy be vót rúgva... valami. >Na, hadd e'! Te megetted a gyantát!< [mondták neki.] (...) Nem szólott a muzsika, me ' ha ittak is egy kicsit... Úgy is gyengén szólott, azelőtt is. De mikó' má' ittak... még gyengébben szólott.”⁶⁶²

A második világháború alatt a visai magyarok többször fogadták az egyik helyi muzsikust, mert sok irredenta nótát tudott.

„Kovátár⁶⁶³(...) Ő tudatt muzsikáni... valamennyire falcsul [hamisan], de azé' nem olyan nagyán... De ő átlogbo' magyar nótákat zenélt... (...) Mert azt mondta, hogy ő Magyarországon volt katana és átlogbo' onnan hozta a zenéket. Aztá' olyanokat húzatt, hogy >Hál Istennek megfordút a világ, zöld ablakba piros-fehér virág...< [nevet]. (...) Az oan zsingás [kényes] ember volt... az étel szempontjából. (...) Hát falun... el kellett vinni vacsoráro. 'Sztá' (...) ahol turos puliszkát főztek, akkor csak húzta az orrát [fintorgott]

⁶⁵⁸ Nagy Miklós *Bendi*, 1999. 01. 25-én. (1. sz. melléklet: 64/a.) Palatkai adatközlők visszaemlékezése szerint az *Öreg Náci* a magyar katonákat az 1940-es években cimbalomzenével szórakoztatta. (1. sz. melléklet: 26/a, 24/c. Vö. Busai 2000. 5.) Az adat azért is érdekes, mert a szakirodalom eddig csak a Felső-Maros mentéről, a marosszéki területről és a Kis-Szamos menti falvakból (például Bonchidáról) említ párhuzamokat. (Pávai 1993. 30.) Árendás Mezőségen nem tartja jellemzőnek a cimbalmot. (Árendás 1992. 6.) Annyi bizonyos, hogy Kolozsváron a XVI. sz. végén már használták a hangszert. (Szabó T. szerk. 1975. 1181-1182.)

⁶⁵⁹ Lásd: 1. sz. melléklet: 60-64/b.

⁶⁶⁰ Țingăial. Jelentése: cincog.

⁶⁶¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 61.

⁶⁶² Fodor Anna, özv. 1997. 03. 05-én.

⁶⁶³ Lásd: 1. sz. melléklet: 63.

mindig. >Na! Sándor bácsi, nem eszik?< [kérdezték tőle.] (...) Neki a húsleves kellett. Aszondta románul... hogy >Az a magyar étel, a húsleves!<,,⁶⁶⁴

A Mezőség etnikai és kulturális viszonyaira jellemző, hogy az illető primást a második világháború után a kisszámú visai román fiatalság fogadta meg többször, mivel rendkívül olcsó volt.

Az 1940-es években nagy ritkán, leginkább nyaranta, rövidebb távú, egy-egy alkalomra szóló, zenészfogadás esetén előfordult, hogy jobb zenészek jöttek.⁶⁶⁵ Hasonló emlékezetes kivétel egy helyi parasztzenész és kortársainak a berukkolása volt.⁶⁶⁶

A szűkös anyagi lehetőségek és a zenei önellátásra való törekvés miatt a gyengébb zenészspezialistáknak sem volt biztos a megélhetésük, így az is előfordult, hogy maguktól vándoroltak el a környező falvak valamelyikébe.⁶⁶⁷ A palatkai *Puju* így került Vajdakamarásra, ahol azonban nem sikerült állandó *körzetet* kialakítania, mivel a nála sokkal jobban zenélő bátyját, az *Öreg Nácit* is meg tudták fizetni a kamarásiak. Így lett a *szegény ember zenészeként* ismert primás a visaiak szinte állandó muzsikusa a negyvenes évek közepétől az ötvenes évek közepéig.⁶⁶⁸

„Muzsikáltom eggyel, Pujuval. (...) Na, az muzsikát itt sok ideig. Me’ szerette a visaiakat, osztán béállott. (...) S asztán az szegin fiatal korábo’ halt meg. (...) Nem vót oan jó-jó muzsikás, de olyan őszinte vót, nem vót hazug. (...) A lakodalomban, mindenütt. (...) Ha monda pontosan, ho’ (...) erre az óráro itt vagyak, az erre az óráro itt volt.”⁶⁶⁹

⁶⁶⁴ Fodor Anna, özv. 1997. 03. 05-én.

⁶⁶⁵ A fentebb említett *Hendri* mellett az *Öreg Lajos* idősebb gyermekei közül *Gyurkáról* tudjuk, hogy jelesebb alkalmakon muzsikált Visában, az 1940-es évek közepén néhányszor a hétvégi *táncra* (valószínűleg *kalákatáncra*) sikerült kihozni őt a *körzetéből* (Magyarpalatka és közvetlen környéke), a másik fiú, *Lajika* elsősorban román falvakban muzsikált. (1. sz. melléklet: 23/a, 24, 24/a, 24/b.)

⁶⁶⁶ Nagy Miklós *Bendi*. (1. sz. melléklet: 64/a) A szintén zenész édesapa *Bendi* Ferenc (1. sz. melléklet: 64.) jó kapcsolatot ápolt a palatkaiakkal, ezen kívül háborús időszak miatt a bevonulás különlegesen nagy eseménynek számított.

⁶⁶⁷ Lásd például a Kodoba László, *Duka, Dádé, Radák Béla, Gabonás, Sándorika, Gyurkuca* és *Puju* nevű, palatkai származású zenészeket. (1. sz. melléklet: 14, 18, 22, 23/a/6, 24/a/1, 24/a/2, 24/a/9, 24/e.) Vö.: Busai 2000. 20; Kelemen 1998. 6.

⁶⁶⁸ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/e; 3. sz. melléklet: 64.

⁶⁶⁹ Nagy Miklós *Bendi*, 2002. 07. 26. (1. sz. melléklet: 64/a.)

Hasonló történet Radák Béláé, aki már az 1940-es években legényemberként muzsikált Visában, de állandó zenész akkor került a faluba, amikor az 1950-es években a szomszédos Gyulatelkére nősült.⁶⁷⁰ Az 1950-es évek közepétől az 1960-as évek elejéig gyakran muzsikált a visai *táncon*, sőt lakodalmakon is. Megbízhatatlansága miatt később azonban egyre ritkábban fogadták.

„Amikor ü [Radák Béla] vot, a faluba' nem lépett más cigán'! (...) Ez elhúzta az ördög táncát is, ez a bolond! Ez ördög vót! Úgy kihúzta, hogy ippeg csak nem mondta [a zene], ho' üssed a lábod! (...) Úgy is mondták, hogy ütöt nem vágjo ki egyik se' a muzsikáláso'. Nagyan szerettem, az ahagy... [zenélt.] Csak játék vót utánno muzsikáni. Szakasztottam... [szaggatott lüktetésben zenélt a kontrával] pakk-pakk-pakk. Könnyű vót szakasztani... (...) Az még a pacsirták énekét is elhúzta!... Úgy izélt a hegedüből, hogy ippeg ugy, mind a pacsirta csinálto... Csak elromlott, me' nagyon iszákos vót, s akko' nem fizette meg a... bandát. Nem adta ide a pézt. (...) S akkor a segítségei⁶⁷¹ otthagyták. (...) Ez kár vót érte, azér' a cigányér' (...) Itt halt meg [Visában], me' úgy jütt a kurszán,⁶⁷² (...) igen sokat ivutt, s valahogy a szívit leállította... a vérkeringésit leállította a pálinka.”⁶⁷³

Radák Béla elmaradozása után rövid ideig a szintén Palatkáról származó *Nácika*⁶⁷⁴ lett a leginkább foglalkoztatott zenész. 1958-tól 1963-ig Visában élt a palatkai *Gyurkuca*, mellette gyakran fogadták a kispulyoni Míront is.⁶⁷⁵

Egykori jó táncosok, volt táncszervezők gyermekeik esküvőjére, illetve nagyobb, gazdagabb kiállítású lakodalmakra igyekeztek jó zenészeket fogadni.⁶⁷⁶ Az 1960-as évek végéig az *Öreg Náci* és veje Kozák *Zsiga* voltak azok, akik ehhez megfelelő presztízzsel és tudással rendelkeztek.⁶⁷⁷

⁶⁷⁰ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a/6; 3. sz. melléklet: 83.

⁶⁷¹ A kontrást és a bőgőst együttesen, de külön-külön is *segítségnek* nevezik Visában.

⁶⁷² Coursa. Jelentése: buszjárat.

⁶⁷³ Nagy Miklós *Bendi*, 2002. 07. 26. (1. sz. melléklet: 64/a.)

⁶⁷⁴ Valószínűleg azonos a Kolozsváron elhunyt *Bibircsók Náci*-val. (Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b/4.)

⁶⁷⁵ Lásd: 1. sz. melléklet: 10, 24/a/9; 6. sz. melléklet: F. 58.

⁶⁷⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 51.

⁶⁷⁷ Lásd: 1. sz. melléklet: 26; 3. sz. melléklet: 70.

1968-70 között bevezették az áramot a faluba, megjelent a rádió majd egyre több családban a lemezjátszó (*pikap*)⁶⁷⁸ is. Ez nem csak a zenei szolgáltatásban hozott gyors változásokat, hanem a tánczenék területén is.⁶⁷⁹ A juhmérések, a kultúrotthonban megrendezésre kerülő hétfégi mulatságok, és a családi ünnepek zenei repertoárjában megjelent a városi zene. A román népies dalokat tartalmazó hanglemezek mellett javarészt magyarországi nóta- és táncdalénekesek slágereit hallgatták a hétfégi *pikapos mulatságokon*.⁶⁸⁰ Az 1970-es évek közepétől-végétől megjelenő táncmuzika lemezeket a visaiak jórészt magyarországi ismerőseik révén szerezték be, csakúgy, mint az 1970-es évek közepén-végén divatba jövő beat-zenéket. A lemezjátszót biztosító kultúrfelelős, illetve a táncmulatságot szervező *főnökök* határozták meg, hogy milyen arányban szerepeljen könnyűzene, illetve népzene a mulatságokon.

Az 1980-as évek közepén a kultúrházban induló *diszkóban* az iskolaigazgató által megbízott, visai *kultúrfelelős* egyedül kezelte az iskola lemezjátszóját. Az 1980-as évek végén, néhány Kolozsváron dolgozó fiatal szalagos (tekerces) magnetofont vásárolt. Ettől kezdve a diszkóban a zenét az a magnótulajdonos szolgáltatta, aki meg tudott egyezni a kultúrfelelőssel. Ez a típusú lejátszó eszköz ebben az időben drága volt, ezért a *diszkós* presztízse megnőtt a helyi fiatalok között. Kolozsváron vásárolt műsoros szalagokon angol nyelvű popzenét, illetve a rádióból felvett magyar diszkó, pop- és rockzenét hallgatták.

Az 1980-as évek végétől néhány alkalommal a visai fiatalok kolozsvári beatzenekarok, például az Edda és Piramis dalokat játszó *Duka-zenekar* közreműködésével rendeztek bált.

Az 1990-es évek elejétől egyre divatosabbá váló a dallamos rock és a diszkó, valamint kemény rock zenei stílusokat Magyarországról importált magnókazettákra táncoltak hétfévenként, az előzőkre az 1991 őszen megnyílt bárban, az utóbbiakra általában házibulikon. A bárban kezdetben a tulajdonos szolgáltatta a zenét, eleinte kazettás magnóval, a 2000-es évek elejétől pedig már a Kolozsvárról érkező, hivatásos lemezlovasok által számítógéppel és erősítővel játszott zene a jellemző. A repertoárjukban vegyesen voltak és vannak jelen magyar, román és angolszász könnyűzenei és diszkó slágerek, magyar rock, illetve lakodalmos rock. Mindemellett megjelentek és egyre nagyobb tért hódítottak a legújabb house, és mahala és manele zenék is.

⁶⁷⁸ Lemezjátszó. A pikap a lemezjátszó karjának hangszedő feje. Pick up (ang.) = felvesz, felszed.

⁶⁷⁹ Ezt a változást Kós Károly is érzékelteti. (Kós 2000. II. 273.)

⁶⁸⁰ Mindezek mellett megjelent egy új szórakozási forma, a labdarúgás. A mérkőzéseket, a korábbi napközben tartott nyári táncalkalmakhoz hasonlóan a falu apraja-nagyja végignézte. (Lásd: 7. sz. melléklet: 9, 17.)

Az iskolaigazgató által betanított ünnepi színdarabokat követő táncokon, később bálokon kizárólag cigányzenészek muzsikáltak, egészen az 1970-es évek elejéig, amikor a bálók is lassan elmaradoztak. Kallós Zoltán hatására 1977-től az 1980-as évek elejéig több húsvéti és szilveszteri bálra hívták meg Visába a kolozsvári Bodzafa táncmuzsikát. Ők egy alkalommal lakodalmat is muzsikáltak a faluban.⁶⁸¹ A kolozsvári népzeneészek ugyan olcsóbbak voltak a cigányzenészeknél, de a helyi zenei és táncos szokásokat a magyarpalatkai muzsikások jobban ismerték. A báréi Mácsingó zenekar ezért újra felkapott lett a faluban, a hagyományos hétvégi zenélési alkalmak (1962-1965) megszűnte után még egészen az 1980-as évek elejéig több bált és lakodalmat szolgáltak ki Visában.⁶⁸²

A hagyományos, paraszti táncélet felbomlását és ezzel összefüggésben a palatkai zenészközpont jelentőségének csökkenését mutatja, hogy az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején más táncdialektusokhoz tartozó zenekarok, például a magyardécei és a kolozsi banda is muzsikáltak visai lakodalmakon.⁶⁸³ Őket a modern tánczenében való nagyobb jártasságuk miatt fogadták meg, de az idősek elégedetlenek voltak a zenéjükkel, ezért rövid idő múlva *félbehagytak* velük.

Az 1990-es évektől egészen 2007-ig a hagyományos vonószene már csak lakodalmakon, rendhagyó alkalmakon (például templomszentelés) illetve a magyarországi érdeklődők által közvetlenül vagy a kérésükre megszervezett, táncalkalmakon (táncfilmzés, bál) hangzott fel. A falu egyik legfontosabb gazdasági ünnepe, a tavaszi juhmérés zenei kíséretét is táncmuzsika érdeklődők hatására változtatták meg a visaiak. Az 1970-es évektől egyre többször lemezjátszó, illetve magnetofon segítségével szolgáltatták a mérési mulatság tánczenéjét, az 1990-es évek legvégétől pedig a fent említett családi bandák.⁶⁸⁴ Az 1990-es évek közepén, a táncos generáció kiöregedésével jelent meg a modern zene a lakodalmakban is. Eleinte külön helységben, vagy a lakodalom melletti szabad téren, később a vonósbandával felváltva, egyre nagyobb arányban szólt modern, elektronikus zene. Tehetősebb családok

⁶⁸¹ Könczei Árpád 1999. nov. 29-i szíves közlése alapján. A Bodzafa együttesről bővebben lásd: <http://www.gazsa.hu/index.php?inf=bodzafa25>

⁶⁸² 1. sz. melléklet: 23/a/2/a, 24/a/5, 24/a/9, 24/a/9/c, 24/a/10.

⁶⁸³ 1. sz. melléklet: 11; 15.

⁶⁸⁴ 2008 áprilisában a magyarországi érdeklődők ígéretükkel ellentétben mégsem mentek el a faluba, így ekkor cd-lejátszóról szólt a táncmuzsika.

lakodalmain kolozsvári és környékbeli magyar lakodalmos együttesek muzsikáltak,⁶⁸⁵ vagy egyszerűen magnetofonzenére táncoltak a fiatalok.

A városi együttesek közül nem vált egyik sem a palatkaiakhoz hasonló, állandó zenei szolgáltatóvá Visában. Ennek oka, hogy kizárólag lakodalmakra és nagyobb rendezvényekre specializálódtak, mivel a hétvégi táncos alkalmakra, az 1990-es évek végétől városban és falun egyaránt a jóval olcsóbb kolozsvári lemezlovasokat hívják.

A táncházmozgalomban híressé vált magyarpalatkai banda vezetői Kodoba Márton és Béla Visában először 1958-ban, a mezőgazdasági társulás megalakulásánál muzsikáltak.⁶⁸⁶ Az 1980-as évek elejétől már az öttagú bandájuk élén zenéltek Visában, főleg lakodalmakon. Az évtized végétől 2003-ig szinte kizárólag ők muzsikálták a visai lakodalmakat, fokozatosan kiszorítva a Mácsingókat, akik csak kisebb anyagi ráfordítással járó alkalmakkor (például lakodalmos menet kísérése a faluban, magyarországiak által szervezett táncfilmezések és bállok) jutottak lehetőséghez.

2007-óta a lakodalmak többségét már nem falun, hanem városon (Kolozsváron, illetve Szamosújvárt) rendezik. Ezzel párhuzamosan a palatkaiak zenei szolgáltatása szinte teljesen megszűnt a lakodalmakon. Az esküvő egyes mozzanataira (menyasszony-búcsúztatás, lakodalmos menet a templomig) ugyan még megfogadják őket, de ezek az alkalmak is ritkulnak. A városban tartott lakodalmakon a könnyűzenét és lakodalmos rockot játszó zenészek, illetve a lemezlovas egymást felváltva szolgáltatják a zenét. A táncházas kapcsolatok hatásának köszönhető, hogy egy 2008-as, Szamosújváron megtartott lakodalomba olyan zenekart fogadtak, akik – némi átszervezés árán – tánc házi zenét is tudtak muzsikálni.

A faluban a 2005 óta évente két-három alkalommal fordul elő hagyományos vonószenével kísért táncmultság. Ezek nagyobb része *idegenek* (tánc házások, kutatók) által és számára szervezett bál, ritkábban általuk megrendezett táncfilmezés, kisebb része „rendhagyó” táncalkalom. Előfordul, hogy egy-egy idősebb tánckedvelő férfi kortársaival összefogva születésnapi multságot tart, confirmációra, keresztelőre is hívnak időnként palatkai zenészeket. A 2010-es és 2011-es szüreti bált is a helybeli vállalkozók szervezték a falu számára.

⁶⁸⁵ Ilyen zenekar volt például a kolozsvári Gombár zenekar (1. sz. melléklet: 13.), vagy a magyardécei Csigás banda (Róluk bővebben lásd: <http://csigasbanda.ro/index.php?option=com>)

⁶⁸⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b/5, 24/b/6.

IX. 1. c. A zenekar létszáma és felállása⁶⁸⁷

A szakirodalomból úgy tudjuk, hogy Erdélyben az 1920-as évekig csak néhány reneszánsz udvarházi zenészközpontban (például a szomszédos Bonchidán) használtak bőgőt. Az archaikus népi kultúrájáról ismert Széken a gordonka (*gordon*) a századforduló előtt került be a zenekarba, de csak az 1920-as évektől vált nélkülözhetetlenné, a nagyobb testű bőgő pedig csak az 1960-as években.⁶⁸⁸ A kéttagú (primás – *brácsás*⁶⁸⁹) felállítás Visából is visszaköszön a két világháború közötti időből.⁶⁹⁰ Ugyanekkor a románok kicsitáncán legtöbbször egy klarinétos vagy egy hegedűs szolgáltatta a zenét.⁶⁹¹ A visai *nagytáncon* ebben az időszakban – mint Mezőségen általában – háromtagú cigánybandák muzsikáltak, primás – kontrás – bőgős felállásban.⁶⁹² A II. világháború előtti időben csak nagyritkán fordult elő, hogy háromnál több fogadott zenész játszott volna.⁶⁹³ A fogadott muzsikusok azonban kiegészülhettek helyi „műkedvelőkkel”, ilyenkor a zenekar négy-öttagúvá is bővíthetett.⁶⁹⁴

„Asztán annak [Pujunak] vot egy segítsége (...) Süket vot a kontrás. (...) Asztán szeginy az is asztán erőssen oda kellett halljon [füleljen], (...) hogy kontráljon, hogy hallja a zenét. (...) Na, asztán az még vot neki sokat kontrás. Má' ketten votunk, [kontrások], [én is,] de ű is

⁶⁸⁷ A palatkai bandák felállításáról részletesen lásd Könczei Csongor 2009. 22-23. Lásd még: Árendás 1992. 5, 18; Busai 2000. 4-5; Pálffy 1995. 5.

⁶⁸⁸ Konkoly 2000. 140; Pávai 1993. 35; Vargyas 1981. 184.

⁶⁸⁹ A négyhúros brácsát ritkán használják az erdélyi Mezőségen, helyette a háromhúros kontra a jellemző. (Árendás 1992. 9-10; Pávai 1993. 77.) Helyi terminológiák ezt a különbséget nem érzékeltek, Visában a kontrás és a *brácsos* (vagy *brácsás*) ugyanazt jelenti. Régi hangszerkettős lehetett területünkön a hegedű – kontrahegedű kettős (vö. Sárosi 1996. 30-31.) amire Visából, illetve Magyarpalatkáról csak közvetett adatunk van. Az öttagú bandát figyelve lakodalmakban többször láttam, hogy a kontrások akadályoztatása esetén az egyik primás hegedűjét brácsának használva kísérte társát. Az is előfordult, hogy ha az egyik primás elfáradt, szinte félálomba merülve automatikusan kísérőhangszerként kezelte hegedűjét, majd felriadva „visszakapcsolódott” a dallamba.

⁶⁹⁰ Az 1940-es évekig működő *Rosuj Dani* és *Drótos* páros a gyerekek táncalkalmain zenélt. Ekkor, de későbbi időszakban is előfordult, hogy csak egy primás és kontrás muzsikált ki kisebb táncalkalmakat.

⁶⁹¹ Vö. Pávai 1993. 53, 56.

⁶⁹² Sárosi ezt a felállást nevezi hagyományos erdélyi falusi cigánybandának. (Sárosi 1996. 31.)

⁶⁹³ Ilyen volt egy mezőgyéresi nagygazda fiának a temetése valamikor az 1930-as évek elején. (I.: 462.)

⁶⁹⁴ A hegedű, a kontra, vagy mindkettő megkettőzhető – írja a mezőségi tánczenei gyakorlatról Pávai István. (Pávai 1993. 77.)

sokat [zenélt Pujival.] Annak vot egy gordonossa, csak egy kicsi ember vot. Miko' felvette a bőgőt a nyaka megé, asztán ért majdnem a földre. (...) Mityángónak mondtuk a gordonast."⁶⁹⁵

Az 1960-as évek elejéig egyszerre két primás ritkán, csak jeles alkalmakkor muzsikált a faluban. Ilyenkor akkor tudtak mindketten *előre muzsikálni*, ha egy helybeli kontrás segítségükre volt, egyébként általában felváltva primáztak és kontráztak.⁶⁹⁶ A négytagú bandák már a téesz-szervezés utáni konszolidációs korszakra voltak jellemzőek. Ekkor általában egy primás, két kontrás és egy bőgős zenélt együtt. A zenekar felállításában a fizetés (*cigánypénz*) elosztása is beleszól. Hagyományosan ugyanis a primás kapta a kialakított bér legnagyobb hányadát, majd a kontrás és végül a bőgős következett a sorban.

*„Az első muzsikásnak mindig több jut. Utáno a kontrás a végén a bőgős. Ugy vot megszokva. (...) Pedig az vót a legnehezebb, amior cipeltes aszt a bánót bőgőt az utcán vígig, ahogy kísérted a menyasszont, s az ördöget, s az apját... (...) Osztán bírtuk a muzsikát. Nyírtuk, hogy menjen!”*⁶⁹⁷

A zenészek rangsorát az elnevezéseik is tükrözték: a primás, vagy *első muzsikás* állt a legelőkelőbb helyen, öt követte a *második muzsikás*, tehát a kontrás, majd a *gordonos* (bőgős).⁶⁹⁸

*„Ugy vót a neve minden bandának. Primásnak meg vót a neve, a primás nevére vették a bandát. Éppen ugy mint van a Kodoba banda, vagy Béla bandája, Má' Béla meghat, most má' Marci bandája. Vot a Gyurkuca bandája Bárébol...”*⁶⁹⁹

A zenekar nagysága a hagyományos táncélet intenzitásának csökkenésével fordított arányban nőtt. Ennek kettős oka volt: a városban dolgozók, de a téeszben maradtak is jóval több készpénzt tudtak áldozni a mulatságokra, másrészt az egyre gyérülő táncalkalmak nagy része nagy ünnepekkor volt, amikor a fiatalság mellett a fizetőképes házasok is szép számban

⁶⁹⁵ Nagy Miklós *Bendi*, 1998. 12. 05-én. (1. sz. melléklet: 64/a.)

⁶⁹⁶ A II. világháború előtt az *Öreg Náci* sógorával *Hendrive*, a második világháború után pedig vejével Kozák *Zsigával* muzsikált együtt néhány alkalommal Visában. (1. sz. melléklet: 23/a, 24/c, 26.)

⁶⁹⁷ Nagy Miklós *Bendi*, 1998. 12. 05-én. (1. sz. melléklet: 64/a.)

⁶⁹⁸ A *segítség* kisebb jelentőségét mutatja, hogy név szerint kevésre emlékeznek a visaiak.

⁶⁹⁹ Fodor Árpád *Denuk*, 2002. 04. 28-án.

megjelentek. A ritkuló táncalkalmak miatt a zenészek lehetőségei azonban egyre jobban beszűkültek. Természetes reakcióként bővíteni kezdték a bandákat. Valószínű az, hogy az anyagiak elosztása miatt a kíséret (*segítség*) kiválasztásában rokonsági kapcsolatok ebben a korszakban váltak (egyfajta nepotizmusként) egyre fontosabb tényezővé: megfigyelhető az a tendencia, hogy egy-egy banda szinte kizárólag családi, vagy szűkebb rokoni körből formálódott.⁷⁰⁰ Ugyanez lehet az alapja a cigányzenészek ekkor egyre gyakoribbá váló elvándorlásának, ami az 1960-as évek végén és az 1970-es években – a hagyományos táncélet felbomlásakor – érte el a csúcspontját. Néhányan, például a báréi Mácsingók, a Palatka közelében fekvő gazdagabb falvakban kötöttek ki. Ez esetben nem csak az anyagi szükség mozdította ki őket, a tapasztalatok szerint házassági lehetőség is szükséges volt az elköltözéshez.⁷⁰¹ Nagyobb részüket azonban a Ceaușescu-féle iparosítás és városiasítás csábította el lakóhelyétől távolra.⁷⁰² Ugyanerre a korszakra tehető a falusi paraszzenészek eltűnése is, a téészesítéssel és az iparosítással párhuzamosan, a városi kultúra felsőbbrendűségével kapcsolatos gondolatok és érzések elterjedésével nem csak a paraszti életforma vált lenézetté, hanem a parasztságnak nyújtott szolgáltatások is. A zenei szolgáltatás egyértelműen *cigány dolog* lett.⁷⁰³

„Hej, az Istenit, vot nekem [elég bajom], hogy mentem zenéltem... (...) Asztán felnőttek a [lányaim.]... Két lányom vot, (...) asztán má' aszondták >Min' [mindig] menyen a cigányokkal idesapám, min' menyen a cigányokkal? Úgy hogy má... űk szígyellték, hogy megyek a cigányokkal. (...) Má úgy mondjuk, [hogy cigány] me' én is cigány votam akkor. (...) Akkó nem mondták ho' zenész. Cigány[nak] mondták. Há' votunk mind a négyen

⁷⁰⁰ Erre utaló tendenciákat már korábról tapasztalhatunk, hiszen a pénzesebb alkalmakra az *Öreg Náci* a sógorával, majd a vejével járt muzsikálni. (1. sz. melléklet: 23/a, 24/c, 26.)

⁷⁰¹ A letelepedett cigányok nem csak a földtulajdon hiánya miatt volt mobilisabbak a helyi gazdálkodóknál, hanem mert a helybeli oláh cigány rokonsági szervezetekre inkább az etnikus, semmint a lokális endogámia volt jellemző. (Szuhay 1993. 354.) Jellemző még a matrilokalitás: a Palatkáról a környékre költözött cigányzenészek szinte mindegyike a felesége családjába *ment vőül*. (1. sz. melléklet: 23/a/6, 24/e, 24/a/9.)

⁷⁰² A magyarpalatkai zenészek nagy része Dévára, kisebb részük Brassóba, Petrozsénybe illetve Temesvárra került, sok esetben a szolgáltatás reményében követve a helyi munkaképes lakosság egy részét, akik felhagyva a mezőgazdasággal az iparba, illetve a bányákba mentek dolgozni. A cigány közösségen belül a zenészek voltak a legmegbecsültebb, egyben a legmobilabb tagok is, ami összefügghet a zenei szolgáltatással járó folyamatos távolléttel is. (Szabó 1993. 20; vö. Sárosi 1996. 17-18; Fülpesi – Kiss 2001. 19-20.)

⁷⁰³ A zenei szolgáltatás presztízseről és annak változásáról lásd: Sárosi 1996.11-19. Lásd: 3. sz. melléklet: 2.

magyarok... Mindenki aszondta >Na, eljüttek a cigányok?< >Eljüttek a cigányok.<
>Megjöttek a cigányok?< >Meg.”<⁷⁰⁴

A bandák bővülésének tendenciája tovább folytatódott az 1970-as, 1980-as években és az 1990-es években érte el csúcspontját. A *Mácsingó*, és később a *Kodoba banda* fellépésével állandósult az öttagú felállítás (két primás, két kontrás és egy bőgős), sőt a *Kodoba zenekar* „fénykora” idején (az 1990-es évek elejétől 1999-ig) az egyik primás lassan felnövő fia is csatlakozott a bandához, ami így hattagúvá bővült (három primás, két kontrás, egy bőgős). 1995-ben voltam olyan visai lakodalmon, ahol nyolc zenész (négy primás, három kontrás és egy bőgős) zenélt. Ennek oka már nyilvánvalóan a szervező család anyagi lehetőségeinek reprezentálása volt.

Ez utóbbi két zenekar kiváló képességű zenészekből állt, híres elődeikhez hasonlóan tisztán, dinamikusan, a táncosra odafigyelve zenéltek, és jól ismerték a visai táncdallam- és többnyire a dalrepertoárt is.⁷⁰⁵ Viszont nagyobb létszámuk és összeszokottságuk miatt erőteljesebb, hangosabb hangzást értek el, így nyilván hatásosabb zenei teljesítményt tudtak nyújtani, mint elődeik.⁷⁰⁶ Az egymással rivalizáló két banda (és rokonság) közötti versengésben döntő tényezőnek az állóképesség, a (hang)erő és a dinamizmus, később pedig a magyarországi érdeklődők hatása bizonyult.⁷⁰⁷ A kiöregedő Mácsingók közül az idősebbik (*Kis Náci*) az 1980-as években elköltözött Dévára. Szerepét az időközben egyre gyengébben és halkabban muzsikáló testvére *Gyurkuca*, és annak fia *Kicsi Náci* már nem tudták a korábbi színvonalhoz hasonlóan betölteni. Így az 1990-es évek elején kiszorultak Visából, amikor a két *Kodoba* testvér által vezetett banda külföldön is egyre népszerűbbé vált.⁷⁰⁸ A különböző táncalkalmakon (lakodalom, juhmérés) megjelenő táncházások érdeklődése-szimpátiája, és

⁷⁰⁴ Nagy Miklós *Bendi*, 1996. 08. 22. (1. sz. melléklet: 64/a.)

⁷⁰⁵ Ezen a téren a Mácsingók felülmúlták a Kodobákat. (Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a/9.)

⁷⁰⁶ Ezt néhány hangfelvétel összehasonlása igazolja. Nem véletlen, hogy az ekkor a legjobb erőben és formában lévő *Kodoba* banda az 1990-es években közkedvelté vált a magyarországi táncházások körében is.

⁷⁰⁷ Palatkai zenészekkel beszélgetve kiderült, hogy az erőteljes, hangos hangszerkezelés sokszor fontosabb, mint a zenei tisztaságra, hangok pontosságára való törekvés, ami a gyakran másfél-két napos lakodalmakat megfigyelve érthetővé is vált számomra.

⁷⁰⁸ Többször megfordultak Hollandiában, voltak Japánban, USA-ban. Az 1990-es évek végétől szinte havi rendszerességgel utaztatják őket Magyarországra. (Árendás 2009.) Az 1992-óta rendszeresen megrendezésre kerülő egy hetes mezőségi tánc tábor állandó vendégzenészei. Jelenleg vezető primásuk, *Codoba Florin* egyedül is sok felkérést kap Magyarországról, táncházakon kívül lakodalmakon és keresztelőkön is muzsikál.

nem egyszer anyagi hozzájárulásuk a Kodobák felé döntötte el a mérleg nyelvét.⁷⁰⁹ A 2000-es évek közepétől a *Kodoba banda* kiszorulni látszik Visából, ennek a két vezető prímás⁷¹⁰ halála mellett elsősorban a külföldi vendégszerepléseik következtében megváltozott – és emiatt a visaik által egyre kevésbé kedvelt – zenei stílusuk, valamint a megemelkedett tarifájuk az oka.

„Kicsi Náci többet tanult az apjátul. Idősebb, mint Florin. És mi mondtuk is neki. >Figyelj, figyelj a nép után, és ne azt huzd feltétlenül, ami neked tetszik. Azt huzd amit kérnek, ami nekik tetszik, ha akarsz, hogy még hozzunk Visábo. (...) Florin ő... akkor ötöt rontja Lőrinc. Nagyon. Lőrinc, ő Kolozsváron nőtt, akko' megkapta eztet a román zenét, s inkább azokat... csináljo. Hallgatot tud, de nem annyit. (...) Náluk az előny az, hogy... [Kallós] Zoli bácsinál nagyon sokszor megfordultak, fordulnak. (...) Na, akkor ennek kapcsán aztán felkerültek... Budapestre is. (...) És azt a repertoárt, amit... amit ők tudnak, azt... azt nagyon jól csinálják, csak a skálával ők beszűkültek, a mi véleményünk szerint. De mi többen ezt itt beszéltük egymás között és ezér is... az utobbi... egy pár év ota már mi Florint nem még hoztuk. (...) Mondjuk a magyarországi táncházbo, ott nem kell nota. Régi hallgato nem kell. Ott kell az a zene, a tánc... aztat huzza, s... sebesen. (...) Persze hogyha ide eljön és... itten van hét-nyolc orát, vagy tizet attul függ mikor milyen a hangulat... nem lehet (...), hogy hét-nyolc órán keresztül, leszámítva a kis szüneteket, hogy ugyanazt-ugyanazt ismételve állandóan, és akkor aztán, mi meg mi nagyon szeretünk énekelni is. Ottan vagyunk tizenöt-husz férfi, vagy ahányan! Még asszonyok is, akik oda beállnak közénk és énekelnek... körbe vesszük a cigányt és vele együtt. És... [fontos, hogy] tudja az énekeinket!”⁷¹¹

⁷⁰⁹ Ebben a kapcsolatrendszerben az etnikai identitásuk is sok esetben torzítva jelenik meg. A magyarországi folklórmozgalom számára ők „magyar cigányok”. A valóságban az egykor református vallású, magyar nevű, ugyanakkor magyarul sok esetben alig beszélő zenész cigányok természetesen lakóhelyük többségi társadalmához igazodtak és igazodnak ma is. Ezt mutatja az a folyamat is, hogy egyre kevesebb a magyar elnevezés a körükben és a legtöbbször már közel hetven éve ortodoxnak keresztelik. Otthon románul és cigányul beszélő, ma már elsősorban cigány-román vegyes identitású emberekről van tehát szó, akik szolgáltatási helyzettől függően elfogadják a „magyar cigány”, vagy „magyar kultúrát éltető cigány” megjelöléseket. Mindez azonban csak másodlagos, piacfüggő identitás-elemek időszakos megjelenését jelenti velük kapcsolatban. (Vö. Könczei Csongor 2009. 29-30, ill. az 1. sz. mellékletben a cigányzenészek neveit.)

⁷¹⁰ 1. sz. melléklet: 24/b/5, 24/b/6.

⁷¹¹ Nagy Dániel. Gyűjtötte Pattantyús Gergely és Varga Sándor 2011. 08. 06-án.

Jelenleg általában öt-öttagú felállásban muzsikál a két banda, amelyek között (a rivalizálás ellenére) a zenészek számának és a zenélési alkalmak megfoghatósága miatt elég nagy az átjárás: kontrások és bőgősök itt is-ott is zenélnek, megváltoztatva ezzel a korábban kialakult családi bandák kapcsolatrendszerét.

A 1980-as évek báljain majd az 1990-es évek lakodalmain megjelenő, könnyű- és lakodalmos rockzenét játszó városi zenekarok felállása változó volt. A visaiak anyagi helyzetétől, esetlegesen személyes ismeretségétől függően minimum egy szintetizátorosból álló, maximum ötszemélyes (gitár, basszusgitár, dob, hegedű, szintetizátor összetételű) zenekarokat fogadtak. Ezen belül szinte mindenféle variáció elképzelhető, csupán a szintetizátor bizonyult kihagyhatatlannak a lakodalmakban az 1990-es évek közepétől. Hegedűst csak akkor hoztak magukkal, ha a városi zenekar mellett nem szerepelt az esküvőn vonószeneke – tehát az 1990-es évek végétől egyre gyakrabban – főleg a városban rendezett lakodalmakon. Párhuzamosan két zenekar jelenléte anyagilag amúgy is megterhelő, ezért a lakodalmakban, az idősebb korosztály fokozatos kiszorulásával mind inkább az elektromos zenére volt igény. A 2000-es évek végétől a több hangszerrel felvonuló zenekarokat fokozatosan kiszorította az elektronikus computer-zene. A változások mögött azonban nem csak materiális okok rejlenek, hanem a generációk zenei igényei között húzódó, szinte áthatolhatatlannak tűnő szakadékok, amelyek kialakulása az elmúlt ötven év zenei divatainak rendkívül gyors változásaival függ össze.

IX 2. A tánc szervezői

A tánc szervezőit a mezősi falvakban általában *kezesnek (chizeş)*,⁷¹² *kezeslegénynek*, Széken *cigányfogadó*-nak is nevezték, de az *első legény*, *bíró*, *újkirály* és *kapitány* megjelöléseket is ismerjük.⁷¹³ Az általam vizsgált közösségekben a kezes fogalmat leginkább a táncszervező szinonimájaként használják, de sok helyen ugyanígy nevezik az évenként újraalakuló esztenaközösség megszervezéséért felelős gazdákat is.⁷¹⁴ A kifejezést pénzügyi-gazdasági, ritkább esetben erkölcsi felelősségvállalás vonatkozásában is ismerik.⁷¹⁵

A kezesek, mint a helyi táncélet legfontosabb szereplői, első sorban a különböző táncalkalmak megszervezéséért és rendben történő lebonyolításáért feleltek, illetve vállaltak anyagi kötelezettséget. Ezen kívül bizonyos időszakokban fontos pozíciót foglaltak el a környékbeli rendfenntartó szervek és a fiatalság, valamint a helyi társadalom és a táncos közösség közötti kapcsolatrendszerben. Faragó József szerint a *kezeség* intézménye a XIX. századi falusi társadalomban fontos és komplex szerepet töltött be.⁷¹⁶ Kiegészítésül hozzátehetjük, hogy az intézmény szabályozottságának mértéke, a kapcsolódó jogosultságok és feladatok közösségenként és időszakonként eltérőek lehetnek. Jól szervezett

⁷¹² A román terminus vélhetően a magyar kezes szóból származik.

⁷¹³ Vö. Faragó 2006. 137. (13-as lábjegyzet); Kallós 1999a. 153; Martin 1980a. 39; Morvay – Pesovár 1997; Németh – Pesovár 1997; Pesovár F. 1997a. 46; 1997b, c. A *bíró* és az *újkirály* elnevezéseket a Kis-Szamostól nyugatra található Kecsedről ismerteti Kós Károly. (Kós 2000. II. 247, 257.) A *kapitány* elnevezést a Láposmenti Domokosról ismerjük. (Balassa 2003. 295.) Visában egy alkalommal a *táncvezető* elnevezést is hallottam.

⁷¹⁴ Vö. K. Kovács. 2008. 44-5. Visában az 1848-tól a II. világháborúig terjedő időszakban a gróftól különböző munkákat felvállaló és azért felelősséggel tartozó vállalkozókat is kezesnek hívták. Ezek általában középmezőnyesek voltak. Feladatuk közé tartozott, hogy helybeli napszámosokból csoportot szervezzenek és velük végeztessék el a munkát.

⁷¹⁵ A kezes az aki valakiért, valamiért anyagi kötelezettséget, vagy erkölcsi felelősséget vállal. Régen a tús szó szinonimája is volt. (Juhász – Kovalovszky – O. Nagy – Szőke /szerk./ 1999. 690; vö. Glatz /szerk./ 2000. 863.) Keletkezésének egy ősi jogszokás lehet az alapja, amikor is a jótállásnál az egyezséget kézfogással pecsételték meg. (Benkő /szerk./ 1970. 479.) Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Társaság felsorolt példák csak a „valakiért a törvény előtt jótálló személy” értelmében használják a kezes kifejezést. A szó legkorábbi ismert előfordulása 1548-ból való. (Szabó T. szerk. 1993. 618-624.) Visában a kezes jelentése egyértelmű, a helyiek csak rendhagyó helyzetben látják szükségesnek magyarázni. „Aki után férjhez mentem, Fodor Mihálynak hívták (...) Sokat vot kezes, fogadta a cigányokat. Így mondták azoknak, akik *fogadták a cigányt*.” (Részlet özv. Fodor Anna önéletrajzából)

⁷¹⁶ „A kezeség a falusi fiatalság egykor virágzó, szigorú törvényekkel szabályozott, de Erdélyszerte felbomlott közösségi életformájának – talán egyetlen – még úgy-ahogy élő intézménye.” (Faragó 2006. 129. 4-es lábjegyzet)

mezővárosokban például (lásd Szék), az arányosítás és tagosítás előtti időkben sokkal fontosabb és szélesebb körű társadalmi szerep hárulhatott a kezesekre,⁷¹⁷ mint a székitől jócskán eltérő társadalmi felépítettségű szomszédos paraszti közösségekben.⁷¹⁸

A *kezeség*, mint társadalmi intézmény működésének megértéséhez tudnunk kell, hogy belső-mezőségi falvakban a zenészfogadást kétrendszerűség jellemzi.⁷¹⁹ Eszerint megkülönböztetünk egymástól rövidebb időtartamú (egy, vagy két, esetleg három napig tartó táncmulatságra), és nagy időtartamú (például harminc táncalkalomra szóló) zenészfogadást. A befektetett idő és energia, illetve a felelősségvállalás szempontjából azonban nem volt mindegy, hogy valaki például egy esti házi mulatságnak volt a keze, vagy egy egész nyárra (egymást követő harminc *vasárnapra*, valamint a három napos pünkösdi táncmulatságra) fogadott zenészeket.⁷²⁰ Visában csupán két-három emberről tudunk, aki a katonaidejét leszámítva egész legénykorában szinte megszakítás nélkül kezeskedett.⁷²¹

„/Mikor volt először kezes?/ Hát pont az évet (...) meg tudnám mondani? (...) Körübelül... negyvenkilencbe’. (...) /Mikor volt katona?/ (...) Ötvenkettőtől-ötvenötig. (...) Ötvenhétbe’

⁷¹⁷ Széken a közmunkával, sorozással és nyomozással kapcsolatban is igénybe vették a kezesek szolgálatait, sőt a századforduló környékén a hatóságok nyilvántartották őket. Novák feltételezése szerint korábban a fiatalság maguk választott vezetői lehettek, akik akár a törvény előtt is „kezeskedtek” a fiatalság dolgaiért. (Novák 2000. 30, 34.) Bár történeti adattal erre vonatkozóan nem rendelkezünk, nem kizárt, hogy a *kezes* tisztség Szék egykori parasztpolgári társadalmának fontos alkotóeleme lehetett az egykori utca kapitányi tisztséghez hasonlóan. (Vö. Kós 2000. II. 343-351.)

⁷¹⁸ Szék esetében ugyanakkor néhány, első sorban az 1970-es évek táncéletére vonatkozó adat alapján felmerül annak a lehetősége is, hogy a *kezeség* funkcióinak megváltozása okozhatja a *cigányfogadó* elnevezés XX. század közepi elterjedését. Ez időben ugyanis szinte már csak a táncalkalmak megszervezése és lebonyolítása volt a *kezes* dolga, a fiatalság irányításával, illetve képviselésével kapcsolatos feladatai ekkor már szinte formálissá váltak. Ezt a változást kevésbé hagyományőrző településeken már korábban is észlelték a kutatók. Faragó 1946-os, pusztakamarási gyűjtése idején a kezesek szerepének csökkenéséről, illetve degradálásáról ír. (Faragó 2006. 129. /4-es lábjegyzet/) A *cigányfogadó* terminust sem a Néptánc Kislexikon, sem pedig a széki tánc kultúráról szóló, eddig megjelent legteljesebb összefoglaló tanulmány (Novák 2000.) nem említi, annak ellenére, hogy – saját tapasztalatom, és mások szöveges gyűjtései tanúsága szerint – legalább olyan gyakran használják a székiek, mint a kezes kifejezést. (Vö. Halmos 2000. 406, 422; Redő 1996. 33.)

⁷¹⁹ Lajtha, Faragó és Novák már korábban hoznak erre vonatkozó adatokat. (Faragó 2006. 129-130; Lajtha 2000. 82, 85; Novák 2000. 40-45) A kétrendszerűséget először Pálffy Gyula fogalmazta meg tudományos szinten Vajdakamarás táncéletével kapcsolatban. (Pálffy 2001. 286.)

⁷²⁰ Szinte az összes visai táncos férfi elmondta magáról, hogy legalább egy alkalommal volt kezes, ugyanakkor korosztályonként csak három-négy olyan emberről tudunk, aki hosszabb időre fogadott *cigányt*.

⁷²¹ Az egyik Fodor János *Selyem*, kiváló szervező, később a visai téesz brigádosa, majd elnöke lett.

nösültem. (...) Negyvenkilencbe' akko' emlékszem, hogy akko' megfogadtuk a... a Puju... nevezetű zenészt. Ez vót aztán Visábo' elég sok ideig... a mi zenészünk. /Kivel volt akkor kezes/ Evel a Karika Ferive' (...) Fiatalok votunk, de ugy nekimentünk! (...) Előbbszö' befogadtuk csak ugy kalákáro, aztán utánno befogadtuk télen vagy harminc vasárnapra... Akkor vot az, hogy osztán, hogy gabonávol fizettek... a leginyek, lányok... me' nem igen vot péz', s a... zenész ugy beléegyezett."⁷²²

A rövidtávú zenészfogadások között is nagy volt különbség volt, aszerint, hogy milyen alkalomra történt. A legmagasabb társadalmi presztízs a három napos ünnepi *tánc* megszervezéséhez kötődött, ami szintén rövidtávú zenészfogadások közé tartozott, amennyiben ezt nem sikerült belefoglalni egy hosszabb távú periódusba. Ez esetben nagyobb felelősség hárult a kezesekre, mint egy ünnepi színház utáni bál rendezésekor, amikor a főszervező a helybeli tanító, később igazgató volt. Az egyéb bálók (kosaras bál, aratási bál) megszervezése, azok hosszú időtartama miatt volt az előbbinél nagyobb feladat.

IX. 3. A rendszeres hétvégi táncalkalom

Az általam vizsgált belső-mezőségi falvakban hosszú távra (egyszerre több alkalomra) csak a fiatalság hétvégi, rendszeresen előforduló táncmultságaira az ún. *táncra* fogadtak zenészt. Az egyszerre lekötött táncalkalmak számát általában a falu, ill. a kezesek gazdasági helyzete, illetve vállalkozó kedve is meghatározhatta. Saját zenekarral rendelkező falvakban (pl. Magyarpalatkán, Mezőköbölküton), vagy módosabb táncos közösségeknél (Báré, Mezőgyéres, Mezőkeszü, Vajdakamarás), akár száz, ritka esetben kétszáz táncalkalomra is lekötötték a zenészeket, ami – a ritkán előforduló hétköznapi táncalkalmakat, és a három napos ünnepeket is beleszámolva – egy, illetve két év alatt telt le.⁷²³ Visában a visszaemlékezések szerint a leghosszabb ilyen periódus harminc alkalomból állt.

A nagyobb településeken falurészenként külön rendeztek táncot a fiatalok, sőt gyakran az etnikai szegregáció is megfigyelhető volt: Magyarpalatkán például emberemlékezet óta külön táncoltak a magyarok és a románok. Egy példát tudunk arról, hogy más társadalmi különbségek is megjelenhettek a táncrendezésben: Visában az 1930-as években külön volt a gazdák és a szegények tánca:

⁷²² Fodor János *Selyem*, 2011. 02. 07-én.

⁷²³ Vö. Kós 2000. II. 257-258; Pálffy 2001. 286, 300.

„Rígebben vot a gazdatánc, s a szegéntánc... itt Visábo... A gazdák fogadták Hendrit, s a másíkok fogadták a gyengébb cigánt. /Ez a maga korában megvot?/ Megvot. Már megvot, miko' én votam fiatal. Azelőtt valoan má' kezd... Miko' én kezdtem táncolni a táncbo, én má' a gyengébb táncbo mentem táncolni. Igen. /Ez megvot egészen a kommunizmusig ez a két fajta tánc?/ Nem. (...) Osztán ezek a gazdalegények mind megnösültek ugye, s osztán nem vot csak egy tánc azután. /Ez hány évig tarthatott körülbelül?/ Hát ez én... ugy kaptam. Ugy vot... azt mondták, Papp Andrásnál vot a gazdatánc, és Brdok Mihálynál vot a szegéntánc.⁷²⁴

Ebben az esetben vélhetően valamilyen éppen aktuális, személyek közötti konfliktusról lehetett szó, mivel erre vonatkozóan Belső-Mezőségen egyáltalán nem találtam párhuzamot. Visában sem emlékeznek arra, hogy korábban, vagy akár később a vagyoni különbségek ilyen módon határozták volna meg a táncrendezést.

A táncalkalmak száma a paraszti munkaszezonoktól és így az évszakok változásától függött. A táncélet intenzitása az őszi-téli periódusban megnőtt, a tavaszi-nyári munkák idején pedig fokozatosan csökkent. Május elejétől október elejéig sokszor harminc vasárnapra fogadtak cigányt, ami azt jelentette, hogy harminc egymás utáni hétvégén minden vasárnap délután volt tánc. Az ősz derekától ősz végéig általában igyekeztek vasárnap estére is táncot rendezni. A november eleji halottak napjától (világítástól) számítva tél végéig háromszor volt tánc egy hétvégén: szombat este, vasárnap délután és vasárnap este. A vasárnap kifejezés ebben az értelemben tehát táncalkalmat jelent!⁷²⁵

„(...) Karácsonko' megkezdte [a zenész] első napján (...) este a táncot. Aszondta (...) mikó megkezdte a táncot, hogy bé van fogadva húsz vasárnapra, vagy huszonötre. Így vot megfogadva. Akkor télen számított egy szombaton este, az vót e' vasárnap. (...) Úgy, hogy szombaton este, vasárnap délután és vasárnap este is, az [összesen] három vasárnapot tőött. Úgy vot számítva télen. Nyáron csak vasárnap. (...) [Télen] vasárnap délután tizenkettőkor jüttek ki a templombul, egysze vot a tánc, egészen (...) olyan hat óráig, fél hatig. Már szürkült, akko' mentek vacsorázni. Megkezdte hétko', fél nyóckó este, az ment tizenkettőig, éjjélig. Vasárnap este is.”⁷²⁶

⁷²⁴ Papp Zsigmond *Karikás*, 1999. 08. 05-én.

⁷²⁵ Konkrét adattal nem rendelkezünk, de elképzelhető, hogy korábban (a XX. század előtt) valóban csak vasárnaponként táncoltak.

⁷²⁶ Fodor Árpád *Denuk*, 2002. 07. 20-án.

Az 1950-es évek közepéig ritkán az is előfordult – kizárólag téli időszakban – hogy hétköznap (kedd, szerda, vagy csütörtök) is rendeztek *táncot*. Ilyenkor egy héten akár négy alkalommal is táncoltak a fiatalok. Mindez a visai táncélet rendkívüli intenzitását mutatja.⁷²⁷

Tavaszi elején a szombati, majd a vasárnap esti *tánc* is folyamatosan elmaradozott. Ez a zenészfogadás szempontjából fontos, hiszen nyári időszakban harminc *vasárnap* harminc hétvégét jelentett, míg télen tíz hétvége alatt *befogyott a harminc vasárnap*. Az első világháború előtti és a két világháború közötti korszakra vonatkozó bizonytalan adatközlések szerint Visában előfordulhatott, hogy fél évre, vagy egész évre fogadtak zenészt, ez utóbbit azonban a gazdasági körülmények ismeretében nehezen tartom elképzelhetőnek. Valószínűbb (és a legtöbb visszaemlékezés is ezt igazolja), hogy egy évben két hosszabb ciklusra (2x30 *vasárnapra*) fogadták a zenészt: először húsvét után a tavasz végi- nyári-őszi időszakra, majd karácsony előtt a téli időszakra.⁷²⁸

A második világháború utolsó éveiben csak rövidebb, maximum öt-tíz, de gyakran előfordult, hogy csak egy *vasárnapra* fogadtak zenészt, mert a csendőrség nem mindig engedélyezte a táncos összejöveteleket. A második világháború végétől az 1950-es évek közepéig a fent említettek voltak érvényesek. A térszerkesztés átmeneti ideje alatt, a nagygazdáknál elvégezhető kalákák szervezése egyre nehezebbé vált, így nyaranként nem mindig tudtak hosszabb időre zenészt fogadni. Az 1960-as évek elején újból intenzívebbé vált a táncélet, hiszen alkalomadtán a térszernek is lehetett *kalákázni*, sőt a pénzforgalom is lassan megnőtt a faluban. Az évtized közepétől azonban megszűntek a kalákák, ami ismét a nyári

⁷²⁷ A táncrendezés intenzitásának évszakonkénti változásáról más falvakból is vannak adataink. Az 1940-es években a Borsa-völgyben fekvő Kidén csak vasárnap táncoltak, az ebéd után kezdődő táncmulatság este nyolc körül véget ért. (Járdányi 1943. 10.) 1946-ban gyűjtött adatok szerint Mezőköbölkúton csak vasárnap volt *tánc*. (Kós 2000. II. 258.) Széken az 1950-es, 60-as években vasárnap délutáni és esti *tánc* egy alkalomnak számított, télen előfordult, hogy hétköznap este (szerda, csütörtök) is rendeztek *táncot*. (Novák 2000. 40; Redő 1996. 33.) Ugyanebben a korszakban Válaszúton, télen szombat és vasárnap este táncoltak, ritkán hétköznap is. (Kallós 2006. 298.) Pusztakamaráson télen-nyáron csak vasárnap este volt *tánc*. (Faragó 2006. 129.) Szépkényerűszentmártonban az 1940-es, 50-es években télen hétvégeként két *tánc* volt: vasárnap délután és este; nyáron csak vasárnap este. (Aladics 2000. 13-14.) A táncélet a magyarpalatkai körzethez tartozó falvakban volt a legintenzívebb. A legtöbb faluban télen a visaihoz hasonlóan 3 táncalkalom esett egy hétvégére, és máshol is előfordult (főleg Magyarpalatkán) hogy hétköznap is fogadtak zenészt. Ezt magyarországi adatok is alátámasztják. (Tamás 1991. 36-37.)

⁷²⁸ Vajdakamarási adatok is ezt támasztják alá. (Pálfy 2001. 286-287.) Mezőköbölkúton az 1940-es években egy egész évre fogadták a zenészt. (Kós 2000. II. 258.) Magyarországon három periódusra fogadták meg a zenészt: a téli *ángária* újévtől húsvétig, a nyári húsvétól Szent Mihályig, az őszi szept. 30-tól újévig tartott. (Tamás 1991. 36-37.)

táncalkalmak megcsappanásához és a zenészfogadási periódusok megrövidüléséhez (maximum tíz *vasárnap*) vezetett.⁷²⁹ Az 1968-70-es villamosítás után a hétvégi táncalkalmakat a kultúrotthonban tartott lemezejátszós (*pikapos*) mulatság, majd a diszkó váltotta fel, ami a zenészfogadást, mint a kezesek legfontosabb feladatát feleslegessé tette. Ez a kezesség társadalmi szerepeinek erőteljes visszaszorulásához vezetett, ahogy azt a későbbiekben majd látjuk is.

A fiatalság rendszeres hétvégi *táncaira* – rendszerint hosszabb periódusokra – általában két kezes fogadta meg a zenészeket az első világháború körüli időkben. Más falvakkal ellentétben, Visában nem volt kötelező, hogy a kezesek között leszerelt legény is legyen.⁷³⁰ Az két világháború között többször előfordult, hogy három legény is elment *cigányt fogadni*. A visszaemlékezésekből kiszűrhető, hogy ebben az időszakban *táncon* részt vevő etnikumok nagyjából számarányuknak megfelelően képviseltették magukat a táncszervezők között: a három kezes közül kettő magyar, egy pedig román volt.

„Nem vót külön tánc, mert kevesen vótunk románok, úgyhogy tudtunk jól egyezni, és nem vót értelme, hogy két tánc legyen, mer kevesen vótunk, és régen drágák vótak a zenészek! Pénz se vót úgy, mint van máma. Aztán fogadtunk zenészt egybe. Ugyi vót egy kezes román, kettő magyar. Aztán mindig, ha mink akartunk román táncot parancsolni, engedték. Még belészöktek ők is, ha akarmelyik tudott!”⁷³¹

A két világháború alatti és utáni időszakokban nemzetiségi konfliktusok miatt többször *kettészakadt a hétvégi tánc*, a románok és a magyarok külön táncoltak.⁷³² Kicsi és szegény falu lévén ez az állapot nem volt sokáig fenntartható, így az 1920-as évek közepén-végén, valamint az 1950-es évek elején megfigyelhető volt a fiatalság részéről egy konszolidációs törekvés, ami a kezesség, mint reprezentatív társadalmi tisztség betöltését illeti. Szépen példázza ezt a következő visszaemlékezés:

⁷²⁹ Hasonlóan Vajdakamaráshoz. (Pálfy 2001. 286.)

⁷³⁰ Széken a leszerelt legények általában nem vállaltak a fiatalság táncalkalmain ilyen tisztséget. (Novák 2000. 33-34.) Saját adataim szerint ez kizárólag a hétvégi *tánca* vonatkozott, bálokon pl. sokszor leszerelt fiúk kezeskedtek. Válaszúton a két kezes közül az egyik mindig katonaviselt volt. (Kallós 2006. 298.)

⁷³¹ Chira Péter. Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában.

⁷³² Lásd: 3. sz. melléklet: 46.

„Ha (...) megegyeztek a kezesek ketten, akkor minden jó volt, nem kellett, nem tudom mi... Megosztották a munkát. (...) [Kezes] votam evvel a Tuluk Juannal, én nagyon jól értekeztem, és (...) akkor már meg volt szünve ez a butaság a faluba'... a viaskodás, a verekedés. (...) Má' azelőtt vót ez a... ez az időszak, amit mondtam, olyan negyvenöt után egészen ötvenig majdnem, hogy... hát akko' ki vótak [a románok] a magyarokra, s akko' osztán persze... nem hatták magokat, mer'... ha valami vót, szaladtak Kötelendre, vagy más faluba. Hozták a... román legényeket Visábo, s akko' persze nem lehetett itt semmit csinálni. De utóvégre belegyőződtek, hogy az... nem nagy eredményt hozott a... se nekik, se a magyaroknak. Aztán félbeszakadt ez, akko' összefértek, úgy hogy együtt tudtak... [mulatni.] És nem is lehetett... mondjuk nem vót annyi román, ők nem tudtak fenntartani egy zenészt, mer' nem tudták fizetni, s akkor osztán így jó vót. (...) Meg persze, akko' má' hogyha ő román vót, én magyar, akkor összefértünk a... fiatalság is. Nem vót meg a... az irigység, a... ez a nemzeti kérdés, hogy hát... magyarok-románok. S akkor osztán valahogy tetszett a román embereknek, (...) akiknek vót akkor leányuk, vagy legény fiak, hogy na, összeférnek [a magyarokkal] és tudnak együtt táncolni, szorakozni. (...) De hát... mondom már nagyobb volt az össze... tartás a román-magyar közt. Mer'(...) hát én is elmentem román családba a zeniszekkel... ebédre, vagy a vacsorárok. S akkor má' ott nagyon szívesen votam fogadva. Akkor má'... másnap má' tolmácsolták az asszonyok tovább, hogy há' vótak a... kezesek! [nevet] (...) Tuluk Joany... ő is ment a magyarokhoz is, vagy mentünk mind a ketten is. De má' én is... jól értettem a román nyelvet, úgy, hogy hát... ki tudtam fejezni magam a román családbo' akkárhol.”⁷³³

Az 1960-as évektől kezdve a román közösség folyamatos apadása miatt egyre többször fordult elő, hogy csak magyar legények voltak kezesek, annak ellenére, hogy egyre gyakoribbá vált, hogy három, sőt négy kezes is működött egyszerre a hétvégi táncon.

„/A románoknak volt itt külön táncuk?/ Hát lett vona... Ritkábban vót, mer' a, az ünnepek nem egyszerre vannak, má' kivéve a karácsonyt, újévet. A húsvét meg a pünkösöd nekik külön van. (...) S akkor mikor többen vótak fiatalok, még fogadtak zenészt. Nemigen tudtak ezer csinálni, mer' drága vót a zenész és nem tudták kifizetni. Azér' vót együtt a... egybe a tánc. De nem is vót semmi probléma, románok közt meg a magyarok közt.”⁷³⁴

⁷³³ Fodor János Selyem, 2011. 06. 05-én.

⁷³⁴ Fodor János Selyem, 2002. 07. 15-én.

A sátoros ünnepek alkalmával – amikor ezek az ortodox és a református naptár eltérései miatt nem estek egybe, a románok igyekeztek saját táncot rendezni, amire még az idősebb házasságokat is meghívták, hogy ki tudja fizetni a zenészeket.

Hosszabb periódusra szóló zenészfogadás esetén a visai kezesek igyekeztek kiküszöbölni, vagy legalábbis minimalizálni a pénzzel való fizetést. Nyáron kalákamunkát vállaltak a fiatalság nevében, ősszel-télen pedig terménnyel igyekeztek kiváltani a készpénz egy részét. Ha ez sikerült, kevesebb anyagi felelősséget is kellett vállalniuk – ami egészen az 1950-es évek végéig a pénzhiány miatt fontos is volt. A visaiak visszaemlékezéseiből az tűnik ki, hogy hosszabb periódusokra zenészt fogadni sok nehézséggel és nagy felelősséggel járt, ritkán fordult elő, hogy több legény vállalkozott volna egyidejűleg a kezességre.

„Sok probléma volt a kezességgel. Sokan nem vállalkoztak, féltek is. Ha valaki gyávo, akkor ne fogjon neki. (...) Ez a kezesség, ez úgy ment, hogy... hát valaki persze, aki egy kicsit jobban... (...) kibontotta a baját [ügyesebb volt], akkor az vállolta (...). Szóval (...) merészség is kellett egy kicsit. Nekimegyek! Aztá' meglátom, hogy történik majd! Hát én nem igen jártom úgy... Volt azé', amikor'... nem a legbővebben jöttünk ki, de átlogbo' nem fizettem rá.”⁷³⁵

A kezesek számát tehát a pillanatnyi gazdasági helyzet is meghatározhatta, gazdagabb legények könnyebben vállalkoztak, mint a kevésbé módosak. Előfordult ezért, hogy szegényebb kezesek akár nem táncos gazdalegényt is maguk mellé vettek – nekik szükségük volt pénzügyi fedezetre, a másik ezért részesülhetett a társadalmi presztízsből.⁷³⁶

A II. világháború után a tanítók igyekeztek minden ünnepre színdarabot betanítani a fiatalságnak, ilyenkor a színházi előadás után *táncot* szervezett az igazgató, általában az éppen aktuális kezesek segítségével, de többször előfordult (az igazgató nem kedvelte az illetőket, vagy a szereplésük miatt akadályoztatva voltak) hogy másokra bízta ezt a feladatot.⁷³⁷ Ezekre az alkalmakra gyakran négy-öttagú bandát fogadtak, akiknek az éjfélig tartó hétvégi *táncal* szemben gyakran másnap délelőttig kellett muzsikálniuk, itt pedig részt vett a falu aprajánagyja. A feladat tehát nagyobb felelősséggel járt (főleg a rendfenntartás miatt) mint egyébként. Ilyenkor a gyakorlatlanabb, bizonytalanabb legények igyekeztek többen összeállni és hárman-négyen mentek *zenészt fogadni*.

⁷³⁵ Fodor János *Selyem*, 2011. 06. 05-én.

⁷³⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 118.

⁷³⁷ Színdarabokat követő bálokról Járdányi is tudósít. (Járdányi 1943. 10.)

A hagyományos paraszti táncélet intenzitásának csökkenésével, a táncalkalmak számának megcsappanásával és a zenészfogadási periódusok megrövidülésével párhuzamosan egyre nehezebben vállalták a legények egyedül a felelősséget. Az 1950-es évek végétől több olyan esetről is tudunk, hogy csak három-négytagú baráti társaság látta el ezt a feladatot. A legények esetleges bátortalansága mellett ez a városi és termelőszövetkezeti munkák hozta *pénzlehetőséggel*, a gazdálkodóknak végezhető *kalákák* fokozatos kiesésével, és a magánkézben lévő termény mennyiségének csökkenésével is magyarázható. Ennek hatására a zenészek fizetésében egyre nagyobb arányban szerepelt a készpénz, a legények már nem szívesen vállalták egyedül az anyagi bukás veszélyét, hiszen nem volt már lehetőségük naturáliákkal, esetleg napszámmal pótolni a hiányt.

Ráfizetés esetén – illetve a kezesség presztízsének csökkenésével (1960-as évektől) egyre gyakrabban – fordult elő, hogy 10-20 *vasárnaponként*, sőt szinte alkalmanként cserélődtek a *tánc* szervezői.

Visában a táncos közösség meglehetősen kicsi volt, a fiatalok gyerekkoruktól jól ismerték egymást, így egy-egy generáción belül 15-16 éves korukra, a táncos közösségbe történő szocializálódás során kialakult egy hozzávetőleges sorrend, vagy társadalmi szereposztás a fiatalok között: az élelmesebb, gyorsabb észjárású, merészebb legények közül kerültek ki a közösségi alkalmak szervezői.

A fent említett tulajdonságok mellett a jó tánctudás, valamint némi *pénztehetség* sem ártott.⁷³⁸ Hosszabb távú kezeskedéshez azonban a fentiekén kívül egyéb tulajdonságok is kellettek:

„*Kezesnek az maradt, aki szerette a táncot, jól ismerte a zenészt, s tudott alkudozni.*”⁷³⁹

A gyakorlatban a kezesek személye esténként a fonóban, nyáron a házak előtti *bandázások* alkalmával dőlt el: a fiúk összeültek beszélgetni, és eközben néhányan jelezték a szándékukat, hogy elmennének *cigányt állítani*. Vélhetően a kis társadalmi különbségek is hozzájárultak ahhoz, hogy nem tudunk példát arra, hogy Visában a legények összevesztek volna a kezes személyét illetően. Olyan mezőségi falvakban, ahol egész évre tudtak zenész

⁷³⁸ A *kezes* szerepkör betöltésével kapcsolatban sok leírást ismerünk a Mezőségről. (Faragó 2006. 128; Novák 2000. 33-34; Pálfy 2001. 296.)

⁷³⁹ Fodor János *Selyem*, 2011. 06. 05-én.

fogadni, vagy rendszeresen többen akarták a kezesség tisztségét betölteni gyakran előfordult, hogy választották, vagy kikiáltották a kezéseket. Erről, illetve az ezzel kapcsolatos korteskedésről Visából nincs tudomásunk.⁷⁴⁰

„A kezeset nem választották. Nem választotta senki. Aki, mondjuk az élénkebb fiúk... elmentek és befogadták a zenészt... /Mi volt akkor, ha egyszerre többen gondolták azt, hogy elmegyünk befogadni a zenészt?/ Nem történt ez meg. Egyszer se'. (...) Azé' mindig hallgattak a... kezesre, aki elsőbe befogadta, azé' mindig figyeltek a másikkak, hogy még be fogja állítani, vagy nem? (...) Nahát egyáltalán nem vot meg ez az ellenpárt, hogy vegyünk így. Me' mindig a nagyobb fiúk foglalkoztak, vagy mindig a jobb táncú fiúk foglalkoztak evvel. Akko' aztán azok intézték. (...) /Ha letelt az a husz vasárnap, akkor maradtak ugyanazok a kezesek, akik előzőleg, vagy az már változhatott?/ Hát aztán vot, amiko' változott és vot, amiko' nem változott. (...) Változott, me' mondjuk én beállítottam valakivel ezt a zenészt, ennyit muzsikált, és ha nem volt kedvem nekem többet, hogy beállítsam, akkor került más. /De te nem mondtad meg, hogy én nem megyek többet? [János bácsi felesége]/ Há' dehogynem, ezt még beszélgettük ott a fiukkal. Csak úgy... mindig valahogy úgy vot, hogy először azt mondták, hogy menjen ő, mer' ő már tudja, hogy kivel és mit beszéljen, vagy mennyit... [ígérjen.] Hát osztán mindig valaki kellett foglalkozzon evve'. Akko' osztá' hogy ha senki se nem mozgott, akko' csak kellett vállalja [valaki] azt is. (...) Meg kellett próbálkozni evvel is. (...) Oan, mind a munkábo' a csoportfelelős... Nem pont úgy van, mer ott a csoport, az dogozik, a csoportvezető az felügyelő, de... ez a kezesség veszteséggel jár is sokszor. Van, amikor nyereséggel végződik, van, amikor veszteséggel. Ugy van a tánccol is. Hát megfogadjuk a zenészt. A kezes, ő felel ezen [ezért]. De ha nem jün ki a pénz, ott má' elég baj van olyanko'.”⁷⁴¹

A második világháború alatt a frontra került, illetve levanteoktatásra elvitt idősebb legények hosszú ideig távol voltak a falutól, így, addig szokatlan módon 15-16 éves fiatalok előtt is megnyílt a lehetőség a kezeskedésre. Felborult az addigi rend a *táncon*, a háború után

⁷⁴⁰ Mezőköbölküton évente a híres őszi, lekencei vásár napján, Kecsedén pedig húsvétkor választották a *tánc* tisztségviselőit. (Kós 2000. II. 257.) Lőrincrévéről (Karsai – Martin 1989. 33), és a Lápos-menti Domokosról hasonló példákat ismerünk. (Balassa 2003. 295.) Válaszúton is kiválasztásról ír Kallós. (Kallós 2006. 298.) A korteskedésről lásd: a széki példát. (Novák 2000. 33-34.)

⁷⁴¹ Fodor János *Selyem*, 2002. 07. 25-én.

visszatérő idősebbek és az időközben nagylegénnyé serdült kezesek között több alkalommal súrlódásra került sor.

„Már kezes votam, s az idősebbek visszajöttek a háborúbul. Ittasan béjüttek a táncba... Kelemen Sándornál, s kezdtek rendelkezni: Ezt húzzad, azt húzzad! (...) Kitessékeltem őket. Kötelesek votak menni, mer' ez vot a törviny. Oszta' később meglestek és meggallyaztak [megverték].”⁷⁴²

Ha mindkét kezes tapasztalatlan volt, akkor először a helyi, gyengébb – és ezért olcsóbb – muzsikusokat igyekeztek megfogadni, ami a táncos közösségnek általában nem tetszett.⁷⁴³ A kezesek személye egyébként optimális esetben fokozatosan, egyénekenként cserélődött.⁷⁴⁴ Idősebb, tapasztaltabb *legény* gyakran a hajlandóságot mutató fiatalabbak közül választotta ki azt, akivel a *legjobban egyezett*, vagy akire a munka oroszlánrészét rá tudta bízni. Ilyenkor az idősebb a *táncon* szinte csak irányított, sokszor részt sem vett a kezességgel járó munkákban: nem ment a zenészekkel vacsorára, nem táncoltatta a leányokat, csak a saját szeretőjét stb.

/Tulukkal is volt kezes?/ (...) Má' itt hogy van. Vegyük aztat, én idősebb votam valamivel, mind ő. De hát ő volt az élénkebb a... ami a táncot illette, s akkor asztá' velle is votam persze. Votam azelőtt a fiatalabb koromba'... votam, evve' a... Karika Ferive', már egy év különbség vot köztünk. Akkor leszereltem, ez a Tuluk, ez... élénkebb vout. Akkor... odavettem magam mellé, és akkor ketten csináltuk eztet. Még azér' is mer' egy ilyen embert jobban... Szoval én ötet fel tudtam használni akkárhova. (...) Azé' van két kezes, hogy... felváltvo, hogy ha ugy van, hogy a zenészeket ellátni, vagy foglalkozni velük, s akkor a legtöbbször nekem nem vot kedvem, hogy elmenjek velük, akkor küldtem őt. Ő mindenhova ment, mer olyan... oan fajta nép is vot, de szeretett a zenészekkel... foglalkozni, el... időzni velük. Akkor azér' ... lettem ugy velle.”⁷⁴⁵

⁷⁴² Szőlősi András, 2011. 08.20-án.

⁷⁴³ Lásd: 3. sz. melléklet: 28.

⁷⁴⁴ Vö. Pálffy 2001. 296.

⁷⁴⁵ Fodor János *Selyem*, 2002. 07. 25-én.

Ilyen volt például a korábban említett Fodor János *Selyem*, aki kezeskedésének utolsó éveiben már nagy tekintéllyel bírt a táncos közösségben.⁷⁴⁶ Ő a *tánc* körül sündörgő gyerekeket, *gyengébb* vagy *italos* legényeket is beszervezte a munkákba: italért, lányok után küldte őket stb. Ezek a gyerekek tulajdonképpen segédszervező szerepet töltek be, ugyanakkor külön, állandósult megnevezésük nem volt.

„/Volt kettőnél több kezes is?/ Nem igen. (...) Vot két kezes, s akkor aztán mindegyiknek vot egy ilyen, hogy mondjuk eztet... egy ilyen cipcerje⁷⁴⁷ [nevet], aki foglalkozott a munkával. A kezes ahova küldte, oda ment. Ilyenek votak... ilyen segédek. De kezes inkább kettő van...”⁷⁴⁸

A mezőségi kezesek közötti munkamegosztásra és rangsorra, valamint a táncszervezéssel kapcsolatos egyéb tisztségekre vonatkozóan szép számmal találunk szakirodalmi utalásokat.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 103.

⁷⁴⁷ Fodor János a cipszer kifejezést egy magyarországi táncos szereplése alkalmával hallotta, pontos jelentését nem ismeri, a szót itt *segéd* értelemben használja.

⁷⁴⁸ Fodor János *Selyem*, 2002. 07. 25-én.

⁷⁴⁹ Mezőköbölkúton egy *főkezes* és egy *alkezes* (vagy *második kezes*) szervezte a *táncot*, a fiatalság anyagi és egyéb hozzájárulását pedig a *kamarás* kezelte. (Kós 2000. II. 257.) Szabó T. Attila a Belső-Mezőségtől távolabb eső, Lápos-menti Domokos karácsonyi szokásaival kapcsolatban a *kapitányt* segítő *káplárról*, *kiskáplárról* és *csaplárosról* ír. (Idézi Balassa 2003. 295.) Mezőköbölkúton az ünnepi *táncra* két *vőfély* hívogatta a lányokat (Kós 2000. II. 258.), ugyanezt a funkciót Széken két *kisvőfély* töltötte be. (Novák 2000. 37-38) Magyarfrátán egy hetente választottak egy lányt, a fatá *jocuri-t* (jelentése körülbelül: a *tánc* lánya), aki a fellocsolta a táncteret a szünetekben. (Josif 1995. 11.)

IX. 4. A kezesek feladatai

IX. 4. a. A tánczenei szolgáltatás biztosítása

A táncosok és a zenészek törekedtek egy, lehetőleg tartós, állandó kapcsolat kialakítására. Minden hosszabb ideig kezeskedő legénynek megvolt a kedvenc zenésze, és ha lehetősége volt rá, őt foglalkoztatta. Megfelelő anyagi háttér esetén a tánczenei minőség javítása, vagy a szolgáltatás állandó jellegének biztosítása érdekében előfordult, hogy táncos közösségek távolabb lakó zenészeket saját községükbe költöztették,⁷⁵⁰ vagy nem engedték hazavinni a hangszereiket.⁷⁵¹

Ide kapcsolódik a „zenészrablás” jelensége is: előfordult, hogy a már lefoglalt zenészek az egyezés ellenére más táncos közösséghez mentek zenélni, de a kezesek utánuk mentek és „kilopták”, vagy erővel elhozták őket a mulatságból. Ezt viccből, virtusból, esetleg az éppen társadalmi-politikai hatalom fitogtatása miatt is csinálták. A „zenészrablás” így egyes falvak, vagy falurészek, esetleg etnikumok közötti ellentétet is kiélezhetette, ugyanakkor a közösségen belül növelte a kezesek megbecsültségét, tiszteletét.⁷⁵²

A téli időszakra szóló *cigányfogadás* a karácsonytól kezdődött. Az 1960-as évekig ilyenkor általában három napos *táncot* (vasárnap, hétfő, kedd) rendeztek, amit a szervezők igyekeztek már előzőleg belefoglalni egy hosszabb periódusú zenészfogadásba. Általában azonban az ünnepi *táncokra* külön kellett megalkudni, főleg ha az ünnep első napján színelőadással összekapcsolt belépős *táncot* tartottak.⁷⁵³ Ilyenkor is igyekeztek az ünnep másod, illetve harmadnapjára is biztosítani a zenészt, mert az is be akarta biztosítani magát és könnyebben *elszegődött* olyan helyre, ahol hosszabb távra *fogadták be*. Ez azonban nem mindig sikerült, mert a *cigány megkérte az árát*. Ha nem volt színházi előadás, akkor a három napos karácsonyi *táncra* olcsóbban jött el a zenész.

⁷⁵⁰ Ez csak cigányzenészekkel fordult elő. A szakirodalomban csupán egy vonatkozó említést találtam. (Pávai 2005b. 5.) Lásd: 1. sz. melléklet: 18, 24/b; 3. sz. melléklet: 38, 125.

⁷⁵¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 121.

⁷⁵² Lásd: 3. sz. melléklet: 62, 74, 89. Erdélyi történeti forrásokban is olvashatunk hasonló jelenségről: a Maros-megyei Gegesen 1762-ben egy Kassai János nevű férfi egy mulatságba belépve „... kűsködött, hatalmaskodott el akarván venni a Hegedűst a tánczó Inasoktól...” (Kósa F. szerk. 2005. 880.)

⁷⁵³ A visszaemlékezések erre vonatkozóan bizonytalanok. Néhányan bálnak, egykori kezesek viszont határozottan táncnak nevezték a színelőadáshoz kapcsolódó táncalkalmakat. Az 1960-as évektől már valószínűleg valóban bált tartottak a színházi előadás után.

A kezesek nem mindig lehettek biztosak abban, hogy a megfelelő pénzüsszeg befolyik (ez főleg II. világháború alatti időkben és a tévesztés első szakaszában volt jellemző), akkor lemondtak a hosszú távú zenészfogadásról és az ünnep után csak a farsangi időszakra, három vasárnapra *állítottak cigányt*. A böjti időszakban megritkultak a táncalkalmak, a románok amúgy sem jöttek a *táncra*, így bevételkieséssel kellett számolniuk.⁷⁵⁴ Az ünnep előtti nagyhéten a magyarok sem táncoltak, így a böjti időszakban a táncalkalmak megritkultak, ilyenkor a fonók is megszűntek.⁷⁵⁵ Ilyenkor a böjt utáni időszakra igyekeztek egy tíz vasárnapra lefoglalni a zenészeket. Itt természetesen a karácsonyhoz hasonlóan kérdés volt, hogy lesz-e bál, illetve, hogy sikerül-e a három napos *tánc* beleszámít-e a tíz vasárnapba, vagy sikerül-e egy füst alatt kedvezményesen egy három plusz tíz alkalmas periódusban megalkudniuk. A visai táncszervezőknek – szemben például a palatkai kezesekkel – mindezt alaposabban kellett mérlegelniük, hiszen a jó zenészek nem a faluban laktak, Magyarpalatka pedig négy-öt órás járóföldre van Visától.

Egy tíz-tizenöt alkalomból álló periódusban a zenésznek maximum két alkalmat engedélyeztek kimaradásra, ezeket akkor használta ki, ha lakodalomba hívták, vagy ha beteg volt.⁷⁵⁶ Az elmaradt multságot más alkalommal pótolták.

A zenészfogadás előtt a kezesek otthon felmérték az igényeket és a lehetőségeket. A téli időszakban a fonókban, máskor a vasárnapi utcai bandázásokkor gyűltek össze a legényekkel megbeszélni, hogy melyik zenészt, mennyiért és milyen hosszú időre fogadják meg. Általában a *kezes* személye is ilyenkor dőlt el.

Az előkészületek fontos része volt annak a kiszámítása, hogy várhatóan hányan tudnak majd részt venni a *táncokon*. A táncolni nem tudók mellett voltak *szegényebb rendűek*, akik más faluban, esetleg városon szolgáltak; ők a rövidebb időtartamú táncos periódust javasolták. A *kezeseknek* a konfirmáló korban lévő fiatalokra is figyelni kellett, hiszen közülük kerülhettek ki az ún. *félfizetéses*-nek nevezett kezdők. Ők a *cigánypénz*, illetve a *házbér* felét fizették csak. A *táncos házat* biztosító gazda gyermekei csak akkor járultak hozzá a multság költségeihez, ha akartak. Hasonló volt a helyzet – ha a helyi paraszzenészeket fogadták meg – a zenészek gyermekeivel is. A katonaviselt legényekkel sem lehetett mindig számolni.

⁷⁵⁴ A magyarok a húshagyókeddi bált általában a rá következő szombat este tartották meg.

⁷⁵⁵ A böjt úrvacsoraosztásig tartott, de aznap vasárnap délutántól már táncolhattak.

⁷⁵⁶ Vö. Kós 2000. II. 259.

„[A szolgálknak] sokszo' félbe kellett szakítani a táncrajárást, vagy betegség is közbe' jöhetett... Kimaradtak a táncról. A kezesnek nem vot mit tenni, leszámította a kihagyott vasárnapi pézt az összegből, vaj (...) aki nem vett részt az elejétől... Hagytok, hogy táncoljak félfizetéssel? Há' persze, hogy hattuk... (...) A leszeret legény az már annyit adott, amennyit akart.”⁷⁵⁷

A kezesnek tehát pontos ismeretekkel kellett rendelkeznie a fiatalság létszámát és anyagi helyzetét illetően, hogy a fizető táncosok számát fel tudja mérni. A lelkiismeretesebbek füzetet vezettek, amibe az előzetes kalkulációt elvégezték, sőt sok esetben az egyes táncalkalmakról hiányzókat is vezették. A táncosok számának kiszámításánál általában plusz-mínusz öt fő *ráhagyást hagytak*, úgy, hogy magukat is beleszámolták. Ha lehetett – a biztonság kedvéért – a zenéssel megkötött alku során megállapított összegnél többet kértek a táncosoktól.

„Mindig úgy forgolódtunk, hogy a cigánypénz ki kellett jöjjön. (...) Úgy kellett a pézt kikiáltani, hogy plusz legyen, me' mindig történt valami.”⁷⁵⁸

Az egykori kezesek visszaemlékezéseiből lesűrhető, hogy az ügyesebb táncszervezők törekedtek a saját magukra és a szeretőjükre eső összeg, valamint a *cigánynak* szánt ital-, esetleg cigarettamennyiség kigazdálkodására is. Mindezt egyszerre azonban csak ritka esetben sikerült.

„Körbevettek a lányok így susogni, hogy >Nem fizetek...< ilyesmi. A szeretőjét még elhatta az ember. (...) De mondjuk már, há' persze egy kezes a barátnéját, egy annyit csinál, hogy azt kihúzza valahogy, ne tegye bele a fizetésbe'.”⁷⁵⁹

A táncosok, ha drágállták a zenészt, természetesen igyekeztek kifejezni nemtetszésüket, szóvá tették, zajongtak, végső esetben leültek és nem voltak hajlandóak táncolni, ily módon próbálták meg sakkban tartani a kezeseket.⁷⁶⁰ A helyi szokásoknak megfelelően ugyanis csak az fizetett, aki *belészökött a táncba*.

⁷⁵⁷ Fodor János *Selyem*, 2002. 07. 25-én.

⁷⁵⁸ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12-én.

⁷⁵⁹ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12-én.

⁷⁶⁰ Lásd: 3. sz. melléklet: 31.

Ha a kezesek híresebb zenészt tudtak *állítani*, sokszor még a periódus közepén sem volt biztos, hogy a táncos közösség ki tudta fizetni őt. Emiatt előfordult, hogy a szervezők összevesztek a fiatalsággal. Ilyenkor az ügyetlenebb *kezesek bekároltak*: saját zsebből kellett kipótolniuk a hiányzó összeget, vagy le kellett mondaniuk a zenészeket, amikor is az előleg veszett oda. Őket a hátuk mögött *balkezeseknek* hívták.

A hosszú vagy rövidtávra szóló zenészfogadás a táncos közösség anyagi helyzetétől is függött. Ha a *kezesek* nem voltak biztosak abban, hogy elég pénzt tudnak összeszedni (a táncosok közül sokan bizonytalanodtak), vagy az előzetes elgondolásánál drágább volt a zenész, akkor még ősszel is csak 2-3 vasárnapra, legfeljebb egy hónapra fogadtak zenészt.

*A zenészfogadás*⁷⁶¹

A zenészek *beállításánál*⁷⁶² kezesek és primás mellett többen, a kezesek kísérői, más zenészek (a primás *segítsége*) sőt családtagjai is jelen lehettek. Az esemény saját tapasztalataim és a visszaemlékezések szerint öt kisebb „felvonásra” osztható:

- I. A kezesek megérkeznek a zenészhez és elmondják jövetelük célját.
- II. Ez után következik az alku, helyi kifejezéssel élve a *vásárcodás*. A zenészek általában szeretik, ha családtagjaik közül minél többen jelen vannak. Ilyenkor a jobb alkupozíció elérése érdekében a nagy létszámukkal és meglehetősen hangos, izgága, sokszor erőszakos viselkedésükkel megpróbálják mentális nyomás alá helyezni az érkezőket. Ennek ellensúlyozásaként régebben a *cigányfogadók* sokszor kísérettel érkeztek, vagy igyekeztek *egyedül elcsípni* a primást és minél kisebb közönség előtt alkudni. A jól alkudni tudó kezes csak az *első muzsikással* tárgyalt, a többieket igyekezett figyelmen kívül hagyni. A primás *segítsége* a táncosok szempontjából amúgy is másodrendű volt, nem tudunk arról, hogy a kezesek beleszóltak volna a banda összeállításába.⁷⁶³

„/Zenészfogadásnál a primással beszélt?/ Hát a primással... ő vot a vezériük nekik. /Maga megmondta, hogy ki legyen a segítség?/ Az... rajta [a primáson] múltott, mer' mi nem is tudtuk, hogy ki az aki... tudott, vagy akart jönni, vagy aki tud is. Mer' mindig a primás, ő megválossza magánok, me' nem akármelyikkel muzsikál. Mer' hogy ha

⁷⁶¹ A mezőségi zenészfogadásról lásd még: Faragó 2006. 128; Kós 2000. II. 257-258; Kallós 2006. 298; Novák 2000. 34-35; Pálfy 2001. 299-300.

⁷⁶² A zenészt a visaiak *állítják, beállítják, fogadják, befogadják, megfogadják*.

⁷⁶³ A segítség megszervezése hagyományosan a primás dolga volt. Az 1990-es évektől kezdve a táncázás látogatók – saját zenei igényeik érvényesítése miatt – mind gyakrabban szóltak bele a zenekar összeállításába.

*csak úgy véletlenül összeszedi a csoportot, akkor nem vág a zene. S akkor nagyon... nagyon sűrűn megtörténik, hogy elromlik a zene tánc közbe!*⁷⁶⁴

A kezesek a létszámot is csak az 1960-as évektől határozzák meg, addig egyértelmű volt, hogy a zenekar a három főből áll. A *vásárcodáskor* általában a *kezes ígér* először, elmondva a tervezett alkalmak számát és a ráfordítandó összeget. Ezután a zenész következik az *igényével*. Kis különbség esetén a *kettő könnyen összefér*, nagyobb különbség esetén régebben hosszab, akár egy három-négy órás alkudozás is előfordulhatott, főleg bálszervezés esetén. A szokásos hétvégi táncok hosszát ugyanis a mindkét fél által ismert szokásjog határozta meg, így a zenélés időtartama csak a bálók esetén képezte alku tárgyát.

*„Sokszor annyit min’ erről s túl... [annyit egyeztettünk, vitatkoztunk], hogy odasötétedtünk Palatkáro”*⁷⁶⁵

Késés esetén egyébként az éjfélnél tovább tartó táncmulatságot később fejezték be. A hétvégi *tánc* meghosszabbítására nem volt lehetőség, ilyenkor a kezesek levontak a *cigánypénzből*.⁷⁶⁶

Magam példáján tapasztaltam, hogy idegen, a szokásokat kevésbé ismerő kezes a zenészfogadásnál a mentális nyomás hatására könnyen elbizonytalanodik. A zenészek a határozatlanságot rögtön kihasználják: a terepmunkám során körülbelül tizenöt-húsz alkalommal fogadtam zenészeket Magyarpalatkáról Visába, illetve magyarországi táncházakra, előadásokra ebből az utolsó három alkalommal sikerült saját alkupozíciómat megtartani, és az általam tervezett összegben megalkudni. A visszaemlékezések szerint a tapasztaltabb, helyi viszonyokat jól ismerő (és kevésbé ijedős) kezesek esetén ez az arány jóval kedvezőbb volt. Egy-egy táncalkalom kimuzsikálásának tehát csak hozzátétőleges ára volt, illetve van, ami nem csak a zenészek tudásától-hírétől függ, hanem a kereslet nagyságától, az érintett felek között esetleg korábban kialakult jó vagy rossz kapcsolattól, valamint nagymértékben a kezesek ügyességétől is.

⁷⁶⁴ Fodor János *Selyem*, 2011. 02. 11-én.

⁷⁶⁵ Fodor János *Selyem*, 2002. 07. 25-én.

⁷⁶⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 15.

III. Megegyezés esetén az alkudozás fontos szimbolikus cselekménnyel ér véget:

*elütik egymás kezét, mint a vásárban.*⁷⁶⁷

*„Ő kért, mi ígértünk. Aztán addig, ameddig már többet nem akart engedni, aztán má' többet nem vót merre, és akko' megütöttük a vásárt. (...) A cigányokkal mikor megegyeztünk, akkor kezet fogtunk. Hát odaütöttük néki, s ez vót a kézfogás. Mindegyikkel kezet fogtunk, ha ott vótak a másíak. Ez vót az egyezés. (...) Há vitatkoztunk. Sokszó' nem engedtek, s akko' mi számítottuk, hogy... Pláné, mikor szindarabra vót, aztán az igazgató bácsi megmondta, hogy hát körülbelül ennyit lehet adni. Többet nem. Aztá' vót, amikó' még meghaladtuk, mer' nem vállaták... /Akkor is kellett alkudozni, mikor csőre fogadták?/ Mindig kellett alkudozni. A zenész persze kér. Pont úgy van, mint a vásár. Ő kér, mi ígértünk. Egész odáig, amég ő is engedett, mi még tettünk, s akko' így ameddig összefért.”*⁷⁶⁸

A kézfogás után a kezesek előleget – minden esetben pénzt – adtak a zenésznek.⁷⁶⁹ Ez általában a kialakított pénzüsszeg fele volt. Ritkán, régi, jó kapcsolat esetén (és ha a zenész nem küzdött anyagi gondokkal) előfordulhatott, hogy a zenész eltekintett az előlegtől. Ha a táncosok mondták fel az egyezséget, akkor az előleg elveszett, kivéve, ha időben jelezték az esemény(ek) elmaradását és sikerült egy másik alkalomra, vagy időszakra átütemezni az egyezséget. Ellenkező esetben (ha a zenész mulasztása miatt maradt el a táncos esemény) a vonatkozó szokásjog szerint a zenésznek elvileg az előleg kétszeresét kellett visszaadniuk. Gyakorlatban azonban távol eső falvak kezesei örültek, ha sikerült a kiadott összeget kicsikarni a zenésztől. A legtöbb esetben ilyenkor az előleg egy újabb tárgyalás alapját jelentette, amin a *kezesek* (főleg ha helybéliek voltak) már bátrabban felléphettek és merészebben alkudhattak.⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ Mezőségen mind a mai napig szokásos, hogy vásári alkudozás közben felváltva egymás tenyerébe ütnek a cigányok, attól függően mikor melyik mond egy összeget.

⁷⁶⁸ Fodor János *Selyem*, 2002. 07. 25-én.

⁷⁶⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 70.

⁷⁷⁰ Lásd: 3. sz. melléklet: 27. Ha az alkudozás, a szolgáltatás és a kifizetés mindkét fél megalégedésére rendben alakult, és a multságok során jó emberi kapcsolatot tudtak kialakítani a zenészek a táncosokkal (első sorban a *kezesekkel*), akkor a következő időszakra már könnyebben egyeztek meg. Ez volt az alapja egyes zenészek és

Ha a kezesek valamilyen szervezet, vagy intézmény megbízásában alkudtak (pl. iskola, termelészövetkezet stb. számára szerveztek bált, vagy táncot) akkor előfordult, hogy írásbeli nyoma is maradt a megállapodásnak. Ez az 1950-es évektől vált gyakorivá.

„/Szerződést írtak?/ Nem igen. Írtunk, mos' hátrább egy-egy ilyen...(...) Ilyen kézi nyugtákat. Hogy például megfogadtuk ennyire, s ennyi előleget adtunk... Ők nem tudták aláírni, az vot a baj. Há' ezek mos' még írnak, lehet. (...)... Tudom, hogy annyi baj vot az igazgató úrral, miko' színdarabot csinátunk... [nevet] Egy oan... szigorú ember vot, hogy ott minden bani legyen elkönyvelve. Aztán (...) egy fél orábo került, mire a cigányok aláírták. >Írd alá! Írd oda! Írd oda!< >Nem tudom!< >Tedd az ujjad!< [nevet] Aztán ott állandóan mázolta, hogy tudja tenni az ujját... hogy látszódjan. Vagy húzott egy keresztet [a zenész.] Nem tudtak írni... ”⁷⁷¹

IV. A pénzügyek elintézése után következett az *áldomás*, amihez a pálinkát elvileg a vásári alkudozásokhoz hasonlóan a szolgáltatónak kellett volna biztosítani.

„Ha megvót a vásár, kellett venni egy kis pálinkát. A zenésznek sose vot péze... ”⁷⁷²

V. A zenészfogadást az 1970-es, 1980-as években még általában multság követte, amin a helyi cigányok, a kezesek és kísérőik vettek részt, de többször előfordult, hogy palatkai, vagy esetleg hasonló céllal érkező másfalusi legények is csatlakoztak. A zenészek étellel és zenével vendégelték meg a legényeket, sőt a családból táncos partnert is biztosítottak számukra. Az ilyen multság nagyon vonzó volt a fiatal legények számára, hiszen távol otthonuktól, a falu ellenőrzése alól kibújva mulathattak.⁷⁷³

falvak táncos közössége közötti, hosszabban tartó együttműködésnek. Ez az állandósult kapcsolatrendszer a visszaemlékezésekből könnyen nyomon követhető: tudjuk például, hogy a vajdakamarásiaknak hosszú évekig az *Öreg Náci*, a mezőgyéresieknek pedig az *Öreg Gyurka* muzsikált. (Lásd: 3. sz. melléklet: 11, 120.) Természetesen olyan esetekről is tudunk, mikor az alkut kötő felek közül az egyik megpróbálta becsapni a másikat. (Lásd: 3. sz. melléklet: 25, 59.

⁷⁷¹ Fodor János *Selyem*, 2011. 02. 11-én.

⁷⁷² Fodor János *Selyem*, 2011. 08. 15-én.

⁷⁷³ Lásd: 3. sz. melléklet: 71, 7. sz. melléklet: 15.

„(...) ahányszor elmentünk zenészt állítani, akkor... nem tudunk hazajönni azon a nap, mer' ott mindig van mulatság... Vót jobb, mind egy esküvőn. Oda gyültek... [az emberek] amiko' má' látták, hogy mennek a legények aztán jöttek is körbe. Ott egy fészek van. (...) Sokszo' annyi legény ment, nem tértek el a cigányoknál...”⁷⁷⁴

IX. 4. b. A zenész kifizetése

A kollektivizálás előtti időszakban, a téli *táncokra* a pénzen kívül *gabonával*⁷⁷⁵ fizettek,⁷⁷⁶ ami a szegényebb közösségek (pl. visaiak) esetében szinte kizárólag a kevésbé értékes kukoricát jelentette. A *vásárkodáskor* a *kezesek* általában azon voltak, hogy a kukorica minél nagyobb arányban szerepeljen a fizetségben, szemben a készpénzzel. A kukorica beszerzésénél ugyanis nagyobb „játékterük” maradt a táncosoknak: a szülők nehezen adtak pénzt, télen pedig nem tudtak napszámba menni a legények, ahol megkereshették volna a *cigánypénzt*. A szülők ugyanakkor ritka esetben ellenőrizték, hogy pontosan mekkora mennyiséget visz el a *gabonából* otthonról gyermekük. A zenét kedvelő, *cigánynak kedvezni* akaró fiatalok így könnyebben adtak a kiszabott mennyiségnél többet, mint esetleg pénzből borravalót. A két világháború közötti időszakban a lányok még ritkán fizettek pénzzel, gabonát viszont tőlük is lehetett kérni.

„Be vót fogadva a zenészt mondjuk egy mennyiség pénzért, egy ezer lej, egy ötszázér. Akkor nagy pénz vót ötszáz lej is a mi korunkban! /Mennyi időre fogadták meg?/ Hát mondjuk egy estére, egy napra. /Hosszabb időre?/ Nem, nem, csak egy szombat estére meg egy vosárnoprá, úgy fogadtunk mindig. Hanem ősszel... Régen úgy fogadtunk bé kukoricára, adtunk neki kukoricát. Aztán akkor is felszámítottuk: ennyi fiatalság van, ennyi kukorica jut egy személyre. Egy véka, úgy mondtuk rígen, úgy húsz kiló. (...) /A lányok is fizettek pénzt?/ A lányok is. De sokszor nem fizettek, meg inkább adtak vacsorát. Nemigen fizettek űk, télen nemigen, hanem mikor bé volt fogadva kukoricára, akkor már űk is fizettek. Mer akkor a zenész csak úgy állott be, ha mindenki ad kukoricát.”⁷⁷⁷

⁷⁷⁴ Fodor János *Selyem*, 2011. 08. 15-én.

⁷⁷⁵ Jelentése itt: termény.

⁷⁷⁶ Mezőszégi párhuzamait lásd: Faragó 2006. 137; Kallós 2006. 298-299; Kós 2000. II. 258; Novák 2000. 35; Pálfy 2001. 300-301.

⁷⁷⁷ Chira Péter. Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában.

A zenészfogadásnál ez az alkupozíció azonban rejtett némi veszélyt magában. Más táncos közösség érdeklődése esetén ugyanis a zenészek azoknak a *kezeseknek kedveztek*, akik több pénzt ígértek, már csak azért is, mert a gabona összegyűjtésekor is zenélniük kellett, sőt aznap este ingyen *ki kellett muzsikálnak egy táncot*.⁷⁷⁸

„*Karácsony előtt, amit megfogadtam harminc vosárnapra, akko' egy fél vika, vaj e' vika csű, attul a lánytul, aki táncol, akko' a leginyektü két véka, s ennyi pénz. (...) Na, végezett, miko' leszógálto a vosárnapot, azt a bizonyos mennyiséget, amennyit kellett, megadták neki a pénzt. S akko' hétköznap... Na, menjünk, szedjük ki a cigánynok, má' így mondták: Na, szedjük ki a gabonáját. Ment a két kezes, a cigány velük... S egy loszekérrel, vagy bivalyszekérrel, vagy mivel. Mentek zsákokkal, ahaz a fiuhaz. (...) Na, ennyi vot, ennyit számítottunk, tessék. Mérté ki. Összeszedték mindenünnen, akko' összegyűtették a kezeshez. Aztá' a kezes vagy fogadott a cigány mellé valakit, vagy a kezes hazavitte. (...) De még mámo összeszedte a gabonát a zenész, akko' este táncot csinált, muzsikált ráadást. E' hétköznap este mentek ahoz a házhoz, ahol vot a tánc. Ott még egyet mulattak. (...) Aszondja: Jól van! Aztán mindenki ugy fizetett, hogy vot pénzüik, vagy kukoricájuk, azt mondta: Nesze, vegyél! Ha jól viselkedett a cigány, akko' jól fizették! /Lehetett úgy variálni, hogy pénzt is terményt is adtak?/ Lehetett. Mer' hát nekik is szükségük vót pénzre. Én gondolom, még a kukoricát is eladták. Mer' hát a cigányember nem is vót hova eltárolja. Csak hogy hát, ha má' nem vót annyi pénz, akko' átvette a kukoricát is.*”⁷⁷⁹

A nagyobb hírű zenészekre a kollektivizálásig mindig nagy volt a kereslet, így ők még azt is megengedhették maguknak, hogy csak pénzre vonatkozó ajánlatot fogadjanak el a távoli falvak *kezeseitől*.⁷⁸⁰ Gazdagabb falvak esetében a kukorica helyett gyakran búzát adtak a zenészeknek.⁷⁸¹

Az 1950-es, 1960-as évekig Mezőség-szerte általánosnak mondható, hogy a nyári táncmultságokat aratókalákák megszervezésével igyekeztek biztosítani.⁷⁸²

⁷⁷⁸ Voltak olyan kezesek, akik még a másnapi hazaszállítás közben is mulatni akartak.

⁷⁷⁹ Fodor Árpád *Denuk*, 2002. 07. 20-án.

⁷⁸⁰ Több adatközlőnél tapasztaltam, hogy a múltbeli szerepét kissé felnagyítva beszél arról, hogy mennyit áldozott annak idején a zenészekre. (Lásd. 3. sz. melléklet: 4.)

⁷⁸¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 27.

⁷⁸² Mezőségi párhuzamait lásd: Faragó 2006. 130; Kallós 2006. 302; Kós 2000. II. 259; Novák 2000. 44; Pálffy 2001. 300. Fiatal széki adatközlőim elmondták, hogy elvétele még az 1980-as években is voltak kalákázni a

A visszaemlékezésekből halványan kirajzolódik, hogy a két világháború között még a grófi birtokokon is voltak kalákák (szőlőkapáló és, szüreti kaláka) aminek segítségével hosszabb távú zenészfogadást tudták biztosítani maguknak a visai fiatalok. A birtokstruktúra XX. század eleji változásai előtt ezek az alkalmak valószínűleg gyakrabban előfordulhattak.

A gazdák földjein végzett kalákák megszervezését a falubeli munkaadók esetén a kezesek, másfalusi munkaadó esetén pedig általában a zenész kezdeményezte.⁷⁸³ A második világháború előtt még Visában előfordult, hogy a két helyi nagygazdánál, illetve a bírónál kalákáztak,⁷⁸⁴ de a háború után ezek lehetőségei a faluban egyre csökkentek, végül teljesen megszűntek. A helyi gazdától általában a *kezesek vették fel a munkát*: tehát még a zenészfogadás előtt megegyeztek az illetővel, hogy mennyit és mennyiért dolgoznak majd neki. Ha a munkát terményben kapták meg (*kalangyára* arattak), akkor azt még pénzzé kellett tenni, így a megszerezhető összeg nagysága az eladás sikerétől függött. A szervezők számára kedvezőbb volt tehát, ha pénzt kaptak a munkáért, hiszen ez esetben már előre beoszthatták, hogy azt mire költik majd, és ennek tudatában alkudozhattak a zenésszel.

A helyi gazdánál jóval módosabb birtokosok laktak a szomszédos Bárében, így a visai fiatalok legtöbbször nekik kalákáztak.

„Inkább Báréba’ kalákáztunk, mer’ ott gazdagabb emberek vótak és több vót az aratnivaló. Hát a visaiak nagyobb része, a szegényebb emberek Báréba arattak. Kalangyáro... úgy mondják. A tizedik... vagy vót, mikor a tizenegyedik... Általábo’ a tizediket adták.”⁷⁸⁵

A báréi kalákákat általában már a zenész kezdeményezte, miután megegyezett a kezesekkel. Ebben az esetben a gazdával történő alkudozás és a szervezés egy részének a gondja az ő vállát nyomta: helyi kifejezéssel élve *a zenész eladta a munkanapot a gazdának*.⁷⁸⁶

zenésznek. Ilyenkor a termelősövetkezetnek kapáltak. Az elvégzett munkát a szövetkezet könyvelője munketegységként jóváírta a szintén téves tag zenésznek.

⁷⁸³ Vajdakamarás esetében Pálfy Gyula is utal erre – ha kissé homályosan is. Egy helyen azt írja, hogy a „cigány eladta a kalákát egy gazdának”, néhány sorral lejjebb, pedig hogy „a kezesek alkudtak meg a gazdával.” (Pálfy 2001. 294.)

⁷⁸⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 85.

⁷⁸⁵ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12-én.

⁷⁸⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 28.

„Hát osztán, ha nem tudtunk fizetni neki [a zenésznek], ü beleegyezett úgy is, hogy hát... lehet kalákábo. Mer' ők már tudták eztet. Ugye a zenészek többfele... másfele is mászkálnak. (...) Mi megegyeztünk vele, hogy csinálunk neki egy napi munkát az egész fiatal. S akko' ü [a zenész] kiszámította, hogy ennyi ember, ennyi holdat tud levágni. (...) Ez a nyári szezonba'. Akkor a cigány keresett magának egy gazdát, ő csinálto vele a vásárt. Akkor idejűtt, megmondta, hogy mikor kell menni [dolgozni], mer' ott megbeszéltek. Akkor jött ától az este. (...) Őtet érdekelte, hogy minél drágábban tudja megvenni ezt a munkát. (...) Nem mi kerestük... egyáltalán... Nem is ismertük annyira a báréiakat... A fiatal lányok, legények... oda mentünk, ahová vitt a gazda... (...) Búzáér' dógoztunk, arattunk. S akkor ő [a zenész] kapta a pénzt. Learattuk a gazdának (...) a gazda fűzette a cigányt. Akkor megkapták az árát, amit megegyezett a gazdával. (...) A cigány vette ki a kalákát, ha más faluba' vót.”⁷⁸⁷

Ezesetben a kezesek nem is találkoztak a munka ellenszolgáltatásával, a pénzt, ritkábban a terményt a gazda a zenésznek adta. A zenész tehát igyekezett a gazdától minél több pénzt kialkudni az adott mennyiségű munkára (pl. egy hektár búza learatása). Előfordult, hogy a kialkudott munkán felül a gazdák lehetőséget hagytak többletmunkára is. A kezeseknek és a zenészeknek érdekében állt tehát, hogy minél több fiatalot toborozzanak a kaláka előtti estén, a *kalákahajtón*.

„Elindultunk a Románok közt, osztán a Lapusba⁷⁸⁸ és ott vissza az Újfaluba. A cigány nótákat s menyasszonyi táncot húzatt... Egy-két óra hosszat tartott. Utáno, este a kőtőket készítettük.”⁷⁸⁹

Ezért a *kalákahajtón*, a munka közben és a munka végeztével, a gazda udvarára szervezett *kalákatáncon* a zenészek ingyen muzsikáltak.

Ritka esetben, például rossz időjárás miatt megsűszott betakarítás esetén fordult elő, hogy helyi gazda kezdeményezte a munkát és kereste meg a fiatalokat.⁷⁹⁰

1940 és 1945 között a visai magyar fiatalok több alkalommal kalákában arattak az ide helyezett leventeoktatonak. Volt olyan kaláka, amely során és az azt követő *táncon* híres (és

⁷⁸⁷ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12-én.

⁷⁸⁸ A falurészekről lásd: 5. sz. melléklet: VIII, 7. sz. melléklet: 3-9.

⁷⁸⁹ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12-én. Lásd még: 6. sz. melléklet: H. 1.

⁷⁹⁰ Vö. Kós 2000. II. 259.

drága) palatkai zenészek (pl. az *öreg Náci* és *Lajika*)⁷⁹¹ zenéltek, akiket egyébként általában csak esküvőkre tudták a visaiak megfogni.

Az aratókalákák az 1950-es évek közepén, a mezőgazdaság szocialista átszervezése során szűntek meg. Ezekre a táncért végzett és táncsal összekötött társasmunkákra szinte az összes megkérdezett jó emlékekkel tekint vissza, a korszak társadalmi feszültségei mégis kiolvashatók a következő visszaemlékezésből:

*„Arattunk. A cigányok hátul muzsikáltak, úgy arattunk a sarlóval a kulákoknak.”*⁷⁹²

A termelőszövetkezet megalakulása után az 1960-as években még többször előfordult, hogy *kapálókalákát* szerveztek a fiatalok egy-egy ünnepi táncalkalom megrendezéséért.⁷⁹³

*„Mondjuk még vót kaláka itt még kollektív gazdaságbo’ is, hogy én vettem ki... kapálót. Én egyeztem meg a vezetőséggel. Ennyi pénzér’... kapálunk. Akko’ megegyeztünk a zenésszel, hogy egész nap muzsikál. (...) Nekem adták a pénzt.”*⁷⁹⁴

Az 1970-es években a kaláka, már csak, mint a közösség szolidaritásának szép példája működött Visában: abban az esetben, ha a téesz munkásai közül valaki megbetegedett a rokonai, barátai összeálltak és megcsinálták az elmaradt normáját. Ez esetben is előfordult néhányszor, hogy a szervezők helyi zenészeket fogadtak a munkavégzés idejére, így könnyebb volt segítséget toborozni.

IX. 4. c. Egyéb juttatások a zenészeknek⁷⁹⁵

A helyi szokás szerint a zenészek a fizetésen kívül más juttatások is jártak. A *kezesek* máig minden egyes népzenevel kísért táncalkalomra fél, maximum egy liter pálinkát visznek magukkal, amit ők és a zenészek fogyasztanak el. Ezen kívül a zenészek étel is jár.

A zenész étkeztetését is a *kezesek* szervezik. Az 1960-as évekig a lányokra osztották ezt a feladatot. Füzetbe felírták, vagy észben tartották a táncrea járó lányok nevét, és a falu *házrendjét* figyelembe véve a *táncon* már egy héttel korábban felszólították a soron következő

⁷⁹¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b, 24/c.

⁷⁹² Chira Erzsébet *Bendi*, 1987 májusában. Gyűjtötte Ratkó Lujza.

⁷⁹³ Lásd: 3. sz. melléklet: 29.

⁷⁹⁴ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12-én.

⁷⁹⁵ A zenészeknek járó juttatásokról lásd: Kallós 2006. 299; Kós 2000. II. 258; Pálffy 2001. 301.

lányt, hogy uzsonnát, vacsorát, esetleg késői vacsorát kell majd adni a zenésznek.⁷⁹⁶ Megbízhatatlan lány esetén ezt hangosan ki is kiáltották. A helyi paraszzenészek gyermekei nem kellett fizessenek, illetve ételt adjanak a zenésznek, ezért cserébe a muzsikusként valamivel olcsóbban vállalták a szolgáltatást.

„Én nem kellett adjak vacsorát, mer édesapám muzsikált. Azt mondták, hogy engem elengednek, mer édesapám muzsikált. És akkor űkeme ócsóbbér maradt, mint amennyi járt volna, hogy én ne adjak vacsorát, vagy egy-egy ételt.”⁷⁹⁷

Az étkezés megszervezése is gonddal járt. Téli táncalkalmakon a szombat esti vacsorára el kellett kísérni a zenészeket a vacsorát adó lány családjához. A zenészek az úton végig zenéltek, így az egész falu tudta, hogy melyik lány a soros. Ez hírverés mutatta, hogy eladó lány van a háznál. Az ellátás minősége a lány és családjának társadalmi megítélése szempontjából volt fontos.⁷⁹⁸

„Ez egy kicsit egy ilyen... dicsekedés vot, hogy... >Mos' vót [nálunk] a kezes zeniszekkel...[ebédelni.] Mer' a lányom táncos és votak az ebéden!< Hát ezek [az asszonyok] jobban ellátják a... [vendég kezeseket] (...) ezért is, hogy osztán ne kerüljön vita belöle... Vagy, hogy pont kerüljen vita [az asszonyok között], hogy aztán [mondhassák] hogy nálunk hogy el vótak látvo! Azér' csinálták ezeket.”⁷⁹⁹

Az egykor szegényebb családból származó visaiak máig emlegetik, hogy hányszor és mit ettek náluk a zenészek, míg a tévesz szervezés korszakában beszolgáltatással, adókkal nyomorgatott „nagygazdák” gyermekei nem tudták őket rendszeresen ellátni.⁸⁰⁰

A vacsora végeztével a háznál a szülők egy párt táncolhattak, majd a fiatalok zenélve indultak vissza a táncos házhoz.⁸⁰¹ Télen, szombat estére még járt egy *késői vacsora* a muzsikusként, ezt általában tíz órakor, a *táncon* szolgálta fel a soron következő lány.

⁷⁹⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 65.

⁷⁹⁷ Chira Erzsébet *Bendi*, 1987 májusában. Gyűjtötte Ratkó Lujza.

⁷⁹⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 91.

⁷⁹⁹ Fodor János *Selyem*, 2011. 06. 05-én.

⁸⁰⁰ Lásd: 3. sz. melléklet: 79.

⁸⁰¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 109.

Vasárnap délben a *kezések* ismét elvitték a zenészeket a *táncra*, ahová a következő lány elvitte a *délit*. Itt néhány *pár* muzsikálás után, négy óra körül *ozsonnát* kaptak a soron következő lánytól, este nyolc körül pedig egy másik vacsorát vitt nekik. Az 1960-es évektől egyre gyakrabban fordult elő, hogy a mulatság végén nem vitték el vacsorára a zenészt, hanem csak a helyszínre hozott hideg ételt adták oda nekik. Vasárnap nem járt *késői vacsora* a zenészeknek.

„Hát meg vot beszélve mindig előre egy lánnyal, például egy lány, aki ad nekik ebédet, egy másik lány, aki ad nekik nyáron uzsonnát is. Cigányember az zsingás⁸⁰² vot. (...) A másikkal meg vot beszélve, hogy te adsz nekik vacsorát s akkor egy másik... a későbbi vacsorát. Akkor történt meg tizenkét orakor, mikor vége lett a táncnak, akkor hozott le... ilyen hideg étel vot. (...) Vot a két kezes, azok is ettek a cigányokkal, ez vót a szokás. Vot kenyér, hagyma, túró vagy szalonna, vagy ilyesmi. Ha vot pénzük, akko' ittak egy pohár pálinkát is, ha nem akko' kellett csak víz. Bor nem igen vot abba az időbe...”⁸⁰³

Nyári időszakban, mikor csak vasárnap délután volt tánc, *délit*, majd *uzsonnát* vittek a zenészeknek.

Ünnepekkor rendezett, három napos táncalkalomra az utolsó estén minden lánynak kalácsot kellett vinni a *táncra*, amiből sokszor zsákszámra jutott a zenészeknek is.⁸⁰⁴

IX. 4. d. A táncos közösség megszervezése, a fizetség összeszedése⁸⁰⁵

A *táncot* néhány szomszédos faluban (Marokházán például) hagyományosan a *hegyből kiáltották ki* a *kezések*. Visában ezt az utóbbi évtizedben a helyi idős *hírverő* magánszorgalomból, illetve csekély juttatás fejében teszi; korábban itt csak a színdarabot, és az azt követő *táncot* kiáltották ki, egyébként a *tánc* híre informális úton terjedt. A *tánc indításáról* a *kezések* beszéltek a barátaiknak, akik a fiatalság a hétköznapi délutáni-esti összejövetelein, a fonókban, illetve kisebb bandázások során terjesztették, hogy kik a *kezések* és hogy elindultak zenészt fogadni. Hosszabb távú zenészfogadás esetén, a *kezések* az első alkalommal, két-három *pár* után leállították a *cigányt* és *kikiáltották*, hogy mennyiért és hány

⁸⁰² Jingaş. Jelentése: finnyás.

⁸⁰³ Fodor János *Selyem*, 2011. 07. 15-én.

⁸⁰⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 30.

⁸⁰⁵ Vö. Pálfy 2001. 305.

alkalomra fogadták meg a zenészt. Fontos volt, hogy ezt tánc közben mondják el, mert a legény, aki már *beszökött a táncba*, fizetni tartozott.

„Az első vasárnap akkor ahogy járt a pár, beléálltok a fiatalok táncolni, ahogy járt a pár, akkor a kezes, amikor járt a pár, leállította a zenét. Akkor ott elkezdte mondani, hogy a zenész be van állítva tíz vasárnapra, vagy húsz vasárnapra. Akko' ennyiben van beállítva, s akkor nem tudta még megmondani pontosan, hogy ki mennyit fog fizetni, mer' nem mindenki vot beleszököve ebbe a táncba. Ha vót a vége, akko' ahányon táncotak, annyifele ki... (...) Akkor utóvégre akko' aztán megmondta, hogy egy fiu fizet ennyit, mindig a fiuk többet fizettek, meg a lány fizet ennyit. /Ezt mindjár' az első vasárnap meg tudta mondani?/ Nem tudta. Nem, mer' még votak, akik beleszöktek azután is. (...) Há' mondjuk a harmadik vasárnap... ”⁸⁰⁶

A pénzt általában két részletben szedték össze: először amikor letelt a kialakított vasárnapok fele, majd az utolsó alkalommal. Ilyenkor az előzőhöz hasonlóan félbeszakították a táncot és *Ki a hibás?* kiáltással elkezdték összeszedni a fejenként kiszámolt összeget, ami a zenész és tánchely bérét tartalmazta.⁸⁰⁷

„Abban is megegyeztek, hogy mennyi részletben adják a pénzt?/ Persze. A... pénzbe' egyeztünk, mondjuk ez karácsonyra, vagy husvét alkalmával, vagy pünköst alkalmával, akko' befogadtuk mondjuk három napra. Akkor nem adtuk meg... mondjuk adtunk előleget és a többit megadtuk a végén. Ha be vót fogadva mondjuk egy tíz vasárnapra, vagy mondjuk még többre, akko' úgy egyeztünk meg, hogy a felit megadjuk ekkor, s ekkor, és a másik felit megadjuk a végén. Mer' a cigányembernek szüksége vót a pénzre mindig... kellett a gyerekeknek... Amikor gabonával fogadtuk, akkor csak a végén... [adtuk meg] Vagy amikor kalákoformábo, akkor ő... a gazdával egyezett meg és mi ledógoztuk.”⁸⁰⁸

A kezes vérmeérsékletétől függött, hogy az adós a táncon maradhatott-e, vagy sem. Helyettük a kezesek fizettek. Általában egy hét haladékot adtak, utána azonban már nem engedték az illetőt a táncra, vagy zálogot vettek tőle.⁸⁰⁹

⁸⁰⁶ Fodor János *Selyem*, 1999. 08. 12.

⁸⁰⁷ Vö. Kós 2000. II. 258.

⁸⁰⁸ Fodor János *Selyem*, 2001. 02. 11-én.

⁸⁰⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 43.

Külön elbírálás alá estek az ún. *félfizetésesek*; azok a legénykéek, akik a konfirmációjuk után még nem töltötték le egy egész évet a nagyáncon. Ők a nagy legények által fizetett összeg felét fizették csak a *cigánypénzbe*, a *ház-*, ill. *csűrberbe*. Emiatt azonban nem is voltak teljes jogú tagjai a táncos közösségnek, hírvivőként, futárként a lányok összeszedésére, italvásárlásra stb. gyakran használták őket az idősebbek, első sorban a *kezesek*. Ezen kívül csak táncter hátulsó részeit használhatták, nem volt szabad a zenész előtt táncolniuk.⁸¹⁰

A két világháború között a szokásjog szerint a házasemberek már csak vendégként, egy-két *pár tánc* erejéig maradhattak a táncon. A későbbiekben ez kisebb falvakban, így Visában is változott: a fiatal házaspárok nagy része a legényekhez és lányokhoz hasonlóan járt a táncra, sőt az 1960-as évek elejéről a még tudunk olyan családos házaspárokról is, akik rendszeresen fizették a cigánypénzt.⁸¹¹

„Emlékszek Samu bácsi, hát nagyon szerette eztet... a jöttek oda a tánchoz... Meg vót ez a Kifli János bácsi, Csicsás Józsi, Németi... Misi bácsi, Császár Sándor, Vilmos bácsi... Élvezték, miko' ilyeneket [szőkőst] húztak a zenészek. Tudtak is táncolni jobban, mind mik, a legények... Mer' má' régebbiek votak, s minél többet táncol, annál jobban táncol. Aztán megengedtüik akkor, hogy legyen egy pár az övék, hogy táncolják ki magokat, s utánno... tudjanak táncolni, akik fizetnek, me' ők nem azé' jöttek, hogy fizessenek, hanem meg vót engedve a házasembereknek egy pár tánc... /Maguk, mikor fiatal házasok voltak rendszeren jártak a táncra, vagy nem?/ Hát ö... jártunk a táncro, de a... a házasemberek, ha akart fizetni fizetett, ha nem, nem. Már úgy se' lehetett, hogy aztá' állandóan táncol is... Há' én el szoktam menni, én mindig fizettem előre... a kezeseknek, a zenészeknek... Nem akartam azt, hogy valaki megszóljon. De vótak olyanok, hogy nem fizettek egyáltalán. [nevet]”⁸¹²

A szokás kialakulása egybeesik a kollektivizálással, amikor a megváltozott társadalmi helyzet felülírt korábbi szabályokat. A fizető táncosok számon tartása és a pénz kikövetelése is a *kezesek* dolga volt. Ez sokszor vitákhoz vezetett, néhány a táncra ellátogató házaspár a régi rendre hivatkozva kérte a neki járó *párt*, amit a *kezes* sokszor csak akkor engedett, ha a

⁸¹⁰ Lásd: 5. sz. melléklet: X.

⁸¹¹ Más, nagyobb belső-mezőségi falvakban ez a szabály tovább volt érvényben. (Vö. Vajdakamarással. Lásd: Pálfy 2001. 305.) Széken a hétvégi táncházak megszűnéséig ez volt a gyakorlat. Itt a házasság előtt álló fiatal párnak szabályosan el kellett búcsúzni a táncról, az 1960-as években a vőfélye búcsúztatta verssel, korábban a legény saját maga szavalt. (Vö. Novák 2000. 64-65.)

⁸¹² Fodor János *Selyem*, 2001. 02. 11-én.

fizettek érte. Ugyanakkor az egyre fogyatkozó táncos közösségnek szüksége volt az anyagi támogatásra.

Hasonlóan figyelni kellett a *kezeseknek* a nappali táncra látogató asszonyokra. A fiatalabb, *jó táncú* menyecskéket gyakran felkérték a legények táncolni, ami kiválthatta a fizető lányok elégedetlenkedését. Tudunk olyan esetekről az 1950-es évek végétől kezdve, hogy a már gyermekes asszonyok is fizettek – általában a férjük tudta nélkül – a *táncra*. Erre vonatkozó korábbi adatunk nincs. Ez a rend az 1960-as években bomlott meg, példákat ismerünk arról, hogy ünnep esti táncra csoportosan mentek mulatni az asszonyok.⁸¹³

A visszaemlékezések szerint az 1940-es évek előtt a lányok ritkán fizettek *cigánypénzt*, a petróleumpénzt viszont ők adták össze. Később a legények által fizetett összeg feléért, egyharmadáért táncolhattak. Ugyanígy kisebb összeget kellett fizetniük a *ház-*, vagy *csűrberbe*, amibe az 1950-es évektől a korábbi petróleumpénzt is beleszámították. A táncos lányok a fizetést, illetve az étel adását is megtagadhatták, ha nem táncoltatták eleget őket, ezért a *kezesek* feladata volt, hogy *felvegyék* (felkérjék) őket.⁸¹⁴

/,Engem csak akkor vettél [táncolni], amikor az asszonyok széjjedtek el! Papp János Erzsit kellett vegyem az első párbo', mer' az reám vót mérve. Náluk volt a tánc... s az édesanyja világi asszon vot. (...) Adta a pálinkát, hogy a lányát táncoltassam meg... Kezes oan lányokat táncoltatott, hogy... semmi áron nem táncoltattam vona, ha nem kötelező.(...) A gyenge táncos lányokat... Annak szülője... szívesebben adtak vacsorát, pénzt bármit, me' szerették vona, hogy a lányok legyen egy sorba' a többivel. A többi táncosok húzódtak [nem akarták ezeket a lányokat felkérni.]⁸¹⁵

Az ügyesebb *kezesek* a körülöttük lebzselő fiatalabb legénykéket kérték meg erre a feladatra. Az esti tánc esetén ugyanígy a kezes feladata volt, hogy elhozzák a lányokat a *táncra*, vagy, hogy kísérőket szervezzenek melléjük, az 1970-as évekig ugyanis sötétedés után a lányoknak nem illett egyedül az utcán járni.

Téli periódusban, ha megszorultak a *kezesek*, a táncolni nem tudó *maradékotól*⁸¹⁶ is szedtek pénzt, hiszen ők is foglalták a helyet.

⁸¹³ Lásd: 3. sz. melléklet: 108.

⁸¹⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 30.

⁸¹⁵ Fodor Erzsébet *Selyem*, Fodor János *Selyem*, 1996. 05. 05-én. Lásd még: 3. sz. melléklet: 106.

⁸¹⁶ Vajdakamaráson *heverőknek* nevezték. (Pálfy 2001. 305.) Csak legényekről van szó, este a táncolni nem tudó lányok nem voltak ott a táncon.

A tánchely, illetve a zenész kifizetésére szolgáló kaláka megszervezése és lebonyolítása is a *kezesek* dolga volt. A munkavégzés előtt este (általában szombaton) kalakahajtót rendeztek a faluban: a zenészekkel végigkísérték magukat a falun, útközben minden ház kapujában megálltak, kihívták a fiatalokat, elmondták a másnapi munka menetét, majd egy nóta, vagy egy rövid tánc után tovább vonultak. Általában a táncolni nem tudókat is *megszólították*, arra számítva, hogy a kalákákra jellemző jó hangulat miatt őket is rá tudják venni a munkára. Másnap hajnalban az összegyűlt fiatalság a *kezesek* vezetésével, zeneszó kíséretében mentek kalákázni.

A termény összeszedése ugyanígy a *kezesek* feladata volt: télen szekérrel, vagy szánkóval, szintén zenészek kíséretében a kalakahajtóhoz hasonlóan körbejárták a falut, és mindenhol elkérték a kialkudott kukorica mennyiséget, majd azt a zenészekhez szállították. Visai zenészek esetében ezért aznap este ingyen tánc járt a fiataloknak.⁸¹⁷

Tíz *vasárnapra* egy-egy fiúnak körülbelül egy kaszás napszámának megfelelő összeget kellett fizetni, ami zenészenként körülbelül egy szűk napszámnyi összeget jelentett.

/Tíz vasárnapra mennyit kaptak a zenészek?/ (...) Kiszámítva, nekik egy olyan sovány napszám jön ki. Mondjuk úgy, hogy máma azt veszik, hogy egy gyengébb napszám legyen egy tízezer lej. Má' de máma egy harmincezer lejér' egy se jönné el muzsikálni."⁸¹⁸

A *cigánypénz* és a *házbér* előteremtése nagyobb részben a fiúkra rótt terhet, akik emellett még a multságokra némi pálinkát is kellett vegyenek.⁸¹⁹ A szükséges pénzt legtöbb esetben otthonról kérték, ami főleg a szegényebb családok, illetve több táncos korban lévő testvér esetén ütközött nehézségekbe. A szülők inkább elengedték legénygyermeküket napszámba dolgozni, hogy kikeressék a *táncravalót*. A mezőségi falvakban mindenhol előfordult, hogy a legények otthonról tulajdonítottak el terményt és azt eladva fizették ki a *cigánypénzt*, vagy közvetlenül a cigánynak adták. E fölött a szülők a legtöbb esetben szemet hunytak. A visaiak véleménye megoszlik erről a jelenségről. Volt, aki őszintén meglepődött a kérdés hallatán, sőt azon is, hogy mások bevallották, hogy saját maguk is csináltak ilyet legénykorukban. Néhányan etnikus sajátosságként igyekeztek beállítani a dolgot:

⁸¹⁷ Lásd: 3. sz. melléklet: 82.

⁸¹⁸ Fodor János *Selyem*, 1997. 08. 15-én. Az itt említett harmincezer lej, akkor körülbelül ötezer forintot jelentett.

⁸¹⁹ Erre mondták a visszaemlékezők, hogy a *legénykedéshez kellett zseb is*, a gazdasági lehetőségeikre pedig, hogy *drága vót a muzsikaszó*.

„Votak románok, akik loptak otthonról, hogy legyen a zenésznek... és még vot néhány züllött magyar család... Másrol nem tudak ilyet magyar családról egyátalán. Hát szégyen vot az ilyen. (...) Énnekem eszembe' se' jutott ilyesmi. (...) Kértem. És hogy ha nem vot, akkor megérttettem, hogy nincs. Akkó' elmentem valamerre dógozni és pézt kerestem.”⁸²⁰

A gyűjtött adatok arra engednek következtetni, hogy az 1960-es évek elején-közepén legénykedő fiatalok már sokszor loptak otthonról. Ebben talán a megváltozott társadalmi és tulajdonviszonyok miatt bekövetkezett morális zavar is szerepet játszhatott.

A téli időszakban a lányok terhei is nőttek. Az ételadásban a visszaemlékezések szerint a gyakori táncalkalmak miatt szinte minden negyedik-ötödik hétvégén sorra kerültek, ezen kívül gabonát is kellett adjanak, általában a fiúk által fizette mennyiség harmadát, vagy felét.

IX. 4. e. A tánchely megszervezése⁸²¹

Az 1970-es évekig a tánchely megszervezése is kizárólag a *kezesek* feladata volt, akik még általában a cigányfogadás előtt igyekeztek helyet szerezni: nyárra egy csúrt, télre pedig egy nagyobb szobát. A tánchelyet illetően egy-egy szegényebb emberrel egyeztek meg, akinek szüksége volt a házbérre, vagy olyan nagycsaládos emberrel, akinek egyszerre több gyermeke is táncos korban volt, ami anyagilag megterhelte a családot.

„Az öreg Funduj Mihály házában volt sokszor tánc. Szegény család vot, sok gyerek... Azaknak [a gyerekeknek] akkor má' nem kellett házbírt, se' cigánpénzt fizetni. Abban a korba' az öregnek négy gyereke vot táncos. Asztá az öreg szerette a pálinkát, könnyű vót vele megegyezni. Szerette a mulatságot, vot amiko' elengedte a kimondott bér felét is...”⁸²²

A tánchelyért – főleg nyáron – sokszor kalákával fizettek a visai táncosok, egészen az 1950-es évek közepéig.⁸²³ Ilyenkor – mivel kisebb összegről volt szó, mint a zenészfogadás esetében –félnapos arató-, vagy kukoricakapáló kaláka is szóba jöhetett.

⁸²⁰ Fodor János *Selyem*, 1996. 05.05-én.

⁸²¹ Mezőségi párhuzamokat lásd: Kallós 2006. 298; Novák 2000. 35; Pálfy 2001. 298.

⁸²² Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12-én. A házigazda gyermekének másképp is kedveztek a kezesek: fiatalok ellenére engedték a zenészek előtt táncolni. Lásd: 3. sz. melléklet: 128.

⁸²³ Vö. Kós 2000. II. 261.

„*Visábo aratást nem csináltunk, inkább annak a Pap Jánosnak, akinél mindig vot a tánc. Csürér’... annak arattunk itt kalákábo’ egy fél nap.*”⁸²⁴

IX. 4. f. A tánc tér előkészítése

A téli tánc helység előkészítése – a szobabútorok kipakolása, padok felállítása a fal mellett, söprés – mivel ez házon belül történt, a házigazda dolga volt.

Nyaranta, a két világháború között még előfordult, hogy a románok az utcán is csináltak táncot, ilyenkor nem kellett csürbért fizetniük, sőt a terepet sem kellett előkészíteniük. A magyarok ezt azonban *szégyen dolognak* tartották, és a visszaemlékezések tanúsága szerint már az első világháború környékén csürben táncoltak, külön tánc esetén a második világháború után már a románok is. A *táncos csür* előkészítése, már a kezesek, és az általuk megkért fiatalok feladatának számított.

„*Meg kellett csináni a csür földjít. Egy-két szekér szivályt⁸²⁵ feldolgoztuk sárnak. Egy oan rendet levertük a csür földjire, jól ledöngeltük, utánno lehintettük agyaggal, oan lett, mint az aszfalt. Ahol nem vot megcsinávo rendesen, főleg a cigán’ előtt ásódatt egy göder, ott a lány nem tudatt kifordulni.*”⁸²⁶

A *táncos ház*, illetve a csür döngölt padlóját minden második-harmadik *pár* után megöntözték és kisépérték. Ez a lányok dolga volt.

IX. 4. g. A zenészek kísérése, ellenőrzése, a táncmulatság lebonyolítása⁸²⁷

A két világháború között a visai *kezesek* a faluba Magyarpalatka felől szombat este szürkületkor, a falu melletti dombról már zenélve leereszkedő zenészeket a falu keleti bejáratánál, a Kapuskánál várták, innen együtt mentek a táncmulatság helyszínére. Az 1950-es évektől a zenészek már a kocsmához, vagy a szállásadójukhoz mentek és ott találkoztak a kezesekkel. A tánc, a kocsmá, illetve a vacsorát adó család háza között is állandóan kísérte a zenészeket legalább az egyik *kezes*. Menet közben folyamatosan szólt a zene, a *kezesek* pedig gyakran *rikoltoztak*, így hirdették a táncot, illetve gyűjtötték össze az útba eső házakból a táncosokat. Ha volt idejük, útközben betértek a kocsmába. Sokszor előfordult, hogy a házas

⁸²⁴ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12-én.

⁸²⁵ Sárga, ragacsos föld és a cséplésből maradt polyva (törek) keveréke.

⁸²⁶ Fodor János *Selyem*, 1998. dec. 12-én.

⁸²⁷ Mezőségi párhuzamokat lásd: Pálffy 2001. 301.

emberek már a kocsmá előtt várták a zenészeket és bevitték őket egy-egy pohár italra, amiért ők zenélni tartoztak. A kezesek ilyenkor könnyen kényes helyzetbe kerülhettek: a mulatásba beelendülő házasemberek közül nehéz volt *kihúzni a cigányt*, és arra is ügyelniük kellett, hogy a zenészek józanul kerüljenek vissza a *táncra*.⁸²⁸

A zenélés megkezdésére a *kezes* utasította a muzsikust, utána azonban csak akkor szólt bele a mulatság menetébe, ha ráadást akart kérni, vagy ha valami miatt nem tetszett neki a zene.

*„Itt nem parancsolt a zenésznek, hogy mit húzzál, csak amikor akart változtatni. Máskor azt mondta, hogy: Kezd meg a párt!... akkor ü kezdte meg, aztán olyan zenéket húzott, amit akart, s szokott.”*⁸²⁹

A *kezes* azt is megengedhette magának, ha rosszul táncoló lányt kért fel, hogy a szokásosnál hamarabb leállítsa a zenét.

Egy-egy pár, illetve tánc, esetleg dallam hosszát maguk a táncosok is befolyásolhatták. Az 1940-es években, mikor a lassú cigánytánc kezdett kikopni a használatból, többször előfordult, hogy a legények más, gyorsabb tánc muzsikálására utasították a zenészt.

*„Szerettem [a lassú cigánytáncot] de nem húzta sokat a cigány. Hamar fordította a csárdásra. Aki nem szerette, az kiáltott a cigánra, hogy húzza össze!”*⁸³⁰

Arra is a *kezesnek* kellett ügyelni, hogy a zenész két pár között ne pihenjen túl sokat.

A *kezes* feladatai közé tartozott, hogy a táncok rendelését szabályozza. Általában, ha valaki a *páron* kívül egy táncot akart rendelni, azt szabadon megtehetette, ilyenkor illetékes pénzt adni a zenésznek. Ha egyszerre többen kértek különböző táncokat a zenésztől, akkor ott a szervezőnek kellett döntenie. Határozatlan *kezesnél* ezekből gyakran veszekedés, verekedés is származhatott.

A tánc végeztével este a *kezesek* levették a gondjukat a cigányról. Az első világháború környékén még a belső-mezőségi falvakban jellemző volt, hogy a zenészek ilyenkor elmentek a kocsmába, ahol a házasemberek várták őket. Visában az 1950-es évektől a másfalusi

⁸²⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 65.

⁸²⁹ Fodor János *Selyem*, 2000. 03. 12-én.

⁸³⁰ Fodor Regina Drótos, 2001. 11. 10-én. Az *összehúzás*, illetve *összerázás* terminus alatt azt értik a visaiak, amikor a zenész a táncpár muzsikálása közben az egyik tánc típusból a másikba megy át.

zenészek az egyik helyi táncosnál húzták meg magukat.⁸³¹ A szállásért és a reggeliért szintén muzsikálással fizettek.

IX. 4. h. A rendfenntartás – büntetés.⁸³²

Néhány Kis-Szamos menti település esetében (Kecsed, Girolt) tudunk arról, hogy *tánc* rendezői, az *újkirályok* egész évre visszamenően ítélkező és büntető funkcióval rendelkeztek a legénytársaik felett.⁸³³ Mindez az egész fiatalság vezetésével kapcsolatos funkciót sejtet. Ennek a Belső-Mezőségen csak halvány párhuzamait láthatjuk; itt a *kezesek* kizárólag a táncalkalmakon és azok megszervezésekor rendelkeznek az előbbiekhöz hasonló jellegű jogosultságokkal.

A hivatalos szervek (rendőrség, csendőrség, a faluvezetés) és a táncos közösség közötti közvetítő szerepet is a *kezesek* látták el. Ez a legtöbbször az engedély beszerzésére és az ezzel kapcsolatos felelősségvállalásra korlátozódott. Ilyenkor, baj (verekedés, tűzvész) esetén a *tánc* rendezőit kérték számon.⁸³⁴ Visában például 1943 pünkösdjén tűz ütött ki a *táncos csűrben*, ami átterjedt a szomszédos házra is. A szomszédok az anyagi kár megtérítését követelték, de végül perre nem került sor, a fiatalok ugyanis közös munkával, a *kezesek* által szervezett *építőkalákával* nagyjából helyreállították a kárt. Teljes mértékben nem tudták mégsem tudták kártalanítani az érintetteket, mivel a *táncra* a *kezesek* nem kértek engedélyt, így a biztosító nem fizetett.⁸³⁵ Visában a tánc megrendezését a két világháború utáni időszakokban (az 1920-as évek elején, az 1940-es évek közepén-végén), valamint a téteszesítés ideje alatt kötötték engedélyhez a román hatóságok. 1941 és 1944 között kiépülő magyar közigazgatás alatt is engedélyköteles volt a táncrendezés, amit különösen a front közeledtével vettek szigorúan a csendőrök.⁸³⁶

Az engedélyért fizetett összeget a *kezesek*nek igyekeztek kigazdálkodni. A visszaemlékezések szerint a téteszesítés alatt jóval könnyebb dolguk, volt, mivel a zsuki, illetve kötelendi román milicisták a pénz helyett elfogadtak pálinkát is, az 1960-as években

⁸³¹ Chesoa Andrei *Kinko*, 2000. 03. 12-én.

⁸³² Vö. Kallós 2006. 300; Novák 2000. 35, 62-63; Pálfy 2001. 306.

⁸³³ Kós 2000. II. 257-258.

⁸³⁴ Székről tudjuk, hogy a csendőrség, később pedig a rendőrség, nyomozáshoz is igénybevette a *kezesek* segítségét, a kommunista rendszerben a falu vezetése gyakran velük szerveztette meg a fiatalok közmunkáját. (Novák 2000. 32-36.)

⁸³⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 58.

⁸³⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 84.

pedig többször előfordult, hogy egyszerűen meghívták magukat a mulatságra, ahol az engedély helyszínén való kiadása, és ellenőrzés címén néhány óráig vendégeskedtek.⁸³⁷

Visában a rendfenntartás, a veszekedő-verekező legények csitítása, a *táncról* való eltávolítása meglehetősen nehéz feladat volt, mivel a fiatalság táncos összejöveteleihez a legények testi erejének fitogtatása is (hangoskodás, birkózás, lökdösődés, verekedés) is hozzá tartozott. A siker általában a *kezesek* tekintélyén, testi erején múlott, illetve azon, hogy adott esetben hogyan tudták megszervezni a segítségeket.

„/A kezesség büszkeséget is jelentett?/ Há' minden attul a kezestül függött!” Egy tánc lebonyolító egy vosárnap, meg ő tartotta fenn a rendet. Vót hogy bejűtt egy-egy riszeg... ember. Kezdet figurázni [kötekedni]. (...) Megfogtam, ho' >Akar táncóni e' párt? Ha nem, menjen szépen tovább!< Én nem szerettem a bajt, de nem akadtak belém, me' féltek a bátyámtul. Nem fogóztak hozzá, olyan vérengző ember vót. (...) De nem tudam, én nekem nem vót itt vitám. Vót buta ember akko' is persze. Berúgott, s utánno kezdett... [kötözködni.] Aztá' az olyanokat csitítottuk le, [nevet] vittük kívül a kapun. S hogyha visszajűt, akko' másodszor, akkor megbánto.”⁸³⁸

A fenti példa konszolidált korszakra vonatkozik. A világháborús időszakokban elszabaduló indulatokat, a téesz megalakulása környékén kiéleződő társadalmi ellentétek miatti feszültséget már nehezebb volt kezelni. Ezekben az időkben, határozatlanabb *kezesek* alatt sok volt a verekedés.⁸³⁹

Veszekedésre sok minden adhatott okot: legtöbbször a térhasználati rend be nem tartása, vagy a zenésztől rendelt táncon, dallamon kaptak össze a legények.⁸⁴⁰ Belső-mezőségi adatok szerint különösen nehéz helyzetbe kerülhetett a *kezes* a *kitáncoltatás* esetén. A megszégyenítő rítussal, a felkérést visszautasító lányokat büntették a legények. Visában és más szegényebb faluban ez ritkán fordul elő (az adatközlőim egy része nem is ismerte ezt a jelenséget), *gazdafalvakban* (Vajdakamaráson, Mezőkeszüben és főleg Széken) ahol a társadalmi különbségek nagyobbak voltak, gyakrabban fordult elő a kitáncoltatás. A gyűjtött adatok arról tanúskodnak, hogy a gazdagabb családból származó, esetleg egyke lányok merték

⁸³⁷ Lásd: 3. sz. melléklet: 107.

⁸³⁸ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12.

⁸³⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 19-20.

⁸⁴⁰ A palatkai zenészek elmondása szerint volt néhány falu (Magyarpete, Mezőgyéres) ahová félve jártak, mert napirenden voltak a verekedések. (Lásd: 3. sz. melléklet: 18, 83, 121-122.)

megkockáztatni, hogy visszautasítják az őket felkérő legényt. A megsértett legény ilyenkor természetesen igyekezett valahogy bosszút állni. Visában az illető általában összebeszél a barátaival, másokat lefizetett, hogy ne *vegyék a lányt táncolni*.⁸⁴¹ Ez viszont keresztezte a kezes érdekeit, mivel a lány, ha nem táncolt általában nem is fizetett. Kitáncoltatás más faluban is csak akkor fordult elő, ha a legénynek *elég ereje volt* (megfelelő társadalmi pozíciója), illetve sok barátja, akiket a lány udvarlója, fiútestvére, végső esetben pedig a *kezesek* ellen tudott fordítani. Ilyenkor a megsértett fiú barátja felkérte a lányt, és amikor a zenész előtt táncolt vele, leállította a zenészt, az érintett legény pedig azonnal marsot húzatott a zenészekkel.⁸⁴² A készenlétben álló barátok seprút adtak a lány kezébe, hogy *azzal táncoljon*, és igyekeztek kiszorítani a megszégyenített lányt a táncról. Az akciót alaposan meg kellett szervezni és gyorsan végre kellett hajtani, mielőtt a lány esetleges pártfogói, illetve a *kezesek* felocsúdtak volna. Ezek az esetek a legtöbb esetben (főleg széki adatok szerint) általában véres verekedésekkel, bicskázásokkal végződtek. Következménye pedig az volt, hogy a lány szégyenében hetekig nem mert mutatkozni a fiatalok előtt, néha az érintett családok között harag is keletkezett, amiért nem egy esetben a *kezeseket* is felelősnek tartották. A táncolni nem nagyon tudó *maradékok* felkérését viszont következmény nélkül visszautasíthatták a lányok.

„*A maradék panaszkolta, hogy >Hittam táncóni, de nem jütt! Na, hadd e', többet nem foglak felkérni!< [mondta] S abba' járt, hogy valahogy toljon ki vele, bosszúból, de nem tudta megcsinálni, me' maradék vot. Nem vot támasza a táncon. A jó táncosak egymással jobb barátok is votak.*”⁸⁴³

Hasonló, a szakirodalomban tudtommal eddig nem ismertetett jelenségről, legény *kimuzsikálásáról* van tudomásom Visából. Ez a rendelkezésemre álló adatok szerint szintén ritkán fordult elő és mindig a *kezesek* kezdeményezték azon legények, ellen, akik többszöri figyelmeztetés ellenére sem fizették ki a *cigánypénzt*. Legtöbbször a két *kezes* egy óvatlan pillanatban, feltűnés nélkül igyekezett kitéssékelni a táncról az adóst. Személyes ellentét esetén azonban ritkán előfordult, hogy megvárták, míg az illető a zenész elé ér, akkor

⁸⁴¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 113.

⁸⁴² Lásd: 3. sz. melléklet: H. 2.

⁸⁴³ Fodor János *Selyem*, 1999. 01. 12.

leállították a muzsikát, majd megpróbálták a hibást kilökni a táncról. Ez akkora sértésnek számított, hogy minden esetben verekedéssel végződött.⁸⁴⁴

A rendfenntartás könnyebb volt, ha többen voltak a szervezők, a *kezesek* létszámának növekedése az 1950-es évek végétől ezzel is összefüggött.

Szintén a rendfenntartáshoz tartozott a *bámulók rendezése*. A napközben *táncra* ellátogató asszonyok, télen, a táncos házban a helyszűke miatt sokszor zavarták a táncot. Este ugyan mindig hazamentek, de a *kezesek* gyakran már korábban megpróbálták őket *útra tenni*, különböző praktikákkal kikergetni őket.⁸⁴⁵ A gondosabb *kezesek* a tánc körül sündörgő, még nem konfirmált gyerekeket is szemmel tartották. Az ügyesebb leányokat igyekeztek *felvenni* a táncba, növelve ezzel a fizető táncosok számát. Sok visszaemlékezés szól arról, hogy a szülő bort, pálinkát ígért a *kezeseknek*, ha a serdülő lányát elviszik a *táncra*. Más esetben (bár erről lényegesebben kevesebb adat szól) a szülő gyermekét féltve pontosan az ellenkezőjére igyekezett rábeszélni a *kezes*t. Más, mezősi falvakból származó adatok szintén kiemelik a *kezeseknek* párválasztásban játszott szerepét. A rendelkezésre álló adatok arra engednek következtetni, hogy fiúgyermek fegyelmezése a táncon nem tartozott a *kezesek* közvetlen feladatai közé. A *nappali táncon*, a táncos térhasználatban az idősek eleve a zenésztől távoli helyekre szorították a kisebbeket: télen a *táncos ház* előszobájába, vagy a pitvarba, nyáron pedig a csűr nyitott oldalához.⁸⁴⁶ Sötétedéskor a nagyobb legények hazakergették a gyerekeket a *táncról*.

IX. 4. i. Vendég a táncon⁸⁴⁷

Másfalusi, ún. *idegen legény*⁸⁴⁸ általában csak úgy mehetett be a táncos ház telkére, ha volt rokona, vagy ismerőse a *táncon*. Ellenkező esetben könnyen előfordult, hogy megverték, vagy kövekkel dobálva elkergették a helyi legények.⁸⁴⁹ Ezt elkerülendő a vendégnek ajánlatos volt azonnal a *kezeshez* fordulnia. A *kezes* ilyenkor általában bekísérte a csűrbe, vagy a táncos házba az illetőket. Ha barátságos volt a *kezes*, azonnal *felállította* a vendéget és behúzta a táncba. Az ezzel kapcsolatos lehető legudvariasabb gesztus az volt, hogy megkérdezte, kivel

⁸⁴⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 56.

⁸⁴⁵ „Kifüstölték” őket csípős paprikával töltött cigarettával, kisgyermekkel meggyújtatták a szoknyájuk alját stb.

⁸⁴⁶ Lásd: 5. sz. melléklet: X.

⁸⁴⁷ Vö. Kallós 2006. 301; Novák 2000. 61; Pálfy 2001.307-308.

⁸⁴⁸ Megyünk idegen legénynek mondták a visaiak, ha más faluba mentek táncolni. A románok hasonlóan mondták: Merem la turenii. (Idegenbe megyünk.)

⁸⁴⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 40.

szeretne táncolni, majd a kiválasztott lányt odavitte a vendéghez és átadta neki. Előfordult az is, hogy tánc közben az üldögélő vendég előtt a kezes megforgatott, esetleg röviden megtáncoltatott egy lányt, és azt azután átadta neki. Rossz táncos lányt adni meglehetősen nagy sértés volt, amit a vendég meg is jegyzett magának és viszontlátogatáskor igyekezett valamiképpen bosszút állni.

Az *idegen legény* önmagától nem állhatott fel táncolni, és ha fel is állították, igyekezett a táncterfő félreeső sarkában, a helyieket nem zavarva táncolni. Külön kitüntetésnek, a barátkozási szándék kinyilvánításának számított, ha a zenész elé tolták. Ebből azonban, főleg feszültebb időszakokban (háború utáni időkben) még akkor is baj kerülhetett, ha a *kezes* pártfogolta a vendéget.⁸⁵⁰

A *kezeshez* hasonlóan járhatott el bármelyik legény, ha barátja, vagy rokona volt az idegen legény. Ha senki nem állította fel az idegen legényt, akkor az egy rövid idő után eltávozott, sokáig *ülni a táncon* szégyen lett volna.⁸⁵¹

Jól sikerült látogatás után illetett visszahívni a vendéglátókat, sőt ilyenkor igyekeztek túl is tenni rajtuk, gyakran a családjukhoz is elvitték őket.

Az idegen legény intézménye a helyi kislakosságú falvak esetében az endogám tendenciákat enyhítette. A szokásjoghhoz ugyanis hozzá tartozott, hogy a kezes, vagy a vendég barátja, rokona által felkért helyi lány *elvállalja a legényt*. Ez azt jelentette, hogy a tánc után a legény hazakísérhette, beszélgethetett vele. Ha már ismerték egymást, nyáron az is előfordulhatott, hogy a legény ott hált a lányos ház szénapadlásán. Ez a vállalás együtt járt a táncsal; a leány nem igen utasíthatta vissza a *kezes* ilyen irányú kérését. A visai lányoknak csupán a második világháború utáni időszakban nem kellett hazavinniük magukhoz az román faluból (főleg Kötelendről) jött *idegen legényt*.⁸⁵²

Másfalusi táncra lányok csak akkor mehettek el, ha egy odavaló rokonuk elkísérte őket. Az 1960-as évektől azonban ez a szokás is változott, példákat tudunk róla, hogy Bonchidán szolgáló visai lányok elmentek az ottani táncmulatságra, a kicsitáncon is előfordult, hogy a faluba rokonlátogatásra érkező *idegen legénykék, leányok* jelentek meg.⁸⁵³

Vendégnek számítottak azok a házasemberek is, akik nyáron a disznócsorda behajtása után ellátogattak a táncra. Ilyenkor a kezes *adott nekik egy pár táncot* – ezt nevezték tréfásan a *disznók táncának* – a házasemberek a számukra felkért lányokkal egyedül táncolhattak, a

⁸⁵⁰ Lásd: 3. sz. melléklet: 54, 116, 124.

⁸⁵¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 1.

⁸⁵² Lásd: 3. sz. melléklet: 34-35, 55.

⁸⁵³ Lásd: 3. sz. melléklet: 3, 33, 60, 103, 86.

fiatalság ekkor nem táncolt. A *kezesnek* kellett ilyenkor kezelnie azt a helyzetet is, ha az esetleg ittas vendég *beleforrósodott a mulatságba* és többet is akart táncolni. Ezt nyáron még elnézték neki, hiszen a csűrben volt elég hely, de a táncos házban már szűkösen fértek el. A határozottabb *kezes* ilyenkor kitessékelte a vendéget, vagy pedig pénzt kért tőle.

IX. 4. j. Tánctanítás⁸⁵⁴

Visában a gyűjtött adatok szerint a kezesek a gyerekek tánctanításában csak közvetve vettek részt, a gondosabb táncszervezők bízatták a fiatalabb legényeket, hogy ne szégyelljék magukat, kérjék fel a lányokat. A táncon, napközben egy-egy alkalommal a félfizetésekkel a zenész közelébe engedték, ahol egy pár erejéig táncolhattak.⁸⁵⁵

IX. 5. A keresztelő megszervezése

Az 1950-es évekig a keresztelőt csak szűk családi körben tartottak. A közösen elfogyasztott vacsora után általában énekeltek, de arról nincs adatunk, hogy táncoltak volna. Az 1960-as évektől a keresztelő presztízse fokozatosan nőtt, a meghívottak létszáma bővült, és az is egyre többször fordul elő, hogy egy szál zenész muzsikájára, vagy lemezjátszó, később magnó zenéjére táncoltak.⁸⁵⁶ A 2000-es években, néhány, korábban a táncházmozgalommal kapcsolatba került fiatal szülő már szinte egy lakodalommal felérő keresztelőt tartott, amire magyarpalatkai zenészeket hozatott. A zenei szolgáltatás megszervezése ilyenkor általában a fiatal apára hárul.

⁸⁵⁴ Vö. Novák 2000. 36.

⁸⁵⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 64. A *nagy táncon* teljes jogú tagjává válásának folyamatát sok tényező befolyásolhatta. A téli időszakban kisebb volt a táncos közösség, amíg házaknál, szűk helyen táncoltak: ilyenkor hamarabb elzavarták a liminális korszakban lévő serdülőket. Nyári táncon az ellenkezője volt jellemző: a jelenlévő szülők, rokon legények-lányok bízatták a kezdőket, és a kezesek is örültek a fizető táncosok számának gyarapodásának. A fiatalok ügyessége, tánc tudása, valamint a táncra használt tér nagysága mellett befolyásoló tényező lehetett a táncosok gazdasági helyzete, a *cigány pénz* és *ház bér* nagysága, a táncos közösség nagysága, illetve a fiatalabbakat pártoló, vagy elutasító magatartása. Ez utóbbiban a kezesek fontos szerepet játszottak. Az 1960-as évekből tudunk olyan esetről is, hogy a táncosok száma annyira megfogyatkozott a *nagy táncon*, hogy az egyik, nagy tekintélynek örvendő *kezes* az egész *kicsi táncon* „befogadta” a *nagy táncon*, ami jelképesen a visai *kicsi táncon* sőt a hagyományos táncélet végének közeledtét is jelezte.

⁸⁵⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 110.

IX. 6. Sorozás, bevonulás⁸⁵⁷

A *sor alá menésre* Visában 1994-ig hagyományos módon cigányzenészeket fogadtak. A sor alatt lévő legények közül, az amúgy is kezeskedők vállalták a szervezést. Erre az alkalomra a zenészek általában drágábban jöttek el, mint egy hétvégi táncra, hiszen – a két világháború közötti időben – két napos táncot rendeztek ilyenkor. A sorozásra nem kísérték el a legényeket a zenészek, hanem a faluban maradtak. Ekkor az ellenőrzésüket átvette egy fiatalabb fiú, akit a kezes jelölt ki korábban. A besorozottak visszatérte után gyakran másnap délig tartott a multság. Az 1950-es évektől kezdve sorozáskor csak egy nap rendeztek táncot, ami másnap délelőttig tartott. a zenész ellátásáért ilyenkor a sor alatt lévők szülei voltak felelősök.⁸⁵⁸

A *rukkoláskor* a bevonulást megelőző éjszaka táncot rendeztek a behívóparancsot kapott legények. Ez gyakran nagy terhet rótt rájuk, illetve a szüleikre, mert a két világháború közötti időszaktól kezdve nem mindig egyszerre történt a bevonulás, így tudunk olyan példáról, hogy valaki egyedül fogadott zenészt a *rukkolására*. A tánc utáni délelőtt a berukkoló fiatalok végigjárták a zenészekkel a falut, elköszöntek a rokonoktól, majd a fiatalság kikísérte őket a falun kívülre, a zsuki állomás irányába.⁸⁵⁹

IX. 7. A lakodalom szervezése⁸⁶⁰

A lakodalom, mint táncalkalom megszervezése hagyományosan a vőlegény édesapjának és annak egy idősebb, általában tekintélyes, egykori kezes férfirokonának, az ún. *gazdának* volt a feladata. A második világháborúig a lakodalmi tisztségviselők munkáját pontos szereposztás szabályozta, a zenészekkel és a multság lebonyolításával a *gazda* foglalkozott, a rituálék és a vendéglátás pedig a két vőfély, illetve a násznagyok feladata volt. A tévesztés időszakától óta, a lakodalmak időtartama lényegesen lerövidült: a lakodalmak a korábbi három nap helyett,⁸⁶¹ szombat déltől vasárnap délelőttig tartanak. Az ingázók és a városi rokonok nagy száma miatt, azok időbeosztásához voltak kénytelenek ugyanis alkalmazkodni a szervezők. Ennek hatására a *gazda* feladatai megfogyatkoztak, ezeket az

⁸⁵⁷ Vö. Pálfy 2001. 287-288.

⁸⁵⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 90.

⁸⁵⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 10-11, 117.

⁸⁶⁰ A mezőségi lakodalomról, mint táncalkalomról bővebben lásd: Kallós 2006. 303; Kós 2000. II. 276-278; Novák 2000. 47-50; Pálfy 2001. 289-293.

⁸⁶¹ Vö. Kós 2000. II. 287-295.

1950-es évektől már a vőlegény édesapja is át tudta venni. Kivételt képez a menyasszonytánc alatti táncosztás, amit előbb a menyasszony násznagya, az 1980-es évektől pedig a vőfély bonyolít le. Ebben az időszakban a menyasszonytánc zenéje is megváltozott, a menyasszonykísérő szökös dallam helyett a keringő jött a divatba. A gazda, később a vőfélyek táncosztó feladatához tartozott az is, hogy a templomi esküvő alatt táncot biztosítson a lakodalomba nem hivatalos bémészködőknek,⁸⁶² illetve, hogy a kibúcsúztatás után a menyasszonyt megforgatva adják át kérőinek.⁸⁶³

A lakodalmat megelőző szombaton *siratót* tartottak, ahol a menyasszony még utoljára leányként mulathatott. A kezességet itt általában a fiútestvére, vagy közeli legény rokona vállalta el.⁸⁶⁴

Lakodalom helyett a szegényebb családok gyakran csak egy vacsorát szerveztek. Ezekre az esetekre ritkán, vagy csak rövid időre hívtak muzsikusokat. Volt, hogy a zenészeket a vőlegény valamelyik férfirokona szervezte be, meglepetésként.⁸⁶⁵

IX. 8. Zenés temetés

Visában a visszaemlékezések szerint az 1950-es években még zenészt fogadtak a fiatalon elhunyt legény vagy lány temetésére, akit vőlegényként, illetve menyasszonyként búcsúztattak el. Az 1940-es évekből még emlékeznek egy esetre, hogy a temetési menetben is muzsikáltak a zenészek, néhány asszony pedig szomorú szövegeket *rikoltozott*.⁸⁶⁶ A temetés után az 1950-as évek közepéig egy szomszédos házban rövid *táncot* rendeztek. A zenészeket ilyenkor a gyászoló család egyik idősebb férfitagja fogadta meg, ellátásuk a torban történt meg.⁸⁶⁷

A *fiatal halott lakodalmán* kívül, a visszaemlékezések szerint, zenés temetés csak egy alkalommal fordult elő a faluban: valamikor az 1930-as évek elején egy idős cigány férfit temettek a *palatkai banda* muzsikaszója mellett.⁸⁶⁸

⁸⁶² Lásd: 6. sz. melléklet: F. 24.

⁸⁶³ Lásd: 7. sz. melléklet: 20.

⁸⁶⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 12.

⁸⁶⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 23, 63.

⁸⁶⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 57.

⁸⁶⁷ Vö. Dimény 2010. 125; Kiss G. 2006. 50; Kós 2000. II. 261; Kun 2010. 113; Pálfy 2001. 288-289.

⁸⁶⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 80; Vö Pálfy 2001. 293.

IX. 9. Spontán táncalkalmak

A két világháború között, tavasztól-ősz végéig a visaiak hétfévente délután kijártak a falu melletti rétek egyikére (Erdő-alatt, Kőrös alatt) játszani. A résztvevők köre teljesen felölelte a falu lakosságát: gyerekektől az idősekig mindenki mehetett, a visszaemlékezések szerint a sportjátékokban még a negyven-ötven éves korosztály férfiai is részt vettek.⁸⁶⁹ A magyar nyelvterület egyéb részeiről ismert *játszóhoz* hasonlóan, itt is előfordult, hogy egy szál falubeli muzsikusz zenéjére, vagy énekszóra néhányan táncolni kezdtek. Ez az alkalom spontán, önmagától szerveződött, engedély kiváltása, zenészfogadás stb. nélkül.⁸⁷⁰

Az 1920-as években még szokás volt, hogy a szombati tánc után a felszabadult zenészek a kocsmába mentek, ahol a házasemberek már várták őket. A kocsmai mulatság sokszor még másnap délelőtt is tartott. Délben a feleségeik díszes szöttesekkel letakart edényben – hasonlóan, mint ha gyermekágyas asszonynak vinnék – hozták az ebédet mulató férjeiknek kocsmához.⁸⁷¹

Hasonlóan szervezés nélkül zajlottak az utcai táncok, amik a II. világháború környékén szűntek meg.⁸⁷²

Visából ismerünk néhány példát arra is, hogy egy-egy jókedvű, mulató férfi, vagy asszony munkájában szünetet tartva táncolt egyet.⁸⁷³

Vasárnapi bandázások alkalmával, tavasszal-nyáron, egy-egy félreeső úton, kapualjban az összegyűlt barátok, szomszéd fiatalok, énekszóra, egy klarinétos (főleg a románok esetében), vagy hegedűs zenéjére táncoltak egy-egy rövid csárdást. Ezek a rövid táncalkalmak az 1950-es években beszorultak olyan családok udvarába, (telente a házba), ahol valamelyik fiatal tudott zenélni, illetve a szülők *közönségesek* voltak (szerették a közösséget).⁸⁷⁴

A spontán táncalkalmak közé sorolom a tánctanulásokat is. A kislányok az iskolában, otthon,⁸⁷⁵ vagy az utcán játék közben gyakran táncra perdültek. A tánc kíséret legtöbbször

⁸⁶⁹ Virág R. 2011. 40.

⁸⁷⁰ A mezőségi *jáccóról* bővebben lásd: Kós 2000. II. 260-261.

⁸⁷¹ Kocsmában rendezett táncmulatságokról már De Gerando is ír. (De Gerando 1845. II. 8.) A két világháború közötti időszakból van adatunk arra, hogy belső-mezőségi gazdafalvakban (Mezőgyéres, Mezőkeszű) korhely asszonyok is mulattak a kocsmában. (Lásd még: 3. sz. melléklet: 123, 125.)

⁸⁷² Spontán utcai tánc a Küküllő-mentén is ismert volt. (Karsai – Martin 1989. 58.)

⁸⁷³ Lásd: 3. sz. melléklet: 17.

⁸⁷⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 88. Házaknál spontán kialakuló szórakozási alkalmakról bővebben lásd: Kós 2000. II. 259-260.

⁸⁷⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 50.

énekszó, illetve *rikoltozás* volt, de a visszaemlékezések szerint a négyest gyakran csendben, csak a forgás szédítő élményéért járták.

A fiúcskák általában egyedül, sokszor valahol a közösség elől elhúzódva, vagy az állatok legeltetése közben csoportosan gyakoroltak. Ezek szintén spontán táncalkalmak voltak.

A táncolni tudó visai férfiak többsége jó érzéssel emlékszik vissza a katonasága alatti táncalkalmakra.⁸⁷⁶ Sok történet szól arról, hogy a Kárpátokon túlról származó, első sorban körtáncokat ismerő román tisztek megcsodálták a tánctudásukat.

„Vót egy Hendri, az még az én korosztályom vót, az még Váradra is hozta a muzsikáját! Ott vótunk katonák, aztán odahozta. Engedték a tisztek is! Mikor szabadak vótunk, mikor mán vége vót az instrukcijának, úgy montuk mink, mán a tisztek vitték magokkal: Gyere muzsikálj egy kicsit!”⁸⁷⁷

A visszaemlékezések szerint házi multságok minden télen voltak Visában egészen az 1980-as évekig.⁸⁷⁸ Ezek egy-egy jobban sikerül névnap után, naptári ünnepeken fordulhatott elő, összegyűlt ismerősök között, vagy rokoni körben.⁸⁷⁹ Általában énekszóra, esetleg szájmuzsikára táncolhattak, de a résztvevők kedvétől függően akár zenészt is hoztak a faluból. Még az 1970-es években is előfordult például, hogy a téesz helyi vezetői (elnök, brigádosok, könyvelő) összegyűltek és zenészt állítottak.⁸⁸⁰ A szervezés ilyen esetekben spontán valósult meg, a résztvevők összepótoltak valamit a *cigánynak*, a helybeli paraszzenészek viszont általában ellátásért, csupán a multság kedvéért is szívesen muzsikáltak. A visszaemlékezések szerint Magyarpalatkán, Mezőgyéresen stb. a helybeli zenészeknek a fiatalok sokszor *minden mozdíthatót* (burgonya, baromfi, szalonna, tojás, kenyér, ital, feleslegesnek ítélt ruhanemű, bútordarabok stb.) elhordtak otthonról.⁸⁸¹ A paraszzenészek esetében fizetségként ez utóbbiak nem jöhettek szóba.

⁸⁷⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 112. Pálfy Gyula említi ennek vajdakamarási párhuzamát. (Pálfy 2001. 308.)

⁸⁷⁷ Chira Péter. Gyűjtötte Ratkó Lujza 1987 májusában.

⁸⁷⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 72.

⁸⁷⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 105.

⁸⁸⁰ Lásd: 3. sz. melléklet: 8.

⁸⁸¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 126.

Házi mulatságokra,⁸⁸² spontán táncalkalomra gyakran hívtak alkalmi zenészt, esetleg az egész falubeli parasztbandát. Ezt nem szervezték meg előre, csak aznap este valaki *elfutott a faluba cigányért*. A házi mulatságokon az egyezkedés gyakran az esemény végén történt a zenész és a résztvevő férfiak között, így az egész közösség viselte az anyagi felelősséget, ilyenkor általában senki nem *kezeskedett*.⁸⁸³

A 2000-es években új jelenségként tapasztaltam, hogy néhány fiatal, aki kapcsolatba került a táncműveléssel, a faluban egyre nagyobb presztízsnek örvendő keresztelőkre igyekezett a magyarpalatkai bandát megfogadni. Ezen kívül két olyan esetről is tudunk, amikor születésnapra fogadtak zenészeket ugyanebben az időszakban: mindkét esetben a szervezők olyan személyek voltak, akik jó kapcsolatot ápolnak a magyarországi érdeklődőkkel, látogatókkal.⁸⁸⁴ A szervezés ilyenkor hasonlóan zajlott, mint egy bál alkalmával, a különbség annyi, hogy a házigazda fogadta a zenészeket, akit ilyenkor nem *kezesnek*, hanem *gazdának* mondanak.

IX. 10. A kicsitánc szervezése⁸⁸⁵

A konfirmált fiatalok rendszeres hétvégi táncalkalmához hasonló volt a kicsitánc, amit a gyermekek 12-13 éves koruktól látogathattak. Ez a táncalkalom nem csak a tánc formai elemeinek tanulására, gyakorlására szolgált, hanem a táncos szokások, viselkedési formák és a táncszervezéssel kapcsolatos tudás elsajátítására is jó volt.

Az 1950-es évekig a kicsitáncot csak a nagy naptári ünnepeken szervezték meg, és ilyenkor általában három napos mulatságot rendeztek. A *tánc* szervezőit a fentiekhez hasonlóan ugyanúgy *kezeseknek* hívták. Feladataik és jogosultságaik hasonlóak voltak a nagytánc szervezőiéhez, annyi különbséggel, hogy ők csak helyi parasztzenészeket, vagy

⁸⁸² Lásd: 3. sz. melléklet: 47.

⁸⁸³ Eddig csak Vajdakamarás táncéletével kapcsolatban foglalkoztak behatóbban a kezességgel. Ott, a visai példához hasonlóan 2-4 személyről írnak, csakúgy, mint a Lozsárd-völgyi Felsőtökön. (Pálfy 2001. 296.) Saját gyűjtéseim szerint Széken is hasonló volt a helyzet, bár a szakirodalomban csak két személyről olvashatunk. (Novák 2000. 33-34.) Katona, Magyarfráta, Magyarszovát, Mezőköbölkút, Szépkényerűszentmárton, Válaszút és a Küküllő-menti Lőrincréve esetében szintén csak két legényről tesznek említést a kutatók. (Aladics 2000. 18, 21; Almási 2009a. 161; Josif 1995. 11; Kallós 2006. 298; Karsai 2006. 214; Kós 2000. II. 257; Tamás 1991. 36) A Kós Károly által vizsgált Girolt és Kecsed (Kis-Szamos völgyétől nyugatra eső falvak) esetében is valószínűleg csak két-két táncszervezőről beszélhetünk. (Kós 2000. II. 257-258.)

⁸⁸⁴ Lásd: 7. sz. melléklet: 25.

⁸⁸⁵ Vö. Novák 2000. 50-56; Pálfy 2001. 286.

gyenge cigányokat állítottak, akiknek egy-egy alkalomra történő megfogadása és ellátása nem terhelte meg nagyon a szüleiket. Egyetlen alkalomról tudunk, amikor néhány az átlagosnál merészebb legényke más faluból hozott zenészt a faluba.⁸⁸⁶

A téészesítésig a kicsitánc ugyanolyan zárt közösség volt, mint a nagytánc, nem nagyon fordult elő, hogy a nem oda tartozók (szülők, konfirmált legények, leányok stb.) megjelentek volna. A kereseti lehetőségek javulásával (téész megalakulása, városi munkahely) anyagiakban a szülők többet tudtak gyermekeik szórakozására fordítani, így az 1950-es évek közepén-végén a *kicsitánc* valósággal felvirágzott: szinte minden hétvégén megrendezték, sőt sok esetben komplett háromtagú parasztszórakozást fogadtak a *kezesek*. A tánc szervezői ekkor már nem mindig a kicsik közül kerültek ki, hanem olyan legények is megpróbálták, akiket – testi, esetleg szellemi hiba, túlságosan visszahúzódó természet stb. miatt – a nagytánc közössége nem fogadott be.

„De oda is jöttek a kicsitáncba... Vótak olyan nagyobb fiúk, na, hogy négy-öt évvel nagyobbak, mind mi, persze akko' a nagytáncba'... még... kisebbnek vették [őket], akko' jütt... Itt má' ü vót a főnök! Ü fogadta meg [a zenészt]... Mi nem fogadtuk, csak mentünk oda...”⁸⁸⁷

Ez esetben még a hosszabb távú (egész télre szóló) zenészfogadásról is tudunk. Ilyenkor természetesen a zenészeket ugyanúgy el kellett látni, mint a nagytánc esetében; ezt a feladatot a *kezesek házrendjén* sorban következő lányokra osztották.⁸⁸⁸

A gyermekek táncalkalmain ebben az időszakban többször megjelentek az idősebbek is: arra is tudunk példát, hogy elmaradt a nagytánc, az idősebb legények ezért kizavarták a kicsitáncról a gyermekeket, vagy elvették a zenészeket tőlük. A kicsitánc rendezése ezzel együtt jóval kevesebb munkával és kisebb felelősséggel járt, mint a nagytáncé. A kicsitánc az 1950-es évek végén néhány évig szünetelt, ami szintén a szabályok megváltozásából következett: egyik nyári hétvégén a visai rokonaiknál vendégeskedő kötelendi leánykák elmentek a kicsitáncra, a visai fiúcskák felkérték őket táncolni, amiért a helyi lányok megsértődtek és csapatostul elmentek a *nagyok táncára*, ahol az akkor éppen anyagi gondokkal küszködő kezesek örömmel fogadta őket. Ezek a lányok attól kezdve a

⁸⁸⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 37.

⁸⁸⁷ Fodor Árpád *Denuk*, 2002. 07. 20-án.

⁸⁸⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 102.

nagytáncra jártak.⁸⁸⁹ A kicsitánc az 1960-as években újra indult, azután a modern, kultúrotthonban megrendezett táncalkalom megjelenésével végleg megszűnt.

IX. 11. Tánc a fonóban⁸⁹⁰

A visai fonókban általában a farsang idején táncoltak a fiatalok.⁸⁹¹ Arra vonatkozóan, hogy zenekart fogadtak volna, csak a két világháború közötti időszakból van adatunk, később már inkább egy-egy zenélni tudó legény muzsikájára, illetve énekszóra táncoltak.⁸⁹² Az asszonyok által szervezett fonókaláka (ami gyakran a farsangi időszekekre esett) általában kiadós mulatsággal végződött,⁸⁹³ ilyenkor az 1950-es években még előfordult, hogy a fonóvalót kiadó, vagy a fonósokat a házába hívó gazdasszony zenészeket fogadott. A visai asszonyok általában falubeli zenészeket állítottak be ilyen alkalmakra, de Báréból van adatunk arra, hogy az ottani nagygazda felesége Palatkáról hívott zenészeket.

Az 1940-es években, a Visával szomszédos Báréba helyezett magyar tanítók is szerveztek fonókalákákat a részükre kiosztott kender feldolgozása céljából. Volt olyan alkalom, ahová a visai magyar fiatalokat is elhívták, ami rendhagyó eseménynek számított, hiszen a fonók meglehetősen zárt közösségeknek számítottak, amit azonban a rendkívüli helyzet (magyar tanítók jelenléte egy román faluban) felülírt.⁸⁹⁴

A két világháború között még előfordult, hogy a gróf, a bíró, illetve a pap hívta fonókalákára, illetve tollfosztókalákára a visai asszonyok.⁸⁹⁵ Ezek a visszaemlékezések szerint mindig tánccal végződtek, a zenészeket ilyenkor gyakran a fonóvalót kiosztó papné, grófné stb. valamelyik falubeli ismerőse, a meghívott asszonyok egyikének a férje *állította be*.

⁸⁸⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 103.

⁸⁹⁰ Vö. Novák 2000. 45-47; Pálfy 2001. 294.

⁸⁹¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 66.

⁸⁹² Az 1940-es években Mezőköbölkúton a zenész hibájából elmaradt táncalkalmakat gyakran a fonóban pótolták. (Kós 2000. II. 259.) A fonóbéli zenéről és táncról bővebben lásd: Kós 2000. II. 273; Pálfy 2001. 294. Lásd: 3. sz. melléklet: 44.

⁸⁹³ Vö. Kós 2000. II. 265-266.

⁸⁹⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 6.

⁸⁹⁵ Vö. Kós 2000. II. 265.

IX. 12. Bálók szervezése⁸⁹⁶

A két világháború közötti időszakban jött divatba a bálozás szokása.⁸⁹⁷ A bálokat télen, egy-egy szombat este rendezték meg. Általában a kezdeményezők és a lebonyolítók is a *táncon* kezeskedő legények voltak. A házasemberek báljainak szervezésekor az összeszövetkező házások általában egykori, tapasztalt *kezeseket* kértek meg, hogy *állítsanak cigányt*.⁸⁹⁸

A bál szervezésekor a szokásos feladatokon felül a kezeseknek *meg kellett szólítaniuk* a táncosokat, hiszen meghívás nélkül nem volt szokás részt venni a bálon. A meghívás egyben azt is jelentette, hogy *kosaras bál* lesz, amire a lányoknak ennivalóval, a fiúknak pedig innivalóval kell készülniük.⁸⁹⁹

Az 1940-es évek elején a visai magyarok számára többször szerveztek bált a leventeoktatás helyszínéül szolgáló iskola épületében, ami egyébként nem volt szokásos. A helyszínválasztással, a jó zenészek megfogadásával, valamint azzal, hogy csak a magyar lakosságot hívták meg a bálókra, a magyar hatóságok a jelenlétüket és az erejüket kívánták reprezentálni. A tánczenét szolgáltató zenészek repertoárja a hagyományos és máskor is megszokott táncdallamok mellett ezeken az alkalmakon leginkább ún. magyar csárdásokkal, irredenta és világháborús katonanótákkal bővült. Visában, ebben az időszakban tiltották a románság táncos összejöveteleit.⁹⁰⁰

Az 1960-as évektől gyakran előfordult, hogy a fiatalság által betanult színdarabot szomszédos magyar falvakban (Vajdakamarás, Magyarszovát) is bemutatták. Ilyenkor általában a házigazda iskolaigazgató, vagy kultúrfelelős bált rendezett.⁹⁰¹

A bálokon a *kezesek* a résztvevő lányok közül valakit kiválasztottak, hogy hozzon vacsorát a zenésznek. Erre mindig akadt jelentkező, hiszen az ételadásnak nagy presztízse

⁸⁹⁶ Vö. Kallós 2006. 301; Novák 2000. 41-45; Pálfy 2001. 287.

⁸⁹⁷ Faragó Pusztakamarásról már az 1940-es években ismerteti a bálozás szokását. (Faragó 2006. 131.)

⁸⁹⁸ Tapasztalatom szerint egy bizonyos kor után (50-60 év felett) már nem szívesen vállalták az egykori kezesek a sok veszéllyel járó feladatot.

⁸⁹⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 15.

⁹⁰⁰ A szomszédos Marokházán említették, hogy a Gyulatelkén állomásozó magyar csendőröktől csak akkor kaptak engedélyt táncrendezésre, ha megígérték, hogy magyar és nem román zenére táncolnak. Ellenőrzéskor a román fiatalok kénytelenek voltak az egyébként általuk egyáltalán nem használt *négyest* táncolni, ami a környéken *magyar táncként* volt ismeretes.

⁹⁰¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 39.

volt. Ezen kívül minden résztvevő lány bőségesen vitt süteményt⁹⁰² a kosarában, amiből jutott a zenészeknek is.

Az 1990-es években, magyarországi táncházások által, vagy az ő közbenjárásukra szervezett bálokon csak akkor volt étel, ha a *kezes* helyi volt, vagy ha a külső szervezők először egyeztettek a helyiekkel, akik a szervezés ezen részét magukra vállalták. Az 1960-as évek óta az étkezési szokások gyökeresen megváltoztak Visában, többféle ünnepi ételt (süteményfélék, szendvicsek stb.) használnak,⁹⁰³ mint korábban. Ez a kosaras bálok megszervezését bonyolította, hiszen a meghívott házaspárokkal egyeztetni kellett arról, ki milyen ételt-italt hoz a multságba – az ételek és italok nyújtotta reprezentációs lehetőségek területén senki nem akart elmaradni a másik mögött. A magyarországi vendégek fogadásával kapcsolatban is tapasztalhatóak hasonló reprezentációs törekvések. A személyes, baráti kapcsolatok szorossága (baráti szívességtétel) mellett ezek is közrejátszottak abban, hogy az 1990-es évek közepén a táncházmozgalomban érintett visai családok közül sokan önként vállalták a zenészek ellátását. Ilyenkor többször megkérték a szervezőket, hogy a korábbi hétvégi táncokhoz hasonlóan hangos zeneszóval vonuljanak a családhoz. A táncos korosztály kiöregedésével, illetve a magyarországi látogatások dömpingszerűvé válásával ezek a lehetőségek megszűntek.

Az 1980-as évek elején a faluban bálokat muzsikáló kolozsvári táncházás zenekarokat, az őket meghívó visai ismerőseik látták otthon vendégül. Ez esetben, városi vendégekről, sok esetben barátokról lévén szó, a vendéglátók szállást is biztosítottak a zenészeknek, csakúgy, mint az 1980-as években a faluba látogató kolozsvári beat, illetve rock zenekarok tagjainak.

A hagyományos népzenevel kísért táncos alkalmakon ma is a kezesek feladata a zenészek ellátása. A 2000-es évek elejétől ez a falu központjában található kocsmában (*bufet*), illetve egy helyi vállalkozó által rendbetett régi magtárban történik, a faluban lévő boltokból vásárolt élelmiszerekkel.

⁹⁰² Fontos volt, hogy egymást és a legényeket is megkínálják a saját maguk által készített *pánkóból* (fánk), vagy *csörögéből*, mert ebből derült ki, hogy milyen ügyes háziasszony lesz az illetőből. Meg is bírálták egymás süteményeit, ezért sokuk helyett az anyjuk, vagy nagyanyjuk készítette el azt.

⁹⁰³ Vö. Bedő 2011. 108.

IX. 13. A mérési multság

Visában a juhmérésnek nevezett, tavaszi gazdasági ünnepre az 1960-as évekig szinte minden alkalommal zenészt fogadtak a juhtartó esztenaközösségek (*turmák*).⁹⁰⁴ Ilyenkor előfordult, hogy egyidejűleg akár három *mérési multság* is volt a faluban.⁹⁰⁵ A táncalkalomra a zenészeket a turma által kijelölt gazda, általában egy *régi kezes* szervezte, a cigánypénzt a gazdák pótolták össze, a muzsikások ellátásáról pedig az első gazda felesége gondoskodott.

A téesz ideje alatt a juhmérésekre már nem fogadtak zenészt, eleinte lemezjátszó, később magnetofon segítségével szolgáltatták a muzsikát. Ebben az időszakban a multságok, a korábbi gyakorlattól eltérően sokszor féktelen alkoholfogyasztásba fulladtak.⁹⁰⁶

Az 1990-es évek végétől a 2010-es évekig több alkalommal magyarországi táncházások szervezték, illetve fizették a zenészeket.

IX. 14. Tánc a vásárban⁹⁰⁷

A visaiak hagyományosan két vásárra jártak rendszeresen. Bonchidán minden hónap első keddjén volt vásár, míg Mócson, a hasonlóan heti rendszerességgel megtartott sokadalmon kívül évente egyszer, augusztusban rendezett *cseresznyei vásárt* látogatták. A mócsi vásárra az egész Mezőségről érkeztek fiatalok, a két világháború között még a visai magyarok is rendszeres látogatók voltak itt. A vásár az első világháború körül még leányvásárként funkcionált, ennek megfelelően táncmultságot is tartottak a területén.

Emberemlékezet óta az volt a szokás, hogy a különböző falvakból érkező fiatalság elhozta a saját zenészeit, akikkel a vásártér kijelölt pontjain letelepedtek és *táncot* rendeztek.

A muzsikásokat ezekre az alkalmakra a nagytánc kezesei fogadták meg, általában a hosszú távú zenészfogadástól függetlenül, mivel gyakran hosszan, délelőttől estig kellett muzsikálniuk a zenészeknek. A visszaemlékezések szerint előfordult, hogy a vásárban húsz tánc is működött egyszerre, amelyek között a legények szabadon járhattak, és bizonyos pénzösszeg lefizetése ellenében bárhol táncolhattak *egy pár táncot*.

A cél a multságon kívül az ismerkedés, és kapcsolatok kötése volt: a környékbeli román falvak fiataljai közül sokan itt szereztek házastársat maguknak. A táncokon a jó táncos

⁹⁰⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 81.

⁹⁰⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 74.

⁹⁰⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 92-100, 6. sz. melléklet: F. 72-73.

⁹⁰⁷ A mezőségi vásári táncokról már De Gerando is tudósított. (De Gerando 1845. I. 222, 233-234; II. 74-75.)

legények között sokszor versengés alakult ki.⁹⁰⁸ A második világháború után a visai magyar fiatalok mócsi látogatásai a feszült etnikai helyzet, a sok verekedés miatt megritkultak, szinte teljesen megszűntek. Néhány bizonytalan adat szerint a bonchidai vásárban is volt *tánc*, de arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy a visai magyarok ezen részt vettek volna.

A vásári táncalkalmak a zenészeknek is lehetőséget adtak tudásuk bemutatására, szolgáltatásuk reklámozására.⁹⁰⁹

IX. 15. Tánc a városban

A Kolozsváron szolgáló székiekhez hasonlóan a belső-mezőségi falvak is igyekeztek a hétvégén táncmulatságot szervezni maguknak. Az 1950-es évek közepéig-végéig előfordult ezért, hogy több falu legényei társultak egymással és zenészt fogadtak a Palatkáról Kolozsvárra húzódott cigányok közül. Ilyenkor három-négy kezes is volt, aszerint, hogy hány falu képviselői vettek részt a szervezésben. A tánc helyszíne általában egy vendéglő volt.⁹¹⁰

IX. 16. Tánc a román nemzeti ünnepen

1945 és 1957 között minden év május 10-én, a román nemzeti ünnep⁹¹¹ alkalmából a Visával egy közigazgatási egységben lévő falvak számára ünnepséget szerveztek a román hatóságok, amit mindig a visai *Erdő alatt* tartottak meg. Az ünnepségre – melyet étel- és italárusítással kötöttek egybe – a szomszédos román falvak (Báré, Korpád, Köteland) fiatalsága sokszor saját zenésszel érkezett, és a vásári szokásoknak megfelelően, külön-külön letáborozva táncot szervezett, amin némi készpénz ellenében bárki részt vehetett. Minden táncnak – a vásári táncalkalmakhoz hasonlóan – külön *kezese* volt. A helybeli magyarokat a román hatóságok sokszor kivezényelték a helyszínre. Itt – a szervezők által sokszor leitatott és feltűzelt – románok verekedést provokáltak az ily módon kiszolgáltató magyarokkal.

⁹⁰⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 32, 42, 129.

⁹⁰⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 127.

⁹¹⁰ Lásd: 3. sz. melléklet: 115. Vö. Martin 2000.15.

⁹¹¹ 1877. május 10-én nyilvánította ki Románia parlamentje az állami függetlenséget. (Szász 1988b. 1651.)

IX. 17. Táncalkalmak a téesz alakulásakor

1953-ban kolozsvári pártaktivisták az agitációs propaganda részeként színelőadást szerveztek Visában, ami bállal végződött. A táncmulatságon városi zenekar játszott; tangóharmonikával, dobbal és fúvós hangszerekkel magyar csárdásokat zenéltek. A visaiak ezt az alkalmat utólag tréfásan a *kollektív felszentelésének* nevezték el.⁹¹² A beszerzésnek ellenálló gazdák válaszlépésként kis idő múlva – szintén egy bál keretében – szintén megtartották saját összejövetelüket. Ezen a táncalkalmon magyarpalatkai zenészek muzsikáltak; ezzel a helyi gazdák a földhöz és a régi állapotokhoz való ragaszkodásukat is reprezentálták.

A kötelendi és a visai téesz összevonásakor, 1961 januárjában a szövetkezet vezetői bált rendeztek Visában:

*„Egy időre összemert a két gazdaság egybe, az egész falu egy lett, akkor csináltak egy nagy bált az egész falubelieknek. Csak az öregek nem mentek, a nagyon öregek. A többi része, magyarok, románok mind elmentek, emberek, asszonyok, legények, leányok. Votak fogadva muzsikások, meg vot jól szervezve. Minden személynek egy deci pálinka, az egy üveg sör, az asztalnál krumplipiré pörgölttel és savanyóság. Még sütemény, amit vittek az asszonyok is, még vot a hazai kenyér. Még aki akart inni, vot pálinka, vehetett magának. Reggelig tartatt a multság, nem vot semmi baj.”*⁹¹³

IX. 18. A betakarítás ünnepe (Ziua recoltei)

A visai és a kötelendi téesz egyesülése (1963) után 1989-ig a kollektív vezetősége minden nyáron, a betakarítás végeztével táncot rendezett a kötelendi réten. A visaiak a kötelendiekkel való rossz viszony miatt mindig félve mentek el a számukra kötelezően előírt táncalkalomra.⁹¹⁴

⁹¹² Lásd: 3. sz. melléklet: 21.

⁹¹³ Részlet özv. Fodor Anna táncos önéletrajzából.

⁹¹⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 22.

IX. 19. A hétfégi tánc megszűnése, illetve átalakulása

A hétfégi *táncok* már az 1960-as évek elején átkerültek a grófi udvarházból kialakított *kultúrba*, ahol a zenész szerepét a fent említett periódusban átvette a lemezjátszó, helyi nevén a *pikáp*. A táncalkalom neve még egy darabig *tánc* volt, később néhányan *pikapos mulatság*-nak hívták, de az elnevezés nem ment át közhasználatba, a hétfégi táncmulatságot ekkortól általában csak úgy emlegették, hogy *megyünk a kultúrba*. Itt a cigányzenészek által játszott zene helyett pedig a magyarnótás lemezekre és a magyar táncdalénekesek slágereire táncoltak a visaiak.

A gyűjtött adatok szerint hagyományos vonószenével *kimuzsikált* rendszeres hétfégi táncalkalmak, valamint a falurészek szerint elkülönülő lányfonók az 1965-67-es évek valamelyik telén szűntek meg. A hosszabb ciklusokra történő zenészfogadás, ezzel együtt a zenészek terménnyel, kalákamunkával való kifizetésének szokása ezzel egy csapásra eltűnt.

„Régebben fogadtak [zenészt] nem is pénzér’, hanem kukoricáér’... csőre. [Ezt már] nem kaptam el. (...) Nálunk, itt a házbo’ vót az utolsó [tánc]. Még akko’ jártunk a fonóba.”⁹¹⁵

A mezőgazdasági munkák ritmusához eleinte az újabb táncalkalmak a *pikapos mulatságok* is alkalmazkodtak. Télen, a korábbiakhoz hasonlóan szombat este, vasárnap délután és este volt táncmulatság, míg nyáron vasárnap délután. A városi munka és az ingázás elterjedésével a vasárnapról fokozatosan szombatra és egyre inkább szombat estére került a hangsúly. Új jelenség volt a nyári szünet időszakában a hétfő délutáni táncalkalom megjelenése, ami az 1970-es években volt jellemző.

IX. 20. A kezes, a kultúrfelelős, a főnökök és a báros

Az 1970-es évek elejétől már csak ünnepekben volt hagyományos, élőzenével kísért *tánc* a faluban, a pikapos mulatságok viszont minden hétfégén voltak. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a *kezeség* intézménye is változott. A kultúrotthon, a zsuki községi tanács vezetése és a helyi iskolaigazgató ellenőrzése alatt működött. Ez utóbbi volt, aki felülről ellenőrizte, esetenként szervezte is a fiatalok szórakozási alkalmait. Az 1960-as évek közepétől az addig kezeskedő táncrendezők, a kultúrotthon táncalkalmait is megszervezték,

⁹¹⁵ Fodor Árpád Denuk 2002. 07. 20.

de itt feladatuk már csak a belépődíj helyszínen történő beszédésére, a lemezejátszó kezelésére, és a rendfenntartásra korlátozódott, ezen kívül a helység műszaki állapotáért tartoztak felelősséggel, valamint télen a fűtésről gondoskodtak. Az 1970-es évektől a kultúrotthonban megszervezett hétfői táncalkalmakon az iskolaigazgató által kijelölt kultúrfelelős rendezte a mulatságot, ő kezelte a lemezejátszót, az erősítőt és a hangfalakat. Az 1970-es évek elején még többször előfordult, hogy néhány későn megházasodó öreglegény, akik ünnepekkor még *kezeskedtek*, megegyeztek a kultúrfelelőssel, és ők rendezték a hétfői mulatságot a kultúrházban.

Az 1970-es évek közepétől ezt a feladatot teljesen egyedül végezte a kultúrfelelős, aki a minden egyes alkalomkor beszédett belépődíjjal havonta elszámolt a zsuki tanácsnak. A községi vezetőség ennek egy részét visszautalta a helyi iskolának, a másik részét – papíron – a kultúrotthon fenntartására költötték. A visaiak tulajdonképpen saját művelődési házukat bérelték ily módon a zsukiaktól. A zsuki tanács engedélyéhez kötött hétfői táncszervezés, valamint az ezzel járó szolgáltatások, illetve anyagiak ekkor kikerültek a visai táncos közösség kezéből.

A változás már a megnevezésben is megmutatkozott: a tánc rendezőit ebben a korszakban már nem *kezesnek*, hanem *főnöknek*, szólították, ami a tevékenységi köreik átrendeződését is jelentette. A zenészfogadással és az ezzel kapcsolatos „kezeség” vállalásával szemben – a megnövekedett alkoholfogyasztás, és az új gazdasági helyzetben sokszor kiélesedő társadalmi ellentétek miatt – a rendfenntartó szerep vált elsődlegessé. A faluban lakó, a helyi téészenben dolgozó és így némileg még a hagyományos paraszti kulturális mintát követő fiatalokkal szemben fokozatosan megerősödött azok csoportja, akik a városban dolgoztak, vagy tanultak. A közép- és szakmai iskolákba elkerülő, ingázó, vagy bentlakó fiatalok, akik a társas érintkezés újabb szabályait, a divatos városi zene- és tánckultúrát közvetítették a falu felé. A kulturális minták ellentétei a közös táncalkalmakon szembetűnően megjelentek és bár hosszú távon nem okoztak társadalmi törést a falu életében, mégis számtalan esetben torkolltak vitákba, ritkábban verekedésekbe. Ilyenkor a *főnököknek* kellett közbeavatkozni, akik egy idő után már a különböző zenei stílusokat egymás után felváltva játszották, így próbálva elejét venni a veszekedéseknek.

„Ott má’ ment a népzene mellett más is... Ott má’ vót vita. Má’ nem azé’... Tudod, akkor megkezdett az ingázás... Akko’ persze a kolozsváriak, akik ott mentek oda tanulni, akkor, hogy

hát csak könnyűzenét! Nem! Egy ilyen, egy olyan! Tetszik, jó, ha nem... nem! Ott azé' a főnökek mi vótunk!"⁹¹⁶

A beszédett pénz felett a zsuki tanács, illetve az iskolaigazgató rendelkezett, aki ezt általában a kultúrház karbantartására, rezsiköltségekre, tárgyi eszközök beszerzésére, valamint színdarabok rendezésére fordította. Ezen kívül a tánc szervezői esetleg zsebpénzhez juthattak a bevételből, de ez már nem saját ügyességükön, hanem az igazgató jóindulatán múlt. A belépődíjat készpénzzel kellett megváltani, a terménnyel, illetve munkával történő fizetség lehetősége is teljesen megszűnt ebben az időszakban.

Ebben a korszakban a hagyományos táncszervezés bár visszaszorulva, de tovább élt. A nagy ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösöd), illetve a lakodalmak, a ritkábban előforduló bálók, valamint a házas emberek spontán táncalkalmi még cigány- illetve helyi parasztdzsenézt kívántak. A zenészek megfogadásáról gondoskodó személyt, még ma is *kezesnek* hívják.

„Má' nem mondták: kezes. Aszondták: Ni, a főnökek. De, miko' a tánc vót, akko' a kezesek. Mikor zene vót, palatkai zenész vót, akko' kezesek. Kezes, fizess! Hát igen úgy vót."⁹¹⁷

Az 1960-as évek zűrzavaros gazdasági-társadalmi helyzete miatt a korábbi szokások, íratlan szabályok is megkérdőjeleződni látszódtak. A zenészfogadással kapcsolatban is olyan problémákkal találkoztak ekkor a kezesek, amelyek régebben ritkábban fordultak elő: több esetben előfordult, hogy a zenészek nem jöttek el a megállapodott időpontban, illetve, hogy olyan ittás állapotban érkeztek, hogy csak nehezen tudták a szolgáltatást elvégezni.⁹¹⁸

Az 1980-as évektől induló diszkó szervezője is a kultúrfelelős, később pedig a néhány magnó-tulajdonos volt. A tánc szervezésének korábbi presztíziséhez hasonló megbecsültség párosult ezzel a szereppel, azzal a különbséggel, hogy a kezesek esetében ez az elvégzett szervezőmunka, a fiatalok összetartása, képviselője és a rendtartás miatt jött létre, míg a diszkósok esetében az átlagnál jobb anyagi helyzetet, illetve ennek a közösségi célokra való felhasználását jutalmazta. A rendtartás és a bevétel megállapításának és beszedésének feladata ekkor teljesen a kultúrfelelősre maradt.

⁹¹⁶ Fodor Árpád *Denuk*, 2002. 07. 20-án.

⁹¹⁷ Fodor Árpád *Denuk*, 2002. 07. 20-án.

⁹¹⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 15.

Az 1991-ben megnyílt bár teljesen új helyzetet hozott a tánc szervezésében is. A diszkót a bártulajdonos szervezte, ugyanazon a helyen, ahol italt és dohányárut is árult. Az élvezeti cikkek eladásából egy-egy este akkora bevétele volt (és van), hogy abból a bár fenntartási költségeit, valamint az 1990-es évek közepétől kolozsvári lemezlovasokat is meg tud fizetni. Ezeket eleinte egy-egy alkalomra *fizette meg*, a 2000-es évektől, a számítógéppel érkező lemezlovasokat azonban egyszerre több alkalomra, akár egy egész nyárra is leszerződtetik.⁹¹⁹

Az első bár megnyitása óta máig négy bár is működött egymás után, többszöri tulajdonosváltással. A hétfégi diszkó és italárúsítás mellett egy idő után mindegyik kénytelen volt vegyesboltot is indítani és többen még így is belebuktak a vállalkozásukba. A fokozatosan fogyó fiatalság nem képes már eltartani a hétfégi diszkót, 2006-óta a téli időszakban megritkultak ezek a táncalkalmak, a visai diszkó ma már leginkább nyáron működik. A rendfenntartás feladatát helybeli, idősebb fiúk látják el, akik a szolgálatukért ingyen italt kapnak. A zenei szolgáltatás minőségébe, a zenei program összeállításába a vendégeknek gyakorlatilag nincs beleszólásuk, ritkán fordul elő, hogy a lemezlovastól valamilyen számot, esetleg zenei stílus lejátszását kérjék. A lemezlovas a zenei adókból ismert aktuális, populáris zenei divatoknak megfelelő repertoárból válogat, a báros, mint a táncalkalom megszervezője ezt a munkát teljesen rábízza. A tánc szervezését, a zenei ízlés alakulását tekintve a fiatalság ettől kezdve passzív fogyasztóvá vált – fizikai és kulturális értelemben egyaránt.

A Kolozsvárról érkező lemezlovas utazását és helybeli italfogyasztását fizeti a bártulajdonos, de étellel nem látja el, szállást sem biztosít számára.

Az *idegen legény* intézménye a hagyományos hétfégi táncok elmaradásával megszűnt. Jöttek ugyan a kultúrotthonba megrendezett hétfégi táncmulatságra, esetenként bálókra is másfalusi legények, ezek azonban, ha befizették az ajtónál a belépődíjat, akkor elvileg ugyanúgy részt vehettek a táncmulatságon, mint a helyiek. Egyedül a térhasználatban figyelhető meg a korábbihoz hasonló jelenség, a visaiak a körben táncolt táncokba nem szívesen engedték be a másfalusi legényeket. Az 1990-es évek elején-közepén, Gheorghe Funar kolozsvári nacionalista polgármester ideje alatt újból elmérgesedő nemzetiségi helyzet (főleg a kolozsvári magyar konzulátus megnyitásakor) sokszor verekedésekhez vezetett. A szomszédos zsuki, illetve kötelendi fiúk több alkalommal nagyobb számban jelentek meg a visai diszkóban, benyomultak a visaiak által alkotott körökbe így provokálva verekedést. A

⁹¹⁹ A lemezlovast már *megfizetik*, és nem *beállítják*, *megfogadják* stb.

bártulajdonos ekkor szintén zsuki román volt, így általában le tudta csitítani a kedélyeket, nagyobb baj esetén viszont sokszor a rendőrséget hívta. Ebben az időszakban fordult elő először, hogy a rendőrség szinte minden megjelent a visai diszkóban, egy rövid ellenőrzés erejéig. A másfalusi legények köre egyébként ebben a korszakban jelentősen beszűkült, első sorban a szomszédos román falvakból jöttek, például Zsukról is, ahonnan korábban szinte egyáltalán nem. A visaiak az 1970-es évektől az előbbihez hasonlóan lassan elmaradoztak a vajdakamarási, palatkai táncokról, ritka látogatásaik célja már a kötelendi, illetve a zsuki diszkó volt. A 2000-es évektől a szomszédos Szék addig merev különállása is lassan feloldódott, így a széki fiatalok látogatása is egyre gyakoribbá vált a visai diszkóban, a visai román fiatalság eltűnésével párhuzamosan a szomszédos románok látogatása megritkult. Ennek hatására a vegyesházasságok száma ebben a korszakban megnőtt. A posztmodern kor táncos alkalmaira egyébként a faluban, csakúgy, mint pl. Kolozsváron egyre kevésbé jellemző az etnikai szegregáció.⁹²⁰

IX. 21. A kezeség intézményének továbbélése

A visai paraszti táncagyományok viszonylagos hosszú életéhez jelentős mértékben hozzájárult két olyan személyiség tevékenysége, akiknek habitusa, valamint a tánc és zene iránti elkötelezettsége sokszor még a falusi társadalom konvencióinál is erősebbnek bizonyultak. Fodor Árpád *Denuk* és Lovász Ferenc *Kuli* rendkívül hosszú ideig, az 1960-as évek közepétől az 1970-es évek közepéig *kezesként* és *főnökként* egyaránt fontos szervezői voltak a falu táncéletének. Kései nőülésük (főleg Fodor Árpád esetében) miatt sokáig hangadók maradtak a fiatalok körében, minden nagy ünnepre igyekeztek zenészt fogadni és a *pikapos táncokon* is sok esetben az ő zenei ízlésük érvényesült. A nőülésük után is hosszú ideig rendeztek bálakat, sőt az 1990-es években még táncitanítást is szerveztek a fiataloknak, azzal a céllal, hogy hagyományőrző csoportot alakítsanak a faluban. Ez a tevékenységük, első sorban a falu idősebb lakosainak és a rokonok rosszállása miatt abbamaradt. A *pikapos mulatságokon* felborult a könnyűzene-népzene aránya, ugyanis a szóban forgó *kezeseknél* öt-nyolc évvel fiatalabb táncosok is ebben az időszakban házasodtak meg, a következő generációban pedig már nem volt olyan határozott személyiség, aki a paraszti táncokat kedvelte volna. Az 1970-es évek közepétől az 1980-as évek elejéig – az említett két *kezes* kiválásától a magyarországi és kolozsvári táncházmozgalmas érdeklődés megjelenéséig – a hagyományos táncalkalmak erőteljesen megritkultak Visában. Többször előfordult, hogy

⁹²⁰ Patakfalvi 2007. 80.

nagyobb ünnepekkor is elmaradt a három napos tánc, sőt az is, hogy az ünnep első napjára szervezett színi előadás utáni táncot sem rendezték meg. Az 1970-es évek közepétől a visai fiatalok már nagy számban tanultak és dolgoztak Kolozsvárott. Idegen környezetbe kerülve természetesen igyekeztek összejárni, saját otthoni kapcsolatrendszerüket a városban is megtartani. Az ebben a korszakban induló kolozsvári táncház ideális találkozóhelynek bizonyult, itt ugyanis hozzájuk hasonlóan idekerült kalotaszegi és mezőségi falusi fiatalokkal, valamint a falusi kultúra iránt érdeklődő, és emiatt rendkívül befogadó városi értelmiséggel találkoztak. A Kallós Zoltán neve által fémjelezett táncházmozgalom egyik hatása volt, hogy a városba kerülő fiatalok, akik sok esetben éppen szabadulni igyekeztek saját „maradinak” tartott falusi kulturális jegyeiktől, más megvilágításban kezdték látni ezeket. Így a visai fiatalok közül számosan saját hagyományaik felé való fordultak, hangadóik között ott voltak azok a fiatalok, akik mintegy a családi hagyományaiknak megfelelően (a *Császár* család egyik leszármazottja, valamint a *Jakab* testvérek stb.)⁹²¹ jó táncosok voltak. Ekkor ők váltak a faluban a „hagyományok letéteményeseivé”, Kallós Zoltán közreműködésével csoportot alakítottak és több alkalommal is képviselték Visát különböző fellépéseken, szocialista éra kultúrversenyein, nem mellesleg pedig ők folytatták a *kezeskedés* hagyományait.

Az itt említett személyek az 1990-es évektől a legfontosabb segítők voltak a faluba látogató magyarországi kutatóknak és táncházasoknak.⁹²² Több alkalommal segítettek helyi táncalkalmak megszervezésében, egy-egy alkalomra (néptáncfesztiválok⁹²³ stb.) táncsoprotot állítottak össze a falu jobb táncosaiból – azt lehet tehát mondani, hogy táncszervezési tevékenységüket revival formában folytatták tovább.⁹²⁴

Ennek, a folklorizmus által életben tartott folytonosságnak köszönhető, hogy a *kezeség* intézménye még ma sem szűnt meg, azokat a már nagy ritkán előforduló táncalkalmakat (juhmérés, bál) ahol még megfogadott zenészek szolgáltatják a tánczenét még ma is a *kezesek* irányítják.

⁹²¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 41, 72, 130; 7. sz. melléklet: 42.

⁹²² Lásd: 3. sz. melléklet: 77.

⁹²³ Lásd: 3. sz. melléklet: 61.

⁹²⁴ Lásd: 7. sz. melléklet: 46.

X. Összefoglalás

Kós Károlyhoz hasonlóan azt gondolom, hogy a népelet és a népi műveltség, vagy egyes jelenségeinek változását nem lehet a történeti és gazdasági folyamatok megismerése nélkül felvázolni.⁹²⁵ Dolgozatom kiindulási pontjául ezért a Mezőség, illetve Visa történelmének és gazdálkodásának alakulását választottam. A honfoglalás után az erdélyi Mezőségen megtelepülő magyarság virágzó mezőgazdasági kultúrájának a XVII-XVIII. század történelmi eseményei vetettek véget. Az itt élő magyar, majd később magyar – román – szász népesség több alkalommal is szinte genocídiumszerűen pusztult.⁹²⁶ A több évszázadig tartó folyamatos újratelepítések, népességmozgás miatt szinte teljesen kicserélődött a terület lakossága. Azt gondolom, hogy a történelmi bevezetőben vázolt hatalmas társadalmi és gazdasági változások kulturális értelemben is *tabula rasa*-t, egy teljesen új helyzetet teremtettek Mezőségen. A XX-XXI. század néprajzi kutatásai során megismert, meglehetősen homogén mezőszéki népi műveltség kialakulását és életképességét, a rendkívül nagyfokú kulturális diverzitást az ide érkezők telepes-mentalitásával is magyarázhatjuk. Szociálantropológiai vizsgálatok tanúsága szerint a falusi környezetből kiszakadó telepések általában gyorsan homogén, új falusi miliót építenek ki maguknak, amire önálló, ugyanakkor régies kultúra jellemző.⁹²⁷ Hofer Tamás erre párhuzamként a XVI.-XVII. század során székely vidékekről kiszakadó, erdőirtással maguknak életteret szerző gyimesi csángók, illetve a török utáni újratelepülés alföldi példáit hozza.⁹²⁸

A XVII. század elején, Bethlen Gábor idején bekövetkezett béke és kulturális fellendülés az itteni magyarságot szigetszerű diaszpórákban találta, a társadalom többségét

⁹²⁵ Kós 2000. I. 137. Nagy Ödön is arról írt, hogy a mezőszéki magyar szórványok és műveltségi elemeik megmaradása szorosan összefügg a mezőgazdasági termeléssel. (Nagy 1999. 155.)

⁹²⁶ Az erdélyi Mezőség rendkívül hányattatott történetét nézve kérdéses, hogy a mai lakosság mennyiben tekinthető a honfoglaláskori magyarság leszármazottainak. A kérdést már Jakó Zsigmond feltette, de csak a gyalui váruradalombeli magyarságával kapcsolatos vizsgálatokig jutott el. A kutatásaihoz felhasznált urbáriumok szerint a XVII. századi népesség majdnem teljesen a középkori népesség vér szerinti utódja volt. (Jakó 1944a. LXXII-LXXIII, LXXIV-LXXVIII.) Ugyanakkor éppen Visa példáján látjuk – ahol ebben az időszakban teljes lakosságcsere történt – hogy ez nem minden esetben igaz. Valószínűsíthető, hogy a ma itt található magyarok elődeinek nagyobb része a 1600-as, 1700-as években más erdélyi területekről, esetleg Magyarországról származik.

⁹²⁷ Hofer 2009a. 73.

⁹²⁸ A gyimesiek „gátlások nélkül egy új, önálló, de jellegében nagyon is régies kultúrát” alkottak, tehát egy korábbi jól felépített kommunikációs és kulturális rendszerükből kiszakadva, új hazájukban idegenekkel összekeveredve gyorsan új, egyöntetű társadalmi és kulturális berendezkedést hoztak létre. (Hofer 2009a. 75.)

ekkor már részben letelepedett, részben még vándorló balkáni néptömegek tették ki. Azok a nyugati kulturális hatások, amelyeket a reformáció, a reneszánsz és a barokk hozott el a területre itt erőteljesen konzervatív, bizánci jellegű műveltségi elemekkel találkoztak. A XVIII. század során kialakuló új élet kísérőjelensége – Jakó Zsigmond szavaival élve – minden tekintetben a szegénység lett.⁹²⁹ Mindez a terület társadalmi-kulturális bezárkózásához vezetett. A Holttengeren belül a szórványhelyzetbe került magyar csoportok is egyre inkább elszigetelődtek egymástól és a külvilágtól.⁹³⁰ A folyamat eredményeképpen a nyugat felől érkező kulturális hatások lelassulva, egyre inkább meggyengülve kerültek a Mezőségekre. Ennek köszönhetően a XVIII. századi konszolidáció során az itt élő népességre a megváltozott gazdálkodási formák és stratégiák, az ökológiai környezethez való újszerű viszonyulás lesznek jellemzők. Mindez egy sajátos kulturális, társadalmi arculat kialakulásához vezet, amit ma mezőségi népi kultúrának nevezünk.

Mindezt aztán továbbszínezte a nemzeti romantika eszményét, kis mértékben pedig a polgári kultúra elemeit is terjesztő kismemesség. A népzene- és tánckultúra sokszínűségéhez, egyben homogenitásához nagymértékben hozzájárult a területen élő nemzetiségek állandó kulturális érintkezése, mint ahogy azt már Bartók Béla és Martin György is megállapították. Az együtt táncoló magyarok, románok, cigányok és szászok, a meglehetősen nagy területen muzsikáló cigányzenészek a saját kulturális ízlésvilágukkal mind hozzájárultak az itteni zenei- és tánckultúra diverzitásához. Az észak-mezőségi területeken ezen kívül a szászok kulturális hatásával kell számolnunk (lásd a *szászka* elnevezésű táncot), de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szintén korán polgárosodó zsidó és örmény népességet sem. A Mezőség gazdasági és infrastrukturális elmaradottsága, a magyar nyelvszigetek mind a mai napig konzerválóan hatnak erre a kulturális egységre.

Az itt vázolt kulturális állapotot olyan alapnak tekintem, amire a XX. századi változások hatottak ugyan, de érintetlenül hagytak számtalan, régies műveltségi elemet. A mezőségi tánc- és zenei kultúrára jellemző archaizmusok mai megléte nem csak az elmaradottság és bezártság következménye, hanem a kultúra önnön sokszínűségéből fakadó rendkívüli életképességnek is.

Munkám során igyekeztem rámutatni, hogy a tánckultúra két fontos aspektusa, a táncok formái, strukturális változásai, illetve a táncrendezők szerepeinek, az általuk képviselt

⁹²⁹ Jakó 1944b. 107.

⁹³⁰ Ez az olyan kis falvak esetében is egyértelmű lokális endogám tendenciák érvényesüléséhez vezetett, mint például Visa.

táncos közösségnek és a szervezés módjainak átalakulása szoros összefüggésben van a termelési és birtokviszonyokkal, valamint a társadalmi felépítettséggel.

A XIX. század végén a mezősegi gazdasági és társadalmi állapotok jelentős mértékben megváltoztak, így evidens, hogy a mindennapi életmód és kultúra is átalakult. Mint azt két korábbi tanulmányomban megállapítottam, az erdélyi Mezőségen a XIX. században egy meglehetősen gazdag, változatos formakincsű eszközös tánc kultúrával kell számolnunk.⁹³¹ Ennek birtokosa az ekkor még meglehetősen mobil pásztorréteg lehetett, ami a jellemző migrációja során távolabbi (például alföldi, Felső-Tisza vidéki) területekkel is kapcsolatot tartott.⁹³² A XIX. századi arányosítás és tagosítás a külterjes állattartást, így az addig rendkívül jelentős juhászatot is korlátozta, illetve helyhez kötötte.⁹³³ Az esztenaközösségekben végzett állattartás már helybeli juhászokat igényelt,⁹³⁴ akik első sorban a románság köréből kerültek ki.⁹³⁵ A dél-dunántúli területekhez hasonlóan,⁹³⁶ a pásztor kultúra bizonyos elemei (például a botos táncok) vélhetően így kerülhettek be a mezősegi falvakba, ahol a legtovább – nem véletlenül – éppen a románok gyakorlatában (*românește în botă*) maradt fenn egészen az I. világháborúig.⁹³⁷ Az erdélyi eszközös táncokról szóló írásomban utaltam rá, hogy a pászortáncok rituális jellege (kaluser) a XX. század elején megkopott, több esetben (lásd a fonóbeli kecsketáncot) bemutató, illetve szórakoztató jellegűvé vált, majd az első világháború környékén lassan kikerült a használatból.⁹³⁸

⁹³¹ Varga S. 2010b. 684; 2010c. V. fejezet 7. bekezdés.

⁹³² K. Kovács László az 1940-es években a Borsa-völgyi juhászatot vizsgálva ír arról, hogy az 1800-as években a környékbeli pásztorok távol eső területekre is elvándoroltak (K. Kovács 2008. 227-228.), illetve, hogy az 1850-es évektől, az ugartartó gazdálkodás megszűnése miatt sok magartartó juhász érkezett az Alföldről Erdélybe. (K. Kovács 2008. 36, 229.)

⁹³³ Erre utal a helyhez kötött részes juhászat, illetve esztenaközösségek megerősödése a Borsa völgyében. (K. Kovács László 2008. 34-44, 229.)

⁹³⁴ A belső-mezősegi falvak legtöbbszörében emberemlékezet óta csak helybeli, vagy környékbeli pásztorokat alkalmaznak. A visszaemlékezések szerint Visában 1940 és 1970 között sok esetben helyi, szegény magyar gazdálkodók is vállalták a juhászatot. K. Kovács László 1947-es, Bálványosvárja juhászatáról szóló tanulmányában leírja, hogy a rengeteg rá háruló feladat miatt a pásztor csak falubeli lehet. (K. Kovács 1947. 196.) Hasonló volt a helyzet a Borsa-völgyében is. (K. Kovács 2008. 233-234.)

⁹³⁵ Vö. K. Kovács 2008. 229; Nagy 1938. 187.

⁹³⁶ Vö. Martin 1997b. 225.

⁹³⁷ A visszaemlékezések szerint Visában a sokat pásztorokodó id. Tuluc Ioan ismerte a legjobban a táncot. A fia, ifj. Tuluc Ioan, aki legénykorában szintén a juhokkal foglalkozott, a legényes gyakorlásához botot használt.

⁹³⁸ Varga S. 2010c. V. fejezet, 3. bekezdés.

Az elkülönített, tagosított birtokon gazdálkodó parasztemberek K. Kovács László megfigyelése szerint a közösségi élet hagyományait lassan elhagyták, életszemléletük megváltozott. „A tagosítás olyan határkövévé vált, amelynél otffelejtette a bálványosváraljai nép régi szokásai nagy részét, dalai javát, táncai régi módját...”⁹³⁹ írja a szerző. A bálványosváraljai és a borsavölgyi folyamatokhoz hasonlóak az egész Mezőségen lejátszódtak.

A belső-mezősi falvak zenei- és tánc kultúrájában a változás a terület elzártsága, kevésbé polgárosult mivolta miatt lassabban zajlott le. Ennek köszönhető, hogy a visszaemlékezésekből még leszűrhető és a legidősebb adatközlőknél még megfigyelhető voltak például a lassú aszimmetrikus, és a forgós-forgató páros táncok motívumkészletében azok a régies mozzanatok („táncok régi módja”), amelyek valamikor a két világháború között kezdtek el kikopni a használatból, de nyomaikban még ma is felfedezhetők az idős táncban. Ugyanígy változhatott a tánc és a mulatság közbeni magatartás is az introvertáltból az extrovertált viselkedés irányába. A tánc térhasználati változásai, például a legényesek közösségi (körben járt) formáinak elkopása is tökéletesen tükrözi a fenti állapotokat, a közösségben végzett, mulatsággal végződő társasmunka-alkalmak visszaszorulása is beleillik a képbe.

A Mezőség északi és nyugati területein a régi, a modernizáció időszakában fokozatosan lesüllyedő, az egykori jobbágyivadékokkal együtt élő közép- és kisbirtokos réteg érezte a hatását: esetünkben az új nemzeti tánc típus, a csárdás XIX. század végi elterjedése köszönhető nekik.⁹⁴⁰ A vizsgált területünkhöz képest modernebb marosszéki tánc kultúra hatása vélhetően a verbunk belső-mezősi területen való szórványos megjelenésében mérhető le. Visát és környékét a kismemesi hatások kevésbé érintették, amit a forgató-forgós táncok motívumkincsének és dallamkíséretének régi, szinte érintetlen vonásai is mutatnak (ellentétben például Bálványosváraljával). A városi, polgári hatásokra a legkorábban az 1920-as évekből tudunk példát.

A földbirtok jelentőségének növekedésével megjelent a XX. század jellegzetes paraszti földéhség tünete, ami a paraszti társadalmak szociális egységét, kulturális szokásrendjét sok helyütt végzetesen megbontotta. Míg korábban kevés magánbirtokkal

⁹³⁹ K. Kovács 1947. 47.

⁹⁴⁰ A magyar parasztság kulturális mintáit, anyagi gyarapodása ellenére, a kis- és középnemesség bomló feudális rétegétől kapta, és nem a modernizációt jelentő városi elitől. A XIX. század parasztkultúrája a régi nemesi életvitel számos elemét átvette. Ez a mintakövetés a parasztkat és a feudális örökséget hordozó dzsentri réteg kliens-patrónus viszonyából következhetett. (Fél – Hofer 2001. 253-254.) Lásd még: Hofer 2009b. 80, 82-83.

rendelkezők is lehettek nagygazdák – nagy állatállomány esetén –, ezután már a föld mennyisége lett a vagyon alapja. Így született meg a saját anyagi hasznát néző, mindig rohanó, tőkés mezőgazdasági vállalkozó típusa a korábbi *tempós* paraszttal szemben – ahogy azt Kós Károly megállapította.⁹⁴¹ Ennek köszönhetően kialakul egy kisebb nagygazda és egy nagyobb szegényparaszti réteg, ami a termőföld szűkössége, és gyenge minősége, valamint az infrastruktúra fejletlensége miatt nem vezet komolyabb társadalmi töréshez. Visában és környékén azonban a táncalkalmak szervezésével (gazdatánc-szegénytánc), és a táncos szokásokkal (kimuzsikáltatás) kapcsolatban nagyritkán még így is felsejlenek a mezőségi falusi társadalom feszültségei.

A házassági kapcsolatokat meghatározó „föld megy a földhöz” elv is ebben a korszakban jelent meg a Mezőségen.⁹⁴² Itt a tiltott kapcsolatok, a menyasszonyszöktetések gyakorivá válásával kell számolnunk, amelynek végén nem tartanak nagy táncmulatsággal járó lakodalmakat, legfeljebb egy kis vacsorát rendeznek

Néhány, a faluközösség által továbbműködtetett intézmény (például esztenaközösség) azonban túlélte ezt a korszakot. A falvak, illetve falurészek szerint megrendezett közösségi események (táncmulatság) is sok olyan elemet hordoznak, amik vélhetően egy korábbi földközösségi rendszer maradványai. A különböző társas munkák (arató-, hántókaláka, cimboraságban való szántás, kölcsönbe aratás stb.) gyökerei szintén ebbe a korszakba nyúlnak vissza⁹⁴³ csakúgy, mint a napszám, ami a jobbágykorszak robot- és terményszolgáltatásainak kései maradványa lehetett.⁹⁴⁴ Az általunk vizsgált korszakban a fiatalok gyakran napszámba mentek, hogy előteremtsék a mulatságra való költségeket. A földet kiadó nagygazdák tulajdonképpen az e célból végzett kalákamunkák értékét is napszámban mérték.

Visa soha nem tartozott a tánckörzet gazdag falvai közé, ugyanakkor az adatokból arra lehet következtetni, hogy a XX. század elején-közepén a helyi földesúr, a bíró és a helyi és környékbeli nagygazdák támogatásának (kalákák rendezése), a kiszámítható gazdasági helyzetnek és a zenészek viszonylagos túlkínálatának köszönhetően a rendszeres hétvégi *táncokon* többször muzsikáltak jó zenészek, mint a későbbi időszakokban.

A két világháború és az ezzel járó társadalmi változások hatással voltak Visa és környékének kultúrájára. Itt elsősorban a nemzetiségi ellentétek kiéleződésére gondolok, ami Visa táncalkalmainak szervezésének változásaiban tetten érhető. Az első világháború

⁹⁴¹ Kós 2000. II. 334. A *tempós* kifejezés itt a lassú, megfontolt személyiség szinonimája.

⁹⁴² Kós 2000. I. 65.

⁹⁴³ Kós 2000. I. 153, 172-173, 183, 189.

⁹⁴⁴ Kós 2000. I. 138.

kulturális elemek intenzív cseréjét hozta, felerősítve a hétköznapi műveltség bizonyos fokú homogenizációját.⁹⁴⁵ A trianoni elszakadás után mérséklődött a magyarországi, azon keresztül pedig a nyugati (városi) hatások intenzitása.⁹⁴⁶ A táncok közül a magyar táncoknak tartott négyes és a lassú legényesek ekkor mennek ki a divatból. A románok *de-a lungu* nevű vonulós páros tánca az 1920-as években,⁹⁴⁷ a magyarok lassútánca pedig a második világháború után veszti el jelentőségét. Ez utóbbi a későbbi továbbélését az 1960-as években induló, Kallós Zoltán nevével fémjelzett néprajzi érdeklődésnek és az 1970-es években induló táncművelésnek köszönheti.

A II. világháború és a visszacsatolás négy éve újból a nemzeti eszme (népies műdalok, irredenta- és katonanóták formájában) elterjedését hozta, de intézményes kereteken belül (iskolai oktatás során tanult *magyar kettős* stb.) is érkezett egységesítő hatás az anyaországból.⁹⁴⁸

Az infrastrukturális, társadalmi zártság, gazdasági elmaradottság miatt az élelem-, a termelőeszközök-, és a ruházat előállítás mellett, a kulturális élet területén is meglehetősen nagyfokú önellátás jellemezte Mezőségeket a XX. század közepén.⁹⁴⁹ Az erősen hierarchizált falusi társadalom még a XIX. századi közösségi magatartás- és életmódbeli formákat tovább őrizte ebben a korszakban.⁹⁵⁰ Ennek köszönhetően az 1930-as, 1940-es években a belső-mezői falvak paraszti táncművelése erős integrációs készséget mutat, több tánc is ekkor kerül be a visai táncművelésbe, amelyek közül a *tárnaveana* páros és szóló formája szinte teljes mértékben beépül a helyi táncművelésbe, de más táncok is, mint például a valcer és a hétlépés is elindulnak a folklorizáció útján: motívumkincsük dobogó-bokázó mozdulatokkal egészül ki, térhasználatukban pedig megjelenik a hagyományos, páros táncokra jellemző, zenész előtti figurálás. A legtöbbet használt páros táncok (csárdás, szökös) formakincse expresszív elemekkel bővül (egyre több kar alatti forgatás, nehéz csapásoló motívumok) tánczenéjében új dallamok (*magyar csárdás*) jelennek meg. Ugyanakkor a táncéletből teljesen még ki nem

⁹⁴⁵ Járdányi a kidei dallamkészlet eredetét vizsgálva mutatta ki a katonáskodás erőteljes hatását. (Járdányi 1943. 40.)

⁹⁴⁶ Vö. Pávai 2005a. 21.

⁹⁴⁷ Lásd: 3. sz. melléklet: 78.

⁹⁴⁸ Vö. Pávai 2005a. 21.

⁹⁴⁹ Egy 1750-es ördögösfüzesi összeírás ács, mészáros, asztalos, szűcs és kovács mellett hegedűst is jelöl. (Kós 2000. I. 246.)

⁹⁵⁰ Szász 1988c. 1739, 1743.

szorult középkorosztály lábán még élnek a régi táncok (románok és a magyarok aszimmetrikus lassú táncai, a négyes, ritka legényesek stb.).

A hagyományos spontán és a rendszeres hétvégi táncalkalmak mellé felsorakozik a bál, ami a táncszervezők feladatainak körét tovább bővíti.

Úgy vélem, hogy a visai paraszti tánckultúra ekkor, az 1940-es években, illetve az 1950-es évek elején érte el a XX. századi fejlődésének csúcsát. A tánc formai fejlődésével ugyanakkor óhatatlanul együtt járt a specializált tudás megjelenésével (ezt mutatja a legényesek szólisztikus jellegének megerősödése is), ami a tánc közösségi kohézióját gyengítette, hiszen kizárta kevésbé ügyes, felkészült táncosokat. Véleményem szerint ez előkészítette a tánckultúra későbbi gyökeres megváltozását.⁹⁵¹

A II. világháború utáni és a téesz-szervezés alatti nehéz időszakban a visaiak kevesebbet tudtak áldozni zenés multságokra. Ennek következtében legtöbbször gyengébb, Palatkáról elszármazott zenészspezialisták zenéltek még a lakodalmak nagy részén is. Mindezt alátámasztja a helyi „amatőr” zenészek számának növekedése, és egyre gyakoribb részvétele a felnőttek táncalkalmain; a visai parasztsbandák korábban csak a házi multságokat, és a gyerekek táncalkalmait szolgálták ki.

A mezőségi lakosság életkörülményei – a nagy többséget tekintve – a szocialista iparosodással és a városiasodással valamelyest javultak.⁹⁵² Ugyanakkor a téesz megszervezése szétverte a faluközösséget és annak intézményeit: az 1960-as évektől fokozatosan szűntek meg a táncos kalákák, gyökeres változások álltak be a táncszervezésben és táncrendezésben. A legtöbbet használt táncok (csárdás, szökös) máig tartó formai egyszerűsödése is ebben az időszakban kezdődött el.

A pénzforgalom is a kollektivizálás alatt vált jelentőssé a mezőségi falvakban,⁹⁵³ Visában ezért vált gyakoribbá átmenetileg a gyermekek táncalkalmi. Az 1950-es évek végétől lassan stabilizálódó gazdasági helyzet a zenészfogadás lehetőségeiben is meglátszik: a visaiaknak egyre jobb zenészeket sikerült fogadni a rendszeres *táncokra*, jelesebb alkalmakra (gyakran a téesz, illetve az iskolaigazgató segítségével) pedig már a legjobbakat is elhívhatták. Mindezek ellenére az elzártabb falvakban konzerválódott a régi élet sok eleme,⁹⁵⁴ a napszámmal és a terménnyel való fizetés Visában például általános maradt.⁹⁵⁵

⁹⁵¹ Mindez összecseng Fél Edit megállapításával, aki szerint kulturális változás előtt a „régii” kulturális jelenségek éppen a váltás időszakában válnak a legteljesebbé, kontúrjuk ekkor erősödik fel. (Fél 2001. 317.)

⁹⁵² Vö. Szász 1988c. 1762-1766.

⁹⁵³ Kós 2000. I. 138.

⁹⁵⁴ Vö. Szász 1988c. 1762-1766.

Az 1960-as évek közepén faluba vezetett villamos áram a zenészfogadásban jelentős változást hozott. A hétfégi táncalkalmakról fokozatosan kiszorultak a vonószenészek, helyüket a lemezjátszó, később a magnetofon, majd a számítógép vette át.

A visszaemlékezések szerint a téesz közel harminc éve alatt a faluközösség fokozatos gyengülésével a korábbi erkölcsi előírások lassan háttérbe szorultak, és ha csak hallgatólagosan is, de elfogadottá vált a közvagyon megkárosítása, a lopás, az ügyeskedés,⁹⁵⁶ a táncmulatságra fordított költségeket például a legények gyakran saját családjuk megkárosításával teremtették elő. Mindez a korábban egységesebbnek tűnő faluközösség társadalmi kötelékeinek lassú lazulására utal.

A téesz szervezése körüli időszak társadalmi feszültségei a táncalkalmak rendezésében beálló változások (a nagyszócskák történetű kalákamunka elmaradása például) is tükrözik.⁹⁵⁷

Az 1970-es évektől általános jelenséggé vált az ingázás (*návetázás*), ami egyrészt szintén a régi közösségek felbomlását siettette, másrészt hozzájárult az életmód bizonyos mértékű korszerűsítéséhez.⁹⁵⁸ A városba irányuló migráció megjelenésével villany bevezetése következtében a falvak fokozatosan megnyíltak az ingázók és a média által közvetített tömegkultúra előtt. Ennek köszönhetően kerültek be a faluba dömpingszerűen az eddigigől gyökeresen eltérő, új zenei- és táncdivatok, amelyek a korábbi táncművészetet teljesen megváltoztatták. Legkorábban a XX. század folyamán bekerült elemek tűnnek el: polgári táncok legtöbbször például a hatvanas évekig használták, jelentőségük ezután fokozatosan csökkent. Kivételt képez ez alól a *keringő*, amely a lakodalmak szertartásos mozzanataként (*menyasszonytánc*) ma is jellemző.

Ebben a korszakban kezdődik az a folyamat, melynek során a falu társadalma a szórakozás, és önkifejezés formáit tekintve kettészakad: az öregek válnak a hagyományok birtokosává, a fiatalok pedig a modern kultúra ismerőivé. A táncfolklorisztikai kutatások, valamint a táncművészet érdeklődés formai értelemben konzervál néhány műveltségi elemet, ugyanakkor az idősebb korosztályra való fókuszálás miatt hozzájárul e kulturális szakadék elmélyítéséhez.

Az 1960-as évektől a táncélet szervezése fokozatosan intézmények (kulturális ház, zsuki tanács), később vállalkozók kezébe ment át, a visai fiatalság már a kulturális önellátás és

⁹⁵⁵ Vö. Kós 2000. I. 138.

⁹⁵⁶ Vö. Peti 2006. 30-31.

⁹⁵⁷ Társadalmi problémákra utal a táncszók használatának megváltozása is, amire Békési Tímeával egy korábbi tanulmányunkban már rámutattunk. (Békési – Varga 2010. 93-95.)

⁹⁵⁸ Vö. Szász 1988c. 1762-1766.

alkotás helyett a kulturális javak fogyasztására váltott. A táncok koreológiai változásai is ezt támasztják alá: a hagyományos paraszti tánckultúrában több, egymástól gyakran eltérő formájú (legényesek és páros táncok) tánc típusok, ezek organikus egysége, illetve formai sokszínűségük mára eltűnt, a mostani, populáris tánc- és zenei kultúra jóval homogénebb és egyszerűbb, formai-strukturális tekintetben egyaránt. Mindez a funkcionális változásokat is jelenti: a bonyolult szerkezetű, veretes motívumokból álló mozdulatsorokat hosszú évekig is kellett gyakorolni, mire azt a táncot az illető használni tudta. Ez a ma divatos táncokra már nem igaz. A tanulásba befektetett munka mennyiségét és minőségét, a mozdulatok kimunkáltságát, esztétikáját tekintve az 1950-es évektől egyértelmű szegényedési folyamatról beszélhetünk, ami az önkifejezés és kulturális alkotás területén a lehetőségek beszűkülését is jelzi.

A modern táncok elterjedésével a tánc közbeni magatartásmód is megváltozott. Az idősebb korosztály még rendkívül méltóságteljesen, komolyan, befelé fordulva táncolta a táncokat, sőt a hagyományos paraszti táncokat még az 1980-es években születettek is hasonló viselkedésmóddal járták. A fiatalabbaknál a hagyományos táncok előadásakor is egyre többször figyelhető meg a tánc közbeni extrovertált viselkedésmód (hangos kiáltások, élénk gesztusok stb.)

A szocializmus a gazdasági és társadalmi háttér drasztikus átrendezésével, gyökeres kulturális változásokat idézett elő, ugyanakkor a szigorú rendszer tiltásai, a kisebb társadalmi mobilitás, anyagi lehetőségek szűkössége és a kisebbségek kulturális bezárkózását elősegítő intézményesített nacionalizmus miatt a magyarországihoz képest sokkal lassabban és kisebb mértékben változott a hétköznapi kultúra, főleg az infrastrukturális, gazdasági értelemben elmaradott tájak falvaiban. Az 1960-as évek újabb könnyűzenei és divat irányzatai (beat) a magyarországihoz képest kb. tíz év késéssel és jóval kisebb mértékben jutottak el az erdélyi falvakba, a kommunista rezsim hatékony információ-szűrésének köszönhetően. A korszak gazdasági recessziója is a kulturális önellátás hagyományos formáit tartotta életben.⁹⁵⁹

A lakodalmakon, ünnepi táncalkalmakon a fokozatosan javuló gazdasági körülményeknek köszönhetően egyre jobban reprezentálhattak a visaiak, ebbe beletartozott az is, hogy a legjobb palatkai zenészeket, az 1980-as évektől öt az 1990-es években néha hététagú bandát is meg tudtak fogadni.

Az 1995-re kialakult romániai mikrogazdasági válság Visában is érezte hatását, a „visszaparasztosodást” jelentősebb tőke nélkül megpróbáló családok a korszak vesztesei

⁹⁵⁹ Vö. Pávai 2005a. 21.

lettek.⁹⁶⁰ Mindezek miatt az 1990-es évek eleji felbuzdulás csalódásba fordult, ami az élet minden területére (tanulás, egyéni érvényesülés, közösségi, kulturális élet stb.) negatív hatást gyakorolt,⁹⁶¹ a faluközösség megtartó ereje fokozatosan gyengül, ezzel párhuzamosan a csökken a közösségi események, így a táncalkalmak, lakodalmak száma.

Visa lakosságának száma az 1970-es években kezdett csökkenni, ez jelentősen felgyorsult az 1990-es évektől. Valószínűleg a közösség kicsi (és folyamatosan fogyó) lélekszámának tudható be, hogy a közeli Kolozsváron az 1990-es évektől tetten érhető kulturális szegregáció, különböző zenei irányzatok „fősodra” mentén létrejövő szubkulturális csoportok jelenléte Visában kevésbé éreztette hatását.⁹⁶²

A vizsgált kulturális jelenségek irányát tekintve elmondhatjuk, hogy a 20. század végéig a különböző történeti korszakok tánc- és zenei divatjai Nyugat-Európából kiindulva Magyarország érintésével jutnak el Közép-Erdélybe, azon belül is az általunk vizsgált belső-mezőségi területre. Ez a folyamat az 1990-es években változik meg gyökeresen, amikor is a média által közvetített új, nyugati zenei- és táncstílusok már Magyarország közvetítő szerepe nélkül hatnak. Érdekes jelenség a keletről érkező *mahala* és *manele*-zenék, valamint a kapcsolódó törökös jellegű *hastánc*-formák egyre nagyobb térnyerése, ami a vizsgált terület és feltehetően egész Erdély populáris kultúrájának „balkániasodását” jelzi.

A korábbi, társadalmi, és műveltségbeli különbségeket jól szimbolizáló térhasználati rend is fokozatosan megváltozott, leegyszerűsödött. Ma már csak etnikai és nemi alapon különülnek el egymástól különböző csoportok a tánchelységben, azok is csak a táncalkalom kezdeti fázisában.

Az idegen legény intézményének átalakulásával, a vásári táncok eltűnésével a belső-mezőségi falvak társadalmi viszonyrendszere is megváltozott: a palatkai tánckörzet elvesztette jelentőségét, ma már néhány, korábban más kulturális egységbe tartozó szomszédos falu (Zsuk, Szék) fiataljai jelennek meg a hétfégi táncalkalmakon. A falu kulturális-társadalmi

⁹⁶⁰ Peti 2006. 38.

⁹⁶¹ „A gazdaság instabilitása, a növekvő munkanélküliség, a falu felnőtt társadalmának apatikus küzdelme (...) a visszakapott földekkel, a sok munkával - mindez befolyásolja a mai gyermekek iskolai teljesítményét, tanuláshoz való viszonyulását. Az egyre apadó létszámú osztályokban (legalacsonyabb létszám: 4 gyerek) alig van (...) versenyszellem, a gyermekek jó része folyamatosan képessége alatt teljesít. (...) A belső hajtóerők, a teljesítményvágy, az önmegvalósítás vágya (...) szinte teljesen hiányoznak. Ha meg-megcsillan is az intellektuális kíváncsiság, ha a tanórákon ki is alakul a pozitív magatartás, mivel alacsony az igényszint és alacsony az énbevetés foka, mivel teljesen rendszertelen az otthoni, önálló, iskolához kapcsolódó intellektuális tevékenység, az iskolai teljesítmény szintje alacsony (kivételesen kb. 15-20%-a).” (Virág M. 1995b. 3.)

⁹⁶² Vö. Patakfalvi 2007. 75, 78.

különállásának megszűnését a másfalusi legények fogadásával kapcsolatos szokásrend eltűnése is jelzi.

Homogenizáció mutatkozik a táncművészet egyes elemeinek etnikus jellegében is. Az 1960-as évek előtt egyes táncokhoz kapcsolódó tulajdonképpeni a mai táncoknál-zenéknél már csak halványan van jelen, a nemzetiségek által külön rendezett táncalkalmak megszűntek.

Az 1970-es évek *pikapos* mulatságai, és a későbbi diszkók bizonyos értelemben a korábbi rendszeres hétfői táncalkalmak utódjai, de csak a hétfői szórakozás funkcióját tekintve töltik be ugyanazt a szerepet.⁹⁶³ A diszkó a társadalmi struktúrában betöltött szerepére vonatkozóan elmondhatjuk, hogy a résztvevők köre jelentősen leszűkült: a tánc- és zenei ízlés változása és a kései kezdés miatt az idősebb korosztály teljesen kiszorult a hétfői táncalkalmakról, ennek következtében a diszkóban szokásos viselkedési és érintkezési szabályokat is kevésbé ismeri, mint korábban. Mindez a tánc korábbi közösségteremtő és összetartó (lásd házasemberek a táncon) funkciójának gyengülését mutatja.

Dolgozatomban nem vállalkoztam a vizsgált táncok pontos formai-strukturális vizsgálatára. A motívumkészlet átalakulásának pontos feltérképezéséhez, a tánc társadalmi kapcsolatainak jobb megértéséhez,⁹⁶⁴ és ezeken keresztül a változásvizsgálat pontosításához és elmélyítéséhez ezt a munkát a közeljövőben el kell végezni.

A térhasználatra vonatkozó megfigyeléseket is pontosítani kell a rendelkezésemre álló filmek segítségével. Ennek során, a reményeim szerint kimutathatóvá válik, hogy az egyes táncos egyéniségek táncalkotása mennyiben változik meg különböző proxemikai helyzetekben, illetve az, hogy a közösségben táncolók mozgása hogyan idomul egymáshoz.

A változások nem csak egy társadalmi eseménnyel állnak kapcsolatban, és nem minden esetben jelentkeztek azonnal. A szekeres lakodalom eltűnését például előkészítette az extenzív állattartás jelentőségének folyamatos csökkenése, ami miatt a szekér elé befogott fehér ökrök státusz-értéke nagymértékben csökkent. Visában az utolsó szekeres lakodalmat ugyanakkor 1960-ban, a téesz-szervezés időszakában tartották; a termelőszövetkezethez az utolsók között csatlakozó nagygazda, mintegy az ellenállását reprezentálva vitte végig a falun a lánya kelengyéjét. Egyes táncok formakincsének átalakulása, bizonyos tánc típusok megjelenése és eltűnése stb. mögött is többféle, egymásra rétegesen ráakódott társadalmi-

⁹⁶³ Vö. Molnár 2011. 66.

⁹⁶⁴ Karácsony Zoltán például egy nemrég megjelent tanulmányában kimutatta, hogy a kalotaszegi legényes szerkezete megváltozik, ha többen táncolják együtt. (Karácsony 2009.)

kulturális változásfolyamat húzódhat. Ezek pontos feltérképezése is a jövőbeli feladataim közé tartozik.

A különböző társadalmi csoportok (etnikumok, társadalmi rétegek) kulturális kapcsolatrendszerének jellemzőit dolgozatomban csak felvillantani tudtam. Ennek pontosabb megrajzolásához további kutatások szükségesek.

Az itt felsoroltak mellett a táncos szokásokra és táncillemre vonatkozó, jelentős mennyiségű gyűjtött anyagom feldolgozását is tervezem.

XI. Felhasznált irodalom

AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk.

- 2010a *Aranyosszéki népzene. Gerendkeresztúr.* Új Pátria. Jövönk öröksége 1/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010b *Erdőalji népzene. A kolozsi Laka „Kicsi” Aladár és bandája.* Új Pátria. Jövönk öröksége 3/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010c *Észak-mezőségi népzene. Bálványosvárálja.* Új Pátria. Jövönk öröksége 4/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010d *Észak-mezőségi népzene. Buza.* Új Pátria. Jövönk öröksége 5/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010e *Észak-mezőségi népzene. Ördögösfüzes.* Új Pátria. Jövönk öröksége 6/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010f *Felső-Maros menti népzene. Marosvécs.* Új Pátria. Jövönk öröksége 9/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010g *Kis-Szamos melléki népzene. Fejérd.* Új Pátria. Jövönk öröksége 11/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010h *Kis-Szamos melléki népzene. Récekeresztúr.* Új Pátria. Jövönk öröksége 12/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010i *Közép-Maros vidéki népzene. Radnót – Vidrátszeg – Marosleke.* Új Pátria. Jövönk öröksége 13/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010j *Népzene a marosszéki Mezőségről. Mezőkölpény.* Új Pátria. Jövönk öröksége 14/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010k *Kelet-mezőségi népzene. Mezőörményes.* Új Pátria. Jövönk öröksége 15/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

2010l *Nagy-Szamos melléki népzene – Magyardécse. Új Pátria. Jövők öröksége* 17/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

2010m *Felső- Nagy-Szamos menti népzene. Oláhszentgyörgy / Sângeorz-Băi. Új Pátria. Jövők öröksége* 18/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

AGÓCS Gergely – EREDICS Gábor – KISS Ferenc – VAVRINECZ András szerk.

1996 *Elveszett éden. Archív népzenei felvételek a történelmi Magyarország területéről* 2. CD. Etnofon, Bp.

ALADICS László

2000 *A szépkenyerűszentmártoni magyarság táncélete. Szakdolgozat az SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén.* Szeged

ALEXANDRU, Filip szerk.

2006 *Vasile Soporán și Taraful din Soporu de Câmpie. 15 cântece originale.* CD. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, Cluj

ALMÁSI István

2009a Kocsis Lajos népzene gyűjtése a XX. század elején, in: Uő. *A népzene jegyében. Válogatott írások.* Európai Tanulmányok Alapítvány, Kolozsvár, 154-182. (Első megjelenés in: BENKŐ András szerk. *ZÍ.* 1980, 271-297.)

2009b Néhai Csoma Ferenc, esztényi prímás, in: Uő. *A népzene jegyében. Válogatott írások.* Európai Tanulmányok Alapítvány, Kolozsvár, 183-191. (Első megjelenés in: BÓNIS Ferenc szerk. *Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korukról.* Püski, 2001, Bp. 265-275.)

ANDOR Mihály – KUCZI Tibor

1997 Halvány körvonalak. A magyar mezőgazdaság átalakulása szemmagasságból. *Kritika* 1997/3. Bp. 19-23

ANDRÁSFALVY Bertalan

- 1999 A magyar nép magatartása éneklésben, táncban és a népszokásokban, in: POZSGAI Péter szerk. *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére.* Táton Kiadó, Bp. 211-226.
- 2004 Hagyomány és környezet, in: ANDRÁSFALVY Bertalan – DOMOKOS Mária – NAGY Iлона szerk. *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára.* III. L'Harmattan, Bp. 117-138.
- 2007 Gondolatok a táncról és táncgedvről, in: BARNA Gábor – CSONKA-TAKÁCS Eszter – VARGA Sándor szerk. *Táncagyomány: átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére.* SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 25-31.
- 2008 *A magyarságkép torzulásai a világban és bennünk.* Szent György Kiadó, Bp.
- 2010 Víz és társadalom a magyar történelemben, in: BARTHA Elek – KEMÉNYFI Róbert – LAJOS Veronika szerk. *A víz kultúrája.* Studia Folcloristica et Ethnographica 55. KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 13-38.

ANTAL Áron – DELBÓ Krisztina

- 2004 *A Magyarpalatka környéki páros táncokról.* Pályázat a „Népművészet Ifjú Mestere” cím elnyerésére. (MTA ZTI Akt. 1644)

ÁRENDÁS Péter

- 1992 *A magyarpalatkai banda. Tanulmány egy mezőségi falusi bandáról.* Szakdolgozat az ELTE Tanárképző Kar Ének-Zene-Karvezetés Szakán. Bp.
- 2001 A magyarszováti cigányzenészek. Kísérőszöveg, in: KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Belső-Mezőségi népzene. Magyarszovát.* Új Pátria 15. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2003 Kísérőszöveg, in: FEKETE Antal szerk. *Magyarpalatkai banda. Esküvő Mezőkeszüben.* CD. Folk Európa Kft. Bp.
- 2006 Ez az élet! Kísérőszöveg, in: FEKETE Antal szerk. *Magyarpalatkai banda: Apáról fiúra. Esküvő Magyarpalatkán 1984-ben.* CD. Folk Europa Kft. Bp.
- 2010a Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Aranyosszéki népzene. Gerendkeresztúr.* Új Pátria. Jövönk öröksége 1/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

- 2010b Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Észak-mezőségi népzene – Buza*. Új Pátria. Jövönk öröksége 5/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010c Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Nagy-Szamos melléki népzene – Magyardécse*. Új Pátria. Jövönk öröksége 17/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- ÁRENDÁS Péter szerk.
- 2009 *Palatkaiak a Fonóban 2002-2003*. 2 CD. Fonó Budai Zeneház, Bp.
- ÁRENDÁS Péter – SIPOS János
- 2010 Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Népzene a marosszéki Mezőségről – Mezőkölpény*. Új Pátria. Jövönk öröksége 14/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- ÁRON Péter
- 1981 Erdély történelmi tájneveinek adattára és népeinek tájszemlélete, in: KÁLMÁN Béla – SEBESTYÉN Árpád szerk. *Magyar nyelvjárások*. A KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Évkönyve XXIV. KLTE. Debrecen, 101-132.
- BABBIE, Earl R.
- 2008 *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi, Bp.
- BALASSA Iván
- 2003 *A szomszédos országok magyarjainak néprajza*. Planétás, Bp.
- BALÁZS Éva
- 1939 *Kolozs megye kialakulása*. Település és népességtörténeti értekezések 3. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp.
- BALLA Tamás
- 1996 Magyardécsei farsang, in: BARABÁS László – POZSONY Ferenc – ZAKARIÁS Erzsébet szerk. *KJNT Évkönyve 4*. KJNT, Kolozsvár, 241-243.
- BALOGH Balázs – FÜLEMILE Ágnes
- 2004 *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen*. AK, Bp.
- BALOGH Ildikó
- 1996 *Melegföldvár táncélete és táncai*. Szakdolgozat az MTF Néptáncpedagógus Szakán. Bp.

BARABÁS Endre

1910 *Kolozs vármegye közgazdasági leírása*. Különnyomat a Közgazdasági Szemle 1910. évi július-augusztus havi füzetéből. Pesti Könyvnyomda-Rt, Bp.

BARABÁS László

2009 *Akiket fog a figura. Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok Marosszéken*. Mentor, Marosvásárhely

2010 A Mezőség néprajzi körvonalai és belső tagolódásának kérdései, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 53-61.

BARTA Gábor

1988 Az erdélyi fejedelemség első korszaka (1526-1606), in: KÖPECZI Béla szerk. *Erdély története. I. AK*, Bp. 409-541.

BARTÓK Béla

1997 Bartók levele Ziegler Mártának Marosvásárhelyre (1914), in: SEBŐ Ferenc szerk. *Népzenei olvasókönyv*. Planétás, Bp. 163-168.

BEDŐ Valér

2011 XXI. századi pillanatsfelvétel egy erdélyi, mezőségi falu táplálkozási szokásairól, in: VARGA Sándor szerk. „*A visai Kőrös alatt...*” *Tanulmányok egy erdélyi, mezőségi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale. XXXIII./1. BMA, Szeged, 100-102.

BEISSINGER, Margaret H.

2007 Muzică Orientală. Identity and Popular Culture in Postcommunist Romania, in: BUCHANAN, Donna A. ed. *Balkan Popular Culture and the Ottoman Ecumene. Music, Image, and Regional Political Discourse*. Europe: Ethnomusicologies and Modernities, No. 6. The Scarecrow Press, Inc. Maryland – Toronto – Plymouth, 95-142.

BÉKÉSI Tímea – VARGA Sándor

2006 Táncszók használata egy mezőségi faluban, in: EKLER Andrea – MIKOS Éva – VARGYAS Gábor szerk. *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteltére*. L'Harmattan, Bp. 291-310.

2008 Kiáltott rigmusok és használatuk Visában. *Folkszemle 2008. június*.
http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_tancszok

2010 Kiáltott rigmusok egy erdélyi, mezőségi faluban, in: FELFÖLDI László – MÜLLER Anita szerk. *Hagyomány és korszerűség a néptáncutatásban*. Pesovár Ernő emlékezete. MTA ZTI, Bp. 81-101.

BELÉNYESY Márta

1958 *Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél*. AK, Bp.

BENKŐ Levente

2006 *Ősrégi hagyományt őriznek a magyarpalatkai cigányok*. *Krónika*. 2006. nov. 2. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=5986>.

BENKŐ Lóránd szerk.

1970 *A magyar nyelv történeti, etimológiai szótára II*. Akadémia Kiadó, Bp.

BEREKMÉRI Mária Erzsébet

2010 Városodás – városiasítás a Mezőségen, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 103-111.

BERLÁSZ Jenő

2010 A Mária Terézia-kori erdélyi kivándorlások szociális háttere, in: Uő. *Erdélyi jobbágyság – magyar gazdaság. Válogatott tanulmányok*. Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 5. (BÚZA János – MEYER Dietmar szerk.) Argumentum, Bp. 11-43.

BIDDER, Sean

1999 *The Rough Guide to House Music*, Rough Guides Ltd. London

BODÓ-BÁN János szerk.

2003 *Régi jók Erdélyből. Élő hagyományos népzene*. CD. Bodó-Bán Bt. Bp.

BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark

1997 Bevezetés (GEERTZ, Clifford „Sűrű leírás” c. tanulmányához), in: BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark szerk. *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem Kft. – McGraw-Hill Inc. Budapest – Berkshire, 712-713.

BONDÁR Anita

2005 Női migráció és változó nemi szerepek. Széki asszonyok Budapesten, in: FEISCHMIDT Margit szerk. *Erdély-(de)konstrukciók*. Tabula könyvek 7. NM – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Bp. – Pécs, 163-183.

BORBÉLY BARTIS Éva

1996 Farsangolás Beresztelkén, in: BARABÁS László – POZSONY Ferenc – ZAKARIÁS Erzsébet szerk. *KJNT Évkönyve 4*. Kolozsvár, 190-198.

BORBÉLY Sándor

2004 Az aranyosszékiek tánca, in: KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény I.* Gondolat – EFI, Bp. 23-25. (Első megjelenés: *Ethnographia II.* 1891. 243-246.)

BOTH Zsuzsanna

2006 *A játék szerepe egy hagyományos közösségben. Széki népi játékok.* Szakdolgozat a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Néprajz Tanszékén. Kolozsvár

BOTOS József szerk.

2008 *Mezőszopori tánc és zene. Ciurcui Alexandru bandája.* DVD. Alba Régia Táncegyület, Székesfehérvár

BÖDÖR András

2000 *Székről indultam. Önéletrajzi vallomás.* Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely

BUCKLAND, Theresa

1999 Reconstructing Meanings: The Dance Ethnographer as Keeper of the Truth, in: BUCKLAND, Theresa ed. *Dance in the Field: Theory, Methods and Issues in Dance Ethnography*, Macmillan, London, 196-207.

BUCŞAN, Andrei

1977 A román néptánc sajátosságai. *TT 1976-77.* 314-339. (Eredeti kiadása románul: *Specificul dansului popular românesc.* 1971, Bucureşti)

BUNEA, Augustin

1900 *Din istoria românilor.* Episcopul Ioan Inocenţiu Klein, Blaş

BUSAI Norbert

2000 *A magyarpalatkai zenészekről. Kodoba Béla emlékére.* Szakdolgozat az MTF Néptáncpedagógus Szakán. Bp. (MTA ZTI Akt. 1510)

CÎMPEANU, Mircea szerk.

2008 *Muzicanţii din Pălatca.* CD. Centrului Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale, Cluj

CONSTANTINESCU, N. A.

1963 *Dicţionar onomastic românesc.* Bukarest

COSTEA, Constantin

1961 *Jocuri fecioreşti din Ardeal.* Editură Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R. Bucureşti

- 1993 Az erdélyi román botostáncok, in: FELFÖLDI László szerk. *Martin György emlékezete. Visszaemlékezések és tanulmányok születésének hatvanadik évfordulójára.* MMI, Bp. 93-97.
- CSÁKY Imre
- 1998 *A Magyar Királyság Vármegyéinek Címerei a XVIII-XIX. században.* Corvina, Bp.
- CSÁNKI Dezső
- 1913 *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában V.* MTA, Bp.
- CSATA Zsombor – KISS Dénes – KISS Tamás – SÓLYOM Andrea
- 2001 Vallás és modernizáció az erdélyi Mezőségben, *WEB Társadalomtudományi folyóirat 2001/8-9.* <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf1808.pdf>. 34-53.
- CSORBA István
- 2005 *Egy életsors göröngyös útjai. Erdélyből Szibérián át Magyarorszáig.* FÉBÉ KHT, Piliscsaba
- CSORBA János
- 2001 *Bár emlékezete maradjon meg...* Magyar Könyvklub, Bp.
- CSORBA Judit – FARKAS Károly – GALAMBOS Zoltán – KOVÁCS Emese – TARI János szerk.
- 1995 *Néprajzi filmkatalógus.* Néprajzi Filmstúdió, Bp.
- CZEGEI WASS György
- 1896 Diarium, avagy mindennapi lött dolgokról való írás... in: NAGY Gyula szerk. *Magyar Történelmi Emlékek. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI.–XVIII. Századokból. III.* MTA, Bp.
- DE GERANDO, Auguste
- 1845 *Siebenbürgen und seine Bewohner I-II.* Lorck, Leipzig (Első megjelenés franciául: *La Transylvanie et ses habitants I-II.* Imprimeurs-Unis, 1845. Paris.)
- DEJEU, Zamfir
- 2000 *Dansuri tradiționale din Transilvania.* Clusium, Cluj-Napoca
- 2001 Cultural Connections Regarding Traditional Music and Dance in Transylvania, in: ANDÓ György – EPERJESSY Ernő – GRIN Igor – KRUPA András szerk. *A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón. Esélyek, lehetőségek, kihívások.* A VII. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. MNT, Békéscsaba – Budapest, 605-632.

DEJEU, Zamfir szerk.

1984 *Taraful Soporul de Câmpie. (Mezőszopori banda).* Nagylemez. Electrecord, Bukarest

DELGADO, Ángel Acuña

2005 Dance as an Analytic Model for Social and Cultural Interpretation: a Case Study, in: DUNIN, Elsie Ivancich – BIBRA WHARTON, Anne von – FELFÖLDI László ed. *Dance and Society. Dance as a Cultural Performer.* AK – EFI, Bp. 65-71.

DEMÉNY Piroska

1998 *Aranyosszék népzeneje.* NM, Bp. (Sajtó alá rend. PÁVAI István.)

DEMÉNY Piroska szerk.

1977 *Mezőségi hangszeres népzene. Muzică populară maghiară din Cîmpia Transilvaniei.* Kislemez. Electrecord, Kolozsvár

DIMÉNY Erika

2010 Társadalmi kapcsolatok a magyarszováti temetkezési szokásokban, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 118-140.

DÓKA Krisztina

2007 Paraszti táncterminológia – táncos tudat, in: BARNA Gábor – CSONKA-TAKÁCS Eszter – VARGA Sándor szerk. *Tánchagyomány: átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére.* SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 53-82.

2008 „Már mi hoztuk bé divatba...” Egy marosszéki falu táncéletének átalakulása a XX. században, in: FELFÖLDI László – MÜLLER Anita szerk. *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban. Pesovár Ernő emlékezete.* MTA ZTI, Bp. 59-80.

DOMBY, Emeric

1967 *Dansuri populare din regiunea Cluj I.* Casa Regională A Creștei Populare, Cluj

ENTZ Géza

1996 *Erdély építésze a 14-16. században.* EME, Kolozsvár

ÉRI Péter – KALLÓS Zoltán – KELEMEN László szerk.

1996 *Mezőségi magyar népzene – Magyarpalatka.* 2 CD. Hungaroton, Bp.

ESTERBERG, Kristin G.

2002 *Qualitative Methods in Social Research*. McGraw-Hill, Boston

FARAGÓ József

1977 A juhait kereső pásztor a magyar folklórban, in: Uő. *Balladák földjén*. Kriterion, Bukarest, 452-476.

2006 A tánc a mezőségi Pusztakamaráson, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A*. Gondolat – EFI, Bp. 128-142. (Első megjelenés in: GUNDA Béla szerk. *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 7*. Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. 1946, Kolozsvár.)

FEISCHMIDT Margit

1994 Etnicitás és helyi intézmények. Jegyzetek egy mezőségi faluról. *Régió. Kisebbségi Szemle V/3*. 119-128.

FEKETE Antal szerk.

2003 *Magyarpalatkai banda. Esküvő Mezőkeszüben*. (1984) CD. Fekete Antal gyűjtéseiből 1. Folk Európa Kft. Bp.

2006 *Magyarpalatkai banda: Apáról fiúra. Esküvő Magyarpalatkán 1984-ben*. CD. Fekete Antal gyűjtéseiből 3. Folk Europa Kft. Budapest.

FÉL Edit

2001 Újabb szempontok a viselet kutatásához, in: HOFER Tamás szerk. *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Kalligram, Pozsony. 316-319.

FÉL Edit – HOFER Tamás

2001 Tanyakertek, patrónus-kliens kapcsolatok Átányon, in: HOFER Tamás szerk. *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Kalligram, Pozsony. 237-255.

FELFÖLDI László

1997 A funkció vizsgálata a magyar néptánc kutatásban. *TT 1996-97*. 100-108.

1999 Előszó, in: KAPOSÍ Edit *Bodrogköz táncai és táncélete 1946-1948*. Planétás, Bp. 7-8.

FLICK, Uwe – KARDOFF, Ernst von – STEINKE, Ines

2004 Was ist qualitative Forschung? Einleitung und Überblick, in: FLICK, Uwe – KARDOFF, Ernst von – STEINKE, Ines hg. *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Rohwolt Taschenbuch Verlag. Reinbek bei Hamburg, 13-29.

FÜLÖP Mónika

- 2010 A bálványosváraljai falukutatás, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 62-77.

FÜLPESI Gyula – KISS Dénes

- 2001 Roma közösségek együttélési stratégiái, *WEB Társadalomtudományi folyóirat* 2001/8-9. http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web8-9_04_FulpesiKiss.pdf, 3-29.

GATTI Beáta

- 2011 „...aki hisz abba, az látja csak...” A rontás hiedelemköre Visában, in: VARGA Sándor szerk. „*A visai Kóris alatt...*” *Tanulmányok egy erdélyi, mezőségi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale. XXXIII./1. BMA, Szeged, 77-99.

GEERTZ, Clifford

- 2007 Sűrű leírás: út a kultúra értelmező elméletéhez, in: BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark szerk. *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem Kft. – McGraw-Hill Inc. Budapest – Berkshire, 713-742.

GERA Botond – KARÁCSONY Zoltán

- 2008 A hagyományátadás szerepe ma a tyukodi cigányoknál, in: FELFÖLDI László – MÜLLER Anita szerk. *Hagyomány és korszerűség a néptáncutatásban*. *Pesovár Ernő emlékezete*. MTA ZTI, Bp. 45-58.

GIURCHESCU, Anca

- 1959 Despre ciclurile de joc din Ardeal. *Revista de Folclor* IV/1-2. 261-278.
1992 A Comparative Analysis between the „Căluș” of the Danube Plain and „Călușerul” of Transylvania (Romania). *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 34.1/2. Bp. 31-44.

GLATZ Ferenc szerk.

- 2000 *Magyar Nagylexikon X*. Magyar Nagylexikon Kiadó, Bp.

GRABÓCZ Mária

- 1983 Hogyan értékeljük a mai zenét? Nézőpontok a kortárs francia és amerikai esztétikában. *ZD*. Bp. 67-76.

GYÁNI Gábor

- 1997 Kontextus és kontextualizáció a történetírásban, in: UŐ. *Relatív történelem*. Typotex, Bp. 49-65.

GYÖRFFY György

- 1987 *Az Árpád-kori Magyarország Történeti Földrajza III*. AK, Bp.

GYŐRI Klára

1975 *Kiszáradt az én örömem zöld fája*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest (Sajtó alá rend. NAGY Olga.)

HALMOS Béla

2000 Ádám István széki prímás, in: VIRÁGVÖLGYI Márta – FELFÖLDI László szerk. *A széki hangszeres népzene. Tanulmányok*. Planétás, Bp. 398-425.

HALMOS Béla szerk.

1985 *Észak-mezőségi magyar népzene I-IV*. (Bonchida és Válaszút, Buza, Ördöngösfüzes, Magyarszovát) Gyűjtötte: Kallós Zoltán, Martin György, Halmos Béla. 4 nagylemez. Hungaroton, Bp.

HEGEDŰS László

2006 Kalocsa és környékének táncélete, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A*. Gondolat – EFI, Bp. 204-212. (Első megjelenés in: IGAZ Mária – Morvay Péter – Simon Józsefné szerk. *Népünk hagyományai*. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, 1955. Bp. 115-124.)

HENICS Tamás

2005 *Juhmérés Visában. Szent György-napi örökségünk*. Etnofon, Bp.

HNT.

1913 *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp.

1943 *A Csonka-Magyarország közigazgatási helységnévtára*. A visszacsatolt Felvidéki-, Keleti-, Erdélyi-, és Délvidéki országrészekkel bővített 1943. évi kiadás. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp.

HOFER Tamás

2009a A gyimesi csángó népcsoport kialakulása, in: Uő. *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok a két kutatási terület vitatott határvidékéről*. MTA NK – PTE Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék – L' Harmattan, Bp. 66-77.

2009b Stíluskorszakok a magyar népművészetben, in: Uő. *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok a két kutatási terület vitatott határvidékéről*. MTA NK – PTE Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék – L' Harmattan, Bp. 78-89.

HOFFMANN Siglinda

2010 Vajdakamarás monográfiája, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 78-86.

ILNITCHI, Gabriela

- 2007 Ottoman Echoes, Byzantine Frescoes, and Musical Instruments in the Balkans, in: BUCHANAN, Donna A. ed. *Balkan Popular Culture and the Ottoman Ecumene. Music, Image, and Regional Political Discourse*. Europe: Ethnomusicologies and Modernities, 6. The Scarecrow Press, Inc. Maryland – Toronto – Plymouth, 193-224.

INCZE Lajos szerk.

- 1887 *Névkönyv az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület számára*. 1888./31. évf. Nyomatott Ormós Ferencnél, Kolozsvár

JAGAMAS János

- 1957 A falu nótája. *Ethnographia LXVIII*. 342-346.
1977 Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez. *ZÍ 1977*. Bukarest, 25-51.

JAGAMAS János – FARAGÓ József

- 1974 *Romániai magyar népdalok*. Kriterion, Bukarest

JAKÓ Zsigmond

- 1944a *A gyalui vártartomány urbáriumai*. ETI, Kolozsvár
1944b Belső-Szolnok és Doboka magyarsága az újkorban, in: SZABÓ T. Attila szerk. *Szolnok-Doboka magyarsága*. Minerva Nyomda Rt. Dés-Kolozsvár, 71-130.
1990 *A Kolozsmonostori Konvent jegyzőkönyvei. 1-11*. AK, Bp.

JÁNOSI András szerk.

- 1995 *Magyarpalatkai népzene. Kodoba Béla és bandája*. CD. Basys Music – Etnofon, Halten – Bp.

JÁRDÁNYI Pál

- 1943 *A kidei magyarság világi zenéje*. ETI, Kolozsvár

JÁVORSZKY Béla Szilárd – SEBŐK János

- 2005 *A rock története I*. Glória, Bp.

JOSIF, Corina

- 1995 *Interviews with Vasile Soporan. Frata, Transylvania*. Szöveges gyűjtés (12 old.) MTA ZTI Akt. 1452.

JUHÁSZ Dezső

- 1988 *A magyar tájnévadás*. Nyelvtudományi Értekezések 126. AK. Bp.

JUHÁSZ József – KOVALOVSKY Miklós – O. NAGY Gábor – SZŐKE István szerk.

1999 *Magyar értelmező kéziszótár.* AK, Bp.

JUHÁSZ Zoltán

1999 Kísérőszöveg, in: KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Mezőségi népzene. Szék.* Új Pátria 8. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

2010a Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Észak-mezőségi népzene. Bálványosváralja.* Új Pátria. Jövünk öröksége 4/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

2010b Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Észak-mezőségi népzene. Ördöngösfüzes.* Új Pátria. Jövünk öröksége 6/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

JUHÁSZ Zoltán szerk.

1994 *Széki pár.* Audiokazetta. Szerkesztői kiadás, Bp.

KADÁR József

1901 *Szolnok-Doboka vármegye monographiája IV.* SzDK, Deés

1903 *Szolnok-Doboka vármegye monographiája VI.* SzDK, Deés

KALLÓS Zoltán

1972 Tánc- és lakodalmi kiáltások. *Utunk Évkönyv.* Kolozsvár, 106-109.

1970 *Balladák könyve.* Kriterion, Bukarest

1996 *Ez az utazólevelem. Balladák új könyve.* (Kazettával.) AK, Bp.

1999 Adalékok az észak-mezőségi magyarság néprajzához. *Művelődés LII.* 6-8. Kolozsvár, 151-153. (Első megjelenés: *Művelődés XXXII/1.* 33-34. 1979. Kolozsvár)

2006 Táncagyományok egy mezőségi faluban, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A.* Gondolat – EFI, Bp. 297-313. (Első megjelenés: *TT 1963-64.* 1964, 235-252.)

KALLÓS Zoltán szerk.

1993a *Karácsonykor éjféltájba.* Észak-mezőségi magyar népzene – Mezőkeszű. Audiokazetta. Kallós archívum. Válaszút Népművészeti Egyesület, Válaszút

- 1993b *Észak-mezőségi magyar népzene. Tóvidék: Cege – Feketelak – Vasasszentgotthárd.* Audiokazetta. Kallós archívum. Válaszút Népművészeti Egyesület, Válaszút
- 1994a *Marosszéki magyar népzene.* Audiokazetta. Kallós archívum. Válaszút Népművészeti Egyesület, Válaszút
- 1994b *Mezőségi magyar-román népzene. Bonchida.* Audiokazetta. Kallós archívum. Válaszút Népművészeti Egyesület, Válaszút
- 1995 *Mezőségi magyar népzene. Nagysajó.* Audiokazetta. Kallós archívum. Válaszút Népművészeti Egyesület, Válaszút
- 1997 *Magyarszovát – Buza. Mezőségi népzene.* CD. Kallós archívum. Fonó Records, Bp.
- 1999 *Észak-mezőségi magyar népzene. Bonchida – Válaszút.* CD. Kallós archívum. Fonó Records, Bp.
- 2000 *Ördögösfüzes. Mezőségi magyar népzene.* CD. Kallós archívum. Fonó Records, Bp.
- 2001 *Visa. Észak-mezőségi magyar népzene.* CD. Kallós archívum. Fonó Records, Bp.
- 2002 *Mezőkeszű. Mezőségi magyar népzene.* CD. Kallós archívum. Fonó Records, Bp.
- 2003 *Feketelak. Mezőségi magyar népzene.* CD. Kallós archívum. Fonó Records, Bp.

KALLÓS Zoltán – MARTIN György

- 1970 A gyimesi csángók táncalkalmái és táncai. *TT 1969-70.* 195-254.

KAPOSI Edit

- 1999 *Bodrogköz táncai és táncélete 1946-1948.* Planétás, Bp.
- 2006 A néptánc kutatás újabb feladatai, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A.* Gondolat – EFI, Bp. 22-27. (Első megjelenés: *Ethnographia LVIII.* 1947, 242-246.)

KARÁCSONY Zoltán

- 2000 A tánc és a zene kapcsolata egy györgyfalvi férfi legényes táncaiban, in: VIRÁGVÖLGYI Márta – PÁVAI István szerk. *A magyar népi tánczene.* Planétás, Bp. 95-141.
- 2009 A kalotaszegi legényes műfaji-funkcionális változatai. *ZD.* Bp. 341-371.

KARSAI Zsigmond

2006 A lőrincrévi bál, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A*. Gondolat – EFI, Bp. 213-219. (Első megjelenés in: IGAZ Mária – MORVAY Péter – SIMON Józsefné szerk. *Népünk hagyományai*ból. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, 1955, Bp. 125-132.)

KARSAI Zsigmond – MARTIN György

1989 *Lőrincréve táncélete és táncai*. Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez. MTA ZTI, Bp.

KASCHUBA, Wolfgang

2004 *Bevezetés az európai etnológiába*. Csokonai, Debrecen

KAVECSÁNSZKI Máté

2008 A konyári sóstófürdő táncélete, in: HORVÁTH László szerk. *Fejértótól Messzelátó-Sóstóig. Néprajzi tanulmányok Hosszúpályi külterületéről*. A Bódi István Falumúzeum Közleményei 2. Bódi István Falumúzeum, Hosszúpályi, 54-74.

2010 Társastáncok a magyar paraszti közösségekben, in: VARGA Sándor szerk. *Globalizáció vagy hagyományápolás? Táncos hagyományok kutatása és továbbél(tet)ése*. Tanulmányok a magyar néptáncművelés tudományos és művészeti bemutatásának lehetőségeiről és annak társadalmi hatásairól. II. http://www.folkradio.hu/folkszemle/kavecsanszki_tarsastancok/

KELEMEN Ferenc

1982 Néptáncaink szépsége, ereje. *Új Élet* 1982 jan. XXV/2. A Szocialista és Egység Frontja Országos Tanácsának Képeslapja. Marosvásárhely, 13.

KELEMEN Lajos

1977 *Művészettörténeti tanulmányok. I.* Kriterion, Bukarest

KELEMEN László

1998 Kísérőszöveg, in: KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Belső-Mezőségi népzene. Báré-Magyarpalatka. A Mácsingók*. Új Pátria. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

2000 Csiszár Aladár – Magyarpéterlaka. Kísérőszöveg, in: KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Felső-Maros menti népzene. Csiszár Aladár – Magyarpéterlaka*. Új Pátria 12. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

- 2004 Nagysármási népzene. Kísérőszöveg, in: KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Belső-Mezőségi népzene. Nagysármás*. Új Pátria 18. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010a Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Kis-Szamos melléki népzene. Fejérd*. Új Pátria. Jövők öröksége 11/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010b Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Kis-Szamos melléki népzene. Récekeresztúr*. Új Pátria. Jövők öröksége 12/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2010c Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Kelet-mezőségi népzene. Mezőörményes*. Új Pátria. Jövők öröksége 15/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

KELEMEN László – PÁVAI István szerk.

- 1998a *Északkelet-mezőségi népzene. Budatelke – Szászsztgyörgy*. Új Pátria 2. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 1998b *Belső-Mezőségi népzene. Báré – Magyarpalatka. A Mácsingók*. Új Pátria 3. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 1999a *Felső-Maros menti népzene. Görgényoroszfalusi Pílu bandája*. Új Pátria 6. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 1999b *Mezőségi népzene. Szék*. Új Pátria 8. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2000 *Felső-Maros menti népzene. Csiszár Aladár – Magyarpéterlaka*. Új Pátria 12. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2001a *Felső-Maros menti népzene. Szásztancs*. Új Pátria 14. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2001b *Belső-Mezőségi népzene. Magyarszovát*. Új Pátria 15. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2004 *Belső-Mezőségi népzene. Nagysármás*. Új Pátria 18. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

KESZEG Vilmos

- 1996 Emlékek az aranyosszéki farsangról, in: BARABÁS László – POZSONY Ferenc – ZAKARIÁS Erzsébet szerk. *KJNT Évkönyve 4*. KJNT, Kolozsvár, 234-237.
- 1999 *Mezőségi hiedelmek*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 2006 XX. századi betelepítések (Detrehemtelep). *Kisebbségkutatás 2006/2*.
http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatatas/kk_2006_02/cikk.php?id=1373#_ftn4
(Nyomtatott formában: XX. századi telepítések. *Kisebbségkutatás 15. 2.* 2006. 260-294.)
- 2009 Tanulmányok az erdélyi Mezőségről, in: SZABÓ Zsolt szerk. *Művelődés LXII. 3.* Művelődés, Kolozsvár, 3.
- 2010 Az erdélyi Mezőség néprajzi irodalma, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 7-52.

KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk.

- 2010 *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 7-52.

KÉZDI Gábor – KERTESI Gábor

- 1999 *A cigány népesség Magyarországon*. Socio-typo, Bp.

KISS Dénes

- 2001 Egy hetednapi adventista közösség kialakulása. A vallási konverziót befolyásoló tényezők, *WEB Társadalomtudományi folyóirat 2001/8-9*.
http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web8-9_06_Kiss.pdf. 54-65.

KISS Ferenc szerk.

- 2001 *Erdélyi és moldvai primások*. CD. Etnofon, Bp.

KISS Géza

- 2006 *Visai fényképes krónika. Híradás egy mezőségi faluról*. Magánkiadás, Kolozsvár
- 2010 *Háborús és békés szilánkok. Helyzetek, sorsok, emberek*. Magánkiadás, Kolozsvár

KISS István

- 1998 *Vizek sodrásában*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda

KISS Lajos

- 1988 *Földrajzi nevek etimológiai szótára. II. (L-Zs)*. AK, Bp.

KNIEZSA István

- 1943 Kelet-Magyarország helynevei, in: DEÉR József – GÁLDI László szerk. *Magyarok és románok I.* A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Bp. 111-313.

KOCSIS Rózsi

- 1988 *Megszépült szegénység.* Kriterion, Bukarest
1997 *Remények és kétségek között.* Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely
2003 *Nyitott könyv a lelkem.* L'Harmattan, Bp.

KONKOLY Elemér

- 2010 Kísérőszöveg, in: AGÓCS Gergely – ÁRENDÁS Péter – KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Felső-Nagy-Szamos menti népzene. Oláhszentgyörgy / Sângeorz-Băi.* Új Pátria. Jövők öröksége 18/50. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

KONKOLY Elemér szerk.

- 1994 *Magyarnemegyei hangszeres népzene.* Audiokazetta. Etnofon, Bp.

KÓS Károly

- 1976 Vásárok és vidékek, in: Uő. *Falvak, tájak, hagyományok.* Bukarest, 346-351.
2000 *A Mezőség néprajza I-II.* Mentor, Marosvásárhely

KÓSA Ferenc szerk.

- 2005 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár XII.* EME – AK, Kolozsvár – Bp. (Anyagát gyűjt. Szabó T. Attila.)

KÓSA László

- 1977a Borsa völgye. Szócikk, in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL I.* AK, Bp. 340.
1977b Erdőalja. Szócikk, in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL I.* AK, Bp. 714.
1980 Lápos-mente. Szócikk, in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL III.* AK, Bp. 411.
1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880-1920).* Planétás, Bp.

KÓSA LÁSZLÓ – FILEP ANTAL

- 1977 Erdőhát. Szócikk, in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL I.* AK, Bp. 716.
1980 Mezőség. Szócikk, in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL III.* AK, Bp. 605-607.

KOVÁCS Flóra

- 2000 *Változások Szék község életében.* T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy

K. KOVÁCS László

- 1947 Adatok a bálványosváraljai fejős juhászathoz I-II. *Ethnographia LVIII.* 45-55, 191-210.
- 1956 Néprajzi filmezések Magyarországon. *Néprajzi Értesítő XXXVIII.* Bp. 314-326.
- 2008 *A Borsa-völgyi juhászat.* Gondolat – EFI, Bp.

KÖNCZEI Ádám

- 2004 Magyarpalatkai táncagyományok, in: KÖNCZEI Ádám – KÖNCZEI Csongor *Táncház. Írások az erdélyi táncház vonzásokörzetéből.* Kriza Könyvek 24. KJNT, Kolozsvár 49-53. (A „Szépen szól a palatkai nagyharang...” című 1981-es kéziratból.)

KÖNCZEI Csilla

- 2009 *Táncelméleti írások 1987-2004.* EFES, Kolozsvár – Cluj

KÖNCZEI Csongor

- 2004 Amikor a nép táncol, akkor néptáncol? in: Könczei Ádám – Könczei Csongor *Táncház. Írások az erdélyi táncház vonzásoköréből.* Kriza Könyvek 24, KJNT, Kolozsvár, 86-92.
- 2005 Az aranyosszéki tánc kultúráról, mint egy lehetséges táncdialektusról. *Művelődés LVIII/10.* Kolozsvár, 13-16.
- 2009 Hogyan lett a Kodobákból Codoba? Másodlagos identitásváltások a mezőségi cigánymuzsikus családnál. *Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről.* 2009/25, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca – Kolozsvár

KÖVESDI KISS Ferenc

- 2006 *Riadóra szól a harang. A Mezőség településeinek helyzetképe (1891-1991.)* Kráter, Pomáz

KUN Árpád

- 2010 Temetkezési szokások Mezőkeszűben, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 112-117.

KUN KRIZA Ildikó

- 1996 Farsangtemetés Torockón, in: BARABÁS László – POZSONY Ferenc – ZAKARIÁS Erzsébet szerk. *KJNT Évkönyve 4.* KJNT, Kolozsvár, 217-232.

KÜRTI László

- 1995 Antropológiai gondolatok a táncról, in: ZAKARIÁS Erzsébet szerk. *KJNT Évkönyve 3.* KJNT, Kolozsvár, 137-153.
- 2000 Kalotaszeg – határ, régió, fogalom, in: CZÉGÉNYI Dóra – KESZEG Vilmos szerk. *KJNT Évkönyve 8.* Kolozsvár, 11–53.

KVALE, Steinar

- 2005 *Az interjú: bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba.* Jószöveg Műhely, Bp.

LAJTHA László

- 1954a *Széki gyűjtés.* Editio Musica, Bp.
- 1954b Szépkényerűszentmártoni gyűjtés, in: LAJTHA László szerk. *Népzenei monográfiák I.* Zeneműkiadó, Bp.
- 2000 Bevezető a széki gyűjtés c. monográfiából, in: FELFÖLDI László – VIRÁGVÖLGYI Márta szerk. *A széki hangszeres népzene.* Planétás, Bp. 79-86.

LÁZÁR Katalin

- 1990 Játéktípusok. A játékok rendje, in: DÖMÖTÖR Tekla szerk. *Magyar néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék.* Akadémiai Kiadó, Bp. 544-548.

LEHOTA József

- 2001 Marketingkutatás az agrárgazdaságban, in: *Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtár.*
<http://www.tankonyvtar.hu/marketing/marketingkutatas-080905-134>

MAÁ CZ László

- 2006 A magyar tánc kutatás múltja és jelene, in: FELFÖLDI László – KARÁ CSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A.* Gondolat – EFI, Bp. 69-78. (Első megjelenés: *Néptáncos 9.* 1961, Bp. 38-48.)

MAGYAR Zoltán

- 2011 *A magyar kultúra régiói 2. Felföld, Erdély, Moldva.* Mérték Kiadó, Bp.

MAKKAI Endre – NAGY Ödön szerk.

- 1939 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* Erdélyi Tudományos Füzetek 103. EME, Kolozsvár

MAKKAI Gergely

- 2003 *Az erdélyi Mezőség tájökölógiája.* Mentor, Marosvásárhely

MAKKAI László

- 1942 *Szolnok-Doboka megye pusztulása a XVII. sz. elején.* EME, Kolozsvár

- 1944a *Erdély története*. Renaissance Könyvkiadóvállalat, Bp.
- 1944b Belső-Szolnok és Doboka megye a középkorban, in: SZABÓ T. Attila szerk. *Szolnok-Doboka magyarsága*. Minerva Nyomda Rt. Dés – Kolozsvár, 45-70.
- 1988 Erdély a középkori magyar királyságban. (896-1526) in: KÖPECZI Béla szerk. *Erdély története. I. AK*, Bp. 235-408.

MARTIN György

- 1970a A marosszéki táncciklus. *TÉ I.* Bp. 103-121.
- 1970b Mezőségi férfitáncok. *TÉ II.* Bp. 20-34.
- 1973 Legényes, verbunk, lassú magyar. Szempontok az erdélyi férfitáncok összehasonlító vizsgálatához. *NK-NT VII.* Bp. 251-290.
- 1978 A táncciklus - a néptánc legnagyobb formai egysége. *Magyar Zene XIX.* Bp. 197-217.
- 1979 *A magyar körtánc és európai rokonsága*. AK, Bp.
- 1980a Az erdélyi táncagyomány földrajzi tagolódása, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncagyományok*. Zeneműkiadó, Bp. 37-44.
- 1980b Körtáncok, lánc táncok, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncagyományok*. Zeneműkiadó, Bp. 45-105.
- 1980c Fegyvertánc, mutatványos szólótánc, hajdútánc, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncagyományok*. Zeneműkiadó, Bp. 107-183.
- 1980d Az erdélyi román hajdútánc, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncagyományok*. Zeneműkiadó, Bp. 169-183.
- 1980e A mezőségi férfitáncok régi és újabb típusai, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncagyományok*. Zeneműkiadó, Bp. 188-229.
- 1981 Az erdélyi férfitáncok kutatása. *ZD.* Bp. 173-190.
- 1984a Népi táncagyomány és nemzeti tánc típusok Kelet-Közép-Európában, a XVI-XIX. században. *Ethnographia XCV.* Bp. 353-361.
- 1984b Tánc és társadalom: a történeti táncnévadás típusai itthon és Európában, in: HOFER Tamás szerk. *Történeti antropológia. Az 1983. ápr. 18-19-én tartott tudományos ülés szak előadásai*. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Bp. 152-164.
- 1985 *A mezőségi sűrű legényes*. NI, Bp.
- 1997a A magyar tánc kincs történeti rétegei, in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncagyományai*. Planétás, Bp. 97-208.

- 1997b Magyar táncdialektusok, in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncagyományai*. Planétás, Bp. 209-274.
- 1997c Baltás tánc. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás, Bp. 16-17.
- 1997d Bodnártánc, kádártánc. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás, Bp. 19-20.
- 1997e Fegyvertánc. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás, Bp. 50-51.
- 1997f Gólya, gólyás. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon*. Planétás, Bp. 55.
- 1997f Hajdútánc, hajdótánc. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás, Bp. 60-61.
- 1997g Hétlépés, hétlépetű. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon*. Planétás, Bp. 65-66.
- 1997h Juhásztánc. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás, Bp. 69-70.
- 1997i Kanásztánc, kanászos, kondástánc. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás, Bp. 74-76.
- 1997j Kardtánc. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon*. Planétás, Bp. 77.
- 2002 Eszközös pásztortáncok, in: UŐ. *A botoló tánc zenéje*. MTA ZTI – HH, Bp. 301-309. (Korábbi megjelenés in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncagyományai*. Planétás, 1997, Bp. 114-134.)
- 2006a Beszámoló a Népművészeti és Népművelési Intézetben végzett táncutató munka eredményeiről, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A*. Gondolat – EFI, Bp. 79-92. (Első megjelenés: *Ethnographia LXXVI*. 1965, 251-259.)
- 2006b Egyéni és közösségi formátípusok a népi táncalkotásban, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A*. Gondolat – EFI, Bp. 365-374. (Első megjelenés: *MTA I. Osztályának közleményei 26*. 1969, Bp. 401-413.)

- 2006c Az európai tánckultúrák és a kelet európai táncgyomány, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A*. Gondolat – EFI, Bp. 439-448. (Első megjelenés: *Kultúra és Közösség*. 1975, Bp. 89-95.)
- 2010 Szék felfedezése és táncgyományai, in: VARGA Sándor szerk. *Kései virágkor... Írások az erdélyi Mezőség tánckultúrájáról*.
http://www.folkradio.hu/folkszemle/martin_szek
(első megjelenés: *Ethnographia XCIII*. 73-83.)
- MARTIN György – NÉMETH István – PESOVÁR Ernő szerk.
- 1985 *Magyar Népzenei Antológia I. Tánczene*. Nagylemez. Hungaroton, Bp.
- MATOS, Cristian
- 2010 *Albastru de Jucu. Jucu inima Clujului*. Scurt ghid de prezentare turistică. Primăriei Comunei Jucu. Jucu
- MAUSS, Marcel
- 2000 A test technikái, in: Uő. *Szociológia és antropológia*, Osiris, Bp. 423-446.
- MEGYERI István
- 2003 *Bagacsáné, Székelyes, Gyulatelki. Földrajzi és személynévvvel ellátott széki férfitáncok*. Szakdolgozat az MTF Néptáncpedagógus Szakán. Bp. (MTA ZTI Akt. 1611)
- MIKÓ Imre
- 1932 *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Az Erdélyi Fiatalok Falu füzetek 4. Erdélyi Fiatalok, Cluj-Kolozsvár
- MISKOLCZY Ambrus
- 1988 Erdély a reformkorban (1830-1848), in: KÖPECZI Béla szerk. *Erdély története III*. AK, Bp. 1193-1345.
- MOHAY Tamás
- 1998 Arányok, erények és irányok. FÉL Edit – HOFER Tamás: Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban c. könyvről a Tiszteletkőr c. rovatban. *BUKSZ 1998 ősz*. 309-311.
- MOLNÁR Péter
- 2005 A táncház mítosza és valósága: amit a 21. század néprajzosa Széken talál, in: FEISCHMIDT Margit szerk. *Erdély-(de)konstrukciók*. Tabula könyvek 7. NM – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Bp. – Pécs, 123-142.

- 2011 „...a néptáncot átalakították...” Hagyomány és modernizáció egy erdélyi falu tánc kultúrájában. , in: VARGA Sándor szerk. „*A visai Kőris alatt...*” *Tanulmányok egy erdélyi, mezőségi falu népi kultúrájáról.* Belvedere Meridionale. XXXIII./1. BMA, Szeged, 48-76.
- MOLTER Péter
- 1941 Falukutatás Bálványosváralján. *Hitel 1940-41/3-4.* Különnyomat. Kolozsvár
- MORVAY Judit – PESOVÁR Ferenc
- 1997 Első legény. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon.* Planétás, Bp. 47. (Első megjelenés in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL I. AK,* 1977, Bp. 676-677.)
- MORVAY Péter
- 2006 A népitánc-kutatás két esztendeje, in: FELFÖLDI László – KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A.* Gondolat – EFI, Bp. 15-21. (Első megjelenés: *Ethnographia LX.* 1949, 387-393.)
- NACHI, Stela – RĂDULESCU, Speranța szerk.
- 1985 *The Traditional Folk Music Band of Romania. 5. Transylvania (The Plain).* Nagylemez. Electrecord, Bukarest
- NAGY Ödön
- 1938 A mezőpaniti juhtenyésztés. *Ethnographia XLIX.* 185-192.
- 1999 Szórvány és beolvadás, in: ZÁHONY Éva szerk. *Hitel. Kolozsvár 1935-1944. II.* Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp. 145-162. (Első kiadás: *Hitel 1938/4.*)
- NÉMETH Imre – PESOVÁR Ferenc
- 1997 Legénybíró. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon.* Planétás, Bp. 92. (Első megjelenés in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL III. AK,* 1980, Bp. 428.
- NESZTOR Iván szerk.
- 2009 *Túl a vizen – népi furulyamuzsika. Magyar és román dallamok.* CD. Editio Musica, Bp.
- NOVÁK Ferenc
- 2000 Szék táncai és táncélete a XX. század első felében, in: VIRÁGVÖLGYI Márta – FELFÖLDI László szerk. *A széki hangszeres népzene. Tanulmányok.* Planétás, Bp. 29-78. (Kéziratként: *A tánc szerepe Szék társadalmi életében.* Szakdolgozat az ELTE Folklór Tanszékén. 1966, Bp.)

OCSKAY Gyula

- 2007 *Az utolsó percben. Stratégiaalkotás az erdélyi Mezőségen.* Ister-Granum Eurorégió Fejlesztési Ügynökség Kht. Esztergom
http://cesci-net.eu/tiny_mce/uploaded/strat_Utolso_percben_Mezoseg.pdf

OLSVAI Imre – RUDASNÉ Bajcsay Márta – NÉMETH István szerk.

- 1998 *Hallgassátok meg, magyarim... Keresztmetszet a magyar népzeneről.* CD. Hungaroton, Bp.

ORBÁN Balázs

- 1871 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból. V.* Tettey Nándor és Társa Bizottmánya, Pest

OROSZI Sándor

- 2005 *A erdélyi Mezőség fásítása és egyéb közérdekű erdőtelepítések kérdése.* Erdészettörténeti közlemények LXVII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály. Bp.

OZSVÁTH Imola

- 2010 „Engemet ez tartott életbe...” Egy mezőségi szövőasszony élettörténetének vizsgálata, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 222-250.

PÁLFY Gyula

- 1983 A zenészfogadás egy módja Vajdakamaráson. *Zene, Tánc...* Bp. 81-96.
1987 Négy vajdakamarási sűrű legényes. *Ethnographia XCVIII.* 304-349.
1988 Egy mezőségi falu tánckészlete. *ZD.* 263-275.
1996 Kísérőszöveg, in: ÉRI Péter – KALLÓS Zoltán – KELEMEN László szerk. *Mezőségi magyar népzene – Magyarpalatka.* 2 CD. Hungaroton, Bp.
1997a Boston. Szócikk, in: Uő. szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp. 22.
1997b Foxtrott. Szócikk, in: Uő. szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp. 52.
1997c Ländler. Szócikk, in: Uő. szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp. 90.
1997d Seprútánc. Szócikk. In: Uő. szerk. *Néptánc kislexikon.* 138-139. Bp.
1997e Tangó. Szócikk, in: Pálfy Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp.168.
1997f Twist. Szócikk, in: Pálfy Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp.168.
2001 Vajdakamarás táncélete, in: KESZEG Vilmos – VIGA Gyula szerk. *Néprajzi Látóhatár. X. 1-4.* Győrffy István Néprajzi Egyesület, Budapest – Miskolc, 279-312. (Első, rövidebb változata: *TT 1986-87.* 1987. Bp. 261-287.)

- 2010 Egy vegyes lakosságú falu – Gerendkeresztúr – táncai, in: KÖNCZEI Csongor szerk. *Az erdélyi magyar táncművészet és tánctudomány azt ezredfordulón.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár, 93-96.
- PAPP János
- 2010 *Visszanézés az elmúlt évekre.* Magánkiadás. Visa
- PAPP Kinga
- 2009 Az életciklus eseményei az ifjú Wass György naplójában, in: KOVÁCS Csaba – SZÉKELY Ibolya – SZÉKELY Tünde szerk. *RODOSZ Konferenciakötet.* RODOSZ – Clear Vision, Kolozsvár, 146-158.
- PATAKFALVI Czirják Ágnes
- 2007 Going under. A kolozsvári drum and bass színtér bemutatása, in: JAKAB Albert Zsolt – KESZEG Vilmos szerk. *Csoportok és kultúrák. Tanulmányok a szubkultúrákról.* Kriza Könyvek 29. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – KJNT, Kolozsvár, 75-99.
- PATAKI János
- 2010 *Erdélyi-medence. Kalotaszeg, Mezőség, Torockó.* Kárpáti képek sorozat. Székelykő Kft. Bp.
- PÁVAI István
- 1993 *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje.* Teleki László Alapítvány, Bp.
- 1998 Budatelke – Szászszentgyörgy. Kísérőszöveg, in: KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Északkelet-mezőségi népzene. Budatelke – Szászszentgyörgy.* Új Pátria 2. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 1999 Felső-Maros mente és népzenei hagyományai. Kísérőszöveg, in: KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Felső-Maros menti népzene. Görgényoroszfalusi Pílu bandája.* Új Pátria 6. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.
- 2005a Az erdélyi nagytáj a néprajz-, népzene és néptánckutatás szemléletében. in: KESZEG Vilmos – TÖTSZEGI Tekla szerk. *KJNT Évkönyve 13. Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára.* KJNT, Kolozsvár, 15-47.
- 2005b Kalotaszeg és a bogártelki zenészek. Kísérőszöveg, in: PÁVAI István szerk. *A bogártelki Czilika-banda. Kalotaszegi népzene.* CD. HH, Bp.

PÁVAI István – RICHTER Pál – SEBŐ Ferenc szerk.

2000 *Régi magyar népdaltípusok. Dobszay László és Szendrei Janka népzenei típusrendje alapján.* CD. MTA ZTI – NM, Bp.

PESOVÁR Ernő

1980 Páros táncok, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncgyományok*, Zeneműkiadó, Bp. 265-339.

1997a *A magyar páros táncok.* Planétás, Bp.

1997b Keringő, valcer. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp. 80-81.

1997c Magyar kettős. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp. 98.

1997d Polka, pulka, pulyka. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp. 125.

1997e Szirba, sárba. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp. 146.

1999 Ajánlás, in: KAPOSÍ Edit *Bodrogló köz táncai és táncélete 1946-1948.* Planétás, Bp. 5-6.

PESOVÁR Ferenc

1970 A juhait kereső pásztor tánca. *TÉ III.* Bp. 91-108.

1980 Az elveszett juhait kereső pásztor története, in: LELKES Lajos szerk. *Magyar néptáncgyományok.* Zeneműkiadó, Bp. 342-349.

1997a Táncélet és táncos szokások, in: FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő szerk. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya.* Planétás, Bp. 15-69. (Első megjelenés: PESOVÁR Ferenc *A magyar nép táncélete. Tánctanulás, táncalkalmak, táncrendezés.* NPI, 1978, Bp.)

1997b Kezes. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon.* Planétás, Bp. 82. (Első megjelenés in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL III.* AK, 1980, Bp. 186.)

1997c Táncrendezés. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc kislexikon.* Planétás, Bp. 163-164. (Első megjelenés in: ORTUTAY Gyula szerk. *MNL V.* AK, 1982, Bp. 184.)

PESOVÁR Ferenc – MAÁCS László

1997 Párnás tánc, párnatánc, vánkostánc. Szócikk, in: PÁLFY Gyula szerk. *Néptánc Kislexikon.* Planétás, Bp. 121-122.

PETELEI István

- 1970 Mezőségi út. Részlet Petelei István naplójából, in: EGYED Ákos szerk. *A megindult falu. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomból 1849-1914*. Téka sorozat. Kriterion, Bukarest, 63-79. (Első megjelenés in: Uő. *Lobbanás az alkonyatban*. Szépirodalmi Kiadó, 1955. Bp. 112-120.)

PETI Lehel

- 2006 Rendszerváltozás utáni agrárszerkezeti és társadalmi változások Héderfáján, in: PETI Lehel – SZABÓ Á. Töhötöm szerk. *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén*. Nis Kiadó, Kolozsvár, 17-61.

PETI Lehel – SZABÓ Á. Töhötöm

- 2006 Az átmenet válságtünetei: individuális és közösségi társadalmak, in: PETI Lehel – SZABÓ Á. Töhötöm szerk. *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén*. Nis Kiadó, Kolozsvár, 7-16.

PETRUȚIU, Emil

- 1971 O ceată de calușeri din Câmpia Transilvaniei. *EME Évkönyve. 1968-1970*. EME, Kolozsvár, 409-417.

POENAR-RUS Éva

- 2004 A magyarborzási „összemérés”. Egy tavaszi népszokás szimbólumai, in: TÁNCZOS Vilmos szerk. *Képek a folklórbán*. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből. KJNT, Kolozsvár, 103-108.
- 2010 Magyarborzási népszokások stratégiái, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 141-146.

POZSONY Ferenc

- 1996 Farsangi szokások Háromszéken, in: BARABÁS László – POZSONY Ferenc – ZAKARIÁS Erzsébet szerk. *KJNT Évkönyve 4*. KJNT, Kolozsvár, 96-136.
- 2010 Etno-demográfiai folyamatok Pusztakamaráson, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 87-102.

PULAY Gergő

- 2005 A vendégmunka mint életforma. Széki építők munkások Budapesten. in: FEISCHMIDT Margit szerk. *Erdély-(de)konstrukciók. Tabula könyvek 7*. NM – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Bp. – Pécs, 143-161.

RATKÓ Lujza

- 1996 „*Nem úgy van most, mint vót régen...*” *A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában*. Sóstói Múzeumfalv Baráti Köre, Nyíregyháza – Sóstófürdő
- 2002 A néptánc tartalmi elemzése, in: ALMÁSSY Katalin – ISTVÁNOVITS Eszter szerk. *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve XLIV*. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 257-265.
- 2007 Azért jöttem ide karikázni... A nagybőjti karikázó tartalmi elemzése, in: BARNA Gábor – CSONKA-TAKÁCS Eszter – VARGA Sándor szerk. *Táncagyomány: átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére*. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 43-52.
- 2008 A néptánc kutatás hagyományos és új útjai a XXI. században, in: FELFÖLDI László – MÜLLER Anita szerk. *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban. Pesovár Ernő emlékezete*. MTA ZTI, Bp. 23-36.

REDŐ Júlia

- 1996 *Szék táncélete és táncsal kapcsolatos szokásai*. Szakdolgozat az MTF Néptáncpedagógus Szakán. Bp. (MTA ZTI Akt. 1373)

RETEGANUL, Gheorghe

- 1938 Jocul de crăciun al tinerilor la Căianul Mic. *Sociologia Româneasca 1938. III*. Cluj, 545-48.

RUBIN Péter

- 1982 *Francia barátunk, Auguste de Gerando*. Irodalomtörténeti füzetek 105. AK, Bp.

RÜSZ-FOGARASI Enikő

- 2008 Mezőségi és mezőségszéli középkori vásárok, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 393-397.

R. VÁRKONYI Ágnes

- 1988 Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660-1711), in: KÖPECZI Béla szerk. *Erdély története. II. AK*, Bp. 784-972.

SACHS, Kurt

- 2007 *Eine Weltgeschichte des Tanzes*. Georg Olms Verlag, Hildesheim – Zürich – New York (Első kiadás: Reimer – Vohsen, 1933, Berlin)

SÁNTHA Kálmán

2007 A kvalitatív metodológiai követelmények problémái. *Iskolakultúra XVII.* 6-7. Bp. 168-177.

SÁROSI Bálint

2003 *Zenei anyanyelvünk.* Planétás, Bp.

SÁROSI Bálint – NÉMETH István szerk.

1993 *Magyar Népzenei Antológia 5. Kelet I. Szilágyság, Kalotaszeg, Mezőség.* Nagylemez. MTA ZTI, Bp.

SEBŐ együttes

1974 *Táncház.* Kislemez. Hungaroton, Bp.

1975 *Sebő együttes.* Nagylemez. Pepita, Bp.

1978 *Tánc házi muzsika.* Élő népzene VI. Nagylemez. Hungaroton, Bp.

SEBŐ együttes – MUZSIKÁS együttes

1978a *Tánc ház I.* Élő népzene IV. Nagylemez. Hungaroton, Bp. 1978

1978b *Tánc ház II.* Élő népzene V. Nagylemez. Hungaroton, Bp. 1978

SIEMERS Ilona

1999 *Wass-kor.* Mentor, Marosvásárhely

SIPOS János

2001 Népzene Tancsról. Kísérőszöveg, in: KELEMEN László – PÁVAI István szerk. *Felső-Maros menti népzene. Szásztancs.* Új Pátria 14. Az Utolsó Óra program gyűjteményéből 1997-1998. CD. Fonó Records Ltd. Bp.

STEIN Kata – VARGA Sándor

2010 A tánc házas turizmus hatása Dombostelke társadalmi kapcsolataira, és a saját hagyományaihoz való viszonyára, in: VARGA Sándor szerk. *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánc kultúrájáról.* Folkszemle, 2010. október. http://www.folkradio.hu/folkszemle/stein_varga_tanchazasturizmus/

SÜMEGHY Vera

2004 Széki táncok, in: KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar tánc folklorisztikai szöveggyűjtemény I.* Bp. 296-302. (Első megjelenés: *Éneklő Ifjúság III.* 6. 1944, Bp. 63-68.)

SZABÓ Annamária

2004 A bátonyi ökörhordozás. Egy mezősegi népszokás archetipikus jelképei, in: TÁNCZOS Vilmos szerk. *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből.* KJNT, Kolozsvár, 109-118.

SZABÓ Miklós

1995 Ember és táj az erdélyi Mezőségben a XVIII-XIX. században. *Valóság* 1995/1. Bp. 30-43.

SZABÓ T. Attila

1991 A románok újabbkori erdélyi betelepülése, in: ZÁHONY Éva szerk. *Hitel-Kolozsvár 1935-1944. Tanulmányok, repertórium. II.* Bethlen Gábor Könyvkiadó. Kolozsvár, 310-319. (Első megjelenés: *Hitel* 1942/6.)

SZABÓ T. Attila szerk.

1978 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár II.* AK – Kriterion, Bp. – Bukarest

1993 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár V.* AK – Kriterion, Bp. – Bukarest

SZABÓ Zsolt szerk.

2007 „Az erdélyi Mezőség.” *Művelődés LX.* 6-9. Művelődés, Kolozsvár (Tematikus lapszám.)

2009 *Művelődés LXII.* 3. Művelődés, Kolozsvár

SZÁNTHÓ Zoltán szerk.

2001 *Folk Music from Transylvania – Erdőszombattelke.* CD. Thermal Comfort Kft. Bp.

SZÁNTÓ R. Tibor

1995 Margaret Mead, Derek Freeman, Szamoa és az igazság, in: KÖPECZI Béla szerk. *Magyar Tudomány CII. Új Folyam XL.* 10. MTA, Bp. 1245-1252.

SZAPU Magda

2002 *A zúrkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák.* Századvég, Bp.

SZÁSZ Zoltán

1988a Az abszolutizmus kora Erdélyben (1849-1867), in: KÖPECZI Béla szerk. *Erdély története. III.* AK, Bp. 1425-1507.

1988b Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867-1918), in: KÖPECZI Béla szerk. *Erdély története. III.* AK, Bp. 1624-1700.

1988c Forradalmak és nemzeti mozgalmak a monarchia összeomlása után (1918-1919), in: KÖPECZI Béla szerk. *Erdély története. III.* AK, Bp. 1701-1784.

SZIKSZAI Katalin

2010 Mezősámsond társadalmi változása a 20. században, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 282-301.

SZENTIMREI Judit

2010 Felső-Maros menti magyar népviselet, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 360-386.

SZENTIVÁNI Mihály

1986 *Gyaloglat Erdélyben*. Európa, Bp. (Sajtó alá rend. HÚBERT Ildikó.)

SZOKOLSZKY Ágnes

2004 *Kutatómunka a pszichológiában. Metodológia, módszerek, gyakorlat*. Osiris, Bp.

SZÖNYI Vivien

2010 *Pogó – egy posztmodern tánc*. OTDK dolgozat az SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén, Szeged

TAGÁNYI Károly – DR. RÉTHY László – POKOLY József

1901 *Szolnok-Doboka vármegye monographiája. I.* SzDK, Deés

TAKÁCS Lajos

1987 Sarló. Szócikk, in: ORTUTAY Gyula szerk. *Magyar Néprajzi Lexikon IV.* AK, Bp. 422-424.

TAMÁS Irén

1991 Szováti táncagyományok. *Művelődés XL.* 7-8. Kolozsvár, 36-38.
http://www.folkradio.hu/folkszemle/tamas_szovatitanchagyomanyok/

TÁNCHÁZ

1980 *Táncház*. Erdélyi táncházas zenekarok közös nagylemeze. Electrecord, Bukarest

TÁRKÁNY-SZÜCS Ernő

1944 A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján. *Erdélyi Múzeum 1944.* 3-4. EME, Kolozsvár

TATÁR ERZSÉBET TÍMEA

2007 A rikoctozás társadalmi funkciói két mezőségi faluban. *Művelődés LX.* 6-9. Kolozsvár, 106-110.

TONK Sándor

1994 Táj és ember az erdélyi Mezőségen a középkorban. *Korunk V./9.* Kolozsvár, 23–32.

TÓTH PÁL Péter

1999 *Szórványban*. Püski, Bp.

TURCSÁNY Péter

- 2006 *Mezőség magyar öröksége*. Esszé a „Mezőség esélyei civil összefogással” c. etnokulturális tanácskozás részére. Marosvásárhely.
<http://tp.krater.hu/kepek2/0/0/i3pzB7.pdf>

ÚJVÁRY Zoltán

- 1980 Kecskealakoskodás. Szócikk in: Ortutay Gyula szerk. *MNL III*. AK. Bp. 111-112.

VAJDA András

- 2010 „Akkor is magyar cigány vagyok!” Kísérlet egy roma identitásért folyó harcának elemzésére, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 270-281.

VÁLYI Rózszi

- 1969 *A táncművészet története*. Zeneműkiadó, Bp.

VÁMSZER Mária szerk.

- 1997 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár IX*. EME – AK, Kolozsvár – Bp. (Anyagát gyűjtötte SZABÓ T. Attila.)

VARGA E. Árpád

- 2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája IV*. Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye. Népszámlálási adatok 1850-1992 között. Teleki László Alapítvány – ProPrint, Bp. – Csíkszereda, <http://varga.adatbank.transindex.ro/>

VARGA Sándor

- 2003 *Visai táncélet. A táncos és a zenész kapcsolata*. Szakdolgozat a PTE BTK Néprajz Tanszékén. Pécs
- 2007a Táncosok és zenészek közötti kapcsolat a Mezőségen, in: BARNÁ Gábor – CSONKA-TAKÁCS Eszter – VARGA Sándor szerk. *Táncmagomány: átadás és átvétel*. Tanulmányok Felföldi László tiszteletére. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 83-99.
- 2007b Néptánckutatás az erdélyi Mezőségen. *Művelődés LX*. 6-9. Kolozsvár, 122-124.
- 2007c Erdélyi Néptáncok. Ismertetés DEJEU, Zamfir: *Dansuri traditionale din Transilvania*. c. könyvéről. (Clusium 2000, Cluj-Napoca) *Acta Ethnographica Hungarica*. Vol. 52. Szeged, 464-466.
- 2007d Gondolatok a dualizmus kori székelyföldi arányosítás és kivándorlás témakörében. *Korunk III/6*. Kolozsvár, 70-76.

- 2008a A nemzeti tánc típusok hatásai és az etnikus jegyek változásai egy mezőségi falu tánckészletében, in: HÜGEL, Peter red. *Europa Identitățiilor. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 23-25 mai 2007*. Colecția Minorități 9, Complexul Muzeul Arad, Arad, 161-181.
- 2008b Néptánckutatás az erdélyi Mezőségen, in: UŐ. szerk. *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánckultúrájáról*. Folkszemle, 2008. nov.
http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_mezoseg/
- 2009a Tánc történeti divatok hatása a belső-mezőségi települések tánckészletére. *Művelődés LXII. 3.* Kolozsvár, 25-29.
- 2009b Gondolatok a tánctanulás hagyományos és intézményesített formáiról, in: UŐ. szerk. *Globalizáció vagy hagyományápolás? Táncos hagyományok kutatása és továbbél(tet)ése. Tanulmányok a magyar néptánckultúra tudományos és művészeti bemutatásának lehetőségeiről és annak társadalmi hatásairól*. Folkszemle, 2009. december.
http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_tanctanulas/
- 2010a Bevezető, in: UŐ. szerk. *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánckultúrájáról*. Folkszemle, 2010. június.
http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_keseiviragkor/
- 2010b Botos táncok az erdélyi Mezőségen, in: MÓD László – SIMON András szerk. *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére*. Gál Ferenc Hittudományi Főiskola – SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 678-687.
- 2010c Eszközös táncok Közép-Erdélyben, in: UŐ. szerk. *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánckultúrájáról*. Folkszemle, 2010. október.
http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_eszkozos/
- 2010d Belső-mezőségi példák a táncosok és zenészek közötti kapcsolatra, in: UŐ. szerk. *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánckultúrájáról*. Folkszemle, 2010. október.
http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_tancoszeneszkapcsolat/
- 2010e Tánc történeti divatok hatása a belső-mezőségi települések tánckészletére, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 147-158.

- 2010f A hagyományörző munka folyamatai. Tervezés, módszerek, források, gyakorlatok, in: UŐ. szerk. Helyi emlékezet, kulturális örökség, örökségvédelem. Módszertani füzetek. Muharay Elemér Népművészeti Szövetség, Bp. 29-44.
- 2011a Ajánlás, in: UŐ. szerk. „*A visai Kőrös alatt...*” *Tanulmányok egy erdélyi, mezőségi falu népi kultúrájáról.* Belvedere Meridionale. XXXIII./1-2. BMA, Szeged, 5.
- 2011b Az erdélyi Mezőség a középkortól napjainkig, in: UŐ. szerk. „*A visai Kőrös alatt...*” *Tanulmányok egy erdélyi, mezőségi falu népi kultúrájáról.* Belvedere Meridionale. XXXIII./1-2. BMA, Szeged, 10-31.
- 2011c A tánctanulás és annak társadalmi háttere egy mezőségi faluban, in: VARGYAS Gábor szerk. *Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene.* Studia Ethnologica Hungarica XIII. L’Harmattan – PTE Néprajz - Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs – Bp. 201-213.

VARGA Sándor szerk.

- 2010 Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánckultúrájáról. *Folkszemle*, http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_keseiviragkor/
- 2011 „A visai Kőrös alatt...” *Tanulmányok egy erdélyi, mezőségi falu népi kultúrájáról.* *Belvedere XXIII/1-2.* BMA, Szeged

VARGA Sándor Frigyes

- 2004 A tánc néprajzi vizsgálata, in: KARÁCSONY Zoltán szerk. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény.* Gondolat – EFI, Bp. 271-281. (Első megjelenés: Stephaneum Nyomda, Bp. 1938. 27-39.)

VARGYAS LAJOS

- 1990 A magyar zene dialektusterületei, in: DÖMÖTÖR Tekla szerk. *Magyar néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék.* AK, Bp. 63-94.

VENCZEL József

- 1991 Erdély és az erdélyi román földreform, in: ZÁHONY Éva szerk. *Hitel. Kolozsvár 1935-1944. I.* Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp. 223-239.

VERES Péter Ilona

- 2002 *Mezőcsávási gyermekfolklor.* Kriterion, Bukarest

VIRÁG Magdolna

- 1995a Iskolaköteles gyermekek és az iskola. Az iskola helye egy mezőségi falu életében a 20. század első évtizedeiben, in: BARNÁ GÁBOR szerk. *Vallásos népelet a Kárpát-medencében*. Népismereti tanulmányok és közlések. MNT, Bp. 115-131.
- 1995b Gyermekek és iskola. Az iskola, az iskolában szerzett tudás helye egy mezőségi falu értékrendjében, in: T. BERECZKI Ibolya szerk. *Gyermekvilág a régi magyar falun*. Az 1993. október 15-16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai. II. Damjanich János Múzeum. Szolnok, 381-392.
- 2010 Az elitkultúra szerepe egy életpálya alakulásában, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 251-269.

VIRÁG RITA

- 2011 Visai gyermekjátékok, in: VARGA SÁNDOR szerk. „A visai Kőrös alatt...” *Tanulmányok egy erdélyi, mezőségi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale. XXXIII./1. BMA, Szeged, 32-47.

VIRÁGVÖLGYI Márta

- 2000 *Palatkai népzene I. Kodoba Márton*. Hangszeres népzenei példatár. Népzenei füzetek. MMI, Bp.
- 2001 *Palatkai népzene II. Kodoba Márton*. Hangszeres népzenei példatár. Népzenei füzetek. MMI, Bp.
- 2007 Ördögösfüzesi népzene. Hangszeres népzenei példatár. Népzenei füzetek. HH, Bp.

VIRÁGVÖLGYI Márta – FELFÖLDI László szerk.

- 2000 *A széki hangszeres népzene*. Planétás, Bp.

WAGNER, Ernst

- 1977 *Historisch-Statistischer Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*. Studia Transylvanica 4. Böhlau Verlag, Köln – Wien

WAGNER Péter

- 2010 Épített örökség a Mezőségen, in: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt szerk. *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 425-453.

WASS Albert

- 2001 *Kard és kasza I-II*. Mentor, Marosvásárhely
- 2002 *Farkasverem*. Kráter, Pomáz

WILLIAMS, Drid

1991 *Anthropology and the Dance. Ten Lectures.* University of Illinois Press, Chicago.

W. KOVÁCS László

2006 *A Wass család cegei levéltára.* Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3. EME, Kolozsvár

ZAJZON Lajos szerk.

1889 *Névkönyv az erdélyi ev. ref. egyházkerület számára.* 76. Nyomtatott Ormós Ferencnél, Kolozsvár

Rövidítések

AK: Akadémiai Kiadó

BBTE: Babeş – Bolyai Tudományegyetem

BMA: Belvedere Meridionale Alapítvány

EFI: Európai Folklór Intézet

ELTE: Eötvös Lóránd Tudományegyetem

EME: Erdélyi Múzeum Egyesület

EMKE: Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

ETI: Erdélyi Tudományos Intézet

HH: Hagyományok Háza

KLTE: Kossuth Lajos Tudományegyetem

MMI: Magyar Művelődési Intézet

MNL: Magyar Néprajzi Lexikon

MNT: Magyar Néprajzi Társaság

MTF: Magyar Táncművészeti Főiskola

MTA NK: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete

MTA ZTI: A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete

MTA ZTI AKT: Az MTA ZTI Néptáncosztályának kéziratára

MTA ZTI FO: Az MTA ZTI Néptáncosztályának fotótára

MTA ZTI Ft: Az MTA ZTI Néptáncosztályának filmtára

MTF: Magyar Táncművészeti Főiskola

ND: Népismereti Dolgozatok

NI: Népművelési Intézet

NK-NT: Népi Kultúra - Népi Társadalom

<i>NM:</i>	Néprajzi Múzeum
<i>NPI:</i>	Népművelési Propaganda Iroda
<i>RODOSZ:</i>	Romániai Magyar Doktoranduszok és Fiatal Kutatók Szövetsége
<i>SZENTA:</i>	Az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének Adattára
<i>SzDK:</i>	Szolnok-Dobokavármegye Közönsége
<i>SZTE:</i>	Szegedi Tudományegyetem
<i>TÉ:</i>	Táncművészeti Értesítő
<i>TT:</i>	Tánc tudományi Tanulmányok
<i>ZD:</i>	Zenatudományi Dolgozatok
<i>ZÍ:</i>	Zenatudományi Írások
<i>ZT:</i>	Zenatudományi Tanulmányok

Mellékletek

A palatkai tánckörzet zenei szolgáltatói elsősorban Magyarpalatkán élő, vagy onnan elszármazó cigányzenészek voltak. Körülbelül az 1960-as évekig több, akár 6-8 bandát is ki tudtak állítani egyidejűleg. Legtöbbjüknek a muzsikálás volt szinte kizárólagos kenyérkereseti forrás. A fellelhető adatok szerint Magyarpalatkán több nagy zenészcsalád volt, ezek közül az Antal, a Kodoba, a Mácsingó, a Radák és a Rézműves famíliáról van tudomásunk. A Rézműves családból mára nem maradtak élő zenészek, az Antalok közül néhány zenész Déván található. A másik három család leszármazottai között élnek még aktív muzsikusk Magyarpalatkán és környékén. A zenészcsaládok sarjai meglehetősen nagy kedvvel házasodtak össze, az unokatestvér-házasságok is gyakoriak voltak, így mára már rendkívül nehéz megállapítani a pontos rokonsági kapcsolatokat.⁹⁶⁶

A foglalkozásszerűen muzsikáló (hivatásos) cigánymuzsikusk nagy száma ellenére minden faluban voltak olyan műkedvelő cigány- illetve paraszzenészek, akik hétköznapi elfoglaltságuk mellett, különböző minőségű zenét játszva saját településeik, esetleg szomszéd falvak kisebb-nagyobb táncmulatságát kiszolgálták.⁹⁶⁷ Mindez a mezősegi parasztember nagy zenei igényét és a kulturális önellátásra való törekvését mutatja.

A következőkben azokat a zenészeket sorolom fel, akikkel (vagy akik emlékével) Visán, illetve a környéken folytatott terepmunkán kapcsolatba kerültem.

⁹⁶⁵ A magyarpalatkai és környékbeli zenészekkel kapcsolatban elszórtan megjelent közlések, kiadványok: Agócs – Eredics – Kiss F. – Vavrincez szerk. 1996; Árendás 1992. 18-24. (A zenészek életrajzi adataira vonatkozó rész); Árendás 2003; 2006; 2009. Benkő 2006; Bodó-Bán szerk. 2003; Busai 2000. (5-8); Cîmpeanu szerk. 2000; Demény szerk. 1977; Éri – Kallós – Kelemen szerk. 1996; Fekete szerk. 2003; 2006; Halmos szerk. 1985; Jánosi szerk. 1995; Kallós 1999b; 2001; 2002; 2003; Kelemen – Pávai szerk. 1998; 2010; Kiss F. szerk. 2001; Köncei Csongor 2009. 22-24, 32-36 (A zenészek életrajzi adataira vonatkozó rész); Martin –Németh – Pesovár E. szerk. 1985; Olsvai – Rudasné – Németh szerk. 1998; Pálfy 1996; 2001. 299; Pávai – Richter – Sebő szerk. 2000; Rajeczky szerk. 1969; Sárosi – Németh szerk. 1993; Szalay 1986; 1992; Virágvölgyi 2000; 2001. Ezeken kívül számtalan amatőr gyűjtés, hang- és videofelvétel forog közkézen, vagy lapul a gyűjtők íróasztalfiókjában.

⁹⁶⁶ Vö. Köncei Csongor 2009. 22. Nem volt ritka közöttük a 14-15 fős család. Ez indokolja egyébként a meglehetősen bonyolult index-rendszer alkalmazását.

⁹⁶⁷ Műkedvelő és hivatásos zenészek megkülönböztetéséről lásd: Sárosi 1996. 11-43; Pávai 1993. 173-174.

Az 1. sz. melléklet szövegének felépítéséről:

Abc sorrendben egymás után következő falvak szerint osztottam be a zenészeket, akiknek közhasználatban lévő (legtöbbször emlegetett) nevét (gyakran ragadványnév) *dőlt betűkkel* szedtem. A zenészek neve előtt számból, illetve szám- és betűkombinációból álló index található. Ezzel és a bekezdésekkel a rokoni kapcsolatokat jelzem. A zenészek neve után zárójelben **(h)** ill. **(m)** betűkkel jelzem, hogy hivatásos, ill. műkedvelő muzsikusról van-e szó. A román illetve cigány ragadványneveket a magyar kiejtés szerint írtam.⁹⁶⁸

Báré

1. Juanás a Deáké v. Juanás álj Deák (m)

Báréi parasztprimás. Több alkalommal zenélt kisebb házi mulatságokon a visai zenészekkel, pl. *Bendi* Miklóssal (64/a).

2. Gáspár Károly (h)

Valószínűleg palatkai kontrás. Magas, erős ember volt. Nagyon hangosan, erőteljesen brácsázott. Visában vélhetően *Hendrivel* (23/a) muzsikált.

Boncnnyíres

3. Lika (h)

Zágoni Ádám cigányprimás. A bonci cigánysoron él, 2000 februárjában még muzsikált.

4. Dénes (h)

Zágoni Dénes (1951-) cigányprimás. Kísérete gyakran Rostás Dorinel (1957-) brácsás és Lakatos János (1925-) coptelki bőgős volt.

Császári

5. Ferike v. Ferike gye la Cseszár (Ferike Császáriból) (h)

Híres primás, valamikor 1910 körül született. A második világháború környékén már híre volt a környékbeli falvakban. Visszaemlékezések szerint a palatkai *Öreg Gyurka* (24/a.) nagy ellenlábasa volt a mocsai vásárokon. Szék környéki románoknak is muzsikált.⁹⁶⁹

⁹⁶⁸ A palatkai zenészek identitását vizsgáló Könczei Csongor nyomán. (Könczei Csongor 2009.)

⁹⁶⁹ Ádám István széki primás tanult tőle néhány dallamot. Körülbelül egyidősek lehettek. (Halmos B. 2000. 417.)
Lásd: 3. sz. melléklet: 27.

Fejérd

6. Albu (h)

János Gábor (1941-) prímás. Híre Visába is eljutott. Kísérete: Petru Kovaci (1949-) kontrás és Iosif Filaton *Pupu* (1961-) nagybögös.⁹⁷⁰

Katona

7. Zsuki Sándor (h)

? Sándor cigányprímás. Bandájával Mezőkeszűben is zenélt az 1940-es, 50-es években.

Fia, *Zsuki Gyula* kontrás volt. Egy másik, Horváth Ferenc nevű kontrás, és egy *Pali* nevű bögös muzsikált velük.

Kályán⁹⁷¹

Vajdakamarási adatközlők visszaemlékezése szerint az 1900-as évek első harmadában Kályánban is voltak muzsikusok, akik annyira jól zenéltek, hogy a palatkaiak ritkán jártak oda. Az 1950-es években viszont már a palatkaiak muzsikáltak itt.

Kispulyon

8. Stefán (h)

Prímás, valamikor az 1940-es, 1950-es években, külön bandával muzsikált. A visaiak pulyoni rokonságuk révén ismerték.

9. Szidor (h)

Prímás, szintén valamikor az 1940-es, 1950-es években zenélt. Ő is külön bandával muzsikált. Egy, az 1940-es években Pulyonban szolgáló visai férfi szerint jó muzsikus volt.

10. Miron (h)

Téglás Miron kispulyoni születésű cigányprímás volt. Az 1960-as évek közepétől többször muzsikált Visában, ma is gyakran emlegetik. A széki románokhoz is járt muzsikálni. Később

⁹⁷⁰ Vö. Kiss F. szerk. 2001.

⁹⁷¹ Magyarkályán, Kiskályán és Kályáni-Vám részekből áll.

Szamosújváron, illetve Kolozsváron rendőrként szolgált. Kolozsvárt hunyt el a 2000-es évek elején.⁹⁷²

Kolozs

11. *Kicsi* Aladár (h)

Laka Aladár kolozsi prímás (1926-1998) és bandája (Sztójka György prímás, Lákó Gyula kontrás, Titi Sándor bőgős) az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején játszott többször visai lakodalmakban.⁹⁷³

Kolozskorpád

A visaiak visszaemlékezése szerint Korpádon is volt zenész az 1950-es években.

Kolozsvár

12. *Suki* (kb. süket) (h)

Kolozsváron zenélő cigányprímás. Ragadványnevét azért kapta, mert egyik füle hiányzott. (Valószínűleg levágták.)

13. *Gombár Dezső* (h)

Bodonkúti születésű prímás. Az 1980-as évektől Kolozsváron egy zenekar vezetője, amely elsősorban magyar bálókra és lakodalmakra specializálódott. Zenéjüket énekkel is kísérik. Az 1990-es évek közepétől-végétől, a média hatására mezőségi magyar falvakban is megnőtt a népszerűségük. Gyakran zenél velük ifj. Fodor Sándor *Neti*, aki a táncházmozgalom emblemikus figurájává vált, híres kalotaszegi zenész *Neti Sanyi* fia. Műfajuk: lakodalmos rock némi kalotaszegies ízzel.⁹⁷⁴

Köteland

Az 1900-as évek közepén önálló banda működött itt, de meglehetősen gyenge volt, ezért ha tehették, a kötelandiek is palatkaiakat fogadtak be.

⁹⁷² Lásd: 3. sz. melléklet: 53.

⁹⁷³ 2011-ben jelent meg az Új Pátria sorozatban kolozsi népzenei tartalmú CD. (Kelemen – Pávai szerk. 2011a.)

⁹⁷⁴ Lásd: 6. sz. melléklet: F.31.

Légen

14. Vaszile (Vasile) v. Cürlea (h)

Kodoba László *Țirlea*. Vélhetően magyarpalatkai születésű, később légeni lakos. Cigányprímás. Légenben halt meg, valamikor az 1900-as évek közepén. Tizenöt gyermeke volt, a visszaemlékezések szerint a temetésén rengeteg zenész muzsikált.

Magyardécse

15. Lakatos András (h)

Lakatos András (1956-) és zenekara az 1980-as évek közepén játszott többször visai lakodalmakban.⁹⁷⁵

Magyarpalatka

16. Gyurka a Papuké v. Gyurka alui Păpuc (h)

Egy visai visszaemlékező szerint *az vót az eredeti palatkai zenész... a világan*. Az adatközlő bizonytalanságai miatt elképzelhető, hogy az *Öreg Gyurkáról* (24/a) van szó.

17. Náná (h)

Valószínűleg palatkai prímás, valamikor az első világháború környékén zenélt, többek között Visában is.

18. Duka (h)

Valószínűleg az 1800-as évek végén, Palatkán született prímás. Később Vajdakamaráson élt, ahonnan kb. az 1920-as években a visai Fodor József *Öreg* legénytársaival elköltöztette Visába. Innen vélhetően visszament Vajdakamarásra.⁹⁷⁶

19. Öreg Gyula (h)

Palatkai prímás, legtöbbit Báréban zenélt.

20. Nácika Gyurka (h)

Palatkai prímás volt.

⁹⁷⁵ 2011-ben jelent meg az Új Pátria sorozatban magyardécsei népzeneét tartalmazó CD. (Kelemen – Pávai szerk. 2011b.)

⁹⁷⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 38.

21. András (h)

Palatkai primás volt.

A Radák család

22. Dádi v. Dádé (h)

Primás. Magyarpalatkán született az 1800-as évek végén. Marokházán halt meg az 1930-as években. A Gyulatelkére költözött Radák Béla (23/a/6) nagyapja volt. Visában és Marokházán is virtuóz primásként emlegették, volt, hogy a hegedűt a feje, vagy a háta mögött tartva játszott. Elképzelhető, hogy testvére volt az *Öreg Imrének* (23).⁹⁷⁷

23. Öreg Imre v. Emeric (h)

Radák Imre (?). A visszaemlékezések szerint a XIX. sz. végének és a XX. sz. elejének egyik legjobb primása. A visai Fodor János *Selyem* édesapjának a kedvenc zenésze volt. Valószínűleg az ő fia volt *Hendri*.

23/a. Hendri (h)

Radák Imre (1908-1952) magyarpalatkai származású cigányzenész. Brácsás, majd primás, az *Öreg Imre* (23) fia, az *Öreg Lajos* (24) veje. Fiatalkorában az *Öreg Lajos* kontrása volt, mellettük az *Öreg Náci* (24/c) bőgőzött. Az *Öreg Lajos* halála után a mezőgyéresiek vették rá, hogy vegye át annak a helyét a zenekar elején, sógorával az *Öreg Nácival*. Lakott Báréban is. Vannak arra utaló adatok, hogy kontrásként Báréban (is) lakott, és a visaiak onnan hozták először el zenélni. A két világháború közötti időben a visaiak egyik legfoglalkoztatottabb zenésze volt. Állítólag különleges, a többiektől eltérő zenélési stílusa miatt nem volt olyan felkapott és keresett zenész, mint a Kodobák. Többször, főleg lakodalmakban muzsikált együtt sógorával, az *Öreg Nácival*.⁹⁷⁸ Gyermekai, Imre (23/a/1), *Misu* (23/a/2), Sándor (23/a/3), *Jani* (23/a/4) és

⁹⁷⁷ Lásd: 3. sz. melléklet: 7.

⁹⁷⁸ Vö. Busai 2000. 5, 7; Könczei Csongor 2009. 32.

Marci (23/a/5) egyaránt zenészek. Egy visai román férfi visszaemlékezése szerint Radák Béla (23/a/6) a törvénytelen gyermeke, mások szerint (ez a valószínűbb) unokaöccse volt. Visszaemlékezések szerint cimbalmozni is tudott.⁹⁷⁹

23/a/1. Imre (h)

Antal Imre (1934-). *Hendri* (23/a) gyermeke, de édesanyja nevét viseli. Magyarpalatkán született kontrás, sokszor játszott a *Kodoba bandában*. Az 1970-es években több zenésztársához hasonlóan Dévára költözött.

23/a/2. Misu v. Misi (h)

Radák Mihály (1939-1992). *Hendri* (23/a) fia. Kiváló kontrás volt. A Radák családból ő maradt egyedül Palatkán, gyakran muzsikált együtt a *Kodoba bandával*. Korábban többször játszott apósával, *Pujuval* (24/e). Fia *Rémusz* (23/a/2/a) szintén kontrás.

23/a/2/a. Rémusz (h)

Radák Mihai (1977-). *Misu* (23/a/2) fia. Jelenleg is Magyarpalatkán élő kontrás, és alkalomadtán primás. A *Kodoba* és a *Mácsingó* banda tagja. A visaiak erős, ütemes hangszerkezelése miatt kedvelik.⁹⁸⁰

23/a/3. Sándor (h)

Radák Sándor (1938-kb. 1970). *Hendri* (23/a) fia. Nagybölgös volt.

23/a/4. Radák Jani v. Náci (h)

Radák János (1943-) *Hendri* (23/a) fia. Jelenleg Magyarországon élő primás, felesége a híres magyarországi primás, *Szél Marci* lánya. Zenéjéről az Utolsó Óra sorozatban kiadvány is készült.⁹⁸¹

23/a/5. Marci (h)

Radák Márton (1950-). *Hendri* (23/a) fia. Jelenleg Déván élő kontrás.

⁹⁷⁹ Busai 2000. 5. Lásd: 3. sz. melléklet: 13, 51, 81, 117, 121.

⁹⁸⁰ Lásd még a 6. sz. melléklet: H.3; F.13, 47, 65, 69-73; 7. sz. melléklet: 13.

⁹⁸¹ Kelemen – Pávai szerk. 2010. Lásd még a 6. sz. melléklet: F.20.

23/a/6. Béla (h)

Radák Béla (1926-1979), valószínűleg magyarpalatkai születésű prímás. Apja személye bizonytalan: lehet, hogy *Hendri* (23/a) törvénytelen gyermeke, vagy *Hendri* eddig ismeretlen testvérének a fia. Ez utóbbi esetben édesapja vélhetően nem volt zenész, vagy korán elhunyt. Radák Bélát zenélni nagyapja, *Dádé* tanította – a visszaemlékezések szerint meglehetősen szigorú módszerekkel. Tanulmányait a Visában (is) lakó öreg cigányzenész, *Sucău*-nál (58) fejezte be. A második világháború alatt magyar katona volt, sok katonanótát és magyar nótát tudott, ezért az 1950-es évektől a visai magyarok egyik kedvelt zenésze lett. Legénykorában elkerülhetett Magyarpalatkáról, az akkori tartózkodási helye ismeretlen. Később benősült Gyulatelkére, ahol haláláig lakott. Megjárta a Duna-delta internálótáborát, ahonnan visszatért, de a kényszermunka miatt idegileg meggyengült, ujjai ügyességét elveszítette. Később alkoholizmusa miatt megbízhatatlanná vált, bandája állandóan cserélődött, ezért fokozatosan kiszorult a zenei szolgáltatásból. Visában halt meg, részegségében elaludva. Kallós Zoltán és Jánosi András hangfelvételein is szerepel.⁹⁸² Gyakori zenésztársai voltak Sándor (24/a/10) és *Mityángó* (27) Palatkáról, az *Öreg Jakab* (60), *Bendi* Ferenc (64) és *Bendi* Miklós (64/a) Visából, *Pihadi* (30), *Gabonás* (24/a/1) és *Sándorika* (24/a/2) Mezőszaváról. Előfordult, hogy két kontrással játszott. A többi palatkai zenésszel ellentétben gyakran zenélt Magyarorszáton, jól tudta az ottani repertoárt. Jó táncos volt, több visai legény tanult tőle táncfigurákat.⁹⁸³

A Kodoba és a Mácsingó család

24. Öreg Lajos (h)

Kodoba (anyakönyvi bejegyzés szerint Kodobó) Lajos, valamikor az 1800-as évek született, a mezőgyéresiek visszaemlékezései szerint Mezőszoporon. A XX. század elejének talán leghíresebb prímása, a Kodoba zenészdinasztia alapítója. Zenész fiai születési sorrendben: *Gyurka a Lajosé* (24/a), *Lajika* (24/b), *Öreg Náci* (24/c), *Puju* (24/e) prímások és *Ica* (24/f)

⁹⁸² Vö. Kallós 1965 MTA ZTI AP 8185,6; Busai 2000. 6-7; Könczei Csongor 2009. 32-34.

⁹⁸³ Lásd: 3. sz. melléklet: 7, 83.

nevű nagybögős. Veje volt *Hendri* (23/a) Máig fennmaradt történetek szerint az 1920-as évek közepétől az 1930-as években bekövetkezett haláláig szinte kizárólag a mezőgyéresi románoknak zenélt, ugyanis ők nem engedték hazavinni zenekarának hangszereit Magyarpalatkára. Ebben az időben *Hendri* (23/a) volt a kontrása és az *Öreg Náci* (24/c) a bögőse, halála után ők primáztak felváltva a mezőgyéresi táncon. Számos hiedelemtörténet kering róla és szinte természetfeletti zenetudásáról.⁹⁸⁴

24/a. Gyurka v. Gyurka a Lajosé v. Öreg Gyurka (h)

Mácsingó György (1905-1961). Az *Öreg Lajos* (24.) legidősebb fia, családnevét édesanyjáról örökölte. A Mácsingó zenészdinasztia alapítója. Vélhetően több felesége volt, a gyermekei ugyanis Antal, Mácsingó és Moldován néven szerepelnek. A visszaemlékezések szerint ő örökölte édesapja tehetségét (és természetfeletti tudását) leginkább, annak halála után ő lett a legkeresettebb palatkai primás. Elsősorban Magyarpalatkán és közvetlen környékén (pl. Légenben) muzsikált. Ezen kívül csak a leggazdagabb falvakban, elsősorban Báréban, ritkábban Mezőgyéresen és Mezőkeszűben tudták megfogadni. Visában keveset muzsikált. Tizenhárom gyermeke volt, abból kilenc zenész. Fiai közül *Kicsi v. Kis Náci* (24/a/5), *Gyurkuca* (24/a/9), és Péter (24/a/11) egyaránt primások, de több kontrás is van köztük, például a Mezőszavára költözött *Gabonás* (24/a/1). Több gyermeke elment bányatelepekre (pl. Petrozsényba) muzsikálni. Lánya, Etelka férje Antal János zenész.⁹⁸⁵

24/a/1. Gyurka v. Gabonás (Găbănaș) (h)

Kerekes György (1920-?) magyarpalatkai születésű, mezőszavai cigány nagybögős. Az *Öreg Gyurka* (24/a) fia. Sokat zenélt Radák Bélával (23/a/6) Visában. Az 1960-70-es években a *Kodoba bandában* is zenélt.⁹⁸⁶

24/a/2. Sándorika (h)

Kerekes Sándor magyarpalatkai cigány kontrás, vélhetően szintén az *Öreg Gyurka* (24/a) fia, a fenti Kerekes György (24/a/1) testvére lehetett. Nagy

⁹⁸⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 120, 127-128.

⁹⁸⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 120, 127, 129.

⁹⁸⁶ Kallós 2001.

Miklós Bendi (64/a) visai zenész szerint: *Olyan kontrás ritkaság vót. Az vezette egyedül a táncot!* Gyakran muzsikált együtt Radák Bélával (23/a/6) és Puci Károllyal (43).⁹⁸⁷

24/a/3. Emerik (h)

Moldovan Emeric (Imre) (1924-1993) az egyik legmegbecsültebb palatkai kontrás volt. Édesapja az *Öreg Gyurka* (24/a), ő azonban édesanyja családnevét viseli.⁹⁸⁸

24/a/4. Albert v. Adalbert (h)

Mácsingó Albert (1925-?) brácsás és bőgős volt. Az *Öreg Gyurka* fia (24/a). Az Andrásfalvy Bertalan és Kallós Zoltán által, 1963-ban készített felvételen játszik.⁹⁸⁹

24/a/5. Kis v. Kicsi Náci, Fényesfogú (h)

Mácsingó Ignác (1929-) Magyarpalatkán született primás, az 1970-es években a zenélési alkalmak csökkenése miatt Dévára költözött. Az *Öreg Gyurka* (24/a.) visszaemlékezések szerint legjobban hegedülni tudó fia. A *Mácsingó banda* élén, testvérével *Gyurkucával* (24/a/9) 1960 és 1970 között sok visai lakodalmat muzsikált ki.⁹⁹⁰

24/a/6. Ducu v. Duci (h)

Mácsingó Lajos (1930-) Az *Öreg Gyurka* (24/a.) fia, cigány kontrás. Nagyon jó kontrásként ismerték a visaiak. Fia, *Ducika* (24/a/6/a) is zenész.

⁹⁸⁷ Lásd: 3. sz. melléklet: 83.

⁹⁸⁸ Lásd: 6. sz. melléklet: H. 1-2; F.28, 45, 68.

⁹⁸⁹ MTA ZTI AP 7214

⁹⁹⁰ Lásd: 3. sz. melléklet: 70; 7. sz. melléklet: 23, 42.

24/a/6/a Ducika (m)

Mácsingó Lajos vagy György (1968-). *Duci* (24/a/6) fia, kontrás.

24/a/7. Józsi (m)

Mácsingó József (1933-). Az *Öreg Gyurka* (24/a) fia. Nagybőgős, jelenleg Báréban él.

24/a/8. Karcsi (h)

Mácsingó Márton Károly (1934-1992) nagybőgős. Az *Öreg Gyurka* fia (24/a) volt.

24/a/9. Gyurkuca (h)

Mácsingó György (1937-1999) magyarpalatkai születésű cigányprímás. Az *Öreg Gyurka* (24/a) fia. Testvérével, *Kis Nácival* (24/a/5) a huzamosabb ideig vezették az öttagú *Mácsingó bandát*, amely a *Kodoba Marci* (24/b/5) és Béla (24/b/6) által vezetett híres zenekar elődjének számít. Felesége Pop Veronica (24/a/9f) a visai *Kovatár* (66) nevű prímás lánya volt. Közös gyermekeik: György (24/a/9/a), *Áju* (24/a/9/b.) és *Kicsi Náci* (24/a/9/c) ma is aktívan zenélnek. A visai dalrepertoárt kiválóan ismerte, mivel 1957-től ott lakott a felesége családjánál. Apósa, *Kovatár* (63) rövidesen elköltözött Báréba. Sógorával *Szándujjal* (66/a) rossz viszonyban éltek, ezért apósa halála után 1962-ben vagy 1963-ban feleségével elköltözött Báréba, az anyósához.⁹⁹¹ Döntése mögött anyagi érdek is állt, mivel Báré jóval gazdagabb falu volt, mint Visa.⁹⁹²

24/a/9f. Vironyika (Veronica) (m)

Mácsingó Veronika (sz: Pop 1940, Visa) báréi lakos. *Kovatár* (63) lánya, *Gyurkuca* (24/a/9) felesége, alkalomadtán nagybőgőse is volt. Elmondása

⁹⁹¹ Vö. Busai 2000. 7; Kőnczei Csongor 2009. 33.

⁹⁹² Lásd: 3. sz. melléklet: 4, 36, 65; 6. sz. melléklet: F.13, 42- 44, 57- 59, 63, 65; 7. sz. melléklet: 42.

szerint Báréba a zenélés miatt költöztek el a férjével, mivel ott jobban fizettek a zenéért, még neki is húztak pénzt a vonójába. Nagyon jó táncos.⁹⁹³

24/a/9/a. György (m)

Mácsingó György (1959-). *Gyurkuca* (24/a/9.) fia, nagybőgőn játszik.

24/a/9/b. Áju (h)

Mátingó Alexandru *Aueu* (1962-). *Gyurkuca* (24/a/9) fia, primás és énekes. Kolozsváron aktív zenész. Az 1980-as években apjával és testvérével, Kicsi Nácival többször muzsikált Visában, de heves természete miatt a visaiak nem kedvelték. Az 1990-es évek elején felerősödő etnikai ellentétek során többször román szélsőségesek oldalán exponálta magát Kolozsváron, ezért egy visai lakodalom során néhány fiatalember megalázta – felmászatták egy fára és ott muzsikáltatták. Ettől kezdve nem zenélt a faluban.

24/a/9/c. Kicsi Náci (h)

Mátingó Ignat (1965, Mocs-). *Gyurkuca* (24/a/9.) és a visai születésű Pop Veronica (24/a/9+) fia. Nagybátyja, *Kis Náci* (24/a/5.) elköltözésével apja mellett segédprimása, majd annak öregedésével az 1990-es évektől fokozatosan vezető primása lett a *Mácsingó bandának*. Jelenleg is aktív magyarpalatkai primás. Jó táncos.⁹⁹⁴

24/a/10. Sándor v. Sándorika (h)

Mácsingó Sándor (1934-2006) kontrás, az *Öreg Gyurka* (24/a) fia. Korábban Radák Béla (23/a/6) brácsása volt, később bátyja, *Gyurkuca* (24/a/9) zenekarában, a *Mácsingó bandában* haláláig kontrált. Jó hangszerkezelése miatt gyakran játszott a Kodoba bandával is. Gyermekai közül János (24/a/10/a) primás, Liviu (24/a/10/b) pedig kontrás.

⁹⁹³ A környékről máshonnan is van tudomásunk nagybőgőn játszó cigányasszonyokról. (Halmos 2000. 401, 414.) Lásd: 3. sz. melléklet: 36.

⁹⁹⁴ Lásd: 6. sz. melléklet: H.3; F.13, 38, 42-44, 47, 57, 59, 65, 67, 69; 7. sz. melléklet: 13.

24/a/10/a. János (m)

Mátingó Ioan (1965-). *Sándorika* (24/a/10) fia. Hegedűn játszik.

24/a/10/b. Liviu (h)

Mátingó Liviu (1967, Vajdakamarás-). *Sándorika* (24/a/10) fia, kontrás. Gyakran zenél a *Mácsingó bandában*.⁹⁹⁵

24/a/11. Péter (h)

Mácsingó Péter (1944-), az *Öreg Gyurka* (24/a.) fia. Harmonikás, illetve prímás. Idősebb testvérével, *Kis Nácival* (24/a/5.) Dévára költözött.

24/b. Lajika v. Öreg Lajika (h)

Kodoba Lajos prímás (1907-1973). Főleg román falvakban, így például Mezőgyéresen zenélt. Az ottani legények az 1940-es években családotul átköltöztették Mezőgyéresre, de ott annyira kihasználták, hogy nem bírta fizikailag, és hazaköltözött Palatkára. Fiai közül *Bibircsók Náci* (24/b/4) primázott is, *Marci* (24/b/5) és Béla (24/b/6) a később a magyarországi táncházmolgalom révén nemzetközi hírnevet szerzett palatkai banda vezetői, prímásai voltak. A legkisebbik, Kodoba Lőrinc (24/b/7.) ezek kontrása volt. Visában ritkán, egy-egy lakodalmon muzsikált. Mai palatkai zenészek visszaemlékezése szerint lakott Marokházán is.⁹⁹⁶

24/b/1. János (m)

Mezei János (1926-1981). Az *Öreg Lajika* (24/b) fia. Alkalomadtán brácsázott, egyébként rendőrként dolgozott Nagybányán.

24/b/2. Mari (m)

Kodoba Mária (1929-?). Az *Öreg Lajika* (24/b) lánya, Boldi Ioan *Nelu* (24/b/2/a) nagybögös édesanyja. Alkalomadtán bögzött.

⁹⁹⁵ Lásd: 6. sz. melléklet: H.3; F.13, 42-44, 47, 57, 59, 65; 7. sz. melléklet: 13.

⁹⁹⁶ Lásd: 3. sz. melléklet: 6-7, 120, 122, 125-127.

24/b/2/a. Nelu v. Boldi (m)

Boldi Ioan (1954, Magyarpete-) nagybögös. Kolozsváron lakik, gyakran zenél a *Kodoba bandában*. Az *Öreg Lajika* (24/b) unokája.⁹⁹⁷

24/b/3. Laji v. Lajika (h)

Mácsingó Ludovik (Lajos) (1935-1995). Az *Öreg Lajika* (24/b) fia, de az anyja családnevét viseli. Kontrás volt. Gyermekai közül *Lajika* (24/b/3/a) primás, Călin (24/b/3/b) kontrás.

24/b/3/a. Lajika (h)

Mátingó Ludovik (1960-). *Laji* (24/b/3) fia. Primás, ma Kolozsváron lakik.

24/b/3/b. Călin (h)

Mátingó Augustin Călin (1966-). *Laji* (24/b/4) fia. Kontrás, gitáros. Jelenleg Bărăban él.

24/b/4. Bibircsók Náci v. Nácika (h)

Kodoba Ignác (1938-1991), az *Öreg Lajika* (24/b.) fia. Magyarpalatkán született brácsás, majd primás.⁹⁹⁸ Az 1960-as években rövid ideig Visában is muzsikált, Fodor Mihály *Mihályko Misi kezeskedése* alatt. Kolozsvárt hunyt el.

24/b/5. Marci (h)

Kodoba Márton (1943-2003), az *Öreg Lajika* (24/b.) fia, a táncházmozgalomban az egyik legismertebb palatkai primás volt. Magyarpalatkáról Dévára, majd Kolozsvárra költözött, ahol a köztisztasági vállalatnál helyezkedett el, mellette azonban aktív muzsikus maradt. Testvérével, Bélával (24/b/6) vezetett bandájuk (Kodoba banda) Románián

⁹⁹⁷ Lásd: 6. sz. melléklet: F.10, 24, 26-27, 29, 30, 32, 37.

⁹⁹⁸ Vö. Kőnczei Csongor 2009. 33.

kívül több országban, elsősorban Magyarországon, de pl. Hollandiában is ismert volt. Az 1980-as évektől halálukig a visai lakodalmak nagy részét ők muzsikálták ki. Fia *Florin* (24/b/5/a) ma is aktív primás. Az 1950-es évek végén muzsikált először Visában, *Puju* (24/e) mellett gyerekként. 1964-65-ben Mácsingó Sándorikával (24/a/10) és Kovács János (32) bőgőssel zenélt az itteni *nagytáncon*. A többi zenészhez képest gyenge táncos volt. Felesége egy mócsi primás, Boca Nicodin unokája.⁹⁹⁹

24/b/5/a. Florin (h)

Codoba Martin Florin (1977-) Marci (24/b/5) fia, a *Kodoba banda* jelenleg is aktív primása. Jó táncos.¹⁰⁰⁰

24/b/6. Béla (h)

Kodoba Béla (1944-1999) az *Öreg Lajika* (24/b) fia. Az *Öreg Náci* (24/c) halála után Kozák *Zsiga* (26) brácsása, illetve másodprimása volt, majd önálló primás, később pedig bátyja, *Marci* (24/b/5) mellett a híres *Kodoba banda* vezetője lett. 1963-64-ben zenélt először Visában Radák *Misival* (23/a/2), Mácsingó *Sándorikával* (24/a/10) és *Puki Marcival* (24/d/1). Kiváló táncos volt.¹⁰⁰¹

24/b/7. Lőrinc (h)

Codoba Laurentiu (1945-), az *Öreg Lajika* (24/b) fia. Az 1960-as években testvére, *Marci* (24/b/5) bandájában, később pedig a híres Kodoba bandában volt kontrás, majd annak halála (2003) után unokaöccse *Florin* (24/b/5/a) mellett primás lett. Testvéréhez hasonlóan ő is Kolozsvárra költözött, de utána, az 1990-es évek végén hazatért Magyarpalatkára. Kiváló táncos. Kodoba Aurel

⁹⁹⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 15, 23-24, 27; 6. sz. melléklet: H.1-2, 4; F.04, 10, 14, 21-22, 24, 26-28, 30, 32, 34-35, 37, 40-41, 45-46, 55, 60-62, 64, 66, 68, 74; 7. sz. melléklet: 22, 35.

¹⁰⁰⁰ Lásd: 6. sz. melléklet: H.4; F.14, 21-22, 24, 26-30, 32, 34-35, 40-41, 45-46, 61-62, 66-73; 7. sz. melléklet: 19.

¹⁰⁰¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 15, 23, 27; 6. sz. melléklet: H.1-2; F.04, 10, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 40-41, 45-46, 55, 66, 68, 74.

néven egy Kallós Zoltán és Martin György által, 1965-ben készített felvétellel kapcsolatban jegyzőkönyvezték.¹⁰⁰²

24/b/8. Viroca ill. Ivolyka (m)

Demeter (sz.: Kodoba) Virocia (1950-) az *Öreg Lajika* (24/b) lánya. Alkalomadtán nagybögözött. Fia, Sándor (24/b/8/a) is tud zenélni.

24/b/8/a. Sándor (m)

Demeter Alexandru (1969-) Az *Öreg Lajika* (24/b) lányának, Demeter Veronikának (24/b/8) fia. Alkalomadtán hegedül, egyébként traktoros.

24/c. Öreg Náci (h)

Kodoba Ignác (1910-1976). A legidősebb palatkai primás, akinek játékaról magyarországi folklórkutatók felvételeket tudtak készíteni.¹⁰⁰³ Az édesapja bandájában bögös és kontrás is volt. Annak halála után sógorával, *Hendrivel* felváltva hegedültek a banda élén. Kényszerűségből lettek primások, mivel az Öreg Lajossal kialakult táncalkalmakat annak halála után le kellett zenélniük Mezőgyéresen. Az ötvenes évekig *Hendrivel* (23/a), később pedig vejevel, Kozák *Zsigával* (26) muzsikált többször együtt, alkalomadtán visai lakodalmakon és sorozásokon is. A visszaemlékezések szerint ő volt az *Öreg Lajos* (24.) gyermekei közül az, aki a legjobban ismerte a magyarok zenei ízlését. 1940-44 között Kolozsvári kávézóknak, valamint az Erdélybe bevonuló és Magyarpalatkához közel, a vajdakamarási vámnál állomásozó magyar hadsereg katonáinak muzsikált sokat. Később emiatt a románok részéről atrocitások is érték, amiért azután nem szívesen muzsikált magyarországi érdeklődőknek.¹⁰⁰⁴ A legtöbbször Vajdakamaráson muzsikált. Visszaemlékezések szerint cimbalmozni is tudott.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰² MTA ZTI AP 7569. Lásd: 6. sz. melléklet: H.4; F.04, 10, 14, 21-22, 24, 26-27, 29, 30, 32, 34-35, 40-41, 46, 55, 61-62, 66, 69-74; 7. sz. melléklet: 14, 35.

¹⁰⁰³ Megjelent felvételei: Éri – Kallós – Kelemen 1996. 1. CD.

¹⁰⁰⁴ Más zenészekkel is történt hasonló esetek. (Könczei Csongor 2009. 28.)

¹⁰⁰⁵ Busai 2000. 5. Lásd: 3. sz. melléklet: 11, 13, 70-71, 81, 114, 120-121, 127.

24/c/1. Stefán (h)

Moldován Ștefan (1943-) az *Öreg Náci* (24/c) fia, az anyja nevét viseli. Prímásnak készült, de kontrás lett. Radák *Misu* (23/a/2) halála után került be a *Kodoba bandába*. Ma is aktív zenész. Jó táncos.¹⁰⁰⁶

24/c/2. Árpi (h)

Moldován Árpád (1949-) az *Öreg Náci* (24/c) fia, az anyja nevét viseli. Nagybőgős.¹⁰⁰⁷

24/d. Kodoba Márton

Az *Öreg Lajos* (24) harmadik fia (1913-1968). Kovács volt, nem tudunk róla, hogy zenélt volna. Fia *Puki Marci* (24/d/1) viszont kiváló bőgős volt.

24/d/1. Puki Marci (h)

Kovács Márton (1941-) palatkai származású cigányzenész. A közelmúltban történt lebénulásáig az egyik legkiválóbb nagybőgős volt, a *Mácsingó* és a *Kodoba bandában* is zenélt. Visában számos alkalommal muzsikált. Kiváló táncos volt. Fia *Mircea* (24/d/1/a) szintén nagybőgős. Elképzelhető, hogy Kovács János (32) nagybőgős a rokona.¹⁰⁰⁸

24/d/1/a. Mircea (m)

Covaci Mircea (1967, Déva-). *Puki Marci* (24/d/1.) fia, Magyarpalatkán élő nagybőgős. Jelenleg a *Kodoba* és a *Mácsingó* bandával is játszik.¹⁰⁰⁹

24/e. Pujú (h)

¹⁰⁰⁶ Lásd: 6. sz. melléklet: H.1-2, 4; F.04, 10, 14, 24, 26-28, 32, 34-35, 37, 40-41, 55, 60, 64, 68, 74; 7. sz. melléklet: 13.

¹⁰⁰⁷ Lásd: 6. sz. melléklet: F.04, 55, 70-73.

¹⁰⁰⁸ Lásd: 6. sz. melléklet: H.4; 25-28, 34-35, 40, 45-46, 60, 64, 68; 74.

¹⁰⁰⁹ Lásd: 6. sz. melléklet: H.3; 14, 32, 42-44, 47, 57, 59; 7. sz. melléklet: 13.

Kodoba Sándor, az anyakönyvekben már Codoba Alexandru (1923-1959) főleg Visában muzsikált.¹⁰¹⁰ A visszaemlékezések szerint az *Öreg* Lajos (24) gyermekei közül a leggyengébb primás volt, mivel édesapja még gyermekkorában meghalt, így a hangszerkezelést nem tudta megfelelően megtanulni. Valószínűleg az 1940-es évek közepén már Vajdakamaráson lakott, ennek ellenére vélhetően többször *fogadták be* a visaiak, mint a kamarásiak.¹⁰¹¹ Melléknevét sötét bőrszínéről, gyermekkori beczéséről kapta.¹⁰¹² Visába egy ismeretlen, nagyothalló kontrással és egy *Mityángó* (27) nevű bőgőssel járt a legtöbbet. A visaiak nem tartották jó zenésznek, de becsületesnek és megbízhatónak. A visaiak szerint nem tudott táncolni. Lánya Radák *Misu* (23/a/2) felesége volt.¹⁰¹³

24/f. Ica (h)

Kodoba Károly (1926-2000) nagybőgős. Kodoba Lajos (24) gyermekei közül legfiatalabb. Egykori zenésztársai szerint a legjobb nagybőgős volt Magyarpalatkán. Fia, Károly alkalomadtán szintén bőgőzik, egyébként sofőr. Jó táncos volt. Feleségének édesapja Antal Károly (1899-1962) szintén zenész volt.¹⁰¹⁴

25. Recuj testvérek v. alui Râțoi (a Rucáé) (h)

Magyarpalatkai cigány nagybőgősök és kontrások. Apjuk ragadványneve *Ruca* (kacsa) volt. Jó zenészek, és híres táncosok voltak a második világháború környékén.

26. Kozák Zsiga (h)

¹⁰¹⁰ Vö. Busai 2000. 5; Könczei Csongor 2009. 32.

¹⁰¹¹ Ezt támasztják alá a visai visszaemlékezések, valamint az, hogy Pálffy Vajdakamrás táncéletére vonatkozó dolgozatában és az alapjául szolgáló gyűjtésekben sem esik róla szó. (Vö. Pálffy 2001; MTA ZTI Akt 1057, 1067.)

¹⁰¹² Puiu mamii (anyuka *pujuja*). Puju = bivalyborjú.

¹⁰¹³ Lásd: 3. sz. melléklet: 16, 28, 64, 120, 127.

¹⁰¹⁴ Lásd: 3. sz. melléklet: 120; 6. sz. melléklet: H1-2.

Kozák Jenő Zsigmond (1926-) budatelki zenészcsaládban született. Elvette az *Öreg Náci* (24/c) Mária nevű lányát, így került Magyarpalatkára. *Öreg Náci* (24/c) halála után önálló bandát alapított, ami rövid életű volt, mert az 1970-es években elköltözött Brassóba.¹⁰¹⁵

27. Mityángó (h)

Ismeretlen nevű (János?), valószínűleg palatkai származású nagybőgős. Rendkívüli testi erejéről volt híres, jól birkózott. *Pujuval* (24/e) és Radák Bélával (23/a/6) zenélt.

28. Irimie (h)

Antal Irimie (Jeremiás). Kb. 1931-ben született palatkai kontrás. Jelenleg Déván él.

29. Joan (h)

Antal Ioan (János). Kb. 1935-ben született palatkai kontrás. Jelenleg Déván él.

30. Pihadi (h)

Pihadi, Pihadi v. Bihodi (?) János (1911-?) palatkai születésű cigány kontrás. *Pujuval* (24/e), Radák Bélával (23/a/6) és a visai muzsikusokkal játszott együtt. Visai asszonyt vett el feleségül, de elhagyta és elköltözött új feleségéhez Mezőszavára. Talán Vajdakamaráson is lakott. Kallós Zoltán 1964-1965-ös, visai gyűjtéseit tartalmazó CD-n muzsikált (fél)testvérével (?) *Gabonással* (24/a/1), és Radák Bélával (23/a/6).¹⁰¹⁶

31. Alexandru (h)

Kodoba Alexandru (Sándor). Magyarpalatkai születésű primás, jelenleg Marosvásárhely környékén él.

32. János (h)

Kovács János magyarpalatkai nagybőgős. Az 1960-as évek közepén muzsikált Visában.

33. Anti (h)

Puju (24/e.) kontrása volt, többször muzsikált Visában. Jó táncosként emlékeznek rá.

¹⁰¹⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 71.

¹⁰¹⁶ Kallós 2001.

34. Vasile Alexandru (h)

Palatkai cigány brácsás.¹⁰¹⁷

35. Kicsi Péter (h)

Palatkai cigány harmónikás.

36. Csicsás Józsi (m)

? József (1904-?) Keszeg Vilmos palatkai magyar adatközlője járt a környező falvakba, így Visába is bőgőzni. (Valószínűleg az 1920-as, 1930-as években.)¹⁰¹⁸

37. Sándor (m)

Dénes Sándor, magyarpalatkai parasztprimás és kontrás. Menyhárt Józseffel (38) muzsikáltak Palatkán, de a környező falvakban is. Visában az 1930-as években játszottak. Népszerűségüket annak is köszönheték, hogy felváltva primázva/kontrázva, néha énekelve és viccelve valóságos show-műsorokat csináltak. A visszaemlékezések szerint magyar létükre meglepően jól muzsikáltak. Mindezek miatt konkurenciát jelentettek a magyarpalatkai cigányzenészeknek. Ez az is alátámasztja, hogy a mai napig becsmérően beszélnek róluk még azok a cigányzenészek is, akik életkoruknál fogva egyáltalán nem ismerhették őket. Még az 1960-as évek végén is muzsikáltak.

38. Józsi (m)

Menyhárt József, magyarpalatkai parasztprimás és kontrás. Dénes Sándorral (37) és *Bendi* Miklóssal (64/a) muzsikált sokat Visában. (Körülbelül az 1930-as évek végéig.) A visaiak visszaemlékezése szerint Sándorral az *Öreg Gyurkától* (24/a) tanultak zenélni.

Magyarszovát

39. Szél Marci (h)

Vintilla Márton. A környék leghíresebb magyar zenésze. Fia, Vintilla Endre (1949-) nagybőgős. Amíg működött a bandájával, Szováton ritkán fogadtak palatkai zenészeket.

¹⁰¹⁷ Vö. Könczei Csongor 2009. 23.

¹⁰¹⁸ Keszeg 1999. 293. (414)

Aranykúton is zenéltek. Idősebb visai zenészek elismeréssel nyilatkoztak tudásáról. A palatkai származású, szováti primás Radák János (23/a/4) a veje.

40. Huszár (h)

Huszár János. (1902-) Szintén jó nevű primás. Egyik fia, Huszár János (kb. 1920-) kontrás, később szintén primás volt. Kíséretük: Huszár Sándor (1935-) kontrás és Herceg Sándor (1931-) vélhetően cigány nagybölgős volt. Több gyűjtésen is zenélnek.¹⁰¹⁹

41. Marci bácsi (m)

Maneszes Márton (1938-). Magyarszováti születésű magyar parasztprimás. Helyi kántor. A táncházmozgalomban ismert személyiség. A visaiak fesztiválokról és a TV-ből ismerik. Kísérete: Botezán János (1928-) brácsás és Vintilla Endre bölgős.¹⁰²⁰

Mezőkeszü

42. Tóbiás József (m)

Tóbiás József (1913-?) autodidakta magyar parasztprimás. A helybeli *kicsitáncon* zenélt. Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy más faluban muzsikált volna. Jánosi András és Kallós Zoltán gyűjtéseiben is szerepel.¹⁰²¹

Mezőszava

43. Puci Károly (h)

? Károly. Visszaemlékezések szerint jó primás volt. Valószínűleg cigány származású. Magyarpalatkán tanult zenélni. Első sorban otthon és Gyulatelkén zenélt. Zenésztársai *Pihadi* (30) és *Gabonás* (24/a/1) voltak. Temesvárra költözött. Külön, háromtagú bandája volt az 1900-as évek közepén.

44. Hanzi Ludovik (h)

? Ludovik. Vasasszentiványi vagy vasasszentenyedi származású cigányprimás. Saját, háromtagú bandája volt.¹⁰²²

¹⁰¹⁹ Agócs – Eredics – Kiss – Vavrincez. szerk. 1996. /2

¹⁰²⁰ Lásd: 6. sz. melléklet: F.36.

¹⁰²¹ MTA ZTI AP 14280 (Jánosi András gyűjt.); Kallós 1993; 2002.

¹⁰²² Ádám István *Icsán* széki primás egyik nagyapja, *Hanzi* János vasasszentenyedi volt. (Halmos 2000. 400.)

45. Neagru (fekete) (h)

?. Valószínűleg cigány származású kontrás vagy bőgős. A fenti primásokkal zenélt.

46. Sándor (h)

Boros Sándor (1926-) brácsás. Hovatartozása bizonytalan, talán mezőszavai. Testvérével, Mártonnal (47) egy Kallós Zoltán által készített hangfelvétel tanúsága szerint játszottak együtt a visai *Kovatárral* (62).

47. Márton (h)

Boros Márton (1931-) nagybőgős. Hovatartozása bizonytalan, talán mezőszavai.

Mezőszopor

48. Sándorika (h)

Csurkuj Sándor. Az Erdély-szerte híres *mezőszopori banda* vezető primása, a román népzenei mozgalomnak is jeles egyénisége volt. A visaiak más falusi lakodalmakból, illetve a rádióból ismerik.

49. Gácsu (h)

Kovaci Karol *Gaciu*. (1953) A mezőszopori banda jelenlegi primása. A visaiak a rádióból és fesztiválokról ismerik a zenéjét.¹⁰²³

Mócs

50. Sztringát (Stîngat = balkezes) (h)

Híres moci primás az 1900-as évek elején-közepén. A moci vásáron többször versenyzett az *Őreg Gyurkával* (24/a). Külön táncosai voltak, akik koreografált mozdulatokat adtak elő, amikor muzsikált.

Vajdakamarás

51. Varró Dani (m)

¹⁰²³ Lásd még a 6. sz. melléklet: 11.

Varró Dániel (1905-1983) autodidakta parasztprímás volt. A kísérői általában palatkai zenész cigányok voltak. Nincs adatunk arról, hogy Kamaráson kívül máshol is játszott volna. Kallós Zoltán gyűjtéseiben szerepel, Pálfy vajdakamarási kutatásának egyik adatközlője volt.¹⁰²⁴

Vasasszentgotthárd

A visaiak visszaemlékezése szerint itt is volt egy híres primás, aki sokat muzsikált a moci vásárban.

Vasasszentivány

52. Kioru (*Chioru*) de la Sintoiana (h)

Vélhetően cigányprímás volt.

Vice

53. Marci bácsi (m)

Lécfalvi Márton magyar parasztprímás, az 1970-es években még zenélt.

Visa

54. Kontrás (m)

Mureşan János. Az egyik román adatközlő, az 1919-es születésű Mureşan Ioan *Rántás* nagyapja volt. Mellékneve alapján kontrás lehetett valamikor az 1800-as évek közepén-végén.

55. Vaszilika (m)

Băraia Vasile visai származású klarinétos. Az 1930-as, 40-es években a román *kicsitáncon* muzsikált egyedül.

56. Rosuj Dani (m)

Kiss Dániel (?-1955), a visai *Császár* nemzetség alapítója, magyar primás. A visszaemlékezések szerint gyengén zenélt, főleg a *kicsitáncon*, és alkalmi házi mulatságokon muzsikált, Szőlősi Istvánnal (57). Általában bőgős nélkül zenéltek. Melléknevét piros (roşu) arcszínéről kapta.¹⁰²⁵

¹⁰²⁴ MTA ZTI AP 8206 (Kallós Zoltán gyűjt.); Pálfy 2001. 299. Lásd: 3. sz. melléklet: 19.

¹⁰²⁵ Lásd: 3. sz. melléklet: 50.

57. Drótos (m)

Szólósi István magyar kontrás, illetve primás, *Rosuj Dani* (56) állandó zenésztársa az 1920-40-es években a visai *kicsitáncon*. Valamikor az 1960-as években halt meg. Ragadványnevét mellékfoglalkozása miatt kapta, eltört agyagedényeket drótozott össze.

58. Sukáu (Sucău = süket) (h)

Ismeretlen származású (néhány adatközlő szerint visai) cigányprimás. Családnevét nem tudjuk, keresztnéve is bizonytalan: valószínűleg Sándor volt, de *Jánosika*-ként is emlegetik.¹⁰²⁶ Az 1920-as évek közepétől az 1940-es évek közepéig lakhatott Visában, ide a *Licik*-hez (visai cigány család) nősült be, később albérletben lakott. Sokat muzsikált az *Öreg Jakabbal* (60), és/vagy Nagy Ferenc *Bendivel* (64) (gyakran két kontrással!), valamint egy ismeretlen visai magyar fiúval, aki bőgőzött. Az 1940-es években már öregembernek számított. Sok magyar nótát tudott, az emlékezet szerint Radák Bélát (23/a/6) ő tanította meg zenélni. Melléknevét rossz hallásáról kapta.¹⁰²⁷

59. Öreg Tuluk (m)

Tuluc Vasile (1910-1978) visai pásztoreMBER és gazdálkodó. Jó táncos volt. Furulyával zenélt a románok *kicsitáncán*.

59/a. Piluj (m)

Tuluc Ioan, az *Öreg Tuluk* fia. Apjához hasonlóan jó táncos és furulyás ember. Jelenleg adventista, Kolozsváron él.

60. Öreg Jakab v. Ebe Mihály (m)

Fodor Mihály *Jakab* (1913-1993) magyar parasztprimás és kontrás. Brácsásként *Sukáu* (58) bandájában, *Bendi* Ferencsel (64) zenélt együtt. *Sukáu* (58) halála után, kb. *Rosuj Dani* (56) kiesésekor vette át a *kicsitáncot*, ahol már primásként zenélt. Alkalmi mulatságokat is kiszolgált, sőt elvétele szegényeknél lakodalmakon is muzsikált, nemcsak Visában, de pl.

¹⁰²⁶ Kocsis Lajos 1911-ben, az egykori Szolnok-Doboka megyei Felsőtökön (Tiocu de Sus) lejegyzett gyűjtésében utal egy cigányzenészre, akit *Sukkéunak*, keresztnévén Sándornak neveztek. (Almási 2009a. 169.)

¹⁰²⁷ Lásd: 3. sz. melléklet: 13, 88.

Zsukon is. Zenésztársai még Molnár János (61), *Bendi* Miklós (64/a) brácsások, és Herceg Géza (62) nagybögös voltak. Fia szintén örökölte zenei érdeklődését.¹⁰²⁸

60/a. *Jakab v. Ebe* Mihály (m)

Fodor Mihály (1938-). Elsősorban táncos, de apja nyomán „műkedvelő” zenész is. Az 1960-as évek *kicsitáncain* gyakran kiváltotta elfáradt édesapját. Juhmérések és lakodalmak másnapján, gyakran a szünetekben, kisebb házi multságokon szokta muzsikájával szórakoztatni a visaiakat. Szeretett volna jobban zenélni, de édesanyja megakadályozta, hogy eljárjon Gyulatelkére Radák Bélához (23/a/6) tanulni.¹⁰²⁹

61. *Öreg* Molnár (m)

Molnár János (?-) magyar brácsás és nagybögös. Mócsról nősült Visába. Előfordult, hogy hegedült is. Legtöbbet az *Öreg* Jakab (60) mellett zenélt, néha Kovatárnak (63) is brácsázott. Fiának továbbörökítette zenei érdeklődését. Volt, hogy az *Öreg* *Jakabbal* (60) ketten primáztak, *Bendi* Ferenc (64) és Miklós (64/a) kísérték őket.

61/a. Molnár (m)

Molnár János (?). Az apja (61) nyomdokait követve ő is próbálkozott a kontrázással. Öngyilkos lett.

62. Géza v. *Géza bácsi* v. *Pupu* (m)

Herceg Géza, visai születésű cigány nagybögös. Saját maga által, deszkákból fabrikált bögjével muzsikált, amit gyenge hangja miatt a falusiak *kukunak* (kakukk) csúfoltak. Vélhetően ragadványnevét is hangszere hangja miatt kapta. Egyedüli böggővel rendelkezőként korának szinte összes visai zenészével muzsikált együtt, sőt a Palatkáról idejáró magyar paraszzenészekkel is.

63. *Kovatár* (Covatâr = teknővájó) (m)

Pop Alexandru (1909-1961 v. 62) teknővájó és cigányprimás. Foglalkozásából ítélve beás cigány lehetett. Származása kétséges, talán visai születésű. Szép faedényeket és kanalakat

¹⁰²⁸ Lásd: 3. sz. melléklet: 41.

¹⁰²⁹ Lásd: 3. sz. melléklet: 41.

készített, viszont meglehetősen hamisan zenélt. Ezt a vele készült felvételek is bizonyítják. (Szerepel egy Kallós-gyűjtésen.)¹⁰³⁰ Fodor-Kiss Mihály *Pulyka* szerint *már csak annál volt jobb, aki nem zenélt*. A visaiak nagyon kényes, sértődős embernek ismerték, aki ételként csak húst fogadott el. Elsősorban a románoknak az ünnepi alkalmakon, illetve a *kicsitáncon* zenélt. Gyakoribb zenésztársai: a fia, *Szánduj* (63/a), az *Öreg Molnár* (61), *Bendi Miklós* (64/a), és Herceg Géza (62) voltak. A legények csak akkor *fogadták meg*, ha komolyabb zenészt nem tudtak beállítani. Fia kontrás volt, a lánya Veronica (24/a/9+), jó táncos, a palatkai *Gyurkuca* (24/a/9.) felesége volt. Az 1960-as évek elején elköltözött Báréba, felesége rokonaihoz. Itt rövidesen meg is halt.

63/a. Szánduj (m)

Pop Alexandru (?-2000) cigány kontrás, *Kovatár* (63) fia. Zenélni elsősorban az ünnepi köszöntésekre járt együtt apjával. Meglehetősen rossz, tolvaj és kötözködő természete miatt nem kedvelték a faluban. Elköltözött, Bonchidára nősült és ott is halt meg 2000-ben. Lánytestvéréhez (24/a/9+) hasonlóan jó táncos volt.

64. Öreg Bendi Ferenc (m)

Nagy Ferenc () magyar kontrás és bőgős. Jó kontrásnak tartották, általában az ide érkező palatkai zenészekkel muzsikált együtt.¹⁰³¹

64/a. Bendi Miklós (m)

Nagy Miklós (1923-2007) *Bendi Ferenc* (64) fia. Eredetileg hegedülni tanult, de a konfirmáció évében a pap megtiltotta neki a gyakorlást, így maradt kontrás, illetve alkalomadtán bőgős. Sándorral (37) és *Józsival* (38) a két palatkai parasztprimással, valamint az apjával (65) kezdett bandában muzsikálni, mint bőgős. Általában a *kicsitáncon* muzsikált a helyi zenészekkel, de előfordult, hogy Radák Bélával (23/a/6) és *Pujuval* (24/e) *nagytáncot* és lakodalmat is kimuzsikáltak, akár más faluban is (pl. Gyulatelkén, Kötelenden és Zsukon). *Juanás aluj Deákkal* (1) Bárében is muzsikált házi mulatságon. Az *Öreg Nácinak* (24/c) és *Hendrinek* (23/a) is bőgözött, valószínűleg csak „beugróként”.¹⁰³²

¹⁰³⁰ Kallós 1965. MTA ZTI AP 8186.

¹⁰³¹ Lásd: 3. sz. melléklet: 13.

¹⁰³² Lásd: 3. sz. melléklet: 2, 13.

65. Kuli Gyuri

Lovász György (1935-1997) a faluban jó mulatónak, és táncosnak tartott Lovász család tagja volt. Alkalomadtán hegedült, bandában soha nem játszott, de gyerekek spontán táncalkalmain, családi összejöveteleken többször muzsikált, zenéjére táncoltak. Az 1980-as években kaszával elvágta a kezét, utána már nem tudott zenélni.

66. Buba András (m)

Papp András (1944-). A faluban (és a folklór iránt érdeklődők körében) furulyásként ismert férfi, aki azonban próbálkozott *muzsikával* is. Családi körben ritkán zenélt tánc alá is. Bandában nem muzsikált.

67. Császár Sanyi (m)

Ifj. Kiss Sándor (1963-). A táncudásáról híres *Császár* család tagja, 1970-es években tevékeny részese volt a kolozsvári táncmozgalomnak, és táncolt a Kallós kezdeményezésére létrejött visai tánccsoportban is. Az ő biztatására vásárolta meg *Bendi* Miklós (64/a) hegedűjét, és kezdett rajta tanulni zenélni. Kisebb házi mulatságokon, illetve a tánccsoport próbáin zenélt.

68. Nagy Dani (m)

Nagy Dániel. 1950-ben született, Visában. Nyaranta iskolaszünetekben az állatokat őrizve tanult meg furulyázni. Továbbtanult, egyetemet végzett, lakott Bukarestben és Kolozsváron is, hangszerét mindenhová magával vitte. Jelenleg felváltva Kolozsváron és Visában él.

Báré

Bontidean Livia (1940-)

Crişan Maria (1928-?)

Crişan Mircea (1923-?)

Palacian Luca (1935-)

Feketelak

Kiss Ferenc *Frici* (1892-?)

Kötelend

Herceg Simion (1932-)

Légen

Horváth István *Bundi* (1918-?)

Réti Ferenc (1913-1998)

Magyarfráta

Vasile Soporán.

¹⁰³³ A zenész adatközlőket lásd az 1. sz. mellékletben. Visa környéki zenészek címmel.

Marokháza

Mureşan Ioan *Cupa* (1927-)

Mureşan Todosia (Moldovan, 1933-)

Paşca V. Petre *Diac* (1930-)

Paşca Maria (Calean, 1931-)

Pop Trăian (1940-)

Szék

Serestély Márton *Hárász* (1934-2000)

Válaszút

Kallós Zoltán (1926-)

Visa

Bărăiän Eugenia *Zséni* (1929-2000)

Bărăiän Eugenia ifj. (1950-)

Bonţidean Vasile *Bika* (1912-1998)

Bonţidean Ioan *Nukuj* (1940-)

Chesoan György *Kinko* (1975-)

Chesoan Indrei *Kinko* (1932-)

Chira Erzsébet *Bendi* (Nagy, 1912-2008)¹⁰³⁴

Chira Mária *Kuli* (Lovász, 1942-)

Chira Miklós (1944-)

Chira Péter (1910-1994)¹⁰³⁵

Chira Péter *Petrika* (1939-)

Chira Sára *Bendi* (1938-)

Fodor András *Jakab* (1965-)

Fodor Anna, özv. (Szőlősi, 1926-)

Fodor Árpád *Denuk* (1943-)

Fodor Elvira (Gáspár, 1919-2001)

Fodor Erzsébet *Selyem* (Fodor, 1938-)

Fodor Erzsébet *Zsiguca Erzsi* (Méhési, 1932-)

Fodor Ferenc *Ripa* (1938-)

Fodor Ilona (Fodor, 1941-)

Fodor János *Csicsás* (1947-)

Fodor János *Selyem* (1932-)

Fodor József *Öreg* (1907-2003)

Fodor-Kiss Erzsébet *Tusi* (1965-)

Fodor-Kiss Ferenc *Blanka* (1964-)

Fodor-Kiss Mária *Ledoj* (Nagy, 1939-)

Fodor-Kiss Mihály *Pulyka* (1937-)

¹⁰³⁴ Ratkó Lujza adatközlője 1987 májusában.

¹⁰³⁵ Ratkó Lujza adatközlője 1987 májusában.

Fodor-Kiss Mihály *Tusi* (1960-)

Fodor Mihály *Jakab* (1938-)

Fodor Mihály *Jakab* ifj. (1963-)

Fodor Mihály *Mihálykó Misi* (1936-)

Fodor Miklós *Biri* (1924-2007)

Fodor Regina *Drótos* (Szőlősi, 1930-2009)

Fodor Rózsa *Ripa* (Fodor, 1943-)

Fodor Sára *Csutri* (Papp, 1938-1999)

Fodor Zsigmond *Zsiguca* (1922-1997)

Gáspár Albert (1925-2002)

Gáspár József (1917-1999)

Gáspár Sára *Novaji* (Fodor, 1925-1998)

Kenderesi Ilona *Nyúl Ilus* (1931-2008)

Kenderesi Mihály *Mihi* (1933-)

Kiss Anna *Császár* (1918-2000)

Kiss Ágnes *Gáspár Pistáé* özv. (Gáspár, 1923-2008)

Kiss Erzsébet *Brdok* (Kiss, 1926-1997)

Kiss Erzsébet *Cire* (Fodor-Kiss, 1941-)

Kiss Erzsébet *Micsurin* (Kiss, 1944-)

Kiss Ildikó (Kiss, 1969-)

Kiss József *Harangozó* (1929-)

Kiss József *Sziki* (1926-2005)

Kiss Julianna *Denuk* (Fodor, 1938)

Kiss Levente *Kocsmárosé* (1966-)
Kiss Mária *Ledoj* (1939-2010)
Kiss Sándor *Császár id.* (-1995)
Kiss Sándor *Császár* (1940-2010)
Kiss Sándor *Császár ifj.* (1963-)
Kiss Sára *Sziki* (1955-)
Kiss Vilmos *Császár* (1916-1987)
Kiss Zolika *Császár* (1993-)
Kiss Zoltán *Császár* (1943-2010)
Kiss Zoltán ifj. *Sziki* (1974-)
Kiss Zoltán *Kocsmáros* (1940-)
Kiss Zoltán *Kocsmárosé* (1970-)
László Sándor *Sabi* (1944-)
László Zsuzsanna *Kuli* (Lovász, 1944-)
László Zsuzsanna *Pulyka* (1954-)
Lovász Ágnes (Méhési, 1957-)
Lovász Ágnes *Kuli* (Papp, 1957-)
Lovász Ágnes *Kuli ifj.* (1978-)
Lovász Anna *Kuli* (Nagy, 1941-)
Lovász Ferenc *Kuli* (1948-)
Lovász György *Kuli* (1936-1996)
Lovász János *Kuli* (1949-)
Lovász János *Kuli ifj.* (1972-)

Moldovan Nicolae *Lapusi* (1947-)
Nagy Miklós *Bendi* (1923-2006)
Nagy Amália özv. (Kiss, 1918-2008)
Nagy Dániel (1912-1944?)
Nagy Dániel (1954-)
Nagy János *Ámáli Jancsi* (1945-)
Nagy Mária *Kőhidi* (Fodor, 1928-2001)
Nagy Sára *Bendi* (Szőlősi, 1928-1998)
Papp András *Buba* (1938-)
Papp Ágnes *Karikás* (Kiss, 1934-)
Papp Ferenc *Karika* (1971-)
Papp Ferenc *Karikás* (1933-2005)
Papp Ferenc *Palanyec* (1938-)
Papp József *Malvin* (1941-)
Papp József *Malvin* ifj. (1969-)
Papp Margit *Mercuk* (Fodor, 1940-)
Papp Samu (1937-)
Papp Sára *Palanyec* (Papp, 1941-)
Papp Zsigmond *Karikás* (1921-2001)
Paşcu Ágnes (Kelemen, 1925-2001)
Pop Nicolae *Monuj* (1921-)
Szabó Kinga (1985-)
Szőlősi András (1929-)

Takács Mária *Karikás* (Papp, 1941-)

Timándi Samu *Gyéresi* (1919-2006)

Tuluc Susana (Lucaci, 1913-2003)

1. „, Sipas Pista báty és *Pántya* Grigor [két széki táncos]... elmentek Visábo, s osztán... Pista bácsi az nagyon jól tudta a járást, me járt Visábo e' lányhoz. Sípas István. Azt mondta Grigorinak, ho' >Gyere barát velem, me' ott jól táncalunk, múlatunk!< S közbe csalódtak, me' nem *állította fe'*¹⁰³⁶ senki se őket. *Strucbol* [megsértődve] kijöttek, s benn *járt a pár*, s Grigor báty *belépiszkolt* [beleszékelt] a *cseberbe*.¹⁰³⁷ S akkor, ha *lejárt a pár*, jöttek ki elizzadva... Aszitték falevél a vízbe'. Hajtották fére, s ittak..., s észrevették, hogy mi a helyzet. Osztán keresték őket, de nem kapták, me' bébúttak a disznóólba. Regge' miko' virradt, akko' búttak ki, s irány haza!'¹⁰³⁸

2. „*Bendi Miklos nagytáncu*. És ü... tudatt muzsikáni is. Asztán min' ment muzsikáni... (...) Mesélte Sári egysze', hogy egysze' bérúgatt, s ü elvitte a *hjúba* [a padlásra]... a *muzsikát*. [hegedű] s asztán nem 'tom huvá dugta el, hogy [*Bendi Miklós*]¹⁰³⁹ nem még *kapta* [találta] *meg*. Asztán min' szidta Sárit: Aszondja... Mi' csáltál vele? Aszondja >Nem 'tom! Te hattad el!< Asztán többet nem ment muzsikáni... Me' ment ugy karácson' és... mikor vót az újesztendő... Jártok a *cigányokkal* a faluba'... és ü is. (...) Me' az apja is tudatt. Az apjától maradt a *muzsika* [hegedű]. Na, s asztán Sári, ha min' szidták a leányo... Na, me' vót kacagva, hogy... >Idesapám muzsikás, cigány...< [nevet] Azután aszondta Sári >Eldugtam, s nem adtam többet!<¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁶ Mezőségen általánosan elterjedt szokás volt, hogy ha *idegen legények* érkeztek a fiatalság hétvégi *táncára*, addig nem táncolhattak, amíg a helybeliek ezt meg nem engedték nekik. A befogadó rítus lényege az volt, hogy a padon üldögélő, vagy a tánchely szélén áldogálló idegeneknek táncos párt adtak, és (esetleg) kézzel behúzták őket a táncba, tehát *felállították* őket.

¹⁰³⁷ A *táncos ház* bejáratánál általában ivóvizet tartottak egy veder alakú, egyfülű edényben [*cseber*].

¹⁰³⁸ Szék. Serestély Márton *Hárász*. Gyűjtötte: VS; 1999. 04. 10-én.

¹⁰³⁹ Lásd: 1. sz. melléklet: 64/a.

¹⁰⁴⁰ Visa. Băraian Eugenia *Zséni*. Gyűjtötték: BB, BT, VR, VS; 1998. 10. 27-én.

3. „(...) Asztán, miko’ mentünk... me’ vót e’ tesvérem, firhez ment oda [Zsukra]. Asztá’ mikor mentem... mentem én is ugy *vendégbe*... a *táncnál*. Akko’ mikor járták a *bötutát*, űk mind amennyien... Me’ az utan táncoltak... Nem vot ott csúr és nyár vot. Asztán az egisz utat csak mind kettő-kettő. Űgy kezdtik azt a táncot. (...) Nem mentek ott min’ nálunk. Mind sorba’ mentek, s ugy jüttek a táncbo. Niztem hogy mentek űk. Ugy ketten. (...) S asztán mejik vot a *cigány előtt* asztán kezdtek ugy na... forduni és osztán megállottak megin sorba, s ugy jüttek, hogy táncoljanak. Mindegyik faluba más-más. De ott olyan rossz vot, ho’ verekedtek is! A *táncbo’* verekednek. Nem vot elig mennyit muzsikát a *cigány!* Asztán kezdtek űk verekedni... Nem mentem többet egysze’ se’. Mondtam a tesviremnek >Jaj, Ana! Nem jüvök többet (...) mer’ itt verekednek”< Me’ itt [Visában] nem verekedtek.”¹⁰⁴¹

4. Ide jüt *Gyurkuca*,¹⁰⁴² de... Nem szerettek itt [Visában lakni] a *cigányok*. Mer Palatka egy hires zene központ. Mindenki odament zenészt *fogadni*, me’ ott kapott cigánt. Hjóbo vót itten. (...) Azér’ ment el ez [Gyurkuca] is. Ez is űlhetett vóna Báréba’, me’... én *Gyurkucánok*... Muzsikált egy este... nekem, s adtam neki e’ házot. Két szobás lakást. Örökbe! De ű vett mást [másik házat], s othagyta a gyermekeit. (...) Mind ott Báréba’. (...) Nekem vót egy... sógoramnak az édesanyja. Az tartatt a tesviremnel. (...) És neki nem kellett a ház, me’ neki vót lakáso Kolozsvárt. S akko’ mi’ csináljunk, ho’ ne sülljedjen le? >Te!< aszondja. >Gyere, igyunk egy öste,< aszondja >s hozd a *cigánt*, ho’ muzsikáljon, s adjuk neki a házot!< [nevetés] Most is ott van a ház! Laknak benne! Nem hitte el [a zenész]! >Írd csak ide a papírira a nevedet!< [mondták neki] Kert, minden, ami vot ott. Most Gyurkának egyik leányo lakik ott. Há’. Még vegyünk pézt tülle? Ő osztán még muzsikált, kapott e’ olcsó házot, megvette, s ezt othatta a gyermekeinek. (...) ¹⁰⁴³

¹⁰⁴¹ Visa. Băraian Eugenia *Zsėni*. Gyűjtötték: BB, BT, VR, VS; 1998. 10. 27-én.

¹⁰⁴² Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a/9.

¹⁰⁴³ Visa. Chesoa Andrei *Kinko*. Gyűjtötték: PG, VS; 2011. 08. 15-én.

5. „(...) Asztán még votak a táncok, az a *Bika*¹⁰⁴⁴ mindig huzott táncolni mindig, mindig, az vett, huzott a *román táncbo* is, de nem tudtam jól táncolni. (...) Há' *Tyia*¹⁰⁴⁵ [*Bika* fia] majdnem a vejem legyen. (...) Az is, há' hogyne lett vona, s *Nukuj*¹⁰⁴⁶ [*Bika* másik fia]. Amikor vot Kötelenden.. melyiknek csak a felesége kötelendi? *Nukujnak*, annak a vot *kontabilnak*¹⁰⁴⁷ a leánya, *Sákárának*¹⁰⁴⁸ a leányo. Miko vot a lakadalmok ott Kötelenden. A két fiu fel [ugrott] az asztalra, mer' ugy táncoltak, az asztalon fenn. Ugy táncoltak, ugy *elrakták a berbunkot*. Az mindegyik *nagy táncu* vot.”¹⁰⁴⁹

6. „(...) Hogy vótunk ott [Báréban] a *kalákábo*, ott muzsikált a *Lajika* bácsi,¹⁰⁵⁰ úgy is mondtuk, az öreg *Lajika* bácsi, az muzsikált. Na, s osztán ott olyan szépen *rikatoztak* a leányok, az egisz leányok, úgy ahogy fontunk, úgy egy öste, ahogy fontunk. S ahogy a *cigányok*... muzsikáltak, oan szípen, úgy táncokat is muzsikáltak, s oanko' lehetett *rikatozni*, de közbe mük fontunk. (...) Oan szépen *rikatoztak* a leányok, s osztán mit 'tom én, hogy milyen, hány oráig fontunk s valamikor tizenkét, egy oráig, s azután osztán vót *tánc* reggelig. Nem is nagyon akartak hagyni édesanyámék, hogy menjünk, de osztán azé' csak mentünk, me' jüött a bátyám (...) *Ő nagyabb* vót vagy két évvel, mind én. Az a Feri. /És ott voltak odavalósi román lányok is?/ Persze votak, s akkor vót egy család, úgy egy, én nem is 'tom, miféle család vot, az magyar, s akkor Marinak, azak a románok Morinak mondták. Marinak hitták. S akkor má' magyar világkor, akkor má' jobban beszéltek magyarul. S akkor aztat mind mondták is, hogy... *verte a fejít* [kapcsolata volt] ott egy *tanítóval*, valakivel az a leány. S úgy, hogy ott votak a románok is, mondom ott votunk mük is. Azér' nem vót probléma a táncoltunk mük is, a magyarok is, vettek jobban a román fiúk is táncolni, de oan szépen táncoltak azak a román fiúk, s oan *szépen vittek*. Minket is táncoltattak, de nem vot probléma, hogy (...) ezek a visai

¹⁰⁴⁴ Bică. Ragadványnév, a mică (kicsike) szó torzult formája.

¹⁰⁴⁵ Tia. A Vasile (László) becézett formája.

¹⁰⁴⁶ Nucui. Jelentése kb.: Jancsika. A Ioan (János) becézett formája. (Ioan-Ionaș -Ionuc-Nuc-Nucui).

¹⁰⁴⁷ Contabil. Jelentése: könyvelő.

¹⁰⁴⁸ Secară. Családnév.

¹⁰⁴⁹ Visa. özv. Fodor Anna. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 05-én.

¹⁰⁵⁰ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b.

magyarok nem *akadtak*. [kötözködtek] Innét vitték, mer' (...) akkor kellett járni ide leventére. Na osztán ott vótak ők is [a báréiak]. S osztán úgy reggel jöttünk haza, amikor, hogy már megvirradatt. De aztán így ételt, olyasmit nem hoztak. Még azt se tudam, hogy a fiúknak adtak valami italt, vagy nem adtak...”¹⁰⁵¹

7. „...Tuom, votunk akkor a négyéves *magyar világ*, ahogy vót, aztán votunk Báréba’, ott votak valami magyar tanitok, tanárok is. Nem 'tom, hogy hogy vót, hogy termetek kendert, vagy hogy is vót, csak tudom, ho' votunk ott a *fonókalákábo*. De az a muzsikás [*Dádi*]¹⁰⁵² nem is él, az nagyon rig van meghalva, az muzsikált egyszer itt egy *Lajika* bácsi.¹⁰⁵³ *Lajikánok* valami *törzse* csak *huzodik* valahunnat, me' itt is vot ez (...) a Béla¹⁰⁵⁴ ez kellett legyen neki a nagyapja, s én arra emlékezek. S annak egy unokájo vot az a Béla [Radák Béla], aki vot nekünk a lakadalomba'. Akkor járt az ide, olyan kis fiu vot, *gordonalni*. De úgy ütette meg a nagyapja, nem az édesapja, me' a nagyapja... nem 'tom, hogy hogy vot... S úgy sajnáltuk, me' úgy sírt a *cigány*, oan fiatal kis fiú vot. (...) /Miért ütötte meg?/ Hogy *gordonaljan* jól. Hogy tanítsa, tanította *gordonalni*. /A *cigány nyírettyűvel* vágott oda?/ Persze, a *nyírettyűvel*. A *nyírenyűvel*, úgy, ahogy *gordonalt*, ütette. Aztá' úgy sírt, u' sajnáltuk a *purde cigánt* [cigánygyereket] mondtuk, hogy sírt, hogy folytak ki a könnyei nekie. Na, osztán azután ő *muzsikás* lett, de nagyon jó *muzsikás* lett. Az muzsikált, amiko' az uram ment katanánok... az muzsikált. S még nem is 'tom, hogy még azelőtt is muzsikált, vaj hogy vot. S aztán ő, amikor már ahogy házosodtunk meg, akkor az uram elment, s *béfogadta* Bélát. De jó bandájo vot neki. Nem is 'tom, hogy hol lakott.... Gyulatelkin vót neki egy... román vot a felesége.”¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵¹ Visa. özv. Fodor Anna. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 05-én.

¹⁰⁵² Lásd: 1. sz. melléklet: 22.

¹⁰⁵³ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b.

¹⁰⁵⁴ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a/6.

¹⁰⁵⁵ Visa. özv. Fodor Anna. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 05-én.

8-9. **(8)** „Akkor vot – annak a ríszezes Irénkének egy nagybátyjo – vót a könyvelő, még nem vót akko' megnősülve. S akkor vót itt az a... Jancsi, annak vót a... az édesapja vót a raktáros, az tuott muzsikáni is. S akkor vót az öreg Molnár is... (...) Akkor az tudat ö... kontrálni, s akkor Józsi meg tuott gordonalni, ez amelyiket mondtam, hogy vót könyvelő. S akkor osztán így ni ni, egy szombat este, vagy vosárnap este és szombaton östénkint mentünk arra, de többször is így ni, télenkint. Így kétszer is, háromszor is, nem csak ezen a tilen, másik tilen is mentünk oda. Na, akko' ott is egy pohár pálinkávo, s na még vót úgy téstát, még vittem téstát, s akkor még tudják ki jütt? (...) Ezt a *Császár Sanyit* tudják, s Marit. Na, annak a Marinak az édesanyja, akkor az vót a raktáros, az uram vót az elnök, s akkor az vót a raktáros, aztán jütt az a Mihály bácsi, úgy mondták *Ledo*¹⁰⁵⁶ Mihály nekie, és Ágnis nénivel a feleségivel. Mentünk oda, aztán ott fogtunk neki táncolni. Kezdték neki ott muzsikálni, hogy jütt meg a kedvek, ott táncotak, aztá' ott is mondtam így ni egyet-egyet, még *rikótoztam* ott, ahogy táncotunk. Ott is még *rikótoztam*, aztán legtöbbször *rikótoztam* így ni az uramnak. >Ne taszigálj kedvesem, gyenge vagyok, elesem. Gyenge vagyok, erőtelen... [mint a pi...a meztelen.]< Aztán mondtam meg, hogy mi (...) meztelen. Aztán kacagták, gyűltek össze... (...) De én nem is *rikatoztam* olyan sokat, hanem azután *káptyi*¹⁰⁵⁷ lettem, miután férhez mentem. Akkor előbb szégyenlős vótam, mikor férhez mentem, mondtam is az uramnak, jobb is lett vona, mentem vona apácának, hát még amikor aztán teherbe estem. Jaj... Istenem, úgy szégyelltem, hogy süllyedt el a föld alattam... Pedig eztet a házasságot az Isten rendelte... A Biblia írja, minden... De hiábo, mer' én oan paraszt votam, úgy szigyelltem magamat, hogy süllyedtem. **(9)** Na, s aztán még olyan kicsi vót Annus [a lányuk], s aztán lementünk a faluba... Ott is vettek el táncolni, kellett adjam a kölykemet valakinek, ho' tartsa... [nevet] Há' tudtam akkor is, akkor is tudtam rikatozni. Akkor fiatal leánykoromba' is. S akkor... *rikatoztam* így, amikor leányok votunk, s oan bolondas vótam akkor is (...) ¹⁰⁵⁸

10-11. **(10)** De asztán, amikor hogy elkísértük őket katanának (...) valoba' úgy, mind ahogy énekelték (...) hogy >Mikor mentem kis falumból kifelé, lányok kísérték az állomás felé, kezét adtam mindegyikkel sorjába...< Valóba' úgy is vót, ahogy van az az ének. >Csak a

¹⁰⁵⁶ Lădoi. Ragadványnév, jelentése kb.: nagy láda.

¹⁰⁵⁷ Capti. Jelentése kb.: eszement, bolond.

¹⁰⁵⁸ Visa. özv. Fodor Anna. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 05-én.

babám maradt legutoljára.< Aztán pontosan úgy is vót, a szülők nem mentek. Még azt mondták, hogy kívül a kapun még nem is jó, ho' menjenek. (...) Hanem a tesvirek (...) azok még mentek, asztán vitték a *kufereket*... úgy a hátukon (...) Nem *fogadtak* még szekeret se. (...) S asztán szípen mentek, mindenki a fiúkhöz. Mindenkihez mentek haza az egész fiúkhöz a *cigányokkal* muzsikálvo. S a többi fiatal legínyek, mindenki hozzájuk csatlakozva. A pálinka a kezekbe', s akko' minden fiú, ahány ment katanánok, mind egyszerre mentek. S akko' mindenkihez mentek elköszönni, a szülőjekhez haza. Este vót *tánc*, s akkor másnap aztán mentek mindenki a szülőjekhez (...) Nagyon szípen vot. S akkor osztán mentek kifelé (...) ott a hegynek. S akkor írtek be a *Kapuskába*, így mondták ennek az első hegynek, ott aztán már búcsúztak el így a rokonoktul, s ... az asszonyoktul. Vagy az asszonyok, amelyiknek ment az ura katanánok, azok mentek tovább. Megint a leányok, amelyiknek vótak szeretőjek, azok húzódtak kifelé, *barajálódtak*¹⁰⁵⁹ ki, mind a fejős juhok a meddők közül. [nevet] S akkor asztán mük aztán mentünk tovább a másik hegyig. Úgy mondtuk, a *Budaló-hegyig*. Na aztán ott vót már az elvállás. **(11)** Na, de mikor ük mentek Miklósék katonánok, üket elkísértük egészen Zsúkig. S a *cigányokkal*. Vót az *Öreg Náci*¹⁰⁶⁰ (...) Az muzsikált. Aztán még mentek muzsikálvo, aztán még meg is unták, akko' még mentünk csak úgy is. Mikor átmentünk a Szamosan, ott, ahogy van Zsúkon az a rossz malom... Ott van a Szamosan keresztül a híd. Ott (...) a magyar világkor vot egy... oan büfé-forma. Nem vot étkező, hanem ilyen ital vot. És oda mentünk bé. Ott votak a német katonák. A Szamas mentin mind oan sok fűzfa vot, oan nagy magos fűzfák, s ott votak az egész teherautok, teherkocsik a municiaákkal,¹⁰⁶¹ még ágyúkkal. Ott minden féle (...) S a német katanák ott votak, akik a pázák¹⁰⁶² votak mellett. S aztán má' láttok, aztá' intettek, ho' >Pásli, pásli¹⁰⁶³ !< Hogy menjünk tovább. s aztán oda bémentünk, ahol vót az a büfé-féle. Ott votak benn ezek a tiszték, ezek a német tiszték. Oan finom kalácsot adtak... Mindenkinek egy-egy jó karé' kalácsot, úgy a leányoknak is, a fiúknak is. Oda má' csak azok a leányok mentünk, amelyikeknek vot így a szeretőjek. Akkor vot asszony, amelyik ment az urávol (...) Vot e'

¹⁰⁵⁹ Biraialódtak. Jelentése itt kb.: tömegesen mentek ki. (Lásd még a 20-as lábjegyzetet)

¹⁰⁶⁰ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/c.

¹⁰⁶¹ Muniție. Jelentése: lőszer.

¹⁰⁶² Pază. Őr, bakter.

¹⁰⁶³ Jelentése: gyerünk, tűnés (oroszul).

román ember. Nem is vót visai, me' kötelendi. Az is ment. Nem'tom ho' hányon votunk. Ott asztán elkezdtek a *cigányok* muzsikáni, mer' tudja az az *Öreg Náci* sokat muzsikát Kolozsvárt a kávéházokbo. (...) S akko' ekezdett oan szíp hangokat, oan szépen muzsikáni. Aztá' *evettek* azak a nímet katanák [táncolni]. Hát aztán milyen szípen vittek, milyen szípen táncótak. Oan szépen *vittek*, mint ha... mint a csónak a vizen, hogy himbálózik, oan szípen. Na, aztán ott táncoltunk. (...) ¹⁰⁶⁴

12. „Amikor vót nekem a lakodalmam... Aztán ... vótak régen azak a *siratok* ¹⁰⁶⁵ (...) Akká' nekem is vot szombaton öste *siratom*... Az egész fiatalságnak. Me' akko' régebben a lakodalom az öregeké vot. Nem vot a fiatalaké. (...) Ezek az idesapám, idesanyám felöli unokatesvérek vettek még részt! Na... és az öregek votak. És... ő szombaton öste oda ment az egész fiatalság. Nem is kellett, hogy híjják, azt már tudták... hogy van a *sirató*, hogy muzsikálnok a *cigányok*, minden... Akkor mint az egész fiatalság. Még a románok is... (...) Nekem pont a háború után vot, negyvenötbe. (...) Aztán Miklós bácsi is eljött, ott táncolt. Elvett engem is, megtáncoltatott. >Gyere, menyasszony, táncoltassalak meg!< Jaj, annyit *rikatozott* is az öreg, s milyen szépen táncolt.” ¹⁰⁶⁶

13. Asztán a (...) *Náci*. ¹⁰⁶⁷ Az is muzsikát itt, amikor ment katanának ez a... [Gáspár] Peti bácsi. (...) Az a *Náci* akkor muzsikált itt, Visábo. (...) Az *Öreg Náci*. Az sokat muzsikát Kolozsváron a (...) kávéházakba', vendéglőkbe'. Az a *Náci*. De azér muzsikát így itt falun is, Kamarást nagyon sokat. Itt, itt is muzsikát, de nem oan sokat. De *Hendri* ¹⁰⁶⁸ az muzsikált többet is itt Visábo'. Azak nagyon hires cigányok votak. (...) /Ki volt az a *Sukau?*/ *Sukau?* ¹⁰⁶⁹ Jaj, az egy öreg cigány vot. (...) Az is muzsikás vot, de süket vot. Az első muzsikás vot, s

¹⁰⁶⁴ Visa. özv. Fodor Anna. Gyűjtötte: VS; 2000. 08. 17-én.

¹⁰⁶⁵ *Siratónak* mondták a lakodalom előtti napon tartott mulatságot, mikor a fiatal pár elbúcsúzott a fiatalságtól.

¹⁰⁶⁶ Visa. özv. Fodor Anna. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 26-án.

¹⁰⁶⁷ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/c.

¹⁰⁶⁸ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a.

¹⁰⁶⁹ Lásd: 1. sz. melléklet: 58.

Miklósnak¹⁰⁷⁰ az apja, *Bendinek*, az öreg *Bendi* Ferenc,¹⁰⁷¹ az vót a kontrásso nekije, *Sukaunak*. (...) Há' asztá' tudja az ördög hova valósi, me' azak laktak ott (...) *Buba* Miklós (...) azaknak a kertjeknek a véginél ott vot egy... A földbe' vot ugy csinálvo ház. S lakott ott az a... *Sukau*. Aztá' ezek a hohér fiuk... Meg vót úgy csinálvo akkoriba' a *hiju* [padlás]... Ementek, bétőtötték a kéményit hoval. [nevet] (...) Süket vot, de muzsikáni tudatt. Asztán (...) *Buba* András süket, de azé' táncolni táncol. Azé' tudatt... muzsikálni. (...) Miko' én oan fiatal leány votam, ő még oan öreg... öreg muzsikás vot.^{»1072}

14. „Ezerkilencszáznegyvenben volt, őszel. (...) Onnan jüttek bé... [a magyar katonák] Pulyonbul. (...) Van itt az az ipület *Hivő Mariéknál*. Odagyültek, ott pont főzték a szilvaizet. (...) Még nádfedeles ház vot. (...) S még adtak szilvaizet, s megfejték a bihalyt, adtak tejet, de há' csudálkoztak, nem is akarták inni, mer' aszondták, hogy van (...) fekete bihalytu' fehér tej? Hát itt nálunk nagyon sok bihaly vót akkor. (...) És akkor öste asztán odagyülekeztek sokan, így ni a falubul. S osztán úgy táncoltak! Egy nagy... nagy kört ott a katanák... Mindenki táncoltak ott. És aszondták, hogy... vótak egy faluba', és ott mind aszonták, hogy >Ilyenek a magyarak!< Közbe' ott Pulyonba' votak. S akko' nem mondták, hogy éljenek, me' valahogy így használták az i betüt inkább. (...) /Ezek a katonák tudtak táncolni?/ Há' aztán ugy, mint Magyarországon. Nem ugy, mind nálunk! Vették így el a leányokat, s asztán mentek... mentek is a leányokhoz, akik nagyabbak votak... (...) Sosztán táncoltak hol erre-hol arra. S osztán ugy táncoltak, de nem forgatták ugy, mind itt... Itten nálunk hogy forgatják kétfelé. Itt nálunk má' így vót má' ez a tánc, a románok is így táncolnak.^{»1073}

15. „/Volt olyan, hogy megvertétek a zenészeket?/ Há' megverni nem vertük meg. Nem vertük meg, de nem... Lehordtuk... Én is lehordtam üket. Pont Béláékat.¹⁰⁷⁴ *Ferivel*, Lovásszal

¹⁰⁷⁰ Lásd: 1. sz. melléklet: 64/a.

¹⁰⁷¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 64.

¹⁰⁷² Visa. özv. Fodor Anna. Gyűjtötték: PG, VS; 2011. 06. 03-án.

¹⁰⁷³ Visa. özv. Fodor Anna. Gyűjtötték: PG, VS; 2011. 06. 04-én.

¹⁰⁷⁴ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b/6.

fogadtunk egy bált. Egy bál vot. Aratási bál. *Befogadtuk* őket, asszem, hogy János, *Ripa* János is velünk vot. Azt mondtuk nekik >Nézd meg, szombaton este...< A bálakat szombaton este szoktuk csinálni. Ilyen *kosaras bált*... >Nekünk hat óraro légy a faluba!< Még emegyünk a vacsoráro, nem 'tom mi, tudjuk hogy... Tudja a fiatalság is, nézd meg megjüttek a zenészek. Kilenc ora már el vot mulva, s még akko' jüttek, de aztá' még be is rugva, *Marci* [az egyik primás]. Na. >Most mi lesz?< >Semmi.< Nem ettek vacsarát. >Túnés!< Na, asztán mégis (...) >Nekem ne húzzuk az időt! Megy haza a fiatalság!< (...) Mi votunk a *kezések*, fizessem ki a zsebembül őket? >Tiketket fizesselek ki?< Na. Nálunk vót itt a csúrbe. Hát oan öt órakko' [reggel], má' jünnek, ho' adjam a pénzt. Mondom >Kaptak pénzt! Csak nem most! E' kicsit később!< >Miért?< >Hány óraro votál *fogadva*?< >Hattól- hatig.< >Három orát késtél kérem, azt a három orát lemuzsikálad, akkor megkapod a pénzt. Addig 'e leit se!< >Megyünk!< >Tessék, de máris tűjtek!< Ha láttod vona te a *cigányokat*, de beszéltek cigányul! Össeveszett Béla *Marcival*,¹⁰⁷⁵ ök a két primás, mer' [nevet] *Marci*, bé vót rugva. >Máskor álljátok meg, ne igyatok, miko' jüttek szógálotba! Utánno ugyis kaptok eleget...< Aztá' hozzáfogtak ök muzsikálni. Aztá' hallottad vona azt, hogy hogy sírt a *muzsika*! (...) Úgy muzsikáltak, hogy! Na, aztá' miko' *lejártok*. Lementünk még a kocsmához, vettünk bort, aztán *nyírad* még! Pénzeket megkapták! Akko' má' ök füzettek! Persze tudod a *cigány* milyen bolond! Ha látja, hogy van kivel, akko' csináljo az eszit. De ha látja, hogy nincs kivel, akkor ... Én most se nem szidom őket soha. Se nem bántom. De ... megmondom neki, eztet csinálod, s kész. S tudja, mihez tartsa magát. De ha elhagyod a maga mentire, akko' teszi az eszit. Ez van."¹⁰⁷⁶

16. Azt magyaráztom neked Sanyi, hogy ötvenhétbe, karácsonba', karácsony másnapján itt vot nálunk a tánc. (...) Akkor láttom ezt a *ritka magyart*. (...) Hát kérem, aztat tudom, hogy egyik... vót János bácsi innejd ni, a szomszéd, idesapám kettő. Vilmus bácsi is ott vót, me' szerette a táncot. Sándor bácsit ismerted, a bátyját, *Császárr* Sándort, me' így mondták nekik. És négyen táncolták, aztán... Oan táncot még nem láttom, legényest! Az a meghajlás Sanyi, így le térdeket egész a földig! De ott egyszerre ütett mindenki. (...) Aztá a bakkancs vot akkor,

¹⁰⁷⁵ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b/5.

¹⁰⁷⁶ Visa. Fodor Árpád *Denuk*. Gyűjtötte: VS; 2001. 02. 12-én.

s az a vászon harisnya. Ilyen posztonadrág... priccses! (...) Patko a bakkancs sarkán. Aztá' ütötték össze a patkot, ugy szollott, hogy csak na! De akko' egyszerre ütött mindenki, a térdet egyszerre hajtott mindenki! Aztán muzsikált a zenisz... (...) mind palatkai származás vot, csak Kamaráson lakott. *Puju*.¹⁰⁷⁷ Így mondták nekije. Amég bejött a fiatalság, addig... (...) muzsikált itt az embereknek. Minden esetre... olyan táncot addig se', de azóta se' láttom! [nevet] Leginyest! Járják itt, még vót az öreg. A *Nukujt* ismered! Az apjo [az öreg *Bika*] járto, na... ő másképpen táncolt, de eztet a ritka magyart még úgy nem láttom!¹⁰⁷⁸

17. „(...) Tudom, hogy [*Bika* bácsi] ott a *cigány* előtt [táncolt], akko' mikor arrul vot szó, hogy *in pontur*,¹⁰⁷⁹ aztán... úgy, hogy letette a két térgyit is a földre ottan, aztán felugrott. Aztán többféle figura vot ebbe' ... Még máskor is emlékszek. Oan fiatal legényember votam és ott vot a földünk arra a... ott mentek a zenészek keresztül az erdőn Palatkára. S ő is ott szántott két tehénnel. Pont oda összetalálkoztak. Itt ni, a szőlő alatt... ahogy mentek ki a faluból az erdő fele. Akkor a zenészek ott... Má' ismerték. Ott helybe' huztak neki egy táncot. Elhagyta az eke szarvát, a teheneket és ott *járt egyet*, ott az úton. Igen... [ő] olyan vot.”¹⁰⁸⁰

18. „/Itt a *táncon* sokszor volt ilyen verekedés?/ Hát nem nagyon. (...) Vot olyan eset is, hogy *kötöződtek*... Votak ilyen fiuk, akik... mind (...) Úgy mondták neki *Gubás Sándor*. Ez a *Ripa Feri Rózsijának* az édesapjo. Csak az nem jött vissza a háboruból. Aztá' az is szeretett így inni, mer' ott *Vilmus* bácsivol szomszédak is votak. Na, akko' egysze' a *táncho*', nem 'tom, hogy mi került ő... miből került a baj, de... ő a zenészre haragudatt meg. (...) Akko', ha nem engedték, hogy verje meg a zenészt a másik leginyek... felkapta a *muzsikát* és mind összerágto mérgibe'... Fogávol mind darabokra rágto az egisszet. Tudom... itt vót a *tánc* ennél a *Sándor* bácsinál, ahol lakik ez a (...) *Hajtó Árpád*. Aztá' az öreg az erős ember vot... az apjok, ennek az *Árpádnok*... 'ztá nem engedte, hogy verekedjenek nálok. A csürbe' vót a *tánc*. Há'

¹⁰⁷⁷ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/e.

¹⁰⁷⁸ Visa. Fodor Árpád *Denuk*. Gyűjtötték: PG, VS; 2011. 06. 05-én.

¹⁰⁷⁹ În ponturi. Jelentése kb.: pontozó.

¹⁰⁸⁰ Visa. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötték: BT, VS; 1997. 07. 14-én.

megfogta, elkapta a hegedűjét annak a ... nem tudom... *Sukaunak*,¹⁰⁸¹ úgy hitták... azt a primást. [Az hova valósi volt?] Azt nem tudnám megmondani, mer' mondam, hogy akko' csak gyerek votam. Hát ez negyven...negyvenegybe'. Csak arra emlékszek, hogy gyerekek votunk és bámultuk, hogy mi történik ott. Mondták, hogy megrágtó a *muzsikáját*."¹⁰⁸²

19-20. **(19)** Ezt, ez az ember, aki... most megöltek Kolozsvárt. Egy alkalommal jött ide, hogy vót a *tánc*... itt Lovász Feriék mellett, ott Papp Jánosnál. És... be vót rugva, s ott állandóan ott mind... kezdte zavarni ott a... mullatságot, a táncot. No akkor aztán felmérgeződtem... Na, de aztán elvitték, mer'... Akkor azt mondtam, hogy ha nem viszik el, akko'... baj lesz velle. 'ztá elvettem egy nyársot onnét a szekértől... >Na...< mondom >... most ni, ha nem viszitek ki...< – ezeknek a másik románoknak –>Ha nem viszitek ki innén, osztán, most né, adak neki evvel a nyársol!< 'ztá elvitték onnén... nem vót gond. (...) Hát visai vót az anyja... az édesanyja. Az idesapja kolozsvári vót, vaj inkább moldovai, csak Kolozsvárt kerültek össze. (...) Má' legén' korátul meg vót benne, hogy sokat ivutt és aztán, ha ivutt, akkor *turázott fel*. De nem vót neki ereje, hogy csináljon bajt, ilyesmit. **(20)** /Volt valami baj a *táncon*, hogy magának mint *kezesnek* közbe kellett lépni?/ Hát olyasmi vót, olyasmi vót elég sok... Csak osztán én mindig a békességet... [kerestem] (...) Aki nem viselkedett rendesen, azt kitessékeltük. Egyszer... a Miklós bácsivol vót a bajunk. Há' bejött a *táncho* loháton. (...) Be a házbo! Nem is vették észre... Táncul mindenki, s egyszer Miklos bácsi a *tánc* közepin, lóháton. >Ej a szentségit a Miklos bácsijánok! Há' hogy jütt ide be?< Ej, kezdett *figurázni*. Na! Kivittük onnét a loval... de aztá' nem... nem vertük meg, há' nem... Mit tudom én, már házás ember vót... szigyellték. Há' nem tudom, hogy milyen esze vót, vagy bolond vót... Há' józan nem lehetett, me' józan ember nem csinát ilyet. De, hogy bejöjjen annyi fiatal nép közé! Egy házbo! Egy loval együtt... /Hogy fért be?/ Hát tudja a csuda! Nem nagy ló vót! Há'... hogy jött be oda... egyszer' csak mindenki *visigál*, hogy Miklós bácsi benn van a loval... a *tánc* közepin. Oda Árpíékhoz jött be... Há' megverték vona... Csak osztán nem akartam, hogy [megverjék] (...) Talán karácsony vót, vagy nem 'tom mi. Nem engedték, ho' megverjék. Én

¹⁰⁸¹ Şucău. Ragadványnév, jelentése kb.: süket, nagyothalló.

¹⁰⁸² Visa. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 1999. 02. 24-én.

mindig abba' jártom, ha lehet küszöböljük ki a bajt. Ne verekedjenek, me' az *szégyen dolog* vót...¹⁰⁸³

21. „Felszentelték a *kollektívet*.¹⁰⁸⁴ És akkor asztán rendeztek egy *bált*. Kijött valamilyen zenekar. (...) Pont akko' votam katana. Ez ötvenháromba' vót... Csak a felesígem mondta, hogy ez a Juliska néni akkor *rikatozta*, hogy >Megérett a nyakas körte, a kulákat nyakon törte...< Akko' vót ez (...) me' vót *tánc*, s *bál*... hogy mindenki lássa, hogy... hogy fog menni a kollektív gazdaság. Kijött valamilyen *formáció*¹⁰⁸⁵ Kolozsvárrul. Tudom, hogy ez a Juon bácsi (...) *Rántás*¹⁰⁸⁶ (...) hogy is... >Szeretem a *kollektívat*, mind a disznó a csihánt. Csiha, csiha, csihaha!< [nevet]... így *rikatozta*... /FE- >Érik már a rengő szilva virágzik a kollektíva!<¹⁰⁸⁷

22. „Tudom, hogy ezekkel a... *Buba Jóskáék*... Egy alkalommal megverték egy kötelendit itt Ágnes néninél. Ott vot a *tánc*. S akkor... De annak vot több tesvére... annak is... S akkor ejüttek ük is oda 'z ünnepilyre [Kötelendre, a tsz. betakarítási ünnepére]. Dehát ük... ük is votak, vaj nígyen. Aztá' azak ott jöttek, valakik kezdtek vona *akadni beléjek*... Aztán adtak kezét, osztán... Pop... Ez is Papp, a másik. Aztán >Kütc Pop?¹⁰⁸⁸ – Hány Papp van?< kérdezte. Má' ük vagy nígyen vótak tesvérek, me' ott vót Sanyi, András, Jóska és Miklós... Mind a nígyen. De osztán nem igen *akadtak* me'... ez a bátyám, Józsi... Őtet ismerték valamennyire a kötelendiek, s akko' asztá' ... Ű bepiázott egy kicsit, s akko' má' osztá' odament a zeniszek elé, aztá' nem igen hatta, ho' táncoljan senki... Má' láttam, hogy mind nem jó a dolog, aztá' akko' elmentem utánno, s elhoztam. >Na...< mondom >gyere! Menjünk haza!< >Ne!...< Már min' húzták a kötelendiek vissza, hogy hagyjam, hagyjam! >Nem!< mondam. >Táncoljatok tük, mük megyünk haza. Mer' ennek nem lesz jó vége!< Aztá'... este, miko' sötétedett, hazajütünk.

¹⁰⁸³ *Visa*. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 1999. 02. 24-én.

¹⁰⁸⁴ *Collectiv*. Jelentése: termelőszövetkezet.

¹⁰⁸⁵ *Formație*. Jelentése: zenekar.

¹⁰⁸⁶ *Rîntaş*. Ragadványnév, jelentése: rántás.

¹⁰⁸⁷ *Visa*. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 1999. 08. 05-én.

¹⁰⁸⁸ *Kîți Popi?* Jelentése: Hány Papp?

Akkor meg ők... Nálunk ez vot a szokás, hogy még... valakit elhívtak... mindenki haza... Úgy megvendégetni. Tudom, hogy elhívott a könyvelő, akko' elmentem a feleségemmel oda hozzájuk... körülbelül egy órát. Aztá'... visszamentünk, me' tudtam, hogy a visaiakat vissza kell hozni (...) Má' úgy gondoltam, hogy (...) nehogy *baj legyen belőlük.*"¹⁰⁸⁹

23. „(...) mit tudom én mit mondjak, de megeshetik, hogy pont ők [Kodoba Márton és Béla]¹⁰⁹⁰ votak nekünk akkor az esküvönken... Mer' akkor oan fiatalok vótak és... mondom, hogy a bátyám kiment... Itt votak Visába', s egyszer csak jön velük. Akko' vót valami ünnepély, s *be* vótak *fogadva*... Társulat... felszentelés. Vot a tsz, s aki nem akart bemenni a tsz-be, akkor azt mondták, meg vót engedve, hogy csináljanak társulatot. S akko' beleiratkoztak nagyon sokan abba'.... románok. Ezek a Moldovánok, akik mondom, hogy ilyen vadabbak vótak, hogy... ők legyenek ottan a vezetők... és... akkor fel kellett szentelni. Meg vót szervezve, és akkor *fogadtak* zenészt is, hogy legyen multság. Akko' annak a multságának a végén, hogy itt votak a zenészek, akko' ehozták őket ide, hozzánk..."¹⁰⁹¹

24. „/Még beszélgettünk arról, hogy mikor voltak a táncon, elég szűkös helyen táncoltak./ Mint ez a szoba! Elég sokszó' egymásbaütöttünk. Józan ember nem annyira... csak mikor valaki ittas volt. Csak hogy mutassa, ki vagyok én... beállt az ellenkező sorba. Ha volt egy sor, a rendesek... aki józan vot... mindig abba a sorba állt be. /Mikor táncoltam itt a lakodalomban és láttam, mikor az asszonyokat kiforgatták, eldobták a hátuk mögé, láttam, hogy azok a könyökükkel csinálnak helyet./ Bizony az megvolt. Má' a férfiak közt is megvot, aki buta volt. Ez a Lovász család is csinálta esztet, hogy csinál magának helyet... így a könyökével. Nagyan meg... tudja ütni, ha a másik gyorsan forog, táncol. Mindig úgy jártam, hogy csináljak magamnak helyet, de őrizkedve, hogy senkit ne sértsek meg. Két éve, *miréskor*... mikor János a fiam és Enikő itthon votak.... Mondtam >Menjünk le!< Lementünk az egiszen. Volt zene, még *Marci* élt,¹⁰⁹² hát táncoltunk, elvittem a leányomat táncolni.

¹⁰⁸⁹ Visa. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 1999. 08. 05-én.

¹⁰⁹⁰ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b/5-6.

¹⁰⁹¹ Visa. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 2000. 02. 08-án.

¹⁰⁹² Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b/5.

Elmentünk a *zenész elé*, há' a *Jakab* [Mihály] ott táncolt... Valóba'... annyira nem figyeltem én, hogy... mennyit táncolt s mit csinált. Se' *nem volt semmi szó köztiünk*. [nem veszekedtünk] Ő kiment... Kint voltak a fiai, aszmondta nekik >Menjetek táncolni, me' éngem kilöktett *Selyem* János!< [nevet] A fiam aszondta >Ha tánconi akarnak, keressenek nagyobb termet... ne ilyen szűk teremben akarjanak táncolni!< Nem mondom, ho'... nem csinálak helyet. Ha helyet akarok csinálni, elviszem az asszonyt, és őt védem... a hátammal csinállok helyet, de csak úgy... lépéssel. Körbe...lépéssel csinállok magamnak helyet, hogy tudjak tánconi."¹⁰⁹³

25. „/Van ez a Nagy János. Ő is tudott táncolni?/ Tudott. Votam vele *kezes*. Úgy húzták ottan... Kint votunk a csűrbe', a *Mari* néninél. Ahol van ez a *Jancsi*, ott táncotunk. Aszmondta a *cigány* vágjunk le nekije e' *pujut* [bivalyborjut], a táncból [ami bért kap] majd megfizeti. Levágtuk, bétette a zsákbo', s elment. No, az iskoláját a *cigányának*..."¹⁰⁹⁴

26. „ A tagosításkor... haragszak ezekre a... hamis Boncigyan család, hogy a... magyarokhoz is oda... férközött. Annyit járt, amég odaférközött, hogy... a jó földet elvette. Na. (...) Már' a grofnál... ő [Bonțidean Péter] megbizott ember vot, ő vezette a magyarokat. Ő vot a... a béres... biro. (...) És nagy tolvaj! (...) Hát mondták a... azok a rigiek... már a régebbi emberek, hogy osztá' ez a Boncigyan Péter, az vot a béresbiroja a [grófnak]... Ilyen, ilyen huncut emberek votak, olyan hizelgő emberek! Kijött a grof... [és ez a Bonțidean Péter] megcsavarta vagy kétszer a lábát. Nem is tuott ü tánconi, de azér' figurázott ott neki, hogy... hogy az [a gróf] nevensen. Megbizatt ember vot, de hát az ugy lopta a grofot... ahogy akarta..."¹⁰⁹⁵

27. „Mikor a... a legények bemennek a zenészek közé (...) ott már hirül van adva, hogy vannak leginyek... akinek kell zenész. Akko' mind gyűlnek ki az egisszen. Az asszonyok is jüttek oda. (...) Há' összegyűlnek olyankor, pláné, hogy ha baj van, osztán akko' má'

1093 *Visa*. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 2005. 03. 19-én.

1094 *Visa*. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 2005. 03. 19-én.

1095 *Visa*. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 2011. 02. 07-én.

mindenki ott van. (...) Na, osztán mentünk be a házbo, [a zenészek] fogadtak be oda a lakásokbo, ott aztán alkudoztunk. Volt olyan eset, hogy *megcsináltuk a vásárt* [a zenészekkel], adtunk előleget is... Mikorá' hazajöttünk jól... visszamondták [a zenészek]. Mer' (...) elmentek mások, akik pénzesebbek voltak, s adtak többet nekik. [nevet] Akko'... há' nem volt merre, visszavettük a... 'z előleget és... (...) Rá, mondjuk vaj e hétre, vagy (...) elmentünk vissza hozzájuk. (...) Ezeket a palatkaikat, ezeket a... a *Marci*,¹⁰⁹⁶ meg a... a Béla¹⁰⁹⁷... [akartuk *fogadni*.] Akko' eljöttek a báréiak és... többet adtak nekik. S akko' persze... Cigányember milyen? Hát az... az egyik, aki elment, hogy *fogadja bé* őket, az a Bodrognak vót a fia, aki ott Báréba'... Egy kolozsi ember volt. Csinált oda malmot. Az ígért nekik egy zsák fehérlisztet a... fizetésen kívül, s akko' persze... oda mentek. [nevet] Há' visszadták az előleget, és elmentünk, és *fogadtunk* másikat. (...) Üzentek. (...) Nem jöttek ide, mer filtek, hogy jüjjenek, de üzentek, hogy... nem... nem tudnak jönni. (..) S osztán ki is derült, hogy há' *be* voltak *fogadva* Bárébo. Na, ez [a Bodrog fia] magyar fiu volt, de mégis... Há' persze ott lakott Báréba', azakkal tartott, nem velünk. (...) De volt ennek a Bélának egy felesége... (...) Annál volt a lajstrom, na' ő tudott mindent. Oda fel vót írva, hogy ki hol kell muzsikáljon, mikor, hányadikán... hova mennek, hol van lakodalom... minden... (...) Aztá' mondam, >Hogy ha... mos' má' *befogadjuk*, s ők is befogadták, azok is... És akko' hogy lesz?< Megosztóznak. Majd elintézem én! Az asszony! (...) Má' le vótam szereve. Körübelü' oan ötvenhatba' [történt ez].¹⁰⁹⁸

28. „/Első cigányfogadásnál izgult, hogy sikerül-e?/ Osztán egy kicsit igen, mer' mondjuk elég... [nagy volt a tét.] (...) Az első eset jó vót, mert ez... *kalákávol* ment, s akkor osztán oan jó sokan összegyűltünk... hogy... az nagyon jól sikerült. Minden jól sikerült, úgy a *kaláka*... úgy a *tánc*. Úgyhogy mindenki, aki részt vett ott a *kalákábo*... meg nagyon sokan jöttek, aki nem táncolt. Jöttek segíteni. Szerették eztet na, a fiatalok... mondjuk egy-egy napot eltölteni úgy zenésszel a mezőn. Osztán persze este volt egy-egy... nem tudom milyen nagy multság, de úgy [nevet] mondjuk az egisznek egy liter pálinka (...) már a... a fiuknak, a legényeknek. /Hol volt a *kaláka*?/ Hát osztán előbbször Báréba' vót. (...) Nem mi... szereztük

¹⁰⁹⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b/5.

¹⁰⁹⁷ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b/6.

¹⁰⁹⁸ Visa. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 2011. 06. 05-én.

[a *kalákát*], hanem... mi mondtuk a zenésznek, hogy né, hogy állunk. Nem igen bírjuk megfizetni eztet a... mennyiséget. Asz' mondta, hogy akkor, ha keres ü munkát, akkor elmegyünk? S akko' úgy hogy a zenész... vette ki aztot a... báréi *kalákát*. Neki adták a pénzt. (...) Hát ő [*Puju* nevű zenész]¹⁰⁹⁹ ismerte már ott a... (...) Palatka, Kamarás... Mindenkit ismert Bárébo' is, má' Visábo' is. Úgy hogy ő tudta, hogy kivel csinálto a bótot, s akko', mikor a gazda megmondta, hogy, na, körülbelül meg van érve a buzája... akko' értesítette a zenészt, a zenész jött, értesített minket. S akko' ejöttek Visába, s azon este minden fiatalot, már aki ados [aki addig táncolt] vot... értesítettünk, de hát osztán a zene hallszódott a falun végig, akko' mindenki már tudta, mirül van szo, s akkor azak is jöttek, akik [nevet] nem votak hívva. (...) Hát a táncos[ok]... azak meg votak hívva. A másiak nem votak kötelesek, de jöttek ök is. Adós vot, ezér mer' ő táncolt, s nem adatt pézt, akkor a... ez a munka vot... [a fizetség.]¹¹⁰⁰

29. „Ez a *kaláka*, ez ilyen nyári *tánc* vot. (...) Egyszer meg a kollektiv gazdaságnak is, mer meg vot kezdődve már a kollektivgazdaság... kapáltunk... *kalákáro*. Na, akkor jól jöttünk ki, de nem tudom, mi történt, me' ahogy a feleségem mondja, hogy... hát nem votam elég éber, és reggere nem vot semmi pénzem! [nevet] (...) Vagy elvették, vagy... vagy elvesztettem. Me' elmentünk oda... má' itt vot a szövetkezet, ott ahol van az az emeletes... [ház] S akkor ott kinn egész jól későig... ott zene vot, ott mullatság vot, minden vot, de reggelre nem vot pénz! [nevet]¹¹⁰¹

30. Me' votak leányok, ugyi, amelyikek nem tudtak [táncolni.] Hát én is *táncvezető* votam, *állítottam bé a cigányokat*. (...) Akko' kellett, hogy hát az a leány, amelyiket *bévettem*, hogy táncoljan. Kellett táncoltatni, de nem tudott. Én kellett tánculjak véle. A csizmáim újjak votak. Min' *tapatatt* össze. Osztán *vágtom egyik falbul a másikba*... >Na, tanulj meg táncolni!< Me' (...) mind a csizmáimon járt. Hjóbo mondtam >Te ügyelj, me' a csizmámot

¹⁰⁹⁹ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/e.

¹¹⁰⁰ *Visa*. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 2011. 06. 05-én.

¹¹⁰¹ *Visa*. Fodor János *Selyem*. Gyűjtötte: VS; 2011. 06. 05-én.

mint topodod össze!< Osztán valami nagy *traszko*¹¹⁰² csizsmákkal, me' úgy jártok a leányok...
ők is csizsmákbo... Osztán níztem a csizsmáimot. Vettem Mocsrul, jó, szép csizsmákat...
bokszcizsmákat. Fémlettek! De itt má' min' *karcosak* vótak, min' *össze* vótak *tapatva*. De
meg kellett táncotassam! Me' ha nem táncoltattam meg... Mentem egysze' utánnuk, hogy
jüjjenek a tánchaz, akko' azt mondta az idesanyja >Józsi!< aszondja >Anikó nem táncolt
ma!< >Há' hogy? Há' kellett táncoljon, me' talán vót *tánc!*< >Te nem vetted el, hogy
táncoltasd meg! Nem adak a *cigánynok*...u'sem kalácsot!< Me' úgy vót akko' a... karácsonba'
a leánok adták a kalácsot! Egy kis kalácsot adtak, husvétba' egy kis kalácsot, két piras tojást...
a *cigánnok*. Kellett minden leány hozza. >Nem táncoltattad meg, nem adak semmit! Menj
dógodra!< Na. Ki kellett jüjjelek, s hagyjam ott! Me' nem akart adni. Me' én mé' nem
táncoltattam meg! Hát azt nem mondtam, ho' min' *tapat össze*... Nem 'tom aztá'. Úgy jártom
egysze' *Birdok* Erzsive'. Hogy elmentem hozzá. >Na, *gyere* Anikó [*Birdok* Erzsi lánya] a
tánchoz!< >Há', há'! Há' így, há' úgy, há'...< Há' nem 'tott mit mondani. >Na...< mondam
>...*Pendzsi* néni, Anikó *jün a tánchoz?* Kel' hozzan kalácsot a cigánoknak! Vacsarát.< >Nem
meen, me' nem táncoltattad meg! Min' mássol táncoltál...< Táncoltam avval, aki tudott
táncolni. Mikor reátettem a kezemet, *ú' járt min' a pillangó* előttem. Aztá' ha nem 'tott
táncolni, mind a csizsmáimat... [taposta]. Aztán mondam >Há' jüjjen e', me' táncolunk!<
Aztá' odavágtom va' háromszó'... >Na, nesze neked tánc!<¹¹⁰³

31. "A *cigánnok* köllött [a pénz], me' az követelte... Vótam egysze'... Avval a Kiss Pistával
állítottunk egysze' *cigánt*, egy ősszel. De drágáér' *állítottuk bé*. Palatkáruul jütt a *cigány* el. És
beállítottuk három *vika* csüre egy legin'. Husz *vosárnoprá*. S a leányok két *vikáro*.
Táncoltunk... én, s ú. Egy *vosárnop* délután... Ült és nem táncolt senki, csak mük ketten a két
kezes. Me' drágáták... >Na, itt megette a nyavalya!< De a *cigány* úgy húzta..., hogy rengett
minden, ugy húzta. Csak forgolódtak a fiuk. Táncoltak vóna is, nem is. Me' drágo vót a
cigány. Még péz is kellett! Node osztán öste mondtam a *cigánnok*... >Húzzad, ho' menjen!
Hagyj békit, me' táncolnak ük öste!< Aztán adtunk nekije még pálinkát is, osztán öste
felállott az egisz. Na, osztán hajtatták, ho' menjen. Me' a *nagy táncú* fiú... vaj leginy, vaj

¹¹⁰² Trasca. A *tras* szó csoszogást jelent, itt kb.: csoszogó.

¹¹⁰³ Visa. Fodor József *Öreg*. Gyűjtötte: VS; 1999. 02. 25-én.

leány nem tudja *megtúrni*, ho' ne táncoljon, ha ott a *cigány*... s húzza. Minha felemelte vóna a lábáról... Ugy van az ember.¹¹⁰⁴

32. „Vót olyan is, hogy letett egy mosdótálat, s rajta táncolt!... Az én apámnak a bátyja [Fodor Zsigmond], az Pulyonba ment el innen. Aztá' olyan nagy mosdótálat letett, s azon táncolt! Az nagy dolog vót, hogy nem esett le róla! Tudta ott *verni a lábait* a mosdón! És hogy *facsarja ... a magyar táncba*'. Abba' a *csúrdöngölőbe*'. Letette a tálót a *cigán*' eleibe, s kezdett innét, s *felszökett* a tálra. Hát az nem vót akkora, mind az asztal! Mind a fél asztal! S tudta *verni a lábát*. /De az behorpadt?/ Dehogy! Vótak oan erősek, amelyikre reá tuott lépni. Még ma is vannak olyanok. Nagy lavorok. S azon táncolt! Má' az milyen *figura* lehet és egy könnyű ember, hogy meg tudja ú tartani magát azan... Az nagy szó vót. De hát hiába, me' ilyenek is vótak. Mentek Mocsra a vásárba, asztán ... Gyültek össze a *cigányok*, hogy muzsikáljanok a fiúknak. Vegyenek italt nekiek! 'sztán azt mondta egy ember nekem, hogy aszondja >Szeginy Zsigmund!... (...) Vót ... legalább negyven - ötven leginy, hogy táncolt, de Zsigmondot nem tudta *kivágni* egy se! Oan *nagy táncu* vót!< Osztán haragudtak is reá, me' mér' táncol jobban, mind ük! Na... (...) Hogy ki tud jobban táncolni. Nem *vágta le* egy se ütet. Ü tudott a legjobban!”¹¹⁰⁵

33. „/Lány is ment másfalusi táncra?/ Mentek... ha vót üsmerősek. Jüttek például ide is... Papp Andráséktul jütt Szovábul egy leány... Megismerkedtem véle... Szamosujvárt votam a vásárba' egy bihallyal, hogy eladtam. S osztán az apja is vót nálunk a temetísen, amikó meghat apám... Na, osztán elhozott az apja lószekérrel a sóskutakig... Sziken. Osztán ü felment ott Szovába... [Mezőszavába] A leány osztán el is jütt ide. Vót az az asszony, ahol vót a *tánc*, az anyjávól tesvér vót. S osztán miko' hazament, én elkísértem az erdőig... Hogy elment haza, na ... Osztán votak ilyenek is, amelyikek jüttek hogy... leginnézőbe... Csak osztán a leány nem vót elég *ügyes*, me' nem tetszett nekem... [nevet] Okos leán vót, szó

¹¹⁰⁴ Visa. Fodor József *Öreg*. Gyűjtötte: VS; 1999. 02. 25-én.

¹¹⁰⁵ Visa. Fodor József *Öreg*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 03-án.

nélkül, s gazdagok is vótak ott, de... milyen a fiatal? Kell nekik még más. Így hogy elment a leány, nem jött el többet!”¹¹⁰⁶

34-35. (34) „/Mit csináltak, ha jöttek *idegen legények*?/ *Kaptak táncolni*... Miko eljött, akko' *felhúzták*, s na... >Evvél a leánnyol menj!...< Adtunk nekik lányt, s ha románok vótak, akko' adtunk nekik *e' román táncot*. Táncoltak csak űk magokra. S aztán sokszor táncoltak többet is. S ha magyar legények vótak, akkor táncoltak versent a többivel, s aztán este még elvitték a leányokhoz. Aztán még ha lehetett meg is verték. >Na... melyik leányhoz akarsz menni?< Akkor megmondta >Ni! Te, én ehhez elmennék.< S akko' a barátja elvitte. (...) Aztá' ha nem vót barátja... De hát idegennek kerül barátja. Mer' hát nem hatták csak... De vót oan leány is, ho' nem *fogadta el*, s akko vitte máshoz, amelyik *elfogadja*. [nevet] Sokféle bajok vótak ezekkel. Nem verték meg, inkább *ügyeltek utánno*, hogy ne *bújjon reá* [ne támadja meg] senki. Osztán ült egy pár órát, osztán eljött s elment haza a dogáro... A *kezések* adtak nekik lányt. Me' hát az rendelkezett a *cigánnyal*, s osztán... ű intézte, hogy ne legyen hiba, s panasz. Csakhogy nem igen jüttek. Innét Kötelendrül még jüttek románok, me' közél van. Aztán Bárez az egy román község, ott vót *cigány* mindig... osztán nem jött senki sem. Kamarásrul... esmént messze van ... onnét se nem nagyon jüttek... Vótunk vaj hárman ott, de osztán nem még mentünk el többet. Nem, me' haragudtak, hogy egy fiú... *beszilt* a szeretőjivel... S osztán, hogy mé' *beszél*t véle... (...) *Idegen legény* nem *vehetett* [nem kérhetett fel lányt]! Ült addig, amíg *kapatt leánt*. S ha nem, akkor nem táncolt. De hát adtak... Csak ippen, amelyik nem 'tott táncolni ... az nem táncolt. Azt mondta, hogy >Nem táncolak!< A többinek *adtak hogy táncoljon*! Nem kérdezték kivel akar. *Adtak e' jó lánt*, amelyik jól tud táncolni. Osztán vótak leányok, akik tudtak jól táncolni. Majdhogy ismerősek vótak a fiúk azok a fiúkkal. Me' hát ugyi többsző' talákoztak, s akko' má' ismerősek vótak együtt. *Táncolhatott három párt* is, nem kellett fizessen. Például *votam* Palatkán is *egysze' a táncnál*. Ott annyi vót a román, hogy magyar kevés vót. Vót *tánc* ott is... *adtak táncolni* nekünk, s öste elvittek a leányokhoz is. De vót barátunk, na, akit jól ösmertem, s vót nálunk. Má' én is legény votam, s én is elvittem ütet. Ugy hogy csak úgy mehetett az ember, ha vót valakie ismerőse, jó. A tesvére ott ült a kapuba, addig, amíg én eljüttem a leántul, hogy nehogy valaki *béjüjjen*, hogy *meggallyazzon*

¹¹⁰⁶ Visa. Fodor József *Öreg*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 03-án.

[megverjen], vaj *kihúzzon!* (35) /Szokás volt, hogy *kihúzzák?*¹¹⁰⁷/ Há' kinn még meg is verték! A keszüiek egysze' azt mondták, hogy mentek valami idegenyek, osztán elvitték a leányokhoz. S egyet megfogtak, s bétették egy olyan nagy tekenyőbe, melyik meszes vót. A hátával lefelé, s mind megfőtt mésszel!... S elment haza meszesen. Csufolkodtak sok helyen. Na... Felőtözött, *ügyes* fiú vót. Lehet, haragudtak is reá... Lehet, hogy el is vitte a szeretőjit onnét Keszübül...¹¹⁰⁸

36. „ (...) Kinek milyen a szokássá is. *Misi* a férjem ű táncolt, amit táncolt, s miko' kifordut a másik lány, vagy valami, azt fogta meg, s akivel táncolt *hatta el*. S az, aki tudta... hogy akar avval táncolni, elvette akivel táncolt. De sokszo' ebbül jött baj is! Me' neki ilyen vót... Vót, amelyik lány fere is szaladatt! De vót amelyik fogatt a másikkal táncolni, nem haragudt meg. 'tán kivált lakodalomkor, mikor egy *kicsi vot a fejibe'*, asztán még három-négy asszonnyal is táncolt! Egyszer Vironyikáér¹¹⁰⁹ a *Gyurkuca*¹¹¹⁰ feleségiér'... Mikor elvette Vironyikát,¹¹¹¹ hogy valakivel táncolt... Ott majdnem hogy kapatt. Csak *odabúttak* többen. E' zsuKival táncolt, s a zsuKitól elvette, miko' kifordult. S má' Vironyika nem akart a zsuKival menni, me' inkább, aszondja *Misivel* táncol. Akko' ez má' ittas vót a zsuKi, s ráment. S akko' odamentek több visaiak, máskípp kapatt vona! S ott vót a fiam, Levente má' nagy legény vot már. S aszondja, ho' >Idesapám, kednek nincsen esze? E' *cigánnéér'* verekedik?...< Benne is megvót ez a Gáspár féle szokás. Örökli az ember ezeket a gyengeségeket, mondjuk ugy.¹¹¹²

37. „(...) Há' vót elsőbben a *kicsitánc*, me'... úgy vót a dolog, hogy egy karácsonba' aszmondta egy barátom, nagyobb, mind én, egy évvel. Jártunk a juhokhoz, me' vótak juhaink

¹¹⁰⁷ A kihúzás azt jelentette, hogy az *idegen legény* haragosai elmennek ahhoz a lányhoz, aki fogadta az *idegent* és kihúzzák a telekről, majd megverik.

¹¹⁰⁸ Visa. Fodor József *Öreg*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 03-án.

¹¹⁰⁹ Veronica.

¹¹¹⁰ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a/9.

¹¹¹¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a/9f.

¹¹¹² Visa. Fodor Ilona *Binzár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 19-én.

és nem vót hó, s akko' jártok a juhok ki a mezőre. >Te!< azt mondja >Én állítak cigánt, kicsitánc lesz karácsonba'. Te eljössz?< >Há'< ...mondam >én elmennék, ha valaki ügyeli a juhokat.< Hát, ... ü állított e' cigánt. Elment érte más faluba! Öreg cigán vót... Már eljött a karácsony, de kellett menni a juhokkal is! Én duzzogtam, hogy nem meek ma, me' nagy ünnep! Az apám nem engedett nekem. Aszondta >Vedd a tarisznyád és indulj', me' eresztem a juhokat!< >Nem menyek ma! Hagyja itthon üket!< >Nem lehet!< Adatt e' taslit ide a fejemre. >Na,< ...aszmondja >menjél!< Osztán este elmentem [a kicsitáncba], de má' nappá' nem mehettem, me' hát olyan csepűtánc vót, tetszik tudni?"¹¹¹³

38. „Én még Kamarást is vótam. Akko' apámnok négy ökre vót. Két ökörrrel, s a szekérrel, hogy elhoztam a cigánt ide, Visábo. Hogy itt lakjon. S osztán... e nyáron. (...) Dukánok hitták. Duka.¹¹¹⁴ De nagyon szépen... [muzsikált]. Az, miko' reátette a nyírentyűt a muzsikáro, úgy sírt..[a hegedű! Le a kalappal! (...) Osztán, mikó firhez ment a leánytetvérem Bonchidáro, az egyik bátyám elment, hogy hozzon cigánt. Miko' ott vót a hegybe'... Ott járt az erdő tetején. Mikor reátette a muzsikáro a nyírentyűt, itt má' hallatszott. Nagyon szépen muzsikált.¹¹¹⁵

39. „Egyszer votunk Kamarást egy színdarabbal... a Meztőlábas menyasszonyt [adtuk elő.] A kamarásiak összeverekedtek maguk közt. Az odavaló románok megvárták, hogy ki... győz, s utáno megverték azokat. Biza féltem betenni a hajamba a szalagot, nehogy kiszakisszák.”¹¹¹⁶

40. „Visa vendégszerető vót, de összetartó... Akit itt megverték, az meg vót verve alaposan. (...) Egysze' egy Samu nevezetű eljött Visábo idegeny legénynek. Kamarásrul. (...) Kötölődött, s este, sötétbe' elvitték Bendi Miklós istállójába... a rugós lovához. Mind

¹¹¹³ Visa. Fodor József *Öreg*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 06-án

¹¹¹⁴ Lásd: 1. sz. melléklet: 18.

¹¹¹⁵ Visa. Fodor József *Öreg*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 06-án.

¹¹¹⁶ Visa. Fodor-Kiss Mária *Pulyka*. Gyűjtötte: VS; 2005. 01. 29-én.

mondták, hogy lányhoz... viszik. Bevitték az istállóba s megszárták a lovat egy túvel... Bezárták az ajtót.”¹¹¹⁷

41. „Lehettem oan négy éves. Már’ akko’ ott *kurázsiztam*, az öreg ahogy muzsikát ottan. Én szerettem. Otthon tanútam meg *kurázsizni*. (...) A *mámim* [nagyanyja] tanított >Most üsd meg a lábod!< Csak osztán, ahogy nőttem, úgy má’ untam bele abba’ a *kurázsiba*’. Táncoltam ki magam, aztán nem még vót, ki *kurázsizzan*, ott a gyerekek között. A *nagy táncban* már kevesebbet legényest... Idesapám,¹¹¹⁸ ahogy hegedült... >Csavard így a lábod, csavard úgy a lábod! Na, most üsd meg a lábod!< Úgy a *nyírentyűvel* húzta. >Na, most üsd meg a lábod!< Később még *fogtam* ott *le* figurákat. Eztet a tapsot is [mutatja a tapsos lábütést] is több ideig próbáltam leginykoromban, amég megcsinátom. Olyan vot, mond egy proba. Osztán András, a fiam... Mihály [idősebbik fia] má’ megtanulta, András sírt. Kezdte az ajtotul, jütt az asztalig. Nem *jütt ki* sehogy se’. Osztán nekifogott sírni. Hadd e’, majd *kijün!* Látod *Kuli Feri* is, hogy *csapjo* eztet a *sürü tapsot*. Addig csak Samu bátyád, s még vót e’ román, *Pilunak* hitták, csak ezek *kurázsiztak*.”¹¹¹⁹

42. „Vilmos bácsi megnyerte az első díjt, ott Mezőségen. Oly, ha hallattad vona, hogy hogy szollott annak a szájo miko’ ütette a száját és a seggit. Csak az *ördög figuráját* nem csinálto meg, más mindent. Oly *nagy kurázsizs* vot. Ük mentek *zörgőkkel*, itt ni a lábikon. Ott Mocsan... vót a... a *cseresnyei* vásár... Osztá’ ott votak zenészek. Aztá’ ott láttá’ vona te táncot... Votak, valami Mocs mellünnül, egy falubul... Nagy táncosak votak... románok... Oly hogy járták azok a... *kurázsit!* Ugy verték...! Amiko’ állott bé az öreg, az ü izéjével, *mintájávol*... ez a Vilmos bácsi... Mind álltok tátott szájjol. Annak úgy jártok, úgy csavarodtak a láboi, érted... úgy elül, hátul... Sokszó’ megütette a talpát is, te! A háta megett. (...) Oan sován ember vot, de nem vot nagy ember se... (...) Ott vót ü... ebbe’ a *kurázsiba*’... ügyes ember vót, minden esetre... *Táncbo’* is... (...) Neki nem vót ez a... ez a élménye így a

¹¹¹⁷ Visa. Fodor-Kiss Mihály *Pulyka*. Gyűjtötte: VS; 2005. 01. 29-én.

¹¹¹⁸ Lásd: 1. sz. melléklet: 60.

¹¹¹⁹ Visa. Fodor Mihály *Jakab*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 21-én.

tánc [páros tánc]. Na, hogy járjon e' *lassut*... vaj... [ilyesmi.] Úneki az vót, hogy miko' vége vót a *párnok*, húzzanak neki egy *kurázsit*...¹¹²⁰

43. „/Mi volt a *kezes* dolga?/ ...Ő ügyelt a *cigányro*... Aki nem fizet, le a gunyávol! Kabát, kalap, ami vót. Aztán nem adtuk oda nekik. Én elvettem egynek a kalapját, pont *Józsina*k, Pappnak. Elvettem. Mondam >Mé' nem füzetsz?< >Most nincs pénzem.< >Nem úgy van! Van pénzed! Ha annak, s annak is van pénze, neked is van pénzed! Ha nem adad meg, adjam meg én?< Ott nem úgy vót! Én *ki* kellett *tegyem* a *cigányoknak*. >Én eljöttem muzsikálni, nekem adsz ennyi pénzt!<¹¹²¹

44. „Pulyonba' votam én egysze' valakivel Sanyika... Leginy votam, s ... elmentünk oda a leányokhoz. Aztá' ott a leányok *veszik* a fiut *táncolni*. Olyan barátságos leányok vannak ott... Akko' vót sok bor... Minden leány egy liter borral vót a *táncnál*. Aztá' ott nem tudtál leülni, hogy ott pihenjél. Leültél? Hivutt más leány. Sok magyar leginy nem igen vót akko' ott, csak több a románság. Aztá' vót, akivel mentem, az ú' kacagatt, pusztult el. Me' én táncoltam... Ugyi mind menjél, mind menjél... Há' vót a *kaláko*... *asszonkaláko*. Fontak ott. Aztá' azér'... az asszonok, a menyecskék... Aztán megmondta az a fiú, *Zsiga*... >*Vegyítek* Albertet, me' tud táncolni, *jól*... *meen*.< Aztán azak ú' vittek! *Gyúrták* a... [a táncot] Kinek kellett a pálinka, meg a borital? Sok bor vót ott. Barátságos emberek vannak Pulyonba' .¹¹²²

45. „Innen Kötelendrül jüttek román leginyek. Aztá' vót, amelyik akart verekedni. Vótak verekedősek... Aztán e' hoppra megvertük... a magyarok. Aztá' igaz, nem *mentünk* Kötelendre... Visábul a magyarok... a *táncul*. Vertik meg... [aki innen odament a *táncra*] Akko' bėjüttek oda... Egyet megsúrtak... Ennek a Páskunak¹¹²³ a bátyját. Mind a románok

¹¹²⁰ Visa. Fodor Mihály *Jakab*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 21-én.

¹¹²¹ Visa. Gáspár Albert. Gyűjtötték: HCs, VS; 1998. 01. 28-án.

¹¹²² **Visa. Gáspár Albert. Gyűjtötte: VS; 2000. 02. 09-én.**

¹¹²³ Paşcu. Családnév.

közt vót... a kötelendiek közt. Egy, innét a falubul... Valérnok¹¹²⁴ a bátyjo (...) Min' köztek vót... És bajnéttal szúrta meg.... Pont itten hátul a lapockánál, ni. Én jártom oda e' leánho', fel az *Újfaluba*... Így szép... aratás ideje vót. S leszaladtunk ide... De már a kötelendiek mentek. És láttom, tiszta gyócsingje vót annak az embernek... fiúnak és meg vót szúrva. (...) Aztán belehalt, nem is sokat ílt... (...) Itt ez a János... bátyám. Derék ember vót, derékebb, mind János a *Brigadér*. Oan magas vót, de vastag... Tá'... a kötelendiek ittak itt... ahun vót a falu kocsmájo. (...) Bátyámnok ződ lájbija vót vitézkötéssel... Annak a kacar [kacor] a zsebibül nem ment ki soha [mindig magánál hordta.] (...) Aztá' [az egyik] ement bátyámhoz... eszorította a lájbiját. Bátyám bénnyúlt a zsebébe... s húzatt egyet nekije... a nyaka megé. Az mingyá' felfordult. Há' erős ember vót, fiatal vót. (...) Kovács vót Kolozsvárt... ugyi... izmos ember vót. Hármot! Aztá' adatt nekiek... Mind a hármot megverte. Alaposan! (...) Me'... leszakította a lájbiját. Aszondta [annak, amelyik elszakította a mellényét]... >Nesze! Most edd meg! A szádbo gyúram!< >Nem akartam... Gáspár!< >Há' hogy nem akartad?<¹¹²⁵

46. „/Maguk, mikor legények voltak, mentek a *román táncra* is?/ Mentünk, hogy nézzük meg őket. Űk nem igen táncoltak... Egy darabig táncoltak külön is, táncoltak velünk együtt. Hanem akko' elébb, miko' még gyerek votam, akko' nálunk a magyarok, amelyik má' suhanc vót, külön *táncuk* vót, az idős legényeknek külön, a románoknak külön. Nem igen egyeztek, me' vót *román tánc*. Aztán, ha *ment a fejekbe valami*, kellett több tánc. S aztán *ki vót szakasztva*, hogy hány *román tánc* naponta [amikor együtt táncoltak a magyarok a románokkal]. Kellott túrni. Ez a bátyám, amelyik Magyarországon van... Azé' me' *fogadtak egy-egy cigányt*, akko' *kiszakították*, na, *vasárnapkint* hány *román tánc*. Mit tudom én, akko' több kellett nekik. Összeverekedtek. Aztán bátyám fürge ember vót. Nem vót nagy, de nagyon *vérengző* vót. Mit tudom én, hol... Mihály bácsinál... megkapta a kotlót a csirkékkel, elvette a tojásokat, mind belévágta abba a román fiúba. Annak a *varattas* ingje vót... fehér, folyt le rajta a sárga tojás. >Ne, ne!< Aszongy' akko' Mihály bácsi, hogy >Mit csináltál a kotlós csirkékkel?< Vitt neki másokat. >Na, hozok Mihály bácsi, hozok másokat.>¹¹²⁶

¹¹²⁴ Valer. Vezetéknév.

¹¹²⁵ **Visa. Gáspár Albert. Gyűjtötte: VS; 2000. 02. 09-én.**

¹¹²⁶ Visa. Gáspár József. Gyűjtötte: VS; 1997. 05. 08-án.

47. KI- „Akkor főztek, még fazék se’ vot, egy ilyen jobb módu asszonynál tizenöt literes fazék. Akkorjábo’ nem vot ugy. Aztán hozták el, csináltunk itt fodorminta teát. Vot egy fiu, annak votak rokonai Sziken. Ment, hozott egy-egy liter szilvapálinkát, s tötették beléje. Na, avval a teával mülattak reggelig. Vot egy fiunak hermonikájo. (...) S akkor hermonikáltak, s ugy votak az asztalnál ülve belöl, s kívül, s ű itt a székek közt hermonikált, aztán énekeltek olyan szépen. /KM- Csendes multságok votak akkor, nem vot pálinka, nem vot elromolva az embernek a feje. Egy liter szilvapálinkával mondjuk votak tizenöten-húszan. S egy fazék teja, s abbol mind./ KI- S mikor fogyott el a tea, akkor ott Albertéknál, Gáspár Albertéknál vot korábban ugy bésözva káposzta a hordóba’. Jó káposztalé. Hordták a vederrel, s itták. Reggelig mulattak, evvel mulattak. De olyan szép multságok votak, hogy... énekeltek. Aztán édesapám aludt így hanyatt az ágyba’... Eröst szerette azt az éneket *Kék nefelejcs*. *Tette* [tetette] már ugy *magát*, hogy aluszik. Aztán mentek hozzája a hermonikával, s mentek, emelték a fejit, simitották, hogy fogjon neki énekelni. Muszáj vot énekeljen! Na, de olyan szépen tótt el egész reggelig, nem káromkodtak, nem veszekedtek. Vot egy ember, aki olyan vicces vot. Pisti. Tett egy... Régebben votak olyan *posztókeszkenyők*, vagy kötve *keszkenyők*, gyapjubol. Vette így a hátára, hogy ű pap, vette egy nagy könyvet, könyvtáblát, s aztán abbol olvasott ű (...) /KM- Nézte a könyvet, de hát nem azt, ami vot a könyvbe’, hanem ű... olyan beszédjei votak, ugy kacagott mindenki. Aki nem figyelt hozzá, ütette meg ugy véletlenül, hogy ébredjen. Olyan szépen mülattak, s ugy kacagtunk. Jól eltelt, akkorjábo’ szebb vot. Most nem tudnak, nem tudnak. Csak mind isznak.”¹¹²⁷

48. „/Szeretett táncolni Samu bácsival?/ Én? Há’ hogyne! Há’ én táncoltam Samuval. *Nagy táncu* vot, ajjajaj! Olyan könnyen *ment mind a tollu*. *Mind a tollu!* Táncoltam velle sokat. Ugy táncoltam, hogy... /Azt mondja el, hogyan kapott tüdőgyulladást! Az, hogy volt?/ Jaj, akko’ az rossz vot! Jaj, de rosszul votam! Drága, Kegyelmes, Jó Atyám! Aszitem, hogy el... Pusztulni, pusztuljak! Csak az ágybo votam. >Na...< aszondja idesanyám... >Na látod, ha kellett neked annyi tánc!< >Na, mos’ Samunak megmondtam, hogy *hányjon pã la spate* [dobjon el a háta mögé] negyvenszer!< Hú... Én is, Ágnis is. Ismered Ágnis nénidet? >Samu, nem *tartasz jól*

¹¹²⁷ Visa. Kenderesi Mihály *Mihi* és Kenderesi Ilona *Nyúl Ilus*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 03-án.

münket tánccol!”< >Há’ menj a bánotbo! Na, hagyjátok csak, gyertek csak ide! Gyere Ankuca, most veled egy *párbo*, s osztán a másikbo *veszlek* Ágnis, tégedet!< Aztán az a bolond, az megbolondult teljesen! Úgy *hánt*, mind e’ dühös kutya! B...ta vóna meg az apja! Ugy *hánt*, mind e’ rablo. Mondom >B...n meg apád!< S azé’ én is *táncoltam*, *ho’ menjen!* *Gyurtam* ne filj, me’ én is... én is jó húsba’ votam, nem *hagyódtam!* >Há’ menj a bánotbo!< Nem vót víz, hogy bár egy kicsi vizet nyeljünk, ha.... De akko’ nem szabad, még akko’ se inni! Nem vót víz. Rossz! Na, hazajöttünk >Na Ágnis, mehetünk a bánotbo!< >Jaj, *Ankuca*, meghalak reggere!< Mondam >Én is! Mit ír ez a keserüsíg tánc nekünk, egye meg a bánot! Nem *jó a mük fejünk!*< Hazajüttem >Na, idesanyám én meg kell haljak!< >Há’ mé?< >Ha táncoltam!< >Ne táncoltál vona annyit!< Mondom >Samunak mondtam... *hányjon pá la szpátye* negyvenszer!< >Juj!< kacag >Te! Te meghasz reggere!< >Valami....valamit *csájjon* [csináljon] vellem!< >Há’ mi’ *csájjok?*< Tűz votam, mind a parázs. Ígtem. Az egisz testem, mindenem. Levette a kanapából e’ na’ fehér lepedőt. Aztán votak rígebben *csebrek*. Aztán tőtett e’ veder vizet, aztán bele aztat, aztán reám. Meleg vót, de azé’... Jaj Istenem mi vót, hogy valahogy, s valahogy *elhaladtam*. Minden pillanatba’, minden pillanatba’ a forró... Ugy száradatt meg a lepedő, mind a tűz! De ezt nem szabad, verje meg a bánot a táncot! Megverte vóna... a bánot a táncát! /És Ágnes néni?/ Ű is! >Na...< mondom... >há’ hogy vót?< >Jaj, *Ankuca!* Idesanyám rakta a lepedőt rejám!< Ű is szerette a táncot. De maj’ meghóttunk. >Na látod mit csinált Samu velünk?< >Hadd a bánotbo, ho’ egye meg! Többet én... Többet én nem fordulok úgy! Forduljon a keserű bánot!...< Samu ü táncos vot... Hát a’ hogyne! Táncoltunk ... Hadd az Isten áldásába! Táncoltunk!¹¹²⁸

49. „(...) Jütt a *muzsikás* egy vosárnap. Akkor egy... egy *pár cigántánc* vót. *Lassutánc* vót. Aztat muzsikálto s... egy *valcert*, e’ *hétlipést*, e’ *szirbán valcert*.¹¹²⁹ Azokat nem tudad! Ajjajj! Isten őrizz meg, oan *dühös táncokat!* Muszáj fájjonok a láboim! Muszáj fájjonok a láboi, me’... Az *ördög táncot* is, jaj hogy táncoltam! Drágo... Há’ keminy száru csizmáim vótak, mikorrá hazajöttünk éfére... tizenkét oráro. >Jaj, Istenem!< mondom >Te Vilmus, vaj nagybácsi! Nem lehet lehúzni, itt bele van degedve a csizmábo a lábom... mi lesz?< Nem

¹¹²⁸ Visa. Kiss Anna *Császár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 02. 04-én.

¹¹²⁹ Sírba ‘n val(ter). Polgári eredetű páros tánc, jelentése kb.: szirba keringve.

lehetett. Kinlódtak a fiuk, huzzák le... nem lehetett. Osztán egysze'... kivágták. /Levágták a csizmát?/ Igen. Há' muszáj vót... A varrásnál kivágták."1130

50. „/Édesapja¹¹³¹ muzsikált?/ Muzsikált! *Verje meg a szerecsia!* Az egisz nagy, *magaroj*¹¹³² emberek, leginyek rigebben *ükeminél* tanultak. Jüttek ide... >Dani bácsi! Na, mámo öste, csütörtek öste, vaj kedd öste... vaj szombaton öste... Jün muzsikáni?< >Menyek!< >Mennyiér'?< >Há' ott, ni... Egy-egy... semmiér'?< mondja. Muzsikát... (...) Ott *vergődtek* a fíjúk. Ott tanultak meg [táncolni]! Én is! S a tesvérjeim is... Muzsikált. >Na, idesapám!< mondam egyik dilután... Vegye a muzsikáját... s muzsikáljan! Gyere *Ibolyka*, s *Bözsi*... táncoljunk!< [nevet] Tanultunk táncolni. (...) Itt ni, ahogy muzsikát. Kettőt erre – kettőt arra, fordultunk *paleszpatye*.¹¹³³ Ott ni, megtanútunk... csárdásokat."1134

51. Csinát egy nagy lakadalmat Vilmus. Jaj! Ho' jütt Palatkáru a leghamarább a *legelső muzsikás*... U' mondták neki... *Hendri*.¹¹³⁵ Jaj, Istenem! Pedig (...) én nem csókolom a *cigányokat*, semmit! De aztat megcsókoltam. Ugy huzzták, aszitem, hogy a szivem sza... [szakad meg]. Juj, Istenem! Milyen szipen huzzták! Szip *cigányok!* Tiszták!... Jüttek le. >Na... mondam >Vilmus, te a legjobb *cigányokat*... [*fogadtad be*]. Akko' vót a legjobb. Áj! Milyen jól muzsikáltok... Hogy nem *ültek* vón', vaj e' hétig is! Megvót a lakodalom, ötszáz ember a lakadalamba'. A gróf, a grófnéval is adatt a Vilmusnak ajándékat... Poharakat, vizeseket, pálinkásakat. Mindenféléket! Sok pénzt! Akko' osztán nem mentek haza a *muzsikások* még. Ejöttek szombat, vosárnap... nem mentek! Aztán hetfün. Hetfün még vágott idesanyám va' hat-hít darab majorságot... Ottán csinát idesanyám egy nagy fazékkal, hogy egyenek a

¹¹³⁰ Visa. Kiss Anna *Császár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 02. 04-én.

¹¹³¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 56.

¹¹³² Măgăroi. A măgăr szó jelentése: számár. Itt kb: nagy számár.

¹¹³³ Pe la spate. A hát mögé.

¹¹³⁴ Visa. Kiss Anna *Császár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 02. 04-én.

¹¹³⁵ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a.

muzsikások. Ugy kereken ez a nagy telek min' bé' vót szúrva ződággol. Jaj, de jól tótt nekem! Juj, de jól votam! S a fiatalaknak..."¹¹³⁶

52. „Én, amikor elmentem a fiamnak a szülőértekezletre, Kolozsvárra, s miko láttam, hogy hogy táncolnak [valamilyen modern táncot], s hogy csinálnak a kezekkel... [furcsán mozgatják a kezeiket] Hát én ugy kacagtam, mind a paraszt! S kérdeztem, hogy mit jelent ez? Nem mondtak semmit..."¹¹³⁷

53. „...Vot a *párnák tánco*. Amikor itt ni a szomszédba hoztak egy pujoni zenészt ide, Mironnak¹¹³⁸ hitták. Ez a János, *Jancsi János*, (...) nősült. Akkor, Erzsí meg tudja mondani... Erzsít Samu, Pap Samu, aki szokott jární Magyarországra táncolni, huzta, hogy puszilja meg. *Párnák tánca* vot. Erzsí nem állott, *nem állotta*, olyan fürge kicsi leány vot, sehogy se állott, én *hátról rajta* táncoltam, össze votunk fogózva műk is, a házasok. Erzsí lány vot még, én meg megfogtam Erzsít, hogy tudja megcsókolni szegény Samu. Ugy kinlódott ott, s nem tudta. Megmondja Erzsí, hogy igaz. S én amíg tartottam Erzsít, hogy csokolja meg Samu, eljött a zenész, letette a hegedűjít, megfordította a fejem, s szájon csókolt. De csunya fekete, olyan fekete vot. Azt mondja az uram neki >Ej, Miron, adak én neked!< Azt mondja >Hadd el, ne busulj!< magyarul [mondta] >Lesz nekije szerencse a disznonak.< Nem mondtá, hogy a disznokhoz, hanem a disznonak."¹¹³⁹

54. „Emlékszem, itt nálunk is csürbe, sok ideig vot nálunk is a csürbe' a *tánc*. Más csürünk vot, egy nádfedeles, amíg élt az uram... De elég sokszor összeverekedtek itt is. Például eljött a *milicia* ide, a csendőr. Kötelendröl. S itt vot egy Kötelendi fiu. Az táncolt, s min' *bujt a cigány elejibe*. Román vot, román világ vot, gondolta, hogy neki szabad. Erre a magyar fiuk megpofozták. Akkor amikor ment haza, meglesték, ugy elagyabugyálták, hogy nem birt

¹¹³⁶ Visa. Kiss Anna *Császárr*. Gyűjtötte: VS; 1999. 02. 04-én.

¹¹³⁷ Visa. özv. Kiss Ágnes *Gáspár Pistáé*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 01. 25-én.

¹¹³⁸ Lásd: 1. sz. melléklet: 10.

¹¹³⁹ Visa. özv. Kiss Ágnes *Gáspár Pistáé*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 05-én.

hazamenni, bevitték egy román házhoz. Megverték jól, de aztán a másnap, ment innen egy román asszony, értesítette a szüleit, másnap aztán elvitték a magyar fiukat innen és úgy elverték, Sanyi, hogy a fejükkel a falba! Beengedték a civileket, a kötelendi civileket hozzájuk, mer bekérezkedtek, s úgy elverték szegényeket.,¹¹⁴⁰

55. /A kötelendi románok ide a magyar *tánchoz* jöttek?/ (...) Jöttek a magyar tánchoz is. *Adtak nekik táncolni egy, vagy két táncot* s elmentek dolgukra. /Szokás volt, hogy a legényt az ismerőse elvitte lányhoz?/ Elvitte, de nem a románt. Románokat nem vitték a magyar lányokhoz. Nem, hanem azokat a palatkai, kamarási magyar fiukat elvitték a lányhoz. /Magához is vitték így?/ Elhoztak hozzám is. Eljött hozzám egy szovai, (...) Józsinnak hívják, egy nagy gazdag vot. Első este elvitték... Miklóson túl lakik Németiné. Na, de az menyecske vot. Már el vot válva Németitől, s elvitték a fiút ahhoz. Na, de más este, másnap elmentünk a *tánchoz*. Husvét vagy Pünkösöd vot, mer kinn táncoltunk, Pap Jánoséknál (...) mer' egy nagy csür vot. Másnap már mikor elmentem a *tánchoz*, *oda is adtak* annak a fiúnak *táncolni*. Este elhozták a *tánchoz*. Eljött és megkérdezte [a visai *kezes*], hogy >Akarsz velle beszélgetni?< /Hol beszélgettek, kint vagy bent?/ Bent. /Édesapjáék ott voltak?/ Persze. (...) Édesapámék nem mondtak semmit. (...) Ugyanabba' a házba', nem mentünk külön, mer ez mondjuk télen történt. Nyáron nem hoztak (...) mer másnap mentünk dolgozni... /Olyan lehetett, hogy azt mondta a lány, hogy nem vállalom?/ Igen, igen. Volt, én is vot hogy nem vállaltam el. /Nem mondták a fiuk, hogy baj lesz belőle?/ Nem. Ha vot aki udvarolt, nem vállaltam én mást. Csak abba' az esetben' vállalt el lány, ha nem vot komoly udvarlója. Ha vot, hozhattak bárkit, mer' nem állt szóba senkivel."¹¹⁴¹

56. „Itt nállunk sok ideig vot *tánc*. Vot egy régi csürünk, nádfedeles vót... Az uram engedte, mer' ott az anyosoméknál is ott is sokat vot *fonó* is és *táncmullatság* is... (...) Megtörtint... hogy nem fizetett... Mer' az kellett, hogy legyen. Nem fizetett... *Gyuri. Kuli Gyuri* vót az? S ez a másik *Gyuri*, az unokám?... Tudom, hogy pont éngem *vett el táncolni*. Én egisz nap táncoltam, pedig menyecske votam, már gyermekeim... Megvot a két fiam! De egisz nap

¹¹⁴⁰ Visa. özv. Kiss Ágnes *Gáspár Pistáé*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 05-én.

¹¹⁴¹ Visa. özv. Kiss Ágnes *Gáspár Pistáé*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 05-én.

táncoltam! Nagyon szerettem a táncot! És *elvett táncolni*, s azt mondta [Kiss] Gyuri... >Nénika, ne menjen táncolni! Mer' leállítom a *cigányt*, mikor odakerül [Kuli Gyuri] a *cigány* eleibe!< Mondom >Nekem te nem parancsolsz!< De elmentem táncolni, s miko' odakerültünk a *cigány eleibe*, leállították a *cigánt*! /Nem fizetett és akkor ne táncoljon?! Há'... csak azér'! De ... én ugy megszégyelltem magam! (...) Én tudtam, hogy nem miattam, de hát én gondoltam, ha már én a házi vagyok, há' csak azt a *szígyent* nem *csinálják meg*! De... éppen, éppen velem történt meg! /Utánna Gyuri bácsinak is *húzták a marsot*?/ Nem engedték, hogy muzsikáljon a *cigány*! Addig, amég ki nem jön a *táncbol*. De össze is verekedtek akkor! Összeverekedtek aztán ebből kifolyólag. Nem vagyok biztos, százszázalékos, de ugy emlékszem, hogy *Kuli Gyuri* vot.”¹¹⁴²

57. „Zenével... ahogy temették ezt a Lovász *Feri* testvérét, a nagyobbikat.. olyan forma vot, vaj egy évvel vot kisebb, mind én. Azt is, a... Hozták a zenészeket, és aztán még *rikatoztunk* is! Ugy, hogy ami odatalál... (...) >Bánat bánat de nehéz vagy, de kár hogy a szivemen vagy. Ha én téged birhatnálak, a világér' nem adnálak.< Vagy > Ugy szoritod a szivemet, elveszed a jokedvemet.< Így votak ugy kitalálva olyan *rikatozások*... (...) Votak olyan idősebb leányok... má', akik akko' votak nagyleányok. Hogy ott táncoltak. De nem oda [a halottas házhoz] vitték vissza a zenészeket, a zenész csak kikisértte. Mind ilyen.. gyászos énekeket huzott. Szépen huzta. És ha visszajöttek a halottas házhoz, a szomszédba' mentek, nem a halottas háznál... táncoltak! Táncoltak. Az, azt mondták, azon nap, amin táncol, azután aztán gyászoltuk a nagylánt. De azon nap, az... Nem vot az, hogy... na, táncolt. Me' hát olyan bánatos énekeket, bánatosan *rikatoztak*. Amér' ott mozgott, vagy zenész után [zene ütemére mozgott], az nem vot vigság, mer' az gyász vot, a gyász szertartáshoz tartozott.”¹¹⁴³

58. „Legtöbbet táncótak nálunk, me' vót a... csúr. (...) S akko' vót egy pünkesd. (...) Negyvenháromba'. Pünkesd harmadnapján. (...) Mihály, *Nagy Miklósé*, így mondtuk. (...) Riasztópisztollya' (...) fellútt oda, s akko' meggyútatta a pajtát. Szalmávó' vót befedve. (...) Leégett teljesen, még a szomszédba' is min' leégett. (...) Meg vótunk ijedve... Nem ez a ház

¹¹⁴² Visa. özv. Kiss Ágnes *Gáspár Pistáé*. Gyűjtötte: VS; 2001. 02. 13-án.

¹¹⁴³ Visa. Kiss Erzsébet *Birdok*. Gyűjtötte BT; 1998. 12. 12-én.

vót, más ház... Tettük e lepedőt, a vizes lepedőket, aztá' megállt a láng. Nem ígett le. (...) Fetettük a vizes lepedőt a nádros, s akko' (...) Há' közel vót a ház. (...) A vizes lepedő, az kifogta, az nem engedte. Há' mind önteztük, állandójan. Akko' nem jüttek *pompiererek*¹¹⁴⁴, me' a falubu' votak az emberek. Akko' sok nép vot itt. Akko' máskeppen vot. Há' nem büntették meg... még bátyám vót a *kezes*, nem vót *engedő*, aztá' elmaradt úgy [nem kaptak kártérítést] (...) Nem vot *engedé'*. Valami százharminc forintat adtak, u' hogy kártérítést... azt átadto szomszédnok idesapám. (...) Me' annak is leígett mindene... Közél vótunk egymásho'... (...) Magyar világkor...¹¹⁴⁵

59-60. (59) „/Maga volt *kezes*?/ Nem is egyszer! Még amiko' megnősütem még akko' is *kezes* votam. (...) Hát ez márciusba' vot. *Beállítattuk* a cigánt, s (...) Nem adtunk neki pénzt, mennyit követelt, osztá'... még eljütt a *miliciáro*. Mondták... >Mér' állott be?< Nem csinátok semmit. Vótunk hármon [*kezesek*], s aztán elosztottuk a pézt... ami megmaradt. (...) Maradt meg pénz, me' úgy forgulódtunk [ügyeskedtek]! Vot, amiko' rá kellett fizetni, hogy nem vot... elegendő. /Volt valami szerződés?/ Nem vot semmi szerződés, csak... *beállítattuk*. (...) Nem adtunk semmi pézt nekije! Mérgezes vot, hogy nem adtunk pézt... [nevet]. (...) Akko' beállítattuk egy *vasárnap*, vagy két *vasárnapra*... Semmi szerződés nem vot. (...) (60) Ztá' régebben amiko' jütt a... bírónak a felesége mindig jütt a *tánchoz*. Me' jártok, mindig mentek az asszonyok... sztá' vót az a *tánc* a csürbe'... aztá' mindig vették a széket, s tették le nekije... a bironének elejibe... Ültették le. (...) Nem táncolt, csak hogy üljen le, hogy táncolnak a fiatalak. (...) Megadták a tisztességet...¹¹⁴⁶

61. „[Egy sepsiszentgyörgyi fesztiválon voltak a visaiak táncolni. Kiss Sándor a következőkben a fellépésen táncolt legényesről beszél.] Úgy húzta... [a zenész] ott a lábom előtt! Táncoltam, megeresztették a reflektorokat, azt ahogy filmezték. (...) Sokan vótak! Meglátták ember, hogy... Volt jó *légkör* bennem. [Be volt rúgva.] Ordítottak ember, ordítottak, hogy hogy... [annyira tetszett nekik.] (...) Ki voltam dögölve, egészen ki voltam

¹¹⁴⁴ Pompier. Tűzoltó.

¹¹⁴⁵ [Visa. Kiss József Harangozó. Gyűjtötték: PG, VS; 2011. 06. 04-én.](#)

¹¹⁴⁶ [Visa. Kiss József Harangozó. Gyűjtötték: PG, VS; 2011. 06. 04-én.](#)

dögölve, aztá' má' nem még tudtam [táncolni]. Kiabáltak, tapsoltak vissza, hát annyit tapsoltak, hogy má' nem még bírtam. Osztán ezek a csángók. [A fellépés után] odavegyültem közéjük, aztán van ez nekijük, ez a [mutatja a körtáncot]. Sokan voltak csángók onnat aztán. Szerettek, odahúztak az asztalhoz, olyan furcsán beszélnek, olyan olyan, alig értettem ahogy beszélnek. [nevet] Aztán >Menjek egyek!< aszondja... (...) >Nem kell,< mondom >köszönöm, én ettem.< Szerettek. Vót megint egy kapusi pár, nagyon, nagyon jól [táncoltak]. A *miliciák* gondoltam *belénk akadnak*... Olyan nótákat húztunk, magyar nótákat ember, mondtuk... Olyan horgas szemmel néztek, de nem akadt egy sem . (...) Na, asztán szilva... szilvapálinka... Olyan erős szilvapájinka! Ajajajajaj! Jó kaja, minden... Elzsibbaszt. De elláttak, minden esetre... ”¹¹⁴⁷

62. Ehoztam egysze'a *cigányokat*. Ehoztam? Elloptam őket Kájánbul, osztá' *beállítottam* őket... *beraktam muzsikálni*. >De onnan nekem< mondom nekem az Újévre, nekem jüttek!< Ide *állítottam bé Buba* Andrással, aki most *Magyarba'* van. Hárman votunk *kezesek*... és *Rahinnal*, Margit urával, Józsival. Hárman vótunk, én vótam a *fönök*. >Na,< mondom >gyere!< Mentünk éjjel. Elmentünk éjjel a izéhez, Kájánbo. Mondták >Ügyeljetek, me' Kájánbo' megölnek!< S akkor, akkor... elmentem. Táncolunk, beszélünk a fiúkkal, minden. Mondom >Nekünk a *cigány* kell, me' *be van állítvo!*< Mondják, hogy há' ... nem 'tom még hány *párt* még *táncoljanak le!* Nem 'tom mi. >Hát figyeljetek ide!< mondom... a *kezeseknek* [többieknek], ott az egísznek... >Hogy ne *kapjunk, húzzuk el a csíkot szárazan!*< Mondom >El kell venni a *gordont*, s az egyik *muzsikát!* El kell venni!< Amig a *cigányok* ültek le, egyik elvette a *gordont*, s egyik elvette a *muzsikát*. S elmentek a falu vége felé, egy helyré, e' házhoz bé. Akkor ott meg vót beszéve, hogy odamenyen az egész. Már nem vót *gordon*. Már nem ment a zene. Úgy aztán akkor nagy nehezen, nagy nehezen *kihúztuk a csíkot*, nem *kaptunk* se'. S aztán eljöttünk, keresztül a hegyen... Aztán má' tiz órára, tizenegyre má' itt vótunk. Itt apósékná' a házbo'. *Cigányok* nem mentek muzsikálni, nem tudtak menni. Ekkora sár vót. *Folyt az eső*. (...) Este, kivittük a zsákokat, le a földre szalmát, s ott aludtak. Akkor *mentem* a... vacsora *után*. Jött a leány és hoztuk a *puliszkát*, hoztuk a... kenyeret a... Mi vót?

¹¹⁴⁷ Visa. Kiss Sándor *Császár*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 25-én.

Főtt étel vót... galuska. A *cigányok* itt ettek... A veje bort. *Gyúrjad* [igyad]! Szilvapálinkát. Akko' három, vaj nígy napig táncoltunk.¹¹⁴⁸

63. KS- „Biza, elég nagy nyomorúságon mentem én is keresztül, mer' az anyjáék nem adtak semmit. (...) Az ablakon loptam át keresztül [a feleségem]. Hej, *románt*¹¹⁴⁹ lehetne, regént lehetne írni az életembü'! Vilmus bácsi jött, a Lovász, az öreg Lovász... *Kuli*. A lepedőt felvették a hátukra, akko' Vilmus bácsi feküdt ide [mutatja a vállát] nekifogatt sírni. Na, akko' felhítták Szőlősit. >Na, még sírjál még!< Hozott tiz liter bort [nevet] /KM- „Na, amé' sirtál - aszondja - menyek, hozok egy korsó bort!< KS- Hozott tiz liter bort, *felkontyolták*, s megvolt a nősülés. (...) Na de má' meghallották reggel, hogy elhoztam a... [a későbbi feleségét] >Ej, az Isten b...a meg!< aszondja [az apósa] >Itten nincs a házba'!< Az *első házba'* vótak. /KM- Idesanyám ment, hogy kötsön fel hétfőn reggel. Menjünk a mezőre. Há, mondam én meg nem vótam sehol. Aszondja, hogy... a tesvéreimnek, hogy >Hol van Mari?< >Há' én nem tudom! Elvitte a *Császáré!* Én nem tudam!< Há' fitek, hogy mondják meg, mer' kapnak ük is. >Nem tudom! Mük e' vótunk aluva, mi nem tudunk semmit.< Úgy sirtak >Ne menj Mari, mer' úgy kapunk reggel, hogy csak na! Ne menjél!< >Mondjatak, amit akartak, én megyek!...</ KS- [Este] ementem gyorsan le a szövetkezethez, még nyitva vót a szövetkezet, aztán két liter pálinkát! *Monopolt*.¹¹⁵⁰ A sógor *Zolti* itt vót. (...) Nagy gyöngyvirág bokkrétával vótam, nagy bokkrétával akko' este. *Zolti, Pulyka Zolti* >Na add csak ide a bokkrétát!< aszondja >Neked má' nem kell!< (...) Na, aztá' az öreg Lovász... s Vilmus bácsi [voltak ott], aztá' reggelig [mulattak]! Miko' ment a csorda, akko' ment haza mindenki...¹¹⁵¹

64. „Éppen mos' beszéltek evvel az Erzsi nénivel, innét a szomszédból, hogy itt is a csúrbe' *tánc* szokott lenni és itt megín' szembe velünk, itten is *tánc* szokott lenni. (...) És mondja, hogy hát >Osztán te ezerkilencszáz-ötvennyolcba', akko' léptél be a *nagy táncba*.< Volt egy Amáli néni, ott a csúrbe... 'tom jól, hogy én még oan... [kicsi voltam]. Tehát nállunk az vót a

¹¹⁴⁸ Visa. Kiss Sándor *Császár*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 25-én.

¹¹⁴⁹ Roman. Jelentése: regény.

¹¹⁵⁰ Monopol. Egy gyári alkohol márkaneve.

¹¹⁵¹ Visa. Kiss Sándor *Császár és felesége Kiss Mária Ledoj*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 25-én.

szokás... hát *gatyábo* jártunk és mezítláb voltam, s elmentem... Egy oan ládo volt, gabonásláda a csűrbe' és oda én felültem és én odanézttem, melyik hogy táncolt, ki hogy táncolt. S van itten egy Fodor Mihály, csak *Ripa* Mihály... -nak hívják, s egyszer' aszondja >Ej, kicsi *Császár*, gyere ide le! Me láttom... – ő látto... – ott játszódnak a láboid te! (...) Ott táncolsz!... Gyere ide le!< S volt egy *Puju* nevezetű zenész. >Na,< aszondta >*Puju*!¹¹⁵² Húzd a *verbunkot*!< Én egy *gatyábo*' és mezítláb... Min' körbeálltok a leginyek. És ütöttem a láboimat, hogy pirosra ütöttem üket... de nem hagytam magamat! Így felemeltek és így dobtak fel a csűrbe né! Dobtak fel a csűrbe, hogy... >Ez igen! Ne tanuljon ő tőlünk, hanem mi tanuljunk tőlle!< Odajött egy *Pulyka* Mihály nevű, *kezes* vot... nekem az unokatestvérem és >Hú!< aszondja >Te! A bürkit!< aszondja >Te, te, te nagyon jól táncolsz, te fiú!< Aztán má' én... kicsit oan szégyenlős votam... De má' más évbe'... >Na, gyere fiú be a *táncho*!< Ők engemet ingyen [hagyták táncolni], mer' ugyi akkoriba' volt amikor *felvették kapálora*... [kapálókálákát csináltak a *táncért*, de neki nem kellett mennie]"¹¹⁵³

65. „Vót amikor... me' itt nállunk... há' látod Sanyika, ott van a borpince, még most is a kollektívnaál... tele van vízzel most. Ottan valamiko' oan hordok voltak, hogy *lajtorjával*, létrával másztok fel a hordora, s ugy csapolták meg. Fenn vót egy olyan nagy szájo neki... miko' vederral lehetett meríteni belőlle. (...) Egy este tudam, hogy akko' én votam a *kezes*, s (...) Egy *Górica*¹¹⁵⁴ nevű itt a faluba', ő vot a vincelér. Aszondja nekem >*Császár*! Ha behozod őket és kitaláljátok az énekemet, egy oan veder bor van, amibül csak az angyalok isznak!< Volt pont a pince fenekibe' egy olyan, mondjuk egy kétszáz-háromszáz literes hordó, abba csak tiszta szürkebarát bort csináltok... a főnököknek, a... mondjuk, akik jöttek a pártból. >Áj!< mondom >Gyere velem *Gyurkuca*!¹¹⁵⁵< >Huva menyünk te?< Mondom >Gyere, me' iszunk egy kicsi bort, de ügyeljete, hogy isztok!< Na... van itten egy Anna nevű, idesapámnok, idesanyámnok keresztleányuk vót. Tuom, ho' neki mondtam >Annus... hozzál bőségesebben...< mondjuk >...menyünk be a pincébe...< mondom... >*késői vacsarát*.< Az tizenkét orako' történt meg éjjel. Pont ott vót a *tánc*, a gróf épületjébe'.

¹¹⁵² Lásd: 1. sz. melléklet: 24/e.

¹¹⁵³ Visa. Kiss Zoltán *Császár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 03-án.

¹¹⁵⁴ Goriță. Jelentése: kóricáló, félrejáró. Az egyik felmenőjéről maradt rá ez a ragadványnév, aki nőcsábász volt.

¹¹⁵⁵ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a/9.

Lemenyünk, osztán a pincébe a zenészekkel. Mondom [a többi táncosnak] >Fiúk, menyünk le... *késői vacsoráér'*.< >Hova mentek? Hogy mentek, mé nem itt vacsaráztok?< >Meünk le egy kicsit, me'...< mondom... >valakinek kell húzzan...< mondom... >Gyurka egy éneket.< Aztá' mondtam kinek, hogy *Góricának* kell. Bemenyünk a pincébe, s ott min' találjo, találgotja, s én is, én is találgattam, nem... Aszondja >Te, egy-egy pohár bort kaptak, s többet nem!...< Megfordul a *cigány* és.... Atya Úristen! És elkezd húzni neki. *Elkapta* az énekjít! Hú!... Az nekifogott *tyuhogatni*, [csujogatni] veszi a vedret, egy oan rózsaszín veder vot... oan... Még 'tom most is. (...) Aztot teletötötte abbol nekünk borral. >Na, fiuk...< aszondja... >a csuprokat itt kell hagyni!< De osztán mi oda kiterítettünk egy oan hordora. Olyan szalonna, vöröshagyma... Aztán a jó hideg borral! Hát Atya Úristen! Az nem megy ki a... nekem a fejemből. Hát... S osztán húzzad a pincébe' *cigány*, ottan né! Ugy *verbunkoztam*, úgy ütöttem ott, hol a lábomat, hol a hordót. Na, ő megengedte, ez a *Górica* nekünk. Tehát ez egy nagyon nagy élmény vot. Má' jöttek a fiuk, verték a pince ajtaját, hogy menjünk ki, me'... [már táncolni akartak volna]. De mi a kicsi borunkat nem hattuk. Aszondom >Idehallgass öreg! Én a vedret visszahozam neked, de a borunkat visszük!< >Vigyétek fiuk magatokkal és igyátok meg! De örvendek...< aszondja... >Zoli, hogy te rendelted ezt.< Á' tudtam, hogy kitaláljo *Gyurkuca* az énekjét. >Me' még valaki vót... [már valamelyik *kezest* kérte erre]< aszondja >s... az mind nem engedte így, nem engedte úgy.< aszondja >De te...< aszondja >...látom, hogy ketten... Segítettél te is és kitaláltok az énekemet.< De sok évig... [emlegette] ugye' má' meg van halva. (...) És aztán kimentünk, aztán az a jó multság. De nem vót, hogy berúgni. Hogy mi disznóra berugjunk, én nem... Akkoriba nem vot. Az egy nagy szégyen vot a faluba', mer' mondjuk az a leány... mondjuk azt a leginyt lenézte, hogy... [ha ittas volt]."¹¹⁵⁶

66-67. (66) „Olyan jól töltöttünk el, főleg egy téli estét, né. Télbe'... aztán farsangba'... Drágo Jézusom! Miket... [csináltunk]! Volt amikor ugy összeállattunk... Vót egy Kelemen Sándor néven... (...) ő nekem nagybátyám vót... aszondja >Mos' csinálunk egy olyan farsangot, mind egy esküvőt!< Hát fel is ötöztünk, menyasszony, vőlegény... Há' lány is vót köztünk, de inkább leginyek votunk. Tiltotta azér' a... *milicistaság* olyankor, az állam eztet a *maskarázást* nállunkfele... És tudom, hogy... hogy *meg* is *szalasztattak* [kergettek]. De felötöztünk és sikerült azér' vagy négy-öt *fonóba megjárni*. Mindenki csudálkozott, me' addig még nem volt

¹¹⁵⁶ Visa. Kiss Zoltán *Császár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 03-án.

ilyen... oan *maskarázás*. Ő volt a... bátyám volt az *eskető* [pap], összeesketett bennünket és azután volt vagy két oan három jó leány, amelyik jól énekeltek, s mi oan *csetepaté táncot* jártunk le! Atya Úristen!... Egész éjjel egy óráig. A *fonóba*'. Vót amiko' egy óráig, ha jól ment a *farsangolás*... Aztán csak így, mondjuk szájból énekeltek... De én mindig megkezdtem a táncot. Felkeltem és táncoltam, s én... Igaz az, hogy aszondták >Te, még van lelked?< Evvel a Zsuzsival, akivel én táncoltam, Lovász Zsuzsival... Hát sokszor, mikor volt egy... úgy mondtuk mük, hogy egy *valcer*, de oan *szirbán valcer*, hogy... úgy léptünk s aztán úgy forgunk körbe. Tehát kettő... hármot előre, hármot hátra, s osztá' úgy megfordutunk, s azt körbe jártuk mi... De aztán van, amiko' aztat sűrűn húzzák, nagyon sűrűn. De én nem *hagytam el* soha, főleg Zsuzsival. Én soha, hogy abból *kidögöljek*. Nem! Én aztot végigtáncoltam. Pedig a *cigán'* olyankor még ő... izélte [gyorsította], ho' lássó, ho' melyik bírja ki! Melyik fogja most aztot kibírni. Én azt sohase hattam el... Igaz nem vót ekkora *bendőm* [hasam] Sanyikám. Csak most... (67) Most má' nem bírom annyira. Ha találkoztam vóna Sanyival ezelőtt harminc esztendővel! Akkor aztán, akkor még bírtam jól. Hál' Istennek. Hát nem 'tom, nem láttál te? Zoli bácsinál [Kallós Zoltánnál] vannak még felvételeim... (...) Mikor ők megjöttek egy másik magyarországiivol [Pesovár Ferenc néprajzkutatóval] jöttek. 'Tom itt vót... az udvarnál a *tánc*. (...) Akkoriba' nem tudtam vajon mi lesz ebből. Ezerkilencszázötvennyolcba'. És egyszer aszondja [Kallós] Zoli bácsi nekem... >Gyere öcsém fel e' kicsikét, akarok beszélni veled! Táncolnál nekem ott ni, külön?< >Há'...< mondam... >mér' táncoljak én külön...< mondom... >Zoli bácsi? Há' itt is lehet tánconi!< >Igen, de én akarok tőled egy oan külön felvételt!< S akko' elmentünk oda fel, arra a hátulsó betonra. S ott már a magnó... ük má' levették a magnóval a zenét... S én hallom, hogy szól valahol a... >Hát hol van a *cigány*?< >Itt ebbe a kicsi táskábo'.< >Na...< mondom... >akkor jó!< S én akko' nekifogtam ott akko' *pontozni*. Engemet úgy kitalált, anélkül, hogy ő... Aszondja >Én válogattalak. De ne haragudjál, gyere, osztán iszunk e' pohár bort!< Há' miko' még má' bort is kaptam, akko' megjött a kedvem még jobban. S akko' aztán bementünk oda a kollektív irodájához. Eljött, aki vót az ör ottan... kinyitotta s ott már padlón... játszottuk, hogy jobban hallotszatt a *lábrítmusnak* a *verésse*."1157

¹¹⁵⁷ Visa. Kiss Zoltán *Császár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 03-án.

68-69. **(68)** Amiko' *béangázsalódtam*¹¹⁵⁸ az Uniriábo'¹¹⁵⁹... Május elsején... vonultunk. És akkor hát persze... (...) zenésekkel vonultak. A (...) zenészek mentek elől, s a táncosok utáno... Így forogva, s a lábokat csapva, s figurázvo... S a zenészek húzták a... azok mentek az első sorokba'. Előszö' jött ez a gyár, a másik gyár, s így tovább. S akko' én láttam, hogy... Vot egy... ismertem a könyvelőségén egy nagyon ügyes, szép barna leánykát, kicsi *Anicát*¹¹⁶⁰... És jütt, hogy menjek, vegyem el attól, me' az nem t'ott táncolni. Nekem a... oanko' az... úgy *sírtett*, hogy ni, hogy nem megy a zene után..., s az azé' észrevette. Azt mondta nekem >Te magyar! Gyere ide!< Én elmentem és oan ruhábo', ahogy votam... Az féreállott és én így forgattam az aszfalton, né [mutatja, feltartva jobb kezét!] Aszondja... >A tribun¹¹⁶¹ előtt, ott ahol a nagyfőnök van...< aszondja >te fogsz átvinni! Menyek, szóljak Répásnok [kulturfelelős az Uniria gyárban]!< S akko' szólott, hogy >Megengeded?< >Há' mi csináljak, megharagszik a másik? [mondta Répás] Aszondja >Én nem 'tok evvel. Nézd meg!< ...Úgy *forgott min' egy pereszleny*. És hát... akko' úgy belém szeretett az a hölgy! De én... én ott kellett álljok mellette és én úgy vittem forogva, meg a láboimat ütve, s úgy mentünk át, ahal át kellett menni... A főnökek így tapsoltak né!...Aztán az egész főnökség onnan né. (...) Tehát kinek... ott is milyen helyen sikerült annak a gyárnok a bemutatás. Tehát ez egy gyárnok a bemutatás vot. **(69)** S akkor engemet már másnap hivattak is oda 'z irodáro. Akko' mondja románul >Há' mé' nem jelentkeztél [magadtól] ? (...)< >Há'...< mondam >én nem tudom, még votak más kollegák...< >Há' mit tudsz, gyere mutasd meg!< S akko' jöttek a fiuk dilután... probáro. Ott... nevezetes vót az Uniriánok...egy olyan zenecsoportja vót, kérem szépen, hát az gyönyörű. S akkor osztán nekifogtak... Hát nekem nőtt a lelkem! (...) De az a Répás, az nézte... nekem a láboimat >Na, nagyszerű! Na, lássuk, nézd meg, probád meg így, és nézd meg könnyebb lesz neked is!< aszondja >Mindig legyen a lábod kinyútva, eztet izéld be [gyakorold be]...< aszondja... >és csak annyira engeded fel, né! Gyakoroljál! S osztán jó magasan! S hol üsd meg, és azt az *átfordulást*...< Tehát az *átfordulást az ütésbe'* együtt. [lábütéssel egy időben megfordul a saját tengelye körül] S akko' a két lábot egyszerre hogy

¹¹⁵⁸ A angaja. Jelentése: alkalmazásba lép.

¹¹⁵⁹ Uniria. Öntvénygyár Kolozsváron, jelentése: Egyesülés.

¹¹⁶⁰ Aniță. Jelentése kb.: Annácska.

¹¹⁶¹ Tribună. Jelentése: díszemlevény.

kell megütni. Én tanultam meg azután, hogy a két lábot egyszerre sarkon ütni, hogy kell... három ritmusba'!¹¹⁶²

70-72. (70) „Hát mikor a leánytestvéremnek lett vona a lakodalma, én mentem el, hogy fogadjak zenészt. S gondoltam meek az *Öreg Nácihoz*¹¹⁶³ egysze'... De hát, hogy menyek lefelé a cigánsoron... Én gyalag mentem, de fejlől... (...) hallom ott e' házbo' ugy szól a *muzsika!* Egy szép cigánleán' ott a tornácho tépi a libát, s... Há' a *Kicsi Náci* otthon vót. Miko' meglátott a *Kicsi Náci*,¹¹⁶⁴ így a *muzsikávol* jön. >Gyere be!< Há' ezt is énekelte, s húzta nekem, hogy >Gyere be babám, gyere be!< Há' nem tudtam, nem tudtam *megettúrni*, hogy ne menjek be. Menyek be... >Jaj...< aszondja >...nem is létezik, hogy innét menj tovább!< >Hiábo... mondom... >te, *Náci*... mondom... >Ne haragudj, én szeretnék én tégedet is, de...< (...) [Az *Öreg Náci* a nagybátyjuk volt.] ...mondom... >a nagybátyádhoz kell menjek, né... a testvéremnek [lakodalma lesz].< >Na, nincs semmi baj azér'! Te...< aszondja... >menj le, de félek, hogy nem lesz szerencséd!< (...) De aszondja >Mikorá' a liba megvan, gyere vissza!< Le is menyek az *Öreg Nácihoz*, nyugodjék. Meghat rég. És meglát az öreg, úgy... há' benn vót ott a házbo', egyedül (...) ott ült a tűz mellett. >Na...< mondom... >mi' csinál *Náci* bácsi?< >Há' itt ni, ülek a tűz mellett...< aszondja. (...) Mondom >Ide hallgasson! Édesapám megkéri, hogy jöjjenek el *Zsigávol* a... [lakodalomra] S akko' (...) aszondja az *Öreg Náci*, hogy *beáll*. És né... Hoztam előleget? >Hoztam.< Na, száz lei előleget vittem akkor, nem felejttem el soha... Odaadtam nekije. (...) De aztán tényleg nem vót szerencsém, me' osztán visszaküdte az előleget a *cigány*. Csak azt mondom apropó aztán, hogy én visszamentem a *Kicsi Nácihoz*. Jaj, Sanyika, aztán ott láttá vóna táncolást! De az a leány az... nekije... szoval az *Ducinak* vót – vót egy *Duci* testvérük – annak vót a leányo. S vót egy *Sándorika*, me' ők két testvérek. *Duci* 'tom, hogy meghalt, *Sándorika* kicsi... az ilyen kontrás vót... az olyan ügyes fiúcska vót, én azt is szerettem. >Háj Domnu Zoli!¹¹⁶⁵ Gyere Zoli hozzánk!< Odamegyek, na... annyit *letáncoltunk*, ettünk jól. Én nem szigyelltem enni a cigányoknál, de ezek oan cigányok votak, hogy... na, osztán ottan rend van. Mind itt ni, oan

¹¹⁶² Visa. Kiss Zoltán *Császár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 03-án.

¹¹⁶³ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/c.

¹¹⁶⁴ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a/5.

¹¹⁶⁵ Hai, domnu Zoli! Jelentése: Jöjjön, Zoli Úr!

szép tisztaság van... né... Én mondom, hogy ottan nem, hogy utálat vagy bűdösség legyen, nem ‘tom mi. Lehet, hogy egy kis cigányszag csak megvan, de... egy olyan patyolat tisztaság, s osztán a leány... olyan ruha rajta, hogy... Jaj Istenem, ne hagyj el! >Na!< aszondja >Zoli fiam, reggelig!< >Te, én mondom, éngemet várnok haza, s nem tudom mi...< Aztán ijjelel mentem el onnat. Nem hattak a *cigánok*. Kikísértek elősző’ az erdőig, a *Hintasig*... Úgy mentünk azokkal né! Ajjajaj! Nekem Palatkán nagy élményem vot. (71) Mondjuk úgy, hogy édesapám... Ő benne vót, de az biztos! Az *Öreg Náci*¹¹⁶⁶ is, s vót neki a veje *Zsiga*,¹¹⁶⁷ akik a mi házunkba’... Aztán... ajaj! Nekem reszketett a szivem, ott állottam mellettük, nem mentem vona el onnan egy percet se’! Ameddig húzták édesapámnok. Édesanyám nem szerette annyira, de... idesapámnok, ha az utolsó pénze vot, azt is odaadta nekijek. Mer’ tudom, azt mondta sokszor >Látod Sándor, most mi’ csináltál? Holnap mü kell vegyünk ezt vagy azt, de te odaadtad *Nácinok*.< >Asszony, hallgass, me’ én veszem vissza!< S inkább elment napszámbo valahová máshova és vissza... Szerezze vissza a pézt, ahova kellett. De az a *cigánynok* nem vot, hogy... Me’ van egysze’-egysze’ a *cigány*, hogy... Na, ha nem fizetsz oan jól, máskor nem még húzza, nem jün el az ajtódhaz. De ük tudták, hogy *Császár* Sándornál le voltak ültetve az asztalhoz és megkínálvo étellel és pénzt is kapnak. Pedig vót, amiko’ azt mondta az *Öreg Náci* >Ne fizess Sándor! ‘Tom neked is... [kevés pénzed van] Úgy megeleégyszünk...< aszondja ... >van egy kicsi ital, egy kicsi étel.< aszondja. (...) Vót, amiko’ mentek haza, s vótak nagygazdáná’. Aszondja >Nézd meg, éhesen megyünk haza.< >Ne törődj *Náci*, húzzad, ho’ menjen! Erzszi menj, vágjál le egy csirkét! Csinálj e’ jo pulszkát csirkepaprikással a *cigánoknak*!< >Jaj, Sándor drága!< Csukolták idesapámnok a kezeit. Tehát ezeket az élményeket én mind itt... [mutat a szívére] Itt vannak leírva nekem a... amiken én átéltem gyermekkoromba’. (72) Mondom, hogy az én szüleim... főleg édesapám... Idesanyám nem vót oan *nagy táncú*, de má’ édesapám után aztán ő is *gyarapodott* [fejlődött]. De idesapám, ü benne vót a... Sokszó’ nappal is, éjjelel is! Vót úgy, ho’ három éjjelel, három nap! ‘Tom, hogy votak ezek itt... Fodor-Kissnek hitták, a *Zsandárok*, úgy mondják. Aszondta az egyik erdész, hogy >Menj le *Zsandár* Ferenchez és mon’ meg, ho’ reggere’ vágjon le egy disznót Sándor, me’ neked ni... (...) neked már nincs a disznobol. Mer’ megettük. Na, menj és mond, hogy vigyen az éjjelel fát. De reggere’ egy olyan száz kilos disznót, akko’ vágjo is le, és ott perzseljétek meg, hogy ne legyen *szemverő* [ne szúrjon szemet], hogy valahonnét hoztuk a

¹¹⁶⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/c.

¹¹⁶⁷ Lásd: 1. sz. melléklet: 26.

disznot.< Azé' csak megtudták, me' levágvo... 'Tom olyan szép tél vót. Én befogtam... vot e' jo *serén csikonk*, befogtam, s szánnol... Me' jöttem le... a diszno után. Hogy csak elhasították a disznot... az szépen meg vót mosva, pucolva... fel a szánkora, bétakartuk e' fehér lepedővel, s mondtam viszek, halottat viszek, miko' ott... De aztán jöttünk. Aztán képzeld el, hogy ott a zenészek, ho' jüttek ük oda... Hallották >Né, Sándornál van vágvo diszno...< aszondják... >és hallom ott vannak az erdészek.< Ott egy Miron nevezetű, volt egy *Jani* nevezetű, az palatkai *tagból*, *Jani*... – úgy van egy olyan *tag*, egy oan pár ház van ottan... egy erdő mellett – akko' jütt a *cigányokkal*. >Na, Sándor bátyám, itt vagyunk!< (...) 'Tá azak miko' jüttek hozzánk otthon, édesanyám má' tudta. Vaj elmentek ki, meglöttek, vaj egy vaddisznot is... Vot olyan helyzet, miko' löhettek. És én szánkoval 'tom mentem utánnuk. Vagy őzet, vagy nyulat, s vadast csináltak... vadételt. Én erre oan jól emlékszem, hogy aztán nállunk három éjjel-három nap...*eresztették*, *ho' menjen a mullatságot*, s a zenét, de... És jobb vot, min'... Nem vot annyi stresz, nem volt annyi... mind a mai nap. Jaj Istenem, mos' má' mi lesz? Édesapám nem törődött. Nekünk a mindennapi kenyérünk megvót. Tehát monhatom, úgy, hogy szeginyek vagyunk, de jól élünk. Tehát így vot nállunk. Nem votunk mük gazdagok...''¹¹⁶⁸

73. „*Öregszem le*, Sanyi. Ha ne történt vona ez az operáció is velem... [kivették az egyik veséjét]. Hát... mikor én nagyon kifáradok... Mer' az egyik unokatesvéremnél votam lakodalomba', s a feleségem aszondja >Te vigyázz!< Aszondja az *apatársam* >Te, Zoli! Te így táncolsz? Neked még tettek egy vesét, nem hogy elvették!< De utánnó osztán megéreztem pont a vesémnek a helyét, hogy honnan vették ki. Nem lenne szabad nekem, csak mégis... nem 'tom *megtúrni*. *Nem túröm meg*, hogy esetleg úgy *üljek egy helyt*.''¹¹⁶⁹

74. „Itt a szomszédba' Lovásznál vót egy *mérés*, akko' az alsó házná' vót egy *mérés*. Az alsó házná' *mértünk* mi, s a túlsóná' mérték a lapusiak, úgy mondtuk. Tehát közvetlen egymás mellett vót a két *turma*.¹¹⁷⁰ És olyankor az ember iszik, egyik asztaltul, a másiktul...[is kínálják]. A nótábo... bele-belevág a másikéba, vagy magasabbra, hogy emelje ki magát. Aztá'

¹¹⁶⁸ Visa. Kiss Zoltán *Császár*. Gyűjtötte: VS; 1999. 03. 03-án.

¹¹⁶⁹ Visa. Kiss Zoltán *Császár*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 21-én.

¹¹⁷⁰ Turmă. Jelentése: nyáj.

az is, hogy abba' jártok, hogy ellopták egyiktől a zenészt. Kihítták a zenészt, elcsalták át a másikhaz, aztán ment a vita. (...) Persze, persze... Az öreg Kis *Pista*, ahogy mondjuk aztot... Elment, hogy kicsalto, s elhozta a zenészeket a szomszéd háztól a... má' a szomszéd *turmátul*. (...) Aztán persze, hogy már ebből jüttek a viták, a bajak, s aztá' csak vissza kellett menjen, hát ott vót *befogadva* a zenész. Onnan kapta a pénzt. Oan kis viccelés vót, csak a viccnek van aztán áro is, sokszo'."1171

75. „Három-négy kolléga elhívott, me' tudtam furulyálni, hogy járjunk karácsonkor a turkával.¹¹⁷² Elmentem... na. Akkor nagy sár vót. Összejártuk az egész falut Bára'ba'. Akkor a gazdám aszondta >Te nem votál a turkával!< Reggel, mikor hazamentem, mer' egész íjjel kellett járjunk. >Hogy nem, há' itt is vótunk!< >Nem, me' nem vagy sáros!< Me' nagy sár vót. Én nem votam sáros, me' vót egy kis elemlámpám... kikerütem azokat a dógokat. Aztán úgy, hogy hazajüttem, én szedtem a pénzt! Me' adtak pénzt. A turka fel kellett szedje a pénzt az asztalrul. [A kecskének felöltözött legény a kecske száját képező két fadarabbal igyekezett felcsipni az asztalról a pénzt.] Hazamentem... akko' nagy pénz vót hetvenöt lei... Úgy asztán megdícsért a gazdám, hogy nem vagyok sáros."1173

76. „Amiko' oan fiatal menyecske votam, akko' pont akkor vaj egy évre valahogy... (...) Akkor vot *mérés*. Elmentünk itt [Kiss] Ágnis néninél... (...) ott vot a *mérés*. Na, osztán *elvett* ez a [Papp] *Zsiga* bácsi, ez a *Karikás Zsiga*. *Elvett táncolni* (...) De nagyon jól táncol az is, oan jól táncol, hogy... Annyira *jo táncu* vót. És *elvett táncolni*. Hát nem vot... Kiss [nemzetséghez tartozó]. Nem 'tom milyen tánc kellett neki. Elment oda [a zenész elé], ellökték. Jaj, én eljüttem onnan, én úgy megijjedtem! Há' ott is *összevakalódtak* [összeverekdtek], hogy >Nem az, me' ez!< >Nem, mer' eztet húzzad!< Vot, vot [baj]."1174

¹¹⁷¹ Visa. Kiss Zoltán *Kocsmáros*. Gyűjtötte: VS; 2001. 02. 13-án.

¹¹⁷² Turcă. Román alakoskodó népszokás, jelentése: kecske.

¹¹⁷³ Visa. László Sándor *Sabi*. Gyűjtötte: VS; Visa, 2000. 02. 08-án.

¹¹⁷⁴ Visa. Chira Mária *Kuli*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 03. 04-én.

77. LF- „*Szórakoztam* [udvarolt] még akkor véled [a feleségével] persze, mikor egy kendőt kaptam [Timár] *Böskétül*. Igaz?... LÁ- Akkor szógátom, te! Oan hetvenháromba’... LF- Aztán akko’ hetvenháromba’, vaj hetvennégybe’ kimentünk akko’ tudad oda Báréba... Én, Áрпи... Hogy a zenészekhez, tudod... Akko’ votak *Böskékék* itt nálunk, és... (...) Ők a román táncot [akarták lefilmezni] tudod. Akko’ votak *Sanyi* bácsiék, Timárék... Leginy votam, persze. (...) Akkor a... Timár *Sanyiékkal* votunk kinn Báréba’, a román *táncnál*. Aztá’ vot két... az üstösnél [pálinkafőzőnél]... Luka bácsi... (...) vót két fiatal lányo. Aztá’ én Árpivol *legyurtunk* ott egy táncot, érted. Fel van véve... azokkal a lányokkal, persze. (...) Akkor visszajöttünk, aszondja *Böske* >Feri, mos’ má’ mivel vagyok adósod?...< >Há’ *Böske* szivem, mivel? Semmivel.< Akko’ valami kendőt, így ni ni... ajándékoztak. (...) Talán még most is megvan...”¹¹⁷⁵

78. „[Egy visai származású román nőről beszéltünk] S akkor ü oan gyönyörűsip leány vot. Vitték Marokházára. Ahogy kihozták a kapun, aztán egisz, amíg ide lejüttek, hogy van a szövetkezet, addig mind úgy jüttek, a *román táncot* [táncolva], sorba’ az után, s ugy táncolták a... egisz addig, s ott ültek fel a szekerekre. Egyszerre... csináták. Oan ügyesen jüttek. /Egyszerre is forogtak?/ Nem egyszerre! Nem! *Rendre!* Miko melyik forgatta. Jüttek, s ugy forgatták, s akko újra jüttek. Mind ugy a zeniszek huzták ara... Emlíkszem, mind hogy ha ma lett vona... Egy gyönyörűsip leánt vitték Marokházára. Egíszen amíg ide kiírtek, addig min’ táncolva jüttek. Lassan... lassan... A zeniszek jüttek zenilve, s ük jüttek táncolva. Asztán nagy románok votak akkor ugyi... [II. világháború után] Na, emlíkszem jól, ott ültek fel a szekerekre... Lovasok is votak, ugy lovas ... sztárasztyé¹¹⁷⁶.. Miko' annak a vitték el a leányát Marokházára.”¹¹⁷⁷

79. /A *nagy táncon* már a lányoknak is kellett fizetni?/ Ott má’ kellett. Kellett. Jaj, idesanyám szeginy annyit adott a zeniszeknek enni! Én is igaz annyit adtam, miko leányok votak Annusék. Csak jüttek a fiuk... >Jaj, Amáli néni, nem akar adni senki ebidet! Mit főzett? Föz?<

¹¹⁷⁵ Visa. Lovász Ferenc *Kuli*. Jelen volt a felesége Lovász Ágnes *Kuli*. Gyűjtötte: VS; 2001. 04. 18-án.

¹¹⁷⁶ Staroste. Román lakodalmi tisztség, kb. mint a násznagy.

¹¹⁷⁷ Visa. özv. Nagy Amália. Gyűjtötte: VS, 2000. 02. 08-án.

>Há' főzek, há' mi csináljak?< S akkor mi a faluba' laktunk. Vót egy nagy-nagy csűrünk, ott sokat vót a *tánc*. Aztán idesanyám má' nem is kérte... Mondták nekem a fiúk, hogy mi... >Adsz ebédet a karácsonba', vaj husvét másodnapján?< Mindég olyankó kellett adjon édesanyám, asztán... csak mentek édesanyámhoz, mondták... >Néni! Ugyé ad husvétba' a *cigányoknak!* Másodnapján!< >Adak! Adak fiúk!...< Soha-soha nem mondta, hogy nem ad. Pedig vótak nagygazdák, s azok nem adtak. Sose felejttem el, *Erzsi* nénid, a *Selyem* János felesége. Az nem adott soha a zenészeknek, hogy egyenek. Nem. (...) Én még a világ adtam. Én is a leányokér... *Juliskáér* és *Annusér* is. Örökké adtam. Minden ünnepbe' kellett adjak... Szégyelltem mondani, hogy nem adak. (...) Én nem tudom, *Sanyi*... Azt soha nem felejttem el. Nálunk vót a *tánc* ott a csűrbe, ahol laktunk a falu közepén. Olyan kalácsot hozott... (*Erzsi* néni] Olyan tepsibe sütették, hogy olyan recés vót. De nem vót nagy, me' nem vót két literes az a lábas. De az olyan barna vót... hogy aztat csak ha nem a kenyértésztából csináták. És én nem láttam, hogy ki hozta, mer ugye a *kezes* vette el... a kalácsot. S asztán ük, a fiúk azt mondták, hogy szégyellik, hogy adják oda a *cigánnak*, milyen barna. Min mondták... >Ki hozta? Te ki hozta?< >*Erzsi*, a *Fodor Gyurié*... Oan gyenge kalácsot hozott. Soha nem felejttem el. Nagygazdák vótak, persze... S a *cigányoknak*, hogy egyenek... Nem igen adtak. Ha adtak vaj egyszer *ozsonnyát*, mer' ugye nyáron vót *ozsonnya* is... Ebédre hazamentek a leányokhoz a zenészek és *ozsonnyát* vitt oda a leány. Kenyeret, szalonnát... Másik leány vót... Amég a templomba vótak estére, addig nem ... muzsikátok a *cigányok*, s addig *ozsonnyátok*.¹¹⁷⁸

80. „Vót egyszer egy elég idős cigány. *Sánta* János, úgy mondták. Na, azt is úgy temették el a... zenékkal. Akko eltemették, s ott a temetőn... Sohase felejttem el, a magyar temetőbe' van temetve. Zenéltek, s akkor a cigánnék nekifogtak *rikatozni*... románul. Hogy >Áj murit...¹¹⁷⁹ meghaltál, s < aszondja > itt hattad a feleséged...< Úgy *rikatoztak*. /És táncoltak is?/ Ott nem, kint a temetőbe'... Asztán ugye mikó otthun vót a tor... ott má nem vótunk. De a temetésre... oda szaladtunk, ho' lássuk cigántemetést. Akko' nem vótam még tíz éves se'.”¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁸ Visa. özv. Nagy Amália. Gyűjtötte: VS, 2001. 04. 18-án.

¹¹⁷⁹ Ai murit. Meghaltál.

¹¹⁸⁰ Visa. özv. Nagy Amália. Gyűjtötte: VS, 2001. 04. 18-án.

81. „Náci, s Hendri¹¹⁸¹ voltak a régi zenészek. Régen Hendrinél táncoltam. Hendrinél! Az asztán jó volt! Idesapám is őt fogadta... (...) Má' nem volt öreg... Mentek, ho' állítsák bé őket. Fekelt a zenész, me' mi' tudom én, regge' korán mentek, vaj mi... Felült az ágybo', idesapámék leültek és sírtak, ahogy ü muzsikált! Mérésre hozták a zenészeket...”¹¹⁸²

82. „(...) A palatkaiakkal béállottunk törökbúzáér'... a palatkaiakkal... akkor a román fiúknak [Visában] béállottunk. S akko', hogy vigyék el a kukoricákat Palatkáro, haza az ökrekkkel. Mentünk az egísszen. Én is kellett, ho' menjek, ha zenész votam, ho' ott is... Menjünk oda, hogy ott is... [muzsikáljanak], hogy amikor vittük a kukoricát a falun keresztül... Mük a szánkán vótunk...tél vot. A szán tetején... húztuk, ho' menjen. Na ott elmentünk a... Ittunk e' kicsit. Miko' jöttünk vissza... ezek a román fiúk aszongyák >Te, nem menyünk haza csak üres kézt... há' hogy menjünk haza?< Ott jöttünk az erdőn keresztül, úgy mondják a Hintas. Vittek fejszét magokkal. >Vágunk egy szán fát!< >No, vágjatok csak.< >De, (...) te is viszed a rudat!< Egy-egy oan rud fát... hogy mondjam, hogy... rakjuk fel a szánt... fávol... Jüvünk... Eladták Bára' a fát, nem 'tom mennyi pálinkáér'. Az erdész másnap elment a nyomon... >Hallod? Há' ki hozta ide ezt a fát? < aszondja >...A visai fiúk. Hozták a szánon.< aszondja >Nem tudja, hogy kik?< >Há' hunnét tudjam, ho' ki az ördög? Nem mondta meg egyik se', hogy kik.< Aztán jött, hogy tusakodjék, ho' kik voltak azok a fiúk. Ho' kik voltak a kezések, hogy elvitték a kukoricát haza a zenészeknek az a... Aztán csak kiderült. (...) /Kik voltak a kezések akkor?/ Hát azok meghaltak. Me' elmentek a háboruba. Nagyabbak voltak, mind én, vaj két évvel. Elmentek a háborúba és ott is maradtak. (...) Egyiket Miron, s egyiket Juanaş. Tudja a fene. Aztá' akkor vótak ökre, tudad. Há' nem ment... elig lett vóna két ökör, hogy vigyék el a kukoricát, me' nem vót, mit 'tom én mennyi kukorica, mit 'tom én hány víka. De ngy ökerrel. Mentek ngy ökerrel, hogy milyen gálántok,¹¹⁸³ hogy mennek ngy ökörrel, viszik haza a kukoricát a zenészeknek. Aztá' ngy ökör után tettek biza fát! Még vágatok, me' vót egy kicsi a fejükbe', aztán kiforrósodtak s vágatok. Miko' má' eladták >Na!< aszondja >Most van pálinkánk. Üljetek a szánra, s...< aszondja... >igyunk!< Aztán akkor én nem ittam,

¹¹⁸¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a, 24/c.

¹¹⁸² Visa. Nagy Mária *Kőhidi*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 21-én.

¹¹⁸³ Galant. Jelentése: gáláns, itt: magamutogató.

mer' *ügyeltem* a hegedűt. Én nem ittam, csak vagy egy nyelést ittam belüle. Itt a... miko' má' jöttünk a mük erdőnken lefelé, má' énekeltek, s itt a falun má' énekeltek. Úgy, hogy elárulták magokat, mer' a nyom a szánnok tudod, látszódatt, hogy huvá vitték. Nem felejttem el soha. Sokan menyen az ember keresztül. Te, Sanyi. Hej, az Istenit! Vot nekem, hogy mentem, zenétem."¹¹⁸⁴

83. „Zsúkan filtem, me' román falu. Iszom, s ha tévedek vaj e' kicsit *megpukkintanak* [megvernek] ! (...) Tudod, hogy mi vót Zsukon? Ott, amiko' má' víge a lakodalomnak... Ott visznek... minden asszony pálinkát, anékü', hogy adjon a gazda. Akko' visznek egy-egy liter pálinkát. S akko' veszik ki regge'... fele az ük pálinkájokat. Minden pár... S aztán akkor isznak, akkor rugnak bé. És akkor kellett... Azt mondták, hogy kell mennünk a leánynak a házához... megint... regge' [zenélni]... De nem oda a falura, hanem Nemeszsukra. Én aszondtam – a... Bélával [Radák Béla]¹¹⁸⁵ vótam [zenélni] és a szavai *Sándorkávol*.¹¹⁸⁶ (...) Béla látto, hogy részegek a táncosak... Meglökett... Ne, filj, me' én gyúrtam [erősen kontrázott]! Erös vótam kézbül. Vót úgy, hogy elkínoztak, nem írte meg a píz. Elizzadtunk. De olyan kimerülés vót akkor. Ajjjajaj! Én úgy *bágyodtam ki*, hogy már nem bírtam. Aludtam el...Amikor megátunk e' kicsit má' szunyókátom. (...) Mondom >Én itt megszökek!< Azt mondta [Béla] >Ha megszöksz... az a legjobb lesz, mer' megmondjuk, hogy nincs kivel... zenélni.< A *gordonnal* kijöttem, csinálódttam, ho' *meek... fère* [WC-re]. S akkor ki ott a mezőn... a kukoricás közt. S akkor kijöttem a tanyára, ahol vótak a disznók. S ott vártam meg őket, ho' jüttek. Gondótam, ha elkapnak, azak úgy megvernek engem... Azak a románok. De osztán nem tudtak, me'... fiatal vótam... Úgy futottam ki ott a templom mellett (...)! Gondótam, ha elvisznek oda Nemeszsukra, én már nem bírom ki. Má' nem bírtam a kezem (...) tizenyóc évesen (...) S ugyi egy embertül nem fétem vona, de miko az ember ha hibás... Én megszöktem, hogy osztán ük is... Ük aszondták, hogy megszöktem, avval maradnak, mer' nincs kivel menjünk. *Elromlott a banda*. (...) A pénzt aztán megadták nekik... (...) Adtak e' liter pálinkát is. Ugy vót a *vásár*... e' liter pálinka, s egy kenyér, s egy tyúk ... (...) A pálinkát ittuk meg közösen... Ott... vót nekünk pálinkánk is, de nem ihattál... Ha bérugtál vóna, azak

¹¹⁸⁴ Visa. Nagy Miklós *Bendi*. Gyűjtötte: VS; 1998. 12. 05-én.

¹¹⁸⁵ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a/6.

¹¹⁸⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a/2.

megnyakaltak vóna alaposan. Oan vad emberek votak. (...) Nem oan populárok.¹¹⁸⁷ (...) Oan műveletlenek. Ha ittak, azak bicskásak is vótak. Verekedtek ük is köztek. Egy-egy *laskát* [pofont] *adtak* egyik a másiknak.”¹¹⁸⁸

84. „Hogy ezek [az idősebb legények] elmentek katanának, osztán mük maradtunk a legnagyobb leginyek. Há' mük *tartattuk a kalákát*. Elmentünk Palatkára, s *béfogadtuk a cigánt*. *Nácit fogadtuk bé...* az jütt. Asztán vót egy piszkos biro. Az nem engedett táncolni. Mük má' elhoztuk a *cigánt*, s nekifogtunk táncóni. Ü *beadott* a csendőreknek. A magyar csendőrek nagyon... oktalan vótak. Jüttünk a mezőről, s osztán bévittek a fogadóba... a *cigán* nékü, hogy mük énekeljünk s táncojjunk. S mezítláb... Aszondtam, hogy >Má' nem bírom, má' el vagyok fáradva!< >Akko' igyál e' csupor vizet!< Kellett igyak e' csupar vizet. Baj vot, mer' aszondtam, hogy el vagyok fáradva. Asztán ütette a bottal a lábomat. Hogy gyorsabban... gyorsabban. Akko' muszáj vót ugrádjál... hajtatta a lábunkat a bottal. Osztán... Ágnissal is táncútam. Űtet is elkinozák... Mer' a leánt is... amelyik jütt a mezőrül, hozta bé... Legyen kivel táncoljunk. Elég gyalázatos vot. Magyar ember vot, de elég gyalázatos ember vot. Osztán aszondta... Egy idővel elfogyott a víz. Aszondta >Na, két fiú vizért!< Én jelentkeztem leghamarább. Én és még egy unokatesvérem (...) Mük elfutottunk, s othattuk a vedreket. Kifutottunk a *Nagyadukba*... úgy mondtuk. Ott aludtunk a gödrekre. (...) Osztán mondtuk ketten >Na, te! Mük eljüttünk. De holnap ezek megin' megfognak osztán... Most aztán tényleg megvernek!< A'tán csak (...) elmentek dógakra, asztán nem jüttek. Aztán csak elküldtek párat, hogy menjenek, ho lássonak mé' nem jüvünk a vízzel. Aztán csak ezek megkapták a vedreket, s >Né, ezek a vedrek itt vannak, de ezek nincsenek sehol!< (...) A többiek min' táncoltak, amég gondóták ük, hogy elengedik üket. A'tán má'.... nem vót jó azér, me' én jüttem korán haza, s aztán amikor rá' jüttek a többiek én má' ki vótam fáradva. Min' táncolj, s énekelj, táncolj, s énekelj! Aszondtam hogy >Ki vagyok fáradva.< >Akko' igyál e' csupor vizet!< Én má' többet nem mondtam többet, ho' ki vagyok fáradva me' már gondótam, két-három csupor víz elég nekem. Mer' má' kotyog a hasamba’.”¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁷ Popular. Jelentése: népi, itt: népszerű.

¹¹⁸⁸ Visa. Nagy Miklós *Bendi*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 26-án.

¹¹⁸⁹ Visa. Nagy Miklós *Bendi*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 26-án.

85. „Itt a faluba’... vót a bíró, ahol lakik András... ez a *Góbé*. (...) Na ott vót egy bíró. Az nagy gazda vót, nem vot gyermeke. Magyar asszon’ vót a felesége. Etelka. Aztán az ú’ szerette, hogy még a világ a *táncba’* legyen, az az asszony. Ho’ lássa, hogy ki hogy táncol. Aztán annak arattunk. Osztán ű adott pénzt, osztán úgy *kalákába’* csinátuk. Mük [a zenészek] vettük a pénzt, s a fiuk levágták a búzát, a leányok *gyütettek markat*. Összeszedtük a búzát, két-három holdat, osztán jöttünk haza. De az az Etelka néni, az oan ügyes asszon vót. Az várt lepénnyel! Az tisztességes asszon vot...”¹¹⁹⁰

86. „Pulyonba’ votam egyszer. Ott elmentem egy *kollégámmol*... Ment oda a rokonjához. Na, ott *táncoltam* én úgy, ahogy vot *furulyán*. Ott furulya után táncoltak az ilyen kisebb fiuk. De nálunk nem vot. Tizenhét-tizennyolc éves lehettem... Nálunk nem vot furulyáro tánc.”¹¹⁹¹

87. „*Zolti* bácsi [Kallós Zoltán] mindig azt mondta, hogy nem tudok úgy furulyálni úgy dűnnyögve? Há’ hogyne, tudok én úgy is, akká’ hogy... Hallottam... vót egy öreg ... juhász. Az szépen tudott *klánétázni* is. Asztat hallottam én, úgy dűnnyögve, úgy erőbül furulyázni... Visai... román vot. Román, de tudott magyaru’ notákat, *magyar lassut a klánétán*. Csak me’ vot itten valami... egy öreg ember... Itt van ez a legelő itten fenn. S akkó itt ment szípen itt a johokkal, s át oda a dombra, s akko’ húzta el a *lassutáncot a klánétával*. S miko’ látta kinn az öreget, itten lakik... pont a sarkon. Aztán *húzta el* neki ott fenn a hegyen, s miko’ jött le az öreg, csak jött ki egy *pakk*¹¹⁹² dohánnyal neki... amér’ el... *klánétálta* neki a *lassutáncot*. Ahánszó látta kinn ... az *klánétálta* el, az mindig adott neki egy pakk dohánt. Szépen *klánétált*, furulyázott.”¹¹⁹³

88. Vót itt az öreg *cigány*. *Sukau*.¹¹⁹⁴ (...) Vót, vót, vót [szombaton *tánc*]... a régi időbe’. Má’ a magyar világkor... Vót az a zenisz innet, egy öreg-öreg. (...) Asztá’ jüttek nálunk... Ott vót

¹¹⁹⁰ Visa. Nagy Miklós *Bendi*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 26-án.

¹¹⁹¹ Visa. Papp András *Buba*. Gyűjtötte: VS; 1998. 12. 04-én.

¹¹⁹² Pac. Jelentése: kis csomag. Pacet jelentése csomag.

¹¹⁹³ Visa. Papp András *Buba*. Gyűjtötte: VS; 1998. 12. 04-én.

¹¹⁹⁴ Lásd: 1. sz. melléklet: 58.

a *tánc*. Ott fenn. (...) Oda jüttek ki. De meg se' monták idesapámnok, hogy ni... hogy van *tánc* mámo öste. Jüttek *cigányostul*, leányostul, ... >Na, Sándor bácsi! Gyútsan lámpát, s... lesz *tánc* ma!< Asztá' felköttünk... Még gyermek votam, felkeltünk az ágybo, Sárivól így ni... ni... Leültünk a kemence mellé, az ágyot dobták ki... *hánták ki* a földre. Gyútották meg a lámpát, s táncoltak benn. (...) Csak úgy jüttek... anékü, hogy szóljanak. Oda vótak szokva, me' nálunk mindég meg vót engedve, hogy... Idesapám mind engedte. (...) Há' olyanko' hogy alugyál? Ültünk így (...) a kemence megett, ni, ni! [nevetés] (...) Így ni, volt akkor. Fogták, s dobták ki az ágyat (...) Úgy jütt a pára, mint a küd! A házbo'... miko' hideg vot künn, télen. /Fiezettek házbért?/ Há' egy-egy semmit! Ez pohár pálinkát az öregnek, s nem tudom, hogy egyeztek meg! Szerették ük is. Mi' csinálj vellük? Huvá még küdd öket? Zenéstül... Na, ott vót Mihály bácsid, *Zsiga* bácsid, *Gubás* Sándor, s ezek... jüttek *cigányostul*, mindenestül. Csak halljuk, ho' cingájálnok az ajtoba'. >Na, Sándor bácsi... a lámpát a sarokba'!< ...hogy ne verjék le. Még füstös vót a gerenda ott fejlül. (...) Ki az asztalt, ki az egyik ágyat... Vót e' hosszú pad. Ott csak a *cigányok*. Asztá' *verték* ott... vaj tizen! Ki tudja hunnan jüttek? Szöllösi Anna nénitül. Összegyütették egymást... (...) Negyvenes évekebe'. Akko' asztán el is vitték üket katanánok, mind az egisszet.¹¹⁹⁵

89. PF- „(...) Táncon nem igen verekedtek... Há' mikor bátyámnok a lakodalma... Egy *csákádáj* [kötozködő] ember vot az a Nyikuláj. Akko' valami gyulatelkieket hozatt... Nem 'tom Dotyicához... jüttek a gyulatelkiek. PÁ- Mentek bé a lakodalomba', hogy hagyják nekijek a *cigányt* (...) hogy muzsikáljon nekijek. PF- Há' hogy hagyná' a *cigányt* a lakodalombul vegye ki, hogy... (...) PÁ- Bédobta a palatetöt, [az ablakon] mer' ne... nem hatták, hogy menjen bé! (...) Akkor történt e' verekedis. PF- Akko' is kapott! Akko' Béla muzsikát.¹¹⁹⁶

90. PJ- „Miko vótam én *sor alatt*. Sanyi. Ajjaj! Annyi *cigány* muzsikált ott Mikiéknél a házba, hogy... PM- Hány vót? Vagy kilenc? PJ- Aztán *fogadott* az a román fiú is Nyerges... egyedül három *cigányt*. S nekünk öt! Az nyolc, s vót egy *purdé*, kilencen vótak. Miko' nekifogtak muzsikálni ott Mikiéknél, há' aszitted, hogy az a nádfedeles ház elrepül! (...) Másnap oan

¹¹⁹⁵ Visa. Papp Ferenc *Karikás*. Gyűjtötte: VS; 2005. 03. 19-én.

¹¹⁹⁶ Visa. Papp Ferenc *Karikás* és Papp Ágnes. Gyűjtötte: VS; 2005. 03. 19-én.

kilenc órákko' víge lett, s akko' mentünk végig a zenészekkel Árpádékhoz. Ismered eztet a *Csüri* Árpádot. Miko bementünk a házba az egész zenísszel oda, az apja egy hordó bort *dugott ki*. Aztá' *nyírjad, hogy menjen!* Érted? Az úgy vót. Akik nem vótak *sor alatt*, nem igen jüttek. Há' nem fértek ! Mük, akik kellett menjünk katanánok. Vótunk *sor alatt*. Esetleg a tesvírek... Még a leányok is. Há' nem bírtad ki, te! Mük is má' ottan mind *hunyarítattunk*. Há' mit akarsz? PM- Akko' is majdnem vírradatt meg, mikó mentünk haza. Má' mind eltüntek a leányok, s még észrevették [a fiúk], hogy... [elszöknek a lányok] Megjüttek a *cigányok*, még vótunk vaj nígy- vagy öt leány. Elvették a ruhánkat, s nem hatták, ho' menjünk haza. PJ- Akko' nem úgy vót, hogy vót autóbusz, vaj taxival mentél *sor alá!* Vonattal a Zsuki állomásra, s onnét gyalog hazáig! Énekelve a Zsuki hegybül, énekelve hazafelé! Hogy a hegybe' vótak küdve a gyermekik, hogy miko jünnek a regruták, hogy menjenek elejbe a zenészekkel. Ki a hegybe. PM- Miko mentek katonának... kísértük őket a *Budaló hegyig*. Melyik mondta, hogy mennyi csókat kaptam a *Budaló hegyibe*'? [nevet] Ment négy-öt fiú katanának, asztán jártak a faluba'... bucsuzni. Aztán gyermekik, mindenki kísérte, túl a *Budaló hegyen*. S a *cigányok* vellek. A muzsikus mind húzza. Aztán fenn a hegybe' asztán búcsúztunk el. Táncoltunk, s... jütünk vissza. PJ- Miko'... jütünk *sor alól* haza. Ako' jüttek elünkbe a fiúk, mindenki e' liter borral, s a zenészekkel... Na, mük laktunk ott legközelebb, ahogy lejütünk, hozzánk mentünk bé leghamarább... ott vót a vacsora. Egy tötött káposzta, vagy tyúk vágva... Effélét vacsoráltunk mük a fiúk. A zenészek má' azelőtt má' ettek. Na, onnét asztán mindegyikhez mentünk a házhoz ... zenészekkel vígig a falun. Úgy muzsikáltak! S énekszóval, lassan, nyugadtan. Oan énekeket, hogy Visa repül el... olyan nota vót. Hajjajaj! Na, azoknak a fiúknak a tesvírek, a rokonság mind gyüttek oda össze. PM- Mük a leányok mentünk a fonóba. S a fonóbul vittek a *tánchoz*. PJ- Akko' nem úgy vót, hogy csak vasárnap. Melyik napra, hogy kellett menni *sor alá*, azan a nap este *be* vót *fogadva* a *zenisz*. Aztá' azon íjjel egész reggelig ott mindenki táncolt. Aztat a *reguták* fizették. Másnap amíg bírtál mulatni mulattál, s aztán ott eldültél az asztalnál. Lefeküdté és ott aludtál. Ez vót a szokás. De szíp vót minden esetre... Nagyon szíp. Akko' egyszerre mentek *sor alá* nem mind most viszik *rendre* őket.”¹¹⁹⁷

91. PM- „Elment *Annus* a tesvérem a *kicsitáncho* táncolni. Na, ha *Annus* elment, *Erzsi* a tesvírem és *Ánci* ük táncoltak a *nagyitáncho*', *Annus* a *kicsibe*. Karácsonba' kellett adni

¹¹⁹⁷ Visa. Papp József *Malvin* és Papp Margit *Mercuk*. Gyűjtötte: VS; 2000. 02. 08-án.

kalácsot a *cigánnok*. Aszondta édesanyám >Annus, te ne táncoljál, me' nem sütettem annyi kalácsot, csak *Erzsinek*, s *Áncinok*.< >Engem nem érdekel,< aszondja >én *menyek a tánchoz!*< aszondta Annus. Hazajött este, nem is mondott semmit, elment, s ellopta a kalácsot, s eldugta. Miko' jüttek utánno a fiuk, elvitte a kalácsot. Aszondta édesanyám >Te, hol van az egyik kalács a tekenyőbül?< >Az már ott van< aszondja >*Gyilkosnál a táncho'*< [nevet] Reggel köti fel édesanyám Annust. >Annus!< aszondja >Ha votál a *táncho'*, tudtál tánconi, kelj fel! Meg van virradva, fel kell kelni!< Aszondja >Idesanyám, hány ora?< >Én nem tudom!< Aszondja >Én hatra ott kell legyek megint a *táncho!*< aszondja. [nevet] Regge' hatra! Aztá' jüttek utánno két-három fiú. Vitték a *táncho*. Miko' el akarták kérni... >Ó, hagyjatok bíkin, mit min' kértek?! Gyertek má,' menjünk!< aszondja. [nevet]"¹¹⁹⁸

92-100. (92) PM- „Egy *mírísen*... János bácsid... De ahogy mentek ki a kapun, melyik hogy ment ki a kapun... fejül a hidon lípett be a patakba... Zsupp, hasra! János elvesztette a kalapját! Gyufával, villannyal kerestük le, s fel az úton, nem *kaptuk* sehol. S aztán másnap *kaptam* meg. Reggel ahogy megvirradott, *megkaptam* asztán a patakba. Nem ott ahol béesett. Akkor *Kuli Gyuri*, nyugodjik, az is! Mikó ide béliptt a patak szélire... Cupp! Hasra az is! (93) Eljütt *Csüri Gyuri* után a felesége haza. >Gyere *Gyuri* haza! Gyere, mindjá' meg kell fejni a bihalyokat. Gyere *Gyuri*, menjünk haza!< Na, annyit kérlelte, amég elindult *Gyuri*. De *Gyuri* miko' kiment a kapun, min' lefelé ment, le az úton. >*Gyuri* nem arra lakunk. *Gyuri*, gyere vissza!< *Gyuri* csak... >Te nem tudod merre kell menni! Gyere csak utánnom!< Ameddig lementek majdnem a hidig, s akkor vette észre *Gyuri*, hogy hol van! [nevet] Hogy nem jól menyen! (94) Ó, Jánossal is nagy multságok vótak itt. S ezek a *Rípa Mihály*, *Rípa János*. Olyan multságokat vertek itt né nálunk a konyhába'! S akko' vót ez a... rádió ni! Ennek jó vót a *pikápjó*. 'Ztá' tettük azakat a nagy lemezeket! Olyan táncok vótak itt né a betonon, hogy le a kalappal! Az a *Csika*... gyászolta a sógorasszonyát. Csak azon a héten temették el, s úgy táncolta itt! Uj! A felesége nekifogott sírni, hogy >Ne táncoljál te, me' nénémet eltemettük!< Aszondja >A halottak a halottakkal, én a zenivel!< aszondja... [nevet] (95) Nagy Miklós elment bé a konyhába, s menyek bé, lássuk hogy mér? Me' mind elmentek az emberek. Mi csinál Miklós a konyhába? Látom, hogy csinálja ki a nadrágját, ereszti le a

¹¹⁹⁸ Visa. Papp József *Malvin* és Papp Margit *Mercuk*. Gyűjtötte: VS; 2000. 02. 08-án.

nadrágját... Mondom >Mit akarsz Miklós?< >Feküdek le! Add ide a paplanyt!< Mondom >Én nem hozom ki neked a paplanyt ide a konyhába!< >De, nekem adj paplanyt, hogy feküdjek le!< >Te!< mondom >Te ember, menj haza, feküdj le!< >De nekem adj paplanyt, takarjál bé, me' én fekszek le!< aszondja >Én otthun vagyok!< Mondom >Ne vetkezz le ember, me' ott megfagy!< Me' hideg vót este. Na... nem akart sehogy se, csak hogy ő oda fekszik le. Lefeküdt a kanapéra a végén, s aztán elvittem e' rossz lepedőt s odadobtam reája. Regge' miko' egysze hallom, hogy Miklós járkál ott künn. Nizek ki, mondom >Te mér keltél fel?< >Jaj, fagyok meg!< Mind úgy csinált [reszketett]. Há' mondom >Nem mondtam, hogy ne feküdj le?< >Én aszittem, hogy Ilonka [a felesége] veszekedik velem!< aszondja... [nevet] (...)

(96) PJ- Traktorista votam. Tudta a *primár*,¹¹⁹⁹ s az elnök, mindegyik. Mondták, >Na... most mész haza?< >Ember! Én mái nap nem dógozok! Dógozok vasárnap helyette, vaj akkámilyen nap, de én mai nap nem dógozok!< >Há' mér?< >Nálunk van a *míris*.< **(97)** PM- Há' a *Rípa* Ferinek az apja vót egyszer a vőleginy. S Ámáli, a *Cire*¹²⁰⁰ Feri felesége vót a menyasszony [lakodalmast játszottak]. Itt ni nálunk a telken. Jártunk... a menyasszont vittük a szekéren, ott egész a tyúkketrecig, vissza! (...) Akkó *elkötették az utat!* [lakodalmas szokás] (...) Lejüttek a falubul, há lássák mi' csinálnok itt, me' úgy verték a fazekakat, s a rossz tekenyőket itt nálunk, hogy... Az asszonyok! Olyan dörömbözés vót! Jaj! S akkó' az asztal megé, hogy vegye át a menyasszonyát. Ki tudja miket csinátunk? Igazán bolondok vótunk. (...)

(98) Egysze' anyósomná vót a *mérés*. Nem vót zene, semmi. Me' akko' régebben csak ilyen rádiók vótak. A *pikáp* ott rajta, s akko' tettük a lemezeket, s úgy. Nem vót rádió. Azt mondja Árpád, a *Hajtó Sándoré* az a *Csüri Árpád* >Én adom nektek a rádiót, hozzátok ide, múlassunk! De csak úgy, ha jün utánna hat asszony! Gyertek velem asszonyok! Hat asszony jüjjen velem!< Na kivállottunk, elmentünk hat asszony a rádió után. 'Ztán *rendre* hoztuk. Rendre vettük a vállunkra, s vittük. Egy-egy tíz lípist, tizenöt lípist, me' aztán vette át a másik, hogy mindegyiken vigyük, amíg odaírkeztünk anyósomhoz. Azt mondja Rózsi, a *Buba* Miklósé mikó érkeztünk oda anyósom felé, azt mondja >Te! Adjátok nekem, hogy én vigyem, ho' lássa Miklós, hogy én viszem a rádiót!< [nevet] PJ- Persze, háha táncolni fog, ugyi? Nem? Há' hagyjál bikit, az ilyen *politikákkal!* PM- Akko' táncolt az öreg *Hajtó Sándor*, Árpádnak az apja, kiestek a fogai. PJ- Lehajultam, hogy felkaptam... hama' bétette! PM- Agyag vót lenn a földön, úgy felvette az öreg, s bé a szájába úgy agyagosan, s úgy táncolt! [nevet] Sárival, a

¹¹⁹⁹ Primár. Jelentése: polgármester, elnök.

¹²⁰⁰ Ţíră. Ragadványnév, jelentése kb.: kevés.

Samuéval. (...) **(99)** János mindig a konyhába' vot, s *Ripa* Jánossal írták a míríst. Mük addig itt úgy táncoltunk, oan táncokat vertünk! Osztán sokszo' hallottuk, hogy kiáltja ki, hogy *csendesítsétek meg a zenít!* Akko' még jobban *eresztettük!* [nevet] Má' nem állott oda az esze, me' jütt vóna ki táncóni! Táncolt ű aztán azután, ajjajaj! Reggelig mulattunk! Virradott meg, s mind itt táncoltak, mullattak. PJ- Há' én aludtam itt ne, dültem le öste, regge' kellett menjek dógozni. Osztán nem tudtam dílig csináni semmit, me' úgy fájt a fejem!... **(100)** De az öreg Gazda *bapót* te nem üsmerted? /Nem./ Te! Itt aludt a vín tolvaj a konyhába, te! S énekelt egész reggelig, azután még vagy dílig! Dílig! Te, nem akart hazamenni! PM- Há' amelyik hazament korábban, csak láttuk, hogy reggel jün vissza! Mulatni... PJ- [Kérdezték,] hagyom űket még oda a konyhába? Há' üssétek ember, há' csak nem sülyyed le, mer' fábul van. *Lüjjétek, hogy menjen!...*¹²⁰¹

101. „Kamarást a lakodalomban ott... a színpadrul le nem szállottunk. Ott úgy megfájdultak a fogaim, hogy aztán egy hónapig fájtak a fogaim. /Miért?/ PJ- Há' ott egy min' táncolt a *cigány* előtt a késsel így ni, ni [mutatja, mintha kés lenne a felemelt kezében]! S nem hagyott senkit, hogy táncoljon a *cigány* előtt. S mük fenn ültünk. Huzat vót. S ez azt mondta, hogy nehogy lemenjek, me' akko' baj lesz. Akko' inkább nem mentem le. Nem is ittam többet aztán ... Hogy ha lemegyek, akko... Há' ott késsel... >Áj, b...om az anyád k...va csillagát!< Há' csak az övé a lakodalom?¹²⁰²

102-103. **(102)** Akko'... a *kicstáncon* egy vasárnap én háromszó' adtam az öreg *Jakabnak*, Géza bácsinak, s még ki vót egy? PJ- Mónár. PM- Háromszó adtam, hogy egyenek. Adtam ebédet, *ozsonnyát*, vacsorát nekiök. A *cigányoknak*... Édesanyám ott üt a kertbe, nézte, hogy táncolunk. Akko votunk a *kicsitáncon*ál A *kezesek* má' eljöttek szombaton hozzám, hogy én vasárnap délbe adjak a *cigányoknak*. Adtam, hogy egyenek. Na, *ozsonnyára* nem akart senki adni. Kiátották idesanyámnak >Ágnes néni! Nem ad senki a *cigányoknak* enni!< >Nem baj, gyertek me' adok én!< Akko' vacsarára újra. Megin' senki nem akart. >Van< aszondja >déltül aszondja >*fuszulykaleves*. *Zódfuszulyka* [zöldbab] leves. *Pánkó*. [fánk] Gyertek egyetek!<

¹²⁰¹ Visa. Papp József *Malvin* és Papp Margit *Mercuk*. Gyűjtötte: VS; 2001. 04. 18-án.

¹²⁰² Visa. Papp József *Malvin*. Gyűjtötte: VS; 2001. 04. 18-án.

[nevet] Sokáig táncoltunk ugye abba a csürbe'? Ferenc bácsinál... (...) **(103)** Egy vasárnap jüttek Kötelenről valami román leányok. Ezek a fiúk mind táncoltatták a román leányokat... a *kicsitáncon*... Má' persze akko' minket nem *vettek* annyit. Me' ha *vették* azokat, mük maradtunk le! Felbosszankodtunk, *elvettük magunkat*, lementünk a *nagytánchoz*. A leányok... otthattuk az egisz fiúkat. Táncoltak itt... Lovász *Ferivel* szembe' ott *Dani Mihály* Erzsiniél. Ott táncoltak a csürbe'. János *kezes* vot, *Selyem* János. Menyünk, de úgy szégyelltük magunkat, hogy menyünk a *nagytáncba*. Meglátott János a kapuba, hogy állottunk. >Na, gyertek csak ide jómadarak!< aszondja [nevet] *Rendre* az egísszet *elvett táncolni* János. Akkor asztán bémentünk a *nagytáncba*. *Gátá*¹²⁰³! Többet nem még táncoltunk *kicsitáncba*'. Aztá' lejüttek a fiuk is mind. Otthatták... aztá' a zenészekke' mi lett osztán. Hazamentek, me' nem adott senki, hogy egyenek se'... Mind lejüttek ük is, s nekifogtak táncolni a *nagytáncba*'.¹²⁰⁴

104. PM- „Vot egy leány. Nálunk vot a *kicsitánc*, ott ahol laktunk fenn. És ez táncoltatta aztat a leánt. De az a leán is úgy ment, mint hogyha a padlásrul *szökett* vona *le*. Akkorákat lípett, mind valami ló. PJ- Mint te. PM- Józsi egysze' miko *kiforgatta*, az ugy elment az ajtotul a másik falig. Aszondja ez [a férje]... kiáltja >Hol az anyád pi...ba' vagy?< [nevet] Ugy elment a leány, miko *kifordította*, mintha a szél vitte vona! Akko' még *kicsitánc* vot nálunk. Annyit táncoltunk akko' karácsonba'. Jaj Istenem! PJ- Annyin votunk, hogy így mind az újjaim, [mutatja összeszorítva a kezét] olyan sűrűn votunk ott a *kicsitáncba*'. Tudja a Isten, hunnét gyült össze annyi ember, annyi fiatal. Mindenki táncolt! PM- Alig tudtunk forduni.¹²⁰⁵

105. „Mentünk Margit néniddel így östénkint a barátokhoz. Vót bor, ócsóbban, mind mámo. Karácsonra vót eset, még ötszáz liter bort is kaptam a *kollektívtól*. Te! Nem vót mibe tegyem! Oan mullatságokat lerendeztünk östénkint! Sanyi! Úgy énekeltem... zenész nélkül. Nem vótak rádiók, min' most! Egy nagy *diffuzor*¹²⁰⁶... Azt adták csak. Mind e' lére ment. [Mindig ugyanaz szólt.] De aztán, ahogy ment a program, bá' mondta az órákot. Ugy votak akkor.

¹²⁰³ Gata. Jelentése: kész.

¹²⁰⁴ Visa. Papp József *Malvin* és Papp Margit *Mercuk*. Gyűjtötte: VS; 2001. 04. 18-án.

¹²⁰⁵ Visa. Papp József *Malvin* és Papp Margit *Mercuk*. Gyűjtötte: VS; 2001. 04. 18-án.

¹²⁰⁶ Difuzor. Jelentése: hangfal.

Olyanokat énekeltünk, s ú' mullattunk, s ú' táncoltunk! Agyagos, földes házoknál! Ajjajaj! Százszorta jobb élet vót. Kártyáztunk, énekeltünk, táncoltunk. Az asszonyok karácsonba'... Főztünk krumplit, húst sütettek ott közösen. Megettük. Előtte vót szilvapálinka, utánno bor. Ittunk, mullattunk reggelig. Reggel haza, elláttuk a jószágokat, s mentünk az áldott templomba. Más öste megin' gyűltünk össze! Ezek [az asszonyok] egisz tilien csináltak egy-egy fonót. Mentünk a fonóba az asszonyokkal. (...) Aztán főztek *törökbúzá*t, osztán csátunk egy-e' multságot. Csátunk... úgy mondtuk *kaláko*. Gyűltek össze, s fonták meg (...) azelőtt. Osztán azon öste mentünk oda... Egy-egy két fazék tötöttkáposztát. (...) Te! Aztán ne filj! Ú' táncoltunk, Sanyi! Olyanokat mullattunk, ajaj! (...) Nem felejem el soha, milyen jót mullatunk. Vót egy sógorom, nem is ismerted. *Nyúl* Mihály (...) Osztán elmentünk oda mullatni. Te! Ugy énekeltünk, s úgy mullatunk! Az csókolt meg, miko' mentünk bé. >Ej, sógor, milyen jót fogunk műk mullatni! Igyál e' kicsit!< *Bépityókázott*, osztá' csókolt meg, úgy örvendett.¹²⁰⁷

106. Sok szülő abba' 'z időbe' örvendett, hogy táncoltatod a leányát, te! Az kiadta vona a lelkit. /De miért?/ PJ- A multságér'. (...) Jobban világi... aszondta... Ez a (...) Fodor Józsi bácsi, ez nem mondta soha, hogy nem ád e' pohár bort, csak táncoltassad Ilonkát [a lányát]. (...) És hány és hány! /Előny volt?/ PJ- Éj, há' hogy gondolod. Vót amelyik ott ült a széken, a luf...sz se' vette el táncolni! Há' hogy ! (...) Aki táncos vót, az mindig *fentebb látott*, min' más! (...) *Multságosabb* vót. Jobban hitták... ha vót e' bál. Ha nem vót szeretőd, nem ment senki utánod. Ott ültél, mind egy *kuku*.¹²⁰⁸ Ott ült otthon a leán. (...) Egy fiatal hogy üljen otthon, s a másíkok mullatnak. Na, mondjad? (...) Jártuk, hogy kértük el a bálbo. >Pista bácsi! Lesz szíves, hogy hagyja el a leányát a bálbo?< >Há' hogyne!<¹²⁰⁹

107. Ott vót benn a *milicia*¹²¹⁰ is. Ez a tolvaj *milicia*, ezek rendesen jüttek. Osztán ük benn a házbo' ettek, s ittak, s műk künn táncótunk. Na, osztán, mikó eljütt ki, felborzolva, hogy

¹²⁰⁷ Visa. Papp József *Malvin*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 21-én.

¹²⁰⁸ Cucu. Jelentése: kakukk, itt kb.: Ott ültél egyedül.

¹²⁰⁹ Visa. Papp József *Malvin*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 21-én.

¹²¹⁰ Miliĵie. Jelentése: rendőrség.

táncoljon, nekifogatt ű is táncolni, mer' a fiatalak búttak reá. >Domnule!< Oszta' magyarul is mondták >Héj, barát!< Így vót! (...) Jütt oda, hogy a fiatalság őrizkedjen, s hogy egyék, s hogy igyék! (..) A tolvaj... (...) De rendesen! Ritka bálunk vót, miko' nem jelentkeztek. Pedig mentem előre, me' akko' Kötelenden vót a néptanács. Mentem előre, s kértem *engedet*, s mondtam neki >Né' szombat beste van bál, megengeded?< >Meg! Nesze!< Ad papírt.Há' mit füzetté... egy ötezer lei, vaj tízezer lei vót az *engede'*? Mikó' hogy. (...) >Á' adak e' kicsi *engede't*, de ügyelj! Te felesz! [Te vagy a felelős.]< >Én felelek.< >Te vagy a *kezes*?< >Igen.< Írta föl a nevem. De monda, ho' jün. >Csak lehet,< aszondja >hogy elmenyek én is.< Aztá' csak jelentkeztek mind a ketten, fegyverrel, mindennel. (...) Oszta' *szítták meg magokat*, mentek a faluba, ültek a csárdábo', egész ameddig *bégyűlt* a fiatalság, s osztán jüttek hazafelé. Oszta' mentek bé a fiatalak közé be a csűrbe. Sokszó vót, hogy nem is mert táncóni, mer' filt, hogy valamelyik vaj e' fávol odab...sz neki. Ilyen eset is vót! Há' hogy gondolad! Ittas az ember *nem törődik*. S neki nem lett vona szabad, jüjjen a fegyverrel. Osztán *megszítták magokat*, s mentek a dógakra. Nem csáltok azé' soha semmit. Amelyik *akadatt* [kötzködött], megmondtuk, osztá' azt hitták másnop *posztra* [rendőrörs], s megbüntették. Fegyelmeztették, vaj adtak vaj két *poffat* nekik.”¹²¹¹

108. „Karácsony másodnap östéjin, mindig a tesvéremnél gyűltünk össze. Egyszer, mi' csináltunk? Kimentünk a... Vótunk vaj négyen, vaj ötön asszonyok... Meghallottuk a *cigányokat* a kollektívnaál, ho' muzsikátok. >Gyertek, ne is szóljunk senkinek semmit, menjünk egész addig, lássuk kik vannak ott!< E' csomó fiú, s csak két-három léán'. Menyünk... *Rózsi, Erzsi a Zsigucáé, Papp András Mari*... vótunk vaj ötön, vaj hatan. Mikó' bémentünk, ahogy megláttok a *cigányok*, úgy nekifogtak muzsikáni! Gyerünk! A fiúk mind hozzánk! *Elvették táncóni* az egész bandát! Egysz' csak látjuk, ho' jünnek *Józsiek* is. Na, osztán... neki! [nevet] Kijüttek, me' látták, ho' nem még menyünk vissza és furcsa vót, hogy hol vagyunk. Nem 'tom melyiknek jutatt eszibe, s >Gyertek, menjünk, ho' lássuk, nincsenek a kollektívnaál, a *táncnál*?< Eljüttek oda. Osztán a miénkek vótak a zenészek!”¹²¹²

¹²¹¹ Visa. Papp József *Malvin*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 21-én.

¹²¹² Visa. Papp Margit *Mercuk*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 25-én.

109. Akko' megin' egyszer vótak a *cigányok* vacsarán. Táncoltak idesanyámmal ketten. Jaj... Én úgy nem is láttam senkit táncolva, mind idesapámék akkor... De idesapámot akko' láttam előbbsző' táncolni, miko' vótak nálunk a *cigányok* vacsarán, s... >Gyere, Ágnis, táncoljunk!< *Elvette* idesanyámot... Jaj, be szépen táncoltak! (...) Olyan másképp, mind ahogy mos' járják, másképpen.... Úgy megállott a lány, ahogy fordút erre vagy arra... *megrázták magokat*. Olyan furesánok *kaptam*, ahogy táncolják. Úgy nem is láttam senkit... Kifordította a lányt... Osztan idesapám is... Nem úgy... pont, hogy lassan is *akasztatt*, hanem így sűrűn, így valahogy [mutatja] valahogy olyan *sűrűn vette a láboit*... Soha el nem felejttem."¹²¹³

110. „Akkó' keresztetük *Zolit*, a *Bufetesét*. Vót Zoltinak e' tesvére Sári, aki pont az iskola mellett lakik... Aztán avval is milyen *táncot vertünk le* ketten Sári néninél. Az is úgy verte a csizmáit, hogy csak na! Az anyja az ágybul nízte, me' beteg vót az öregasszon'... >Jaj, Sári! Hogy én nem tudtalak tégedet fiúnak csinálni!< [nevet] *Erzsi*, a *Zsiguca* felesége hátul a kicsi ablakon nézett bé, hogy mi' csinálunk, hogy táncolunk, hogy mulatunk. Me' ő nem vót a keresztelőn. >Nem tudtam alunni< aszondja >egisz íjjel, ha hallottam, ho' milyen jól mullattok.< Aszondja >Hátul vótam, a kicsi ablakon néztem bé hozzátok.< [nevet] *Erzsi* néni, a *Birdok* András felesége lebontotta a kontyomat. Valami oan.... *Telázsiról* [polc] oan csikat vett el és felkötötte a hajamba', s úgy táncoltunk. [nevet] Ki tudja miket csinátunk! Annyiszó' emlegeti *Zolti*, a koma is, *Erzsi* [a felesége] is, hogy fiatal korunkba' mennyit mulattunk."¹²¹⁴

111. Emlékszem, miko' Józsi bácsid... Ez a *Dzsoni*. (...) *Sziki* Józsi... Miko' megnősült, az esküvőjin emlékszem... szikiek... Akkor gyalag jártok. Ott oan sár vót! Gyalag járták a *golyát* a táblánál körbe' a... *golyát*. [nevet] A tolvaj sziki, kiment... Vicceltek. Elment a másiknak a feleségihez, s így ni hátulról feléhúzta a *fersingjét*... Ott vót bugyi, vaj nem vót bugyi? [nevetés] Asztá' *kiszökett* a másik >Héj, Márton!< aszondja. >Mit akarsz az én asszonyomtól?< Semmit, csak lássuk,< aszondja >hogy hunnét jön az üstökös! [nevetés] Nem felejttem el soha, ott a táblánál... *A golya rászállott a vasútra*. *A golyamadár*... Azt táncolták.

¹²¹³ Visa. Papp Margit *Mercuk*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 25-én.

¹²¹⁴ Visa. Papp Margit *Mercuk*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 25-én.

Érdekesek vótak azak a szikiek. Azak jó' mulattak, te! *Mulatságos* [mulatós] emberek... Szilvapálinkát, te! Ott... ott az esküvön is... legtöbb helyen (...) kicsi üvegbe' adták a szilvapálinkát. Huppra! Ho' ha nem ügyetél, mingyár ott bé a *kopódba'* [fejedbe] ment!''¹²¹⁵

112. „(...) A katonaságnál ekötöztettek... Egy sántéren¹²¹⁶ csinátuk az aszfaltas utat. A mérnök... ott a kollektívna vót az elnökje. Ott e' magyar faluba'. Újszékelyen... Úgy híjják. Olyan szip falu vot. Na! Eljütt, hogy menjünk kaszáni. (...) Vosárnap. Na, kik menyen? A magyarak. Mer' vótunk, vaj hét magyar a brigádba'. Me' a rományok, ezek az oltyánok nem tudtak kaszáni. Elmentünk, kaszáltunk ott e' kicsit... nem oan tul sokat... Adatt, hogy együnk... kenyér, szalonna, s egy olyan (...) veder bor, de favederbe' vót a bor. A katonánok mi kellett? Aszondta, hogy ü felel rajtunk hónap reggelig. Asztán elmentünk a *táncbo*. Aztá rugjad, ho' menjen reggelig! Nem adott csak e' pohárral, kettövel, me' ő felelt. Hát azak... nem ugy táncolnak, mind nálunk. Csak ugy szöktek, mind nálitok is, mind itt is a... (...) Mákóba. (...) Újszékelyen. (...) Itt van, né, Segesvár mellett. És nekifogtunk, vaj... két kolozsvári votunk. Én s még egy... táncolni. Kaptunk valami asszanyakat, me' érdeklödtek ezek! Miko' nekifogtunk műk tánconi, forgattuk őket, megállott mindneki. Mindenki... hozzánk nízett! Áj, milyen mulatság! Asztán ezek megmondták a kapitánynok... asztán...¹²¹⁷

113. „/Olyan volt-e, hogy hívta egy leányt a legény táncolni, de a leány nem ment el?/ (...) Nem engedték táncolni, [a legény] lefizette a fiúkat. (...) Nem jártuk meg így azér', mer' én csak egy cigánfiúval nem akartam elmenni táncolni. Mindenkiel mentem, de avval nem akartam, avval a cigánnal. Azt mondtam >Nem menyek!< Mer' olyan... Mit tudom én... Nem tetszett nekem az a... Mind úgy ölelt magához ni. Meg akart puszilni, s én úgy haraguttam arra a cigánra. Gondoltam >Olyan büdes vagy, én veled nem táncolok!< Nem *hagyott* édesapám a *táncba*. Aszongya >Nem táncolsz a cigánnyal, akkor ülj itthon! Ne csak a nagylegényekkel táncolj!<''¹²¹⁸

¹²¹⁵ Visa. Papp József Malvin. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 27-én.

¹²¹⁶ Šantier. Jelentése: építkezés.

¹²¹⁷ Visa. Papp József Malvin. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 25-én.

¹²¹⁸ **Visa. Papp Sára Palanyec. Gyűjtötte: VR; 1998. 01. 23-án.**

114. „(...) Itt mullattak a kamarásiak. Me' kamarási vot a... a kollektív *kontábilja*¹²¹⁹.. rokonunk. Itt vót az, s itt vót még egy illető. S itt ültek né a ház mellett, itt vot... Fére vót téve az asztal, má'... ott má' ki vótak jöve a csűrbül és oda vót téve a pálinka, a bor... Sör nem vot. Ásvánvíz... azt ittak, amit akartak. Akko' a feleségem vitt nekik... Megmaradt hús (...) éjjeltül ugyi, vitt nekik, hogy ott ettek, még töött káposztát is vitt nekik, ettek... Osztán, ha ettek... *Náci* még nem vót elmenve, még nem engedtem, menjen. Me' azt mondta az a kamarási, hogy utánnuk jön auto. A *kontábil* után a *kollektív*¹²²⁰ autoja. El is jött. S akko' még mindig nem engedtem, aszondtam >Nem! Me' amiko' mentek, akko' mentek az egészen, a kamarásiak egyszerre a zenésszel.< A zenész *bé* vot *fogadva* tizenkettőig. És akkor itt muzsikált nekik már... onnét el vot menve a vendégség. Csak a legközelebb valo rokonok maradtak. S akko' itt muzsikát *Náci*¹²²¹... Mint akinek a szivit rántották ki.... Miklós bácsi elkezdte a *lassutáncot* énekelni. Me' nagyon szerette a *lassutáncot*... Énekelte, s akko' közbe *felszökött*, s elvette Málvint, a Józsi anyját táncolni. Akko' rögtön meglátta a ... ángyom, me' az is ángyom vot, ha az én feleségem tesvér vót. A bátyám feleségivel. És *odaszökött*, s megfogta, s hármon táncolták... a *szászok táncát*. Hát én addig nem láttom, de a lépés pontról pont... hajszára léptek... lépték ki hármon. Igen. Én addig se láttom, s azután se láttom többet. Mondam, hogy ez így vot.”¹²²²

115. „*Csináltunk táncot* Kolozsvárt. Vót a Szécsenyi téren egy Mihály nevezetű. Az román vót, de tuott jól magyarul. S aztán nállo csináltunk táncot, *fogadtunk* zenészt. Vót kocsmája is. Vót egy külön szoba... Annyira meg vótunk má' üsmerkedve, adott nekünk hitelbe pálinkát, pénzt, mindent! Mük ketten [Timándi] Samuval... Aztá' a leányok is, mé' szógáltak Kolozsvárt kamarások, palatkaiak... keszüiek. S akko' tudták, ho' csinálunk táncot akkor jüttek, s megint. Ugyi vasárnap, ugyi mindenki... leány... vagy minden fiúnak vót kimenője. Ki a Hóstátbo szógált, ki a zsidonál szogált, ki másnál szogált... /Honnan szereztek zenészt?/ Vót ismerős zenész. Palatkaiak. Ott Kolozsvárt laktak. De annak a kocsmárosnak vót rendes

¹²¹⁹ Contabil. Jelentése: könyvelő.

¹²²⁰ Collectiv. Jelentése: termelőszövetkezet.

¹²²¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/c.

¹²²² Visa. Papp Zsigmond *Karikás*. Gyűjtötték: BT, VS; 1999. 08. 05-én.

zenésze, aki *ángázálva* vót oda, hogy minden vasárnap [zenéltek]... S osztá' ű szedte be a pénzt... Szoval, mük szedtük be a pénzt, nekie, annak a Mihálynok. Samuval ketten mi vótunk a *kezések*, s vót még egy, Samunak tesvére Feri. Az nagyon nagy táncu vót. Az jobban táncolt, mind bárki. Az úgy táncolt, mintha *drótra lipett* vona, úgy táncot. PI- Samu is úgy táncolt. Samu is táncolt, de az... nem. Az messze vót Samutul. Az járta a *leginyest* is, a *kurázsit*. De Samu nem járta. Nem járja. Aztá' vót zenészünk, minden vasárnap el vót rendezve... Ez lehetett a harminchét-harminckilences éveke'. (...) /Hogyan hirdették ki a táncot?/ Hát ugyi mentünk ki sétálni minden vosárnap... Ott Kolozsvárt a Magyar utcából vót egy kicsi utca... Liliom utcai kocsmábo' vót a *tánc*. Sokan *begyültek*. Reggelig is mulattak, akiknek nem kellett menni szógálotro... Vót, amikó' *összevakolódtunk* [összeverekedtek], de azé' aztán egyeztünk... A szíkiekkel verekedtünk egyszer, csak osztán elkaptak a rendőrek...¹²²³

116. „(...) Elmentem Zsukra, hazajöttem a háboruból. Nekem vót egy bátyám, Zsukon. Oda vót nősülve... És elmentem Zsukra, keressem föl a bátyámat. De közben votak a zsukiak nekem, románok nagyon jó barátaim... Hát ki tudta, hogy itt a bokkrétából *kerül baj*? Én elmentem szépen .. felöltöztem úgy legényesen. Vótak gúnyáim, s felöltöztem. Ződ kalapomba volt téve zöld muskátli, piros muskátli és fehér muskátli... nem nagy. És ott, a bátyám ahol lakott, a bátyámtó' nem messze ott vót... Vosárnap vót. Ott vót *tánc*, zene... táncoltak... Mind eljöttünk egy barátom, aszmondja >Gyere, menjünk a *táncra*!...< Hát ki gondolta, hogy *belém akadnak*? Engem az egész Zsuk üsmert. *Belém akadtak* a bokkrétáért. Nem el kellett meneküljek onnat? (...) A barátom megvédett annyira, hogy kivett és elvitt... (...) Ha nem viszen el, kapok! Le is vette a kalapomat, vót a ződ kalap, ami így vót a fejembe. >Pune páná lá dráptá!¹²²⁴< Rettenetes vót úgy... Megfordította a kalapomat a fejembe'... tánc közbe... Táncoltam, mer' szerettem a táncot. És még ugyan jüttek *párbo* a leányok, hogy *adjanak a kezemre*... hogy táncoltassam meg őket. Na de nem tudtam csak e' fél *párt* se' táncóni. Ott kellett hagyjam a *táncot*. /Meglökték?/ Hát nem me', hogy má' láttom... Há' löktek, löktek, de már kereken fogtak, hogy, fognak neki, hogy verjenek meg. Aztán a barátom észrevette, s akko' >Gyere menyjünk, gyorsan, hadd el a leányt, aztán gyere menyjünk!< Kijöttünk, s

¹²²³ Visa. Papp Zsigmond *Karikás*. Gyűjtötte: VS; 2000. 01. 28-án.

¹²²⁴ Pune pana la dreapta! Jelentése: Tedd a tollat a jobb felére! [A magyarok a kalap bal felén, a románok a jobb felén hordták a bokkrétát.]

aztán elmentem a bátyámhoz, s utána má' nemsokára hazajöttem... Igen, mer' [amikor] magyar világ vót... mentem aztán *tánchoz*, akkor nem bántottak. /Zsúkon?/ Zsúkon... Akko' nem bántottak.”¹²²⁵

117. *Császár* Vilmos... mikor elment katanának. Aztán itt Visábo' román biró vót. Káno.¹²²⁶ És jegyző vót Gyulatelkin egy Firás¹²²⁷ nevezetű. Kiadta a parancsat, hogy mikor menyen Vilmos katanának, azon nap a gyermekik az iskolátul, s a falubul minden házbul egy ember kísérje el Vilmost. Me' csak egyedül ment. Még vót egy román, dehát az... Nyerges Todor. Az meg van halva. Az nem ment közéje. Ő *állított* zenészeket Palatkáruul, *Hendrit*.¹²²⁸ És az egész falu, s a gyermekik az iskolátul, magyarok, s románok. Román lobogóval. Elöl mentek a gyermekik, lobogóval. S így kísérték egész oda a kötelendi úthaz.! [nevet] Nígy kilométert. /HCs- Egyedül ő ment katonának?/ Egyedül. Onnét viszi egy szekér, ott ment e' szekér. A kufferjit vitte a a szekér, a böröndjít. Na osztá' mikor ott vót, táncolt ott. *Nagy táncu* vót, minden. Aszongya >Mindenki álljon sorba, hogy köszenjek el mindenkitül!< Há' minden asszon' állott sorba. Leginyek, minden. Mindenkit megcsókalt, s mindenkinek adatt egy csomag cukorkát! Annyi cukorkájo vót neki! A zsebjiibe' előre el vót készítve. Mindenkit megcsókolt és megharapta őket! [nevet] Vót egy *cigánné*, csúnya, csúnya. Az is sorba állott. Ahoz is elment, azt megcsókolta, s megmarta! Jaj, az nem felejtette el! >Vilmos megcsókolt! A Vilmos!< aszongya, örvendett. Folyt az izé az ajakából, a vér a *cigánnénak*. [nevet]... De ő minden asszont! Ej, ő, olyan *dühüs* ember, *ügyes* ember vót. Olyan legin' vót, olyan nem vót.¹²²⁹

¹²²⁵ Visa. Papp Zsigmond *Karikás*. Gyűjtötték: BT, VS; 2002. 07. 25-én.

¹²²⁶ Cană. Román családnév, jelentése kb.: csupa.

¹²²⁷ Firaş. Román családnév.

¹²²⁸ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a.

¹²²⁹ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötték: HCs, VS; 1998. 01. 26-án.

118. „*Kizes*¹²³⁰...[nevet] votam eggyel, egy gazda fiuval, annak vot pénze... Ho' jó gazda fiú vot. Egy Juon. Most is él... Mük *kezesek* votunk. (...) Nem tudatt táncolni. Mind a bot. Az anyja [azt mondta] >Samu, ügyelj a fiamra (...) Gazdák vagyunk, van pénzünk elég, s oan *gyengén a fiatalak közt...* van véve ez a mük fiunk.< Tudja? Szerette vona az anyja, hogy egy víg fiu legyen, me' úgy vót a román faluba', tudja? Akkorjábó' nagyobb kultúra vot min' most! Tudja maga? Ho' szeressék a leányok, hogy... na, dehát legyen táncos! Tudja? Azt mondta >*Állítsunk cigánt*, me' adak pézt!< Adatt ezer leit. Akko' nagy vot ezer lei, me' háromezer leiér' harminc *vosárnaprá állítottuk a cigánt*. Háromezer leiér'! Ezer leit adatt, hogy adjunk előleget. Há' nekünk nem kellett, vaj három- nígyszáz lei... Kellett vaj nígyszáz leit, hogy adjunk ketten. Ezer leit adatt az anyja, ho' ne tudja az apja. Érti? Nekem adta a kezembe. >Hogy adjátok oda a *cigánnok és állítsátok*, ho' legyen...< aszondja... >me' csak az a *legíny* van *víve* [csak azt a legényt ismerik el] Gyíresen, amelyik *kezes*, melyik *zenészeket állít...*” [nevet] Nem látta meg az anyja soha az ezer leit többet, me'... [nevet] A fia mind, hogy >Visszaadjuk... visszaadjuk!< >Ó, beszílj te!< Mikor kivettem, én meg is ittam. [nevet]... De nem törődett az anyja. Minden *vosárnop* adatt neki pézt...”¹²³¹

119. „S osztán itt nem vót ember, hogy muzsikáljon ezeken a falukon, csak *cigányok*. Azak votak a jó zenészek. Vot Vajdakamaráson egy Varró *Dani*.¹²³² Egy ember. Olyan jó tudatt muzsikálni, de nem tudta *kifordítani a táncokat*, úgy, ahogy kell. E' tehenet adatt e' *cigánnok, Nácínok*, hogy megtanította őtet, ho' muzsikáljon. De tudatt ű muzsikálni szépen, de nem tudta a *fordításokat* csinálni, s a *cigány* vaj három-nígyszáz hónapig minden nap tanította. Adatt neki e' tehenet, hogy megtanította, s osztán az jó zenész vot... Kamarást. Vajdakamarást. (...) /Hogy érti, hogy nem tudta a *fordításokat*?/ Há', mi' tudam én a zenébe', hogy... Ahogy a táncok jüjjenek ki szépen. Az megtanította... muzsikálni azt a Varró *Danit*...”¹²³³

¹²³⁰ Chizeş. Jelentése: kezes.

¹²³¹ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 1998. 03. 04-én.

¹²³² Lásd: 1. sz. melléklet: 51.

¹²³³ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 1998. 03. 04-én.

120-121. **(120)** „(...) S miko’ meghalt az *Öreg*... Lajos bácsi¹²³⁴... Osztán... a *muzsikákat* nem engedték, ho’ vigyék [magukkal a gyéresi tánczából], me’ min’ kérözött, ho’ menjen lakadalmakba, az esküvőkbe vasárnapkint, tudod? De kellett jüjjen ide [Mezőgyéresre] muzsikálni. Nem adták oda a *muzsikákat* [a legények]. Nállunk a kemence megett, így votak a *muzsikák* felakasztva a szegre. Akkorjábó’ nálunk otthon két rend tányér kereken, ahogy így vot... Most is van ház úgy e’készítve más helyeken. Ott votak a kemence megett. S miko’ meghalt (...) Elment az erdőre, s ott mit ‘tom én, mi’ csinált, s ott leesett, s meghalt. Csak így vot a halálo Lajos bácsinak. Jó muzsikás vot az. Az apjok *Náciéknok*.¹²³⁵... *Gyurka, Lajos* és *Puju*.¹²³⁶ Van egy *Ica*,¹²³⁷ melyik még él Palatkán. Az csak *gordanas* vot életin keresztül. Aztán ugy pengettek a *muzsikák* a szegbe’ [mikor meghalt a primás]! Ha! Mondtuk az én anyámnok... Anyám >Igen, ereszkednek a húrak!< Nem ereszkedtek, me’ az meghalt, az öreg. **(121)** Aztá’ jelentették is, hogy meghalt. Ejütt *Náci, Hendrivel*¹²³⁸ vosárnap, hogy vigye el a *muzsikákat*, tudad? Má’ meghalt az apjo, má’... Nem engedték! >Te [muzsikálsz]! *Hendrivel*!< Miko’ ez [*Hendri*] *muzsikát előre* [primázott] miko’ *Náci*. Érted? Addig nem *muzsikát Náci primásnok*, csak kontrás vot, vagy *gordanas* vót. >Nem [felelte], me’ ü...(...) az apját... [gyászolja]. >De! Mük fizetünk tígedet!< Nekem bátyám Dani vót a *kezes*, még egyyel... Juonel Árintás.¹²³⁹ Meghalt az. Azak votak a *kezesek*. >Nem, innét nem viszed a muzsikákat, itt muzsikáltok, s mük fizetünk tükteket.< Nem, me’ ük nem tudnak muzsikálni, me’ ük nem felelnek meg. De jól tudtak muzsikálni. S aztá’ így maradt *Náci* muzsikásnak, aztá’ itt muzsikált. Le kellett tötse a harminc *vosárnapat*. Me’ annyira vot beállvo [az apja]. Harminc *vosároprá*. S aztá’ így. Aztá’ ott tanult ü *muzsikáni primát*. De jól tudatt muzsikálni, csak nem akartak ük, tudad egybül... hogy féltek. Féltek, me’ Gyíres veszilyes falu vot. Verekedős emberek, vad románok. /Megverték a zenészt is?/ Nem. Nem. De mégis

¹²³⁴ Lásd: 1. sz. melléklet: 24.

¹²³⁵ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/c.

¹²³⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a, b, e.

¹²³⁷ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/f.

¹²³⁸ Lásd: 1. sz. melléklet: 23/a, 24/c

¹²³⁹ Ionel Arintaş. Román személynév a Ionel a Ioan (János) becézett formája.

filtek. Filtek, tudod. Dühös emberek votak ott Gyíresen. Dühös leginyek votak. Votak táncosak is, jok.¹²⁴⁰

122. „A román táncbul kerüt, hogy ejüttünk Gyíresrül! Én mondom a *cigánnak*, me' kezes votam >Muzsikálj e' román táncot!< Tudod? Hogy táncoljak. Me' miko muzsikátok román táncot, nem kellett vegyek leánt, ho' híjjak a táncba. Me' jütt, amelyik tudott táncolni >Na, táncoltass ingemet!< így a leányok. Tudja? S asztán eljün az a román [legény], hogy muzsikáljon a...[a zenész] *cigányul* [cigányzenét]. Én nem hazudok, én amit mondok, az száz százalékos, érti maga? A csürbe' vótunk, nyáron. Érti? *Lajika*¹²⁴¹ vót... >Nem, nekem e' román táncot kell muzsikáljon!< A leánnyal már össze vótam fogózva ott a *cigány* előtt és hogy muzsikáljon. >Nem, me' *cigánytáncot!* [Mondta a román legény.]< Jün a barátom, az nem 'tott táncolni se románul, se *cigánytáncot*, se semmit. Vót e' barátom Baka Joan, most is él. Nagygazda vót. (...) Megüti aztat. S e' Pop Mihály¹²⁴² megüti hátulrul ütet [Baka Juont]. Pop Mihály! (...) Az hátulrul megüti a barátomat. Érti? Meghallotta a kocsmába' bátyám Feri, s eljütt. Vót ott egy nagy gazda ember... Látszik ott egy tanya, annak kétszáznegyven hód földje vót. Annak vót autoja, annak vot traktorja, annak vot két csiplőgépe! Annak vot malma Mocson, Kolozsvárt malma, Palatkán malma! Otthon malma! Nagygazda vót, tudja? És avval jütt bátyám Feri. Miko megjütt, nem még állott [tétovázott], hogy nem 'tom mi. Aztat [Pop Mihály-t] úgy elverték, mind a zsákot. Másnap el kellett vigyík kórházba. Akko' má' hallszódott, hogy a magyarok jünnek és ott lesz a határ Gyíresen. De nem lehetett tudni, hogy ippeg pontosan... De már már jelezték, hogy Kamarást és Gyíres közt lesz a határ. Má' azak [Pop Mihály rokonai] má' fenyegettek, hogy >Megölünk tüktöket, mivel tük meg... [vertétek] aztat!< Az ük rokonjuk, tudja az a rokonság. Feri aszondja >Én elmenyek Magyarországra.< aszondja. Az én apám nem akarta hagyni, csak hogy ha jüvek én is. Hogy ne legyen egyedül. S asztá' elmentem én is Kolozsvárra. Ott vot a bátyánk [János], odamentünk, dehát bátyámnál nem ültünk vaj e' hónapot. Há' béállottunk szógának. Ü béállott e hóstátihaz , én béállottam 'e más helyre (...) S onnét én ejüttem Visába, ide örökbe. Min' hivutt. Vót nekem egy unokatesvérem, anyámnak a tesvére... nek a leánya. Nem vót gyermeke, s má' nős vot... ho'

¹²⁴⁰ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 1999. 08. 03-án.

¹²⁴¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b.

¹²⁴² Pop Mihály.

jüjkek hozzájak. tizennyóc hód földjek vót. Ez a *Bitang...* [nevű] /Szoval a *román táncból került*, hogy el kellett jöjjenek Gyéresről?/ Igen. Nem kellett eljüjjünk azé', csak úgy akartunk műk... De abból került... Én aztat tudom, érti? Me' bátyám fílt, me' azok má' vasgárdisták vótak. Tudja, mi vót azok a vasgárdisták? Azok veszélyesek...¹²⁴³

123. „/Édesapját látta táncolni?/ Azt igen. Láttom, olyan hetvenéves korábo' láttom táncolni. (...) Kocsmábo' mulattak. A zenészek ott muzsikátok, s mingyá vótak ott valami öregemberek, mind ő... S aztán egy hétfön. Me' ott Gyéresen, ott gazdag falu vót. Kereskedők vótak, sok pénzes emberek vótak. Szoval vosárnop is...vosárnop öste *tánc* vót. De hétfün a zenészek Palatkáro nem mehetek haza, kocsmábo' egész nap kapták a *nyírenyübe* a sok pénzt. Mentek az emberek, így ni oda mulatni, s táncoltak. [nevet] Aztá' mentek egy-egy asszany is, úgy ni, mer' ott vótak akkor is olyan asszanyok, amelyikek ittak. [nevet] Aztá' még táncoltatták azokat is. Még *kurázsit*, aztán még táncoltak. Aztá' *vették elő...* [a táncot]. Az én apám is... Me' az én apám bocskorra' járt, má' miko' öreg vót. Há' mindenki abba' járt, itt Romániábo'. Látom ippeg bocskorba'. Aztá, hogy *facsarta ki a láboit*, hogy... *verte a láboit*, minden. Szípen tuott táncolni. Oan öregem láttom, hetven éves korábo. /Milyen legényest táncolt?/ A *magyar táncot*, na, aztat láttom. Oly, be szépen táncolta! *Facsarta a láboit* fenn is, aztán... ütette szípen a láboit. Az én apám vót.¹²⁴⁴

124. /Miért *ment a kötelendi tánchoz*?/ Elmentem, me' vót egy Danila... az, a *Lancsáé*. Jó barátaim vótak, tudja? Tudta, ho' jó táncolak, me' vót itt Visábo' a *táncnál*. >Gyere Samu!< aszondja >*Menjünk a tánchoz*! Adok én e' leánt, e' jó táncos leánt, hogy táncolj vele.< Tudod? Aztán, milyen... az ember. E' vasárnop.... kicsit fel vótam ötözve, *elmentem a tánchoz*. Táncoltak ott, még az is aki megölt, Kelemen, ennek az Ágnisnak a... bátyját, Kelemen Jánost. Az is táncolt... Az nem szerette a magyarokat. Tudja? (...) Amiko' elmentem oda előre, ő [a gyilkos] járt, hogy *bújjon oda*, hogy ő... [üssön meg] Tudod? De ingemet ezek a *Lancsáék* nyomtak a zenész elé. Az kezdett *bunni oda*. Ecce' kiátott a Danila annak >Héj...< Hogy *belébújjik* [beleavatkozik], tudod? Mérgibe'. Én akkor kezdtem húzódni hátra. Idegen

¹²⁴³ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 2000. 01. 28-án.

¹²⁴⁴ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 2000. 08. 14-én.

falu, nem... [mertem a zenész előtt maradni] >Nem, nem nem! Ott táncolsz!< aszondja. Az férement. Egy menyecskéve' táncolt és férement és nézett onnét. [nevetett] Aztá' táncoltam, aztá' ajjajaj! Úgy táncoltattam a leányokat, hogy... /Aztán nem volt baj?!/ Nem. Há' *ültem vaj három, négy pár táncnál* ültem. Aztá' má' jüttek is a leányok. Aszondja >Gyere Samu!< aszondja >Táncoltassál ingemet!<¹²⁴⁵

125-126. **(125)** Bátyám Daniék vótak négyen *kezések*. Osztán befogtak ott e' nagy gazdátul két szekeret, elmentek utánnok Palatkára, hogy hozzák el azt a *Lajikát*.¹²⁴⁶ Vot vaj hat gyermeke, vaj hét. Elmentek Palatkára két szekérral a legínyek, de elmentek vaj tíz legíny! Hogy tegyék fel, s hozzák el. Há' mi vot... [az ágy!] [nevet] Cövekek votak a földbe' verve, fák. Nem deszka, mer' még deszkája se vót, osztán ott... sok *purdék*... Elhozták ... [nevet]. A legínyek nem akarták, osztán ök csinálták a cigányok hamar, ho' kibontották, s felbontották és feltették a szekérbe! Hát ho' jüttek haza felé, bérugtak a legínyek me' ük vettek akko' e' csomo pálinkát, bort... Hagy hozták Palatkárral két szekérral... de nem vot miér', me' csak *purdékkal* tötötték meg. A *purdékkal* [nevet] (...) Vot e' nagy gazda nálunk, kétszáznegyven hód földje vot annak, malma vot Kolozsvárt minden. Az elvette a szekérrül és mind min' lehajigálta az egész deszkáit. És lejütt ide, vitt uj deszkákat nekie, hogy csináltok ágyakat. [nevet] Nem állhatta, hogy legyenek azok a rongyos deckák. Pokhálosak, s minden. [nevet] (...) Aztán berúgtak a legínyek, s ledobták onnét az ágyojokat, minden... lepedüket, mindent! Me' rongyosak votak... hát cigányok. Mindent ledobtak a fiuk. >Ezt nem visszük bé a faluba!< [nevet] Csak a cigányokat... Két szekér *purdét*. Elhozták oda, okaköteztették őket. Meggondoltuk, hogy kell mindenkinek valamit egyék, vaj valami. Ugye akkor nem vot kenyér az üzletbe', min' nálunk, vaj nem 'tom mi. **(126)** Menyünk oda, a *purdékkal* beszélünk... de csak románul tudtak. >Há' mit esztek vacsarára?< Én nem votam... olyan votam, vaj tizenöt éves, tizenhat... ilyenformán. >Há' mit vacsoráltok?< >Aztá', nincs mit!< A *cigánné?* >Nincs mit teek a lepedőre [nem volt takaró].< Elmenyen így haza, hoz neki vadonatuj poharakat, lepedőt... hogy takarozzanak, és tegyenek alájok... Elment, aszondta az anyja, elment haza... aszondta, hogy adjak nekie, hogy vigye a cigányoknak. [nevet] Egy

¹²⁴⁵ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 2000. 08. 14-én.

¹²⁴⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b.

férfi... Jó gazdaember vot nálunk a faluba'. Kiorján.¹²⁴⁷ Ha! Adott az anyja fehér lepedőket, huzatokat, párnákat... Sok *purde* vót! Csináltok nígy ágyot a házba. De csak egy szoba vót, de nagy. Négy ágyat tettünk belé. Az asztaljo így át ni! Csak valami... lécekbül vót összeállítva egy asztal akkor a cigánnak. Há' má' most mit vacsarázzunk? Vot egy barátom Indreinek hitták... (...) Tyúkkereskedő vót az anyja. Elment haza, elvett két tyúkat, együtt velek, bétette a sütökemencébe, a konyhába'. (...) A sütökemencébe bezárta őket oda. Kijün oda, s mondta a *cigánnénak* >Menj!< Aszondja >Ott ni, hogy csinálj vacsarát!< Elment a *cigánné*, oszt levágta... Megvot a vacsora! De mük nem hattuk a *cigányokat*! Csak muzsikáljon! Minden kicsi *cigánnok* vot *muzsikája*, és mindenki muzsikált. (...) De [a cigányok] nem szerették a faluba'! Pedig úgy felötöztek, hogy olyan urak votak... Az asszony is annyi *gúnyát* kapott, hogy nem tudta már használni, mennyit kapott. Úgy fel vótak ruházva a cigányok... Aztán eljuttek [a többiek] Palatkáruul hozzá', ho' lássák... Ü nem vót rongyos. Ü sok pénzt kapott. Há' minden öste mentünk hozzája. >Muzsikálj!< Tettünk egy öt leit a *nyírenytyúbe*, me' ugy vót akkor. Csak muzsikáljon. Gyermekeknek ott egy-egy leit, kettőt... Váj! Úgy muzsikáltak... mindegyik. Mindegyik tudtak muzsikálni! Az apjának se' hattunk békit. Lehet azér nem is szerette. Nem vot soha egyedül... csak ippen mennyit aludt íjjel [nevet]. Votak asszonyok, riszeges asszonyok. Mentek öste oda, aztán *vették elő a cigányt*. [nevet] Hogy muzsikáljon nekik... Mindenki vitt kenyeret, mindenki vett túrót, sajtot, szalannát, húst, mindent... tyúkat. Csak muzsikáljon. Jaj, be jól ment neki ott! Sok pénze vot, má' olyan *cifrán járt a cigány*, de szip *cigány* is vót. (...) Ott ült két évig. /De akkor maguk is jól érezték magukat!/ Hát hogyne... Nekünk zenénk vót a faluba', minden öste nálla votunk. Onnét keltünk, oda mentünk. Mentünk beszéni haza... >Édesanyám! E' fél kenyeret, mer' nincs mit egyenek a cigányok!< >Menjete a fenébe a cigányokkal együtt!< [nevet] >Idesanyám... Há' adjon, na!< De ingem ingereltek a másik fiúk, Feri, s Dani. >Kérjél az öregektül< aszondja >hogy vigyünk a cigánnok!< [nevet] Attá' nekem adott, me' én kisebb vótam. Aztá' adott egy-egy darabot, vaj e' fazék tejet. Darab szalonnát, egy húst... Vigyünk, aszondja. A'tán mindenki a falubul. Annyi vót a cigányoknak, hogy már... Mind urak votak. Mégse' szerettek... nem vót cigány a faluba'. /A palatkai legények nem haragudtak, hogy elhozták a *cigányokat*?/ Há' csak *Lajikát* hoztuk el. Palatkán vot sok *cigány* akkorjába'. (...) ¹²⁴⁸

¹²⁴⁷ Chiorean. Román vezetéknev, jelentése: Kővári.

¹²⁴⁸ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 2001. 02. 14-én.

127-129. (127) „/Azt mondta, hogy Lajos¹²⁴⁹ bácsi a palatkai *az ördöggel volt?*/ Igen. Azé’ ment az erdőre és kivágto és meghalt. És aztán átvette *Gyurka a Lajásé*¹²⁵⁰... a nagyobbik fia. Me’ *Lajika*¹²⁵¹ félt és *Náci*¹²⁵² is félt, hogy vegyék át. *Puju*,¹²⁵³ s ezek... Ezek még kicsik votak. / Lajos bácsi honnan kapta ezt az ördögöt?/ Aztán hunnét tudjam én? Az öregember vot, az... De nem is muzsikát úgy, mind az senki a világon! Csak a fia, *Gyurka* még jobban muzsikát! Ajjajaj! Mondam, ho’ Mocsan egysze’ odagyültek... emberek. Az emberek elévették. >Na!< Votak, tudja az Isten hunnét *cigányok* ott... Me’ vót vaj husz *tánc*. Mocsan. Mind falukrul jüttek [a legények] zenével. Aztán e’ lei vot, ho’ táncoljál. Mentél leánnyol ehez a *tánchoz*, táncoltál, fizettél e’ leit. A zenésznek gyütették. Vótak ott legények, akik gyütették. De osztán vót vaj husz *tánc*. De osztán táncoltál itt, osztán mentél túl... Amikor *Gyurka* nekiállott és nekikezdett muzsikáni... osztán a többiek mind *kling-kling-kling!* A másíknak vaj a *nyírentyűje* szakadt el, vaj a húrja... Nem tartattak a húrak. /Az összes többi *cigánynak?*/ Aztá’ má’ nem mindegyiknek, de a jobbaknak. Votak ott jó zenészek. Votak... egy *Ferike gye lá Császár!*¹²⁵⁴ (...) Aztá’ vót egy muzsikás, de *nyírentyűje* nem vót ilyen rendes... Hanem csak úgy csinálvo, hogy még gyúrve vót így ni! [nevet] Akkorjábó’. Na, azt mondták, hogy az muzsikál a legjobban. De mikor nekikezdett az öreg *Gyurka* muzsikáni, osztán odagyült az egész piac, hogy annyi nép vót ott, hogy hajjajaj! (...) (128) Én az apjánál, az öreg *Lajásnál*¹²⁵⁵ *táncoltam* is. De csak fiatal votam. Ott hátul még egyszer e’ leán elővett, ho’ menjünk oda előre, hogy.... Jól táncoltam! Má’ kicsi koromba’ jól táncoltam!... *Elhattak* a fiúk, me’... eljütt Lajos bácsi... Ugyi már üsmert, me’ nálunk lakatt. Akko’ eljütt, s odahúzott előre. (...) A többik muzsikáltak addig a kontrávol, s a bőgövel, aztán ű tovább muzsikát. Szépen muzsikát az öreg... Szép, szöke ember vot. (129) /*Gyurkára*¹²⁵⁶

¹²⁴⁹ Lásd: 1. sz. melléklet: 24.

¹²⁵⁰ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a.

¹²⁵¹ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/b.

¹²⁵² Lásd: 1. sz. melléklet: 24/c.

¹²⁵³ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/e.

¹²⁵⁴ De la Ceasar. Jelentése: Császáriból. Lásd: 1. sz. melléklet: 5.

¹²⁵⁵ Lásd: 1. sz. melléklet: 24.

¹²⁵⁶ Lásd: 1. sz. melléklet: 24/a.

visszatérve... Ez versenyzett ott a többi zenésszel?/ Versenyzett... (...) S aztán vótak Gyíresen ngy tesvír... A *Dorujé*... azak valami nagy-nagy emberek. Azak nem féltek senkitől. (...) Aztán nem felejttem soha. Egyszer a *Gyurka a Lajasé* muzsikált. Aztán ez miko' ment a zenészek közé, aztán a pénz már a *nyírenytyűbe* vót! Azak a *Dorujé*, azak pénzes emberek votak. Kereskedők votak. Aztán vették bátyámat. >Háj, Feruske!¹²⁵⁷< Úgy mondták bátyámak Ferinek. Aztán vitték oda *cigányok elejbe*. Osztá' *kurázsiztak*, tudod? Igen, de vót egy Ilijá, a kisebbik. Vót egy Émil, vót egy Kozma és vot egy Jovián.¹²⁵⁸ Mind meghaltak, nincs egy se belőlük. S aztán (...) azak, mikor mentek a zenészekhez, már a *nyírenytyűbe* vótak a pénzek. Aztá' csak csinálták, hogy mikor Feri táncolt, hogy úgy húzza, hogy... [nevet] nehogy *kielőzze* Ferit valaki! Aztá' miko' mentek a többiek? Nézett fére a *cigány*, nem még *muzsikát a lábak után*, tudod, hogy tetsződjén nekiek a tánc. Akkor láttam, valami frátaiak... (...) Jó táncosok vótak azok is! Igen, de miko' Feri táncolt, a *cigány* ott a *nyírenytyűvel* a... mindent a *lába után*! Minden jól vot! De mikor azak mentek, aztán nízett félre a *cigán'* és aztán így muzsikált [nevet félrenézve] *Gyurka a Lajasé*. Na! Ezek gyíresiek >Na! Látjátok? Nem tudtak egyik se táncolni, csak Feruske! Csak Feri tud táncolni!< [nevet] Ferit *karalták* nagyon ott Gyíresen azak. Asztá' votunk Berkenyesen, de ott... ott meg akartak verni, pedig rokonaink vannak ott... Berkenyesen. /Kik akarták megverni magukat?/ (...) A frátaiak Berkenyesen megismertek. Lószekérrel vótunk két fiú, s én. Én hajtottam a lovat. Má' én fiatalabb votam. (...) Elmentünk oda a *tánchoz*, találkoztunk valami rokonakkal... Beszéltünk velek, de azok már öregebb emberek votak. Aztá' ementek dógokra, münk elmentünk a *táncokhoz*, me' ott mind *táncok* votak. Aztán bátyámat má' mind ö... Amerre mentünk, mind utánunk vótak a frátaiak. Hogy verjenek meg! Hogy verjék meg *Ferit*. Aztá' észrevették valami tótházi emberek, most úgy mondja annak a falunak Kriseny.¹²⁵⁹ Ott van Berkenyes mellett az a falu. Tótháza. Észrevették azok a fiúk és aszmondja >Feri! Ügyelj me' ezek a frátaiak valami *dühös* emberek.< Nem 'tom, hogy mondta ü nekiek. >Hogy ügyeljetek, me' ezek megvernek.< S aztán elmentünk a szekérhez. Lehetett olyan két óra délután, csak. És eljöttünk haza.”¹²⁶⁰

¹²⁵⁷ Hai, Ferușcă! Jelentése kb.: Gyerünk, Ferike!

¹²⁵⁸ Ilie, Emil, Kozma, Iovian. Román keresztnevek.

¹²⁵⁹ Crișeni. Tótháza.

¹²⁶⁰ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 26-án.

130. „Csináltak Palatkán színházat a cigányok. Osztán elmentük a színházba. Vilmus, ha hallatta maga Vilmust, ott vót! Ű is eljütt! Ű is ugi már [házas] ember vot. De hát akkorjába' én még nem ismertem ütet. Csak így ni látásbul. Hallattam, hogy ez Vilmus Visábul. Mer' én Gyíresen votam, s aztán... (...) akko' hallottam, hogy Visába' van egy magyar, egy Vilmos nevű. Tud táncolni... Csak ű osztán *megromlott*. Ű *még a világ* bé vót rugva. Aztán ü nem még táncolt úgy rendesen. Vaj *verte* a száját, *verte* a seggit. Mindenféle marhaságokat csinált. A leányokat mindenféleképpen fogdosta, s minden. Ű má' így táncolt. De olyan könnyű vot, olyan *táncu* vot, akká' hogy de *jól kijütt*. *Nagy táncu* vot...”¹²⁶¹

4. sz. melléklet Településnevek

A szövegben szereplő megyék, vidékek és települések magyar és román neve, az 1913-as, valamint mai megyebeosztása.

¹²⁶¹ Visa. Timándi Samu *Gyéresi*. Gyűjtötte: VS; 2002. 07. 26-án.

Alsótök / Tiocu de Jos (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Apahida / Apahida (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Bábonny / Băbiu (egykor Kolozs m., ma Jud. Sălaj)

Bádok / Bădești (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Bálványosváralja / Unguraș (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Báré vagy **Baré** / Băraii (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Bélditanyák, vagy **Kőrés**, vagy **Köristanya** / Chiriș (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Berkenyes / Berchieșu (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Beszterce / Bistrița (egykor Beszterce-Naszód m., ma Jud. Bistrița-Năsăud)

Beszterce - Naszód megye / Județul Bistrița - Năsăud

Bethlen / Beclean (egykor Beszterce-Naszód m., ma Jud. Bistrița-Năsăud)

Bonchida / Bonțida (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Boncnnyíres / Bonț (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Botháza / Boteni (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Budatelke / Budești (egykor Kolozs m., ma Jud. Bistrița-Năsăud)

Búza vagy **Búza** / Búza (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Cente vagy **Csente** / Țentea (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Bistrița-Năsăud)

Csabaújfalu / Valea Ungurașului (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Császári / Ceasar (egykor egykor Szolnok-Doboka m., ma nem létezik)

Csomafája vagy **Csomófája** / Ciumăfaia (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Dengeleg / Livada (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Dés vagy **Deés** / Dej (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Désakna / Ocna Dejului (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Déva / Deva (egykor Hunyad m., ma Jud. Hunedoara)

Doboka / Dăbâca (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj.)

Erdőfelek / Feleacu (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Erdőszakáll / Săcalu de Pădure (egykor Maros-Torda m., ma jud Mureș)

Erdőszombattelke / Sîmboieni (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Esztény vagy **Esztevény** / Stoiana (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Fejérd / Feiurdeni (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Feketelak / Lacu (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Felsőoroszi / Urisiu de Sus (egykor Maros-Torda m., ma Jud. Mureș)

Felsőtök / Tiocu de Sus (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Felsőzsuk / Jucu de Sus (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Girólt vagy **Girold** / Ghirolt (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Gyeke / Geaca (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Györgyfalva / Gheorgheni (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Gyulatelke / Coasta (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Kályáni Vám / Căianu-Vamă (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Katona / Cătina (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Kecsed / Aluniș (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Kendilóna / Luna de Jos (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Kérő / Băița (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Kide / Chidea (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Kisbogács / Băgaciu (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Kolozskorpád / Corpadea (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Kiskályán / Căianu-Mic (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Lárgatanya / Văleni

Kisigrice vagy Igricze / Igrîtiu (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Kispulyon vagy Pujon / Puini (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Kissármás / Sărmaşel (egykor Kolozs m., ma Jud Mureş)

Kisszék vagy Székolaj, Székelja / Săcălaia (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Kolozs vagy Kolozsakna / Cojocna (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Kolozsborsa / Borşa (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Kolozskorpád / Corpadea (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Kolozs megye / Judeţul Cluj

Kolozsvár / Cluj-Napoca (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Köteland / Gădălin (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Légen / Legii (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Magyardécese / Cireşoaia (Szolnok-Doboka m., ma Jud. Bistriţa-Năşăud)

Magyarfráta / Frata (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Magyarkályán / Căianu (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Magyarpalatka / Pălatca (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Magyarpete / Petea (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Magyarszovát / Suatu (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Márokháza vagy Marókháza / Tauşeni (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Marosludas / Luduş (egykor Torda-Aranyos m., ma Jud. Mureş)

Maros megye / Judeţul Mureş

Marosvásárhely / Tîrgu Mureş (egykor Maros-Torda m., ma Jud. Mureş)

Melegföldvár / Feldioara (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Mezőbánd / Band (egykor Maros-Torda m., ma Jud. Mureş)

Mezőcsávás / Ceuaşu de Cîmpie (egykor Maros-Torda m., ma Jud. Mureş)

Mezőgyéres vagy Oláh-Gyéres / Ghirişu Român (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Mezőkeszű vagy Keszi / Chesău (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Mezőköbölkút / Fîntîniţu (egykor Kolozs m., ma Jud. Bistriţa-Năsăud)

Mezőmadaras / Mădăraş (egykor Maros-Torda m., ma Jud. Mureş)

Mezőörményes / Urmeniş (egykor Kolozs m., ma Jud. Bistriţa-Năsăud)

Mezőpanit / Panet (egykor Maros-Torda m., ma Jud. Mureş)

Mezőség / Cîmpie

Mezőszava vagy Száva / Sava (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Mezőszilvás / Silivaşu de Cîmpie (egykor Kolozs m., ma Jud. Bistriţa-Năsăud)

Mezőszopor / Soporu de Cîmpie (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Mezőveresegyháza / Strugureni (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Bistriţa-Năsăud)

Mocs vagy Mócs / Mociu (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Nagysajó / Şieu (egykor Beszterce-Naszód m., ma Jud. Bistriţa-Năsăud)

Nagysármás / Şărmaşu (egykor Kolozs m., ma Jud. Mureş)

Nagysink / Cincu (egykor Nagy-Küküllő m., ma Jud. Braşov)

Nagyvárad / Oradea (egykor Bihar m., ma Jud. Bihor)

Nemeszsuk / Jucu de Mijloc (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Omboztelke / Mureşeni de Cîmpie

Ormány / Orman (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Ördönögösfüzes / Fizeşu Gherlii (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Páncélcseh / Panticeu (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Pusztakamarás / Cămărășu (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Sajómagyarós / Șieu-Măgheruș (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Bistrița-Năsăud)

Szamosújvár / Gherla (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Szásszentgyörgy / Sîngeorgu Nou (egykor Beszterce-Naszód m., ma Jud. Bistrița-Năsăud)

Szék / Sic (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Szentmáté / Matei (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Bistrița-Năsăud)

Szépkenyerűszentmárton / Sînmărtin (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Torda / Turda (egykor Torda-Aranyos m., ma Jud. Cluj)

Uzdiszentspéter / Sânpetru de Câmpie (egykor Kolozs m., ma jud. Mureș)

Vajdakamarás / Vaida-Cămăraș (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Válaszút / Răscruci (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Vasasszentgothárd / Sucutard (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Vasasszentivány / Sântioana (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Cluj)

Vice / Vița (egykor Szolnok-Doboka m., ma Jud. Bistrița-Năsăud)

Visa / Vișea, korábban Vișa (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Zsuk / Jucu (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj)

Zsukiménes / Juc-Herghelie (egykor Kolozs m., ma Jud. Cluj) 1950-előtt Alsózsuk része volt.

I. Erdély domborzata.¹²⁶²

II. Vármegyék és járások az erdélyi Mezőség területén az 1910-es közigazgatási beosztás szerint.¹²⁶³

¹²⁶² Forrás: <http://erdely.terkepек.net/erdely-terkep.jpg>

III. A II. Bécsi döntés után visszacsatolt Észak-Erdély¹²⁶⁴

IV. Erdély főbb néprajzi tájai.¹²⁶⁵

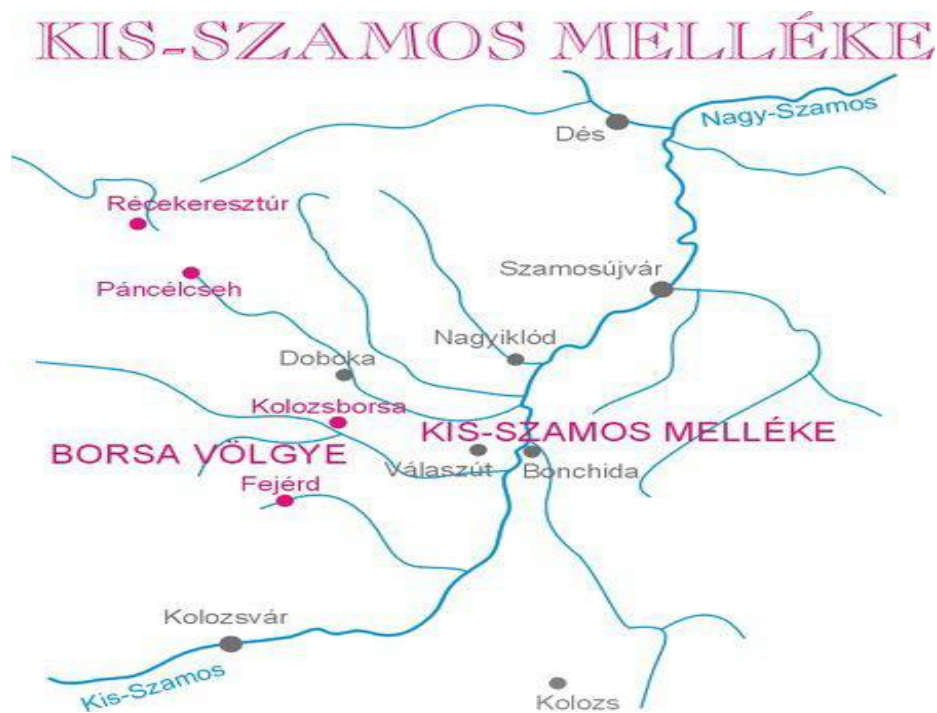
¹²⁶³ Forrás: <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/legbelso.php?nev=erd1910>

¹²⁶⁴ <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/legbelso.php?nev=becsidont2>

¹²⁶⁵ Forrás: A Fonó Budai Zeneház Utolsó Óra Program. Pávai István szerk.

V.a. Zenei dialektusok Közép-Erdélyben 1.¹²⁶⁶

V.b. Zenei dialektusok Közép-Erdélyben 2.¹²⁶⁷

¹²⁶⁶ Forrás: A Fonó Budai Zeneház Utolsó Óra Program. Pávai István szerk.

¹²⁶⁷ Forrás: A Fonó Budai Zeneház Utolsó Óra Program. Pávai István szerk.

V.c. Zenei dialektusok Közép-Erdélyben 3.¹²⁶⁸

V.d. Zenei dialektusok Közép-Erdélyben 4.¹²⁶⁹

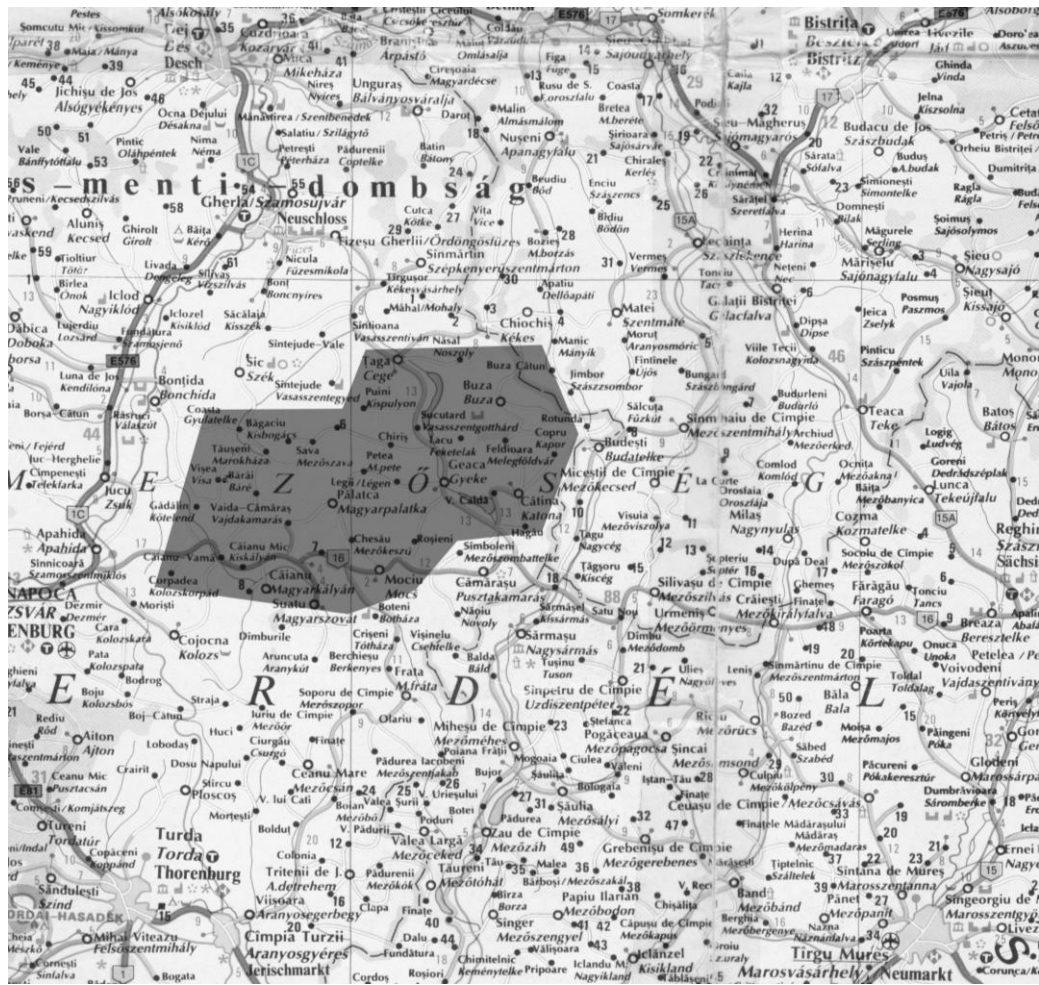
¹²⁶⁸ Forrás: A Fonó Budai Zeneház Utolsó Óra Program. Pávai István szerk.

¹²⁶⁹ Forrás: A Fonó Budai Zeneház Utolsó Óra Program. Pávai István szerk.

FELSŐ-MAROS MENTE, MAROSSZÉK

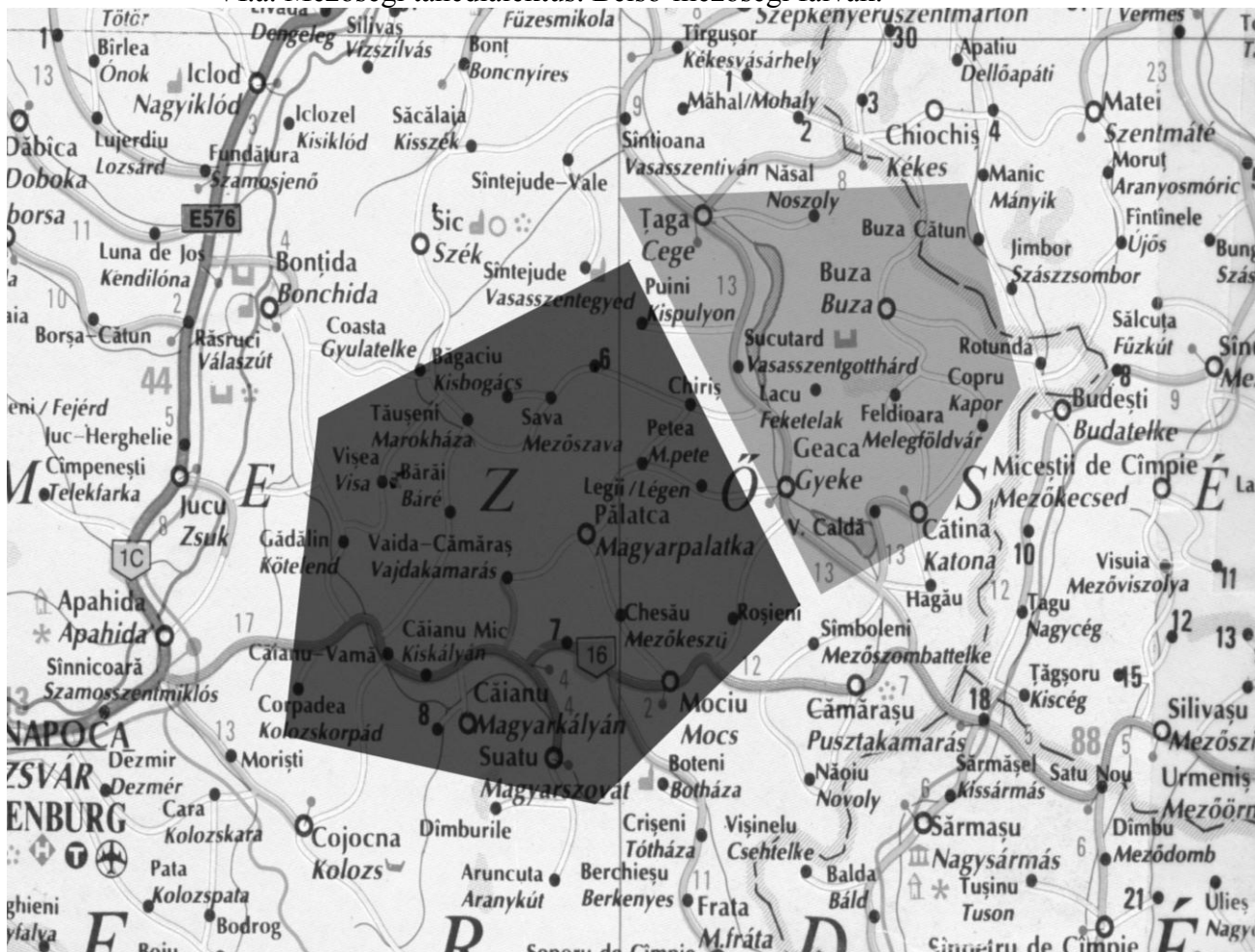

V.e. Zenei dialektusok Közép-Erdélyben 5.¹²⁷⁰

¹²⁷⁰ Forrás: A Fonó Budai Zeneház Utolsó Óra Program. Pávai István szerk.

VI.a. Mezőségi táncdialektus. Belső-mezőszégi falvak.¹²⁷¹

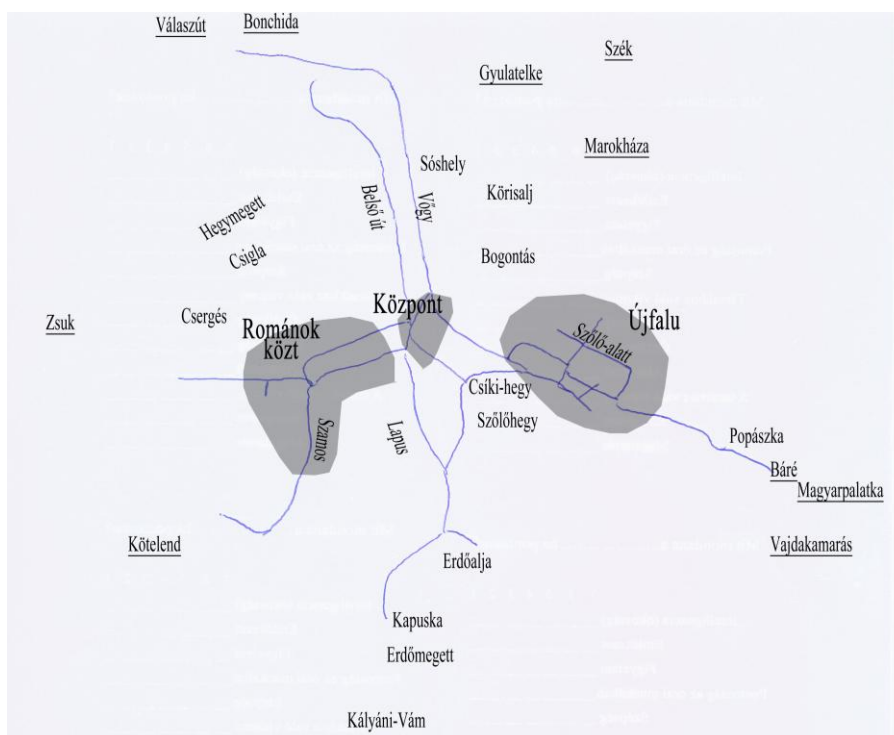
VI.b. Belső-mezőszégi táncdialektus. A palatkai tánckörzet sötétszürke, a Tóvidék világosszürke.¹²⁷²

¹²⁷¹ Erdély térkép 1993. A 6-os számmal jelölt település Omboztelke, a 7-es Mezőgyéres, a 8-as Lárgatánya (Văleni). A román falunevek magyarul: Hagău – Hágótanya, Melegvölgyitánya – Valea Caldă, Roșieni – Bányavölgy, Búza-Cătun – Búzai Fogadók.

¹²⁷² Erdély térkép 1993.

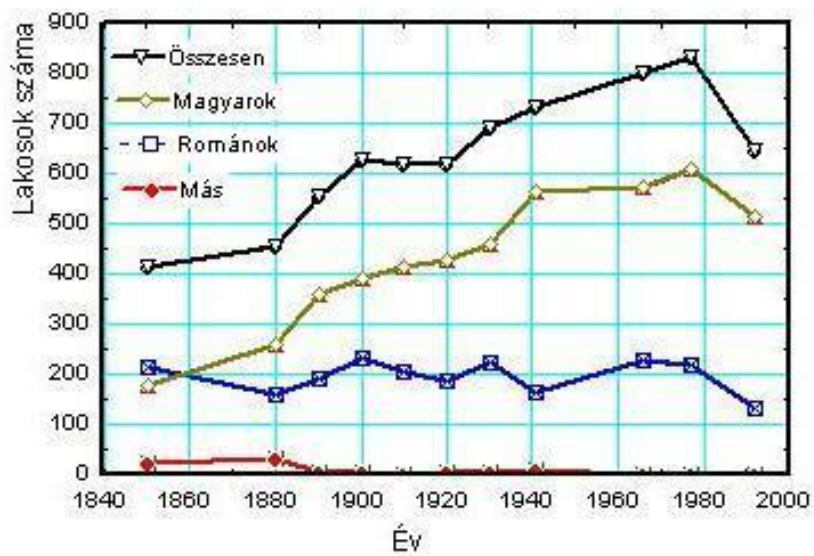
VII. Visa és környéke.¹²⁷³

VIII. Visa fontosabb földrajzi helynevei.¹²⁷⁴

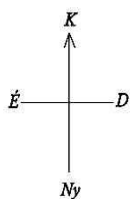
¹²⁷³ Forrás: http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Visa_es_Kornyeke.jpeg

¹²⁷⁴ Ezekről bővebben lásd: Kiss G. 2006. 56-66. A szomszédos falvakat aláhúzva, a főbb utcákat dőlt betűvel, a falurészeket **kiemelve**, területüket sátirozva jelöltem. Mindezek mellett néhány dűlő és hegy neve szerepel még a térképen.

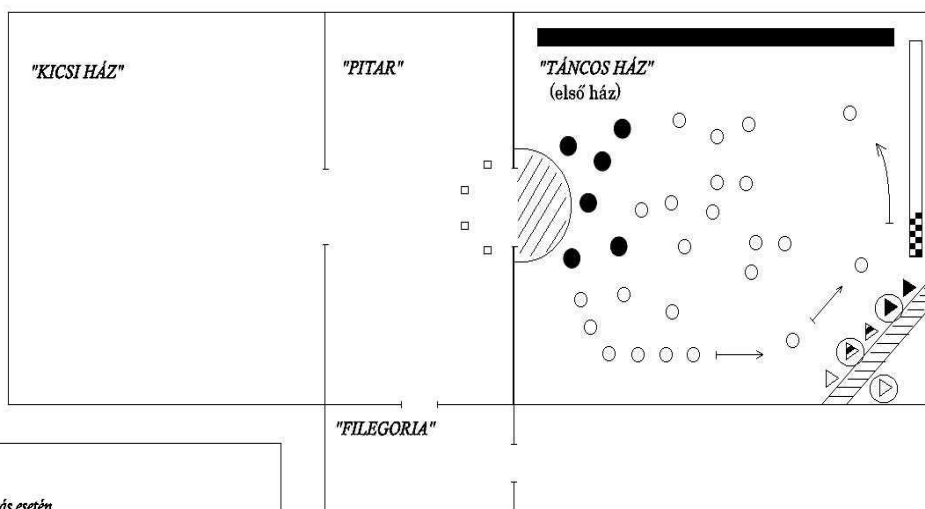

IX. A népesség alakulása Visában 1840 és 2000 között¹²⁷⁵

¹²⁷⁵ Forrás: http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Visa_a_nepesseg_alakulasa.jpeg

Fodor Mihály "Funduj" "filegoriás" háza

JELMAGYARÁZAT:

▶	- Primás
▶▶	- Két primás esetén
▶◀	- Kontrás
▶◀▶	- Két kontrás esetén
◀	- Gordonos
◀▶	- A gordonos gyakran a "cigánypad" mögött zenélt
□	- Pad a "bámulóknak" (nappal és este)
■	- Pad a "bámulóknak" (csak nappal)
▣	- Kedvelt hely a "bámulóknak"
▨	- "Cigánypad"
○	- Táncos pár
●	- "Félfizetéses" táncos pár
□	- Gyerekek nappal táncolhattak a "pitarban"
◌	- Szabadon hagyott hely a bejáratnál

XI. A tánckészlet darabjai¹²⁷⁶

¹²⁷⁶ Dőlt betűvel, illetve zárójelben a helyben használt terminusokat adtam meg. Kérdőjellel jelöltem azokat a táncneveket, amelyekkel kapcsolatban csak bizonytalan adatközlést hallottam.

Legényesek

gényes	lassú legényesek					
	lassú magyar	magyar ritka legényes	román ritka legényes	tîrnaveana		ver
				bottal	bot nélkül	
	<i>bărbunc, verbunk, verőtánc, kurázsi, csúrdöngölő</i>	<i>magyar tánc,¹²⁷⁷ kurázsi, ungurește</i>	<i>magyar tánc,¹²⁷⁸ kurázsi, ungurește</i>	<i>românește în botă, joc cu botă</i>	<i>românește în ponturi</i>	<i>tîrnaveana, tîrnaveana, tîrnaveana, verőtánc</i>

Hagyományos páros táncok

lassú tánc	román lassú	csárdás	szökős	sűrű csárdás	tîrnaveana
<i>lassútánc, lassú cigánytánc, magyar lassú, lassantánc, joc unguresc</i>	<i>román tánc, joc romănesc, românește</i>	<i>cigánytánc, ceardaș, țiganește + șászka</i>	<i>szökőtánc, csúrdöngölő, bătută + șászka</i>	<i>csárdás, sűrű, des, sarița + șászka</i>	<i>tîrnava, korcsos¹²⁷⁹</i>

Körtáncok: négyes (*magyar?*, *în patru*)

Rituális táncok: jocu găina (*viszik a tyúkot*), jocu turca (*táncoltatják a turkát*), jocu stegarului (a vőfélypáca tánca?), căluș (*kalus, kaluser*)

Polgári társastáncok, táncmesterek által közvetített táncok: keringő (*valcer, valț*), hétlépés (*hétlépés, șapte pași*), ländler (*landáris?*, *szirbán valcer, sirba'n valțer*), magyar kettős (?)

Modern társastáncok: tangó (*tango*), jazz-swing (*dzsessz*), boston (*bosztón*), madison (*medizon*), twist (*tviszt*), foxtrott (*foksz, foksztró*)

Posztmodern zenék, ill. táncok: manele, mahala (*hastánc*), house (?), disco (*diszkó*)

¹²⁷⁷ Kallós Zoltán nyomán ritka magyarnak is mondják Visában.

¹²⁷⁸ Kallós Zoltán nyomán ritka magyarnak is mondják Visában. A két *magyar tánc* között csak a táncformák leírása során tesznek különbséget a visaiak, külön terminust nem használnak.

¹²⁷⁹ A tánc magyarországi táncházások által használt elnevezése.

6. sz. melléklet. Hang- és filmfelvételek jegyzőkönyvei

A hangfelvételek az 1. sz. dvd-n található. A filmfelvételek első része (F.01-26.) az 1. sz. dvd-n található. A filmfelvételek második része (F.27-76.) a 2. sz. dvd-n található. A filmeket a media player classic, a power dvd, a vlc media player programok, valamint a windows media player újabb változatai egyaránt lejátszzák.

Hangfelvételek jegyzőkönyvei

H.1. Szökős. Kalákahajtóban általában ezzel a dallammal kísérték a zenészek a *kezeseket* a faluban. Muzsikál a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/a/3, 24/c/1, 24/f.)¹²⁸⁰

H.2. Rákóczi mars. A menyasszonyos és a vőlegényes háztól való kibúcsúzás után ezzel a dallammal hagyta el a násznép a telket. A Rákóczi marssal értek véget hagyományosan az 1980-as években még a lakodalmak, bálok, sokszor még a hétfégi táncok is. Ezt a dallamot húzták a zenészek a lányok *kimuzsikálásakor* is. Muzsikál a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/a/3, 24/c/1, 24/f.)¹²⁸¹

H.3. Erre a dallamra táncolt a kecskealakoskodó turka (turcă). 01.38-tól a *juhok tánca* hallható („A juhait kereső pásztor” programzenéje.) Muzsikál a *Mácsingó banda*. (24/a/9/c, 23/a/2/a, 24/a/10, 24/a/10/b, 24/d/1/a.)¹²⁸²

¹²⁸⁰ Éri – Kallós – Kelemen szerk. 1996. 2.a. 3.

¹²⁸¹ Éri – Kallós – Kelemen szerk. 1996. 2.b. 5.

¹²⁸² Megrendezett felvétel. Gyűjtötte György-Horváth László, Hámori Balázs, Hegyi Ferenc és Varga Sándor, 2001. 02. 07-én, Magyarpalatkán.

H.4. A *Kodoba banda* (24/b/5, 24/b/5/a, 24/c/1, 24/b/7, 24/d/1.) charleston-t muzsikál, majd annak a dallamát a sűrű csárdásban játssza. 02.35-től twistet játszanak a zenészek, majd ugyanezt a dallamot sűrű csárdásban. Ezután különféle mozgalmi és műzenei dallamokból álló sűrű csárdást zenélnek.¹²⁸³

Filmfelvételek jegyzőkönyvei

F.01. *Romănește în botă*. Két erdőszakállli (Maros-Torda megye) férfi botos táncot táncol. A formai jegyek alapján a bottal járt mezőségi ritka román legényeshez ez a táncfolyamat áll a legközelebb. A tánc kísérőzenéje megegyezik a *romănește în ponturi*-ével. (Vö. F.21. 02.54-től.)¹²⁸⁴

F.02. Kiss Vilmos *Császár*¹²⁸⁵ sűrű legényese. A későbbi generációkhoz képest a lábfigurái bonyolultak.¹²⁸⁶

F.03. Kiss Sándor *Császár* sűrű legényest táncol. Előadásmódjára az ekkor Visában divatos Elvis-stílus rányomta a bélyegét. Nagybátyjánál, Kiss Vilmos *Császárnál* jóval egyszerűbb

¹²⁸³ Megrendezett felvétel. Gyűjtötte György-Horváth László, Hámori Balázs, Hegyi Ferenc és Varga Sándor, 2001. 02. 08-án, Magyarpalatkán.

¹²⁸⁴ MTA ZTI Ft. 498.17. Megrendezett filmfelvétel. Gyűjtötte Novák Ferenc, 1961. 12. 13-án, Erdőszakállon.

¹²⁸⁵ A táncosok a nevük és a falunév alapján megtalálhatók a 2. sz. mellékletben.

¹²⁸⁶ MTA ZTI Ft. 864. 12. Funkciós filmfelvétel egy lakodalom alkalmával. Gyűjtötte Éri Péter és Pesovár Ferenc, 1974. 08. 24-én, Válaszúton.

lábfigurákat használ (Vö. F.1.), ami a magatartásmódja mellett szintén az újabb táncstílus jele.¹²⁸⁷

F.04. A *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/7, 24/c/1, 24/c/2.)¹²⁸⁸ muzsikájára Kiss Sándor *Császár* sűrű legényest táncol és közben *mellékes figurákat csinál*. A férfitánc közbeni bohóckodás meglehetősen ritka volt az idősebb korosztálynál, igazi divatja akkor kezdett el terjedni, amikor a legényesek elkezdtek kikopni a divatból, idejüket múlttá váltak.¹²⁸⁹

F.05. Magnetofon felvételre táncolták: Mureșan Ioan *Kupa* és felesége, Mureșan Todosia. Forgós-forgatós páros a lassú magyar zenéjére. A filmen szereplő házaspár számukra kellemetlen emléket idéz fel a táncsal: az 1940-es években a magyar csendőrök csak akkor engedélyezték a marokházi román táncmultságokat, ha a fiatalok magyar zenére táncoltak. A páros tánc után (01.49-től) a férfi egy sűrű legényest táncol.¹²⁹⁰

F.06-07. A légeni Réti Ferenc lassú magyart (F.06.) és ritka legényest (F.07.) táncol magnetofon felvételre. Ugyanannak a táncosnak előadásában jól kivehető a két tánc közötti strukturális különbség. Régies előadásmódja, szép, kimunkált motívumai, pontossága öreges mozgása ellenére nagy formátumú táncos egyéniséget sejtetnek.¹²⁹¹

¹²⁸⁷ MTA ZTI Ft. 988. 8. Megrendezett filmfelvétel. Gyűjtötte Farkas Zoltán, Németh Ildikó, Zsuráfszky Zoltán, 1978. 04. 30-án, Visában.

¹²⁸⁸ A zenészek megtalálhatók az 1. sz. mellékletben, a zárójelben megadott index alapján.

¹²⁸⁹ Megrendezett filmfelvétel. Gyűjtötte Teszáry Miklós 1993. 01. 01-én, Visában.

¹²⁹⁰ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. 02. 11-én, Marokháznál. Tolmácsként jelen volt Fodor Árpád *Denuk*, visai lakos.

¹²⁹¹ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Megyeri István és Misi Gábor, 1997 augusztusában, Légenben.

F.08. Ritka legényes. Magnetofon felvételre táncolta: Mureșan Ioan *Kupa*. A tánc motívumkészletében előbukkannak a *tîrnăveănă*-ra jellemző sarokütés mozdulatai.¹²⁹²

F.09. Magnetofon felvételre táncolta: Mureșan Ioan *Kupa*. A táncos a *tîrnăveănă* egyszerűbb formáját táncolja átugrásos lábütéssel (*átugró*), de a *sűrű tapsolás* nélkül.¹²⁹³

F.10. Fodor András *Jakab*, ifj. Fodor Mihály *Jakab*, Papp Samu és Lovász Ferenc *Kuli* a *tîrnăveănă* legényes változatát táncolják körben. Összehangolt motívumsorokat használnak, a végén *sűrű tapsolással*. A bal oldalon álló Lovász Ferenc *Kuli* változata egyszerűbb a többiekénél, ő ugyanis nem táncolja az *átugrot*. Muzsikál a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/7, 24/c/1, 24/b/2/a.)¹²⁹⁴

F.11. Magyarfrátai *tîrnăveănă*. Legényes változatát két férfi, egymással összehangolva táncolta. A bal oldalon Vasile Soporan, Románia szerte híres táncos és énekes táncol. Jól megfigyelhető a tánc felépítése: lábfigurák, a sarkak oldalt ütése, lezárás, majd átugrásos csapások és a végén *sűrű tapsolás*. Muzsikálnak a mezőszopori zenészek, *Gácsu* vezetésével.¹²⁹⁵

F.12. Kiss Sándor *Császár* verbunkot (00.10-től), majd a *tîrnăveănă* legényes (01.27-től) és páros formáját (02.39-től) táncolja. A legényes *tîrnăveănă*-jellegű felépítése jól

¹²⁹² Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. 02. 11-én, Marokházán. Tolmácsként jelen volt Fodor Árpád *Denuk*, visai lakos.

¹²⁹³ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. 02. 11-én, Marokházán. Tolmácsként jelen volt Fodor Árpád *Denuk*, visai lakos.

¹²⁹⁴ Funkciós videofelvétel egy lakodalom másnapján. Gyűjtötte Palenik József és Radák János, 1993. 04. 24-én, Visában.

¹²⁹⁵ Megrendezett filmfelvétel. Gyűjtötte Fügedi János, 1995-ben, Magyarfrátán.

megfigyelhető: lábfigurák, a sarkak oldalt ütése, majd átugrásos csapások és a végén *sűrű tapsolás*. (Ez utóbbiban a táncos téveszt.) Az utolsó táncban párja Kiss Mária *Páskuj*. A páros tánc elején felezik az ütemet, lassabban táncolnak a szokottnál, de azután felgyorsulnak.¹²⁹⁶

F.13. Kiss Zoltán *Császár* egy lakodalom miatt hazajött szülőfalujába. Ilyenkor minden alkalmat megragadott a mulatságra. Most a lakodalmas menetet kísérő *Mácsingó bandát* (24/a/9, 24/a/9/c, 24/a/10, 24/a/10/b, 23/a/2/a.) vitte be a templom melletti ismerőse házába. Amíg a szertartás tartott, ő bent mulatott. Sűrű legényesében megjelennek a *tîrnăveănă*-ra jellemző sarokütések és *átugrások*.¹²⁹⁷

F.14. Chira Sára *Bendi tîrnăveănă* legényest jár juhmeréskor a pakulár udvarán. Muzsikál a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/d/1.)¹²⁹⁸

F.15. Nagy Miklós *Bendi* és özv. Kiss Ágnes *Gáspár Pistáé*, valamint Fodor Miklós *Biri*, Gáspár Sára *Novaji* páros táncsal kezd, majd négyesben táncol a négyes zenére, magnetofon felvételre.¹²⁹⁹

F.16. Papp Samu, Papp Sára *Palanyec*, Lovász Ágnes *Kuli*, Fodor Rózsa *Ripa*, Kiss Erzsébet *Cire*, Chira Mária *Kuli*, hatos körtáncot járnak négyes zenére, magnetofon felvételre.¹³⁰⁰

¹²⁹⁶ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Megyeri István és Varga Sándor, 1998. 02. 05-én, Visában. Jelen voltak Fajkuszt Attila primás és Jagudits Balázs kontrás, tánc házas zenészek.

¹²⁹⁷ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. 10. 18-án, Visában.

¹²⁹⁸ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2002. 04. 27-én, Visában.

¹²⁹⁹ Megrendezett videofelvétel a kocsmában. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1996. 08. 23-án, Visában.

¹³⁰⁰ Megrendezett videofelvétel a kocsmában. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1996. 08. 23-án, Visában.

F.17. Timándi Samu *Gyéresi* és szomszédasszonya Paşcu Ágnes lassú cigánytáncot táncolnak. Samu bácsi a tánc jellemzésében kihangsúlyozta, hogy az ő korában gyorsabban forogtak, nagyobbakat léptek, mint manapság.¹³⁰¹

F.18. Fodor Mihály *Jakab* és Fodor Sára *Csutri*, valamint Kiss József *Sziki* és özv. Nagy Amália *lassú cigánytáncot* járnak. Mihály bácsi (bal oldalon) *akasztva* forog (csakúgy, mint a nők), míg Kiss József *Sziki simít*. Magnetofon felvétel szolgáltatja a zenét.¹³⁰²

F.19. Szőlősi András és sógornője László Zsuzsanna *Kuli lassú cigánytáncot* táncolnak, miközben a férfi régies módon *kiforgatja* a nőt. A páros forgás közben a zene aszimmetrikus lüktetése ellenére szinte folyamatos és gyors a mozgásuk, miközben a férfi *simítva* lép. Magnetofon felvétel szolgáltatja a zenét.¹³⁰³

F.20. A fiatal, illetve középkorú visai táncosok egyszerű, uniformizált *lassú cigánytáncot* táncolnak. Muzsikálnak a magyarszováti (23/a/4.) és magyarországi táncmuzsikusok zenészek.¹³⁰⁴

F.21. Táncolták: Paşca Petre *Diák* és Mureşan Todosia a jobb oldalon, bal oldalon Mureşan Ioan *Kupa* és Paşca Maria, hátul pedig Pop Traian egy ismeretlen nővel. Muzsikál a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/5/a, 24/b/7.) A jobb oldalon táncoló, magas hangon *rikoltozó* férfinél (Paşca Petre *Diák*) többször megfigyelhetjük a fej ingatását és a fejfedő megigazításának gesztusát. A felvételen a román lassú forgós-forgatós változatát (*joc romănesc*) láthatjuk, amiből szünet nélkül váltanak a zenészek (02.54-től) a román ritka legényesre (*romăneşte în*

¹³⁰¹ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. 02. 10-én, Visában.

¹³⁰² Megrendezett videofelvétel a kocsmában. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János és Varga Sándor, 1997. 03. 06-án, Visában.

¹³⁰³ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1997. 05. 08-án, Visában.

¹³⁰⁴ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte György Károly és Kallós Zoltán 1993 augusztusában, Visában.

ponturi – táncolja: Mureșan Ioan *Kupa*). A legényes dallamra a többiek egy ideig páros táncot is táncolnak.¹³⁰⁵

F.22. Muzsikál a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/5/a, 24/b/7.) A felvételen marokházi románok egy része a román lassú vonulós változatát a *de-a lungu*-t táncolja, körben sétálva a tánctéren, a másik részük pedig a forgós-forgatós változatot (*joc romănesc*).¹³⁰⁶

F.23. Feketelaki filmfelvétel. Táncolta Kiss Ferenc *Frici* és egy ismeretlen nő. Az idős férfi a belső-mezőségi cigánytánc (csárdás) régies, csak páros forgásra korlátozódó, kiforgatás nélküli változatát táncolja. A következő jelenetben a feketelaki (körülbelül az 1930-as években született) fiatalok már az újabb változatot táncolják.¹³⁰⁷

F.24. A *hívatlanok tánca* a templom alatt, Nagy Miklós *Bendi* és Kiss Erzsébet *Birdok* (a bal oldalon), valamint Papp Ferenc *Karikás* és testvére Fodor Sára *Csutri* előadásában. A táncba hívás érdekes gesztusát is láthatjuk Feri bácsi részéről. Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/5/a, 24/b/6, 24/b/7, 24/c/1, 24/b/2/a.)¹³⁰⁸

F.25. Fodor Mihály *Jakab* és Fodor Sára *Csutri*, valamint Kiss József *Sziki* és Kiss Erzsébet *Micsurin* sűrű csárdást táncolnak. Magnetofon felvétel szolgáltatja a zenét. Mihály bácsi a párelengedős motívum után *körbetapsolja* a nőt, miközben ő folyamatosan forog. A motívumfűzés nehézségét az adja, hogy a párnak külön táncolva is össze kell hangolnia

¹³⁰⁵ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea, Bíró Boglárka, Géber József, Radák János, Tóth Krisztina, Vajda Violetta, Varga Sándor és Varga Zoltán, 2000. 01. 30-án, Marokházán.

¹³⁰⁶ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea, Bíró Boglárka, Géber József, Radák János, Tóth Krisztina, Vajda Violetta, Varga Sándor és Varga Zoltán, 2000. 01. 30-án, Marokházán.

¹³⁰⁷ MTA ZTI Ft. 508. 7-8. Megrendezett filmfelvétel. Gyűjtötte Andásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán, Martin György, Pesovár Ferenc, 196. 05. 09-én, Feketelakon.

¹³⁰⁸ Funkciós videofelvétel egy lakodalomban. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János, Varga Sándor, Varga Zoltán és Végh Andor, 1997. 05. 10-én, Visában.

mozdulatait, ezért folyamatosan szemmel tartják a másik mozgását. Mihály bácsi a csapásolás végén felemeli karját, jelezve, hogy végzett, erre Sári néni is abbahagyja a forgást és összekapcsolódnak. Ezt a térhasználati formát általában akkor alkalmazzák, ha nem a zenész előtt táncolnak. Általában a tömegben is így táncoltak, ilyenkor ugyanis a férfi a nőt körbetáncolva, mintegy védi azt.¹³⁰⁹

F.26. Fodor János *Selyem* feleségével, Fodor Erzsébet *Selyemmel* szökőst táncol. Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/d/1.) János bácsiék a tömegben kezdik a táncot; megfigyelhető, hogy a szűk hely biztosította lehetőségeknek megfelelően kevés a páros forgás, illetve a csapásolás a táncukban. A tánc közben folyamatosan közelednek a zenészekhez. Megállnak a zenekarral szemben, a jobb oldalon és várják a sorukat. Mozgás közben János bácsi szemkontaktusba lép a primással *Kodoba Marcival* (24/b/5.), aki fokozatosan elkezdi lassítani a zenekar játékát. Miután János bácsiék a zenekar elé kerültek, rövidesen a táncos kedvenc vastaghúros dallamát kezdik játszani, amit ő egy fejbőlintással köszön meg. A zenekar követi az előttük táncoló pár mozdulatait, a lábütéseket kiemelik az e-húr erőteljes megszólaltatásával. Fodor Jánosék táncában a régies formák (sok eldobás, csalogató-játékos motívumok mindkét oldalra való forgás, és közben *simítás*) mellett már sok kar alatti forgatás is jellemző. Miután kitáncolták magukat, fokozatosan visszahúzódnak, majd összekapaszkodva megállnak.¹³¹⁰

F.27. A *Kodoba banda* (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/b/2/a.) szökőst zenél. Fodor Mihály *Jakab* és Papp Margit *Mercuk* a zenész elé érve, lendületesen táncolni kezdenek, a banda rögtön sűrű csárdásra vált. A férfi első csapásolásánál, a nő csak áll mellette. (Mikor visszaneztük a felvételt, azt mondta, hogy fáradt volt, de igazából folyamatosan forogni kellett volna, amíg a párja üti a lábait. Lánykorában lustának tartották és megszólták azt, aki nem forgott, mikor a legény elengedte.) A következő csapásolásnál már forog a nő. Mihály bácsi most nem *tapsolja körbe* a párját, mint a másik példánál. Ennek oka,

¹³⁰⁹ Megrendezett videofelvétel a kocsmában. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János és Varga Sándor, 1997. 03. 06-án, Visában.

¹³¹⁰ Funkciós videofelvétel egy lakodalomban. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János, Varga Sándor, Varga Zoltán és Végh Andor, 1997. 05. 10-én, Visában.

hogy a zenekar előtt van, ilyenkor a zenészekkel szemben szokták ütni a lábaikat, így a nő köröz forogva a férfi körül. A tánc végén Mihály bácsi egy kedves gesztussal köszöni meg a zenét.¹³¹¹

F.28. Sűrű csárdás. Lovász Ferenc *Kuli* és ismeretlen párja, valamint ifj. Kiss Sándor *Császár* és felesége Kiss Ildikó táncol. A párjukat otthagya csapásolnak, majd a férfitáncok lábfiguráira emlékeztető motívumokat táncolnak, helyi terminussal élve *legényeznek*. Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/a/3, 24/c/1, 24/d/1.)¹³¹²

F.29. Sűrű csárdás. Lovász Ferenc *Kuli* kedvenc tánczenéjére, a *csaszu*-ra táncol feleségével, Lovász Ágnes *Kulival*. Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/b/2/a.)¹³¹³

F.30. A visai táncsoport színpadi műsora Mosonmagyaróváron. A táncosok, fiatalok és idősek egyaránt a magyar csárdást egyöntetű kettős lépéssel kezdik. Ebből alakul ki a tradicionális páros táncokra egyébként is jellemző forgós-forgató jelleg. Kísér a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/b/2/a.)¹³¹⁴

F.31. A lakodalomban a kolozsvári Gombár zenekar, ifj. Fodor Sándor *Neti* vezényletével magyar csárdásokat zenél. A zenekar előtt nagyon kevesen táncolnak, a csárdás legújabb-legegyszerűbb változatát járják, extrovertált magatartásmóddal.¹³¹⁵

¹³¹¹ Funkciós videofelvétel egy lakodalomban. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János, Varga Sándor, Varga Zoltán és Végh Andor, 1997. 05. 10-én, Visában.

¹³¹² Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Tótszegi András, 1989-ben, Visában.

¹³¹³ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea, Busai Norbert és Varga Sándor, 1996. 03. 10-én, Mosonmagyaróváron.

¹³¹⁴ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János és Varga Sándor, 1996. 03. 10-én, Mosonmagyaróváron.

¹³¹⁵ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2001. 09. 08-án, Visában.

F.32. A *Kodoba banda* (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/b/2/a.) cigány táncdallamokat muzsikál. László Zsuzsanna *Kuli*, Lovász Ágnes és férje Lovász János *Kuli* a cigány *csingerálást* utánozzák. Ezután a lakodalmak másnap délelőttjére jellemző, felfokozott hangulatban járja Lovász János és felesége Ágnes a sűrű csárdást. Az egyik eldobás után Lovász János *Kuli* megnyalja az ujját, ami helyi értelmezésben szexuális felhanggal bír.¹³¹⁶

F.33. A visai táncsoport a székelyudvarhelyi táncháztalálkozón szerepel. A jobb oldali pár ifj. Kiss Sándor *Császár* és későbbi felesége Kiss Ildikó a kolozsvári táncházban megtanult kétkezes forgatást táncolják.¹³¹⁷

F.34-35. A tradicionális táncokat használó idősek a *Kodoba bandával* (24/b/5, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/d/1.) kiszorultak a lakodalmak terem elé, szabadterre. Két (F.35.), majd három nő (F.35.) táncol egymással. A *kettőst* irányító Chira Sára *Bendi*, legényest is tud táncolni. (Vö. F.13.)¹³¹⁸

F.36-37. Hagyományőrző csoportok a szamosújvári Mezőség fesztiválon. A *Marci bácsi* és zenekara (41.) által kísért magyarszovátiak (F.36.) majd magyarpalatkaiak (F.37.) a *szászka* vonulós és kar alatt átbújtató részét táncolják. A magyarpalatkai csoport idős táncosok elmondása alapján rekonstruálta a táncot. A palatkaiak a végén sűrű csárdást táncolnak. Kísér a *Kodoba banda* (24/b/5, 24/c/1, 24/b/2/a.) kiegészülve Mácsingó *Kicsi Nácival*. (24/a/9/c.)¹³¹⁹

¹³¹⁶ Funkciós videofelvétel egy lakodalom másnapján. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1996. 08. 07-én, Visában.

¹³¹⁷ MTA ZTI Ft. 1143. 15. Megrendezett filmfelvétel. Gyűjtötte Papp Imre, 1982. 11. 27-én, Székelyudvarhelyen.

¹³¹⁸ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Czina Ferenc, Molnár Zsolt és Varga Sándor, 2003. 06. 29-én, Visában.

¹³¹⁹ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Antal Áron, 1997. 10. 17-én, Szamosújváron.

F.38. Multság a lakodalom után. Énekekre és *rikoltozásra* táncol Chira Péter *Petrika* és Nagy Sára *Bendi*. Özv. Fodor Anna rikoltozik. A szövegek aktualitását az adja, hogy az Anna néni mellett álló férfi, az énekes Nagy Miklós *Bendi* Anna néni egykori udvarlója volt, aztán pedig elvette Anna néni húgát, az itt táncoló Sári nénit. A nyomdafestéket nem tűrő szövegek általában a lakodalom másnapján, felfokozott hangulatban kerülnek elő, ilyenkor hagyományosan az idősebb nőknek és a gyermekes menyecskéknek illik *bolondozni*.¹³²⁰

F.39. Szexuális célzásokkal teli féktelen bolondozás a lakodalom végén. Lovász János *Kuli* és szomszédasszonya Kiss Sára *Sziki*.¹³²¹

F.40. Átmeneti rítus. Visai lakodalomban a vőlegény kibúcsúztatása után két asszony, Lovász Anna *Kuli*, mögötte özv. Fodor Anna *rikoltozva* kíséri ki a lakodalmas menetet a családi telekről. A rikoltozás közben az üveget a jobb kezükben magasra tartják és a zene ütemére ringatják, csakúgy, mint a felsőtestüket. Muzsikál a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/d/1.) A *rikoltozás* szövege egy búcsúztató, amiben a vőlegény elhunyt apját is említik.¹³²²

F.41. Lakodalmi segítő (*fennforgó*) asszonyok mulatnak egy lakodalom elején, mikor a vőlegényes házhoz megérkeztek a zenészek, a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/b/2/a.) A vőlegény rokonságához tartozó asszonyok ilyenkor kihasználják az időt, mivel egészen másnap reggelig nem érnek rá. Az asszonyok karjukat felemelve

¹³²⁰ Funkciós videofelvétel egy lakodalom másnapján. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1995. 05. 27-én, Visában.

¹³²¹ Funkciós videofelvétel egy lakodalom másnapján. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1996. 08. 07-én, Visában.

¹³²² Funkciós videofelvétel egy lakodalomban. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János és Varga Sándor, 1995. 05. 27-én, Visában.

lóbálják, mintha üveg lenne benne, és közben rikoctoznak. Ilyenkor előfordul, hogy nő táncol nővel.¹³²³

F.42-43. A *Mácsingó banda* (24/a/9, 24/a/9/c, 24/a/10, 24/a/10/b, 24/d/1/a.) polgári táncokat zenél. Jól látható az idősebbek igyekezete, hogy körben haladjanak. A *valcer* (F.42.) közben a zenekar elé érve a táncosok *belerázzák magukat a zenébe*, a férfiak közben bokázó-topogó motívumokat táncolnak. A gyorsabb ländler (F.43.) közben már előfordul, hogy meglökik egymást a kör kialakításánál. 01.15-nél id. Papp József *Malvin* rászól az útjába kerülő, kissé ittas Kiss Sándor *Császárra*, hogy ne zavarja őket, menjen körbe. A következő hétlépésnél (F.43. 01.23-tól), majd *szirbán valcernél* (F.43. 02.56-től) tovább halad a kör, a topogó motívumot az idősebbek igyekeznek szembe táncolni a zenészekkel, miközben kissé előre hajolnak. Ezt nevezik *beletropotyálás*-nak. A *szirbán valcert* nem ismerő Fodor-Kiss Mihály *Tusitól*, 03.28-nál az idősebb Kiss Zoltán *Kocsmáros* lekéri annak feleségét, Fodor-Kiss Erzsébet *Tusit*, hogy megmutassa, hogyan kell járni a táncot, ami egyébként a kedvence.¹³²⁴

F.44. A kosaras bálban vendégeskedő kimlei táncsoport, a náluk lakodalomkor táncolt polkát mutatja be a visaiaknak, akik – azonnal kaphatóak a bolondozásra – csatlakoznak a tánchoz. A tánc végén, 01.30-nál Papp József *Malvin* még egy *golyát* rendel, de a *Mácsingó banda* (24/a/9, 24/a/9/c, 24/a/10, 24/a/10/b, 24/d/1/a.) már fáradt, ezért a primások eleresztik a fülük mellett a kérést. A férfi mérgesen rájuk parancsol, a kialakuló veszekedésnek és a zenész, Mácsingó György *Gyurkuca* (24/a/9.) megfenyítésének a kocsmáros két fia, Kiss Levente és Zoltán, valamint feleségeik békítő közbelépése veszi elejét. 02.06-tól a zenészek eljátsszák a *golyát*.¹³²⁵ 04.45-től a bál végén a *Mácsingó banda* (24/a/9, 24/a/9/c, 24/a/10, 24/a/10/b, 24/d/1/a.) cigánytánc dallamokat zenél. Kiss Zoltán *Sziki* a párjával a helyi forgós-forgató tánc újabb, egyszerű változatát táncolja. Papp Margit *Mercuk* a cigánytáncot utánozva

¹³²³ Funkciós videofelvétel egy lakodalomban. Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. 10. 10-én, Vajdakamaráson.

¹³²⁴ Funkciós videofelvétel a kocsmában, egy *kosaras bál*on. Gyűjtötte Békési Tímea, Fajkus Attila, Megyeri István és Varga Sándor, 1998. 02. 07-én, Visában. Jelen volt a kimlei néptáncsoport.

¹³²⁵ Funkciós videofelvétel a kocsmában, egy *kosaras bál*on. Gyűjtötte Békési Tímea, Fajkus Attila, Megyeri István és Varga Sándor, 1998. 02. 07-én, Visában. Jelen volt a kimlei néptáncsoport.

bolondozik. A magyarpalatkai zenész Kodoba Florin (24/b/5/a.) és egy helyi cigánylány *csingerálnak*.¹³²⁶

F.45. Rövid tangórészlet egy visai lakodalomból. Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/a/3, 24/c/1, 24/d/1.)¹³²⁷

F.46. Papp Ferenc *Karika* és Lovász Anna *Kuli* bolondoznak: egymást karonfogva, körben ugrálva egyfajta „indiántáncot” táncolnak az ifjú párt köszöntő zenére. A végén Papp Ferenc megköszöni a táncot. Ezután csárdás következik (00.59-től). Lovász Anna *Kuli* férjével Lovász György *Kulival* táncol, miközben *rikoltozik*. A szövegébe a második világháborúban, Oroszországban maradt édesapja emlékére költött szövegét is beleszövi. Fontos számára, hogy a zenészek (és a kamera) előtt, kiemelt jelentőségű helyen *kirikótozza magát*. Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/d/1.)¹³²⁸

F.47. A farsangi bálon maszkurások jelennek meg, és a párnás tánc dallamára bolondoznak. Muzsikál a *Mácsingó banda*. (24/a/9/c, 23/a/2/a, 24/a/10/b/, 24/d/1/a.)¹³²⁹

F.48. Magyar nyelvű zenére diszkóznak a fiatalok a lakodalomban. A fiatalok körben, illetve laza csoportokban, összekapaszkodás nélkül mozognak, a körön belül egy pár összekapaszkodva táncol. Néhány legény ugrálással és lökdösődéssel fitogtatja az erejét.¹³³⁰

¹³²⁶ Funkciós videofelvétel a kocsmában, egy *kosaras bálon*. Gyűjtötte Békési Tímea, Fajkus Attila, Megyeri István és Varga Sándor, 1998. 02. 07-én, Visában. Jelen volt a kimlei néptáncscsoport.

¹³²⁷ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Tótszegi András, 1989 nyarán, Visában.

¹³²⁸ Funkciós videofelvétel egy lakodalomban. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János, Varga Sándor, Varga Zoltán és Végh Andor, 1997. 05. 10-én, Visában.

¹³²⁹ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 2003. 02. 21-én, Visában.

¹³³⁰ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Czina Ferenc, Molnár Zsolt és Varga Sándor, 2003. 06. 29-én, Visában.

F.49. Angol nyelvű disco a lakodalomban. 00.18-nál a fiatalok a Kolozsvárról megfogadott lemezlovashoz mennek zenét rendelni.¹³³¹

F.50. Magyar nyelvű house zenére járják a disco-t a szabadtéren, a lakodalmas terem mellett. A tánc közben előfordul, ami a tradicionális táncok közben soha, két férfi összekapaszkodik. (02.06-nál.) A fiatalok laza csoportokba tömörülnek, baráti társaságok, illetve korosztályok szerint. 02.31-től magyar nyelvű dallamos diszkózenére néhányan *lassúznak*. Egy-egy csoport nem is táncol, csak áll a tánctéren.¹³³²

F.51. A bonchidai cigányok *mahala*-t táncolnak.¹³³³

F.52-53. A lakodalomból ellopott menyasszonnyal a tolvajok a bár a diszkójában mulatnak. Először manele zenére *tangószerű* páros táncot (F.52.) táncolnak laza csoportokban elhelyezkedve, majd pedig mahala zenére diszkót. (F.53.) Az idősebbek a tér nagyobb részét elfoglalják, a gyerekek mellettük, a mulatság peremére szorulva táncolnak. Néhány lány a mahala hastáncos mozdulataival is próbálkozik.¹³³⁴

F.54. A lakodalmi táncok repertoárjába bekerült a Magyarországon már régóta kedvelt vonatozás. 00.26-nál a sor felbomlik, a fiatalok körbeállva diszkóznak (*lógnak erre-arra*) a kör közepén az ifjú pár *tangószerűséget* táncol. 02.06-tól két fiú sajátos koreográfiát ad elő egymással szemben ugrálva. 04.57-től a lakodalmas rock után kemény-rockzene következik: a

¹³³¹ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2001. 09. 08-án, Visában.

¹³³² Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2002. 08. 10-én, Visában.

¹³³³ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Bodor Dezső és Varga Sándor, 1999. 02. 07-én, Bonchidán.

¹³³⁴ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2001. 09. 08-án, Visában.

Beatrice együttes zenéjére a férfiak egy körbe összekapaszkodva féktelenül táncolnak: ugrálnak és előre rugdosnak.¹³³⁵

F.55. Lassú cigánytáncból, lassú csárdásból, szökősből és sűrű csárdásból álló *egy pár tánc*. Táncolta: Fodor Zsigmond *Zsiguca* és felesége Fodor Erzsébet *Zsiguca Erzsi*, valamint Papp Ferenc *Palanyec* és Kiss Erzsébet *Birdok*. A két pár közötti korkülönbség a táncok figurakincsében is megmutatkozik. A bal oldalon táncoló idősebb pár *lassú cigánytánca* kevésbé formalizált, a páros forgásban egyenletesebben haladnak és simítanak, a másik pár akaszt, emiatt forgásuk szaggatottabbá válik. A forgós-forgatós táncoknál (02.29-től) a bal oldali pár mindkét irányban forog, sokat táncolnak külön (párelengedős-csalogató mozdulatokat). Zsiga bácsi sokkal kevesebbet forgat kar alatt, mint a jobb oldalon táncoló Papp Ferenc *Palanyec*. Náluk a kar alatti forgatások rendkívül fontosak, csakúgy, mint az időközben a táncba, 03.17-nél bekapcsolódó Fodor János *Csicsás* és Fodor Erzsébet *Selyem* esetében. E két utóbbi két párnál a páros forgás is nehezkesebb. Muzsikál a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/7, 24/c/1, 24/c/2.)¹³³⁶

F.56. Lassú cigánytáncból, lassú csárdásból, szökősből és sűrű csárdásból álló *egy pár tánc*, régies előadásban. A *lassútáncban* mindketten simítanak, törekszenek a folyamatos forgásra. A sok csalogató motívumból álló forgós-forgatós táncuk (04.20-tól) különlegessége, hogy Kenderesi Mihály *Mihi* és felesége Kenderesi Ilona *Nyúl Ilus* improvizálva táncol külön-külön, és csak a férfi karjelzésére találkoznak ismét. Ilus néni a régies módon mindkét irányban forog. Itt is kevés a kar alatti forgatás.¹³³⁷

F.57. A *Mácsingó banda* (24/a/9, 24/a/9/c, 24/a/10, 24/a/10/b, 24/d/1/a.) csárdást zenél. Fodor-Kiss Mihály *Pulyka* és felesége Fodor-Kiss Mária *Ledoj* sorban állnak a zenekar előtt. Az előtte táncoló ifj. Papp József *Malvin* befejezte a táncát a zenekar előtt, 00.18-nál int

¹³³⁵ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2001. 09. 08-án, Visában.

¹³³⁶ Megrendezett filmfelvétel. Gyűjtötte Teszáry Miklós 1993. 04. 01-én, Visában.

¹³³⁷ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. 08. 03-án, Visában.

nekik, hogy jöhetnek, átadja a helyet. Mire Mihály bácsiék sorra kerülnek, a zenekar Mácsingó Ignác *Kicsi Náci* (24/a/9/c.) primás vezetésével sűrű csárdást kezd húzni. Mihály bácsi a lassabb tempót kedveli, ezért leinti a fiatal primást, majd az öregebbikhez, Mácsingó György *Gyurkucához* (24/a/9.) fordul, és megrendeli a kedvenc vastaghúros dallamát, majd ismét meginti a fiatalabbik zenészt, hogy figyeljen az apjára.¹³³⁸

F.58. Kiss Sándor *Császár* nem állítja meg a zenét, csupán dallamot rendel a primásnál, Mácsingó György *Gyurkucánál*.(24/a/9.)¹³³⁹

F.59. A *Mácsingó banda* (24/a/9, 24/a/9/c, 24/a/10, 24/a/10/b, 24/d/1/a.) sűrű csárdást zenél. A sorra kerülő Fodor-Kiss Mihály *Pulyka* sűrű legényest kér, és arra táncolnak szökőst a feleségével Fodor-Kiss Mária *Ledojjal*.¹³⁴⁰

F.60. Mérés mulatság. A *Kodoba banda* zenészei (24/b/5, 24/c/1, 24/d/1.) Fodor-Kiss Mihály *Pulyka lába alá muzsikálnak*.¹³⁴¹

F.61-62. Egy esti táncfilmezés utáni hajnalban a mulatság Chesoa Andrei *Kinko*, egykori erdész családjánál folytatódott, nála szálltak meg ugyanis a zenészek (24/b/5, 24/b/5/a, 24/b/7.) Az asztalnál ülve Kodoba *Marci* primás (24/b/5.) *kiszolgálja* zenével a házigazdát, először az erdésznotát húzza (F.61.) neki, majd pedig a kedvenc tánczenéjét. (F.62.) A mulatság közben szinte állandó szemkontaktust tartanak egymással, és a tetszést kifejező

¹³³⁸ Funkciós videofelvétel a kocsmában, egy *kosaras bál*on. Gyűjtötte Békési Tímea, Fajkus Attila, Megyeri István és Varga Sándor, 1998. 02. 07-én, Visában. Jelen volt a kimlei néptáncsoport.

¹³³⁹ Funkciós videofelvétel a kocsmában, egy *kosaras bál*on. Gyűjtötte Békési Tímea, Fajkus Attila, Megyeri István és Varga Sándor, 1998. 02. 07-én, Visában. Jelen volt a kimlei néptáncsoport.

¹³⁴⁰ Funkciós videofelvétel a kocsmában, egy *kosaras bál*on. Gyűjtötte Békési Tímea, Fajkus Attila, Megyeri István és Varga Sándor, 1998. 02. 07-én, Visában. Jelen volt a kimlei néptáncsoport.

¹³⁴¹ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 2003. 04. 24-én, Visában.

fejbillegetést is megfigyelhetjük mindkét részről. A primás néhány gesztusa (szembefordul a gyűjtőkkel és felemeli a hangszerét) a kamerának szól.¹³⁴²

F.63. Román lassú forgós-forgató változata (*joc romănesc*). Táncolták: Crișan Mircea és felesége Crișan Maria (a jobb oldalon), valamint Palacian Luca és felesége Bontidean Livia. A zenész Mácsingó György *Gyurkuca*. (24/a/9.) A zenész előtt táncoló Crișan Mircea-nál megfigyelhető a fej ingatásának gesztusa.¹³⁴³

F.64. Öregek énekelnek a mérési multságban. Visszafogott, fölösleges gesztusok nélküli magatartás jellemzi őket. Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/c/1, 24/d/1.)¹³⁴⁴

F.65. Kiss Zoltán *Császár* új stílusú, extrovertált mulatása a kamera jelenlétének is szól. Muzsikál a Mácsingó banda. (24/a/9, 24/a/9/c, 24/a/10, 24/a/10/b, 23/a/2/a.)¹³⁴⁵

F.66. Táncfilmzés Mosonmagyaróváron. A sűrű legényest már eltáncolni nem tudó László Sándor *Sabit* rábeszélést társai, hogy próbálja meg összeszedni a legénykori emlékeit, amikor még próbálkozott a táncsal. A megrendezett felvétel térhasználati módja teljesen felborítja a szokásos táncos-zenész kapcsolatot, az ügyetlenkedő táncos háta mögött ülő *Kodoba banda* (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/b/2/a.) zenészei kinevetik a férfit, és *csúfondáros zenét* húznak neki.¹³⁴⁶

¹³⁴² Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Radák János és Varga Sándor, 2000. 01. 30-án, Visában.

¹³⁴³ Megrendezett filmfelvétel. Gyűjtötte Tímár Sándor és Tímár Sándorné, 1973 decemberében, Báréban.

¹³⁴⁴ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 2003. 04. 24-én, Visában.

¹³⁴⁵ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. 10. 18-án, Visában.

¹³⁴⁶ Megrendezett videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea, Busai Norbert, Radák János és Varga Sándor, 1996. 03. 10-én, Mosonmagyaróváron.

F.67. Amíg a *Mácsingó banda* fiatalabbik primása Mácsingó Ignác *Kicsi Náci* (24/a/9/c.) a multság tetőfokán sűrű legényest táncol, addig helyét a szintén jelen lévő *Kodoba Florin* (24/b/5/a.) vette át. Egy ittas férfi, Kiss Sándor *Császár* állandóan zavarja a táncost, ezért a nézők egyike Kiss Zoltán *Sziki* rászól, majd kirántja a körből. A szóló legényest táncoló férfi *táncába belemászni* régen provokációnak számított, Sándor bácsi most is csak a cigányzenéssel szemben engedte ezt meg magának.¹³⁴⁷

F.68. Tánc a zenészek előtt. Kiss Sándor *Császár*, párjával Takács Mária *Csutrival* táncol, miközben Fodor Árpád *Denuk* a sorára vár. Egy férfi a párjával megpróbál eléjük furakodni, de ők nem engedik. Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/a/3, 24/c/1, 24/d/1.)¹³⁴⁸

F.69. Mérési multság a visai kocsmában. Az elfáradt kötelandi román pakulár Herceg Simon átadja táncos párját, Takács Mária *Karikást* egy visai gazdának, Fodor Ferenc *Ripának*. Zenél a *Kodoba banda* (24/b/5/a, 24/b/7, 23/a/2/a.), kiegészülve Mácsingó *Kicsi Nácival*. (24/a/9/c.)¹³⁴⁹

F.70-71. A juhméréskor a dél körül megérkező zenészeket a multság helyszínén megettetetik. A filmrészleten a fejsben tevékenyen részt nem vevő, nagyrészt városról hazaérkező fiatalság kihasználja az alkalmat, és az ebéd után mulat (F.70.), majd táncol (F.71.) egyet a *Kodoba banda* zenéjére. (24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/2, 23/a/2/a.) A körben ülő gyermekek figyelik az eseményeket.¹³⁵⁰

¹³⁴⁷ Funkciós videofelvétel a kocsmában, egy *kosaras bál*on. Gyűjtötte Békési Tímea, Fajkuszt Attila, Megyeri István és Varga Sándor, 1998. 02. 07-én, Visában. Jelen volt a kimlei néptáncsoport.

¹³⁴⁸ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Tótszegi András, 1989-ben, Visában.

¹³⁴⁹ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Varga Sándor, 2003. 04. 24-én, Visában.

¹³⁵⁰ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2002. 04. 27-én, Visában.

F.72-73. Multság a juhász udvarán. Juhméréskor a fejés után a tejet a pásztor házához viszik, ahol a zenekarral mulatnak egyet. (F.72.) A tánc közben a szomszédban lakó Chesoa Indrei *Kinko* kalapját a volt szeretője, a táncoló Chira Sára *Bendi* szoknyája előtt tartja, egyértelmű szexuális célzasként. A juhász házában tornácán összeverődött gyerekek figyelik és utánozzák a felnőttek táncmozdulatait. (F.73.) Zenél a *Kodoba banda*. (24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/2, 23/a/2/a.)¹³⁵¹

F.74. Két kislány forogva táncolni tanul a *Kodoba banda* (24/b/5, 24/b/6, 24/b/5/a, 24/b/7, 24/c/1, 24/d/1.) zenéjére. Közben Lovász Anna *Kuli* unokáját ringatja a zene ütemére, miközben annak bal karját a magasba emeli, mulató asszonyok módjára.¹³⁵²

F.75. Magnetofon felvételre Fodor Árpád *Denuk* unokahúgát, Szabó Kingát tanítja csárdásolni. A hosszú, egyirányú páros forgás miatt a jelenlévő nagymama Kiss Julianna *Denuk* beleszól - *Nem szíkiek vagytok!* A szíkiek csárdása ugyanis főképp csak forgásból áll.¹³⁵³

F.76. Magnetofon felvételre Fodor Árpád *Denuk* és Kiss Zoltán *Kocsmárosé* keringőzni tanítják a rokon gyerekeket a lakodalom előestéjén.¹³⁵⁴

¹³⁵¹ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2002. 04. 27-én, Visában.

¹³⁵² Funkciós videofelvétel egy lakodalomban. Gyűjtötte Békési Tímea, Radák János, Varga Sándor, Varga Zoltán és Végh Andor, 1997. 05. 10-én, Visában.

¹³⁵³ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2002. 07. 19-én, Visában.

¹³⁵⁴ Funkciós videofelvétel. Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2002. 07. 19-én, Visában.

7. sz. melléklet.

Fotók

A fotómelléklet megtekinthető a disszertáció nyomtatott változatában, az ELTE Néprajzi Intézetének könyvtárában.